EDWARD GIBBON

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN GERİLEYİŞ VE ÇÖKÜŞ TARİHİ

3. CİLT

Çeviren:
Asım Baltacıgil

indie
tarih

ROMA
İMPARATORLUĞU'NUN GERİLEYİŞ VE ÇÖKÜŞ
TARİHİ

3. CİLT

(M.S. 395 – M.S. 536)

indie

İndie **28** • Tarih **3** • Roma Tarihi **3**

Kitabın Adı:

Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi (3. Cilt)

Yazar: **Edward Gibbon**

Çeviren: **Asım Baltacıgil**

© 2019 İndie Yayınları

Sertifika No: **35058**

ISBN: **978-605-69335-7-8**

SET ISBN: **978-605-81953-8-7**

Basım Tarihi: **Ağustos 2019**

Editör: **Halûk Kürşad Kopuzlu**

Son Okuma: **Neşe Polat**

Kapak Tasarımı: **Saim Aktan**

Baskı-Cilt: **Ana Basım Matbaa** Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cadde No: 15/4 Beylikdüzü/İstanbul

indie

Rasimpaşa Mh. Nuh Bey Sk. No: 15/A Kadıköy/İstanbul

www.indie.com.tr | indie@liberplus.com.tr

Edward Gibbon

ROMA
İMPARATORLUĞU'NUN GERİLEYİŞ VE ÇÖKÜŞ TARİHİ

3. CİLT

Çeviren:
Asım Baltacıgil

indie

İÇİNDEKİLER

XXVIII. BÖLÜM (M.S. 395)..... 9
Paganizmin Tamamen Yıkılışı
Hristiyanlar Arasına Azizlerin ve Kutsal Kalıntıların Girişi

XXIX. BÖLÜM (M.S. 395 – M.S. 398).....41
Roma İmparatorluğu'nun Theodosius'un İki Oğlu Arasında Kesin Bölüştürülmesi
Arcadius'un ve Honorius'un Saltanatları
Rufinus'un ve Stilicho'nun Yönetimi
Afrika'da Gildo'nun Başkaldırışı ve Yenilgisi

XXX. BÖLÜM (M.S. 398 – M.S. 408).....71
Gotların Ayaklanması
Yunanistan'ı Yağmalamaları
Alaric ve Radagaisus'un İtalya'yı İki Kez İstilası
Stilicho Tarafından Püskürtülmeleri
Germenlerin Galya'yı Ele Geçirmeleri
Batı'da Constantinus'un Tahtı Ele Geçirmesi
Stilicho'nun Gözden Düşüşü ve Ölümü

XXXI. BÖLÜM (M.S. 408 – M.S. 415).....123
Alaric'in İtalya'yı Alması
Roma Halkının ve Senatosunun Gelenek ve Görenekleri
Roma'nın Gotlar Tarafından Üç kez Kuşatılması ve Yağmalanması
Alaric'in Ölümü
Gotların İtalya'yı Boşaltması
Constantinus'un Düşüşü
Barbarların Galya'yı ve İspanya'yı Ele geçirmesi
Britanya'nın Bağımsızlığı

XXXII. BÖLÜM (M.S. 415 – M.S. 422).....205
Arcadius, Doğu İmparatoru
Eutropius'un Yönetimi ve Gözden Düşüşü
Gainas'ın Ayaklanması
Aziz John Chrysostom'un Zulmü
II. Theodosius Doğu İmparatoru
Kız Kardeşi Pulcheria
Karısı Eudocia
Pers Savaşı ve Ermeni Krallığı'nın Bölüşülmesi

XXXIII. BÖLÜM (M.S. 422 – M.S. 439).....249
Honorius'un Ölümü
III. Valentinianus, Batı İmparatoru
Annesi Placidia'nın Yönetimi
Aetius ve Bonifacius
Afrika'nın Vandallar Tarafından Ele Geçirilmesi

XXXIV. BÖLÜM (M.S. 440 – M.S. 450).....275
Hun Kralı Attila'nın Karakteri, Fetihleri ve Sarayı
Genç Theodosius'un Ölümü
Marcianus'un Doğu Tahtına Çıkışı

XXXV. BÖLÜM (M.S. 450 – M.S. 454).....309
Galya'nın Attila Tarafından Ele Geçirilmesi
Aetius ve Vizigotlar Tarafından Püskürtülmesi
Attila'nın İtalya'yı Alması ve Boşaltması
Attila'nın, Aetius'un ve III. Valentinianus'un Ölümü

XXXVI. BÖLÜM (M.S. 454 – M.S. 476).....351
Vandal Kralı Genseric'in Roma'yı Yağmalaması, Halkını Kılıçtan Geçirmesi
Denizlerdeki Çapulculuğu
Son Batı İmparatorları Olan Maximus, Avitus, Majorianus, Severus, Anthemius, Olybrius, Glycerius, Nepos ve Augustulus'un Birbiri Ardına Tahta Çıkmaları
Batı İmparatorluğu'nun Tümden Yok Olması
İtalya'da İlk Barbar Kralı Odoacer'in Saltanatı

XXXVII. BÖLÜM (M.S. 476).....415
Manastır Yaşamının Kökeni, Yayılması ve Etkileri
Barbarların Hıristiyanlığa ve Arianizm'e Geçişleri
Vandalların Afrika'daki Zulmü
Arianizm'in Barbarlarda Sona Ermesi

XXXVIII. BÖLÜM (M.S. 476 – M.S. 536).....463
Clovis'in Saltanatı ve İnanç Değişikliği
Almanlar, Burgundia'lılar ve Vizigotlara Karşı Zaferleri
Galya'da Fransa Krallığı'nın Kurulması
Barbarların Yasaları
Romalıların Durumu
İspanya Vizigotları
Britanya'nın Saksonlar Tarafından Fethi

Batıda Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü Üzerine Genel Gözlemler (M.S. 536).....531

XXVIII. BÖLÜM

Paganizmin Tamamen Yıkılışı

Hristiyanlar Arasına Azizlerin ve Kutsal Kalıntıların Girişi

(M.S. 395)

Theodosius zamanında paganizmin yıkılışı, eski ve genel olarak benimsenmiş bir boş inancın kökünden kazınmış olması belki başka örneği bulunmayan bir olaydır ve insanlığın tinsel tarihinde çok dikkat çekici bir devrimdir. Hristiyanlar, özellikle papaz sınıfı Constantinus'un ihtiyatlı ertelemeleri ve birinci Valentinianus'un hoşgörüsü nedeniyle sabırsızlık içerisinde büyük sıkıntılara uğramışlardı. Putperestlerin, inançlarını sürdürme iznine sahip olmaları yüzünden Hristiyanlar ve papazlar, kendi başarılarını köksüz ve güvencesiz olarak görüyorlardı. Ambrose ve meslektaşları Gratianus'un gençliğinden ve Theodosius'un dine bağlılığından yararlanarak, bu yüce yeni Hristiyanlara işkenceyi dinsel kural olarak benimsetmeye çalışmışlardı. Görünüşte ussal nitelikte dinsel iki hukuksal görüş egemen kılınmıştı. Bu görüşlerden doğan, sert biçimdeki bir sonuca göre papazlar, tüm imparatorluk uyruklarından, atalarının dinsel inançlarını sürdürenlerle ilgili olarak aşağıdaki kuralları uygulamaya koydurdular: 1) Yargıçlar, önlemeyi ve cezalandırmayı savsakladıkları suçlardan dolayı kusurlu sayılacaklardır. 2) Masal tanrılarının ve şeytanların inancı olan paganlık Yaratıcı'nın ululuğuna karşı işlenmiş en ağır suçtur. Papazlar kendilerini Musa yasalarının ve Yahudilik tarihinin sahibi sayıyorlar,[1] bunları hiç kuşkusuz yanılmış olarak, Hristiyanlığın evrensel egemenliği yolunda uygulamaya koyuyorlardı.[2] Böylece imparatorlar da tutumlarını

1. Aziz Ambrose (c. II,. de Obit. Theodos, s. 1200), putperestliğin yıkılmasında Josiah'ın çabasını övmektedir. Julius Firmicus Maternus (*de Errore Profan. Relig.*, s. 467, [ed.]Gronov) aynı konuda insanlık dışı bir açıklama yapmaktadır: "Nec filio jubet (Musa Yasası) parci, nec fratri, et per amatam conjugera gladium vindicem ducit," vd.

2. Bayle (c. II, s. 406, [içinde] Commentaire Philosophique), felsefi eleştirisinde, bu hoşgörüsüz yasaları haklı bulmakta ve bunları Yahova'nın Yahudiler üzerindeki egemen-

sertleştirdiler ve tüm Roma dünyasının tapınakları, Constantinus'un Hristiyan olmasından altmış yıl sonra yıkıldı.

Numa'nın saltanatından Gratianus'unkine değin Romalılar rahipler arasındaki kurumsallaşma çalışmalarını sürdürdüler.[3] On beş pontiff, tanrıların hizmetine ayrılmış tüm kişiler ve eşyalar üzerinde yüce yetkilerini uyguluyorlardı. Onların kutsal mahkemesi geleneksel sistemle bağıntılı olarak meydana gelebilen tüm sorunlar için de karar veriyordu. On beş falcı, yıldızların hareketini inceliyor ve savaşçılara kuşların uçuşundan anlam çıkararak yön veriyorlardı. *Quindecemvir* denilen ve kâhinlik kitaplarını (*Sibylline*) saklayan on beş kişi, ileride olacak, hiç kuşkusuz, belirsiz olayların durumunu görüşüp danışıyorlardı. Altı *vestal*, bekaretlerini hiçbir ölümlünün görmesine izin verilmeyen kutsal ateşin ve Roma'nın koruyucu tanrılarının bekçiliğine adıyorlardı.[4] Yedi *epulos* tanrıların sofralarını hazırlıyorlar, ayin alayını yönetiyorlar ve yıllık bayram törenlerini düzenliyorlardı. Jüpiter, Mars ve Quirinus'un üç flamen'ine, Roma'nın ve evrenin yazgısı üzerine göz kulak olan en güçlü üç tanrının özel yetkilisi ve temsilcileri olarak bakılıyordu. Kurban tanrısı, ancak hükümdarca yapılabilecek dinsel işlevlerde Numa'nın ve ardıllarının kişiliğini simgeliyordu. Ölümsüz tanrıların korumasını kazanmak için Salian'ın, Lupercal'ın vb. dinsel toplantılarını yaptıkları gülünç törenler, sağduyulu her insanın tiksinerek gülümsemesine neden olabilecek nitelikteydi. Hükümdarlığın kurulması ve imparatorluk başkentinin değişmesi, Romalı ra-

---

liğiyle sınırlandırmaktadır. Girişim övgüye değer.

3. Roma hiyerarşisinin ana hatları için bkz. Cicero (*de Legibus*, II, 7, 8), Livy (I, 20). Dionysius Halicarnassensis, (1, II, s. 119-129, [ed.] Hudson), Beaufort (*Republique Romaine*, c. 1, s. 1-90) ve Moyle (c. 1, s. 10-55). Son yapıttan Romalı antik yazar kadar İngiliz Whig de söz etmektedir.

4. Bu mistik, belki de imgesel simgeler birçok masalın ve çeşitli sanıların kaynağı oldular. Öyle anlaşılıyor ki Palladium, yaklaşık üç buçuk karış yükseklikte, bir kalkanla bir mızrak taşıyan, bir *seria* içerisinde ve saygısızlıkta bulunacakları şaşırtmak için yanına ikinci bir *seria* konulmuş, Minerva'yı simgeleyen küçük bir heykeldi. Bkz. Mezeriac (*Comment. sur les Epitres d'Ovide*, c. 1, s. 60-66) ve Lipsius (c. III, s. 610, "de Vesta" vd. b. 10).

hiplerin konseylerdeki otoritesini yavaş yavaş yok etti. Bununla birlikte, yasalar ve görenekler onların karakterlerinin saygınlığını koruyor ve kişilikleri kutsallığını sürdürüyordu. Başkentte ve zaman zaman eyaletlerde, özellikle pontiff'ler kurulu, sivil ve kilise davalarına bakıyorlardı. Erguvan giysileri, gösterişli arabaları ve görkemli şölenleri halkın hayranlığını çekiyordu. Ayrılmış topraklar, kamu varlıkları rahiplerin şatafat ve dinsel inancın gerektirdiği tüm harcamalarını bol bol karşılıyordu. Tapınakların bakımı ve her türlü gereksinimleri uğrunda yapılacak hizmetler orduların yönetilmesiyle bağdaşmadığından, Romalılar için konsüllük ve zafer saygınlığından sonra pontiff'lik ya da "*augur*"luk en çekici edinimlerdi. En ünlü senatörler, dördüncü yüzyılda Pompey ve Cicero'nun makamlarını tutuyorlardı.[5] Soyluluklarının ışıltısı dinsel sanlarıyla daha da parlak bir duruma geliyordu. Pontiff'ler kurulunu oluşturan on beş rahip, hükümdarın arkadaşları dedirtecek bir saygınlıktaki seçkin sınıfın mensupları sayılıyordu. Hristiyan imparatorlar yüce pontiff giysisini ve bununla ilgili süslemeleri kabul ediyorlardı. Ne var ki Gratianus tahta çıkınca, çok kuruntulu ya da çok aydın olan bu hükümdar Hristiyanlık dışı simgeleri bir yana attı,[6] rahiplerin ve *vestal*'lerin gelirlerini devlet hazinesine aktardı, onların onursal ve ayrıcalıklı niteliklerini kaldırdı ve bin yüz yıllık gelenek ve görenekle oluşmuş Roma inancının yapısını yıkıp attı. Paganizm senatonun egemen durumdaki dini idi: Zafer heykeli ve sunağı, içerisinde toplanılan tapınağı süslemeyi sürdürüyordu.[7] Bu tanrıça bir yuvarlak üzerinde ayakta duran, kenarı bol ve dalgalı bir giysi kuşanmış, yenleri havalanmış, kolunu uzatmış ve elinde

5. Cicero açıkça (*ad Atticum*, 1, II, epist. 5) ya da dolaylı olarak (*ad Familiar,* 1, XV, epist. 4), *augur*'luk makamını tutkusunun hedefi saydığını söylemektedir. Pliny, Cicero'nun yolunu izlemek istemektedir (1, IV, epist. 8). Tarih ve mermer anıtlar geleneği sürdürebileceklerdi.

6. Zosimus, 1, IV, s. 249, 250. Pontifex ve Maximus üzerindeki gülünç kelime oyunlarını kaldırdım.

7. Bu heykel Tarentum'dan Roma'ya götürüldü, Caesar tarafından Curia Julia'ya konuldu ve Mısır'dan alınan ganimetlerle süslendi.

defne dalından bir taç tutan görkemli bir kadın görünümündeydi.[8] Senatörler, imparatorun ve imparatorluğun yasalarına karşı gelmeyecekleri üzerine onun sunağı önünde ant içiyorlardı. Tüm kamu görüşmelerinde söze, Zafer Tanrıçası'na şarap ve tütsü yakarak başlıyorlardı.[9] Bu eski anıtın kaldırılması Romalıların inancına Constantius'un yaptığı tek saldırı oldu. Julianus, Zafer Sunağı'nı yeniden kurdu, Valentinianus ona ses çıkarmadı ama Gratianus'un gayretkeşliği yüzünden ikinci kez yok edildi.[10] Ne var ki halkın tapınması için konulmuş tanrı heykellerine ses çıkarmadı. Roma'da halkın tapınmasına açık dört yüz yirmi dört büyük ve küçük pagan tapınak sürekli göz önünde olduğundan Hristiyanların dinsel duygularını yaralıyordu.[11]

Hristiyanlar Roma'da senatonun ancak zayıf bir bölümünü oluşturuyor[12] ve pagan çoğunluğun, din dışı yasama eylemlerine karşı azınlıkta kalan bir muhalefet gösterebiliyorlardı. Bağnazlık, can çekişmekte olan bu özgürlük duygusunu yeniden kışkırttı. Senatoda oya başvuruldu ve rahipler ile senatonun sızlanmalarıyla Zafer Sunağı'nın yeniden kurulması için görevlendirilen dört saygıdeğer senatör heyetinin imparatorluk sarayına gönderilmesine birkaç kez karar verildi.[13] Zengin ve belagat sahibi senatör Symmachus bu önemli girişimle görevlendirildi.[14] Kutsal pon-

8. Prudentius (1, II, in initio) garip bir Zafer Tanrıçası portresi çiziyor. Ama meraklı okuyucu Montfaucon'un *Antiquities*'sinden (c. I, s. 341) daha memnun kalacaktır.

9. Bkz. Suetonius (*August.*, b. 35 içinde) ve Pliny'nin *Panegyric*'indeki önsözü.

10. Bu olaylar, Symmachus ve Ambrose tarafından aynı biçimde belirtilmiştir.

11. Constantinus'tan daha yeni olan Notitia Urbis, kentin yapıları içerisinde sayılmaya değer bir tek Hristiyan kilisesi görmemektedir. Ambrose (c. II, epist., 17, s. 825) inananların gözlerini, kulaklarını ve burunlarını sürekli olarak rahatsız eden Roma'daki rezaleti kınamaktadır.

12. Ambrose, her olasılığa karşı, Hristiyanların senatoda çoğunluğa sahip olduklarını ileri sürmektedir (Moyle, *Works*, c. II, s. 147).

13. Birincisiyle görüşmeyi (M.S. 382) Gratianus reddetti. İkincisi (M.S. 384) Symmachus ile Ambrose arasındaki kavga sırasında Valentinianus'la görüşmeye gitti. Üçüncüsü (M.S. 388) Theodosius'la ve dördüncüsü (M.S. 392) Valentinianus'la. Lardner (*Heathen Testimonies*, c. IV, s. 372-379) her görüşmeyi betimlemektedir.

14. Tüm sivil ve dinsel onurları kazanmış bulunan Symmachus, *Pontifex Maximus* olarak imparatoru temsil ediyordu ve aynı zamanda *Princeps Senatus* idi. Yapıtlarının başına

tiff'lik augur'luk nitelikleriyle Afrika prokonsüllüğü ve Roma prefect'liği gibi sivil görevleri kendisinde topluyordu. Symmachus paganizme karşı çok sıcak bağlılık duyuyordu. Karşıtlarıysa aklını bu yolda kullanması ve tinsel erdemlerini boşuna harcaması nedeniyle ona acıyorlardı.[15] Valentinianus'a yazdığı dilekçesi bugüne dek ulaşan konuşmacı, işinin güçlüğünü ve tehlikesini biliyordu. Hükümdarın dinsel inancını zedeleyebilecek tüm düşünce ve sözlerden özenle sakınıyordu. Yalvarma ve ricada bulunmanın tek savunma aracı olduğunu alçak gönüllülükle bildirmekte, bilimsellikten çok güzel sözlerle ustalığını göstermektedir. Symmachus, genç hükümdarın düş gücünü zafer sıfatlarıyla süsleyerek etkilemeye çalışmaktadır. Sunakların hizmetine ayrılmış gelirlerin müsadere edilmesini onun yüce karakteriyle bağdaştıramadığını anımsatmakta, halk hesabına ve halk adına kutlanmazsa Romalıların özverilerinin gücünü ve etkisini yitireceğini belirtmektedir. Konuşmacı, boş inancın hoş karşılanması için şüphecilikten yararlanmaktadır. Evrenin kavranılmaz gizi zayıf insanların ilgisini yanıtsız bırakmaktadır. Bu nedenle, aklın yetişemediği hal ve koşullarda görenek ve alışkanlıkların sesine kulak vermek de kabul edilebilir bir yoldur. Yüzyıllar boyunca tüm ulusların bu tür kanılara bağlanmış olması ihtiyat kurallarının sonucu olsa gerektir. Bu yüzyıllar zaferlerle taçlanmış, refah içerisinde yaşam kurulmuş ve halklar, tapınaklarda yakardıkları lütufları tanrılardan elde edebilmişlerse bu, esenlikli tapınmalarda süreklilikten ve birtakım yeniliklerin getirebileceği kötülüklerden sakınmakla olabilmiştir. Symmachus bu düşünce düzenini Numa'nın dinine ve başarılarına uygulamaktadır. Ve sahneye Roma'yı ya da koruyucu göksel yüce aklı sokarak imparatorlar yargı kürsüsü önünde onu dile getirmektedir: "Pek saygıdeğer majesteleri, vatanın ulu babası, aziz gayretler içerisinde,

gururla yazdığı sanlarına bakınız.

15. Prudentius (Symmach., I, 639 içinde), altından ve fil dişinden bir kazmayla çamur kazmaya benzetiyor. Azizler (tartışmalı olanları bile), bu düşmana saygılı ve nazik davranırlar.

kesintisiz sürmüş olan yaşıma saygı gösteriniz. Pişmanlık duymadığıma göre, kutsal saydığım tapınmalarımı sürdürmeme dokunmayınız. Özgür doğduğum için, bırakınız tapınaklarımdan yararlanayım. Dinim, tüm dünyayı egemenliğim altına almamı sağladı. İnançlı tapınmalarım Hannibal'i kapımdan, Galyalıları Capitolium'dan kovdu. Benim yaşlılığıma bu haksızlığı mı yapacaktınız? Bana önerdiğiniz düzeni tanımıyorum ama şunu biliyorum ki yaşlılığımı düzeltmek isterken haksız ve hiç de onurlu olmayan bir girişimde bulunulmaktadır."[16] Konuşmacının söylemekten dikkatle kaçındığı ürkünç olayları halkın başına gelenler açıklamış oluyordu. Putperestlerin hepsi, imparatorluğu acılara boğan ve tehdit eden kötülüklerin Constantinus'un getirdiği dinden geldiğine inanıyorlardı.

Milano başpiskoposunun sıkı ve ustaca tepkisi Symmachus'un umutlarını boşa çıkardı ve imparatorları Romalıların avukatınca söylenen etkileyici sözlere karşı korumuş oldu. Bu dinsel tartışmada, Ambrose bilimsel dil kullanma lütfunda bulundu ve kazanılmış zaferleri lejyonların gözüpekliği ve disipliniyle açıklamak yeterliyken bunu görünmeyen ve düşsel bir varlığa bağlamanın ne gereği var, diye kınayarak sordu. Sanatların ilerlemesini özendirmeyen ve insanlığı eski barbarlığına yeniden itmek isteyen ilk çağ kuruluşlarına duyulan bu körü körüne saygının gülünçlüğüne dikkati çekiyordu. Sonra da yavaş yavaş daha soylu ve daha tanrıbilimsel bir dil kullanarak, Hristiyanlığın esenlik ve gerçeğin biricik öğretisi olduğunu, onun dışındaki tüm dinsel inançların, bunlara kananları yanlış yollara saptırdığını ve sonsuz yokluğun derin uçurumuna götürdüğünü söylüyordu.[17] Gözde bir pisko-

16. Symmachus'un onuncu kitabının elli dördüncü mektubuna bakınız. Mektupların on kitabının biçim ve düzeninde Genç Pliny'ye öykünmektedir. Dostları, üslup bakımından ve incelik yönünden ondan aşağı kalmadığına, hatta onu geçtiğine inanmışlardı (*Macrob. Saturnal.*, 1, V, b. I). Ne var ki Symmachus'un şatafatı, meyvesiz ve çiçeksiz ağaç gibidir. Çok sayıdaki yazışmalarında gerçek olaylardan fazla laf kalabalığı bulunmaktadır.

17. Bkz. Ambrose, c. II, epist. XVIII, s. 825-833. Birincisi özlü bir uyarı, ikincisiyse Symmachus'un dilekçesine karşılık bir yanıt biçimindedir âdeta. Aynı düşünceler Prudentius'un şiirlerinde daha ayrıntılı olarak belirtilmiş bulunmaktadır. Symmachus'a karşı

posun dile getirdiği bu argümanlar Zafer Tapınağı'nın yeniden kurulup açılmasını önledi. Daha da ileri giderek Theodosius, arabasına bağlattığı ilk çağ tanrılarını herkesin gözü önünde, sokaklarda sürükledi.[18] Senatonun tüm üyelerinin hazır bulunduğu bir oturumda imparator, cumhuriyetin eski yöntemlerine göre, İsa'nın ya da Jüpiter'in hangisinin bundan böyle Romalıların dini olacağı konusunda oya başvurularak karar alınmasını önerdi. Hükümdarın orada bulunuşunun verdiği korku ve umut, yansızmış gibi takındığı tutuma karşın, oylamanın serbestliğini yok etti. Symmachus'un keyfî sürgünü, hükümdarın iradesine karşı çıkmanın tehlikeli olacağı konusunda meslektaşları için bir uyarıydı. Jüpiter, büyük bir çoğunlukla reddedildi ve çok şaşırtıcıdır ki senato üyelerinden hiçbiri konuşmalarında ya da verdikleri oylarda, imparatorca yasaklanan bir tanrı için en küçük bir bağlılık belirtisi göstermedi.[19] Senatonun din değiştirmesindeki hız doğaüstü bir iç tepkiye ya da kişisel çıkar güdülerine yüklenebilir. Aralarından bir bölümü hoş görünmek için dalkavukça davranmak yoluna girmedilerse de eski dinin kaldırılması kaçınılmaz bir hal alınca yeni dini kabul etmek zorunda kaldılar. İmparatorun otoritesine, bilinçleri Roma Kilisesi ve Doğu'nun papazlarınca

---

bu senatörün yaşadığı yıllarda iki kitap daha yazdı (M.S. 404). Montesquieu'nün, Symmachus karşısındaki başlıca iki hasmını görmezlikten gelmesi (Considerations, vb., b. 19, c. III, s. 487) ve Orosius'un, Aziz Augustin ile Salvian'ın dolayı çürütmelerini alaya alması şaşılacak şeydir.

18. Bkz. Prudentius (in Symmach. 1, I, s. 545 vd.) putperest Zosimus (1, IV, s. 283) ile aynı fikirde olan Hristiyan, Theodosius'un ziyaretini ikinci iç savaştan sonra göstermektedir. "gemini bis victor caede Tyranni," (1, I, 41 0). Ne var ki zaman ve koşullar, ilk zaferinin zamanına daha uygun gibi görünmektedir.

19. Prudentius, senatonun sağduyusunun yasal çoğunlukla kanıtladığını söyledikten sonra (s. 609) şunları ekliyor:

"Adspice quam pleno subsellia nostra Senatu
Decernant infame Jovis pulvinar, et omne
Idolum longe purgata ex urbe fugandum,
Qua vocat egregii sententia Principis, illuc
Libera, cum pedibus, tum corde, frequentia transit."

Zosimus, aralarından pek azının yetenekli olduğu söylenen senatörlerde bir pagan gücü varsaymaktadır.

yönetilen eşleri ve çocuklarının yalvarıp yakarmalarına dayanamadı.[20] Hemen tüm soylular eski ailenin örneğine öykündü: Bassi, Paullini ve Gracchi, Hristiyanlığı kabul ettiler. Prudentius şöyle diyordu: "Evrenin meşaleleri, Cato'nun saygıdeğer meclisi, yalın beyaz vaftiz giysilerini takınmak ve şehit mezarları üstünde konsül süslemelerinden ve gururundan soyunup arınmak için pontiff'lik giysilerini bırakmakta acele ediyorlardı."[21] Kendi kol gücü ve zanaatıyla yaşamını sürdüren yurttaşlar ve genel bolluk içerisinde geçinip giden ayaktakımı, kitleler halinde Lateran ve Vatikan kiliselerine koştular. Romalıların gösterdiği genel benimseme,[22] putlara tapmayı yasaklayan senatonun kararnamelerini onama ve doğrulama niteliğinde oldu. Capitolium'un görkemi söndü, bomboş kalan tapınaklar yıkılmaya terk edildi.[23] Roma, İncil'in boyunduruğu altına girdi; onun durumu, Roma adına ve otoritesine karşı duydukları saygıyı henüz yitirmemiş bulunan eyaletlere de örnek oldu.

İmparatorların dinsel saygıları, imparatorluklarının doğduğu kentin Hristiyanlığa geçişini yumuşaklıkla karşılıyorlardı ama eyalet kentlerinin boş inançları için aynı hoşgörüyü göstermiyorlardı. Dine çok bağlanan Theodosius, Constantius'un ölümünden sonraki yirmi yıldan çok bir sürede kendi haline bırakılan dinsel çalışmaları canlandırdı ve tümüyle yerine getirdi.[24]

---

20. Jerom, Pontiff Albinus'tan söz ederken, çocukları ve torunları o kadar çok sayıdaydı ki bunlar Jüpiter'i bile Hristiyan yapmaya yeterliydiler, diyor. Çok sıra dışı bir dinden dönme! (c. I, ad Laetam, s. 54).

21. "Exultare Patres videas, pulcherrima mundi Lumina; Conciliumque senum gestire Catonum Candidiore toga niveum pietatis amictum Sumere; et exuvias deponere pontificales." Prudentius'un düşsel çabası zafer duygusuyla iyice kızışmış gibidir.

22. Halkın ve senatonun Hristiyan olmasından sonra, Prudentius güvenle ve biraz da haklı olarak soruyor: "Et dubitamus adhuc Romam, tibi, Christe, dicatam In leges transisse tuas?"

23. Jerom, Capitolium'un ve Roma'nın öbür tapınaklarının içerisine düştükleri perişanlıktan dolayı pek sevinmektedir (c. 1, s. 54; c. II, s. 95).

24. Libanius (*Orat. pro Templis*, s. 10, Cenevre, 1634, James Godefroy tarafından yayımlanmıştır ve bugün bulunması güçtür) Tanrı'ya sunguları yasaklamış olmalarından dolayı Valens ile Valentinianus'u suçlamaktadır. Doğu imparatoru özel nitelikte kimi buyruklar vermiş olabilir. Ancak kodeksin suskunluğu ve kilise tarihinin tanıklığı onun

Bu hükümdar zafer kazanmaktan çok imparatorluğun esenliği için savaşırken uyruklarından bir bölümünün incinebileceğini göze alarak, belki Tanrı'nın rızasını elde edebilecek nitelikte olsa da, insanlar için benimsenmesi zor işlere girişmişti. Putperestlere karşı kazandığı ilk başarılar, daha önce çıkardığı sert buyrukları yeniden yürürlüğe koyma düşüncesini kendisine benimsetti. Doğu şehirleri için yayımlanmış olan bu yasalar Maximus'un yenilgisinden sonra çıkarılmıştı. Şimdi Batı İmparatorluğu'nun da her yanında uygulanmaya başladı ve Theodosius'un her zaferi Katolik Kilisesi için yeni bir başarı oldu.[25] Ağır suç ve aşağılık olarak damgaladığı kurban törenlerine varıncaya dek, batıl inançlara saldırdı. Her ne kadar onun buyrukları özellikle, kurban edilenlerin bağırsaklarını inceleyen dine aykırı davranışı suçlamaktaysa da[26] sonraki zamanlarda yapılan tüm yorumlar, bu suçlama kapsamı içinde, putperestlik inancının temelini oluşturan kurban eylemini de kapsamaktadırlar. Tapınakların kurulma amacı kurban törenlerinin yapılmasını sağlamaktı ve hükümdarın müşfikliği, koymuş olduğu yasalara karşı gelme olanağını ortadan kaldırmalıydı. Theodosius, tapınakların kapatılması, putperestliğe özgü tüm nesnelerin toplanarak yok edilmesi, rahiplerin tüm ayrıcalıklarının kaldırılması, imparator, Katolik Kilisesi ya da ordu yararına ayrılmış topraklar üzerinde müsadere uygulanması için, özel bir buyrukla önce Doğu praetorium prefect'i Cynegius'u, sonra da Batı İmparatorluğu'nda seçkin durumda olan Jovius ve Gaudentius adında iki kontu görevlendirdi.[27] Artık putperestlik inancı için kullanılmayan o gör-

hiçbir zaman genel nitelikte bir yasa çıkardığını söylememektedir.

25. Bkz. *Theodosian Code*, 1, XVI, başlık 10, yasa 7-11.

26. Homeros'un, kurban törenlerinde kurbanların bağırsaklarına bakmak gibi bir eyleme rastlanmamaktadır (Bkz. Feithius, *Antiquitat. Homer.*, 1, I, b. 10, 16). İlk *Haruspices*'leri elde eden Toskanalılar bu uygulamayı Yunanlara ve Romalılara zorla kabul ettirdiler (Cicero, *de Divinatione*, II, 23).

27. Zosimus, 1, IV, s. 245-249; Theodoret, 1. V, b. 21; Idatius, (içinde) Chron. Prosper. Aquitan., 1, III, b. 38, apud Baronium, *Annal. Eccles. A.D. 389*, No. 52. Libanius (*pro Templis*, s. 10), Theodosius'un buyruklarının ne zorlayıcı ne pozitif olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.

kemli yapılar bağnazlığın yıkıcı ellerinden kurtarılabilirdi. Bu tapınakların büyük bir bölümü Yunan mimarlığının başyapıtlarıydı. İmparatorun kişisel çıkarı, kentlerinin süsünü yok etmeyi ve ülkesindeki zenginlikleri azaltmayı ona yasaklıyordu. Bu yüce değerli anıt yapılar Hristiyanlığın yardımıyla kazanılan zaferlerin ganimetleri olarak korunabilirdi. Sanatların gerileyişinde bu yapıtlar ve süslemeler, mağazalarda, el sanatlarında ve kamuya açık yerlerde kullanılabilirdi. Tapınakların duvarları zamanla ve Hristiyan törenleriyle yeterince temizlenmiş olacağından gerçek Tanrı inancı paganlığın anısını da silebilecekti. Ne var ki uzun süreden beri öylece kalmış dururlarken putperestler, ikinci bir Julianus'un çıkıp kendi tanrılarının tapınak ve sunaklarını yeniden yaşama kavuşturacağını gizliden gizliye umuyor ve bekliyorlardı. İmparatorlar üzerinde baskılı bir hal alan bu tür yalvarmalar Hristiyan reformcularını, paganlığın kökünü kazıma yolunda karara varmak zorunda bıraktı.[28] İmparatorların kimi buyruklarında daha yumuşak tavırlar benimsenmiştir.[29] Ama soğuk davranış ve ilgisizlik bunları yararsız kılmıştır ve kilise büyüklerince yönlendirilen açgözlülük ve hareketlilik salgınına karşı güçlü bir engel olamamışlardır. Tours Piskoposu Martin,[30] keşişlerin başında Galya'yı baştan başa dolaşıyor ve geniş piskoposluk bölgesi içerisindeki putları, tapınakları ve adak ağaçlarını yıkıp yok ediyordu. Onun yaşamını okuyacak bir kimse başarılarının, gösterdiği mucizelere mi yoksa bu dünya aracı olan kılıca mı borçlu olduğu üzerinde bir kanıya varacaktır. Suriye'de, Theodoret'nin dindar ve tanrısal diye nitelendirdiği Piskopos

28. *Cod. Theodos.*, 1, XVI, başlık X, yasa 8, 18. Theodosius'un başka bir hizmet için yararlanılmasını düşündüğü Edessa tapınağının hemen bir enkaz yığını haline geldiği de bir gerçektir (Libanius, *pro Templis*, s. 26, 27 ve Godefroy'un notları, s. 50).

29. Libanius'un ilginç söylevine bakınız (*pro Templis*). 390 yılına doğru söylenmiş ya da yazılmıştır. Dr. Lardner'ın çeviri ve notlarına bakarak karşılaştırma yaptım (*Heathen Testimonies*, c. IV, s. 135-163).

30. Bkz. Sulpicius Severus, *Life of Martin*, b. 9-14. Bu aziz bir kez Don Quijote gibi aldandı ve bir cenaze alayını putperest töreni sanarak ihtiyatsızca bir mucize gösterdi.

Marcellus,[31] Apamea piskoposluk bölgesindeki tüm tapınakları yıkmaya karar verdi. Jüpiter Tapınağı öyle sağlamdı ki yapılan bütün saldırılara dayandı. Bir tepe üzerinde bulunan bu tapınağın dört yüzü vardı ve her biri, on altı yuvarlak ayaklı on beş som sütunluydu. Bu sütunların taşları demir ve kurşunla sağlamlaştırılmıştı. Ahşap malzemeler yakıldı ve bu çok değerli yapı, temeli oluşturan payandaların sarsılmasıyla yıkılıp gitti. Bu yıkma girişiminin güçlüğe uğraması, şeytanın işe karışmasından bilindi. Her ne kadar bu şeytan yıkımı önleyemezse de geciktirmeyi başardı, diye yorumda bulunuldu. Bu başarıdan koltukları kabaran Marcellus, kalabalık bir asker ve gladyatör grubunu piskoposluk sancağı altında toplayarak onların başına geçti. Amacı şeytanları bozguna uğratmaktı. Bunun için Apamea piskoposluk sınırları içerisindeki köylere ve tapınaklara birer birer saldırdı. Tehlikenin baş gösterdiğini sezinlediği zamanlarda, bu iman şampiyonu, bacaklarındaki felçli durum dolayısıyla kaçamadığı ve savaşamadığı için, okların menzil alanı dışında oturup bekliyordu. Bu önlem ona pahalıya mal oldu. Öfkeden kudurmuş hale gelen köylüler onu yakaladılar ve öldürdüler. Eyalet synod meclisi, hiç duraksamadan, onun, din hizmetinde canını esirgemediğini ve aziz olduğunu duyuruyordu. Kalabalık gruplar halinde çölden çıkan keşişler bu dinsel çabaya yardım ederek güç katıyorlardı ve bunların davranışı çabadan çok öfkeye ya da yırtıcılık ve kan dökücülüğe benziyordu. Paganları kendilerinden tiksindirdiler, açgözlülük ve aşırılık damgası yediler. Bu yıkıcı azizler, dinlerinin düşmanlarını yağma etmelerine ve yırtık pırtık giysilerine, iç kabartıcı dinsel şarkılarına ve yapay soluk benizlerine birbirini hayran bırakmaktan başka bir iş yapmış olmuyorlardı.[32] Kimi eyalet yöneticilerinin sağduyusu, ihtiyatlılığı, belki de rüşvetçi-

31. Sozomen'i (1, VII, b. 15) Theodoret ile (1, V, b. 21) karşılaştırınız. Marcellus'un seferini ve ölümünü anlatıyorlar.

32. Libanius, *pro Templis*, s. 10-13. Bu siyahlar giyinmiş Hristiyan keşişlerin fillerden çok yemek yediklerini söyleyerek alay ediyor. Zavallı filler! Bu ılımlı hayvanlar kimlerle karşılaştırılıyor.

likleri tapınaklardan küçük bir bölümün kurtulmasını sağladı. Kartaca'daki Venüs Tapınağı, iki millik bir çevre duvarı içindeydi. Bu yapı kiliseye çevrildi[33] ve buna benzer bir uygulama görkemli Roma Pantheon'u için de yapıldı.[34] Ne var ki Roma dünyasının hemen tüm eyaletlerinde disiplinsiz ve otoritesiz bir bağnazlar ordusu, sessiz yaşamakta olan köylere baskınlar yapıyorlardı. İlk çağın en güzel anıtlarının yıkıntıları, bu denli üzücü tahribatı yapmaktan başka istekleri olmayan o barbarların yaptıkları kötülüklere bugün bile tanıklık etmektedir.

Bu genel tahribat manzarasında seyirci, İskenderiye'deki ünlü Serapis Tapınağı'nın örenlerini özellikle izleyebilir.[35] Serapis'in, batıl inançlı Mısırlıların verimli topraklarından yaratılan tanrı ya da korkunç yaratıklardan biri olmadığı anlaşılmaktadır.[36] Birinci Ptolemies, Sinopluların uzun süreden beri taptıkları bu gizemli Pontus kıyılarının tanrısını Mısır'a götürme emrini düşünde almıştı. Ama nitelikleri hiç bilinmiyordu ve gündüzün büyük aydınlığı mı yoksa yer altı karanlıklarını mı simgelediği konusu açıklığa kavuşmamıştı.[37] Koparılamaz bağlarla atalarının dinine bağlı olan Mısırlılar bu yabancı tanrıyı kentin surları içerisine sokmadılar.[38] Ne var ki Ptolemies'in cömertliğiyle gözleri ka-

33. Prosper. Aquitan., 1, III, b. 38, (içinde) *Baronium, Annal. Eccles. A.D. 389*, No. 58 vd. Tapınak, bir süreden beri kapalı bulunuyordu ve oraya giden patikayı çalılar kaplamıştı.

34. Donatus, *Roma Antiqua et Nova*, 1, IV, b. 4, s. 468. Bu kiliseye çevirme işini Papa IV. Boniface yaptı. Theodosius'un saltanatından sonra iki yüzyıldan çok süreyle Pantheon'u hangi mutlu hal ve koşullar ayakta tutabildi, bilemiyorum.

35. Bu olaydan az bir zaman sonra Sophronius (*Jerom.*, [içinde] *Script. Eccles.*, c. I, s. 303); Socrates'e (1, V, b. 16), Theodoret'ye (1, V, b. 22) ve Rufinus'a (1, II, b. 22) bilgi sağlayan ayrı bir tarih yazdı. Olaydan önce ve sonra İskenderiye'de bulunmuş olan sonuncusu bir görgü tanığı olarak alınabilir.

36. Gerard Vossius (*Opera*, c. V, s. 80 ve *de Idoloaltria*, 1, I, b. 29), papazlarca Joseph'e Mısır'da Apis öküzü ve Serapis tanrısı olarak tapıldığı biçiminde ileri sürülen garip düşünceyi savunmaktadır.

37. "Origo dei nondum nostris celebrata. Aegyptiorum antistites sic memorant," vd. (Tacit., *Hist.*, IV, 83). Mısır'a gezi yapmış olan Yunanlar da bu yeni tanrının varlığını bilmiyorlardı.

38. Macrobius, *Saturnal*, 1, I, b. 7. Bu olay da kökünün yabancı olduğunu gösteriyor.

maşmış olan rahipler ona hiç tepki göstermeden boyun eğdiler. Bu Pontus tanrısına saygın bir soy kütüğü düzenlendi ve Isis'in kocası Osiris'in tahtı üzerinde yer verilerek tapınağa sokuldu.[39] Özellikle onun koruması altına giren İskenderiye, Serapis adını taşımakla övünüyordu. Görkem bakımından Capitolium'dan aşağı kalmayan tapınak[40] tüm kente egemen olan yapay bir tepenin geniş doruğu üzerinde yükseliyordu. Ona varmak için yüz basamak çıkılıyordu ve çok sayıda kemerle desteklenen iç boşluk, dehlizler ve yer altı bölmelerinden oluşuyordu. Dört köşeli bir revak sistemi tapınağa bağlı yapıları dıştan kuşatıyordu. Salonların ve heykellerin görkemi sanatların azametini gözler önüne seriyor, külleri arasından yeni bir göz kamaştırıcılıkla çıkmış olan ünlü İskenderiye Kütüphanesi eski derin bilginin hazinelerini saklıyordu.[41] Theodosius'un buyrukları her tür kurban törenini yasakladıysa da buna Serapis kenti ve tapınağında hoşgörülü davranılıyor ve bu hoşgörünün nedeni olarak da Hristiyanların batıl inançlı zulümleri gösteriliyordu. Eski dinî törenler yasaklanırsa Nil'in düzenli taşkınlarının bozulacağına, ürünlerin alınamayacağına ve Constantinople'un yiyecek sıkıntısı çekeceğine inanılıyordu.[42]

Saldırgan ve ahlaksız, barış ve erdemin amansız düşmanı, altı-

39. Roma'da Isis ile Serapis aynı tapınakta bir araya getirildiler. Kraliçenin koruduğu öncelik hakkı, Pontus'tan gelen yabancı ile ittifakını gösterebilecekti. Ama kadın cinsinin üstünlüğü Mısır'da sivil ve dinî olarak kurumsallaşmıştı (Diodor., *Sicul.*, c. I, 1, I, s. 31, [ed.] Wesseling). Plutark'ın Serapis'le özleştirdiği Isis ve Osiris üzerine yazdığı kitapta da aynı düzenleme görülmektedir.

40. Ammianus (XXII, 16), T*he Expositio totius Mundi* (s. 8, [içinde] Hudson, *Geograph. Minor.*, c. III) ve Rufinus (1, II, 22), Serapeum'u, dünyanın mucizelerinden biri olarak övüyor.

41. Bkz. *Memoires de l'Acad. des Inscriptions*, c. IX, s. 397-416. Ptolemies'in eski kütüphanesi, Sezar'ın İskenderiye seferinde tamamen yok olmuştu. Marcus Antonius, yeni İskenderiye Kütüphanesi'nin temelini oluşturmak üzere Cleopatra'ya Pergamus'un (Bergama) iki yüz elli bin ciltlik tüm koleksiyonunu verdi.

42. Libanius (*pro Templis*, s. 21) bu hakaretamiz notla Hristiyan üstatları tartışmasız bir şekilde öfkelendirmektedir.

na ve kana doymayan Theophilus,[43] o sıralarda[44] İskenderiye başpiskoposluk makamında bulunuyordu. Tanrı Serapis'in onurları onu tiksindirdi ve eski Bacchus Tapınağı'nı hor görmesi kafasında tasarlamakta olduğu saldırılar konusunda putperestleri uyarmış oldu. En hafif bir sebep, gürültülü İskenderiye kentinde bir iç savaşın patlamasına yeterli olurdu. Hasımlarına oranla sayı ve güç bakımından daha aşağı olan Serapis'e tapanlar filozof Olympius'un da kışkırtmalarıyla silaha sarıldılar.[45] Olympius, kendi tanrıları uğrunda ölmeleri gerektiğini onlara aşılıyordu. Bu pagan fanatikler Serapis Tapınağı'nda güçlendiler, çıkışlar ve sert savunmalar yaparak kuşatıcıları geri püskürttüler ve umutsuzluk içerisinde son kez öç almak için ellerinde tuttukları Hristiyan tutsaklara her tür işkenceyi uyguladılar. Magistra'ların çabalarıyla ateşkes yapıldı ve Serapis'in yazgısı Theodosius'un buyruğuna sunuldu. Hristiyanlar ile paganlar, silahsız olarak, kentin büyük alanında toplandılar. Hepsinin önünde imparatorun buyruğu yüksek sesle okundu. İskenderiye pagan tanrılarının yıkılmasıyla ilgili bölüm okunurken Hristiyanların şiddetli alkış sesleri yükseldi. Paganlar ise, iç yıkıntısına uğrayarak, düşmanlarının saldırısından korunmak için aceleyle çekilip uzaklaştılar. Theophilus, malzemenin ağırlığı ve sağlamlığından başka hiçbir güçlükle karşılaşmadan tapınağın yıkımını gerçekleştirdi. Bu güçlük ateşli başpiskoposu, yapının temellerini olduğu gibi bırakmaya zorladı ve geniş bir alana yayılan yıkıntılar öylece yığılıp kaldı. Daha sonra bir bölümü temizlenerek oraya, aziz şehitler onuruna bir kilise kuruldu. Çok değerli İskenderiye Kütüphanesi yağma edilip yıkıldı. Ondan yirmi yıl sonra, henüz dinsel bağnazlığın sağduyularını bütün bütün karartmadığı

43. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. II, s. 441-500. Jerom'un bir aziz, Chrysostom'un bir şeytan olarak nitelendirdikleri Theophilus'un bu ikili durumu bir tür yansızlık oluşturmuştur. Ama işin sonunda sonuç kendisi için elverişsiz olmuştur.

44. Marcellinus (M.S. 389) ve Prosper'in (M.S. 391) arasını kabul edebiliriz. Tillemont (*Hist. des Emp.*, c. V, s. 310, 756) birinciyi yeğliyor; Pagi ise ikinciyi benimsiyor.

45. Lardner (*Heathen Testimonies*, c. IV, s. 411), Olympius'un bir savaşçı ya da bir peygamber değil, dindar ve faziletli olduğunu, Suidas'tan (ya da Damascius) aldığı çok güzel bir pasajla anlatmaktadır.

anlaşılan seyirciler boş rafları görerek üzüntü ve tiksinti duymuşlardı.[46] Çok sayıda ve yeniden meydana getirilemeyecek biçimde yitirilmiş bulunan eski yapıtları, hiç değilse tapınakları sonraki kuşakların görgü ve öğreniminde yararlanılması için yıkımın dışında tutulmalıydı. Başpiskoposun[47] ateşliliği ya da açgözlülüğü, zaferinin ödülü haline gelen zengin ganimetlerle doymuş ve yatışmış olmalıydı. Altın ve gümüş küçük heykeller ile vazolar özenle eritilir ve öbür eşyalar da kırılarak sokaklarda rezilcesine sürüklenirken Theophilus, pagan din adamlarınca yapılan kandırmalar ve işlenen suçları, mıknatıstan yararlanmadaki ustalıklarını, içi boş bir heykele gizli yöntemlerle insan yerleştirmelerini, dindar kocaların ve kadınların güvenini kötüye kullanarak işledikleri cinayetleri ortaya dökmeye çabalıyordu.[48] Bu suçlamalar, imandan nasibi olmayan boş inancın kalleş ve çıkarcı ruhuna çok uygundur. Ama yenik düşmanına sataşmak ve onu gülünç duruma düşürmek için çaba harcadığı zaman bu ruha güvenmemek gerekir. Düşünmelidir ki bir hileyi uzun süre başarıyla yürütmeye oranla utanç verici bir masal uydurmak çok daha kolaydır. Serapis'in çok büyük heykeli tapınağın ve dinin yıkıntıları arasına gömüldü.[49] Çeşitli madenlerden olan plaklar hep birden, tapınağın yan duvarlarına değen tanrıçanın görkemli yüzünü oluşturmaktaydı. Serapis, elinde bir asa olduğu halde oturmuş durumdaydı ve bu görünüşüyle Jüpiter'in

46. "Nos vidimus armaria librorum, quibus direptis, exinanita ea a nostris hominibus, nostris temporibus memorant." (Orosius. 1, VI, b. 15, s. 422, [ed.] Havercamp). Orosius, her ne kadar sofu ve tartışmalı bir yazar ise de biraz utangaç görünmektedir.

47. Eunapius, *Lives of Antoninus and Aedesius*'ta Theophilus'un kutsal bina ve eşyalara karşı haydutça saldırısından büyük bir ürküntüyle söz etmektedir. Tillemont (*Mem. Eccles.*, c. XIII, s. 453), başpapazı altına tapmakla suçlayan (*auri sacra fames*) Isidore of Pelusium'un bir mektubundan söz etmektedir.

48. Rufinus, tanrı rolü oynayan Satürn rahibinden söz etmektedir. Buna göre bu rahip çok sayıda yüksek sınıftan dindarla görüşüyordu. Bir kez, coşkunluk sırasında tanrı sesini -yanlışlıkla- unutmuştu. Aeschines'in özgün ve yansız öyküsü (Bkz. Bayle, *Dictionnaire Critique, Scamandre*) ve Mudus'un serüveni (Joseph., *Antiquitat. Judaic*, 1, XVIII, b. 3, s. 877, [ed.] Havercamp) kanıtlamaktadır ki bu aşk hileleri, çok zaman başarıyla uygulanabilmekteydi.

49. Montfaucon'da Serapis'in simgelerine bakınız (c. II, s. 297). Macrobius'un betimlemesi (*Saturnal.*, 1, I, b. 20) daha çekici ve daha doyurucudur.

olağan simgelerine çok benziyordu; şu ayrımla ki onun başında bir sepet ya da künk bulunuyor, sağ elinde bir canavar simgesi tutuyordu. Başı ve vücudu üç kuyruklu bir yılandan oluşuyordu; kuyruklarından biri köpek, öbürü aslan ve üçüncüsüyse kurt kafasıydı. İnanarak savunuluyordu ki bir ölümlü bu dehşetli yüce tanrıya saygısızlıkta bulunursa gök ve yeryüzü o anda birbirine karışacaktır. Baltalı bir asker merdivenden çıktı. O sırada Hristiyanlar bile bu girişimin sonucundan kaygı duyuyorlardı.[50] Asker, Serapis'in yanağına baltayla sert biçimde vurdu. Yüzü yere düştü. Ama gök gürlemedi, gökler ve yeryüzü düzenlerini ve dinginliklerini korudular. İlk zaferi kazanan asker darbelerini sürdürdü. Koskocaman put tanrı paramparça oldu. Ayaktakımından olan insanlar onun kol ve bacaklarını İskenderiye sokaklarında sürüyerek dolaştırdılar. Amfiteatrda gövdesi ateşe verildi. Çok sayıda yurttaş, koruyucu tanrılarının güçsüzlüğünü görünce Hristiyanlığa geçmeye karar verdiler. Halka, inançlarının maddi ve gözle görünür simgesini sunan dinler insanların duyularıyla ilişki kurma ve kaynaşma avantajını ellerinde tutarlar. Ne var ki bu elverişlilik, paganların uğradığı gibi kaçınılmaz kötü olasılıkları da birlikte getirir. Tüm ruhsal durumlarda sanatın ya da doğanın birbirinden ayırt edemeyeceği inceliği ve görünüşü putlar için koruyabilmesi hemen hemen olanaksızdır. Tehlike zamanlarında, gizemli ve tanrısal erdemleri kendi yüceliklerini sürdürmekten yoksun haldeyse, aldanmış olan yeni dindar, rahiplerin boş özürlerinden tiksinir ve eski boş inancının gülünç nesnesiyle alay eder.[51] Serapis'in kırılıp parçalanmasından sonra putperestler, Nil'in dinsiz Mısır halkına

50. "Sed fortes tremuere manus, motique verenda
Majestate loci, si robora sacra ferirent
In sua credebant redituras membra secures."
(Lucan., III, 429).
Augustus, evinde yemek yediği bir veterana sordu: "Anaitis'in altın heykelini yıkan asker ilk darbeyi vurunca anıt yıkıldı ve aynı anda yok oldu mu?" Veteran (olayı en iyi o görmüştü) şöyle yanıtladı: "Sözünü ettiğiniz insan benim ve bugün yediğiniz yemek de tanrıçanın bir bacağının sağladığı kazançla elde edilmiştir." (Plin., *Hist. Natur.*, XXXIII, 24.)

51. Din değiştirme tarihi, batıl inançtan birdenbire tiksinmeye dönüşen örneklerle doludur.

iyiliksever yardımını yapmayacağına -bir süre- inandılar. Taşkında meydana gelen olağanüstü bir gecikme, ırmak tanrısının kızgınlığını gösteriyor gibiydi. Ama sular öyle bir hızla yükseldi ki aynı kimseler, toprak verimliliği için gerekli on altı *cubit* (1 cubit: 45,72 santim) düzeyine erişip dinginleşinceye dek, Tufan'ın geri gelerek öç aldığı inancıyla avundular.[52]

Roma İmparatorluğu tapınakları boşaltılmış ya da yıkılmıştı. Ama paganların inancı, kurbanın her türüne karşı olan Theodosius'un sert yasalarını aşmak için uğraşıyordu. Kötülük için araştırma yapan bakışların kolayca erişemediği kırsal alanlarda oturanlar dinsel törenlerini köy şenlikleri biçiminde göstererek yapıyorlardı. Bayram günlerinde, kutsal ağaçların sık dalları altında buluşuyorlardı. Sığır ve kuzuları kurban ederek kızartıyorlar, tütsü yakıyorlar ve tanrıları onuruna ilahiler söylüyorlardı. Ancak kurbanların kanını kabul edecek sunak ve önceden verilen tuzlu çörekler olmadığından tanrılara sunu yapılamamakla birlikte, şaraplı ekmek yöntemli Hristiyan ayini de böylece kaldırılmış olduğundan, tanrıların öfkesinden kurtulunmuş oluyordu.[53] Theodosius'un son buyruğu bu boş kaçamakların[54] kökünü de kuruttu ve paganların inançlarına kesin darbeyi indirdi.[55] Bu yasaklayıcı yasanın terimleri açık ve kesindi: "İster kentte, ister herhangi başka bir yerde," diyordu imparator, "üst

52. Sozomen, 1, VII, b. 28. Taşkındaki değerlendirme ve *cubit* hesabı, Herodot zamanından beri değişmeden sürmektedir. Bkz. Freret, *Mem. de l'Academie des Inscriptions*, c. XVI, s. 344-353; Greaves, *Miscellaneous Works*, c. 1, s. 233, Mısır *cubit*'i, İngiliz ölçüsüyle yaklaşık yirmi iki inç eder.

53. Libanius (*pro Templis*, s. 15, 16, 17), davalarını akılcı ve çekici bir biçimde savunmaktadır. Bilinmeyecek kadar eski zamanlarda bu bayramlar kutlanıyordu ve Bacchus şenlikleri (*Georgic*., II, 380) Atina tiyatrosunun kurulmasına neden olmuştu. Bkz. Godefroy, *ad loc. Liban.* ve *Codex Theodos.*, c., VI, s. 284.

54. Honorius bu kırsal bayramlara karşı hoşgörülü davrandı (M.S. 399). "Absque ullo sacrificio, atque ulla superstitione damnabili." Ne var ki dokuz yıl sonra, aynı koşullara yeniden dönmek ve onların uygulanmasını istemek gerektiğine inandı (*Codex Theodos.*, 1, XVI, başlık X, yasa 17, 19).

55. *Cod. Theodos.*, 1, XVI, başlık X, yasa 12, Jortin (*Remarks on Eccles. History*, c. IV, s. 134) bu zalimce yasanın metnini ve üslubunu haklı olarak kınamaktadır.

dereceden sonuncusuna dek, magistra'lar ve yurttaşları da kapsayan tüm uyruklarımıza, cansız bir put onuruna suçsuz bir varlığı kurban etmeyi yasaklamak bizim beyanımız ve irademizdir." Kurban eylemi ve kâhinlik uygulaması kurbanların iç organları incelenerek yapılıyordu. Bunlar, biçimi nasıl olursa olsun devlete karşı işlenmiş ve ancak işleyenin ölümüyle cezalandırılacak bir suç olarak nitelendiriliyordu. Daha az zalim ve daha az nefret uyandıran öbür pagan yöntem ve görenekleri tek ve gerçek dinin onuruna işlenmiş suçlar olarak yasaklanıyordu. Buyruk, adlarını sayarak ışık törenlerini, çelenkleri, buhur yakmayı, tanrılar onuruna yere şarap dökülmesini, ev cinlerini ve tanrılarını da yasak içerisine almaktaydı. Her kim ki bu yasak törenlerden birini yaparak suçlu durumuna düşerse törenin yapıldığı ev ya da yerin mülkiyetini yitirecekti. Bu suçu işleyen, işlendiği yeri başka bir ev ya da yer olarak göstermeye kalkışacak olursa, o kimse yirmi beş altın (yaklaşık bin sterlin) cezaya çarptırılacaktı. Paganlık suçunu haber vermeyen ya da cezalandırmayan görevliler de görevini savsaklama nedeniyle dinin gizli düşmanı sayılıyor ve aynı para cezasına çarptırılıyorlardı. İşte, oğulları ve torunlarınca da sıkı bir tutumla uygulanan Theodosius yasalarındaki can yakıcı ruh böyleydi.[56]

Decius ve Diocletianus'un barbarca sürdürdükleri saltanatları sırasında Hristiyanlık, imparatorluğun egemen dinine karşı bir başkaldırı niteliğinde görülerek yasaklanmıştı. Katolik Kilisesi ile Hristiyanlığın çabuk yayılması arasındaki ayrılması olanaksız birlik devlet yapısında gittikçe artan, ne idiği belirsiz bir tehlikeyi ve kuşkuyu ortaya çıkarmış oluyordu. Ne var ki İncil'in ve insanlığın yasalarını çiğnemiş olan Hristiyan imparatorlar ne korku

56. Hafif de olsa böyle bir suçlamaya girişmeye kalkışılmamalıdır. Çünkü Theodosius'un, Donatistlere şöyle seslenen Aziz Augustin'i örnek aldığı anlaşılmaktadır: "Quis nostrum, quis vestrum non laudat leges ab Imperatoribus datas adversus sacrificia Paganorum? Et certe longe ibi poera severior constituta est; illius quippe impietatis capitale supplicium est." Epist., XCIII, No. 10; Le Clerc (*Bibliotheque Choisi*, c. VIII, s. 277), zafer kazanan Hristiyanların hoşgörüsüzlüğü üzerine notlar eklemektedir.

ne de bilgisizlik mazereti ileri sürebilirlerdi. Paganizmin zayıflığı ve çılgınlığı, uzun yüzyılların deneyimiyle anlaşılmıştı. Aklın ve inancın ışıkları putların yetersizliğini ve gülünçlüğünü ortaya koymuştu. Bu nedenle, can çekişmekte olan bu inanıştan geride kalanlara, dinginlik içerisinde ve kendi âlemlerinde atalarının dinsel gelenek ve göreneklerini sürdürmelerine göz yumulabilirdi. Paganlar atalarının başa çıkılamaz tutumlarıyla davranacak olsalardı, kanları kilisenin başarısını lekeleyecek, varlığı ve yaşamı hiçe sayan Jüpiter ve Apollo şehitleri, kendi mihraplarının önünde kendilerini kurban edeceklerdi. Paganlığın ilgisiz iç sönüklüğü o denli bir ateşliliğe elverişli değildi ve paganlar, Theodosius yasasının sertliğine söz dinleyerek ve yumuşaklıkla uydular.[57] Tanrıların gücünü imparatorunkinden üstün göstermeyi savunmak yerine, kendi kendilerine mırıldanmakla yetindiler. Belli olmayacakları umuduyla kimi zaman içten bağlı oldukları inançlarını doyurmaya kalkışırlarsa pişmanlık duyduklarını alçak gönüllülükle dile getiriyor, Hristiyan yetkililerini ve yargıçlarını yumuşatıyor ve paganlar, yaptıkları bu uygunsuzluğun bağışlanmasını İncil kurallarına yapmacıktan bağlılık göstererek, pek seyrek haller dışında, sağlıyorlardı. Kiliseler, Hristiyanların sofu pozuna öykünen sahte müminlerle doluyordu. Bunlar, kendilerine göre, içlerinden dua ediyorlar ve atalarının tanrılarını gönül gözleriyle canlandırıp kutluyorlardı.[58] Paganlar acı çekmekle birlikte direnç gösterecek gücü kendilerinde bulamıyorlar ve tapınaklarının yıkılmasıyla uğradıkları yenilgi yüzünden hasımlarının yasaları karşısında eziklik duyuyorlardı. İmparatorun adı ve otoritesi,[59] Suriye köylülerini ve başpiskoposlarının girişimlerine karşı çıkan İskenderiye ayaktakımını mücadeleden vazgeçirmeye yetti. Batı-

57. Orosius, 1, VII, b. 28, s. 537, Augustin (Enarrat., [içinde] *Psalm*, CXL, apud Lardner, *Heathen Testimonies*, c. IV, s. 458) onların aşağılıklarını eleştiriyor. "Quis eorum comprehensus est in sacrificio (cum his legibus sta prohiberentur) et non negavit?"

58. Libanius (*pro Templis*, s. 17, 18) bu ikiyüzlülüğü kınamamakla birlikte bir komedi sahnesi olarak betimlemektedir.

59. Libanius, savunmasını (s. 32) imparatora, tapınakların yıkılmasını açıkça buyurmamasını, sahiplerin yasalarını ve ayrıcalıklarını savunacaklarını dile getirerek tamamlıyor.

daki paganlar Eugenius'un tahta çıkması için destekte bulunmadılar ama bu gaspçıya karışı gösterdikleri bağlılık onun girişimini ve kişiliğini kötü kıldı. Papazlar hoşnutsuzluklarını ona ilettiler ve başkaldırmanın yanında putperestliği geri getirme suçunu da kendisine yüklediler. Ayrıca onu, Zafer Sunağı'nı yeniden kurmak, yenilmez haçlı sancağa karşı Jüpiter ve Hercules put simgelerini orduda kullandırmış olmakla suçlandırdılar. Eugenius'un bozguna uğraması paganların umudunu yok etti ve putperestliği yeryüzünden kaldırarak Tanrı'nın lütfunu elde etmeye çalışan bir fatihin öç almasıyla karşı karşıya bıraktı.[60]

Tutsak bir ulus, efendisi haksızlık ve baskıda son kerteye varmamışsa onun bağışlayıcılığını her zaman över. Theodosius, hiç kuşkusuz, pagan uyruklarına vaftiz ile ölmek arasında bir seçme yapmalarını önerebilirdi. Belagatli Libanius, "Mutlak bir hükümdarın, tüm uyrukları için bir yasa çıkararak onların da kendisinin dinini benimsemelerini ister ve bunu zorunlu hale sokabilirdi." demekte ve Theodosius'un böyle yapmadığını söyleyerek onu övmektedir.[61] Yurttaşlık haklarından yararlanabilmek için Hristiyanlığı kabul etmiş olmak zorunlu bir koşul değildi. Ovidius'un masallarını benimseyerek ona inanmış ve İncil'in mucizelerini reddetmiş olanlara karşı çıkarılmış özel bir ceza maddesi yoktu. Çok sayıda pagan sarayda, okullarda, orduda ve senatoda görevli bulunmaktaydı. Hiçbir ayrım gözetilmeksizin tüm sivil ve askerî onur ve saygınlıklardan yararlanıyorlardı. Theodosius, dehası ve erdemi dolayısıyla Symmachus'u konsüllük saygınlığıyla[62] ve Li-

60. Paulinus, *Vit. Ambros.*, b. 26; Augustin, *de Civitat. Dei*, 1, V, b. 26; Theodoret, 1, V, b. 24.
61. Libanius, Theodosius'un çıkarabilecek olduğu bir zulüm yasasının biçimini belirtmektedir (*pro Templis.*, s, s. 32). Bu gereksiz muziplik pek ihtiyatlı bir davranış değildi; hükümdar onun önerisine uyabilirdi.
62. "Denique pro meritis terrestribus aequa rependens
Munera, sacricolis summos impertit honores.
Dux bonus, et certare sinit cum laude suorum,
Nec pago implicitos per debita culmina mundi
Ire viros prohibet.

banius'u[63] da bağlılığı nedeniyle onurlandırdı. İmparator, paganizmin bu iki belagatli savunucusundan dinsel kanılarını değiştirmelerini ya da gizlemelerini hiçbir zaman istemedi. Paganlar, duygularını en büyük özgürlük içerisinde söylemek ve yazmak hakkından yararlanıyorlardı. Eunapius'un, Zosimus'un[64] ve Platon Okulu'nun fanatik hocalarının tarihsel kitapları, hasımlarının ilkelerine ve tutumuna karşı hakaretlerle doluydu. Bu yazılar herkesçe görülebilir durumda olsaydı, batıl inancın son çabalarını ve umutlanmalarını hor gören Hristiyan hükümdarların akılcı tutumlarını övgüye değer bulurduk.[65] Ama sıkıştıkça paganizmin kurban ve öbür dinsel törenlerini yasaklayan yasaları işletiyorlar ve geçen her gün, kanıtlardan çok alışkanlıkla değişmez halde bulunan bir dinin yıkılmasına yardım etmiş oluyorlardı. Bir şairin veya bir bilginin bağlılığı duayla, incelemeyle ve derin düşünceye dalarak beslenebilir. Halkın dinsel kanıları yalnızca genel inancın uygulanışı, görenek ve öykünme üzerine kurulmuştur. Bu genel uygulamadan yoksun kalınma, birkaç yıl içerisinde ulusal bir değişmenin gerçekleşmesini sağlamaya yeterli olur. Tanrıbilimsel fikirlerin hafızası, rahipler, tapınaklar ve kitaplar gibi yapay yardımcılar olmazsa uzun süre yaşayamaz.[66] Aşağı katman ve batıl inancın korkunçluklarıyla umutlarına körü körüne bağlanan cahil kimse, kendinden üstün olanlarca isteklerini o zamanın tanrıları-

---

Ipse magistratum tibi consulis, ipse tribunal Contulit."
Prudent., *Symmach.*, 1, 617 vd.

63. Libanius (*pro Templis*, s. 32), dindar hükümdarının önünde Jüpiter üzerine ant içmekten çekinmeyen bir kimseye İmparator Theodosius'un bu saygınlığı vermesiyle gurur duyuyor. Bununla birlikte onun önünde olmak belki de bir retorik bir ifadedir.

64. Üzerinde kontluk sanı ve hazine eski avukatı niteliği bulunan Zosimus, uygunsuz bir dille Hristiyan hükümdarlar ve imparatorun babasını bile kötülemektedir. Altıncı yüzyılın sonunda yaşayan Evagrius'tan (1, III, b. 40-42) önceki kilise tarihçilerinin sansüründen kurtulabilmiş olduğu için bu yapıtın dikkatle dağıtıldığı olasıdır.

65. Bununla birlikte Afrika paganları, önyargıların, Tanrı'nın Beldesi'nde serbestçe cevaplar bulmak için kendilerine izin verilmemesinden yakınıyorlardı. Aziz Augustin (V, 26) bunu kabul etmektedir.

66. Engizisyon zulmünün korkusu altında yüz yıldan çok Muhammet dinini gizlice sürdüren İspanyol Moor'ların (Mağripliler) Kur'anları vardı ve Arapça konuşuyorlardı. Sürgün edilmelerinin ilginç ve dürüst hikâyesi için bkz. Geddes, *Miscellanies*, c. I, s. 1-198.

na doğru yönlendirmeye kolayca inandırılabilecektir ve yüreği, eskiden mecburen kabul etmiş olduğu yeni öğretinin savunumu ve yayılması için yavaş yavaş içgüdüsel olarak alevlenecektir. Katolik Kilisesi, imparatorluk yasalarının yayımlanmasından ve paganizmin çöküşünden sonra dünyaya gelen kuşağı, hiç zahmete katlanmadan kendine çekti ve paganizmin çöküşü o denli çabuk ve yumuşak biçimde oldu ki Theodosius'un ölümünden yirmi sekiz yıl sonra, zararsız durumdaki putperest kalıntısı artık yasa koyucunun gözünde herhangi bir problem yaratmıyordu.[67]

Putperestliğin yıkılışı sofistlerce, dünyayı karanlıklarla kaplayan, eski kaosun ve gecenin egemenliğini yeniden kuran korkutucu bir mucize olarak betimlendi. Dokunaklı sözlerle anlattıklarına göre, tapınaklar mezarlığa dönüştü, tanrı heykellerinin kutsal konutları Hristiyan şehitlerinin kalıtlarıyla bozuldu. Din adamlarını, "saldırgan domuzlar" diye niteleyen Eunapius,[68] bunların, insan bilincince iyice algılanan tanrıların yerine şehit denen aşağılık köleleri koyduklarını, iğrenç bir ölümle cinayetlerinin cezasını çeken bu kötü kişilerin sapık kafalarıyla vücutlarında, magistra'larca uygulatılan kırbaç ve işkence izlerinin görülmekte olduğunu yazmakta, her gün yenileri ortaya çıkan ve yüce ruhsal varlıklar olarak tanıtılıp insanları şefaatleri için tinsel varlıklarından medet umulan aziz şehitler kertesine yükseltildiklerini söylemektedir. Sofistin hakaretlerine ve beslediği hınca katılmaksızın kendisinin de tanık olduğu bir devrimden duyduğu şaşmayı paylaşmak doğaldır. Bu devrim, Roma yasalarının kurbanı olmuş kimseleri imparatorluğun göksel koruyucuları katına yükseltmiştir. Zaman ve başarılar din uğrunda şehit olanlar için Hristiyanların duyduğu saygılı minneti tapınırcasına bir sevgiye dönüştürmüştür; öyle ki bu tür sevgi en

67. "Paganos qui supersunt, quanquam jam nullos esse credamus," vd. (*Cod. Theodos.*, 1, XVI, başlık X, yasa 22, M.S. 423). İkinci Theodosius, daha sonra, hükmünün biraz vakitsiz olduğunu kabul etti.

68. Bkz. Eunapius, *Life of the sophist Aedesius.* Eustathius'un yaşamında paganizmin yıkılacağını önceden haber veriyor.

ünlü azizler ve peygamberlere de aynı biçimde gösteriliyordu. Aziz Peter ve Aziz Paul'un şanlı ölümlerinden yüz elli yıl sonra, bu manevi kahramanların[69] mezarları, daha doğrusu türbeleri Vatikan'ı ve Ostia yolunu süsledi. Constantinus'un Hristiyan oluşunu izleyen yüzyılda imparatorlar, konsüller ve komutanlar bir çadırcının ve balıkçının[70] mezarlarını görmeye geliyorlardı. Kemikleri, saygıyla İsa'nın mihrapları üzerine konuldu; burada, imparatorluk kentinin piskoposları her Allah'ın günü kurbanlarının sungusunu yapmış oluyorlardı.[71] Bu şanlı aziz kalıntılarına sahip olmayan yeni Doğu başkenti, bunları bulunduğu eyaletlerden getirtip kendisi de edindi. Aziz Andrew'un, Aziz Luke'un ve Aziz Timothy'nin naaşları, adı sanı geçmeyen mezarlarda üç yüz yıl kaldıktan sonra, Constantinus tarafından Trakya Boğazı[72] kıyısında kurulmuş olan Aziz Havariler Kilisesi'ne törenle getirildiler. Yaklaşık elli yıl sonra, İsrail yargıcı ve peygamber Samuel (İsmail) de aynı yere getirildi. Altından ve ipekli kumaşla örtülü bir vazo içerisine konulmuş olan bu kalıntılar piskoposların ellerinden öbür piskoposlara aktarıldı. Halk, Samuel'in kalıntılarına gösterdikleri saygı öyle fazlaydı ki neredeyse kendi peygamberlerine gösterdikleriyle boy ölçüşüyordu. Ziyaretçilerin oluşturduğu kuyruk neredeyse Filistin ile Constantinople arasındaki mesafe kadardı. En ünlü papazların ve senatörlerin de kendisini izlediği İmparator Arcadius, yaşamı süresince hükümdarların saygısını

69. Caius, (Euseb., *Hist. Eccles.*, 1, II, b. 25 içinde), Zephyrinus (M.S. 202-219), zamanında yaşamış Romalı bir rahipti ve bu boş inanç uygulamasına tanık olmuştu.

70. Chrysostom, quod Christus sit Deus., c. 1, yeni baskı, no. 9. XIV. Benedict'in 1750 yılındaki yıl dönümü üzerine yazılmış pastoral mektubu bana bu bilgiyi sağladı. Bkz. Chais'nin ilginç mektupları, c. III.

71. "Male facit ergo Romanus episcopus? qui, super mortuorum hominum, Petri & Pauli, secundum nos, ossa veneranda... offeri Domino sacrificia, et tumulos eorum, Christi arbitratur altaria." (Jerom, c. II, advers. Vigilant., s. 183.)

72. Kilise yazarlarının savsakladığı bu taşınmadan Jerom söz etmektedir (c. II, s. 122). Achaia papazlarının bir mektubunda betimlenmiş Patras'ta, Baronius'un (*Annal. Eccles. A.D. 60*, No. 34) kabul etmek istediği ve Tillemont'un reddetmek zorunda kaldığı Aziz Andrew'un tutkusu bulunmaktadır. Aziz Andrew, Constantinople'un ruhani kurucusu olarak kabul edilmiştir (*Mem. Eccles.*, c. 1, s. 317-323, 588-594).

kazanmış bu olağanüstü konuğu karşılamaya geldi.[73] Roma ve Constantinople örneği Katolik dünyasının inanç ve sıkı düzenini doğrulayıp benimsetti. Dinin etkisinde olmayanların yararsız sızlanmalarından sonra[74] azizlerin onuru herkesçe ve her yerde tanınıp yerleşti. Ambrose'un ve Jerom'un çağında, kilisenin kutsallığını sağlayacak bir şeyin eksikliği duyuluyordu. Bu eksiklik, kimi azizlerden toplanan kalıntılarla giderildi ve inananların dine bağlılığı daha da ateşlendirildi. Constantinus'un saltanatı ile Luther reformu arasında geçen bin iki yüz yıllık uzun dönemde azizlere ve kutsal sayılan nesnelere karşı duyulan bağlılık, Hristiyan dininin yalın ve yetkin sadeliğini bozdu ve bozulmadan sonraki kuşaklarda birtakım ahlaki çöküntüler de görüldü.

I. Azizlerin kalıtlarının altın ve mücevherlerden daha değerli[75] olduğunu gören papazlar, kilisenin hazinelerini doldurmaya çalıştılar. İşin gerçekliğine ya da olasılığına bile önem vermeden iskeletlere adlar konuldu ve bu adlar üzerine birtakım işlevler uyduruldu. Bu biçim dinsel tasarımlar havarilerin ve onların erdemlerine öykünmüş olan azizlerin saygınlığına gölge düşürdü. Gerçek şehitlerin sayısına, yalnızca yanıltıcı masalların fantezisinde var olmuş birçok uydurma şehit eklendi. Bir aziz niteliği verilerek kutsal kılınan Tours piskoposluğunda haydutlara ait çok sayıda kemiğin bu şekilde azizlerinkiymiş gibi sunulduğunu söylemek yanlış olmaz.[76] Dolandırıcılığın ve saflığın cazibesin-

73. Jerom (c. II, s. 122) zamanın tüm kroniklerinde sözü edilmiş bulunan Samuel'in getirilmesini şatafatlı bir biçimde betimlemektedir.

74. Çağının Protestan'ı olan Papaz Vigilantius, sürekli olarak fakat hiçbir sonuç elde etmeksizin, papazların batıl inançlarına, kutsal kalıntılara, azizlere, oruçlara vb. karşı çıktı. Bütün bunlara şeytanın işi olarak baktı (c. II, s. 120-126). Her kim ki Jerom ile Vigilantius'un dinsel tartışmasını ve Aziz Augustin ve Aziz Stephen'in mucizelerine ilişkin öyküyü okuyacak olursa papazların duyguları üzerinde tam bir düşünceye hemen varır.

75. De Beausobre (*Hist. du Manicheisme*, c. II, s. 648) aziz şehit Polycarp'ın anı eşyalarını dikkatli ve özenli biçimde koruyan Smyrna (İzmir) papazlarının dinsel tutumlarına din dışı bir anlam vermeyi yeğlemiştir.

76. Martin of Tours (Bkz. Sulpicius Severus, *Life*, b. 8) bu isteği bir ölünün ağzından aldı. Yanılgının doğal, buluşun da mucizevi olduğu kabul edilmektedir. Bu ikisinden hangisi daha çok meydana gelmektedir?

den ileri giden batıl inanç uygulamaları, Hristiyan dünyasında yavaş yavaş tarihin ve aklın saçtığı ışığı söndürdü.

II. İyi tanınmayan aziz kalıntılarının gerçekliğini ve erdemini saptamak üzere mucizelerden ve birtakım görüntülerden yararlanılmasaydı batıl inançların ilerlemesi bu denli çabuk olmayacaktı. Theodosius'un saltanatı sırasında, Kudüs'e yaklaşık yirmi mil uzaklıktaki Caphargamala[77] köyünün papazı üç cumartesi gecesi arka arkaya değişik bir düş gördüğünü söyledi: Saygıdeğer bir insan onun önünde ortaya çıkmış, uzun bir sakalı, beyaz giysisi varmış ve elinde altın bir değnek tutuyormuş... Bu görüntü dile gelmiş, adının Gamaliel olduğunu söyleyerek vücudunun oğlu Abibas'ın, arkadaşı Nicodemus'un ve Hristiyanlığın ilk şehidi olan ve gizlice yakındaki tarlaya gömdükleri ünlü Aziz Stephen olduğunu söylemiş. Papaz, sabırsızlıkla onu ve arkadaşlarını, bu bilinmez yalnızlıktan çıkarmanın zamanı geldiğini ekledi. Onların meydana çıkarılması tehdit altındaki dünyayı rahatlatacaktı ve kendi durumlarıyla isteklerinin Kudüs piskoposuna bildirilmesi için Lucianus'u seçmişlerdi. Yeni görüntüler kuşkuları aydınlatmış ve bu önemli girişimin uygulanmasını kolaylaştırmıştı. Başpapaz, tanık olmak üzere toplanmış bulunan halkın önünde toprağı kazdırdı. Her biri yan yana olarak Gamaliel'in, oğlunun ve arkadaşının mezarları bulundu. Ne var ki Aziz Stephen'in değerli kalıntılarını kapsayan dördüncü açılınca yer sarsıldı, cennetteki gibi çok güzel bir koku yayıldı ve bunun esenleştirici etkisi oradaki izleyicilerden yetmiş üç hasta kişiyi sağlığına kavuşturdu. Stephen'in arkadaşları dingin mezarlarında bırakıldılar. Ancak ilk şehidin kalıntıları Sion Dağı'nda onun onuruna yapılan kiliseye törenle taşındı. Roma İmparatorluğu'nun tüm şehirleri genel olarak duyurdular ki bu kalıntıların

77. Lucianus, öyküsünü Yunanca yazdı, Avitus onu çevirdi ve Baronius yayımladı (*Annal. Eccles. A.D. 415*, No. 7-16). Aziz Augustin'in Benediktin yayımcıları *De Civitate Dei* yapıtının sonunda, çok sayıda değişikliğin eşlik ettiği iki ayrı metin verdiler. Bu, kapalı ve belirsiz yalanın karakteridir. Tillemont (*Mem. Eccles.*, c. II, s. 9 vd.) öykünün sağduyuyu rahatsız eden bölümlerini yumuşattı.

en küçük bir parçası bir damla kan[78] ya da kemiklerinden kazınarak elde edilen incecik bir toz mucizevi erdemlerle yüklüydü. Aklındaki güçlülük saflık göstermesini hiçbir zaman mazur göstermeyecek olan bilgin Augustin,[79] Afrika'da Aziz Stephen'in kalıntılarıyla gösterilen birçok mucizeye tanıklık etmektedir. Bu şaşılası öykü, Hippo piskoposu olan Augustin'in, Hristiyanlığı ileriki kuşaklara tanıtmak için yazdığı kitabına da alınmıştır. Augustin, etkilenen ya da gören kimselerce, herkesin önünde gerçekleşmiş mucizelerden söz ettiğini belirtmektedir. Birçok mucize de aktarılmamış ya da unutulmuştur. Hippo, eyaletin öbür kentlerine göre daha az serbestliğe kavuşabilmişti. Bu kentin piskoposu kendi piskoposluk sınırları içerisinde, iki yıldan az bir sürede, üçü dirilen ölüler olmak üzere çok sayıda mucizenin öyküsünü yazmaktadır.[80] Gözlerimizi tüm piskoposluklara ve Hristiyan dünyasının tüm azizlerine çevirirsek, bu tükenmez kaynağın öykülerini ve söylentilerini saymaya ve hesaplamaya olanak bulunmadığını görürüz. Bu bilgisiz ve boş inanç yüzyıllarında oluşmuş mucizelerin büyük bir bölümünün doğadaki olağan akışla silinip gittiğini söyleyebiliriz.

III. Şehit mezarlarının sahne görevi yaptığı mucizelerin çok sayıda oluşu, inanç sahibi kimselere görünmez âlemin kuruluşu ve bugünkü durumunu haber veriyor, dinsel oyunlarının olaylara ve deneylere dayandığını göstermiş oluyordu. Yeniden dirilinceye dek vücutlarının dağılması anından sonra sıradan ruhların alınyazısı ne olursa olsun, besbelliydi ki azizlerin ve şehitlerin üs-

78. Aziz Stephen'in bir şişe kanı, Aziz Jamarius (Ruinart., *Hist. Persecut. Vandal*, s. 529) tarafından değiştirilinceye dek Napoli'de her yıl sıvılaştırıldı.

79. Augustin yirmi iki ciltlik *de Civitate Dei* kitabını on üç yıllık (M.S. 413-426) bir çalışmayla yazdı. (Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XIV, s. 608 vd.) Çok zaman derin bilgisini kullanıyor ve istemediği halde düşünce yöntemine de yer veriyor. Yapıtı güçlü ve ussal niteliktedir.

80. Bkz. Augustin, *de Civitat. Dei*, 1, XXII, b. 22 ve Uzalis Piskoposu F.vodius tarafından yazılan Aziz Stephen'in mucizeleriyle ilgili iki kitap içeren ek. Freculphus (aktaran Basnage, *Hist. des Juifs*, c. VIII, s. 249) bir Galya ya da İspanyol atasözünü aktarıyor: "Her kim ki Aziz Stephen'in tüm mucizelerini okuduğunu söylerse yalan söylemiş olur."

tün ruhları bu uzun ara zamanı utanç verici ve yararsız bir uykuda geçirmeyeceklerdi.[81] Nerede kalacakları belirtilememekle birlikte mutluluk, erdem ve güçlülük gibi duyguları olacak ve sonsuz bir ödüle kavuşacaklardı. Dünyanın neresinde olursa olsun kendilerine sunulan istekleri o anda işitip anlayabildikleri deneyimle kanıtlanmış olduğuna göre ussal duyu ve yetileri ölümlülerin duyu ve yetilerinin üstünde bulunmaktadır.[82] İnananlar, güvenlerini şu inanç üzerine oturtuyorlardı: İsa ile birlikte taç giyen azizler, Katolik Kilisesi'nin rafahıyla yakından ilgileniyor, gökyüzünden dünyayı acıyan bakışlarıyla süzüyor, inanç ve erdem bakımından içtenlikleriyle seçkin duruma gelenleri lütuflarıyla onurlandırıyorlardı. Şehitlerin iyiliği kimi zaman daha az temiz olan güdüleri de kabul etmek lütfunu gösteriyordu. Doğdukları yerler ve oturdukları köy ve kentler için de özel bir sevgi duyuyorlardı. Bu sevgi öldükleri, gömüldükleri ve kalıntılarının bulunduğu yerler için de söz konusuydu. Gurur, açgözlülük ve öç alma gibi aşağılık tutkular bu uhrevi yürekler için bilinmez duygulardı. Onlara eli açıklıkla bağışta bulunanlar için beğenilerini belirtiyorlar, kalıntılarının bulunduğu yerden değerli bir şey çalanları ya da doğaüstü güçlerinden şüphe edecek olanları ağır cezalara çarptırıyorlardı.[83] Elementlerin, tüm doğanın ve de insan ruhunun görünmeyen işlevlerinin bile baş eğmek zorunda kaldığı bir tanrısal etkinliğin kanıtlarını reddedebilmek için inançsızlıkta çok koyulaşmış ve sertleşmiş olmak gerekecekti.[84]

---

81. Burnet (*de Statu Mortuorum*, s. 56-84) hesap gününe dek ruhların uyuyacağını ya da dinleneceğini söyleyen papazların düşüncelerini toplamış bulunuyor. Sonra da duyulabilir ve eylemli bir varlık sürdürselerdi birtakım sakıncalar ortaya çıkabilecekti, diyor.

82. Vigilantius, peygamberlerin ve şehitlerin ruhlarını İbrahim'in vücuduna yerleştiriyordu (*in loco refrigerii*) ya da Tanrı mihrabına. "Nec posse suis tumulis et ubi voluerunt adesse praesentes." Jerom (c. II, s. 122) ise bu küfrü sert bir biçimde reddediyor: "Tu Deo leges pones? Tu apostolis vincula injicies, ut usque ad diem judicii teneantur custodia, nec sint cum Domino suo; de quibus scriptum est, Sequuntur Agnum quocunque vadit. Si Agnus ubique, ergo, et hi, qui cum Agno sunt, ubique esse credendi sunt. Et cum diabolus et daemones tote vagentur in orbe," vd.

83. Fleury, *Discours sur l'Hist. Ecclesiastique*, III, s. 80.

84. Minorca'da, Aziz Stephen'in kalıntıları sekiz günde beş yüz kırk Yahudi'yi Hristiyan

Dualaın ve günahların esenleştirici ya da zarar verici etkisi, azizlerin yüce varlık katında yararlandıkları yüksek lütuftan hiçbir şüphe duymamak gerektiğini Hristiyanlara anlatmış oluyordu. Bu koruyucu güçlerin tüm insanlar için sürekli olarak şefaatte bulunmak zorunda olduklarına ya da adalet ve istek duygularına uyarak aracılıkta bulunma özgürlüklerine boş yere inanılmıştı. Evrensel bir savın hayranlıkla gözlemlenmesi ve ona tapınılması hayal gücünde ağır bir çaba beklemekteydi ve bu hayal gücü, yeteneklerindeki yetkinsizlikle daha çok orantılı aşağı düzeydeki nesnelere açgözlülükle sahip çıkıyordu. İlk Hristiyanların yalın ve yüce din anlayışı yavaş yavaş bozuldu ve gökyüzü hükümdarlığı doğaötesi birtakım inceliklerle dolmuşken, pagan düzenin saltanatını yeniden kurma eğilimi gösteren bir halk mitolojisi ile baştan başa biçim değişikliğine uğradı.[85]

IV. Bağlılık nesneleri hemen -hayal etme dışında- bir kurala bağlanmadıysa da alt katmandan olan halkı etkileyecek birtakım yöntem ve törenler konuldu. Beşinci yüzyılın başlarında[86] Tertullianus ve Lactantius[87] bir azizin ya da şehidin bayramında hazır bulunmak üzere ölülerin arasından çıkıp gelselerdi, yalın ve temiz bir Hristiyan topluluğu yerine din dışı davranışlar içerisindeki insanları, şaşkınlıktan çok tiksintiyle gözlemlemiş olacaklardı.[88] Kilise kapıları açılınca burunları tütsü ve çiçek ko-

yaptı, bunun için, sinagogları yakmak, direnç gösterenleri kayalıklara sürüp orada açlıktan ölmeye terk etmek gibi birtakım önlemlere başvuruldu. Bkz. Minorca Piskoposu Severus'un mektubu (ad calcem St. Augustin, *de Civ. Dei*) ve Basnage'nin akılcı notları (c. VIII, s. 245-251).

85. Hume (*Essays*, c. II, s. 4.34) tanrıcılığın ve çoktanrıcılığın, bir gidip bir gelişini filozofça gözlemliyor.

86. D'Aubigne (bkz. *Memoires*, s. 156-160), Protestan papazlarının da rızasını alarak, inanç için örnek kural olarak Hristiyanlığın ilk dört yüzyılındaki inancı göstermektedir. Perron kardinali kırk yılı eklemek istiyordu. Bununla birlikte her iki yan da bu zırva piyasada aradıklarını bulamayacaklardı.

87. Tertullianus, Lactantius, Arnobius vb. tarafından uygulanmış ve vaaz edilmiş bulunan inanç o denli saf ve ruhsaldı ki onların paganlara karşı kullandıkları süslü sözler, kimi zaman Yahudilerin dinsel törenlerine dek sıçramaktadır.

88. Faustus the Manichaean, Katolikleri putperestlikle suçlamaktadır. "Vertitis idola in

kularının saldırısına uğrayacak ve öğle zamanında lambalar ve kalın mumların verdiği gereksiz ve gülünç ışığa bir pagan kurban töreni gözüyle bakacaklardı. Mihrabın parmaklıklı korkuluğuna secdeye kapanmış ve büyük çoğunluğu yabancılardan, bayram arefesinde kente koşup gelerek kendini bağnazlığın, belki de sarhoşluğun esrikliğine kaptırmış bir sürü hacının arasından geçerek varılabilirdi. Büyük bir bağlılıkla kilisenin duvarları ve yer taşları üzerine dudaklarını sürüyorlar ve o sıradaki törenin sözleri başka bir dinsel konuya dair olsa bile, onlar coşkulu dualarını, ipek bohça içerisindeki kemiklere, kana ya da öbür kalıntılara yolluyorlardı. Hıristiyanlar şehitlerin mezarlarını, onların güçlü şefaatiyle her tür yararı, özellikle dünya nimetlerini elde edebilmek umuduyla ziyaret ediyorlardı. Sağlıklarının korunması ya da hastalıktan kurtulmaları, karılarının doğurganlığı, çocuklarının yaşamı ve mutluluğu için dua ediyorlardı. Softalar uzun ve tehlikeli bir yolculuğa çıkacakları zaman, kendilerine yol göstermeleri ve korumaları için aziz şehitlere yalvarıyorlardı. Kazasız ve belasız döndükleri zaman da yeniden bu mezarlara gidip minnetlerini sunuyorlardı. Tüm duvarlar onların lütuflarıyla süslenmişti. Altından ve gümüşten gözler, bacaklar ve kollar onların inananlara yaptıkları iyilikleri simgeliyordu. Kısa zamanda patavatsız bir inancın konusu haline gelen dinsel levhalar azizleri ve mucizelerini simgeliyordu. Her çağda[89] ve her ülkede bu tür batıl inançlar hep aynı dilden konuşmuşlardır. Katolik papazlarının yıkmak için didindikleri örneğe öykünmediklerini söylemeye olanak yoktur. En saygıdeğer büyük papazlar, kaba köylülerin, Hristiyanlıktaki törenlerde putperestlikle bir benzerlik görürlerse eski dinlerinden kolayca vazgeçebileceklerini düşünmüşlerdi. Constantinus'un dini, bir yüzyıldan daha az zamanda

martyres.... quos votis similibus colitis." Protestan bilgini de Beausobre (*Hist. Critique du Manicheism*, c. II, s. 629-700), dördüncü ve beşinci yüzyıllardaki Hristiyan putperestliğini yansız ve bilimsel bir biçimde gözler önüne seriyor.

89. Japonya'dan Meksika'ya dek tüm ülkelerdeki çeşitli batıl inançlarda birbirinden etkilenme ihtimali olmayan benzerlikler vardır. Warburton, çok genelleştirerek ve çok mutlak hale sokarak bu kanıyı elde etti (*Divine Legation*, c. IV, s. 26 vd.).

tüm Roma İmparatorluğu'nu ele geçirme işini tamamlamıştı. Ne var ki bu sonuç Hristiyan yapmak istediklerinin düzenleriyle bozulmaya yüz tutmuştu.[90]

90. Dr. Middleton, Roma'ya yazdığı mektupta paganizme öykünme konusunu işlemektedir. Warburton'un gözlemleri iki dinin tarihini birbirine bağlamaya (c. III, s. 120-132) ve Hristiyan kopyacılığının eskiliğini kanıtlamaya onu zorunlu bırakmıştır.

XXIX. BÖLÜM

Roma İmparatorluğu'nun Theodosius'un İki Oğlu Arasında Kesin Bölüştürülmesi

Arcadius'un ve Honorius'un Saltanatları

Rufinus'un ve Stilicho'nun Yönetimi

Afrika'da Gildo'nun Başkaldırışı ve Yenilgisi

(M.S. 395 – M.S. 398)

Roma dehası, ordularının başında ilerleyen ve otoritesi imparatorluğun her yanında tanınan, Augustus ve Constantinus'un son halefi Theodosius'un ölümüyle yitip gitti. Bununla birlikte, iki oğlunun gençliği ve deneyimsizliği onun bıraktığı ün ve erdemlerin anısıyla bir süre korunmuş oldu. Babalarının ölümünden sonra Arcadius ile Honorius, Doğu ve Batı imparatorları olarak oybirliğiyle tanındılar. Tüm devlet örgütleri, her sınıftan yurttaşlar, kilise, magistra'lar, askerler ve halk büyük bir hevesle sadakat andı içtiler. O sıralarda on sekiz yaşında olan Arcadius, İspanya'da, gösterişsiz bir vatandaşın gösterişsiz bir evinde dünyaya gelmişti. Ama Constantinople'da soyluluğuna yakışır bir eğitim görmüştü. Günlerini bu sarayda geçirmiş ve Trakya, Küçük Asya, Suriye ve Mısır ile Aşağı Tuna'dan (Danube) Pers ve Etiyopya'ya dek uzanan eyaletler üzerine saltanat sürüyor görünerek aşağılık yaşamını utanç verici bir biçimde tüketmişti. Küçük kardeşi Honorius, on bir yaşındayken İtalya, Afrika, Galya, İspanya ve Britanya imparatoru sanıyla tahta çıktı. Bir yandan Moor'lar (Mağripliler) öbür yandan Caledonia'lılar hükümdarlığın sınır komşuları durumundaydılar. İki hükümdar geniş ve savaşçı Illyricum prefectur'unu aralarında paylaştılar. Noricum, Pannonia ve Dalmaçya eyaletleri Batı İmparatorluğu'na bağlıydı. Dacia ve Makedonya piskoposluklarının ise, daha önce Gratianus tarafından Theodosius'a bırakılmış olduğundan, Doğu İmparatorluğu'na bağlılığı benimsendi. Avrupa'daki sınırlar, bugün Türklerle Almanları ayıran sınırın aynısıydı. Roma İmparatorluğu'nun son ve sürekli olan bu bölünüşünde iyi niyetle davranıldı; yer, zenginlik, nüfus ve askerî güçler üzerinde denge gözetildi. Theodosius'un çocuklarının soydan gelme hüküm-

darlığı doğanın bir armağanı ve babalarından geçen yasal bir haktı. Komutanlar ve yüksek aşamalı görevliler genç prenslere, gelecekteki efendileri gözüyle bakmaya alışmışlardı. Halkın ve askerlerin hakları ve güçleri yeni bir seçimin neden olabileceği tehlikelerle sarsılmış değildi. Arcadius ile Honorius'un zayıflıkları ve yetersizlikleri konusunda arka arkaya verdikleri birtakım belirtiler eski ve derin bağlılık izlenimlerini silemedi. Roma halkı hükümdarlarının kişiliğine ve adına duydukları saygıyı sürdürüyorlardı. Ayrıca, hükümdarlarının otoritesine başkaldıran ayaklanmaları ve bu otoriteyi kötüye kullanmaya kalkışan yüksek görevlileri kınıyordu.

Theodosius, Rufinus'u yükseltmekle saltanatının onuruna gölge düşürmüştü. Bu kimse, yüz yıl içerisindeki sivil ve dinsel kargaşalıklarda, herkesçe en büyük cinayetlerin suçlusu olarak biliniyordu. Açgözlü ve tutkulu[1] bir yaradılışta olan Rufinus Galya'nın[2] uzak bir köşesinde dünyaya gelmiş, Doğu başkentinde para ve ün elde etmek için doğduğu yeri bırakıp çıkmıştı. Doğuştan canlı ve hızlı konuşma yeteneği barodaki başarılarını kolaylaştırdı[3] ve bu mesleğin kazançlı ilerlemeleri devletin birinci görevlerine yükselebilmesi için ona basamak hizmeti gördü. Olağan dereceleri aşarak saray nazırlığı görevini elde etti ve sivil yönetim düzeniyle sıkı sıkıya bağlı birçok görevin uygulanışında gösterdiği çabuk iş görme ve geniş yeteneği hükümdar üzerinde güven yarattı ama imparator bu gözde adamının kendini beğenmişliğinin ve sahteciliğinin farkına varamadı. Rufinus duy-

1. Halkın mutluluğunu çekemeyen Alecto, şeytanca bir synod toplar. Megaera ona, koruduğu Rufinus'u salık verir ve tüm kötülüğünü yapması için onu dürtükler vb. Ne var ki Claudianus'un öfkesiyle Vergilius'unki arasında ne kadar ayrım varsa Turnus ile Rufinus'un karakterleri arasında da o kadar ayrım vardır.

2. Her ne kadar de Marca, kendi yurttaşından dolayı utanç duyuyor gibi görünse de (Tillemont, *Hist. des Emp.*, c. V, s. 770), Rufinus, bugün küçük bir Gaskonya (Gassony) köyü olan Novempopulania'nın merkezi Elusa'da doğmuştur (D'Anville, *Notice de l'Ancienne Gaule*, s. 289).

3. Philostorgius, 1, XI, b. 3 içinde Godefroy'un bilimsel incelemesi, s. 440.

gularını derin bir biçimde gizleyerek suçlarını saklayabiliyordu[4] ve tutkularını efendisininkilere uygun halde gösteriyordu. Ama Selanik'teki korkunç katliamda, Theodosius'un öfkesini o barbar körüklemişti ve onun pişmanlığına öykünmemişti. Bu kendini bilmez yönetici, insanların geri kalanına aşağı görür bir ilgisizlikle bakıyor, en küçük bir sataşmayı bile hiçbir zaman hoşgörüyle karşılamıyor ve kendisine başkaldırabileceklerine inandığı ya da kendisinden hoşlanmadığını anladığı kimseleri, geçmişteki hizmetlerine bakmaksızın, tüm saygınlıklarından yoksun bırakıyordu. Piyade orduları başkomutanı Promotus, Ostrogotların saldırısını püskürterek imparatorluğu kurtarmıştı ama karakterinden ve işlerinden nefret ettiği bir yöneticinin üstünlük taslamasından duyduğu tiksinmeyle üzüntü içerisinde bulunuyordu. Sert asker, bu gözdenin kendini beğenmişliğinden öfkelenerek, konseyde onu dövmeye kalkıştı. Bu şiddet eylemi imparatora kişisel bir sataşma olarak iletildi ve saygınlığı onu cezasız bırakmayı önleyemedi. Promotus'a süresiz olarak, Tuna üzerinde bir askerî üsse çekilme buyruğu verildi. Barbarlarla yapılan bir çarpışmada öldüyse de onun ölümü Rufinus'un kalleşliğinden bilindi.[5] Bir kahramanın kurban edilmesi onun öcünü almasını sağladı ve konsüllük verilmesi övünmesini daha da artırdı. Ne var ki elde ettiği güç ona yetersiz ve iğreti gibi geliyordu, üstelik Tatianus ile oğlu Proculus, Doğu ve Constantinople prefect'likleri gibi önemli makamları ellerinde bulunduruyorlar, birleşik otoriteleriyle Rufinus'un kişisel ve saray bakanı niteliğiyle kıskançlığını çekiyorlardı.[6] İki prefect de yasaların ve maliye işlerinin yönetiminde sahtecilik ve zimmete para geçirmekle suçlandılar. İmpa-

4. Suidas'ın pasajı onun bu ikiyüzlülüğünü anlatıyor.

5. Zosimus, 1, IV, s. 272, 273.

6. Tatianus ile oğlunun düşüşünü anlatan Zosimus (1, IV, s. 273, 274) onların günahsız olduklarını kesinlikle söylüyor ve bu kesin tanıklığı, iki prefect için Curiae'lere baskı yaptıkları biçiminde onlara atfedilen suçlamaları da kapsamaya yeter (*Cod. Theod.*, c. IV, s. 589). Tatianus'un Mısır prefect'liğinde Arian'cılarla bağlantısı Tillemont'u, onu her bakımdan suçlu görmeye inandırmıştır (*Hist. des Emp.*, c. V, s. 360; *Mem. Eccles.*, c. VI, s. 589).

rator, haksızlığın yüze vurulması ve suçun belirlenmesi işini çok sayıda yargıç arasında bölüştürmek için özel bir kurul oluşturdu; şu koşulla ki, kararı bildirmek hakkı yalnızca başkanın olacaktı ve bu başkan da Rufinus'tan başkası değildi. Baba, prefect'likten alınarak bir kaleye konuldu. Oğul ise, kişisel düşmanı başkan olunca öbür yargıçların, suçsuzluğunu açıklayamayacağına inandığından kaçmayı yeğledi. Yönetimdeki zorbalık kurban edilmelerin en iğrencini işleme aşağılığını göstermeseydi Rufinus'un kini yarı yarıya yatışmış olacaktı. Yargılamanın akışında ılımlılık ve adalet egemen gibi gösterildi; bu durum Tatianus'a büyük umutlar verdi. Başkan, kalleşçe davranışlarla ona dostluk ve antla desteklenen güvenceler sağladı. Bu işte imparatorun adını bile kullandı ve sonuçta, mutsuz baba, özel bir mektup yazarak oğlunu çağırmaya razı oldu. Proculus gelince tutuklandı, sorguya çekildi, cezası verildi ve Constantinople yakınlarında bir yerde ölüm kararı uygulandı. Kafası o denli çabuk kesildi ki imparatorun bağışlamasından korkan Rufinus buna olanak vermek istememişti. Tatianus'un alçak yargıçları konsül senatörün iç yıkılışını hiçe sayarak onu, oğlunun öldürülmesinde hazır bulundurdular. Boynuna ip takmışlardı. Orada belki de felaketlerinin artık sona ermesini beklerken, yaşamının geride kalan yıllarını sürgünde ve yoksulluk içerisinde sürdürmesine izin verildi.[7] İki prefect'in cezalandırılması için, tutum ve davranışlarında işledikleri yanlışlıklar ve dikkatsizlikler sebep olarak gösterilebilir. Tutkunun kıskanç hıncı, kıyıcının kötülüğünü örtbas etmeye kalkışabilir. Ama Rufinus öç alma konusunda, ihtiyatsızlık kadar adaletsizliği de gözü görmeyecek ölçüde ileri gitti ki baba oğlun

7. "…Juvenum rorantia colla
Ante patrum vultus stricta cecidere securi.
Ibat grandaevus nato moriente superstes
Post trabeas exsul."
(*Rufin.*, I, 248 içinde).
Zosimus'un gerçekleri Claudianus'un imalarını açıklıyor. Ne var ki onun çeviricilerinde dördüncü yüzyıl üzerine en küçük bilgi yoktur. Öldürücü ipi Amasea Piskoposu Aziz Asterius'un bir vaazında -Tillemont'un yardımıyla- buldum.

memleketleri olan Likya'yı Roma eyaleti niteliğinden düşürerek günahsız hemşehrilerine leke sürdü ve Tatianus ile Proculus'un bu hemşehrilerinin imparatorluk yönetiminde iyi ve onurlu bir hizmet göremeyeceklerini duyurdu.[8] Alaşağı ettiği rakibinin hemen yerine geçerek tüm saygınlıklarını eline geçiren Rufinus o zamanlar esenlik için ayrılmaz koşul sayılan dinsel görevlerini de yapmaktan geri kalmadı. Chalcedon'un Oak semtinde görkemli bir köşk yaptırmış ve buna büyük bir bağlılıkla Aziz Peter ve Aziz Paul için çok güzel bir kilise de ekletmişti; bu kilise bir papazlar topluluğunun duaları ve sürekli dinsel törenleriyle kutsanmıştı. Kilisenin vakıf töreninin yapılması ve kurucusunun vaftiz edilmesi için Doğu piskoposlarının hemen tümü çağrılarak kalabalık bir synod toplanmıştı. Bu ikili tören için çok şatafatlı bir ortam yaratılmıştı. Kutsal sular Rufinus'u, işlemiş olduğu tüm günahlardan ve suçlardan arındırınca, kendini beğenmiş ve tutku dolu bir bakana kefil olan saygıdeğer bir münzevi ortaya çıkıverdi.[9]

Erdemli Theodosius'un karakteri kimi zaman gücünün kötüye kullanılışını örtbas eden bakanının dalkavukluk etmesini gerektiriyordu. Rufinus çevresine karşı ilgisiz duran, ne var ki kendisini imparatorluk makamına yükseltmiş bulunan yetenek ve erdemleri uygulamaya her zaman yetkin bir hükümdarı uyandırmaktan çok korkuyordu.[10] Rufinus, büyük hükümdarın

---

8. Bu kötü yasa Arcadius tarafından M.S. 396'da, *Theodosian Code*'da (1, IX, başlık 38, yasa 9) yürürlükten kaldırıldı. Claudianus'un açıkladığı (*Rufin.*, I, 234 içinde) ve Godefroy'da (c. III, s. 279) da bildirildiği üzere, anlamı açıktır.
"…Exscindere cives Funditus;
et nomen gentis delere laborat."
Pagi'nin ve Tillemont'un kuruntuları Theodosius'un onuru için yalnız kendi gayretkeşliklerinden doğabilir.

9. "Ammonius.... Rufinum propriis manibus suscepit sacro fonte mundatum." Bkz. Rosweyde, *Vitae Patrum*, s. 947. Sozomen (1, VIII, b. 17) kiliseden ve manastırdan söz etmektedir. Tillemont (*Mem. Eccles.*, c. IX, s. 593) Aziz Gregory of Nyssa'nın büyük rol oynadığı bu synod'u anlatmaktadır.

10. Montesquieu (*Esprit des Loix*, 1, XII, b. 12), dine ve hükümdarın otoritesine sataşan terimlerin yasaklanması için Prefect Rufinus'a seslenen Theodosius'un bir yasasını övmektedir (1, IX, başlık IV, yasa unic.). Bir zulüm yasası her zaman zorbalığın var oldu-

ölümünden sonra tahta geçmiş olan zayıf ve deneyimsiz Arcadius'un kişiliği ve devlet görevleri üzerinde mutlak bir otoriteye sahip oldu. Zaten o, bu küçük hükümdarı bir imparatordan çok, vesayeti altındaki bir çocuk olarak görüyordu. Kamuoyunu hiçe sayarak, vicdan azabı çekmeden ve herhangi bir dirençle karşılaşmaksızın kendini tutkularına kaptırıyor, hem kişisel mutluluğunu hem de yurttaşların iyiliğini sağlayabilecek tüm duyguları bir yana bırakıyordu. Başlıca tutkusu haline gelmiş görünen cimrilik, Doğu'nun tüm enginliklerini eline geçirmek amacıyla, yabancıların ya da düşmanlarının çocuklarına babalarından kalan yasal mirası, baskıcı vergiler, sahte vasiyetnameler, haksız müsadereler ve daha başka kötü yollarla tüm adaletsizlikleri ona kullandırıyordu.[11] Constantinople'da haraç mezat adalet ve lütuf satıyordu. Tutkulu adam, varlığının bir bölümüyle bir eyalet yönetiminin kazanç getiren onurlarını satın alabilirdi. Mutsuz halkın yaşamı ve varlığı, artıranın elinde kalıyordu. Halkın sesini kısmak için arada sırada, prefect'le suç ortaklığı yaptıktan sonra Rufinus yargıç olarak onu mahkûm ediyor, bu suç ortağı böylece kurban ediliyordu. Cimrilik, tutkularının en körü körüne olan bir niteliği halinde olmasaydı Rufinus'un güdüleri ilgimizi çekebilecekti. Belki de ne saçmalamadan harcayabileceği ne de tehlikesizce saklayabileceği çok büyük servetleri ele geçirmek için tüm onur ve insanlık ilkelerini hangi düşüncelerle bir yana attığını incelemeye çalışacaktık. Belki de biricik kızını, vesayeti altındaki yüce hükümdarla evlendirip Doğu'nun imparatoriçesi yapmak için çabalıyordu. Cimriliğinin, tutkusuna araçlık etmiş olması ve

ğunu kanıtlar ama övülmeye değer bir buyruk hükümdarın ve bakanlarının görünüşte akılcı protestolarını ve yararsız isteklerini kapsayabilir.

11. "…Fluctibus auri
Expleri sitis ista nequi…
.....
Congestae cumulantur opes; orbisque ruinas
Accipit una domus…"
Bu karakter (Claudian, [içinde] Rufin., I, 184-220), çıkarsız tanık Jerom (dedecus insatiabilis avaritiae, c. 1, ad Heliodor., s. 26), Zosimus (1, V, s. 286) ve Eunapius'un tarihini olduğu gibi alan Suidas tarafından doğrulanmıştır.

varlığının, genç imparatorun kaprisine bağlı kalmaksızın sağlam bir temele oturtulması amacını taşıması olasıdır. Öbür yandan, cinayet ve entrikalarla elde ettiği servetin bir bölümünü halkın ve askerlerin sevgisiyle kaynaştırmayı savsaklayarak dağıtıyordu. Rufinus'un en büyük cimriliği, kötü edinilmiş bir zenginliğin yüze vurulması ve hırsı olmuştur. Adamları onu dinliyorlar ama sevmiyorlardı. Genel kinin harekete geçmesini yalnızca onun her yana saçtığı terör havası durduruyordu. Lucianus'un başına gelenler, iş konusunda Rufinus biraz zayıflamış olsa bile, öcünü alması gerektiğinde ne denli etkin olduğunu tüm Doğu'ya öğretmişti. Galya'yı kasıp kavuran ve Julianus'un düşmanı olan Prefect Florentius'un oğlu Lucianus vurgun ve yolsuzlukla kazanılmış kalıtımın bir bölümünü kullanarak Rufinus'un dostluğunu ve önemli Doğu kontluğu makamını satın almıştı. Ne var ki bu yeni yüksek görevli, sarayın ve zamanının kurallarına uymayarak, adaletli ve alçak gönüllü bir yönetim kurmak ve imparatorun dayısı için yararlı olabilecek bir haksızlığı reddetmek suretiyle iyilikçisiyle ters düşen bir durum yarattı. Arcadius, bu düzmece kafa tutmayı cezalandırma önerisini kolayca benimsedi ve Doğu prefect'i, kendi gücünün bir bölümünü vermiş olduğu bu nanköre karşı duyduğu korkunç öcü kişisel olarak almaya karar verdi. Rufinus, Constantinople'dan kalktı, inanılmaz bir çabuklukla sekiz yüz millik yolu aldı, bir gece yarısı Antioch'a (Antakya) vardı ve amacının ne olduğunu bilmemekle birlikte karakterini tanıyan halkın arasında büyük bir korkuya neden oldu. Doğu'nun on beş eyaletinin kontu, aşağılık bir suçlu gibi, Rufinus'un mahkemesi önüne sürüklenerek getirildi. Bütün kanıtların doğruluğuna, onu suçlandıran hiçbir savın bulunmayışına karşın Lucianus, hiç savunması alınmadan, aşağılatıcı bir cezaya çarptırıldı. Zalimin adamları, efendilerinin önünde ve onun buyruğuyla, uçları kurşunla süslü uzun kayışlarla Lucianus'un boynuna vurdular ve mutsuz adam, kendinden geçmiş halde cellatların ayağına yuvarlandı. Son iniltileri halkın öfkesini uyandırmasın diye kapalı bir sedyeye konuldu. Bu barbar bakan

öcünü ve zulmünü doyurunca, geliş amacı da gerçekleşmiş olduğundan, açıklamaktan korktukları için içlerinden lanetler eden bir halkın arasından geçip Antioch'dan Constantinople'a hareket etti. Arabası, imparatorla kızını evlendirme umudunu gerçekleştirmek için daha da hızlı yol almalıydı.[12]

Rufinus hemen anladı ki hükümdarı görünmez iplerle bağlayan önlemli ve tutkulu bir bakanın ondan uzaklaşmaması, yokluğunda, eskiden yaptığı hizmetlere ve zayıf olduğu kadar kaprisli bir hükümdarın lütfuna hiç güvenmemesi gerekliydi. Prefect, Antioch'da, korkunç öcünü almaktayken, gözde hadımların başına geçen büyük mabeyinci Eutropius, Rufinus'un Constantinople sarayındaki gücünü gizlice yıkmaya çalışıyordu. Arcadius'un, Rufinus'un kızına karşı hiçbir eğilim duymadığını ve evlenmek için bir isteği olmadığını anladılar. Hadımlar onun yerine, Roma hizmetine girmiş Bauto adındaki bir Frank generalinin[13] kızını, babasının ölümünden beri Promotus ailesinde yetişmiş güzel Eudoxia'yı geçirdiler. Genç imparator henüz tertemiz bir yetişkindi. Bu da lalası Arsenius'un titizliği sayesinde olmuştu.[14] Eudoxia üzerine verilen çekici bilgileri büyük bir istek ve coşkuyla dinliyordu. Bu betimlemeler onu ateşlemeye yetmiş ve sevgi yolunda uyanan duygu ve niyetlerini onlara karşı çıkacağını bildiği bakandan saklamanın gereğine inanmıştı. Rufinus'un Constantinople'a dönüşünden birkaç gün sonra, imparatorun evlenme töreni kent halkına haber verildi. Rufi-

12. "…Caetera segnis;
Ad facinus velox; penitus regione remotas
Impiger ire vias."
Claudianus'un yaptığı atıf (*Rufin.*, I, 241 içinde) Zosimus'un ayrıntılı öyküsüyle (1, V, s. 288, 289) daha da açıklığa kavuşmuştur.

13. Zosimus (1, IV, s. 243) Frank Bauto'nun değerini, dikkatliliğini ve doğruluğunu övmektedir. Bkz. Tillemont, *Hist. des Empereurs*, c. V, s. 771.

14. Arsenius, Constantinople sarayından kaçtı ve çetin koşullar altında elli beş yıl Mısır manastırlarında yaşadı. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XIV, s. 676-702 ve Fleury, *Hist. Eccles.*, c. V, s. 1 vd. Ne var ki sonuncusu, daha gerçek belgelerin eksikliği sebebiyle Metaphrastes'in masalına çok itibar gösteriyor.

nus'un kızıyla yapılacak bu tören için parlak ve yalancı hazırlıklara girişildi. Herkesin göreceği biçimde, kraliçeye verilecek tacı, giysileri ve takıları taşıyan hadımlar ve subaylardan müteşekkil gösterişli bir alay sarayın kapısından çıktılar. Bu görkemli alayın geçeceği sokaklar çiçeklerle donatılmış ve izleyicilerle dolmuştu. Promotus ailesinin evi önüne gelindiği zaman başhadım saygıyla içeri girdi, güzel Eudoxia'ya gelin giysilerini giydirdi ve onu, büyük sevinç gösterileri arasında saraya ve Arcadius'un yatağına getirdi.[15] Böylesine gizlilikle düzenlenmiş ve büyük başarıyla uygulanmış bu hareket, hile ile gizli işler görmeyi temel nitelik olarak benimseyen Rufinus üzerinde hakaretamiz bir etki yarattı. Efendisinin katında ayağını kaydıran bu kendini bilmez hadımın başarısını korku ve nefretle izlemiş, kızına yapılan bu alçakça davranış kendisininkiyle birlikte kızının da çıkarını yok ettiğinden, bir yandan babalık sevgisi, öbür yandan kişisel haysiyeti ağır biçimde zedelenmişti. Arka arkaya tahta geçecek hükümdarların devlet yönetiminde değişmez temel direği olacağını düşünerek övünüp sevindiği bir zamanda, en büyük düşmanlarının konağında yetiştirilmiş sıradan ve yabancı bir kız saraya ve imparatorun yatağına girmişti. Eudoxia kısa sürede, atalarının yiğitlik ve yetenekle aldığı üstünlüğü güzelliğiyle kurmuştu. Rufinus, bu kadının zayıf Arcadius'un yakın bir zamanda kendisinden nefret ettireceğini ve onu yok ettireceğini ürpererek düşündü. İşlediği cinayetlerin anısı, özel bir yaşamın yalnızlığında bile huzur ve güvenç bulabilme umudu bırakmıyordu. Bununla birlikte yine de saygınlığını koruyacak ve belki de tüm düşmanlarını alt edecek güçteydi. Prefect, Doğu'nun sivil ve askerî yönetimleri üzerinde tam bir yetki kullanabiliyordu. Yararlanması gerekirse, buyruğu altındaki hazineler, ondaki umutsuzluk için gurur, tutku ve öç alma uğrunda beslediği en atak düşüncelerin

15. Bu olay da kanıtlıyor ki (Zosimus, 1, V, s. 290) Doğu Hristiyanlarında eski evlenme törenleri büyük sevgiye gerek görülmeden yapılıyordu. Evlenen kadın, ana baba evinden koca evine zorla götürülüyordu. Bizim geleneklerimiz, daha az bir incelikle, kadının rızasını koşul olarak arar.

gerçekleşmesini sağlayabilirdi. Rufinus'un karakteri, düşmanlarının kendisi için söylediklerini doğrular nitelikteydi. İmparatorun ölümünden sonra tahtı ele geçirmek için Arcadius'a karşı gizli bir hareket tertiplemekle ve genel karışıklığı daha artırmak amacıyla Hunları ve Gotları, imparatorluk eyaletlerine saldırmaya çağırmış olmakla suçlanıyordu. Yaşamını saray entrikaları arasında geçirmiş olan düzenci prefect, rakibi Eutropius'unkiyle eşit silahlarla çarpıştı. Ne var ki Rufinus'un sıkılgan ruhu, Batı İmparatorluğu'nun generali, daha doğrusu efendisi ve onun çok büyük düşmanı olan büyük Stilicho'nun yaklaşmakta olduğu haberiyle büyük bir üzüntüye düştü.[16]

Güzel sanatların ve üstün yeteneklerin çöküntüye yüz tuttuğu, bu nedenle eskiden Achilles'in elde ettiği ve İskender'in imrendiği -kahramanların eylemlerini dile getirme yeteneğine sahip- bir şair bulmaya elverişli olmayan bir zamanda Stilicho bu olanaktan geniş ölçüde yararlanmıştır. Kendisine canla başla bağlı Claudianus'un ilham perisi,[17] Stilicho'nun rakipleri olan Rufinus ile Eutropius'u gülünç ve aşağılık göstermeye ve onun zaferleri ile erdemlerini dile getirmeye hazır bulunuyordu. Gerçek belgeleri yetersiz olan bir dönemin incelenmesinde o çağ yazarlarından birinin taşlamaları ve savunularından yararlanarak Honorius'un iktidar tarihini aydınlatmak zorunda kaldık. Claudianus, şairlik ve dostluk ayrıcalıklarından geniş ölçüde yararlandığından, onun kullandığı varsayımlı ve abartılı anlatıyı, tarihsel anlatımın gerektirdiği yalınlığa indirgemeye çaba harcayacağız. Stilicho'nun ailesi üzerinde Claudianus'un suskunluğu, koruyucusunun ünlü atalarından söz ederek övünmeyi sevmemesinden, Valens'in hizmetindeki barbar süvari kuvvetlerinde

16. Zosimus, 1, V, s. 290: Orosius, 1, VII, b. 37 ve *Chronicle of Marcellinus*. Claudianus (*Rufin.*, II, 7-100 içinde) prefect'in üzüntüsünü ve suçlarını büyük bir çabayla betimlemektedir.

17. Stilicho, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Claudianus'un metninden yararlanmıştır. Birinci konsüllüğünü anlatan şiirinde, oldukça kapalı kaleme alınmış özel yaşam öyküsü bulunmaktadır.

subay olan babasından kısaca söz etmesi ise uzun süre Roma ordularına komuta eden Stilicho'nun da yabanıl Vandallar soyundan olduğundan ileri geldiği düşünülebilir.[18] Bu komutanın boylu poslu ve güçlü kuvvetli olma üstünlüğü bulunmasaydı, binlerce izleyici onun için "eskilerin yarı tanrılarından da uzun" diyecek denli abartmaya gider miydi ve başkentin sokaklarından geçtiği zaman, onu gören halk, herhangi bir birey gibi giyinmiş olduğu halde, bir kahramanın görkemini yansıtan görünüşüyle şaşkınlık ve hayranlık içerisinde kalır mıydı? Daha çocuk denecek yaştayken askerlik mesleğine girmişti. İhtiyatlılığı ve kişisel değerliliği kısa zamanda sivrilmesini sağladı. Doğu'nun süvarileri ve okçuları onun yeteneklerine hayrandı. Yükseldiği her askerlik rütbesinde, kamuoyu da hükümdarın yaptığı seçimi daha önceden zaten onaylamış oluyordu. Theodosius, Pers kralıyla yapılan bir antlaşmanın imza işi için onu görevlendirdi. Bu önemli elçilik işinde o, Roma adını küçük düşürmedi ve Constantinople'a döndükten sonra, ödül olarak imparatorluk ailesiyle onurlu bir ittifak elde etti. Kardeş sevgisinin gerektirdiği duygu, erkek kardeşi Honorius'un kızını Theodosius'un evlat edinmesine neden olmuştu. Tüm saraylılar Serena'nın yeteneklerine ve güzelliğine hayrandı.[19] Stilicho, prensese sahip olmaya ve evlat edinen babanın lütfunu kazanmaya can atan bir sürü talipli arasında üstünlük sağladı.[20] Serena'nın kocasını karısına bağlı kılmak amacıyla tahtın yakınına çekerek Theodosius, servetini artırmak ve yeteneklerinden yararlanmak için akıllı ve yiğit Stilicho'yu korumasına aldı. Sırasıyla süvari kuvvetleri komutanlığı,

18. "Vandalorum, imbellis, avarae, perfidae, et dolosae, gentis, genere editus." (Orosius, 1, VII, b. 38). Jerom (c. 1, ad Gerontiam, s. 93) onu bir yarı barbar olarak nitelendiriyor.

19. Claudianus, bitmemiş bir şiirinde Prenses Serena'nın makul bir betimlemesini, belki de dalkavukluk amacıyla, yapmıştır. Theodosius'un koruduğu bu yeğen, kız kardeşi Thermantia gibi İspanya'da dünyaya gelmiş ve her ikisi de küçük yaşta, büyük bir saygınlık içerisinde Constantinople sarayına getirilmişlerdir.

20. Bu evlat edinmenin yasal olarak mı, yoksa mecazi mi olduğu iyice bilinememektedir. Bkz. Ducange, *Fam. Byzant.*, s. 75. Eski bir yazıtta Stilicho'ya *Pro-gener Divi Theodosius* unvanı verilmektedir.

muhafız kuvvetleri komutanlığı ve Roma İmparatorluğu'nun, hiç değilse Batı İmparatorluğu'nun[21] tüm süvari ve piyade başkomutanlıklarını yaptı. Düşmanları da belirtmek zorunda kaldılar ki o, saygınlık ve onuru her zaman paradan üstün tutmuş ve askerlerin, devletin el açıklığından edindikleri bahşiş ya da ödüllerden yoksun bırakılmaları gibi savlar ileri süren bir tutum takınmamıştır.[22] Alaric ve Radagaisus ordularına karşı İtalya'yı savunurken, daha önce edindiği deneyimlerin verdiği yetkinlik, ilk başarılarından itibaren yayılan ününün haklılığını kanıtlamıştır. Bizim zamanımıza göre onur ve övünme duygusuna daha az elverişli bir yüzyılda Roma komutanları, rütbe üstünlüğünü yüksek yetenek üstünlüğüne yeğ tutabiliyorlardı.[23] Stilicho, rakibi ama bir taraftan da dostu olan Promotus'un öldürülmesinden acı duydu ve öcünü aldı. Binlerce Bastarnae'nin öldürülmesi de şair tarafından ikinci bir, Patroclus'un ruhu için Roma Achilles'ine sunulan bir kurban olarak gösterildi. Stilicho'nun erdemleri ve zaferleri Rufinus'ta kıskançlık ve hınç yarattı. Uyanık Serena, imparatorluğun düşmanlarıyla didiştiği sırada kocasını kişisel düşmanlarına karşı korumamış olsaydı bu komplo ustası belki de ortalığa egemen olacaktı.[24] Theodosius, imparatorluğa yakışmayan bir bakanı hep tuttu ve ona, sarayı ile tüm Batı'nın

---

21. Claudianus (*Laus Serenae*, 190-193) şiir diliyle şunları söylüyor: "dilectus equorum" ve "gemino mox idem culmine duxit agmina." Yazıt ekliyor: "comes domesticus." Bu çok önemli görevi Stilicho, yaşamının doruğunda da korumasını bildi.

22. Claudianus'un gösterişli dizeleri (*I Cons. Stilich.*, II, 113 içinde) onun yüksek yeteneklerini dile getirmektedir. Ne var ki Stilicho'nun askerî yönetimdeki şaşmaz doğruluğu, Zosimus'un (1, V, s. 345), istemediği halde, yapmış olduğu tanıklıkla daha iyi anlaşılmaktadır.

23. "… Si bellica moles
Ingrueret, quamvis annis et jure minori,
Cedere grandaevos equitum peditumque magistros
Adspiceres..."
(Claudianus, *Laus Seren.*, s. 196 vd.).
Çağımızdaki bir general, baş eğmesini ya bir vatansever kahramanlığı ya da aşağılık bir kölelik gibi görecekti.

24. Birinci konsüllük üzerine yazılmış şiiri (I, 95-115), *Laus Serenoe* (227 – 237; "Orada son buluyor, yazık,") ile karşılaştırınız. Rufinus'un kökleşmiş kini rahatça görülmektedir.

yönetimini teslim etti. Ancak Eugenius'a karşı yürüyüşe geçince akıllı imparator, kendine bağlı olan generalini iç savaşın başarılı harekâtına sokmuştu ve yaşamının son anlarında hükümdar, iki oğluna ve imparatorluğun savunmasına onun göz kulak olmasını istemişti.[25] Stilicho'nun yüksek yetenekleri bu güvene değerdi ve Arcadius ile Honorius'un ergenlikleri süresince iki imparatorluğun da naibi oldu.[26] Devlet yönetimindeki ilk davranışı, emir ve komuta için yaratılmış bir dehanın güçlülüğü ve devinimini sergilemiş oldu. Kara kışın ortasında Alpleri geçti, Basil Kalesi'nden Batavia bataklığına dek Ren'den indi, garnizonların durumunu inceledi, Cermenlerin akınlarını durdurdu. Irmağın kıyılarında onurlu ve sağlam bir barışı kurduktan sonra, inanılmaz bir çabuklukla Milano Sarayı'na döndü.[27] Honorius ile sarayı Batı'nın başkomutanının yönetimine bağlı kalıyorlar, Avrupa orduları ve eyaletleri, genç hükümdarları adına bu yasal otoriteyi kesinlikle tanıyorlardı. Yalnız iki rakip vardı ki, biri Stilicho'nun hukuku üzerinde iddiada bulunuyor, öbürü öç alma duygusunu dürtüklüyordu. Afrika'da, Moor Gildo, saldırgan ve tehlikeli biçimde bağımsızlık isteğinde bulunuyor, Constantinople bakanı ise kendisinin de Doğu İmparatorluğu'nda onunkilerle eşit haklara sahip olduğunu savunuyordu.

Her iki hükümdarın vasisi niteliklerine Stilicho'nun göstermek istediği yansızlık, orduların, takıların ve ölmüş bulunan im-

25. "…Quem fratribus ipse
Discedens, clypeum defensoremque dedisti."
Bununla birlikte bu işe atama (IV Cons. Hon., 432) resmen olmuş değildi, bu nedenle şüpheli görülebilirdi (III Cons. Hon., 142), "cunctos discedere... jubet." Zosimus ve Suidas, Stilicho'ya da Rufinus'a da vasiler ya da yetkili vekiller sanını vermektedirler.

26. Roma hukuku iki ergenliği birbirinden ayırmaktadır. Birincisi on dört yaşında sona erer, ikincisiyse yirmi yaşında... Birincisinde küçük, kişiliği bakımından bir vasinin ya da bir muhafızın koruması altındadır. İkincisinde ise yalnızca mallarını koruyan bir vasi söz konusudur (Heineccius, *Antiquitat. Rom.*, [aktaran] *Jurisprudent. pertinent.*, 1, I, başlık, XXII, XXIII, s. 218-232). Ne var ki bu hukuksal düşünceler, seçimle gelen bir hükümdarlığın uygulamalarında titiz biçimde benimsenmemiştir.

27. Bkz. Claudianus, *I Cons. Stilich.*, I, 188-242. Milano'dan Leyden'e ve Leyden'den Milano'ya gidiş geliş on beş günden az tuttu.

paratora ilişkin görkemli eşyanın eşit olarak bölüştürmesini yapmaya onu[28] zorladı. Mirasların içinde en önemlisi, iç savaştaki başarılı sonuçları dolayısıyla tümünün Theodosius emrine girdiği lejyonlar, kohortlar (cohort) ve Romalılar ile barbarların oluşturduğu süvari birlikleriydi. Yeni hınç ve diş bilemelerle sıkıntıya düşmüş olan Avrupa ve Asya halkları tek bir insanın otoritesine sığındılar ve Stilicho'nun sıkı disiplini vatandaşların canını ve malını başıbozukluğun ve askerlerin açgözlü sataşmalarının kargaşasından kurtardı.[29] İmparatorluğun sınırları boyunca yararlı olabilecek ürpertici kalabalıklardan İtalya'nın yakasını kurtarmak için sabırsız bir halde Arcadius'un bakanlarınca gönderilmiş temsilcileri dinledi, kişisel olarak, Doğu birliklerini göndermeyi düşündüğünü bildirdi ve öcünü almak için tasarladığı niyetlerini örtmek üzere Gotların akınlarıyla ilişkili olarak çıkan söylentilerden ustaca yararlandı.[30] Suçlu Rufinus, öfkesini çok iyi bildiği rakibinin gelmekte olduğunu öğrenince paniğe kapıldı. Kendi büyüklüğünün ve yaşamının sona ermekte olduğunu büyük bir korkuyla görüyordu ve son kurtuluş umudu olarak, onu durdurmak için Arcadius'un adını ve otoritesini kullandı. Yürüyüşünü Adriyatik kıyıları boyunca sürdürmüş gibi görünen Stilicho, Selanik'ten uzaklaşmış değildi. İşte o sırada imparatordan buyruk aldı. Buna göre, Doğu orduları geri çağrılıyordu ve daha ileri giderse, Constantinople sarayı onun bu davranışını düşmanca

---

28. *I Cons. Stilich.*, II, 88-94. Gardırop yalnızca elbiselerden oluşuyor değildi. Ölmüş imparatorun taçları, zırhlı başlıkları ve giysileri, kılıçları, omuz kayışları vb. de tamamen inciler, elmaslar ve zümrütlerle bezenmişti.

29. "Tantoque remoto
Principe, mutatas orbis non sensit habenas."
Bu güzel övgü (*I Cons. Stilich.*, I, 149) imparatorun ölümü sırasında duyulan korkular nedeniyle haklı sayılabilir (*de Bell. Gildon.*, 292-301). Bundan başka, onun ölümünden sonra ortalığa egemen olan barış ve düzen de bu çeşit nedenler olabilir (*I Cons. Stilich.*, I, 105-168).

30. Stilicho'nun yürüyüşü ve Rufinus'ün ölümü Claudianus (*Rufin.*, l, II, 101-453 içinde); Zosimus (1, V, s. 296, 297); Sozomen (1, VIII, b. 1), Socrates (1, VI, b. 1), Philostorgius [1, XI, b. 3, Godefroy'un notlarıyla (s. 441)] ve *Chronicle of Marcellinus* tarafından yazılmıştır.

bir hareket olarak değerlendirecekti. Batı komutanının bu buyruğa hemen ve beklenmedik biçimde uyması, halkın görüşüne göre onun bağlılığı ve ılımlılığının bir göstergesiydi. Ne var ki Doğu ordularının da bağlılığını başarmış olduğundan, kendisi bulunmayınca daha rahat ve tehlikesizce uygulanabilecek kanlı bir tasarının eyleme konulmasını bu birliklere görev olarak verdi. Stilicho, Doğu ordusunun komutanlığına Gainas adında bir Got subayını getirdi. Gainas'ın bağlılığından hiç kuşkusu yoktu; hiç değilse bu atak barbarın ne korkutularak ne de vicdan azabı çekerek durdurulmasının olanaksızlığına güveniyordu. Askerler, imparatorluğun düşmanını öldürme işini kolayca benimsediler. Aşağılık Rufinus neredeyse herkesin hıncını üzerinde toplamıştı ve binlerce askere verilen bu sır, Selanik'ten Constantinople kapılarına dek süren uzun yürüyüş boyunca -büyük bir bağlılık içerisinde- saklandı. Tutkulu prefect, bu büyük kuvvetlerin, kendisinin başına taç takılmasında yardımcı olacaklarına bile kendini inandırdı. Öfkeli askerler, büyük ölçüde armağanlar elde ettiler. Birlikler başkente bir mil kala, Hebdomon Sarayı'nın karşısında konakladılar. Eski gelenek gereğince imparator ile bakanı, tahtı destekleyen kuvvetleri saygıyla selamlamak için ilerlediler. Rufinus safların önünden sevgi dolu bakışlarla örtmeye çalıştığı kendini beğenmişliği içerisinde geçtiği sırada sağ ve sol kanatlar karşılıklı olarak kapandı ve Rufinus kendini düşman çemberi içerisinde kuşatılmış buldu. Durumu üzerinde düşünmesine zaman bırakılmadan, Gainas, ölüm işaretini verdi. Bir asker, kılıcını, suçlu prefect'in kalbine sapladı. Rufinus acılar içerisinde yere yığıldı ve korkmuş olan hükümdarın ayaklarında son nefesini verdi. Anlık bir acı tüm yaşamda işlenmiş suçların cezası yerine geçseydi, cansız bir vücut üzerinde işlenmiş saldırılar bir acıma konusu olsaydı insanlığımız, Rufinus'un öldürülmesini izleyen çok çirkin hal ve koşulların anlatılmasından üzüntü duyacaktı. Parçalanan vücudu, daha birkaç saat önce tek göz kırpmasıyla herkesi titreten güçlü bakanı ayakları altında ezmek için Constantinople'un dört bir tarafından gelen kadın

erkek, aşağı katmandan halkın öfkesine teslim edildi. Koparılan sağ eli, zalim adına vergi istiyormuş gibi ve kesik başı da bir mızrağın ucuna takılmış halde başkentin sokaklarında dolaştırılarak halka gösterildi.[31] Yunan cumhuriyetlerinin yabanıl kurallarına göre, günahsız ailesi de onun cezasını paylaşacaktı. Rufinus'un karısı ile kızı, dinin etkisiyle bu kuraldan kurtuldular. Yaptırdığı kilise onlar için sığınak oldu, öfkeli ayaktakımından onları korudu. Yaşamlarının geri kalanını Hristiyan ibadetleri içerisinde, Kudüs'te dingince geçirme özgürlüğüne de kavuştular.[32]

Stilicho'nun savunucu şairi, adaletin gözünde doğa ve toplum yasalarının tersine davranan, hükümdarın saygınlığını küçük düşüren ve askerlerdeki disiplinsizliğin örneklerini yenileyen bu barbarca saldırıya alkış tutmuştur. Evrenin düzeni ve uyumunu gözlemlemeye dalan Claudianus yaratıcı Tanrı'nın varlığına inanmıştı. Kötülüğün başarı kazanması ise ona tanrısallığın nitelikleriyle çelişkili olarak görünüyordu. Rufinus'un sonu şairin şüphesinden kurtulmasını sağlayan tek neden olmuştur.[33] Prefect'in ölümü belki tanrısal adaletin yerine gelmesini sağlamışsa da dünyanın mutluluğuna pek az yardımcı olmuştu. Yaklaşık üç ay sonra halk, bir buyrukla Rufinus'tan kalan tüm varlığın imparatorluk hazinesi yararına müsadereye uğratıldığını ve onun kötü idaresinden zarar görmüş olanlar üzerine kınamalar ve açıklamalar yapacakların aynı cezaya çarptırılacağını öğrendi.[34] Stilicho,

---

31. Claudianus'un bir anatomici soğukkanlılığıyla anlattıkları (*Rufin.*, 1, II, 405-415 içinde) Zosimus ve Jerom tarafından da doğrulanmıştır (c. 1, s. 26).

32. Pagan Zosimus bu kilisenin ve haccın sözünü etmektedir. Yaşamını Kudüs'te geçiren Rufinus'un kız kardeşi Sylvania, manastır tarihinde ün yapmıştır: 1) Okumayı seven bakire, Origen, Gregory, Basil vb. İncil'i beş milyon satır tutan çoklukta okumuştu. 2) Altmış yaşındayken, komünyon ayininde şarapla ekmek yemek için parmaklarının ucunun dışında ellerini, yüzünü ve vücudunun hiçbir yanını yıkamamış olmakla övünebiliyordu. Bkz. *Vitae Patrum.*, s 779, 977.

33. Onun Rufinus'a karşı yazdığı ve inançsız Bayle'in özenle tartışmasını yaptığı taşlamanın önsözüne bakınız (*Dictionnaire Critique,* Rufin., Not E).

34. Bkz. *Theodosian Code*, 1, IX, başlık XLII, yasa 14, 15. Yeni bakanlar, sonunu hesaplamadan, açgözlülükle, seleflerinin mallarını elde etmeyi ve bundan ceza görmeden sıyrılmayı denediler.

rakibinin ölümüyle kendisine açılan olanakların hiçbirine elini sürmedi. Yalnızca öcünü almış oldu. Ne var ki tutkusunda aldanmış duruma düştü. Gözde adı altında, Arcadius'un zayıflığı bir hamiye gereksinme gösteriyordu. Doğal olarak, alışkanlık gereği, güvendiği hadım Eutropius'un ikiyüzlü alçak gönüllüğünü yeğledi. Yabancı generalin yüksek olmakla birlikte sert yetenekleri hükümdarda korku ve tiksintiden başka bir tepki yaratmıyordu. Güçlü olma tutkusu onları ayırıncaya dek, Gainas'ın kılıcı ve Eudoxia'nın güzelliği başmabeyincinin gözdeliğini ayakta tutan destekler oldular. Ama kalleş Got, Doğu orduları başkomutanı olunca, hiç duraksamadan kendisini bu makama getiren komutanın aleyhine işlere kalkıştı ve kısa bir süre önce Stilicho'nun düşmanını öldürmüş olan birlikleri, Constantinople tahtını ona karşı harekete geçirmek için kullandı. Arcadius'un gözdeleri, iki Roma İmparatorluğunu ve Theodosius'un iki oğlunu yönetmek ve savunmak için didinen bir kahramana karşı gizli ve uzlaşmaya yanaşmaz bir savaşı kışkırttılar. Stilicho'nun üzerinden hükümdarın beğenisini, halkın saygısını ve barbarların dostluğunu kaldırmak için en çirkin hileleri sürekli olarak kullandılar. Altınla gözleri döndürülmüş katiller, birçok kez Stilicho'nun yaşamına son vermek için girişimde bulundular. Constantinople senatosunun bir kararnamesiyle o, devlet düşmanı olarak ilan edildi ve Doğu eyaletlerinde bulunan büyük varlıkları müsadere edildi. Sürekli birlik ve karşılıklı yardımın Roma adını batmaktan kurtarabileceği bir zamanda Arcadius ile Honorius, uyruklarına, iki imparatorluğun karşılıklı olarak birbirlerini tam anlamıyla ayrı ve de yarışma halinde görmeyi, içerlerindeki kargaşalıklardan yararlanmayı ve öbür imparatorluktaki vatandaşlarının topraklarına saldırılar düzenleyen barbarlara yakın müttefikler olarak davranmayı öğrettiler.[35] İtalyanlar, Romalı senatörlerin giyimlerine öykünen ve onların saygınlığını kapmak isteyen Bizans'taki kadınsı Yunanlardan tiksiniyor gibi davranıyorlardı.[36] Yunanlar

35. Bkz. Claudianus (*I Cons. Stilich.*, 1, I, 275, 292, 296; 1, II, 83) ve Zosimus (1, V, s. 302).
36. Hadım Eutropius'un konsüllüğü, ulusun gözden düşmesi hakkında Claudianus'ta

da uygar atalarının kaba Batılı halklara karşı beslemiş oldukları tiksinti ve hınçtan bir bölümünü taşımayı sürdürüyorlardı. Kısa zamanda iki ulusa dönüşen iki devlet yönetimi, bir an için Bizans tarihini askıya alarak İmparator Honorius'un utanç verici olmakla birlikte anılmaya değer saltanatını kesintisiz olarak anlatma olanağını bana vermektedir.

Sağduyulu Stilicho, hükümdarın ve halkın eğilimlerinin karşında olmakta direnme yerine Arcadius'u, değersiz gözdelerine bıraktı. İki imparatorluğu bir iç savaşa sürükleme konusundaki geri adımı, çok zaman askerî değerini ve yeteneklerini göstermiş olan bir yüksek devlet görevlisinin ılımlılığını kanıtlamaktadır. Stilicho kırgınlık göstermiş olsaydı Batı İmparatorluğu'nun başkentini ve imparatorun yüceliğini Moor'ların ayaklanmasına açık tutmuş olurdu. Tiran Firmus'un kardeşi Gildo[37] görünüşteki bağlılığının ödülü olarak çok büyük topraklar elde etmişti ama bunlar hainlik etmesi nedeniyle müsadereye uğratılmıştı. Roma ordularındaki uzun ve seçkin hizmetleri onu askerî kontluk saygınlığına yükseltmişti. Theodosius'un ihtiyatsız politikası, yasal bir devlet yönetimini güçlü bir ailenin etkisiyle ayakta tutma gibi tehlikeli bir çareyi benimsemişti. Firmus'un kardeşi Afrika komutanlığını elde etti. Tutkulu Gildo, hiçbir dirençle karşılaşmaksızın adalet ve maliyenin keyfî yönetimini üstlendi ve on iki yıl boyunca, bir iç savaşın tehlikeleri göze alınmadan engel olunamayan bir otoriteyle bu durumunu sürdürdü. Bu on iki yılda Afrika eyaletleri, bir yabancının kayıtsızlığını iç kargaşasının

---

bir düşünce uyandırmaktadır (1, II, 134).

"Plaudentem cerne senatum,
Et Byzantinos proceres Graiosque Quirites
O patribus plebes, O digni consule patres."

Eski Roma ile yenisi arasında ve Yunanlarla Latinler arasında kıskançlık ve inanç ayrılığının ilk belirtileri bir gözlemcinin dikkatine çarpacak niteliktedir.

37. Claudianus, Gildo'nun kusurlarını abartmış olabilir. Ne var ki Moor kökeni, bilinen davranışları ve Aziz Augustin'in yakınmaları şairin hakaretlerini bir ölçüde haklı gösterebilir. Baronius (*Annal. Eccles., A.D. 398*, No. 35-56), Afrika ayaklanmasını akılcı olduğu kadar detaylı bir bilimsel yöntemle işlemiştir.

taraf kayırıcı hıncıyla birleştiren bir zorbanın kuvveti altında acı çektiler. Zehir kullanılması çok zaman yasanın uygulama biçimi halini alıyordu. Gildo'nun masasına gelen misafirler korkularını dile getiriyorlar, bu kaygı titreyerek öfkesini artırıyor ve ölüm görevlileri onun sesine koşuyorlardı. Gildo, sırayla, açgözlülüğünü ve şehvetini gideriyordu.[38] Gündüzleri zenginler için ne denli korkulu ise geceleri de babaların ve kocaların huzuru ve onuru için o kadar yıkıcı ve yakıcıydı. Zorba, çılgınlıklarını bu baba ve kocaların güzel karı ve kızlarıyla yatıştırıyor ve sonra da onları, kendi tahtının biricik koruyucuları olmaya yetenekli gördüğü barbarlar, katiller ve çöl zencilerinden oluşan yabanıl güruhun hayvanlığına bırakıyordu. Eugenius ile Theodosius arasındaki iç savaş süresince kont, daha doğrusu Afrika'nın hükümdarı, kendini beğenmiş ve ne olduğu belirsiz bir yansızlık takınmış, her iki yana da her türlü asker ve gemi yardımı isteğini geri çevirmiş ve ad olarak kimi hükümdar tanıyacağını belli edecek olan savaş sonucunu beklemişti. Bu tutumu, yenenin öç almasına yol açacaktı. Ama Theodosius öldü; oğullarının zayıflığı ve birbiriyle geçimsizlikleri Moor'lunun gücünü doğrulamış oldu. O da tacı alma konusunda çekingenlik gösterdi, Roma'ya haraç, daha doğrusu tahıl göndermek lütfunu esirgemedi. İmparatorluğun her bölüşülmesinde Afrika'nın beş eyaleti hep Batı'ya bağlanmıştır. Gildo da bu geniş eyaletleri Honorius adına yönetmeye razı olmuştu. Ne var ki Stilicho'nun karakteri ve düşünceleri üzerine bilgisi onu, daha zayıf ve daha uzaktaki hükümdara saygılarını sunmaya yöneltti. Arcadius'un yüksek yöneticileri, aşağılık bir

38. "Instat terribilis vivis, morientibus haeres,
Virginibus raptor, thalamis obscoenus adulter.
Nulla quies: oritur praeda cessante libido,
Divitibusque dies, et nox metuenda maritis.
… Mauris clarissima quaeque
Fastidita datur…"
(*De Bello Gildoico*, 165, 189.)
Baronius, karısı ve kızı namusluluk örneği olan Gildo'nun azgınlığını kınıyor. İmparatorlar, Afrikalı askerlerin aldatan eşlerine karşı, yasaya dayanarak çok sert davranmışlardır.

isyancının savını sevgiyle karşıladılar. Afrika'nın birçok kentini Doğu İmparatorluğu'na bağlama gibi bir ham hayal, silahlı olarak destekleyemeyecekleri bir girişimde bulunmaya onları kalkıştırdı.[39]

Stilicho, Bizans sarayının savlarına açık ve kesin bir yanıt verdikten sonra, eskiden dünyanın tüm krallarını ve uluslarını yargılayan mahkeme önünde Afrika zorbasını davalı durumuna sokarak suçladı. Uzun zamandan beri unutulmuş olan cumhuriyet simgesi Honorius'un saltanatı sırasında yeniden göründü. İmparator senatoya, eyaletlerden gelen yakınmaları ayrıntılı bir biçimde sundu, Gildo'nun suçlarını anlattı ve saygıdeğer meclisten bu isyancı için karar vermesini istedi. Senatörler oybirliğiyle onu cumhuriyetin düşmanı olarak betimlendirdiler ve Roma ordularınca yasal yaptırım uygulaması için kararname çıkardılar.[40] Bir zamanlar atalarının dünya efendisi olduğunu anımsayan bir halk, uzun süreden beri geçici büyüklük ve özgürlük hayallerine güvenli bir yaşam sürdürmeyi yeğ tutmaya kendini alıştırmamış olsaydı eski ayrıcalıklarının bu gösterişini soylu bir kıvançla alkışlayacaktı. Bu güvenli yaşam da Afrika'daki tarlaların ekimine bağlıydı ve bir savaş işareti, açlığın da işareti demekti. Senato oturumlarına başkanlık eden Prefect Symmachus, Moor'lunun hemen tahıl göndermeyi bırakarak öç almaya kalkışacağını, başkentin dinginliğinin belki de kızgın ve aç kalmış bir kalabalığın öfkeli gösterileriyle bozulabileceğini Stilicho'ya bildirdi.[41] Stilicho'nun ihtiyatlı davranışı Roma halkını dinginleştirmeye yarar en uygun önlemin vakit geçirmeden alınmasını sağladı. Galya'nın iç eyaletlerinden büyük miktarda tahıl satın aldırttı. Rho-

39. "Inque tuam sortem numerosas transtulit urbes." Claudianus (*de Bell. Gildonico*, 230-324), Zosimus (1, V, s. 302) tarafından da aktarıldığı gibi, Bizans sarayının entrikalarından dilini tutarak söz etmektedir.

40. Symmachus (1, IV, epist., 4) senatonun yargılama biçimlerini betimliyor; Claudianus (*I Cons. Stilich.*, 1, l, 325 vd.) bir Romalı ruhuyla harekete gelmiş görünmektedir.

41. Claudianus, Symmachus'un, Roma koruyucu tanrısı Jüpiter'in tahtı önünde söylediği bir söylevde yakınmalarını yetkinlikle betimliyor (*de Bell. Gildon.*, 28-128).

ne'da gemilere yüklendi ve kolaylıkla Tyber'e getirildi. Afrika savaşının başından sonuna dek Roma ambarları hep dolu oldu. Aşağılık bir bağlılıktan da böylece kurtulmuş olundu ve mutlu bir bolluğun görüntüsü insanların kaygısını ortadan kaldırdı.[42]

Stilicho, Roma'nın hesaplaşmasını ve Afrika savaşını bir generale verdi. Bu yaman komutan, kişisel olarak uğradığı sataşmalar nedeniyle zorbaya karşı öç alma isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Nabal'larda sürüp giden ayrılıkçı ruh, Gildo ve Mascezel[43] adlı iki oğlu arasında çetin bir kavga yaratmıştı. Zorba, yatışmaz bir kızgınlıkla genç kardeşinin peşine düşmüştü; onun gözüpekliğinden ve yeteneklerinden çok korkuyordu. Kuvvet üstünlüğünü yitiren Mascezel, kendine Milano Sarayı'nda bir sığınma olanağı aradı. Burada, iki oğlunun amcalarınca öldürüldüğünü öğrendi. Baba yüreğinin uğradığı bu acı onda büyük öç alma duygusuna dönüştü. Gildo'nun ilk saldırılara karşı direnç göstermesi olasılığını da düşünen Stilicho, kuvvetlerin başında zorbanın üzerine yürümek üzere Batı'nın deniz ve kara ordularını sefere hazır duruma soktu. Ne var ki İtalya onun ayrılmamasını istediğinden ve sınırları boş bırakmak tehlikeli olduğundan, Honorius'un yöneticisi, Eugenius'un bayrağı altında savaşmış Galyalı kıdemli lejyonerlerden oluşan bir kuvvetin başına Mascezel'i geçirdi. Bir taht gaspçısını savunduğu gibi onu devirmeyi de sağlayacağını dünyaya kanıtlayacak olan bu kuvvetler, bayraklarında bir aslan simgesi olan Jovian'lar, Herculian'lar, yardımcı Nervian'lar ve uğurlular/yenilmezler diye adlandırılan seçme birliklerden oluşuyordu. Roma orduları arasında seçkin bir ünü olan bu yedi

42. Bkz. Claudianus (*Eutrop.*, 1, I, 401 vd. içinde; *I Cons. Stil.*, 1, I, 306 vd.; *I Cons. Stilich.*, 91 vd.

43. Daha önce (M.S. 373) kardeşi Firmus'a karşı savaştığına göre olgun bir yaştaydı (Ammian., XXIX, 5). Milano Sarayı'nın düşüncesini bilen Claudianus, Mascezel'in değerlerinden çok yakınmaları üzerinde durmaktadır (*de Bell. Gild.*, 389-414). Bu Moor (Mağrip) savaşı ne Honorius'a ne de Stilicho vb.ne yakışır bir savaştı.

birliğin[44] asker tutarı ancak beş bin kişiyi buluyordu.[45] Kadırgalar ve diğer gemileri Toskana'daki Pisa Limanı'ndan fırtınalı bir havada çıktılar ve Capraria Adası'na yöneldiler. Burası adını ilk canlıları olan yaban keçilerinden almıştı; o sıralarda yırtıcı ve değişik görünüşlü yeni bir göçmen topluluğu burada yaşamaktaydı. O yüzyılda yaşamış yabancı bir gezgin şunları söylemektedir: "Bütün ada, gün ışığından kaçan insanlarla doludur, daha doğrusu bunlarla kirletilmiş bulunmaktadır. Yalnız yaşadıkları ve davranışlarına kimsenin tanık olmaması için keşiş ya da münzevi adını almaktadırlar. Bir gün yitirecekleri korkusuyla zenginliği istememektedirler ve mutsuz olmaktan sakınmak için seve seve yoksulluğun kucağına atılırlar. Bu dünyanın nimetlerinden yararlanmasını bilmeden onun kötülüklerinden korkmak ne denli saçma ve anlamsız şey! Bu içe kapanıklığı ya bir hastalığın etkisinden ya da kaçak kölelere adaletçe verilecek cezayı bu mutsuz insanların kendi kendilerine uygulamasını gerektiren şey eski suçlarının verdiği vicdan azabından ileri gelmektedir."[46] İşte, sofu Mascezel'in, Tanrı'nın sevgili kulları olarak saygı gösterdiği Capraia keşişleri için putperestin eleştirisi böyleydi.[47] İçlerinden birkaçı gemilere binmeleri gerektiğine akıl erdirdiler. Anlaşıldığına göre Roma komutanı da gecelerini ve gündüzlerini ibadet etmek, oruç tutmak ve mezamir okumakla geçiriyordu. Bunlarla

44. Claudianus, *Bell. Gild.*, 415-423. Yeni sıkı düzen, ayırt etmeden *Legio*, *Cohors*, *Manipulus* adlarını kullanmalarına izin veriyordu. Bkz. *Notitia Imperii*, s. 38-40.

45. Orosius (1, VII, b. 36, s. 565) bu öyküye, Zosimus'un pek uymayan kuşku (*ut aiunt*) ifadesini koyuyor (1, V, s. 303). Bununla birlikte Claudianus, Cadmus'un askerleriyle ilgili olarak biraz coşkulu sözler söyledikten sonra, safça belirtiyor ki Stilicho, başkaldıran, kaçmasın diye korktuğundan zayıf bir ordu göndermiştir, "*ne timeare times.*" (*I Cons. Stilich.*, 1, I, 314 vd.)

46. Claud., R*util. Numatian. Itinerar.*, I, 439-448. Daha sonra (515-526) Gorgona Adası'nda sofu bir deliden söz ediyor. Bu din dışı uyarılardan şaşkına dönen eleştirmen Rutilius ile suç ortaklarını "*rabiosi canes diaboli*" diye adlandırıyor. Tillemont (*Mem. Eccles.*, c. XII, s. 471), inançsız ozanın, taşlama yapayım derken övgü yaptığını büyük bir ılımlılıkla belirtiyor.

47. Orosius, 1, VII, b. 36, s. 564. Augustin, Keçiler Adası'nın bu aziz yabanıllarından ikisi için övgüde bulunuyor (epist. LXXXI, [içinde] Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XIII, s. 317 ve Baronius, *Annal Eccles. A.D. 398*, No 51).

galibiyeti elde edeceğine inanan sofu yönetici, Korsika kayalarından sakındı, Sardunya'nın doğu kıyılarını izledi ve gemilerini güney rüzgârlarına karşı güven altına almak amacıyla, Afrika kıyılarına yüz kırk mil uzaklıktaki büyük ve kapalı Cagliari Limanı'nda demir attı.[48]

Gildo, saldırıyı püskürtmek için Afrika'daki tüm güçleri hazır duruma sokmuştu. Bir yandan Gaetulia ve Etiyopya'nın uzak oymaklarını kendi buyruğuna almışken Romalı askerlerin de pek güvenemediği bağlılıklarını armağanlar ve ileriye yönelik sözler vererek pekiştirmeye çalışıyordu. Yetmiş bin kişilik ordusunu teftiş ettikten sonra, kendini beğenmiş zorba, çoğunlukla bir bozgunun işaretçisi sayılan delice bir yanılgıyla, süvarilerinin Mascezel'in küçük birliğini ezeceğini, bu bir avuç Galyalı ile Cermen'in, yakıcı kum bulutları arasına gömüleceğini söyleyerek böbürleniyordu.[49] Ama Honorius'un lejyonlarına komuta eden Moor'lu, kendi soydaşlarının huyunu ve gelenekleri ile göreneklerini çok iyi biliyordu. Bunlar hemen hemen çıplak barbarlardı. Sol elleriyle, kalkan yerine bir örtüyü tutuyorlardı; mızraklarını atınca silahsız kalıyorlardı. Atları da kendileri gibi talimsizdi. Parladıkları zaman dizginle tutulmalarına olanak yoktu. Beş bin kıdemli lejyonerle, düşmanının kalabalık ordusu karşısında savaş düzenine girdi ve askerlerine, üç gün dinlenme olanağı sağladıktan sonra savaş komutunu verdi.[50] Bağışlanma ve barış sunmak üzere lejyonlarının başında ilerleyen Mascezel, direnç göstermek isteyen Afrikalı bir süvari sancaktarıyla karşılaştı. Komutan, kılıcıyla onu kolundan vurdu. Sancak düştü ve bu imgesel baş eğişe ön saftaki tüm süvari sancaktarlarınca da

48. Gildo savaşının birinci kitabı burada bitiyor. Claudianus'un şiirinin gerisi kaybolmuştur; bu nedenle ordunun Afrika'da nerede ve nasıl karaya çıktığını bilmiyoruz.

49. Orosius bu öyküden sorumludur. Claudianus (*Cons. Stillch.*, 1, I, 345-355), Gildo'nun böbürlenmesi ve buyruğundaki barbarların kalabalıklığı üzerine büyük ve geniş ayrıntılara girmektedir.

50. Aşağı yukarı bir yıl önce ölen Aziz Ambrose, zaferin zamanını ve yerini -kendisine malum olduğu için- haber vermişti. Mascezel, Orosius'un kolayca haber alması için düşünden Paulinus'a söz etti.

uyuldu. Bundan etkilenen kohortlar, meşru hükümdarlarının adını hep bir ağızdan bağırarak duyurdular. Romalı birliklerin ayrıldığını şaşkınlıkla gören barbarlar, düzensiz bir halde kaçtılar ve görenekleri gereğince dağılıp gittiler. Mascezel kolay, tam ve hiç kan dökmeden bir zafer kazanmış oldu.[51] Zorba, savaş alanından kaçtı, denize vardı, Doğu İmparatorluğu'nun bir limanına güvenle ulaşabilme umuduyla küçük bir gemiye bindi. Ne var ki ters rüzgârın inatçılığı yüzünden gemi Tabraca[52] Limanı'na girmek zorunda kaldı. Burası, yörenin geri kalan yerleriyle birlikte Honorius'un egemenliğine bağlı bölgelerden biriydi. Halkı, pişmanlıklarını ve bağlılıklarını kanıtlamak için Gildo'yu yakaladılar ve kalede hapsettilerse de içerisine düştüğü umutsuzluk, yenmiş ve ağır biçimde acı çektirilmiş bir kardeşin önüne çıkarılmak gibi dayanılmaz bir işkenceden onu kurtarmış oldu.[53] Tutsaklar ve ganimetler imparatorun ayakları altına serildi. Her şeye egemen olduğu zamanlarda bile ılımlılığını herkesi hayran bırakacak derecede elden bırakmayan Stilicho, cumhuriyet yasalarına uyulmasını istedi ve başlıca suçluların yargılamasını senatoya ve halka bıraktı.[54] Yargılama açık olarak yapıldı. Geçici mahkemede görevlendirilen yargıçlar, Roma halkını tahıldan yoksun bırakan Afrika'daki yüksek aşamalı görevlileri cezalandırmak için sabırsızlanıyorlardı. Zengin ve suçlu eyalet, Gildo'nun suç

---

51. Zosimus (V, s. 303) inatçı bir savaş olduğunu varsayıyor; ne var ki Orosius'un öyküsü, mucize görünüşü altında gerçek bir olguyu kapsıyor.

52. Tabraca, iki Hippo arasında bulunuyordu (Cellarius. c. II, s. 1 12; d'Anville, c. III, s. 84). Orosius, savaş alanının yerini tam olarak açıklıyor ama bilgisizliğimiz, bu yeri saptamamıza engel olmaktadır.

53. Gildo'nun ölümü, Claudianus (*I Cons. Still.*, 357) ile en iyi yorumcuları Zosimus ve Orosius tarafından anlatılmıştır.

54. Claudianus (*II Cons. Stilich.*, 99-119) bu yargılamanın betimlemesini yapmaktadır (*tremuit quos Africa nuper, cernunt rostra reos*) ve eski anayasal düzenin yeniden yaşama kavuşturulmuş olmasına alkış tutmaktadır. Zulüm yönetimi yanlılarına yabancı gelmeyen kararı burada söylemektedir.

"…Nunquam libertas gratior exstat,
Quam sub rege pio…"
Ne var ki bir kralın dindarlığına bağlı özgürlük, adına layık değildir.

ortaklarının çoğalmasından kişisel çıkar sağlayan imparatorluk görevlilerinden çok çekmişti. Honorius'un bir buyruğu, ihbarcıların susmasını istiyor gibiydi. On yıl sonraysa imparator, genel başkaldırma sırasında işlenmiş küçük düşürücü suçların kovuşturmasına yeniden başlanmasını buyuran başka bir emir çıkardı.[55] Askerlerin ve yargıçların ilk kızgınlığından korkarak kaçan zorbaya bağlı kimseler, yapmış olduğu hizmetleri hiçbir zaman bağışlatamamış olan kardeşinin yazgısını ve ölümünü sevinçle öğrendiler. Mascezel, önemli bir savaşı yalnızca bir kış içerisinde bitirdikten sonra, Milano Sarayı'nda yapmacık bir minnet ve gizli bir kıskançlık içerisinde alkışlarla karşılandı.[56] Belki de bir kaza sonucu meydana gelen ölümü Stilicho'nun kalleşliğinden bilindi. Yanında Batı orduları başkomutanı olduğu halde bir köprüden geçtiği sırada atından ırmağa düştü. Yardıma koşmak isteyenleri, Stilicho'nun kalleşçe bir gülümseyişi durdurdu. Onlar, bu yüzden kararsızlık geçirirken mutsuz Mascezel yaşamını yitirdi.[57]

Afrika zaferinin kutlamaları ile İmparator Honorius'un, kuzeni ve Stilicho'nun kızı Maria ile düğünleri birlikte yapıldı. Bu gösterişli düğün, Stilicho'ya, vasisi olduğu Honorius üzerinde bir de babalık hakları kurmasını sağladı. Claudianus'un ilham perisi bu şanlı olaylar zincirinde doğal olarak susamazdı.[58] Evlilerin mutluluğunu şiirle dile getirdi. Onların birleşmesini sağlayan ve tahtı koruyan Stilicho'yu da övdü. Dinsel inancın konuları olmaktan kurtulmuş bulunan eski Yunan masalları, şiirin büyük

55. Bkz. *Theodosian Code*, 1, IX, başlık XXXIX, yasa 3 ve başlık XL, yasa 19.

56. Theodosius ile oğlunun zaferlerinde payı olduğunu savunan Stilicho, Afrika'nın kendi verdiği öğütlerle yeniden eski haline geldiğini ileri sürmektedir. Bkz. Baronius tarafından sözü edilen betimleme.

57. Zosimus'un ayrıntılı olarak verdiği olayı yumuşattım (1, V, s. 303). Orosius, kutsal hakları çiğnediği için generalin sonsuza dek cehennem acılarına mahkûm edileceğini söylemektedir (s. 538).

58. Claudianus, üç yüz kırk dizeden oluşan bir düğün şiiri yazdı. Bu dizeler, evliliğin ilk gecesinde serbestçe okundu. Ayrıca düğün gecesinde bazı eşcinsel dizeler de (Fescennines) söylendi.

kudretiyle unutulmaktan da kurtulmuş oldular. Cyprian'ın meyve bahçesi tablosu, Aşk ve Uyum Yeri ve Venüs'ün dalgalar arasından çıkarak tatlı etkisini Milano Sarayı'nda duyurmaya gelişi, her yaştan ruhu etkileyici diliyle tüm yüzyıllarda coşturmuştur. Claudianus'un genç hükümdarda[59] varsaydığı aşk sabırsızlığına gülüyorlardı ve henüz on dört yaşındaki eşinin güzelliği (öyle kabul edilse bile) Honorius'un tutkusunu sağlayacak denli değildi. Kaynanası Serena, birtakım önlemlerle ya da inandırarak evlenme işini geri bıraktırmayı başardı. Maria, düğün töreninden on yıl sonra bakire olarak öldü. Belki de imparatorun soğukluğu ya da iktidarsızlığı, onun bekaretini sürdürmesinde etken olmuştur.[60] Genç hükümdarlarının karakterini özenle inceleyen uyrukları, Honorius'un ne tutkulu ne de yetenekli olduğunu ve bulunduğu yerin görevlerini yapma ve yaşının eğlenceleriyle isteklerini yerine getirebilme gücü bulunmadığını anladılar. Gençliğinin ilk yıllarında ok atma uğraşlarına kendini kaptırıyordu ama bu yorucu uğraşlardan kısa süre sonra vazgeçti. Kümes kuşları yetiştirmek ve beslemek Batı hükümdarının başlıca işi oldu.[61] Devlet yönetiminin dizginleri de Stilicho'nun güvenli ve akılcı ellerine bırakılmıştı. Erguvan içerisinde dünyaya gelmiş olan bu hükümdarın, en yalın köylüsününkinden daha kötü bir eğitim gördüğü söylenebilir. Tutkulu bakanı, ergenlik yaşına gelinceye dek onun gözüpek yetişmesine ve kafasının aydınlanmasına önem verme-

---

59. "… Calet obvius ire
Jam princeps, tardumque cupit discedere solem.
Nobilis haud aliter sonipes."
[De Nuptiis Honor. et Mariae ve Fescennines eserinde (112 - 116) daha da özgürdür].
"Dices, O quoties, hoc mihi dulcius
Quam flavos decics vincere Sarmatas
….
Tum victor madido prosilias toro,
Nocturni referens vulnera proelii."

60. Bkz. Zosimus, 1, V, s. 333.

61. Procopius, *de Bell. Gothico*, 1, I, b. 2. Honorius'un gidişatını, Yunan tarihçinin acayip ve pek az olası masalını benimsemeden almış bulunuyorum.

mişti.[62] Honorius'un selefleri, kendileri örnek olarak, hiç değilse başlarında bulunarak lejyonların dikkatini canlı tutma geleneğini sürdürmüşlerdi. Tarihleri onların Roma dünyasının tüm eyaletlerinde canla başla at koşturduklarını gösterir. Theodosius'un oğluysa sarayında utanç verici bir tutsak yaşamı geçirdi, ülkesine yabancı kaldı, her yandan saldırıya uğrayan ve sonunda barbarların girişimleriyle devrilen imparatorluğun yıkılışına kayıtsızlık içerisinde tanık oldu. Büyük olayların geçtiği yirmi sekiz yıllık saltanatı sırasında İmparator Honorius'un adından pek seyrek olarak söz edilmiştir.

62. Theodosius'un, daha doğrusu Claudianus'un dersleri (*IV Cons. Honor.*, 214-418), özgür bir ulusun ileriki hükümdarı için bile yetkin bir yapıt olabilecek nitelikteydi. Honorius ile dejenere uyruklarına göre çok yüksek bir düzeyde bulunuyordu.

XXX. BÖLÜM

Gotların Ayaklanması

Yunanistan'ı Yağmalamaları

Alaric ve Radagaisus'un İtalya'yı İki Kez İstilası

Stilicho Tarafından Püskürtülmeleri

Cermenlerin Galya'yı Ele Geçirmeleri

Batı'da Constantinus'un Tahtı Ele Geçirmesi

Stilicho'nun Gözden Düşüşü ve Ölümü

(M.S. 398 – M.S. 408)

Roma vatandaşları büyük Theodosius'a neler borçlu olduklarının farkında olmasalardı bile, cumhuriyetin sallanmakta olan yapısını güç, gözüpeklik ve akılla nasıl ayakta tutmayı başardığını imparatorun ölümüyle kısa sürede öğreneceklerdi. Ocak ayında dünyaya gözlerini yummuştu ve aynı yılın kışı sona ermeden tüm Got ulusu silaha davranmıştı.[1] Destek kuvveti durumunda olan barbarlar bağımsızlıkları için harekete geçtiler, acımasız zihinlerinde uzun zamandan beri tasarladıkları bu düşünceleri cesaretle uygulamaya başladılar. Son anlaşma sebebiyle tarım işlerinde, suskunluk içerisinde yaşamak zorunda bırakılmış uzak tarlalardaki çiftçilere varıncaya dek işlerinden ayrıldılar ve isteksizce bir yana attıkları kılıçlarını yeniden kuşandılar. Tuna (Danube) engelleri zorlandı. İskitlerin yabanıl savaşçıları ormanlarından çıktılar; sert kış, ozana "Çok büyük arabalarını, coşkun ırmağın buz tutmuş suları üzerinden geçirdiler," deme olanağını verdi.[2] Tuna'nın güneyindeki eyaletlerin mutsuz insanları, yirmi iki yıldır çektikleri kötülüklere neredeyse alışmış gibiydiler. Got adından kendilerine övünç payı çıkaran barbar sürüleri, Dalmaçya kıyılarından Constantinople kapılarına dek düzensiz bir biçimde yayıldılar.[3] Theodosius'un ihtiyatlı eli açıklığıyla Gotlara

1. Claudianus (*Rufinus*, 1, II, 7-100 içinde), Zosimus (1, V, s. 292) ve Jornandes (*de Rebus Geticis*, b. 29), Gotların ayaklanışını ve Constantinople'u kuşatışını açıkça anlatıyorlar.

2. "Alii per toga ferocis
Danubii solidata ruunt; expertaque remis
Frangunt stagna rotis."
Claudianus ve Ovidius, suların yerine kalın buzları koyarak, eğretileme yoluyla, çoğu zaman imgelemeleriyle alay etmektedirler.

3. Jerom, c. 1, s. 26. Bu zamanların genel ve özel tüm mutsuzluklarını ilginç ayrıntılarla

tanınmış yiyecek maddelerinin kesilmesi ya da kısılması onların ayaklanması için bir bahane oluşturdu. Kendilerine karşı gösterilen bu davranış o imparatorun pısırık oğullarına duydukları nefreti de aşan bir öfkeye sebep oldu. Hınçlarında, Arcadius'un bakanınca yapılan hıyanet ya da gösterilen zayıflığın büyük payı vardı. Rufinus'un Barbarların kampına sık sık yaptığı ziyaretler, savaş giysilerinin ve silahlarının onlarınkileri andırması, onun ağır suç oluşturan gizli haberleşmelerinin kanıtı olarak görüldü; üstelik düşmanların, duydukları minnet ya da politika gereği, prefect'in mülkiyetindeki yerlere saldırmaktan kaçınmaları bu kanıtları doğrular nitelikteydi. Çeşitli önderlerin kişisel tutkularına körü körüne bağlanmak yerine Gotlar, Alaric'in ihtiyatlı ve derin yeteneklerine uyarak yönetilmeyi yeğ tuttular. Bu ünlü komutan, yalnız çok ünlü Amali kral soyuna göre daha az saygın Balti ailesinden gelmekteydi.[4] Roma orduları komutanlığının kendisine verilmesi için çok istekte bulunmuştu ama imparatorluk sarayınca bu isteğinin geri çevrilmesi ve bunun delice bir istek olduğunun kendisine anlatılmaya çalışılması Alaric'i çileden çıkarmıştı. Romalıların yoksun bulunduğu yetenekleri onlara karşı kullanmayı kararlaştırdı. Constantinople'a egemen olmak gibi bir umudu kafasında geliştirmekteyken bunun uygulanması zor bir düş olduğu sonucuna vararak o düşünceden vazgeçti. Bölünmüş bir saray ve memnuniyetsiz bir halk arasında İmparator Arcadius, Got ordusunu karşısında görmek olasılığından çok korkuyordu. Ne var ki kentin kaleleri, değer ve yetenek eksikliğini giderecek güçteydi. Denizden ve karadan başkent, barbarların oklarına meydan okuyabilir ve onları güçsüz bırakırdı. Alaric,

---

anlatarak, yeğeni Nepotianus'un ölümünden dolayı Altinum piskoposu, dostu Heliodorus'u avutmaya çalışmaktadır. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XII, s. 20.

4. Baltha veya bold: "Origo mirifica," diyor Jornandes (b. 29). Bu ünlü soy, Boax diye yanlış adlandırılan bir san ile Got eyaleti Septimania ya da Languedoc'da uzun süre tanınmıştır. Bu ailenin bir kolu daha sonra Napoli krallığına yerleşti (Grotius, *Prolegom.*, [aktaran] *Hist. Gothic.*, s. 53). Kendilerine bağlı yetmiş dokuz oymağa sahip Arles yakınlarındaki Baux senyörleri, Provence kontlarına bağlı değillerdi (Longuerue, *Description de la France*, c. 1, s. 357).

Trakya ve Dacia'nın baş eğmiş ve yıkılmış halklarını daha uzun süre baskı altında tutmayı gereksiz gördüğünden, o zamana dek savaşın kötülüklerinden uzak kalmış bir eyalette zafer ve bolluk aramayı yeğledi.[5]

Rufinus'un Yunanistan'ı yönetmek üzere atadığı sivil ve asker yüksek görevlilerin karakteri halkın kuşkularını haklı çıkaracak nitelikteydi. Bilimin ve özgürlüğün eski yurdunu Gotların şefine teslim etmeyeceğine kimse güvenmiyordu. Prokonsül Antiochus, saygıdeğer bir babanın değersiz bir oğluydu, eyalet birliklerine komuta eden Gerontius ise, doğanın kendi eliyle şaşılası nitelikte tahkim ettiği bir memleketi yiğitlikle ve akılcı yöntemlerle savunacak yerde bir zorbanın zalim yöntemlerini uygulamaktan başka bir şey düşünmez gibiydi. Alaric yalçın tepeler zincirini oluşturan ve doruğu, süvarilerinin aşmasını engelleyici sık ormanlarla kaplı Oeta Dağı'nın eteklerine değin Makedonya ve Thessaly (Tesalya) ovalarını hiçbir dirençle karşılaşmadan geçti. Bu dağ zinciri doğudan ve batıdan deniz kıyılarına dek yayılıyor, uçurum ile Malian körfezi arasında, yalnız tek bir arabanın geçmesine elverişli dar bir geçide dönüşen üç yüz adım genişliğinde bir alan bırakarak uzanıyordu.[6] Yetenekli bir komutan, Thermopylae'lerin bu dar boğazında Gotların ordusunu durdurabilir, belki yenilgiye de uğratabilirdi. Nitekim Leonidas ve üç yüz Spartalı, burada şanlı bir savaşla canlarını vermişlerdi. Kim bilir, belki bu kutsal yer, soysuzlaşmış Yunanların yüreğinde birkaç askerce kıvılcımın çıkmasına neden olabilecekti. Thermopylae geçidini tutan birlikler, kendilerine verilen buyruğa uyarak çekildiler ve Alaric'i durdurmaya ya da geçişini geciktirmeye kalkışmadılar.[7] Phocis ve Boeotia'nın verimli ovaları, üzerlerinde silah

5. Zosimus (1, V, s. 293-295) Yunanistan'ın fethi için en iyi kılavuzdur. Ama Claudianus'un pasajları ve atıfları da tarih için o derece ışık tutucudur.
6. Herodot (1, VII, b. 176) ile Livy'yi (XXXVI, 15) karşılaştırınız. Yunanistan'ın savunmasını sağlayan bu dar geçit, birbiri peşi sıra gelen istilacılarca genişletilmiş olabilir.
7. Eunapius (*Vit. Philosoph.*, s. 93, Commelin baskısı, 1596), "Thermopylae geçidinden geçip gittiler," diyor.

taşıyan herkesi öldüren ve köyleri yakarak ateşler arasından güzel kadınları ve davar sürülerini alıp götüren barbarlarla dolup taştı. Yunanistan'ı çok zaman sonra gidip gören gezginler, Gotların o akınıyla ilgili izleri seçebildiler. Thebes (Tebai) kentinin artık yedi kapıya gereksinimi yoktu çünkü Alaric, Atina'yı ve Pire (Piraeus) Limanı'nı ele geçirmiş bulunuyordu. Aynı sabırsızlık, teslim koşullarının geciktirilmemesini de ona telkin ediyordu. Alaric'in çığırtkanı tarafından yapılan duyuruyu işiten Atinalılar, Minerva'nın kentini ve halkını yeniden satın almak için servetlerinin büyük bölümünü vermeye razı oldular. Antlaşma, gösterişli ant içmelerle onandı ve karşılıklı olarak bağlı kalınacağı belirtildi. Got hükümdarı kente girdi, seçkin askerlerinden bir bölümü de ona eşlik etti. Banyo alarak serinledi, magistra'nın verdiği görkemli şöleni kabul etti, kendisinin de uygar ulusların gelenek ve göreneklerine yabancı olmadığını göstermek istedi.[8] Ne var ki Sunium burnundan Megara kentine değin tüm Attica toprakları alevlerin saldırısına uğradı. Çağdaş bir filozofun karşılaştırmasından yararlanabilirsek, Atina, kurban olarak sunulmuş bir canlının içi boş ve kanlı derisini andırıyordu. Megara ile Corinth'in arası otuz milden çok değildi. Ancak -bugünkü Yunanlarda hâlâ kullanılan ifadeyle "kötü yol"- düşman ordusu için kolayca yararlanılamayacak hale sokulabilirdi. Cithaeron Dağı'nın sık ve kara ormanları memleketin iç kesimini kaplıyordu. Kıyıyı çerçeveleyen Scironian kayalıkları, deniz kıyıları boyunca yaklaşık altı mil uzunluğunda dar ve dolambaçlı bir patika üstüne asılmış gibiydi.[9] Corinth kıstağı, yüzyıllar boyunca yakınılmış

8. Jerom'a ve Claudianus'a uyabilmek için (*Rufinus*, 1, II, 191 içinde), Atina'daki kötülükleri hafif göstermeye çalışan Zosimus'un öyküsündeki karanlık noktaları açmaya çalıştım.
"Nec fera Cecropias traxissent vincula matres."
Synesius'un (Epist., CLVI, s. 272, [ed.] Petav.) görüşüne göre, prokonsülün açgözlülüğünden dolayı kötülüklere uğrayan Atina, bilim okullarıyla olduğu kadar bal ticaretiyle de çok ünlüydü.
9. "… Vallata mari Scironia rupes,
Et duo continuo connectens aequora muro
Isthmos."

olan bu kayalıklar geçidini sona erdiriyordu. Çok az sayıda yiğit askerler, İyonya Denizi ile Ege Denizi arasındaki beş-altı millik bir alanı, geçici de olsa, kolayca savunabileceklerdi. Doğal tahkimatlarına güvenen Peloponnesus (Mora Yarımadası) kentleri eski kale duvarlarına özen göstermeyi savsaklamışlardı. Roma yöneticilerinin açgözlülüğü de bu mutsuz bölgenin tükenmesine yardımcı olmuştu.[10] Argos, Sparta ve Corinth, direnç göstermeden Got ordularına teslim oldular ve evlerinin alevler içinde yandığını, ailelerinin kılıçtan geçirildiğini görmek gibi korkunç sahnelerden kendilerini kurtarabildiler.[11] Vazoların ve heykellerin paylaşılmasında barbarlar, sanatın zarafetinden çok maddi değeri göz önünde tuttular. Tutsak kadınlar savaş kurallarına boyun eğdiler; güzellikleri, değerle ödüllendirilmelerine yaradı. Yunanlar, büyük kahramanlar döneminden beri hak görülmüş bu tür kötü uygulamadan yakınmak için akılcı bir sebep bulamıyorlardı.[12] Cesaret ve disiplini ülkelerinin en değerli tahkimatı saymış kudretli Sparta'lıların bugünkü torunları atalarından birinin Alaric'ten daha korkunç bir savaşçıya verdiği yiğitçe yanıtı anımsamıyorlardı bile. O eski ataları demişti ki, "Sen bir tanrı isen, senin onuruna saldırmamış olanlara baskı yapmazsın; bir insan isen, yürü. Gel gör ki onlar ne güçlerini ne de yiğitliklerini elden bırakmamışlardır."[13] Thermopylae'lerden Sparta'ya kadar,

---

(Claudianus, *de bell. Getico.*, 188). Pausanias (1, I, b. 4, s. 107, [ed.] Kuhn.) ve çağımız gezginleri Wheeler (s. 436) ve Chandler (s. 298) Scironian kayalıklarını betimlediler. Hadrianus da bu yolu iki araba yan yana geçecek ölçüde genişletti.

10. Claudianus (*Rufinus*, 1, II, 186 içinde ve *de Bello Getico*, 611 vd.) belirsiz ama dokunaklı biçimde, bu yağma sahnesini canlandırıyor.

11. Homeros'un bu gösterişli dizeleri (*Odyss.*, 1, V, 306), Corinth'li genç tutsaklardan birisince kopya edilmiştir. Mummius'un gözyaşları, kaba bir fatihin özgün bir portrenin değerini bilmemesi halinde, iyilikten anlayan bir kalbe de sahip olamayacağını kanıtlamaya yarayabilir (Plutark, *Symposiac*, 1, IX, c. 2, s. 737, [ed.] Wechel.).

12. Homeros, erkek kardeşlerini, babalarını vb. öldürenlere güzelliklerini teslim eden ve gönüllerini bile veren tutsak kadınların örnek sabırlarından yakınıp durmaktadır. Racine hayranlık uyandıran bir sanatçılıkla, Achilles'e tutkun Eriphile'nin karakterinde buna benzer bir zaferi canlandırmıştır.

13. Plutark (*Pyrrho.*, c. 11, s. 471, [ed.] Brian içinde) Laconic diyalektinde aynı anlama gelen yanıtı veriyor. Pyrrhus, yirmi beş bin piyade, iki bin atlı ve yirmi dört fil ile Spar-

Gotların şefi, bir tek düşmana rastlamadan muzaffer yürüyüşünü sürdürdü. Ne var ki can çekişmekte olan paganlığın inananlarından birinin güvenle bildirdiğine göre, elinde korkunç kalkanıyla Tanrıça Minerva ile Achilles'in meydan okuyan görüntüsü[14] Atina'nın kalesini savundular. Yunan tanrılarının ortada görünmeleri kendini beğenmiş galibi korkuya düşürdü. Mucizelerin bol olduğu bir yüzyılda bu genel kaynaktan Zosimus'u yoksun bırakmak haksızlık olurdu. Şurası da açıkça belirtilmelidir ki Alaric'in zihni, uyanıkken ya da uyku sırasında, Yunan batıl inancının düşlerini algılayabilmesi bakımından pek hazır değildi. Cahil barbar, belki de ne Homeros'un şarkılarından ne Achilles'in ününden söz edildiğini duymuştu. Sofuca bağlı olduğu Hristiyan inancı ona, Roma ve Atina'nın düşsel tanrılarını hor görmeyi öğretmişti. Gotların gelmesi, paganizmin canlanması şöyle dursun, hiç değilse geçici olarak, onun son izlerini de yıkmayı tamamladı. On sekiz yüzyıldan beri var olan Ceres'in gizleri Eleusis'in yakılıp yıkılmasında ve Yunanistan'ın felaketlerinde artık yaşamıyorlardı.[15]

Ordularından, tanrılarından ve hükümdarından artık hiçbir şey beklemeyen bir halk, tek ve son umudunu Batı komutanının gücüne ve değerine bağlamış bulunuyordu. İşgalcileri Yunanistan'dan atıp çıkarmasına izin verilmemiş olan Stilicho[16] onu kurtarmaya koştu. İtalya limanlarında büyük bir filo oluşturdu ve birliklerini İyonya Denizi'nden geçirdikten sonra Corinth yıkıntılarına yakın bir yerde karaya çıkardı. Arcadia ormanları ile dağları, değer bakımından birbirinden aşağı kalmayan

---

ta'ya saldırdı. Tahkimatsız olan bu kentin savunması, gerileme döneminde bile Lycurgus yasalarında övgüyle anılmaktadır.

14. Böyle bir durumu Homeros, çok daha soyluca simgelemişti (*Iliad.*, XX, 164).

15. Eunapius (*Vit. Philosoph.*, s. 90-93 içinde) Yunanistan'a hıyanet eden ve Gotların ordusunun peşi sıra giden bir keşişler topluluğundan söz etmektedir.

16. Stilicho'nun Yunanistan'daki savaşı için Zosimus'un (1, V, s. 295, 296) yansız anlatımını, Claudianus'un dalkavukluk dolu öyküsü (*I Cons. Stilich.*, 1, I, 172-186; *IV Cons. Hon.*, 459-487) ile karşılaştırınız. Olay pek şanlı geçmediyse de çok becerikli biçimde kapalı olarak işlenmiştir.

iki komutan arasında, sonucu belirsiz çok sayıda savaşa sahne oldu. Romalının dayanma gücü ve yüksek yetenekleri onu üstün duruma getirdi. Hastalıklar ve firarlar yüzünden sayıları çok azalan Gotlar, o zamana kadar savaşın yıkımlarına uğramamış bulunan kutsal ülkeye, Peneus Irmağı kaynağının ve Elis sınırlarının yakınındaki yüksek Pholoe Dağı'na doğru yavaş yavaş çekildiler.[17] Stilicho, barbarların ordusunu kuşattı, ırmağın akışını başka yöne çevirdi.[18] Gotlar, susuzluk ve açlığın dayanılmaz acıları içerisinde kan ağlarken Roma komutanı, kaçmalarını olanaksız kılmak için kuşatmayı tüm çevrede siper kazdırarak pekiştirdi. Bu önlemleri almış olduğu için zafer güveni içerisinde, biraz dinlenmek üzere Yunan tiyatrolarını ve şehvetli danslarını izlemeye gitti. Askerleri başıboş kaldı, her yana dağıldılar. Barbarların yağmasına uğramamış olan yerleri onlar yağmaladılar. Görünüşe göre Alaric, bir komutanın savaşın kızgınlığı arasında alabileceği kararlardan çok daha uygununu böyle dingin bir sırada alabileceğini düşünmüştü. Peloponnesus'taki hapis durumundan kurtulmak için, ordusunu çeviren müstahkem kuşağı zorlaması, Corinth körfezine dek otuz millik güç ve tehlikeli yürüyüşü yapması, birliklerini, tutsaklarını ve aldığı ganimetleri, Rhium ile karşı kıyı arasında genişliği yaklaşık yarım mil olan en dar yerinde denizden geçirmesi gerekiyordu.[19] Bu işler kuşkusuz

---

17. Elis'i geçen askerler silahlarını teslim ettiler. Bu güvenlik, kendilerini tarıma veren Elean'ları güçlendirdi. Zenginlikleriyle gurur duymaya başladılar. Onlara verilen ayrıcalıkları küçümsediler ve cezalarını çektiler. Polybius, yine eski hallerine dönmelerini onlara öğütlemektedir. Bkz. West'in Pindare çevirisinin başına koyduğu bilgili ve aklı başında söylev.

18. Claudianus (*IV Cons. Hon.*, 480) bu ırmağın adını vermeden olaya atıf yapmaktadır. Alpheus Irmağı (*I Cons. Stil.*, 1, I, 185) olabilir.

"… Et Alpheus Geticis angustus acervis
Tardior ad Siculos etiamnum pergit amores."

Bense daha çok Peneus Irmağı olduğunu sanıyorum çünkü ağır ve zayıf akışı geniş bir yatağı izler, Elis'te derinleşir ve Cyllene'nin altında denize dökülür. Augean'ın ahırlarını temizlemesi için Alpheus ile birleştirilmişti (Cellarius, c. 1, s. 760; Chandler, *Travels*, s. 286).

19. Strabo, 1, VIII, s. 517; Plin., *Hist. Natur.*, IV, 3; Wheeler, s. 308; Chandler, s. 275. Her iki kıyı arasını çeşitli noktalardan ölçtüler.

gizli, ihtiyatlı ve hızlı olarak yapıldı. Roma komutanı, büyük bir şaşkınlık içerisinde bunu öğrendiği zaman Gotlar, onun aldığı tüm önlemleri aşmış ve önemli Epirus şehrine geçerek dinginliğe ve güvene kavuşmuşlardı. Bu uğursuz zaman içerisinde Alaric, Constantinople yöneticileriyle gizlice sürdürdüğü görüşmelerde bir anlaşma yapma olanağını buldu. Rakibinin yüksek perdeden mektubu ve bir iç savaş korkusu Stilicho'yu Arcadius'un topraklarından çekilmek zorunda bıraktı ve cumhuriyetin düşmanını, Doğu imparatorunun müttefiki ve hizmetkârının saygıdeğer karakterine saygı göstermek durumuna soktu.

Theodosius'un ölümünden kısa bir süre sonra Constantinople'u gezen bir Yunan filozof,[20] imparatorların görevleri ve Roma Cumhuriyeti'nin yönetimi üzerine liberal kanılarını yayımladı. Synesius, ölen imparatorun askerliğe -gereksiz iyiliği yüzündensokmuş olduğu kötü tutumu gösteriyor ve bunu beğenmiyor. Vatandaşlar ve uyruklar, belli bir para karşılığında, vatan savunması için söz götürmez bir görev olan askerlikten muaf oluyorlardı. Yurdun savunması, böylece yalnız ücretli barbarlardan oluşan ordulara kalıyordu. İskit ülkesinin kaçakları imparatorluğun en ünlü saygınlıklarından bir bölümünü ellerinde tutuyor ve bu saygınlıkları onursuzlaştırıyorlardı. Yasaları hor gören genç İskitler, kısa sürede servet sahibi olmak çarelerini arıyorlar, kin duydukları ve nefret ettikleri insanların güzel sanatlarına öykünüyorlardı. Sürekli olarak asılı duran Tantalus'un taşı gibi Gotların gücü de her zaman devletin huzurunu ve güvenini tehdit ediyordu. Synesius'un salık verdiği çareler yiğit ve gayretkeş bir vatanseverin duygularını belirtmiş oluyordu. Synesius lüksü ve şatafatı saraydan ve ordudan söküp çıkarmak, ücretli barbarların yerine yasalarını ve mal mülklerini savunmakta doğrudan çıkarı olanları

20. Synesius, Constantinople'da üç yıl (M.S. 397-400) kaldı. Görevi, İmparator Arcadius nezdinde Cyrene temsilciliğiydi. Ona altın bir taç sundu ve öğretici bir konuşma yaptı (*de Regno*, s. 1-32, [ed.] Petav., Paris, 1612). Filozof, Ptolemais piskoposluğuna atandı (M.S. 410) ve 430 yılı dolayında öldü. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XII, s. 490, 554, 683-685.

orduya almak, bu genel bunalım döneminde keyif ve eğlencenin sarhoşluğuna dalmış vatandaşı uyandırmak, tarımın korunması için yiğit çiftçilerin ellerini araç ve gereçlerle donatmak üzere, imparatoru, erdemleri ve kesin tutumuyla uyruklarını harekete geçirmek için öncülük etmeye çağırmaktaydı. Theodosius'un oğlunu, Romalı adına yakışacak ve yiğitliğini geri getirecek bir ordunun başına geçmeye özendiriyordu. Böyle bir ordu, kısa süren bir coşkunluktan başka değeri olmayan barbarlara saldırmalı, onları İskit ülkesinin çöllerine dek sürmeli ya da onları Lacedaemonia'lıların Helot'lara yaptığı gibi kölelik durumuna getirmeliydi.[21] Arcadius'un sarayı, Synesius'un düşüncelerini takdir etti, yeteneğini alkışladı ama uygulamaya geçmedi. Belki de filozof, ancak bir Sparta kralına yapılması uygun olan erdemli ve akılcı bir uyarıyı Doğu imparatoruna yaparken, soysuzlaşmış bir halkın içerisinde bulunduğu durum ve koşulları iyice ölçmeyi savsaklamıştı. Belki de seyrek olarak düşünme zahmetine katlanan yüksek görevlilerin kendini beğenmişlikleri, kavrayış ölçülerini ya da yerleşmiş biçimsellikleri ve dogmaları aşan her düşünceyi gülünç ve akılsızca olarak nitelendiriyordu. Synesius'un sözleri ve barbarların ortalığı kırıp geçirişi tüm halkın diline düştüğü sırada Constantinople'da yayımlanan bir buyruk, Alaric'in Doğu Illyricum başkomutanlığına yükseltildiğini bildiriyordu. Roma eyaletleriyle anlaşmalara saygı gösteren müttefikler, Yunanistan'ı ve Epirus'u yakıp yıkan bir kimsenin bu denli ödüllendirilmesine tiksinerek baktılar. Muzaffer barbar, daha dün yakıp yıkarak yağma ettiği kentlerde, yasal bir magistra olarak karşılandı. Oğullarını öldürdüğü babalar, karılarına tecavüz ettigi kocalar onun otoritesi altına girmiş oldular ve başkaldırmasının başarısı tüm yabancı ücretli askerlerin şeflerindeki zaferi güçlendirdi. Yeni komutanlığının ortaya koyduğu göreneğin sağlam bir ruh ile akıllıca bir politika ürünü olduğu görülmektedir. Vakit geçirmeden Margus, Ratiaria, Naissus ve Selanik'teki savunma ve

21. Synesius, *de Regno*, s. 21-26.

saldırı silahları depo ya da atölyelerine, birlikleri için çok büyük ölçü ve sayıda kalkan, zırhlı başlık, mızrak ve kılıç yapılmasını buyurdu. Zavallı taşra halkı, kendilerinin yakılıp yıkılması için kullanılacak silahları yapmak zorunda kaldı. Barbarlar da kimi zaman gözüpekliklerinin çabalarını yararsız kılan engelin de ortadan kalktığını görmüş oldular.[22] Alaric'in asaleti, başarılarının kazandığı ün ve tutkusundaki bilinçlilik tüm Got ulusunu yavaş yavaş onun bayrağı altına topladı. Illyricum başkomutanı, barbar şeflerinin el birliğiyle, eski geleneğe göre, bir kalkan üzerinde havaya kaldırıldı ve törenle Vizigotların kralı olarak tanındı.[23] Alaric bu çifte otoriteyle donanmış ve iki imparatorluğun sınırı üzerinde yerleşmiş olarak her iki hükümdarın saraylarına ayrı ayrı aldatıcı vaatler satıyordu.[24] Sonunda, gizlemekten usanan Alaric, Batı İmparatorluğu'nu ele geçirmek gibi cesur bir kararı duyurmayı ve uygulamayı göze aldı. Doğu'ya bağlı olan Avrupa eyaletleri tükenmişti. Asya'dakiler ise alınamazdı. Constantinople, tüm çabalarını boşa çıkarmıştı. İki kez gidip gördüğü zengin İtalya ülkesi onun iştahını çekiyordu. Roma kalesinin duvarlarına bayrağını çekmek ve üç yüz zaferle biriktirilmiş ganimetleri ordusuna geçirip onu zenginleştirmek düşüncesi benliğini sarıyordu.[25]

---

22. "… Qui foedera rumpit
Ditatur: qui servat, eget: vastator Achivae
Gentis, et Epirum nuper populatus inultam
Praesidet Illyrico: jam, quos obsedit, amicos
Ingreditur muros; illis responsa daturus,
Quorum conjugibus potitur, natosque peremit."
Claudianus, Eutrop., 1, II, 212 içinde. Illyria'daki otoritesiyle yarattığı gelenekten dolayı Alaric, kendi politikasını alkışlamaktadır (*de Bell. Getic.*, 533-543).

23. Jornandes, b. 29, s. 651. Gotların tarihçisi, pek de olağan sayılamayacak bir çabayla şunları ekliyor: "Cum suis deliberans suasit suo labore quaerere regna, quam alienis per otium subjacere."

24. "… Discors odiisque anceps civilibus orbis,
Non sua vis tutata diu, dum foedera fallax
Ludit, et alternae perjuria venditat aulae."
Claudianus, *de Bell. Get.*, 565.

25. "Alpibus Italiae ruptis penetrabis ad Urbem." Bu aslına uygun önsezi olaydan yedi

Birkaç olayın meydana gelişi[26] ve tarihlerinin bilinemeyişi,[27] Alaric'in İtalya'ya yaptığı ilk saldırı üzerinde ayrıntılara girmemize olanak vermemektedir. Kuşkusuz Selanik'ten Julian Alplerinin eteklerine değin yürüyüşü, Pannonia'nın düşmanlık dolu savaşçı yörelerinden geçişi, birlikler ve tahkimatlarla güçlendirilmiş bu dağları aşması, Aquileia kuşatması, Istria'nın ve Venedik'in alınışı ona çok zamana mal oldu gibi gelmektedir. Bütün bu olanlar ağır ağır, gizli tutularak yapılmamış olsaydı aradan geçen zamanın uzunluğu, Got kralının Tuna kıyısına doğru çekildiği, İtalya'nın kalbine dalmadan önce yeni bir barbar güruhundan ordular meydana getirmekle uğraştığı biçiminde bir düşünce oluşabilecekti. Başlıca genel olaylar tarihçinin araştırmasına açık olmadığına göre, Alaric'in ordularının bilinmeyen iki bireyin, Aquileia piskoposu ile Veronalı bir çiftçinin etkisi üzerinde biraz durması için tarihçiye izin verilmesi gerekecektir. Bir Roma synod'u önüne çıkması düşmanlarınca istenen[28] bilgin Rufinus, bir başka din sapkını için aynı piskoposların isteğiyle verilmiş olan kırbaç ve ıssız bir adaya sürgün cezalarından kurtulabilmek umuduyla barbarların kuşatılmasının getireceği tehlikeleri yeğ tutmuştu.[29] Verona yakınlarında sessiz ve alçak

---

yıl önce Alaric tarafından, hiç değilse Claudianus tarafından haber verildi (*de Bell. Get.*, 547). Ne var ki tereddütle saptanan dönemde meydana gelmiş olmadı. Çevirmenler, birkaç anlama gelen sözlerin yardımıyla kendilerini kurtardılar.

26. En iyi kaynağımız Claudianus'un Getic Savaşı'yla ilgili dokuz yüz yetmiş dizesi ve Honorius'un altıncı konsüllüğünü kutlayan şiirinin başlangıcındaki dizelerdir. Zosimus, derin bir sessizlik sürdürmektedir, biz de Orosius'tan ve kroniklerden alabildiğimiz bilgilerle yetineceğiz.

27. Alaric'in İtalya'daki savaşlarını birbirine karıştıran Jornandes'in büyük yanılgılarına karşın (b. 291) Stilicho'nun ve Aurelianus'un konsüllük tarihleri güvenilmeye değer bulunmaktadır. Claudianus'a göre (Tillemont, *Hist. des Emp.*, c. V, s. 804) Polentia Savaşı'nın da M.S. 403'te yapıldığı doğrudur. Ama aradaki zamanda neler olduğunu bilemiyoruz.

28. "Tantum Romanae urbis judicium fugis, ut magis obsidionem barbaricam, quam pacatoe urbis judicium velis sustinere." (Jerom, c. II, s. 239). Rufinus, tehlikeyi sezdi. Dingin kent, Marcella'nın öfkesi ve Jerom'un fesatlarıyla ayaklanmıştı.

29. Orucu ve bekârlığı reddedip gaddar Jerom tarafından işkence edilen Jovinian (Jortin, *Remarks*, c. IV, s. 104 vd.). Bkz. *Theodosian Code*'da sürgününün özgün buyruğu, XVI, başlık V, yasa 43.

gönüllü bir yaşam sürdüren yaşlı adam[30] krallar ile piskoposların çekişmeleri ve kavgaları üzerinde en küçük bir bilgi ya da kanıya sahip değildi. İstekleri, zihni ve beğenileri, babasından kalan küçük çiftliğin dar sınırları içerisinden dışarı taşmıyordu. Çocukluğunda koşup oynadığı bu topraklar üzerinde artık bir bastonun yardımıyla yürüyebiliyordu. Claudianus'un açık yürekle ve duygulu olarak betimlediği yalın ve kırsal mutluluğu savaşın getirdiği kötülüklerden onu koruyamadı. Ağaçları, bu kendisiyle yaşıt ağaçları, taşranın uğrayacağı yangın içerisinde kalabilirlerdi.[31] Bir barbar süvari müfrezesi, onun ailesini ve ocağını her an yakıp yıkabilirdi. Alaric, yararlanmasını bilemediği ve elde edemediği bir mutluluğu sona erdirecek güçteydi. "Ünlü adam, dehşet saçan kanatlarını açarak," diyor şair, "barbar ordusunun yürüyüşe geçtiğini bildirdi ve İtalya'yı yasa boğdu." Her bireyin korkusu varlığıyla orantılı olarak arttı. En ürkekleri önceden mallarını gemilere yükleyerek Sicilya'ya ya da Afrika kıyısına çekilmeyi tasarlıyordu. Batıl inancın getirdiği korku ve kınamaları genel acıyı daha da ağırlaştırıyordu.[32] Her gün korkunç ve mutsuz haberler ortalığa yayılıyordu: Putperestler, falların savsaklanmış ve kurban adağının yasaklanmış olmasına çok üzülüyorlardı. Hristiyanlar ise aziz şehitlerin manevi güçlerine güvenlerini sürdürüyorlardı.[33]

---

30. Şu iğneleyici sözler Claudianus'un en eski ve en hoş deyişlerinden biridir: "de Sene Veronensi qui suburbium nusquam egres sus est." Cowley'in benzetmesi de ([ed.] Hurd., II, s. 241) birkaç mutlu ve doğal çizgi veriyor. Ne var ki doğaya göre yapıldığı açıkça anlaşılan özgün tablonun çok aşağısında kalmaktadır.

31. "Ingentem meminit parvo qui germine quercum
Aequaevumque videt consenuisse nemus."

"A neighboring wood born with himself he sees,
And loves his old contemporary trees."

Cowley de özgününden belki daha üstün bir pasaj yazmıştır. İngiliz şair aynı zamanda büyük bir bitkibilimciydi, daha geniş bir adlandırma altında meşeleri gizledi.

32. Claudianus, *de Bell. Get.*, 199-266. Sözü biraz uzatır gibidir ama terör ve batıl inanç, İtalyanların düşsel yaşamlarında büyük bir yer tutmaktaydı.

33. Baronius'un ortaya koyduğu Paulinus'un (*Annal. Eccles. A.D. 403*, No. 51) pasajlarında açıkça görüldüğüne göre, ünlü tövbekârın oturma yeri olarak saptadığı Campa-

İmparator da makamının üstünlüğüne göre değil de sıradan halkın kapıldığı korkuların etkisi altına girmişti. Sarayın gösteriş ve şatafatı içinde yetişmişti. Kendini beğenmişliği basit bir insanın çıkıp da Augustus'un halefinin huzurunu bozmaya kalkışabileceğini düşünmesine olanak vermezdi. Dalkavukları, Alaric'in Milano Sarayı'na yaklaştığı zamana dek tehlikeyi ondan sakladılar. Boru sesleri genç hükümdarın kulaklarını yaralayınca, yiğitçe ya da yaşının vereceği coşkuyla ordularının başına koşacağı yerde, en sadık adamlarıyla birlikte Galya'nın en uzak kentlerinden birine çekilmeyi öneren ürkek gözdelerinin sözüne büyük istekle uydu. Roma'yı ve İtalya'yı barbarlara terk edecek böyle bir utanç verici davranışa karşı çıkma yürekliliğini yalnız Stilicho gösterdi.[34] Saray birlikleri, kısa bir süre önce Rhaetia sınırlarından alınmış olduklarından, yeni ayaklananların başvuracağı kaynak gecikmiş ve geçici bir teyakkuz durumunda olduğu için, Batı komutanı, Milano Sarayı dönüşüne dek beklemeye razı olursa Alaric'i püskürtmek üzere kısa zamanda yeterli bir orduyu meydana getireceği vaadinden başka bir söz söylememişti. Herkesin kamu güvenliğiyle sıkı sıkıya ilgili olduğu böyle bir zamanda hiç vakit yitirmeyen yiğit Stilicho, Larian Gölü'nü gemilerle geçti, sert bir kışın ağır koşullarında kar ve buzlarla örtülü dağlara tırmandı ve beklenmedik bir biçimde ortaya çıkıp, Rhaetia'nın huzurunu bozan düşmanlara baş eğdirdi.[35] Belki de kimi Cermen oymaklarından olan barbarlar, bir komutan havasıyla konuşan bir şefin tutumunu saygıyla karşıladılar ve en yiğit gençleri arasından çok sayıda savaşçıyı seçmiş olmasına takdir ve güven işareti gözüyle baktılar. O dolaylardaki barbarlardan oluşturulan kohortlar (piyade bölükleri) hemen imparatorluk bayrağı altına sokuldular. Stilicho, Batı'nın en uzak bölgelerin-

nia'daki Nola'ya dek, tehlike işareti tüm İtalya'ya yayılmış bulunuyordu.

34. Solus erat Stilicho vd.. İmparatoru ayrı tutmadan Claudianus'un ona sunduğu tek övgüdür (*de Bell. Get.*, 267). Honorius'un, kendi sarayında bile hor görülen bir duruma düştüğü anlaşılmaktadır.

35. Ülkenin durumu ve Stilicho'nun yiğitliği detaylı bir şekilde betimlenmiştir (*de Bell. Get.*, 340-363).

deki birliklere, Honorius'u ve İtalya'yı savunmak üzere acil olarak ilerleme buyruğu gönderdi. Ren kaleleri bırakıldı, Galya'nın güvenliği yalnızca Cermenlerin iyi niyetine, Roma adının korkutucu etkisine bağlandı. Kuzey Caledonia'lılardan ayıran kaleyi savunmak için İngiltere'de tutulan lejyona bile haber salındı.[36] Alani'lerden kurulu büyük bir süvari birliği, komutanının dönüşünü sıkıntı içinde beklemekte olan imparatorun hizmetine girmeyi kabul etti. Stilicho dikkatiyle, gücüyle bu bunalımlı dönemde her yana güven ve umut saçtı. Halbuki imparatorluğun zayıflığından, çökmekte olduğundan kimsenin kuşkusu kalmamıştı. Atalarının değerliliğiyle disiplinini yitirerek soysuzlaşmış bulunan lejyonlar, iç savaşlarda olduğu gibi Gotlarla olan çarpışmalarda da bütün bütün yok olma durumuna düşmüşlerdi. Eyaletleri elden çıkarmayı göze almadan İtalya'yı savunmak üzere bir ordu kurulması olanak dışı görülüyordu.

Stilicho, efendisini Milano Sarayı'nda savunmasız bırakırken, hiç kuşkusuz, yokluğunun süreceği zamanı, düşmanın bulunduğu yeri ve yürüyüşünü geciktirebilecek engelleri hesaplamıştı. Özellikle kışın karların erimesiyle ve ilkbaharda yağmurlarla kabararak coşkun sellere dönüşen Adige, Mincius (Mincio), Oglio ve Addua (Adda) gibi İtalya ırmaklarından geçişteki güçlüğü göz önünde bulunduruyordu.[37] Ama şans, mevsimin kuru geçmesini sağlamıştı ve Gotlar, içerisinden yalnız ince bir suyun aktığı kuru ve taşlı geniş ırmak yataklarından rahatça geçtiler. Ordula-

---

36. "Venit et extremis legio praetenta Britannis,
Quae Scoto dat frena truci."
De Bell. Get., 416. Edinburgh'dan ya da Newcastle'dan Milano'ya en hızlı gidiş, Stilicho'nun Gotlarla savaş için öngördüğü tüm süreyi bile aşacak bir zamana gereksinme gösterecekti.

37. Her gezginin, bol ve düzensiz suların taşkınıyla birtakım güçlüklere uğrayan Lombardy'nin halini hatırlaması gerekir (Bkz. Fonvenelle, c. V, s. 279). Avusturyalılar Cenova önünde ordugâhlarını kurdukları zaman burası Polcevera Irmağı'nın yatağıydı ve kuru durumdaydı. "Ne sarebbe," diyor Muratori, "mai passato per mente a que' buoni Alemanni, che quel picciolo torrente potesse, per cosi dire, in un instante cangiarsi in un terribil gigante." (*Annali d'Italia.*, c. XVI, s. 443, Milano, 1753, 8vo baskı).

rından ayırdıkları güçlü bir müfreze köprüyü tuttu, Addua'nın geçişini güven altına aldı. Alaric, Milano kalelerine yaklaşınca, gözlerinin önünde Romalıların imparatorunu kaçarken görme zevkine erişti. Bakanlarının ve hadımlarının eşliğinde Honorius, seleflerinin çoğunlukla oturma yeri olarak seçmiş bulundukları Arles kentine sığınmak üzere hızla Alpleri aştı. Tam Po'yu geçmişti ki[38] Gotların süvarileriyle karşılaştı.[39] Tehlikenin yakınlığı, Tanarus (Tanaro) kıyısında kurulu Liguria (ya da Piemont) kentini koruyan Asta istihkâmlarına sığınmaya onu zorladı.[40] Got kralı, zengin ganimet bulunan küçük bir yeri hemen kuşattı. Burası uzun süre dayanabilecek gibi görünmüyordu. İmparator sonradan, hiç korkmamış olduğunu söylediği zaman, bu palavraya yakınlarıyla gözdelerinin hiç inanmadıkları olasıdır.[41] Son dakikada, barbarların aşağılayıcı "teslim ol" çağrısını aldıktan sonra Honorius, uzun süreden beri beklediği kahramanın yaklaşmakta oluşu ve oraya gelişiyle korkusundan ve tutsaklık tehlikesinden kurtuldu. Seçkin öncü birliğinin başında Stilicho, köprüye saldırmakla yitireceği zamanı kısaltmak için Addua'yı yüzerek geçti. Po'yu geçmek o denli güç ve tehlikeli değildi. Asta'ya girebilmek için düşman savunmasını zorlayan mutlu atağı Romalıların umudunu artırdı, kırılan onurlarının öcü alınmış oldu. Utkusunun meyvalarını toplamak yerine, Alplerin her geçidinden birbiri ardınca koşup gelen Batı birlikleriyle Gotların komutanını ve birliklerini yavaş yavaş kuşattı. Alaric, kuvvetlerinin sıkıştığını, erzak ve cephane kollarının tutsak edildiğini büyük kaygıyla fark etti. Romalılar öyle bir savaş çemberi kur-

38. Claudianus bu sorunu aydınlatmıyor: Honorius'un kendisi nerede bulunuyordu? Arkasından kovalandığına göre kaçmış olduğu anlaşılıyor. Got Savaşı üzerine benim kanılarım İtalyan eleştirmenlerince doğrulanmıştır: Sigonius, c. P, II, s. 369, *de Imp. Occident.*, L, X ve Muratori, *Annali d'Italia*, c. IV, s. 45.

39. *Itineraries*'te (s. 98, 288, 294, Wesseling'in notlarıyla) yollardan biri bulunabilir. Asta, sağ kıyıda birkaç mil uzakta kuruludur.

40. Roma kolonisi olan Asta ya da Asti, on altıncı yüzyılda Savoy düklerine geçmiş ve şimdi çok güzel kontluğun merkezidir (Leandro Alberti, *Descrizzione d'Italia*, s. 382).

41. "Nec me timor impulit ullus." Bu palavra sözleri ertesi yıl, tehlikeli yerden beş yüz mil uzaklıktaki Roma'da söyleyebilirdi (*VI Cons. Hon.*, 449).

dular ki kuşatan durumunda olan barbarlar kuşatılan durumuna düştüler. Got şefleri savaş meclisi kurdular, kazandıkları başarıyı bütün bütün boşa gitmekten kurtarmak, ganimetleri elden çıkarmamak için, en yiğitleri geri çekilmeyi önerdiler. Bu önemli toplantıda Alaric, Roma fatihinin gözüpekliği ve dehasını ortaya sererek, başarılarının ve amaçlarının ne olduğunu onlara hatırlattı: "İtalya'da kendime ya bir taç ya da mezar bulacağım."[42]

Gotların disiplinsizliği sürekli olarak onları tehlikelere uğratıyordu. Stilicho, kendilerini bıraktıkları gevşek bir zamanlarında değil de Paskalya'yı[43] derin bir dinsel saygı içerisinde kutladıkları sırada bu koyu Hristiyan barbarlara saldırmaya karar verdi. Kilise mensuplarının dine saygısızlık diye niteledikleri bu savaş kurnazlığının uygulanması, Theodosius'un kıdemli generalleri arasında kendini göstererek hizmet etmiş barbar ve pagan Saul'a verildi. İmparatorluk süvarilerinin coşkun saldırısı Alaric'in Pollentia'da[44] yerleştirmiş olduğu Got ordugâhında şaşkınlık ve karışıklık yarattı. Bununla birlikte, gözüpek komutanlarının yüksek yeteneği askerlerine bir savaş meydanı açtı. Şaşkınlığın ilk anlarından sonra, Hristiyanların tanrısı öç almalarına yardım edecektir, diye duydukları inancı her zamanki değerlerine katarak sert bir savaşa giriştiler. Denk bir yiğitlik ve başarıyla süren bu savaşta, kısa boyu ve yabanıl davranışı içerisinde yüce bir ruhu belirten Alani'lerin komutanı, gösterdiği çaba ve yiğitlikle

42. "Hanc ego vel victor regno, vel morte tenebo
Victus, humum."
Gotların Nestor'unun ve Achilles'inin söylevleri (*de Bell. Get.*, 479 – 549) karakterlerine ve durum ve koşullara tam uygunlaştırılmıştır.

43. Orosius (1, VII, b. 37) Romalıların, Paskalya pazar ayininde dindar Hristiyanlara yaptıkları dinsizce saldırıdan dolayı öfkelenmiştir. O sırada, Edessa'lı Aziz Thomas'ın kemiklerinin bulunduğu sanduka önünde, Arian'cı haydudun yok olması için dua ediliyordu. Bkz. Tillemont (*Hist. des Emp.*, c. V, s. 529), Aziz Chrysostom'a yanlışlıkla atfedilmiş bir vaazdan söz etmektedir.

44. Pollentia'nın kalıntıları, Torino'nun yirmi beş mil güneydoğusunda bulunmaktadır. Aynı dolaylardaki Urbs, Lombardy krallığına dâhildi, orada krallar avlanarak eğleniyorlardı ve küçük bir ırmak önceden haber vermeyi hoş görüyordu: "penetrabis ad urbem," (Cluver., *Ital. Antiq.*, c. 1, s. 83-85).

bağlılığını kanıtladı, Romalılara hizmet yolunda canını kurban etti. Claudianus, bu yiğit barbarın şanlı anısını dizelerinde dile getirmekle birlikte adını bildirmemektedir. Onun vurularak düştüğünü gören süvari birlikleri kaçmaya başladılar. Roma süvari kuvvetlerinin sağ kanadında meydana gelen bozgun Alaric'e zafer sağlayabilecek gibi bir durum almaktayken Stilicho, tüm piyade kuvvetlerinin başında devinime geçti. Komutanın yüksek yeteneği ve askerlerin değerliliği bütün engellerin üstesinden geldi. Bu kanlı savaş gününün akşamına doğru Gotlar savaş alanından çekildiler. Kurdukları tahkimat zorlandı. İmparatorluk eyaletlerinde yaptıkları kötülüklere şimdi kendileri uğradı.[45] Batı'nın kıdemli lejyonerleri, Corinth ve Argos'ta barbarların topladığı ganimetlerin en güzellerini alarak zenginleştiler. Kocasının verdiği sözlere göre çok değerli takılara ve patrician kölelere sahip olacağına inanan Alaric'in tutsak karısı, bu kez düşmanlarından bağışlanmasını dileme durumuna düştü.[46] Zincirlerinden kurtulan binlerce tutsak İtalya'nın tüm kentlerine dağılarak kurtarıcılarının övgüsünü her yerde dile getirdiler. Stilicho'nun zaferi, İtalya'nın aynı kantonunda kuzeyli barbarların ordusuna saldırmış, onları bozguna uğratmış olan Marius'un zaferine benzetiliyordu.[47] İleriki kuşaklar Cimbri'lerin yenilgisini Gotlarınkiyle kolayca karıştırabilirler ve Roma'nın en korkunç düşmanlarını yenen iki ünlü adamı aynı başarı değeriyle anabilirlerdi.[48]

---

45. Orosius, iki anlama da gelebilecek deyimlerle Romalıların yenilmiş olduğunu anlatmaya çalışıyor. "Pugnantes vicimus, victores victi sumus." Prosper (*Chron.* içinde) onu kanlı ve sonucu belirsiz bir savaş olarak gösteriyor. Ama Gotlu Cassiodorus (*Chron.* içinde) ve Jornandes (*de Reb. Get.*, b. 29) kesin sonuçlu bir zafer olduğunu savunuyorlar.

46. "Demens Ausonidum gemmata monilia matrum,
Romanasque alta famulas cervice petebat."
De Bell. Get., 627.

47. Claudianus (*de Bell. Get.,* 580-647) ve Prudentius (*Symmach.*, 1, II, 694-719 içinde), Pollentia zaferinin Romalılarca kazanıldığını açıkça belirtiyorlar. Bunlar taraf gir şair ve yazarlardır. Ne var ki olayların herkesçe yakından bilinmesi durumunda, en şüpheli tanıklara bile güvenmeye değer.

48. Claudianus, sözlerini canlı bir incelikle bitiriyor; şu var ki, coğrafya durumunu, şairlerin betimlemesine göre, Cimbri'lerin ve Gotlarınkiyle aynı savaş alanını gösterdiği

Claudianus, Pollentia zaferini, her zamanki coşkusuyla, kahramanının yaşamındaki en şanlı gün olarak kutladı.[49] Ne var ki onun yan tutucu şiiri, Alaric'in yüksek yeteneklerini de reddedememektedir. Stilicho'nun şairi barbar kralına korsan ve haydut sıfatlarını yakıştırıyorsa da Alaric'in, en umutsuz durumlarda yeni olanaklar yaratan ve işi talihe bırakmayan ruh yüceliğine sahip olduğunu söylemekten de kendini alamamaktadır. Alaric, piyadesinin kesin bozgunundan sonra, çarpışmalardan çok az zarar gören süvari gücüyle birlikte savaş alanından kaçmış, daha doğrusu çekilmişti. Nice yiğit yoldaşının onarılmaz yitimine yanacak zaman bulamadan düşsel tasarılarının giderilmesini yenen düşmanlarına bıraktı[50] ve Alplerin elverişli yerlerinden geçerek Roma kapılarında zafer kazanmaya ya da ölmeye karar verdi. Stilicho'nun yorulmak bilmez çabası başkenti kurtardı. Bir yandan da düşmanının umutsuzluğuna saygı gösterdi. Devletin esenliğini ikinci bir savaşın ne olacağı bilinmez sonucuna bağlamayarak barbarların çekiliş giderlerini karşılamayı önerdi. Yüce gönüllü, gözüpek Alaric, çekilmesine izin verilmesi ve giderlerinin karşılanması gibi önerileri geri çevirecekti ama durum gereği çok ödün vermek zorunda kaldığı bağımsız şefler üzerinde sınırlı ve ölçülü bir otoriteyi kullanabiliyordu. Bu şefler artık mutsuz düşmüş bir komutanı izlemeye hevesli değillerdi ve aralarından kimisi Honorius'un bakanıyla kişisel olarak görüşme eğilimindeydiler. Barbarların kralı, halklarının isteğine boyun eğdi ve Batı İmparatorluğu'yla anlaşmayı imzalayarak İtalya'ya göndermiş olduğu güçlü ordudan geriye kalmış olanlarla Po'yu

biçiminde anlamamak gerekir. Verselle ile Pollentia birbirinden altmış mil uzaklıktadırlar. Cimbri'nin, geniş ve çorak Verona ovasında yenilseler bu uzaklık daha büyük olurdu (Maffei, *Verona Illustrata*, P, I, s. 54-62).

49. Claudianus ile Prudentius'u, tarihin özüne ilişkin bilgileri alabilmek için, abartmalarından sıyırarak değerlendirmek zorunludur.

50. "Et gravant en airain ses freles avantages
De mes etats conquis enchainer les images."
Kralların ve eyaletlerin imgelerini şanlı bir biçimde gösterme göreneği Romalılarda geniş ölçüde uygulanıyordu. Mithridates'in heykeli on iki *feet* yüksekliğindeydi ve som altındandı (Freinshem., *Supplement. Livian*, CIII, 47).

yeniden geçti. Roma ordularının büyük bir bölümü onun devinimlerini gözlemledi. Kimi barbar şefleriyle gizli haberleşmeyi sürdüren Stilicho, Alaric'in ordusunda ve savaş kurullarında olup bitenlerden günü gününe haber alıyordu. Geri çekilişini bir güç gösterisinde bulunmak ve çıkar sağlayarak değerlendirmek isteyen Got kralı, Rhaetian Alplerinin başlıca geçidi için anahtar hizmeti gören Verona kentini ele geçirmeye, ordusunun kayıplarını kapatabilecek Cermen oymaklarının topraklarından geçerek Galya'yı egemenliği altına almaya karar vermişti. Hıyanete uğradığından şüphesi olmayan Alaric, şimdiden imparatorluk birliklerince tutulmuş bulunan dağ geçitlerine doğru ilerledi, ordusu, aynı anda, cepheden, yanlardan ve arkadan saldırıya uğradı. Verona surlarından pek uzak olmayan bir yerde gelişen bu kanlı çarpışmada Gotlar, Pollentia bozgunundakine eşit kayıplara uğradılar. Kurtuluşunu atının hızına borçlu olan gözüpek kral, Roma komutanının aldığı önlemler Alani'lerin disiplinsiz coşkunluklarıyla bozulmasaydı, ölü ya da canlı olarak kesinlikle ele geçecekti. Alaric, ordusundan artakalanları o dolaylardaki kayalıklar üzerinde yeniden topladı, kendilerini her yandan çevirmekte olan birliklere karşı yiğitçe karşı koyabileceği bir savunma yeri hazırladı. Ne var ki çok zorunlu yiyecek maddeleri bulma olanağını elde edemediği gibi ordusundan sürekli kaçmaları da önleyemedi. Bununla birlikte, ataklığı yüzünden yine birtakım yararlar elde etti. Onun geri çekilişi İtalya'nın kurtuluşu olarak görülüyordu.[51] Beri yandan halk ve papaz sınıfı, savaşla barışın zorunluluğu üzerinde düşünce yeteneğine sahip olmadıklarından, çok zaman yenilgiye uğrattığı, kimi zaman da kuşattığı halde elinden kaçırdığı tehlikeli bir düşmanın çekilip gitmesini sağladığı için Stilicho'nun siyasetini açıkça kınadılar. Kurtuluşunun ilk günlerinde halk, geleneğe uyarak minnetini ve hayranlığını coşkuyla belirtir. Ama bu duygular kısa sürede uçup

51. Getik Savaşı ve Honorius'un altıncı konsüllüğü, anlaşılmaz bir biçimde, Alaric'in yenilgilerini ve çekilişini birbirine bağlar.

gider, yerini nankörlüğe ve kara çalmacılığa bırakır.[52]

Alaric'in yaklaşması Romalıları korkutmuştu. Başkentin kale duvarları için gösterdikleri çaba, korkularını ve imparatorluğun gerileyişini haber veriyordu. Barbarların geri çekilmesinden sonra Honorius, senatonun saygılı çağrısını kabul lütfunda bulundu. Bu çağrı, imparatorluk kentinde Gotların bozgununu ve imparatorun altıncı konsüllüğünü kutlamak için yapılmıştı.[53] Milvian köprüsünden Palatine tepesine dek yollar ve varoşlar, yüzyıldan beri hükümdarını ancak üç kez görebilmek onuruna ermiş halk yığınlarıyla dolup taşmıştı. Stilicho'nun da yüce konukla birlikte bulunduğu arabaya çevrilen bakışlarıyla Romalılar coşuyor, Constantinus'un ve Theodosius'un yolundan gidilerek Roma adını kirletmeyen zaferin görkemini içtenlikle alkışlıyorlardı. Alay, yalnız bu tören için yapılmış çok yüksek bir takın altından geçti. Ancak bu törenin üzerinden yedi yıl geçmeden, Roma'nın fatihleri olacak Gotlar, bu anıtta, kendi uluslarının bozguna uğradığını ve yok edildiklerini bildiren şatafatlı yazıtı görüp okuyacaklardı.[54] İmparator, Roma'da aylarca kalarak kilise adamlarının, senatörlerin ve halkın sevgisini kazanma yoluyla sadakatlerini pekiştirecek bir tutum takınmaya özen gösterdi. Papazlar, onun aziz havarilerin kemiklerini koruyan sandukalar için cömertçe yaptığı bağışlarla, sık sık yaptığı ziyaretlerle mutlu oldular. Senatörler, imparatorun geçiş alayında -gelenek gereğiyaya olarak izlemek zorunluluğundan muaf tutuldular ve Stilicho'nun bu senato için gösterdiği saygı, her bakımdan artarak onurlandırılmasını sağladı. Halk, Honorius'un takındığı sevgi dolu davranışlarından çok duygulandı ve bir hükümdara hiç de yakışıksız sayılamayacak saygılı bir içtenlik gördüğü sirk

52. "Taceo de Alarico... saepe visto, saepe concluso, semperque dimisso." (Orosius, 1, VII, b. 37, s. 567). Claudianus (*VI Cons. Hon.*, 320) güzel bir imge sunarak öyküsünü bitiriyor.
53. Claudianus'un yazdığı şiirin devamı Honorius'un altıncı konsüllüğünü, yolculuğunu, zafer alayını ve şenlik oyunlarını betimlemektedir (330-660).
54. Bkz. Mascou'nun *History of the Ancient Germans* kitabındaki yazıt (VIII, 12). Deyişler olumlu ve ihtiyatsızcadır: "Getarum nationem in omne aevum domitam," vd.

oyunlarında hazır bulundu. Araba yarışları bitince dekor değişiyordu. Yaban hayvanlarının avlanması yeni bir eğlence sahnesi oluşturuyor, Claudianus'un betimlemesine göre, zamanımız yarışmalarına benzeyen askerî bir dansla şenlik de sona eriyordu.

Honorius onuruna düzenlenmiş olan bu oyunlarda gladyatörlerin kanı Roma amfiteatrlarında son kez dökülmüş oluyordu.[55] Hristiyan imparatorlardan birincisi, bu kanlı eğlenceyi suçlayan ilk buyruğu yayımlamak onurunu kazandı.[56] Ama bu iyilik getirici yasa, hükümdarın isteklerini yansıtmakla birlikte, uygarlaşmış bir ulusu küçülten kötü bir geleneğe reform getiremedi. Yüzlerce, belki de binlerce kurban, özellikle aralık ayında tüm büyük kentlerde kanlı didişme, can çekişme ve ölüm görüntüsü içerisinde vatandaşların keyiflerine hizmet ediyorlardı. Pollentia zaferi halkın sevinç taşkınlıklarına neden olurken bir Hristiyan şair, dinin ve insanlığın haykırışlarına karşın sürmekte olan bu barbarca geleneğin yok edilmesi için imparatoru harekete geçmeye çağırdı.[57] Prudentius'un dokunaklı betimlemeleri, insanlığa yaşamından çok ölümünden sonra yararlı olmuş Asyalı keşişin ve Telemachus'un yüce gönüllü yılmazlığı denli etki yapamadı.[58] Romalılar, eğlencelerinin yarıda kesildiğini görünce öfkelendiler ve gladyatörleri ayırmak üzere arenaya inmiş olan ihtiyatsız keşişi taş yağmuru altında ezdiler. Ne var ki halk, kısa süre sonra yaptığı barbarlıktan utanç duydu. Azizlikle onurlandırmaya değer gördüğü Telemachus'un anısını saygıyla andı ve

55. İlginç ve korkunç bir konu olan gladyatörlerle ilgili olarak, antik dönemin gelenek ve göreneklerini hoş göstermek için Lipsius'un yazdığı iki *Saturnalia* kitabına bakınız (c. III, s. 403-545).

56. *Cod. Theodos.*, 1, XV, başlık XII, yasa 1. Godefroy'un bilimsel eleştirisi, gladyatörlerin tarihi için bolca kanıt ve bilgi sunmaktadır (c. V, s. 396).

57. Hiç kuşkusuz Lactantius'un belagatli taşlamasını (*Divin. Institut.*, 1, VI, b. 20) okumuş olan Prudentius'un sözlerine bakınız (*Symmach.*, 1, II, 1121-1131 içinde). Hristiyan apolojistler, paganizmin dinî bayramlarının bir bölümünü oluşturan bu kanlı oyunları hiç bağışlamadılar.

58. Theodoret, 1, V, b. 26. Aziz Telemachus'un tarihine inanmak isterim. Bununla birlikte, insanlık davasında ölerek şehit sayılmış bir tek keşişin anısına kilise ya da anıt dikilmemiştir.

Honorius'un insanların kurban edilmesini kesinlikle yasaklayan yasasına, hiç karşı koymadan boyun eğdi. Atalarının gelenek ve göreneklerine bağlı kalan vatandaşlar, Romalıları kan görmeye ve ölüme meydan okumaya alıştıran bu cesaret okulunda savaş istek ve gücünden hiç değilse artakalanları sürdürdüklerini ileri sürebilirlerdi.[59]

İmparatorun Milano Sarayı'nda karşı karşıya kaldığı tehlike, taşrayı kasıp kavuran barbarlardan korkmadan yaşayabileceği, İtalya'da alınamaz bir kaleyi oturma yeri olarak seçmeye onu özendirdi. Adriyatik Denizi kıyısında, Po'nun denize dökülen yedi ağzından en güneydekinin on veya on iki mil ilerisinde, Tesalyalıların kurduğu Ravenna kolonisi yine[60] onlarca Umbria'lılara bırakılmıştı. Bu yerin uygunluğunu gören Augustus, eski kentten üç mil ötede, iki yüz elli savaş gemisini barındırabilecek bir liman yaptırmıştı. İçerisinde tersaneleri, ambarları, kışlaları ve işçi konutları bulunan bu yerleşim merkezi, kökenini ve adını, Roma donanmasının sürekli duraklamasından almaktadır. Boş yerler, kısa sürede binalar ve insanlarla dolduruldu. Ravenna'nın geniş ve insanların oturduğu üç mahallesi, yavaş yavaş İtalya'nın en önemli kentlerinden birinin oluşmasını sağladı. Augustus'un açtırdığı büyük kanal, limanın girişine dek Po'nun sularını kentten geçiriyordu. Bu sular, aynı zamanda kale duvarlarını çevreleyen derin çukurlara da yayılıyordu. Çok sayıda küçük kanallarla sular kentin içerisine dağılıyor, öyle ki oluşan adacıklar arasında ulaşım, köprüler ya da kayıklarla sağlanabi-

---

59. "Crudele gladiatorum spectaculum et inhumanum nonnullis videri solet, et haud scio an ita sit, ut nunc fit." Cicero (*Tusculan.* II, 17) bu oyunları üstü kapalı biçimde savunmaktadır. "Oculis nulla poterat esse fortior contra dolorem et mortem disciplina." Seneca (Epist., VII) bir insanın duyarlılığını gösteriyor.

60. Ravenna'nın bu betimlenmesi Strabo'dan (1, V, s. 327), Pliny'den (III, 20), Stephen of Byzantium'dan (s. 651, Berkel. baskısı), Claudianus'tan (*VI Cons. Hon.*, 494 vd.), Sidonius Apollinaris'ten (1, I, Epist. 5, 8), Jornandes'ten (*de Reb. Get.*, b. 29), Procopius'tan (*de Bell. Gothic.*, 1, 1, b. 1, s. 309, Louvre baskısı) ve Cluverius'tan (*Ital. Antiq*, c. I, s. 301-307). Bununla birlikte hâlâ yerel bir antikacının yapıtına ve güzel bir topoğrafik haritaya sahip değilim.

liyordu. Venedik'te olduğu gibi, Ravenna'da da kazık temeller üzerine kurulmuş olan evler, aşağı yukarı aynı görünümü canlandırıyordu. Dolaylardaki kırsal alanların, millerce genişliğindeki bölümü, yanına yanaşılamaz bataklıklarla kaplıydı. Bir düşman ordusunun yaklaşması halinde Ravenna'yı karaya bağlayan yol kolaylıkla savunulabilir ya da yok edilebilirdi. Bataklıkların birbiri arasındaki topraklarda bağ yetiştiriliyordu. Toprak, dört beş rekolteden sonra verimsiz hale düşüyorsa da su gibi bol ölçüde şarap elde ediliyordu.[61] Havası etraftaki bataklıklardan çıkan hastalık saçıcı ve kötü buharlaşmalarla bozulması gerekirken, İskenderiye'de olduğu gibi temiz ve sağlam niteliğiyle ün kazanmıştı. Bu elverişli ve güzel nitelik, Adriyatik Denizi'nin düzenli gelgit olayından ileri geliyordu. Bu olay, çevre ülkelerinin gemilerine, Ravenna'nın içerisine dek girme olanağını da veriyordu. Deniz, şimdiki Ravenna kentinden dört mil uzaklaşmış bulunmaktadır. Hristiyan tarihinin beşinci ya da altıncı yüzyılında Augustus Limanı meyve bahçelerine dönüşmüştü ve ayrı bir çam koruluğu, Roma gemilerinin bir zamanlar demir attıkları yeri kaplıyordu.[62] Bu değişme Ravenna'nın girişini daha güçleştirdi ve suların az derin oluşu düşman gemilerinin ilerlemesini engelliyordu. Bu doğal tahkimat yapay çalışmalarla da yetkinleştirildi. Batı imparatorunun yirminci yaşında yalnız kendi güvenliğiyle uğraştığı ve Ravenna duvarlarıyla bataklıkları arasında kendi kendini hapsettiği görüldü. Honorius'un zayıf halefleri de onun verdiği örneğe öykündüler. İmparatorların tahtını ve saraylarını ele geçiren Gotlar ile eyalet valileri, Ravenna'yı sekizinci yüzyılın

61. Martial (*Epigram*, III, 56, 57) satın aldığı su yerine kendisine şarap verilerek oynanan oyunla alay ediyor. Ama şunu da ciddi olarak ekliyor ki Ravenna'da iyi bir sarnıç, iyi bir bağdan daha değerlidir. Sidonius, kentte çeşme eksikliğinden yakınmakta ve yerel uygunsuzluklar arasında içme suyu olmayışını, kurbağa seslerini ve böceklerin sokması gibi şeyleri saymaktadır.

62. Dryden'in Boccaccio'dan aldığı ve çok güzel biçimde işlediği (*Giornata*, III, novell. 8) Theodore ve Honoria masalı, *Chiassi* sözcüğünün bozularak değiştirildiği, Classis ormanında geçmekteydi. Bu orman, ara yol ya da dış kale, gemi barınağıydı, Ravenna'nın üçlü sitesini oluşturuyordu.

ortalarına kadar hükümet merkezi ve İtalya'nın başkenti olarak kullandılar.[63]

Honorius korkmakta haklıydı ve önlemleri gerekliydi. İtalya Gotlardan kurtulduğu için bayram edildiği sırada, Cermen ulusları arasında sert bir fırtına başlıyordu. Asya anakarasının en uzak yerinden kopup gelmiş gibi görünen dayanılmaz bir dürtüye boyun eğdiler. O yüzyılın derin bilgisini bize aktaran Çin tarihleri Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü doğuran gizli ve uzak nedenleri ortaya çıkarmakta yararlı olabilecektir. Hunların kaçışından sonra, galip Sienpi'ler, büyük duvarın kuzeyindeki geniş topraklarını ele geçirdiler. Kimi zaman bağımsız oymaklar biçiminde yayılıyorlar, kimi zaman da Topa ya da dünyanın efendileri adı altında bir araya geliyorlardı. Topa adı altında daha sağlam bir süreklilikte de çok büyük güç kazandılar. Topa'lar doğu çölünün çoban uluslarını, silahlarının üstünlüğünü kabul etmeye zorladılar. Zayıf ve iç çekişmelerin sürdüğü bir zamanında Çin'i istila ettiler. Yenilgiye uğrattıkları halkın yasalarını, gelenek ve göreneklerini benimseyen bu mutlu Tatarlar, bu krallığın kuzey eyaletlerinde altmış yıla yakın saltanat süren bir imparatorluk soyu oluşturdular. Çin tahtından atılmalarından birkaç kuşak önce, Topa hükümdarlarından biri, süvari birliklerine, değeriyle ünlü Moko adında bir köleyi almıştı. Ama başına bir şey gelmesinden korkan Moko, yüz kadar arkadaşıyla ordudan kaçtı ve çöle daldı. Bu kara listeye alınmış haydut sürüsü günden güne büyüyerek, önce bir grup, sonra bir oymak ve en sonunda da Geougen adı altında bir halk oluşturdular. Köle Moko'dan gelen babadan oğula şefleri, İskit kralları arasında yerlerini aldılar. Ardıllarından en ünlüsü olan Toulun, kahramanlar okulunda yetişti. Birlikleri yüz ve bin kişilik savaşçı topluluklarına ayrılmıştı. Alçaklık edenler, taşa tutularak cezalandırılıyorlar; değerliler, ödül olarak en görkemli onurları kazanıyorlardı. Çin'in derin bilgisini hor görecek denli eğitilmiş

63. 404 yılından sonra, *Theodosian Code*'un yasaları hep Constantinople ya da Ravenna tarihini taşımaktadır. Bkz. Godefroy, *Chronology of the Laws*, c. 1, s. 148 vd.

olan Toulun, ancak kendi yönetiminin askerî ruhu için elverişli olabilecek sanatları ve kurumları benimsedi. Yaz boyunca, Selinga'yı çevreleyen verimli ovalarda kamp kuruyor, kış yaklaşırken güneydeki ülkelere çekiliyordu. Zafer kazandığı yerler Kore'den Irtish Irmağı'nın öte yanındaki kaleye dek yayılıyordu. Hazar Denizi'nin kuzeyinde Hun ordularını yendi. Han ya da kağan, bu anılmaya değer zaferden aldığı parlak gücü belirten unvan oldu.[64]

Volga geçişinden Vistula'nınkine dek gelişen olaylar zinciri, Çin'in son sınırlarını Roma coğrafyasından ayıran bilinmez aralıkta kesintiye uğramış, belki de gizlenmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu barbarların karakteri ve daha önceki göçlerden edinilen deneyim, Hunların, Geougen'ler tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra, yenenin bulunduğu yerleri kısa sürede bırakıp gittiklerine inanmamızı olası kılmaktadır. Soydaşlarının oymakları daha o zamanlar Euxinus'un (Karadeniz) dolaylarını ele geçirmiş bulunuyorlardı. Az bir süre sonra gözüpek bir saldırıya dönüşen kaçışları, Vistula Irmağı'nın Baltık'a aktığı yerin dolaylarındaki verimli ovalara doğru yöneldi. Hunların ortalığı kaplamakta oluşu kuzeyde tehlike ve uyarma çanlarını çaldırmış olmalıdır. Önlerinde kovaladıkları uluslar, kuşkusuz hızla Cermen sınırlarına dayandılar.[65] Eskilerin Suevi'ler, Vandallar ve Burgundia'lar diye adlandırdıkları o yerlerin halkları, ormanlarını ve bataklıklarını kaçak Sarmatia'lılara bırakmak, hiç değilse nüfuslarının gereğinden çoğunu Roma İmparatorluğu eyaletleri üzerine atma kararına vardılar.[66] Muzaffer Toulun'un Geougen'lerle ilgili "han" sanını almasından yaklaşık dört yıl sonra, bir başka ateşli barbar Rhodogast ya da Radagaisus[67] Al-

64. Bkz. de Guignes, *Hist. des Huns*, c. 1, s. 179-189; c. II, s. 295, 334-338.

65. Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 3, s. 182), Palus Maeoti'den (Azak Denizi), açlık nedeniyle Almanya'nın kuzeyine yapılan bir göçten söz etmektedir. Ne var ki antik tarih hakkındaki görüşleri, cehalet ve bilgisizlik sebebiyle karanlık bir nitelik taşımaktadır.

66. Zosimus (1, V, s. 331) Tuna'nın ve Ren'in öbür yanındaki ulusların genel nitelendirilmesinden yararlanmaktadır. Konumları ve dolayısıyla isimleri, her eski yazarın rastgele ekleyebileceği çeşitli sıfatlarda bile açıkça görülür.

67. Rhadagast adı, Mecklenburg'daki Obotrite'lerin yerel bir tanrısına veriliyordu. Ko-

manya'nın en kuzey kesiminden hemen hemen Roma kapılarına dek yürüdü ve Suevi'lerden, Vandallardan, Burgundia'lardan oluşan ordusundan geri kalanları, Batı Roma İmparatorluğu'nu yıkma işini bitirmek için can çekişir durumda bıraktı. Alani'ler, Cermenlerin ağır piyade gücüne büyük bir hafif süvari kuvveti kattılar. Bağımsız Gotlar, Radagaisus'un bayrağı altına o denli girdiler ki kimi tarihçiler ona Gotların kralı bile dediler. Öncü kuvvetleri, soylulukları ve başarılarıyla kendini göstermiş on iki bin savaşçıdan oluşuyordu.[68] İki yüz bin savaşçıdan oluşan ordu, kadınların ve çocukların da katılmasıyla dört yüz bin kişiye varmaktaydı. Bu korkunç göç kalabalığı, bir zamanlar cumhuriyet yönetimi şanlı dönemini yaşarken, binlerce Cimbri'linin ve Teutones'linin Roma üzerine yürümüş olduğu Baltık Denizi'nin aynı kıyısından inmekteydi. Bu barbarların yola çıkışından sonra, büyüklerinin damgasını basmış oldukları ve öylece bıraktıkları ana yurtlarında geniş savunma duvarları, dev yapılı sütunlar, yüzyıllar boyunca engin ve dehşet verici bir yalnızlık içerisinde kalmışlardı. İnsanlar yavaş yavaş orada yine bitmeye başlamış ve çöller yeni konuklarıyla dolmuştur.[69] Avrupa devletleri egemenlik haklarını ve bireylerin mülkiyet hukukunu korumasalardı bugün ellerinde bulundurdukları toprakları ekemeyen uluslar, yetenekli fakat yoksul komşu ulusların tacizlerine uğrayabilirlerdi.

O yüzyılda uluslararası iletişim o denli yetersiz ve güvenilmezdi ki Baltık Denizi kıyılarında oluşan fırtına Yukarı Tuna kıyısında büyük gürültüyle patlayıncaya dek Ravenna Sarayı'nın bundan haberi olmadı. Batı hükümdarı yüksek görevliler kendi-

---

ruyucu tanrı, bir kahraman da alabilirdi. Şu var ki barbarların mutsuz bir kahramana tapmaları da olası değildir. Bkz. Mascou, *Hist. of the Germans*, VIII, 14.

68. Olympiodorus (apud Photium, s. 180), pek de açık bir anlam vermeyen Yunanca bir sözcükten yararlanıyor. Sanıyorum ki ondan birkaç yüzyıl sonra da adlandırıldığı gibi, bu kuvvetler, prensler, onların sadık arkadaşları ve soylular ve süvarilerle seyislerinden oluşuyordu.

69. Tacit., *de Moribus Germanorum*, b. 37.

sine bilgi verdikleri ölçüde tehlikeden haber alabildi ve izleyici olmakla yetindi.[70] Roma, güvenliğini Stilicho'nun değerliliğine ve yüksek yeteneklerine teslim etti. İşte imparatorluğun zayıflayıp tükendiği, Tuna tahkimatını eski haline getirememesinden ve sert bir davranışla Cermenlerin saldırısını önleyememesinden anlaşılıyordu.[71] Honorius'un komutanı tüm otoritesini İtalya'nın savunması üzerinde topladı. İkinci kez eyaletleri kendi haline bıraktı, birlikleri çağırdı, yeni askere alınanları, kaçakları durdurmak ve geri getirmek için en etkin araç olarak kullandı ve askere yazılmak isteyen her köleye özgürlük ve ayrıca iki altın verdi.[72] Bütün bu utanç verici umarlarla Stilicho koca bir imparatorluğun uyrukları arasından otuz ya da kırk bin kişilik bir ordu çıkarabildi. Halbuki Scipio ve Camillus zamanlarında yalnız Roma vatandaşları, gönüllü olarak bu sayıda asker çıkarırlardı.[73] Bu otuz lejyona, Roma komutanı çok sayıda yardımcı kuvvetler de ekledi. Bağlılıklarını sürdüren Alani'ler ona gönülden bağlıydılar. Meşru prensleri Huldin ve Sarus'un yönetiminde Radagaisus'un girişimlerine ve başarılarına karşı olan Gotları, Alani'lerin bu tutumu kıskandırıyordu. Konfedere haldeki Cermenlerin kralı direnç görmeden Alpleri, Po'yu ve Apenin'i

---

70. "…. Cujus agendi
Spectator vel causa fui."
(Claudianus, *VI Cons. Hon.*, 439). Yakından görmüş olduğu Got Savaşı'ndan söz ederken Honorius'un kullandığı sözler böyleydi.

71. Zosimus (1, V, s. 331), Stilicho'nun Tuna ötesindeki savaşını ve zaferini aktarıyor. Beceriksizce ve hatalı şekilde düzeltilmeye çalışmakla yapılan garip yanlışlık (Tillemont, *Hist. des Emp.*, c. V, s. 807). Her ne kadar değer vermiyor ve güvenmiyorsak da Zosimus'tan yararlanmak zorunda kalıyoruz.

72. *Codex Theodos.*, 1, VII, başlık XIII, yasa 16. Bu yasanın tarihine, Godefroy gibi benim de güvenim var (c. II, s. 387). Buna, Radagaisus saldırısının gerçek dönemi olarak bakıyorum. Tillemont, Pagi ve Muratori, bir önceki yılı yeğ tutuyorlar. Ne var ki Aziz Paulinus of Nola için biraz saygı ve minnet konusunda kendilerini yükümlü görmemezlik edemiyorlar.

73. Galyalıların Roma'yı ele geçirmelerinden az sonra, başkentin Augustus zamanında (Livy, VII, 25) yapamayacağı bir şeyi başararak on lejyon, üç bin süvari ve kırk iki bin piyadeyi -senato çabasıyla- topladı. Bu sav, bir antik dönem uzmanını şaşırtabilir ama Montesquieu bunun nedenini açıkça anlatıyor.

geçti. Honorius'un ele geçirilemez sarayı bir yanda ve kuvvetlerini Ticinum'a (Pavia) çekmiş, bir olasılığa göre, beklediği uzak birliklerin gelip katılmasına kadar kesin sonuçlu olabilecek bir savaştan kaçınan Stilicho'nun ordusu da öbür yanda kalmıştı. Çok sayıda İtalya kenti yıkıldı ve yağma edildi. Radagaisus'un Floransa kuşatması[74] barbarların düşüncesiz azgınlığını bir zaman için durduran bu ünlü cumhuriyetin tarihinde oluşmuş ilk olaylardan biridir. Barbarlar henüz Roma'dan yüz seksen mil uzakta bulunmakta idilerse de halk ve senato korkuya kapılmışlardı ve gelmekte olan tehlikeyi daha önce kurtuldukları tehlikeyle karşılaştırıyor ve titreşiyorlardı. Alaric Hristiyan'dı ve disiplinli bir ordunun başında bulunuyordu. Savaş kurallarını biliyor, antlaşmaların ruhuna saygı gösteriyordu. Roma uyruklularla ordugâhta ve onların kiliselerinde dostça ilişkiler içerisinde bulunmuştu. Yabanıl Radagaisus'un ise, güneyin uygarlaşmış uluslarının gelenek ve görenekleri, dinleri ve dilleri üzerine en küçük bir bilgisi ve düşüncesi yoktu. Doğal yırtıcılığına bir de barbarca batıl inançları ekleniyordu. Genellikle sanıldığına göre, herkesin önünde verdiği sözle, kenti kül haline getireceğine, yalnız insan kanının yatıştırabileceği tanrılarının sunağında en ünlü senatörleri kesip kurban edeceğine ant içmişti. Yaklaşan tehlike tüm iç çekişmeleri bir yana itecek yerde, tersine, dinsel fesat devinimlerinin onulmaz hastalığı alıp yürüdü. Jüpiter'e, Merkür'e tapanlar, Roma'nın amansız düşmanını, koyu bir pagan olarak görüyorlardı. Onun askerlerinden çok kurbanlarından korktuklarını açıkça söylüyorlar, hasımlarının dinini yıkacak bu saldırı dolayısıyla için için seviniyorlardı.[75]

---

74. Machiavelli, hiç değilse filozof olarak, Floransa'nın kökenini açıklamış ve ticaretin sağladığı yararların Faesulae kayalıklarının Arno kıyılarına yavaş yavaş geçtiğini anlatmıştır (*Istoria Fiorentina*, c. 1, s. 36, Londra 1747). Triumvir'ler, Tiberius döneminde (Tacit., *Annal.*, I, 79), gelişmiş bir kent adı ve ününü kazanmış olan Floransa'ya bir koloni gönderdiler. Bkz. Cluver., *Ital. Antiq.*, c. 1, s. 507, vd.

75. Thor'a ve Woden'e tapan Radagaisus'un Jüpiter'i, Olympos'un ve Capitolium'un Jüpiter'lerinden çok değişikti. Çok tanrıcılığın uzlaştırıcı karakteri bütün bu değişik tanrıları birbirine uygun duruma getirebilirdi. Ne var ki gerçek Romalılar, Galya'daki ve

Floransa, dayanmasının sonuna gelmişti. Aziz Ambrose'un gördüğü bir rüyaya göre yakında kurtulacaklardı; bu yüzden dayanmaları biraz desteklenmişti.[76] Birkaç gün sonra, kale duvarlarının üzerinden, tüm birleşmiş kuvvetlerinin başında kentin yardımına gelen ve kısa sürede barbarları bozguna uğratarak o yöreleri ünlü kılacak olan Stilicho'nun sancaklarını gördüler. Besledikleri düşüncelere, karşılıklı olarak, sert biçimde çıkış yapmaksızın, Radagaisus'un bozgununu başka başka anlatmış bulunan yazarların görünürdeki çelişkilerini kolayca gidermek olasıdır. Dostlukla ve dine canla başla bağlı olan Orosius ve Augustin bu mucizevi zaferi insanların değerinden çok Tanrı'nın koruyuculuğuna veriyorlar.[77] Onların dediğine göre ne çarpışma oldu, ne de kan döküldü; Romalılar, çadırlarında bolluk içerisinde vakit geçirirlerken, barbarlar, Floransa kentine egemen Faesulae kayalıkları üzerinde açlıktan can çekişiyorlardı. Bu yazarların sözüne bakarak, Hristiyan ordusundan bir erin bile ölmediğine ve hiçbirine barbarların elinden bir zarar gelmediğine inanmak gülünç olur. Şu var ki, Orosius ile Augustin'in anlattıkları Stilicho'nun niteliğiyle uygunluk göstermektedir. Stilicho cumhuriyetin son ordusuna kumanda ettiğinin bilincinde olarak bu orduyu kesin sonuçlu bir savaş yerine rastlantıya bırakmak gibi bir ihtiyatsızlıktan kaçınmıştır. Daha önce iki kez Got kralına karşı kullandığı ve başarı elde ettiği taktiği ustaca uygulayarak düşmanlarını sıkıca örülmüş bir kuşatma siperiyle sardı. En az bilgili bir Romalı bile, yirmi dört tabyayı on beş millik bir çemberle birbirine bağlayan Caesar örneğinin ve Dyrrachium tahkimatının en kalabalık orduya ele geçirmeye ve aç bırakmaya

---

Almanya'daki insan kurban etme yöntemlerinden tiksiniyorlardı.

76. Paulinus (*Vit. Ambros.*, b. 50 içinde), Floransalı dindar bir hanımdan dinlediği bu öyküyü anlatmaktadır. Bununla birlikte, başpiskopos, dünya işlerinden hemen elini ayağını çekti ve hiçbir zaman bir halk azizi olmadı.

77. Augustin, *de Civitat. Dei*, V, 23; Orosius, 1, VII, b. 37, s. 57-571. İki dost, zaferden on-on iki yıl sonra Afrika'da yazdılar ve otoriteleri, Sevilla'lı Isidore tarafından –üstü kapalı olarak- izlendi (*Chron.*, s. 711, [ed.] Grot. içinde). Orosius, birçok dinsel saçmalıkla doldurduğu kitabının neresinde yer bulup da ilginç olayları koyabilecekti?

elverişli bir savunma modeli olduğunu bilmez değildir.[78] Roma askerleri, atalarının değerinden olduğu kadar becerikliliğinden de çok şey yitirmiş değillerdi. Aşağılık ve yorucu işler askerlerin onuruna dokunuyorsa, Toskana, vatanlarının esenliği için dövüşmek değil ama çalışmaya hazır binlerce köylüyü verebilirdi. Yiyecek yokluğu, açlığın korkunç etkileri, Stilicho'nun kuşattığı insan ve at yığınlarını, hiç kuşkusuz Romalıların kılıcından çok kırıp geçirdi.[79] Ne var ki bu denli geniş bir kuşatma süresince Romalılar da düşmanın sık sık yaptığı saldırılara uğradı. Aç kalmış barbarlar, çevrelerinde alınan bu tertipleri durdurmak ve bozmak için çok sert akınlar yaptılar. Stilicho'nun barbarların ordusuna süratle saldırılmasını isteyen yardımcılarının bu coşkunluğuna "peki" dediği zamanlar oldu. Bu tür çarpışmalar, Zosimus'un öyküsünü ve Prosper ile Marcellinus'un kroniklerini süsleyen kanlı ve inatçı savaşlar olabilir.[80] Floransa'ya insan ve yiyecek maddesi olarak tam zamanında yardım geldi. Birçok savaşçı ulusun komutanı olan kendini beğenmiş Radagaisus, en iyi savaşçılarından bir bölümünün eriyip bittiğini görünce ya kuşatmanın sonucuna katlanma ya da yenenin bağışlamasına sığınma seçenekleriyle karşı karşıya olduğunu anladı.[81] Ne var ki aşağılandırıcı bir biçimde kafası kesilen bu ünlü tutsağın ölümü Roma'nın ve Hristiyanlığın zaferini onursuzlaştırdı. Hemen uy-

78. "Franguntur montes, planumque per ardua Caesar
Ducit opus: pandit fossas, turritaque summis
Disponit castella jugis, magnoque necessu
Amplexus fines, saltus, memorosaque tesqua
Et silvas, vastaque feras indagine claudit."
Bununla birlikte, gerçeğin basit öyküsü (Caesar, *de Bell. Civ.*, III, 44) Lucan'ın abartmalarının çok üzerindedir (*Pharsal.*, 1, VI, 29-63).

79. Orosius'un "in arido et aspero montis jugo"; "in unum ac parvum verticem" biçimindeki anlatımları büyük bir ordunun ordugâhına hiç uymamaktadır. Ne var ki Radagaisus'un komutanlık karargâhı Floransa'ya üç mil uzaklıktaki Faesulae'de kurulmuş olabilirdi ve ordunun geri kalanı gibi o da Romalılarca kuşatılmış durumda bulunabilirdi.

80. Bkz. Zosimus, 1, V, s. 331 ve Prosper ile Marcellinus'un kronikleri.

81. Olympiodorus (apud Photium, s. 180), sağlam ve dostluk anlatan ve Stilicho'yu daha suçlu gösteren deyim kullanıyor. Orosius'un kullandığı "paulisper detentus, deinde interfectus" deyimleri ise büsbütün kötüdür.

gulanan bu öldürme işi, zafer kazanmış Roma komutanını "düşünerek işlenmiş bir gaddarlık"la suçlamaya yetti.[82] Yardımcıların öfkeli ellerine sığınan Cermenler, tutsak olarak, baş hesabıyla, en düşük fiyat olan birer altına satıldılar. İklim değişikliği ve beslenme bozukluğu bu yabancı tutsakların büyük bölümünün yok olmasına sebep oldu. Bunları satın alan insanlıktan bihaber kişiler, çalıştırarak verimlerinden yararlanacakları yerde cenaze giderlerini karşılamak durumunda kaldılar. Stilicho, imparatora ve senatoya yeni başarıları bildirdi ve ikinci kez, İtalya'nın kurtarıcısı diye şanlı bir sana hak kazandı.[83]

Bu zaferin, daha doğrusu bu mucizenin ünlü adamı, Baltık Denizi kıyılarından inerek gelmiş bulunan tüm Cermenler ve ordularının Floransa Kalesi önünde yok edildiğini herkese anlattı. İşte, Radagaisus'un, kendisine bağlı yiğit yoldaşlarının ve toplam askerlerin üçte birinden çoğunu oluşturan ve bu komutanın sancağı altında onunla yürüyen Suevi'lerin, Alani'lerin, Vandalların, Burgundia'ların sonları böyle oldu.[84] Bu biçimdeki bir ordunun birlik içerisinde olması bize şaşırtıcı gelebilir. Ayrılık nedenleriyse açık ve çarpıcıdır: Soyluluk gururu, değerliliğin verdiği üstünlük savı, komuta kıskançlığı, her türlü bağlantının verdiği huzursuzluk, düşüncelerdeki dirençli çatışmalar, çıkarlar ve tutkular bunca hükümdar arasında itaat işini güçleştiriyordu. Radagaisus'un bozguna uğramasından sonra yüz bin savaşçıdan oluştuğu sanılan Cermen ordusundan iki bölümü o sırada henüz

82. Orosius, kralı ve halkı, (Agag ve Amalekites) en küçük bir acıma göstermeden, bağnazca ve barbarca kurban ediyor. Benim kanıma göre, cinayet işleyen bir haydut, onu düşünce dinginliği içerisinde onaylayan yazardan daha az tiksinçtir.

83. Claudianus'un ilham perisine ne olmuştu? Uyuyor muydu, yoksa gereği gibi ödüllendirilmemiş miydi? Bana öyle geliyor ki Honorius'un yedinci konsüllüğü (M.S. 407), devleti kurtarmasının artık olası bulunmadığının anlaşılmasından önce, iyi bir şiir konusu olabilirdi. Romulus'tan, Camillus ve Marius'tan sonra Stilicho da Roma'nın dördüncü kurucusu diye adlandırılabilecekti.

84. Prosper'in *Chronicle*'ının aydınlık bir pasajı olan "In tres partes, pes diversos principes, diversus exercitus," buna biraz mucize diyor ve İtalya, Galya ve Almanya tarihini alıp birbirine bağlıyor.

Alpler ile Apeninler arasında, belki de Alpler ile Tuna arasında bulunuyordu. Komutanlarının ölmesi üzerine onun öcünü almaya kalkışmış olup olmadıkları bilinmemektedir. Ama şurası gerçektir ki Stilicho, onların yürümesini durdurmak ve çekilişlerini elverişli kılmak için her zamanki çabasını harcamaktan geri kalmadı. Honorius'un komutanınca güdülen amaç Roma'yı ve İtalya'yı kurtarmaktı. Bu amaç uğrunda uzak eyaletlerin varlıklarını ve dinginliklerini gözden çıkarıyordu.[85] Barbarlar, Pannonia'lı kimi kaçaklardan memleket ve yollar üzerine bilgi edindiler; Alaric tarafından tasarlanan Galya'nın ele geçirilmesi Radagaisus'un geri kalan kuvvetlerince gerçekleştirildi.[86]

Ne var ki Ren kıyılarında oturan Cermenlerden yardım göreceklerini ummuşlarsa da böyle bir yardımı göremediler. Almanlar kesin bir yansızlık sürdürdüler ve Franklar, imparatorluğun savunulması için tüm çabalarını ve yeteneklerini kullandılar. Stilicho, bu savaşçı ulusla müttefikliği sağlayan araçları titizlikle sürdürmüş, barış ile cumhuriyetin bu anlaşma bilmez düşmanlarını uzaklaştırma konusunda onları desteklemişti. Krallarından biri olan Marcomir, anlaşmanın ruhuna aykırı hareket ettiği için, Roma mahkemesinde açık oturumda yargılanmış, Toskana eyaletine sürgüne gönderilmişti. Krallığın bu biçimde küçük düşürülmesi, uyruklarında hemen hemen hiç öfke yaratmamıştı; o kadar ki, Marcomir'in kardeşi Sunno, arabozucu suçuyla nitelenerek Franklar tarafından ölümle cezalandırılmış ve Stilicho'nun tahta geçirdiği başka bir krala bağlılık gösterilmiştir.[87] Kuzey güçleri Galya ve Germanya sınırlarına dayanınca,

85. Orosius ve Jerom onu, istilayı kışkırtmakla suçluyorlar; "Excitatae a Stilichone gentes," vd. Doğrudan söylemek zorundaydılar. Galya'yı elden çıkararak İtalya'yı kurtardı.

86. Kont de Buat'nın savına göre, Galya'nın ele geçirilmesi, Radagaisus ordusundan geri kalan üçte iki oranındaki kuvvetlerce gerçekleştirilmiştir (Bkz. *Histoire Ancienne des Peuples de l'Europ*, c. VII, s. 87-121, Paris 1772). Bu bilimsel yapıtı ancak 1777 yılında okuyabilmek kazancına kavuştum. 1771'den önce ben de aynı kanıya varmış bulunuyordum. Mascou (VIII, 15) ile birbirimiz görmeden ve birbirimizden haberli olmaksızın aynı düşünceye varmamız, ortak kanımıza bir dereceye dek değer kazandırmaktadır.

87. "…. Provincia missos

başlarına gelenden ders almayarak ve bağlaşıklarından ayrılmış olan Vandalların üzerine coşkunlukla saldırdılar. Vandallar bu dikkatsizliklerinin cezasını pahalı ödediler; kralları Godigisclus ile yirmi bin askerlerini yitirdiler. Alani'lerin süvarileri yardımlarına koşmasaydı belki de tüm ulusları yok olacaktı. Bu yiğit süvarilerin coşkunluğu karşısında tutunamayan Frankların piyade kuvvetleri, anmaya değer bir dayanıştan sonra geri çekildiler. Yengiyi kazanan bağlaşıklar yollarında yürüdüler. Yılın son gününde, Ren'in sularının olasılıkla donmuş olduğu bir mevsimde, hiç karşılık görmeden Galya eyaletlerine girdiler. Artık bu ülkeden geri çekilmeyecek olan Suevi'lerin, Vandalların, Alani'lerin ve Burgundia'ların bu tarihsel girişi, Roma İmparatorluğu'nun Alplerin öte yanındaki ülkelerde çöküşü olarak alınabilir. O andan başlayarak, yabanıl halkları uygar uluslardan uzun süre ayrı tutmuş olan engeller artık kesinlikle kalkmış oluyordu.[88]

Frankların bağlılığı ve Almanların düşünceleri Almanya barışını sağlıyor gibiyken başlarına gelebilecek kötülüklerden dolayı büyük bir huzursuzluk içerisinde kalan Roma uyrukları, Galya'da görmedikleri yumuşak bir güvenliğin tadını almaya başladılar. Hayvanları, barbarların topraklarında serbestçe otluyor, avcıları ormanın en kuytu yerlerine korkusuzca ve tehlikeye uğramaksızın girebiliyorlardı.[89] Ren kıyıları, Tyber'inkiler gibi gü-

---

Expellet citius fasces, quam Francia reges
Quos dederis."

Claudianus (*I Cons. Stil.*, 1, I, 2-35 vd.) açık ve tatmin edicidir. Bu Frank kralları Gregory of Tour tarafından bilinmemektedir. *Gesta Francorum*'un yazarı, Sunno ve Marcomir'den söz etmekte ve ikincisini Pharamond'un babası olarak göstermektedir (c. II, s. 543). Öyle anlaşılıyor ki anlamadığı iyi kılavuzlara göre bunları yazmıştır.

88. Bkz. Zosimus, 1, VI, s. 373; Orosius, 1, VII, b. 40, s. 576 ve Chronicles. Gregory of Tours (1, II, b. 9, s. 165, *Historians of France*'in ikinci cildinde) Renatus Profuturus Frigeridus'un, Hristiyan, Romalı uyruk ve yarı barbar adlarını kapsayan çok değerli bir bölümünü korumuştur.

89. Claudianus (*I Cons. Stil.*, 1, I, 221 vd. ve c. II, 186) Galya sınırlarındaki barış ve mutluluğun tablosunu betimliyor. Dubos (*Hist. Critique*, c. I, s. 174) Alba'yı (Ardennes'in isimsiz küçük bir deresi) Albis'in yerine koymakta ve Galya'daki hayvan sürülerinin Elbe kıyılarında otlaması halinde başlarına gelecek tehlikelere işaret etmektedir. Bu

zel evler ve ekili topraklarla kaplıydı. Bir şair bu ırmağa inmiş olsaydı, iki kıyının da Romalıların mı olduğunu soracaktı.[90] Bu huzur ve bolluk sahnesi bir anda çöle dönüştü, tüten yıkıntıların yürekler acısı görüntüsü insan hüznünün doğa hüznünden ayrı şeyler olduğunu belirtiyordu. Parlak Mentz kenti baskına uğrayarak yıkıldı, binlerce Hristiyan kilisede canavarca boğazlandı. Worms, uzun bir kuşatmadan sonra ezilerek teslim oldu. Strasburgh, Spires, Rheims, Tournay, Aras ve Amiens, sırasıyla Cermenlerin saldırısına uğradılar. Savaşın kasıp kavuran ateşi Ren kıyılarından Galya'nın on yedi eyaletine yayıldı. Barbarlar bu büyük ve zengin ülkede okyanus kıyılarına, Alplere ve Pirenelere dek yayıldılar. Evlerin ve sunakların yıkıntılarını yükleyip götürürken erkekleri, kadınları, piskoposları ve senatörleri de avlıyorlardı.[91] Genel kırıp yıkmayı kapalı bir betimlemeyle bize iletmiş olan kilise mensupları, kadiri mutlak olan Tanrı'nın öç almasına neden olan günahlar için tövbe etmeleri gerektiğini Hristiyanlara telkin etmişler, bu geçici ve günah kaynağı olan dünyadan ellerini eteklerini çekmeleri için onlara vaaz ve öğütte bulunmuşlardı. Kaderin ve lütfun gizini yoklayıp anladığını savunan Pelagia dinsel tartışması, kısa sürede Latin Kilisesi'nin en önemli uğraşı oldu. Onlara göre bu yakıp yıkma cezasını buyurmuş, öngörmüş ve buna izin vermiş olan Tanrı, böylece insan aklının buluşu olan mahkeme işlerine karıştırılmıştır.[92] Ölümlülerin zayıf ve aldatıcı bilinci, evreni yaratanın özüne varılamaz buyrukları üzerine yargıda bulunmaya kalkıştı.

---

uyarı, yeterince gülünçtür. Şiirsel bir deyişle Elbe ya da Hercynian ormanı tüm Almanya ormanlarını ya da ırmaklarını belirtir. Claudianus bizim eski zamanları araştıranlarımızın incelemesi için çok güçlük çekeceği bir kaynak değildir.

90. "…. Germinasque viator
Cum videat ripas, quae sit Romana requirat."

91. Jerom, c. 1, s. 93. Bkz. *Historians of France*'in birinci bölümü, s. 777-782; *Carmen de Providentil Divina*'dan alınan pasajlar ve Salvian. Adı bilinmeyen şair de piskoposu ve hemşehrileriyle birlikte tutsaktı.

92. İlk kez tartışılan Pelagian doktrini (M.S. 405) on yıllık ara ile Roma'da ve Kartaca'da kınandı. Yunan Kilisesi ise muhalifliğe elverişliydi. Halka gelince, o anlamadığı bir çekişmede hiçbir yanı tutmadı.

Mutsuzluklarla çile çekmiş olan halk acılarını ve suçlarını atalarınınkilerle karşılaştırıyor, yalnızca zayıfların ve günahsızların üstüne çökerttiği cezaları için ve bu cezalardan çocukları bile korumadığı için tanrısal adaleti kınıyordu. Bu kör düşünceleri ileri sürenler unutuyorlardı ki doğanın şaşmaz yasaları barışı günahsızlığa, bolluğu bilgiye ve güvenliği değere bağlamıştır. Ravenna Sarayı'nın ürkek politikası İtalya'yı korumak için saray muhafız askerlerini görevlendirebilirdi. Geride kalan askerler, kuşkusuz, onu savunmak için yetersiz olabilir ve yardımcı barbarlar, düzenli bir ücret almaktansa kaçıp haydutlukla çok daha yüksek paralar sağlayabilirlerdi. Ne var ki Galya eyaletleri genç, güçlü ve atak kuşaklarla dolup taşıyordu. Bu delikanlılar, ölümü hor görmeyi göze alsalardı evlerini, ailelerini ve sunaklarını savunarak düşmanı yenmeyi başarabilirlerdi. Memleket sevgisi, gaspçıların ileri gitmesine engel olmak için dayanılmaz araç ve gereçleri onlara sağlayacaktı. Silahtan ve disiplinden yoksun olan barbarlar, Galyalıların sayı bakımından daha aşağı bir orduya baş eğmeleri bahanesini onlara mazur gösterecekti. V. Charles, Fransa'ya saldırışında kendini beğenmiş bir tavırla tutsağın birine, sınırdan Paris'e kaç günde gidileceğini sorunca asker de "Belki on iki," diye yanıtladı. "Ama savaş zamanında."[93] Tutkulu hükümdarın gururuna meydan okuyan yürekli yanıt böyle olmuştu. Honorius'un ve I. Francis'in uyrukları çok değişik ruh halleri beslemekteydiler. İki yıldan az bir sürede, iyice gözlenseydi sayılarının çok az olduğu anlaşılabilecek olan Baltık Denizi kıyılarındaki barbarlar, birlikleri bölünmüş olmakla birlikte, hiç savaş vermeden Pirene eteklerine kadar sızdılar.

Honorius'un ilk saltanat yıllarında Stilicho'nun uyanıklığı yüzünden Britanya adası, okyanustan, dağlardan ve İrlanda kıyısından gelecek sürekli düşmanlara karşı başarıyla savunuldu.[94]

93. Bkz. *Memoires de Guillaume du Bellay*, 1, VI.

94. Claudianus, *I Cons. Stil.*, 1, II, 250. O sıralarda İrlanda'da bulunan İskoçlar, denizden saldırdılar ve Britanya adasının tüm batı kıyısını ele geçirdiler. Nennius'a ve İrlanda geleneklerine de güvenilebilir. (Carte, *Hist. of England*, c. 1, s. 169) Whitaker, *Genuine*

Bu kaygılı barbarlar, Roma birlikleri eyaleti bırakıp gittikten sonra Gotlarla savaş fırsatını kaçırmadılar. İtalya seferinden dönüp gelme özgürlüğünü elde eden lejyonerler, Honorius'un sarayını ve tutumunu anlatıyor, Romalılara beslenen saygı ve boyun eğme duygusunu zayıflatıyor, Britanya ordusunun başkaldırma eğilimini dürtüklüyordu. Gallienus'un saltanatını karıştırmış olan ayaklanma duygusu askerlerin azgınlığına neden oldu, kendi felaketli sonlarını onurla hazırlayan mutsuz adaylar, öfkelerinin aracı ve sonunda da kurbanı haline geldiler.[95] Marcus, Britanya'nın ve Batı'nın yasal imparatoru olarak tahta oturttukları ilk kişiydi. Askerler kendiliklerinden içtikleri bağlılık andını onu öldürerek bozdular, arkasından da pişmanlık duyarak anısını yüceltttiler. Gratianus, erguvan giydirdikleri ve taçlandırdıkları ikinci hükümdar oldu. Dört aydan daha az bir süre sonra Gratianus da selefinin alınyazısına uğradı. İngiltere lejyonlarınca kiliseye ve imparatorluğa verilen büyük Constantinus'un anısı üçüncü bir seçim yapmalarını akıllarına getirdi. Safları arasında Constantinus adında bir asker olduğunu gördüler ve böyle güzel bir adın saygınlığını sürdürmek için yeteneksizliğini anlamadan önce, coşkunluk içerisinde onu tahta çıkardılar.[96] Ama Constantinus iki selefine göre, daha güvenilir ve çok daha başarılı bir yetkinlik gösterdi. Marcus ve Gratianus'un tahta çıkış ve düşüşleriyle gördüğü yeni örnekler, iki kez ayaklanma ve kan dökmekle lekelenmiş askerlerinin uyuşuk bir ordu içerisinde oturmasındaki tehlikeyi ona öğretmiş olduğu için, Batı eyaletlerini ele geçirmek amacıyla savaşa karar verdi. Manş'ı geçtikten

History of the Britons, s. 199. Dokuzuncu yüzyılda bulunan Aziz Patrick'in altmış altı yaşamı, binlerce yalanı kapsamış olmalıydı. Bununla birlikte, İrlandalıların bu dolaşmalarının birinde gelecekteki havari tutsak olarak yollandı (Usher, *Antiquit. Eccles Britann.*, s. 431 ve Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XVI. s. 45, 782 vd.).

95. Britanya gaspçıları Zosimus (1, Vl, s. 371-375), Orosius (1, VII, b. 40, s. 576, 577), Olympiodorus (apud Photium, s. 180, 181), kilise tarihçileri ve kronikler tarafından dile getirildi Latinler, Marcus'tan hiç söz etmemektedirler.

96. "Cum in Constantino inconstantiam... execrarentur." (Sidonius Apollinaris, 1, V, epist., 9, s. 139, ikinci baskı, [ed.] Sirmond.). Bununla birlikte, Sidonius, büyükbabasını onursuzlaştırmış olan bir hükümdarı karalamak için bu fırsatı kaçırmak istememiştir.

sonra Constantinus, az sayıda birlikle Boulogne'da karaya çıktı. Barbarların boyunduruğuna girmekten kendini kurtarmış olan Galya kentlerini, kendisini yasal hükümdarları olarak tanımaya çağırdı. Hepsi, hiç karşı çıkmadan bu öneriyi benimsediler. Ravenna Sarayı'nın kendilerini yüzüstü bırakması bağlılık antlarını yeterince ortadan kaldırmış bulunuyordu. Dokunaklı durumları, her türlü değişikliği hiçbir korkuya kapılmadan kabule elverişli kılmıştı ve Galya'da yerleşecek bir Roma imparatorunun ordusu, otoritesi, hatta adı bile kendilerini barbarların çılgınlığından koruyabilir diye umuda düşmüş olabilirlerdi. Dalkavukluğun yumuşak sesi Constantinus'un kimi Cermenlere karşı kazandığı ilk başarıları abarttı. Ama düşmanların kafa tutuşu bu başarıları gerçek değerine indirgedi. Görüşmeleri sürdürerek kısa ve geçici bir silah bırakma anlaşması yapabildi. Verdiği armağanlar ve sözlerle birtakım barbar oymaklarının gözünü boyayarak Ren'in savunmasına onları razı ettiyse de bu ne idiği belirsiz anlaşmalar, Galya'nın sınırlarını güven altına alacak yerde hükümdarın onurunu küçültmekten ve devlet hazinesini tüketmekten başka bir işe yaramadı. Bu imgesel utkuyla gururlanmış olacak ki Galya'nın sözüm ona kurtarıcısı, ivedi ve çok kişisel bir tehlikeyi savuşturmak için güneydeki eyaletlere doğru yürüyüşe geçti. Bir Got olan Sarus, Constantinus'un başını İmparator Honorius'un ayaklarına getirmesi için buyruk aldı. Bu iç savaş Britanya ve İtalya kuvvetlerinin eriyip bitmesine neden oldu. Justinian ve Nevigastes adındaki iki yiğit komutanının -biri savaş alanında, öbürü bir görüşme sırasında hıyanete uğrayarak- ölümlerinden sonra yeni Batı hükümdarı Viyana tahkimatı içerisine çekildi. İmparatorluk ordusu yedi gün süresince başarısız saldırılarda bulunarak Alplerdeki haydutlara ve serüvencilere, aceleyle çekilmelerine izin vermek zorunda kaldı.[97] O tarihlerde bu dağlar iki hükümdarın devlet yönetim bölgelerini ayırmaktaydı. Her

97. Bagaudoe, ona Zosimus'un verdiği addır. Belki daha az tiksinç bir ad yakışabilirdi (Bkz. Dubos, *Hist. Critique*, c. 1, s. 203 ve aynı tarih, c. 1, s. 429, üçüncü baskı). Ondan söz edecek zamanımız olacaktır.

iki sınır tahkimatı, İskitler ile Cermenleri Roma eyaletlerinden kovmak gibi daha yararlı işlerde kullanmak üzere korunuyordu.

Pireneler yönünden gelecek tehlike, yakınlığı nedeniyle, Constantinus'un tutkusunu daha haklı gösterebilirdi. Gücü, İspanya'nın ele geçirilmesi, daha doğrusu buyruk altına girmesiyle pekiştirilmiş oldu. Bu ülke kendini bağlılığın gereklerini benimseyecek biçimde ayarladı, Galya prefect'inin yasalarıyla magistra'larını kabul etti. Tek karşı çıkma, ne yöneticilerden ne de halktan değil, yalnızca Theodosius ailesinin kişisel çıkar istekleri yüzünden geldi. Ölmüş imparatorun dört kardeşi[98] onun lütfuyla, ana vatanlarında geniş taşınmazlar ve saygın durumlar edinmişlerdi. Bu genç adamlar minnet duyguları içerisinde genç imparatorun hizmetinde yaşamaktaydılar. Gaspçıyı sürüp atmak için Lusitania'daki birliklerin yardımı da yetmediği anlaşıldıktan sonra kendi mülklerine çekildiler, kendi hesaplarına köylülerden ve kölelerden toplayarak donattıkları büyük birlikle Pirenelerin geçitlerini ve müstahkem yerlerini tuttular. Bu başkaldırışı duyarak harekete geçen Galya ve İngiltere hükümdarı, İspanya'yı fethetme işini tamamlamak üzere yardımcı barbarlardan -para karşılığında- bir ordu kurdu. Bunlara Honorius'çular deniyor, bununla, yasal hükümdara borçlu olunan bağlılık anımsatılmış oluyordu.[99] İskoçyalıların bir Britanya hükümdarı için yandaşlık duygusuyla bu işe sürüklendikleri varsayılsa bile Moor'lar ile Marcomanni'ler için böyle bir neden de ileri sürülemez. Şu var ki onlar gaspçının barbarlara da İspanya'nın askerî ve sivil saygınlıklarını dağıtma işinde cömertçe davranan tutumuna kendilerini kaptırmışlardı. Dokuz Honorius'çu güruh sayı ba-

98. Verinianus, Didymus, Theodosius ve Lagodius adındaki bu kardeşler bizim zamanımızda olsalardı, kan soylu prens sanını alacaklardı. Halbuki bunların ne prenslikleri ne de ayrıcalıkları vardı; yalnızca vatandaş idiler.

99. Bu Honoriani ya da Honoriaci'ler iki İskoçyalı ya da Attacotti güruhu, iki Moor (Mağrip), iki Marcomanni güruhundan, Victores'lerden, Asca'lardan ve Gallicani'lerden oluşuyordu (*Notitia Imperi*, kısım XXXIII, Lab. baskısı). Altmış beş Auxilia Palatina bölümünü oluşturuyorlardı, diye Zosimus tarafından özel olarak adlandırılmışlardı (1, VI, s. 374).

kımından beş bin kişiyi geçmiyordu. Bununla birlikte bu kuvvet, Constantinus'un gücünü ve güvenliğini korku altında tutan bir savaşa son verecek yeterlilikteydi. Theodosius ailesinin kırsal ordusu kuşatıldı ve Pirene Dağlarında yok edildi. Kardeşlerden ikisi, deniz yoluyla İtalya'ya ve doğuya kaçıp sığındılar. Öbür ikisi de askerlerin arasında ölüp yittiler. Honorius, ortalığı kasıp kavuran kötülüklere duygusuz ve ilgisiz kaldıysa da yüce gönüllü ailesinin mutsuz bireylerinin başına gelenlere karşı ilgisiz kalmaması gerekirdi. Antoninus duvarından Hercules sütunlarına dek Batı Avrupa eyaletlerinin elden çıkarılmaması için zayıf birtakım kararlar alındı. Savaş ve barış olayları, o çağın, önemli değişikliklerini oluşturucu nedenlerin ve etkilerin niteliğini anlayamayan birtakım bilgisiz yazarlarınca geçmişin karanlıklarında gömülü bırakılmıştır. Ulusal güçlerin yok edilmesi zorba yönetimin son dayanağının da yok olması sonucunu doğurmuş ve eyalet gelirlerinin tükenişi korkak ve gönenmez bir halkın askerlik hizmeti yapmasını sağlayamamıştır.

Pollentia ve Verona zaferlerini Romalıların yiğitliğinden bilen dalkavuk ozan, Alaric'i, yorgunluktan, açlıktan ve hastalıklardan bitik düşen barbarların şaşkına dönen kafalarında yarattıkları düşsel hayaletler ordusunca kovalanarak İtalya dışına kaçmış göstermektedir.[100] Bu mutsuz harekât boyunca, Got kralı çok büyük kayıplara uğramıştı. Yorgun düşmüş askerlerine çekidüzen vermek ve yeniden güvenlerini kazanmak için zamana gereksinmesi vardı. Ters talih Alaric'in yüksek yetenekli aklına ışık tutmuş, deneyim kazandırmıştı. Değerinin yaygın ünü, Euxinus'tan Ren kıyılarına dek savaş ve haydutluk ateşiyle yanan en yiğit barbar savaşçılarını onun sancağı altında toplamıştı. Alaric, Stilicho'nun beğenisini kazanmıştı ve kısa sürede dostluğunu da elde etti. Arcadius'un hizmetinde olmaktan vazgeçerek Raven-

100. "Comitatur euntem
Pallor, et atra fames; et saucia lividus ora
Luctus; et inferno stridentes agmine morbi."
Claudian., *VI Cons. Hon.*, 821 vd.

na Sarayı ile bir barış ve bağlaşıklık anlaşması yaptı. Bununla imparator onu tüm Illyricum prefect'liğinin başkomutanı olarak atıyor, Honorius'un bakanı bu alanı, eski ve gerçek sınırlara göre belirliyordu.[101] Radagaisus'un saldırısı bu tutkulu niyetin uygulamaya konulmasını askıya almış gibiydi, sanki anlaşmanın maddelerinde saklı bir anlamı varmış gibi düşünülmüştü. Got kralının yansızlığı Caesar'ın kayıtsızlığıyla karşılaştırılabilirdi. Caesar, Catiline'nin cumhuriyetin düşmanlarından yana ya da onlara karşı yardım için yalvarmasını geri çevirmişti. Vandalların bozguna uğramasından sonra Stilicho, Doğu eyaletleri üzerindeki savlarını yeniden ileri sürdü, adalet ve maliye işlerini çevirmek için sivil magistra'lar atadı ve Roma ve Got ordularının Constantinople kapılarına, birleşik olarak gelmekte geciktiğinden yakındı. Şu da var ki Stilicho'nun dikkatli tutumu, iç savaşlara karşı duyduğu nefret ve devletin zayıf düşmesiyle ilgili tam kanısı, dışarıda fetihler yapmaktansa içeride barışı sürdürmenin gerekliğini ona öğretmişti. Asıl amacı Alaric'in kuvvetlerini İtalya'dan uzaklaştırmaktı. Bu amaç, Got kralının sızmasına uzun süre engel olamadı; Alaric, Constantinople Sarayı ile şüpheli, belki de kalleşçe iletişimlerde bulunmayı sürdürdü; Epirus ve Tesalya'daki hareketlerini ağırlaştırarak, düşsel hizmetleri karşılığında saçma sapan ödüller istemeye kalkıştı. İtalya sınırındaki Aemona'da bulunan[102] ordugâhından Batı imparatoruna, vaatler, giderler ve istekleri kapsayan uzun bir liste gönderdi. Tutumu düşmanca olsa da deyiş biçimi saygılı ve yol yönteme uygundu. Alaric kendisini Stilicho'nun dostu ve bir asker olarak tanıtıyor, tüm birliklerin başında ve hiç vakit yitirmeden, Galya'yı gasbedenin üzerine yürümeyi öneriyor ve kendi ulusuna, Batı eyaletleri içerisinde boş

101. Kont da Buat, bu karanlıkta kalmış anlaşmaları incelemektedir (*Histoire Ancienne des Peuples de l'Europe*, c. VII, b. 3-8, s; 69-206). Çalışarak elde ettiği gerçek bilgiler belki de yüzeysel bir okuyucuyu yorabilir.

102. Bkz. Zosimus, 1, V, s. 334, 335. Aemona'nın ve Adriyatik Denizi'ne dek karadan yürütülen Argo gemisinin öyküsünü anlatmak için olayı askıya alıyor. Sozomen (1, VIII, b. 25; 1, IX, b. 4) ve Socrates (1, VII, b. 10) çok az ışık tutuyorlar ve Orosius (1, VII, b. 38, s. 571) son derece taraf gir.

bir eyaletin gösterilmesi için yalvarıyordu.

Ulusal meclisteki tartışmalar Alaric ile Stilicho'nun yazışmalarına biraz ışık tutmasaydı, birbirini karşılıklı olarak aldatma yollarını arayan iki usta politikacının görüştükleri konular kalın bir gizlilik örtüsü altında gömülü kalacaktı. Ilımlılığı nedeniyle değil, zayıflığı dolayısıyla kendi uyruklarıyla görüşüp danışma tutumuna girmiş bulunan devlet yönetimini bir umarla ayakta tutabilme zorunluluğu Roma senatosunu yavaş yavaş harekete geçirmişti. Honorius'un bakanı, cumhuriyetin yasama kuruluşuyla, saygılı bir danışma sürecine girmişti. Stilicho, senatörleri Caesarlar Sarayı'nda toplantıya çağırdı, özenle hazırlanmış bir söylevle devlet işlerinin o günkü durumunu açıkladı. Got kralının önerilerini sergiledi ve savaş mı, yoksa barış mı yapılacağına onların karar vermesini istedi. Senatörler, dört yüz yıllık derin bir uykudan uyanmışlar gibi, bu önemli fırsatta, selefleri-nin akılcı tutumlarından çok gözüpekliklerinden esinlenmiş göründüler. Hazırlanmış söylevlerle, coşkun alkışlarla, bir barbar kralına çarpışmama anlaşması için ödün vermenin Roma yüceliğine yakışmayacağı, soylu bir halkın onursuz bir kesinliğe boyun eğmektense yok olmayı bile yeğ tutması gerektiğini karara bağladılar. Çıkarına düşkün ve köle ruhlu birkaç üyeden başka kimsenin katılmadığı barışçı düşüncelerini ileri süren Stilicho, kendi tutumu ve Alaric'in istekleri konusunda şunları söyledi: "Bu yüce meclisin nefretini uyandırdığı görülen yardım ödemesi, barbar bir düşmanın göz korkutması karşısında verilen haraç ya da kurtuluş akçesi gibi bir ödün biçiminde anlaşılmamalıdır. Alaric, Constantinople Greklerince gasbedilen eyaletler üzerinde cumhuriyetin savlarını bağlılıkla desteklemiştir. Onun istediği, hizmetlerinin karşılığını özel bir koşul ile anlaşmaya bağlamaktır. Girişti̇ği harekâttan vazgeçmişse, çekilişi imparatorun kişisel buyruklarını dinleyişinin yeni bir kanıtıdır. Saklamamam gerekir ki bu çelişkili buyruklar Serena'nın aracılığıyla çıkarılabilmiştir. İki yüce kardeşin arasındaki geçimsizlik onu çok üzüyordu ve

sonunda halkın çıkarlarını göz önüne alan düşünceyi yeğledi." Stilicho'nun otoritesi, Ravenna Sarayı'nın karanlık entrikalarını hafifçe gizleyen nedenlere dayanıyordu ve uzun tartışmalardan sonra senatodan onay aldı. Yiğitliğin ve özgürlüğün sesi tıkandı ve dört bin altın poundluk para, devlet yardımı adı altında, İtalya'nın huzurunu sağlamak ve Got kralıyla ittifakı sürdürmek için oya konularak kabul edildi. Meclisin en ünlü üyelerinden biri olan Lampadius, yalnız o, ret oyunda direndi ve bütün gücüyle, "Bu bir barış anlaşması değil, bir tutsaklık belgesidir!" diye bağırdı.[103] Ama bu denli ileri giderek yaptığı karşı çıkmanın tehlikesinden kaçınmak için bir Hristiyan kilisesine sığındı ve orada münzevi olarak kaldı.

Stilicho'nun etkin gücü artık sonuna yaklaşıyordu. Kibirli saltanat naibi, gözden düşmesinin yakın olduğunu gösteren ilk belirtileri algılayabiliyordu. Lampadius'un gözüpek direnci hayranlık uyandırmıştı ve senato, her ne denli uzun zamandan beri kapıkulu durumuna düşmüş idiyse de utanç verici ve imgesel bir özgürlüğü tiksinerek geri çeviriyordu. Roma lejyonları adı altındaki birlikler, birtakım ayrıcalıklarını sürdürüyorlardı. Askerler, Stilicho'nun barbarlar için özel tutum takındığını görerek kızıyorlar, halk ise kendi kötülüklerinin doğal sonucu olan mutsuzlukların kaynağını ona yüklüyordu. Stilicho, vasisi olduğu yüce "küçük"ün güvenini gereği gibi koruyabilseydi halkın hoşnutsuzluk belirten fısıltılarına ve askerlerinkine bile meydan okuyabilecekti. Ne var ki Honorius'un saygılı bağlılığı korkuya, kuşkuya ve nefrete dönüşmüştü. Hristiyan maskesi altında suçlarını saklayan kalleş Olympius[104] imparatorluk sarayında yerini

103. Zosimus, 1, V, s. 338, 339. Lampadius'un deyimlerini Latince yineliyor: "Non est ista pax, sed pactio servi tutis." Sonra da okuyucularına kolaylık olması için bunu Yunancaya çeviriyor.

104. Euxinus kıyısından gelmişti ve seçkin bir hizmet görüyordu. Yaptığı işler, Zosimus'un nitelediği karakterini haklı göstermektedir. Augustin, Olympius'un dindarlığını övmekte ve onu kilisenin gerçek bir çocuğu olarak adlandırmaktadır (Baronius, *Annal. Eccles. A.D. 408,* No. 19 vd.; Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XIII, s. 467, 468). Aziz Africanus'un aşağılatırcasına yaptığı övgüler onun dalkavukluğunu olduğu gibi bilgisizliğini

tutan iyilikçisini gizli gizli çekiştirip yıpratmıştı. Yirmi beşinci yaşını doldurmuş bulunan tasasız Honorius, imparator adı olmasına karşın ne yetkisi ne de saygınlığının bulunduğunu Olympius'tan öğrenerek şaşkına döndü. Kurnaz gözde, Stilicho'nun niyetleri diye ileri sürdüğü birtakım sözlerle efendisinin ürekkliğini bozdu. Bu sözlere göre Stilicho, hükümdarın ölümünü bekliyor ve tacı kendi oğlu Eucherius'un başına kondurmayı tasarlıyordu. Yeni gözde, imparatora bağımsızlığını ele almasını ve saygınlığını kazanmasını anlattı ve benimsetti. Stilicho, sarayda, konseylerde, kendi çıkarları ve düşüncelerinin tersine kararların benimsenmekte olduğunu şaşarak görüyordu. Honorius, Roma sarayında kalmayarak Ravenna kalesinin içerisinde yaşamak istediğini bildirdi. Kardeşi Arcadius'un öldüğünü öğrenince Constantinople'a giderek, vasi niteliğiyle, henüz çocuk bulunan Theodosius'un eyaletlerini yönetmeye karar verdi.[105] Bu uzak seferin güçlüğü ve gerektireceği giderler onun yersiz çaba gösterisini önlemiş oldu. Ne var ki Pavia'daki Stilicho'nun düşmanlarından ve yardımcı barbarlardan oluşan Roma ordularına görünmek tasarısını uygulama konusunda dayattı. Roma'nın ünlü avukatı ve Stilicho'nun yakın dostu olan Justinian, geleceği ve güvenliği bakımından imparatorun bu yolculuğuna da engel olmasını istediyse de Olympius'un çabaları üstün çıktı, tedbirli hukukçu, yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu gördüğü patronunu bıraktı.

İmparator Bologna'ya geçtiği sırada Stilicho, gizlice kışkırtılan muhafızların ayaklanmasını bastırdı. Askerlere, her on kişiden birini ölüme çarptıracak ceza kararını bildirdi, sonra da onları toplayarak bu cezayı kaldırmaktan kıvanç duyduğunu kendilerine söyledi. Bu karışıklık bitince Honorius, Stilicho'yu son kez kucaklayıp öptü ve artık kendisini bir zorba olarak görmeyeceğini söyleyerek Pavia'ya doğru yolunu sürdürdü. Ora-

---

de açığa vurmaktadır.

105. Zosimus, 1, V, s. 338, 339; Sozomen, 1, IX, b. 4. Stilicho, bu gereksiz girişimden Honorius'u döndürmek için Constantinople'a gitmeyi önerdi. Doğu imparatoru söz dinlemeyecekti ve onu fethedecek durum da yoktu.

da, Galya'nın yardımına koşmak için toplanmış tüm birliklerin alkışlarıyla karşılandı. Dördüncü gün, askerlerin karşısında hükümdar, Olympius tarafından düzenlenmiş ve onları kanlı girişimin uygulanmasına hazırlayan bir askerî söylev verdi. İlk işarette Stilicho'nun dostlarını öldürdüler. Bunlar imparatorluğun en seçkin subaylarıydı, ayrıca İtalya ve Galya'nın iki praetorian prefect'i, iki süvari ve piyade komutanı, saray bakanı, maliye bakanı, hazinedar ve mabeyin kontu da öldürülenler arasında bulunuyorlardı. Pek çok sayıda vatandaş yaşamını yitirdi, birçok ev yağma edildi, kargaşa gece saatlerine dek sürdü. Pavia sokaklarında taçsız, sıradan bir birey gibi giyinmiş olarak görülen hükümdar, gözdelerinin sözünü dinledi, kurbanların anısını suçladı, öldürenlerin suçsuzluğunu -resmen- tanıdı. Pavia'daki toptan öldürme haberi Stilicho'yu büyük üzüntülere, haklı kaygılara boğdu. Bologna ordugâhında kendisine bağlı ve alınyazısını paylaşacak komutanlarla hemen bir toplantı yaptı. Hep bir ağızdan "Silah başına, öç almaya!" diye coşkuyla bağırdılar, alçak Olympius ile ona uyan aşağılık Romalıları yakalamak ve yok etmek üzere, kendilerine çok zaman zaferler kazandırmış olan bir kahramanın sancağı altında, hiç vakit yitirmeden, belki de komutanlarına taç giydirmek için yürüyüşe geçmek istediler. Stilicho başarıyla sona erdirilebilecek bir kararı uygulamaya koyacak yerde, kendi ölümü kaçınılmaz duruma gelinceye dek duraksadı. Daha imparatorun ne durumda olduğunu bilmiyordu; kendi yandaşlarına güvenemiyor, İtalya'daki ordularla halka karşı, disiplin altına sokulması olanaksız bulunan kalabalık barbar birliklerini harekete geçirmenin yaratabileceği tehlikeyi düşünüyor, ürküntü duyuyordu. Onun bu kaygılarından ve vakit yitirmesinden usanan şefler korkarak ve kızgınlıktan köpürerek çekip gittiler. Gece yarısı, bir Got savaşçısı olan, kendi soydaşları arasında da gücü ve gözüpekliğiyle ün kazanmış bulunan Sarus, çok sayıda cesur askerden oluşan bir topluluğun başında iyilikçisinin karargâhına girdi, her yanı yağma etti, komutana muhafızlık hizmeti gören, ona bağlı Hunları kılıçtan geçirdi, ge-

neralin kaygılı ve içerisinde bulunduğu tehlikeleri düşündüğü çadırına dek sızdı. Stilicho, kıyıcıların elinden güçlükle kaçtı, tüm İtalya kentlerine, kapılarını barbarlara kapamaları için son bir genelge gönderdikten sonra, güveni ya da umutsuzluğu onu, düşmanlarınca tutulmuş olan Ravenna'ya yöneltti. İmparatorun tüm otoritesini kullanmakta olan Olympius, rakibinin bir Hristiyan kilisesine, yalvararak sığınmış olduğunu öğrendi. Vicdan acısı nedir bilmediği için, ikiyüzlülüğünü sürdürdü, saygı gösterirmiş gibi davrandığı kilise ayrıcalığını etkisiz kılma yoluna gitti. Kont Heraclianus, bir müfreze askerin başında, gün ağarırken kilisenin kapısına geldi, imparatorun Stilicho'ya hiçbir zarar gelmemesi için buyruk verdiğine ant içti. Piskopos da bu yemine güvenerek çıkmasına izin verdi. Ama bahtsız Stilicho, kilise kapısının eşiğini geçer geçmez kalleş Heraclianus onun ölüm buyruğunu gösterdi. General, katil ve cani gibi hakaretamiz sözleri duyma acısına katlandı, kendisini kurtarmak için ölmeyi göze almış olan adamlarının yararsız davranışta bulunmalarına engel oldu, Romalıların son generaline yaraşır bir onurla boynunu kılıcın altına uzattı.[106]

Stilicho'nun yüceliğine uzun süre tapınmış olan sarayın aşağılık halkı onun başına gelenleri kınamış gibi göründü. Daha birkaç gün önceye dek erişilmesi çekici bir san olan Batı'nın büyük efendisiyle en uzaktan bir ilgisi olmak, dışlandırıcı, hatta işkenceye uğratıcı bir neden sayıldı. Theodosius ailesiyle üçlü bir bağ ile birleşmiş bulunan ailesi, en alt katmandaki vatandaşın durumuna bile kıskançlıkla bakacak düzeye indirildi. Oğlu Eucherius kaçtığı yerde yakalandı. Bu günahsız genç adamın ölümünü Maria'nın yerini almış ve onun gibi, imparator yatağında bekâretini sürdürmüş olan Thermantia'nın boşanması izledi.[107]

106. Zosimus (1, V, s. 336-345) Stilicho'nun gözden düşüşünü ve ölümünü çok uzun ama çok karışık ve belirsiz olarak anlatmış. Olympiodorus (apud Phot., s. 177), Orosius (1, VII, b. 38, s. 571, 572), Sozomen (1, IX, b. 4) ve Philostorgius (1, XI, b. 3; 1, XII, b. 2) çeşitli bölümlerde buna birtakım eklemeler yapıyorlar.

107. Zosimus, 1, V, s. 333. Bir Hristiyan hükümdarının iki kız kardeşle evlenmesi Til-

Doymak bilmez Olympius, Pavia kıyımında canını kurtarabilmiş olan tüm Stilicho yandaşlarını işkenceye uğrattı, bir komplo hareketine katıldıklarını itiraf ettirecek sözü ağızlarından almak için en zorba ve kanlı eziyetler altında inletti. Onlar, suskunluk içerisinde can verdiler. Bu tutumları, koruyucularının[108] seçim yapmadaki doğruluğunu ortaya koymakta, belki de günahsızlığını kanıtlamaktadır. Onu, yargılamadan ölüme çarptıran[109] zorba yönetimi sonraki kuşakların yansız olarak verecekleri oylarında etkili olamayacaktı. Stilicho'nun hizmetleri büyüktür ve ortadadır. Suçları ise, düşmanca ya da dalkavukça anlatılara göre, hiç belirli yanı bulunmayan, az olası eylemlerdir. Ölümünden dört ay sonra Honorius adıyla yayımlanan bir buyrukla iki imparatorluk arasında halk düşmanınca uzun süreden beri kesilmiş bulunan ulaşım ve iletişim yeniden kurulmuştu.[110] Onurlanması ve yücelmesi genel refah ve mutlulukla sıkı sıkıya bağlı olan saltanat naibi, Pollentia'da, Verona'da ve Floransa surları önünde arka arkaya yendiği barbarlara İtalya'yı teslim etmekle suçlandırılıyordu. Tacı oğlunun başına koymaya sözde niyet etmesi, fesat ortakları ve hazırlıkları olmadan yapabileceği bir girişim olamazdı. Tutkulu bir baba, imparator yapacağı oğlunu, yirmi yaşına dek noterler tribunus'u gibi önemsiz bir görevde tutmazdı. Stilicho'nun anısını tam olarak kötülemek için Olympius onu dinsizlikle suçladı. Kiliseyi ondan mucizevi biçimde kurtarmasını bayram olarak kutlayan papazlar, Eucherius saltanata geçseydi, yetkisini ilk kullanacağı iş, pagan dinini ve kiliseye işkenceyi ye-

---

lemont'un kanına dokunmakta (*Hist. des Empereurs*, c. V, s. 557) ve Papa I. Innocentius'un buna cevaz vermek ya da karşı çıkmak konusunda bir girişimde bulunmuş olması gerektiğini savunmaktadır.

108. Zosimus (1, V, s. 346), Stilicho'nun noterler okulu müdürü Peter ile başmabeyinci Deuterius'tan da saygıyla söz etmektedir. Stilicho, yatak odasında kendini güven içerisinde görürdü ama güçsüz bir hükümdarın yönetiminde bu sığınak onu kurtaramamıştı.

109. Orosius (1, VII, b. 38, s. 571, 572) yeni yönetimin eyaletlere gönderdiği yalan ve sert bildirileri kopya etmiş gibidir.

110. Bkz. *Theodosian Code*, 1, VII, başlık XVI, yasa 1; 1, IX, başlık XLII, yasa 22. Stilicho servetlerini kullananları "ad omnem ditandam, inquietandamque Barbariem" adıyla göstermiştir.

niden getirmek olacaktı, diye düşüncelerini ileri sürdüler. Stilicho'nun oğlu Hristiyan eğitimi almıştı, babası da her zaman iyi bir Hristiyan olduğunu göstermiş ve bu dini savunmuştur.[111] Serena'nın görkemli kolyesi Vesta tanrıçasından geliyordu[112] ve putperestler, mucizevi *Sibylline* kitaplarını ateşe atarak yakmış olan bu komutanın[113] anısını nefretle dile getiriyorlardı. Stilicho'nun bütün suçu, gücü ve gururuydu. Vatandaşlarının kanını dökmekten yüce gönüllü bir duyguyla tiksinmesi, aşağılık rakibinin başarısına yardımcı oldu. Sonraki kuşaklar, Honorius'un gençliğini ve imparatorluğunun sadık koruyucusuna karşı gösterdiği nankörlüğü öğrendikten sonra bu hükümdarın karakteri üzerine artık başka bir kanıt aramaya gerek duymayacaktır.

Stilicho'nun korudukları arasında, her haliyle, çağının ilgisini çekmiş ve onun lütfunu gördükten sonra çöküşüyle birlikte yıldızı sönen ünlü ozan Claudianus üzerine söz etmekten kendimizi alamıyoruz. Tribunus ve notarius sanları, imparatorluk sarayında ona bir yer sağlıyordu. Serena'nın güçlü etkisiyle Afrika eyaletlerinden birinden zengin bir aile kızıyla evlendi.[114] Trajanus Forumu'nda dikili Claudianus heykeli Roma senatosunun beğenisini ve el açıklığını göstermektedir.[115] Stilicho'yu övmek

111. Augustin de, Kodeks'te hâlâ duran sapkınlara ve paganlara karşı Stilicho tarafından yayımlanmış yasalardan tatmin olmuştur. Yalnız, onayını almak için Olympius'a başvurmaktadır (Baronius, A*nnal. Eccles. A.D. 408*, No. 19).

112. Zosimus, 1, V, s. 351. Heykellerini süsleyen biçim ve kabartmaları o yüzyılın zevksiz beğenisinin bir kanıtı olarak betimleyebiliriz.

113. Bkz. dinsel coşkunun kendisine zarif ve anlamlı dizeler yazdırmış olduğu Rutilius Numatianus (*Itinerar.*, 1, II, 41-60). Stilicho, Capitolum'un kapılarındaki altın süs şeritlerini de söktürmüş ve alt bölümüne hak edilen bir buyruk koydurmuştu. Bu masallar gülünçtür. Bununla birlikte, dinsizlik suçlaması, Zosimus'un bu saltanat naibinin erdemleri üzerine istemediği halde yapmış gibi görünen övgüye güvenmek için yardımcı olabilir.

114. Orpheus'un düğününe (benzetiş çok ılımlı), canlı doğanın tüm kesimleri birer armağanla yardım ettiler; tanrıların kendileri bile gözdelerini varlıklı kıldılar. Claudianus'un ne sürüleri ne bağları ne de zeytinlikleri vardı. Zengin gelin hepsinin vârisiydi. Ne var ki kendisinin Junon'u olan Serena'dan aldığı bir tavsiye mektubunu Afrika'ya gönderdi, vâris oldu ve servete sahip oldu.

115. Claudianus, bunu hak edecek nitelikteki duygusallığa sahip bulunuyordu (in pra-

suç sayılmaya başlayınca, ozanlık esinini onun için kullanmış olmasını bile bağışlamayan güçlü bir gözdenin öç alma saldırısına uğradı. Bir şiirinde İtalya'nın iki praetorian prefect'inin birbirine ters düşen karakterlerini karşılaştırmıştı, Bunda, kamu hizmetlerinden ayırabildiği saatlerde alçak gönüllü bir filozof olarak, bilimsel inceleme yapan ve biraz da uyuyabilen birinin aksine öbürünün, doymak bilmez yaşamında durup dinlenmeden açgözlü çabaları dile getiriliyordu. Claudianus şöyle diyordu: "Mallius, göz kulak olmasını sürdürseydi ve Hadrianus da uykusundan hiç uyanmasaydı İtalya halkı ne kadar mutlu olacaktı!"[116] Bu dostça takılma Mallius'un dinginliğine zarar vermedi ama Hadrianus'un uyanıklığı öç alma fırsatını kaçırmadı, Stilicho'nun düşmanlarından, ihtiyatsız bir ozanın kurban edilme iznini kolayca elde etti. Claudianus, karışıklık sırasında saklandı. Onur yasalarından çok, duruma ayak uydurma kurallarına başvurarak kınamaya uğramış prefect'e, yalvaran sözlerle dolu bir mektup gönderdi. Claudianus, büyük bir üzüntü içerisinde dikkatsiz çılgınlığından yakınıyor ve karşısındakine tanrıların, kahramanların ve aslanların acımalarına ilişkin örnekler gösterdikten sonra, gözden düşme ve yoksullukla yeterince cezalandırılmış, sürgüne uğramış, işkenceler görmüş, en yakın dostlarının ölümüyle acılara uğramış değersiz bir mutsuzu, yüce gönüllü Hadrianus'un

---

efat Bell. Get.). Mermer yazıtı, on beşinci yüzyılda, Pomponius Laetus'un Roma'daki evinde bulundu. Claudianus'tan sonsuz derecede üstün bir şairin heykeli, sağlığında vatandaşları ve çağdaşları olan edebiyatçılarca dikilebilirdi. Bu, o zaman soylu bir davranış olurdu.

116. Bkz. Epigram, XXX.

"Mallius indulget somno noctesque diesque:
Insomnis Pharius sacra, profana, rapit.
Omnibus, hoc, Italae gentes, exposcite votis;
Mallius ut vigilet, dormiat ut Pharius."

Hadrianus, İskenderiyeli bir Pharian'dı (Yaşamı için Bkz. Godefroy, *Cod. Theodos.*, c. VI, s. 364). Mallius hep uyuyor değildi. Doğa bilimlerindeki Yunan sistemleri üzerine incelikle yazılı diyaloglardan oluşan şiirler yazmıştı (Claud, in Mall. Theodor. Cons., 61-112).

ezmek için küçülmeyeceğini umduğunu dile getiriyordu.[117] Bu küçük düşürücü ricanın başarısı ya da sonraki yaşamının olayları ne olmuşsa olmuştur ama o yüksek görevliyle ozanın arasında eşitlik az zaman sonra mezarlarla kurulmuştur. Şu var ki Hadrianus adı hemen hemen hiç bilinmemekte, Claudianus ise, Latinceyi bilen ya da sonradan öğrenen tüm ülkelerde bugün de beğeniyle okunmaktadır. Onun değeriyle yanılgılarını yansızca bir teraziye koyarsak, usumuzu ne doyurucu ne de büsbütün ilgisiz bırakacağı bir dengesizlik görebiliriz. Şiirlerinde yüce ve dokunaklı denebilecek bir pasaja rastlamak güçtür. Ruhu etkileyen ya da düşsel alanı genişletici türden dizelere rastlanmamaktadır. Claudianus'un şiirlerinde mutlu bir buluş, ilginç bir öykünün ustaca işlenmesi ya da gerçek yaşam biçimlerindeki karakterlerin doğru ve çarpıcı tablolarını aramak boşuna bir çaba olur. Stilicho için çok sayıda övgü ve taşlamalar yazmıştı. Bu şiirlerdeki amacı onun, gerçek ve doğa sınırlarını aşmasına neden oluyordu. Bununla birlikte, bu zayıflıklar Claudianus'un ozanca yetenekleriyle güçlenmiş bulunuyordu. En aşağılık konuyu soylu duruma koyabiliyor, süslüyor, en tekdüze soruna çeşni aşılayabiliyordu. Özellikle betimlemelerdeki renklendirme sanatını parlak ve tatlı bir biçimde kullanıyordu. Verimli bir imgelemeyi, zaman zaman güçlü bir deyişi ve de uyumlu şiirlendirme biçimlerini, süslerle bezenmiş bir ruhun olanaklarını kötüye kullanmayı bile göze alarak uyguluyordu. Bu övgüye, zaman ve yer gibi ilineklerin dışında, doğuştan gelen elverişsiz hal ve koşulları yenmesini bilmiş olmak gibi özel bir yeteneğe sahip olmasını da ekleyebiliriz. Claudianus, imparatorluk sanatlarının gerilediği bir çağda, Mısır'da dünyaya gelmişti.[118] Yunan eğitimi gördükten sonra, daha ileriki yaşlarında, aile ve günlük yaşam dili olarak Latinceyi öğrendi,[119]

117. Bkz. Claudianus'un birinci mektubu. Bu mektup, saklamak istediği nefrete ihanet etmektedir. Alay ve nefret, kimi tümcelerde kendini göstermekte gibidir.

118. Ulusal böbürlenme onu bir Floransalı ya da İspanyol olarak göstermiştir. Ne var ki Claudianus'un birinci mektubu, onun İskenderiye'de doğduğunu gösteriyor (Fabricius, *Bibliot. Latin.*, c. III, s. 191-202, [ed.] Ernest).

119. İlk Latince dizeleri Probinus'un konsüllüğü zamanında yazıldı (M.S. 395).

zayıf durumdaki çağdaşlarının üzerine çıktı, üç yüz yıllık bir aradan sonra, eski Roma ozanlarının arasındaki yerini aldı.[120]

"Romanos bibimus primum, te consule, fontes,
Et Latiae cessit Graia Thalia togae."
Bugün elimizde bulunanlardan başka, şair, Yunanca olarak Tarsus, Anazarbus, Berytus, Nicaea (İznik) vb. antikiteleri de yazdı. Yitirilen güzel bir şiirin yeri, gerçeği yansıtan bir tarih bilgisinden daha kolay doldurulabilir.

120. Strada (*Prolusion*, V, VI) ona Lucretius, Vergilius, Ovidius, Lucan ve Statius'un aralarında yer vermektedir. Balthazar Castiglion onun büyük hayranıdır. Yandaşları çok sayıdadır ve çok tutkundurlar. Ne var ki sert eleştirmenler onu, Latin diyalektine pek gitmeyen istiare, süslü sözler ve retorik bezemelerinden dolayı eleştirmektedirler.

XXXI. BÖLÜM

Alaric'in İtalya'yı Alması

Roma Halkının ve Senatosunun Gelenek ve Görenekleri

Roma'nın Gotlar Tarafından Üç kez Kuşatılması ve Yağmalanması

Alaric'in Ölümü

Gotların İtalya'yı Boşaltması

Constantinus'un Düşüşü

Barbarların Galya'yı ve İspanya'yı Ele geçirmesi

Britanya'nın Bağımsızlığı

(M.S. 408 – M.S. 415)

Zayıf bir devlet yönetimindeki anlaşmazlık ve yetersizlikler, halk düşmanlarıyla gizli bir suç ortaklığı intibası ve etkisi yaratır. Honorius'un yönetim temsilcileri,[1] Got kralı da kurullarına alınsa ve önerileri sorulsaydı, onun isteyeceklerinin tümünü hemen hemen -onsuz- karara bağlıyorlardı. Belki de yüce gönüllü Alaric, kendisini Yunanistan'dan ve İtalya'dan iki kez kovmuş olan komutana karşı alınacak bu kararlara katılırken gönül hoşluğu duymayacaktı. Ama Ravenna Sarayı onun isteklerini sezip yerine getirdi ve imparator gözdelerinin devingen kini ancak büyük Stilicho'nun kanını döktükten sonra yatışabildi. Sarus'un değeri, askerlikteki ünü ve konfedere barbarlar üzerindeki kalıtsal ya da kişisel etkisi, Turpilio'nun, Varanes'in ve Vigilantius'un korkaklıklarını kınayan vatandaşlarının ona güvenini kazandırmıştı. Bu generaller asker sanına bile layık olmadıkları halde Honorius'un gözdeleri bunları süvari, piyade ve saray birlikleri komutanlıklarına getirttiler.[2] Got kralı, Olympius bağnazlığının Honorius adına yayımlattığı buyruğu seve seve onaylayacaktı. Sofu imparator, Katolikliğe bağlı olarak tanınmamış kimseleri tüm devlet görevlerinden uzaklaştırdı, kanıları geleneksel kilisenin duygusuna uymayanların hiçbirini devlet hizmetine almadı, böylece, pagan inanca ya da Arianizm'e bağlı çok sayıda yiğit ve yetenekli subay ve komutandan kendini yoksun bıraktı.[3] Alaric, impa-

1. Stilicho'nun ölümünden Alaric'in Roma kapılarına varışına dek geçen olaylardan yalnız Zosimus söz etmektedir (1, V, s. 347-350).

2. Zosimus'un deyişi güçlü ve canlıdır: düşmanların nefretini uyandırmak için bu yeterliydi.

3. "Eos qui catholicae sectae sunt inimici, intra palatium militare pro hibemus. Nullus nobis sit aliqua ratione conjunctus, qui a nobis fidest religione discordat." *Cod. Theodos.*, 1, XVI, başlık V, yasa 42 ve Godefroy'un bilimsel eleştirisi, c. VI, s. 164. Bu yasaya çok

ratorluğun düşmanları için bu denli elverişli tertipleri belki de onaylayacaktı. Ne var ki imparatorluk yüksek görevlilerinin suç ortaklığıyla uygulanmış saçma ve insanlık dışı bir sefere barbar hükümdarının olur demesi beklenemezdi. Yabancı yardımcı askerler de koruyucuları Stilicho'nun ölümüne üzülüyorlardı. Beri yandan da değerli eşyalarıyla birlikte İtalya kalelerinde rehine olarak alıkonulan eşleri ve çocuklarının güvenliğini bozmamaya çalışıyor, öç almayı erteliyorlardı. Aynı saatte, aynı işaret üzerine, İtalya kentleri, barbar ailelerinin kanlarına bulandı ve tüm malları yağma edildi. Bu aşağılık hainlik karşısında kanları başına sıçrayan Gotlar Roma ordusundan kitleler halinde ayrılarak Alaric'in ordusuna katıldılar, konukseverlik kurallarını bu denli alçakça çiğneyen kalleş bir ulusa karşı gem vurulmaz bir kinle savaşmaya ant içtiler. Honorius'un yöneticileri, bu anlaşılmaz tutumlarıyla yalnız otuz bin yiğit askerden yoksun kalmış değil, tüm savaşı Roma'nın yenilgisiyle sona erdirebilecek bir davranışla düşmanı desteklemiş oldular.

Got kralı, ne amaçları ne de saptanmış tasarıları olan ve durmadan karar değiştiren düşmanlarına karşı, görüşmelerle askerî hareketlerde üstünlüğünü elden bırakmadı. İtalya sınırında bulunan ordugâhında Alaric, sarayda olup bitenleri dikkatle öğreniyor, iç çekişmelerinden ve entrikalardan gizlice bilgi ediniyordu. Tutkulu tasarılarını kimseye duyurmuyor, kendini büyük Stilicho'nun dostu, müttefiki ve onun öcünü alacak kimse olarak gösteriyordu. Artık korkması için bir neden kalmayan bu kahramanın erdemlerine övgü ve üzüntü biçiminde bir haracı rahatça ödüyordu. Onu, İtalya'ya girmesi için sıkıştıran hoşnutsuzların çağrısı, kendisinin kişisel öç alma isteğiyle de bağdaşıyordu. Alaric, Roma senatosunca hizmetleri karşılığı ya da harekâtını durdurması için kabul edilmiş bulunan dört bin altının ödenmesini geciktirdikleri bahanesiyle Honorius'un yüksek görevlilerinden şikâyetçi olabilirdi. Ama o, isteklerini, amaçlarının gerçekleşme-

büyük bir uygulama alanı tanındı ve sıkıştıkça uygulandı (Zosimus, 1, V, s. 364).

sine yardımcı olacak biçimde ileri sürdü. Got hükümdarı yasal bir eylemin yerine getirilmesini istiyordu. Bunu elde eder etmez hemen çekileceğine söz veriyordu. Alaric, imparatorluğun önde gelen iki devlet adamının oğulları olan Aetius ile Jason'u rehine olarak kendisine teslim etmedikçe verecekleri antlara inanmayacağını bildirdi. Bununla birlikte, kendi ulusundan en seçkin delikanlıları, karşılık olarak vermeyi de önerdi. Ravenna'daki yüksek görevliler Alaric'in bu ılımlılığını, onun zayıflığına açık bir kanıt olarak gördüler. Bu yüzden ne görüşmeye girişme ne de bir ordu oluşturma işine girmeye tenezzül ettikleri gibi barış yapma ve savaşa hazırlığa başlama tarihlerini saptamayı bile savsakladılar. Honorius'un komutanları, tehlikeden kaçmış olmak için barbarların İtalya sınırlarından çekilip geri gidecekleri günü beklerken Alaric, Alpleri ve Po'yu geçti, kayıtsız koşulsuz teslim olan Aquileia, Altinum, Concordia ve Cremona kentlerini yağma etti. Otuz bin yardımcı askeri de ordusuna katarak, en küçük bir karşı koymayla karşılaşmaksızın Batı imparatorunun saldırılamaz sarayını çevreleyen bataklığa dek ilerledi. Elde etmekle bir şey kazanamayacağı bir kenti kuşatarak kuvvetlerini gereksiz yere yoracağını ve zaman yitireceğini çok iyi kestirdiği için Rimini'ye dek ilerleyişini sürdürdü, Adriyatik kıyılarında her yanı kırıp geçirdi, dünyanın eski başkentini ele geçirmeyi ikinci kez düşünüp taşındı. Bu aşamada barbarlar, karşılarına çıkan ve bu dünya zorbalarına karşı Tanrı'nın hoşnutsuzluğunu bildiren bir İtalyan keşişine saygı gösterdiler. Ne var ki Alaric, içinden gelen belirsiz ve doğaüstü bir itici güçle, elinde olmaksızın, Roma kapılarına gelip dayandığını söyleyerek azizin canını sıktı. Got kralı, gücünün ve yüksek yeteneklerinin en güç girişimlerin üstesinden geleceğine inanıyordu. Barbarları esinleyen büyük coşku, Roma adının görkemi için duydukları eski korku ve saygıyı yavaş yavaş silip yok etmişti. Çok büyük ganimet umuduyla yaşayan askerler Flaminian yolunu izleyerek Apenin'in kendi

haline bırakılmış geçitlerini tuttular,[4] verimli Umbria ovalarına indiler, Clitumnus kıyısında ordugâh kurarak kutsal sığırları ele geçirdiler. Bunlar, kar gibi beyaz renkte, yüzyıllardan beri zafer alayları kutlanırken kurban edilmek için beslenmekteydi.[5] Narni kentinin dik ve sarp arazisi, o sırada patlayan fırtına ve şimşekler bu küçük kenti barbarların eline düşmekten kurtarmıştı. Got kralı küçük ve zayıf bir av için duraklamayı doğru bulmadı ve barbarlardan alınmış ganimetlerle süslü çok değerli zafer taklarının altından geçtikten sonra Roma kalesinin duvarları önünde çadırlarını kurdu.[6]

Altı yüz doksan yıl boyunca Roma dünyasının başkenti hiçbir düşman ordusunun ayak tozlarıyla kirlenmemişti. Hannibal'in başarısız seferi[7] Roma halkının ve senatosunun gözüpek çabasını büsbütün parlatmaktan başka bir sonuç vermemişti. O halk ki, diyordu Pyrrhus'un elçisi, Hydra'nın bitmez tükenmez kaynaklarına sahipti.[8] O senato ki krallardan oluşan bir meclise benzetmek bile onu yüceltmekten çok küçültmek olurdu. Pun Savaşı sırasında her senatör, yüksek bir görevde ya da daha alt

4. Addison (bkz. *Works*, c. II, s. 54, [ed.] Baskerville), Apenin'i geçen yolun çok nefis bir betimlemesini yapmıştır. Gotlar, bu görünümün güzelliğine dalarak oyalanmadılar ve Vespasian kayalığında açılmış olan dar geçidin de terk edilmiş olduğunu sevinerek gördüler (Cluver., *Italia Antiq.*, c. 1, s. 168).

5. "Hine albi, Clitumne, greges, et maxima taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa Deum duxere triumphos."
(Georg., II, 147).
Vergilius'tan başka Propertius, Lucan, Silius Italicus, Claudianus gibi Latin şairlerinin çoğu, Cluverius ve Addison'un pasajlarında görüldüğü üzere, Clitumnus zaferinin kurbanlarını kutlulamışlardı.

6. Aynı yolu izleyerek yolculuk yapan Honorius'un bu gezisi Alaric'in yürüyüşüyle ilgili ayrıntılar üzerine bize bilgi sağlamıştır. (Bkz. Claudian, *VI Cons. Hon.*, 494-522). Roma ile Ravenna arasındaki uzaklık 254 Roma miliydi (*Itinerar.*, [ed.] Wesseling, s. 126).

7. Livy (L, XXVI, b. 7, 8, 9, 10, 11), Hannibal'in yürüyüşünü betimliyor ve okuyucuya en ilginç sahneyi sunuyor.

8. Pyrrhus'un danışmanı Cyneas, elçiliği sırasında Romalıların gelenek ve görenekleri ile disiplinlerini özenle incelemiş ve bu karşılaştırmaları o incelemelerine dayanarak yapmıştı. Bkz. Plutark, *Pyrrho.*, c. II, s. 459.

kademelerde askerlik hizmetlerini yerine getirmişti. Censor'lara, konsüllere ve olağanüstü yetkili kılınmış kimselere geçici komutanlık görevi veren yasa, cumhuriyete, sürekli olarak yiğit ve deneyimli çok sayıda komutan yetiştirmiş oluyordu. Savaşın başlarında Roma, askerlik çağında iki yüz elli bin kişi çıkarabiliyordu.[9] Elli bini yurtlarının savunması sırasında yaşamlarını yitirmişti. Yirmi üç lejyondan oluşan İtalya, Yunanistan, Sardunya, Sicilya ve İspanya'daki birlikler yaklaşık yüz bin kişiyi buluyordu. Aynı durumda o sayıda askerin Roma ve dolaylarında bulunması gerekiyordu. Bunlar küçük yaştan başlayarak askerlik disiplin ve talimi içerisinde yetiştirilmişlerdi. Hannibal, Capua kuşatmasını kaldırmadan, yayılmış kuvvetlerini geri çağırmaksızın Kartaca ordusunun yaklaşmasını dinginlikle bekleyen senatonun kararlı tutumunu görerek şaşırmıştı. Bu komutan, Roma'dan üç mil kadar uzakta Anio kıyısında ordugâhını kurmuştu. Bu toprakların bir arttırmada olağan fiyatla satıldığını ve öbür yandaki kapıdan birliklerin çıkarak İspanya lejyonlarına katılmak üzere yola çıktığını öğrenince şaşkınlığı büsbütün artmıştı.[10] Hannibal, Afrikalılarını bu kendini beğenmiş başkentin kapılarına doğru yürüttü, karşısında, savaş düzeninde ve kendisini kabule hazır üç ordu buldu. Afrikalı, düşmanlarının son erine dek öldürülmeden zaferle çıkamayacağını anladığı bir savaşın sonucundan korktu. İvedilikle çekilip gitmesi, Romalıların gözüpekliğinin

---

9. İkinci Pun Savaşı'nda yapılan üç nüfus sayımında şu ayrıntılı bilgiler elde edilmişti (Bkz. Livy, *Epitom.*, L, XX; *Hist.*, L, XXVII, 36; XXIX, 37), 270.213, 137.108 214.000. İkincisindeki büyük azalma ve üçüncüsündeki çoğalma, MSS'nin oybirliğiyle tanıklığına karşın, birçok eleştirmence Livy'nin metnindeki yanılgıdan ileri gelen olağanüstü bir durum olarak görünüyor (Bkz. Drakenborch, XXVII, 36 ve Beaufort, *Republique Romaine*, c. I, s. 325). Düşünmüyorlardı ki ikinci nüfus sayımı yalnız Roma'da bulunanları kapsıyordu ve vatandaşların bir bölümü yalnızca ölmüş olarak değil, çoğunun askerde ölmeleriyle de sayıları az görünüyordu. Livy, üçüncü nüfus sayımında lejyonların sayıldığını ve bunun özel komiserlerce yapıldığını söylüyor. Her on iki kişiden birinin altmış yaşından büyük olduğunu ve silah taşımasının söz konusu bulunmadığını kabul etmek gerekir. Bkz. *Population de la France*, s. 72.

10. Livy, bu iki olayı rastlantı ve gözüpeklik belirtileri olarak değerlendiriyor. Ne var ki ben, her ikisini de senatonun hayranlık verici politikasıyla oluştuğundan kuşku duyarım.

Hannibal'ın yiğitliğini sarsmış olduğunu kanıtladı.

Pun Savaşı döneminden sonra gelen tüm senatörler cumhuriyetin ruhunu ve adını sürdürüyorlardı. Honorius'un soysuzlaşmış uyrukları da Hannibal'i püskürtmüş ve dünyanın tüm uluslarını buyruğu altına almış olan kahramanların soyundan geldiklerini savunuyorlardı. Dindar Paula'nın[11] vicdanını yöneten Jerom, onun tarihini de yazmıştı. Bu azizin kalıtım yoluyla kazandığı tüm onurları ve sanları özetledi. Babası Rogatus'un soyağacı Agamemnon'a dek çıkıyordu. Annesi Blaesilla'nın ataları arasında Scipio, Aemilius Paulus ve Gracchi bulunuyordu. Paula'nın kocası Toxotius, Julianus soyundan Aeneas'tan geliyordu. Zengin vatandaşlar soylu olmak istiyorlardı ve böbürlenme gereksinmelerini bu tür yüksekten atmalarla gideriyorlardı. Yanlarındaki asalakların alkışlarından güç alarak saf insanlara kolayca kendilerini kabul ettiriyorlardı. Patronunun adını almak gibi eski bir gelenek ünlü ailelerin azatlılarınca da benimsendiğinden bu tarz üstünlük de toplum yaşamında yerleşiyordu. Eski ailelerin büyük bir bölümü, dışarıdan gelen şiddet hareketlerinden ya da içerideki soysuzlaşmadan dolayı yavaş yavaş ortadan silinmişlerdi. İstenirse Alp Dağlarında ya da Apulia'nın sessiz topraklarında yirmi kuşaklık soy zincirleri bulunabilecekti. Her imparatorun tahta çıkışında tüm eyaletlerden serüvenciler başkente koşuyorlardı. Suçları ve becerileriyle varlık sahibi olanlar Roma saraylarına üşüşüyor, sanlar, onurlar ele geçiriyor ve belki de atalarının eski ün ve şanından haberi bile olmayan konsül ailelerinden geri kalmış zavallıları baskı altına alıyorlar ya da korumaya kalkışıyorlardı.[12]

11. Jerom'a bakınız, c. 1, s. 169, 170, ad Eustochium. Paula'ya Gracchorum ailesinden gelen bir san vermektedir: "Soboles Scipionum, Pauli haeres, cujus vocabulum trahit, Martiae Papyriae Matris Africani vera et germana propago." Bu acayip betimleme, Toxotius'un Batı eyaletlerinin bin ailelesiyle paylaştığı Julius soyadını daha sağlam bir son olarak görüyor. Bkz. Gruter yazıtlarından Tacitus'un fihristi, vb.

12. Tacitus (*Annal.*, III, 55, Actium Savaşı ile Vespasianus'un saltanatı arasındaki zamanda senatonun yavaş yavaş Roma'nın egemenliği altındaki bağımsız kentler ile İtalya'daki kolonilerden gelen yeni ailelerle dolduğunu söylemektedir.

Jerom ve Claudianus zamanında senatörler Anician ailesine öncelik tanıyorlardı. Tarihinin bir özeti yapılırsa, ancak ikinci sınıf olduğunu söyleyen soylu ailelerin eskiliği üzerinde bir kanıya varılabilecektir.[13] Cumhuriyetin ilk beş yüz yılı boyunca Anician adı tanınmış değildi. Anlaşıldığına göre bunların kökeni Praeneste'ydi ve bu yeni yurttaşlar, halk tribunus'larına tanınmış *plebeian* saygınlığıyla uzun süre yetinmişlerdi.[14] Hristiyan tarihinden yüz altmış sekiz yıl önce bu aile, Anicius'a, Illyria Savaşı'nı şanlı bir biçimde bitirip bu ulusun ve kralının tutsak edilmesinden sonra verilen praetorius'luk onurlarıyla soylulaştırılmıştır.[15] Bu komutanın zaferinden sonra birbirinden uzak zamandaki üç konsüllük Anicius soy zincirini belirtmiş olmaktadır.[16] Diocletianus'tan Batı İmparatorluğu'nun tam çöküşüne dek onların adındaki gösterişlilik halkın gözünde sürüp gitti.[17] Çeşitli kollar halindeyken, evlenmeler ya da kalıtsal nedenlerle Annian, Petronian ve Olybrian ailelerinin onurları ve varlıkları birleşti. Her

13. "Nec quisquam Procerum tentet (licet aere vetusto
Floreat, et claro cingatur Roma senatu)
Se jactare parem; sed prima sede relicta
Aucheniis, de jure licet certare secundo."
Claud., (içinde) *Prob. et Olybrii Coss.*, 18. Tanınmamış Auchenii adı için gösterilen bu saygı, eleştirmenleri çok şaşırtmıştır. Ne var ki hepsi, gerçek metin ne olursa olsun, Claudianus'un dizelerinin ancak Anician ailesine uygulanabileceği noktasında birleşmektedirler.

14. Pighius'un ve Anicius Gallus'un kroniklerinin en eski tarihleri, Trib. Pl. A.U.C. 506; Q. Anicius adlı başka bir tribunus, A.U.C. 508, Praedestinus adıyla tanınmıştır. Livy (XLV, 43) Eskileri Roma'nın ünlü ailelerinin altında tutmaktadır. (Ed.N.: A.U.C., Roma Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan M.Ö. 753 yılından itibaren hesaplanan tarihi belirtmek için kullanılır.)

15. Livy (XLIV, 30-31; XLV, 3, 26, 43.) Anicius'un değerini yansız olarak belirtmekte ve biraz önce kazanılmış olan Makedonya seferinin Illyria zaferini gölgelediğini ileri sürmektedir.

16. Üç konsüllüğün tarihleri A.U.C. 593, 818, 967'dir. Son ikisi Nero'nun ve Caracalla'nın saltanatları zamanındadır. Bu iki konsülden ikincisi, takındığı tüm aşağılık nitelikleriyle, köle gibi saraya hizmet ediyordu (Tacit., *Annal.*, XV. 74). Ne var ki soylu aileler, soy kütüklerinde aşağılık davranışları, cürümleri bile benimserler, elverir ki bunlar, eskiliği göstermiş olsun.

17. Altıncı yüzyılda (Cassiodor., *Variar.*, L, X, Ep. 10, 12), İtalya'daki bir Got kralının yüksek görevlisi, Anician'ların soyluluğundan büyük bir saygıyla söz etmektedir.

kuşakta konsüllüklerin sayısı kalıtım hakkı biçiminde çoğaldı.[18] Anician ailesi çok dindar ve de çok zengindi. Hristiyanlığı kabul eden senatörler ilk önce onlar oldu. Düşünülebilir ki Anicius Julian, Roma konsülü ve prefect'i olduğundan beri, Maxentius'tan yana olmuş bulunma suçunun kefaretini Constantinus'un dinini hemen ve seve seve kabullenmekle ödedi.[19] Anician ailesinin başı Probus, kendi yetenekleriyle ailenin zenginliğini artırdı. İmparator Gratianus'la birlikte konsül olarak atanma onurunu elde etti, dört kez de praetorian prefect'lik gibi seçkin bir makamda bulundu.[20] Çok sayıda taşınmazları, imparatorluğun tüm eyaletlerine yayılmış bulunuyordu. Her ne kadar halk, bunları elde etmek üzere başvurduğu yollar için onu kınamışsa da bu mutlu devlet adamının görkemi ve yüce gönüllülüğü, koruduğu kimselerin minnetini ve yabancıların hayranlığını kazanmıştır.[21] Romalılar Probus'un anısına o denli saygıyla bağlıydılar ki henüz çok genç olan iki oğlu, senato kararıyla, iki konsül makamına birlikte seçildiler. Roma yıllıklarında, buna benzer başka bir ör-

18. "… Fixus in omnes
Cognatos procedit honos; quemcumque requiras
Hac de stirpe virum, certum est de Consule nasci.
Per fasces numerantur Avi, semperque renata
Nobilitate virent, et prolem fata sequuntur."
(Claudian., [içinde] *Prob. et Olyb. Consulat.*, 12 vd.). Adları sonradan Anician'a dönüşen Annii'ler, Vespasianus zamanından dördüncü yüzyıla dek birçok konsüllükçe kutsal kılınmış günlerde bir araya gelirlerdi.

19. Hristiyan senatörlerden ilkinin sanı, Prudentius'un güvenilir bilgisiyle ([içinde] *Symmach.*, I, 553) ve paganların Anician ailesine karşı duyduğu hınçla kanıtlanmıştır. Bkz. Tillemont, *Hist. des Empereurs*, c. IV, s. 183 ve V, s. 44; Baron., *Annal. A.D. 312*, No. 78 ve *A.D. 322*, No. 2.

20. "Probus... claritudine generis et potentia et opum magnitudine, cognitus Orbi Romano, per quem universum poene patrimonia sparsa possedit, juste an secus non judicioli est nostri." (Ammian Marcellin., XVII, 11). Çocukları ve dul eşi onun için Vatikan'da görkemli bir lahit yaptırdılarsa da Papa V. Nicholas zamanında, yeni Aziz Peter Kilisesi yapılacağı için yıktırıldı. Bu Hristiyanlık anıtının yıktırılmasına acıyan Baronius, oyma ve kabartmalarla yazıtlarını özenle sakladı. Bkz. *Annal. Eccles. A.D. 395*, No. 5-17.

21. İki Persli satrap, Ambrose ile görüşmek ve Probus'u görmek üzere Milano'ya ve Roma'ya gelmişlerdi (Paulin. [içinde] *Vit. Ambros.*). Claudianus ([içinde] *Cons. Probin. et Olybr.,* 30-60), Probus'un görkemini anlatacak söz bulamıyor gibidir.

nek bulunmamaktadır.[22]

"Anician Sarayı'nın mermerleri", görkemi ve zenginliği anlatmak için deyim haline geldi.[23] Soylular ile senatörler bu ünlü ailenin görkemini taklit etmeye çabalıyorlardı. Theodosius zamanında Roma'nın özenle yapılmış betimlenmesi bin yedi yüz seksen adet evin zenginlerce tutulduğunu bildirmektedir.[24] Bu gösterişli yapıların bir bölümü, Roma'nın, her biri bir küçük kent sayılacak çok sayıda sarayları kapsadığını savunan şairi haksız çıkarmayacak nitelikteydi. Gerçekten bunların kapladığı alan içerisinde tüm gösterişli ve yararlı kuruluş, eşya ve araç gereçler bulunuyordu. Örneğin çarşılar, hipodromlar, tapınaklar, çeşmeler, hamamlar, revaklar, korular ve kuşhaneler bu sarayların eklentileri durumundaydı.[25] Gotların kuşatması sırasındaki Roma'nın betimlemesini yapan tarihçi Olympiodorus,[26] zengin senatörlerin büyük bölümünün kendi varlıklarından dört bin altın elde ettiklerini söylüyor ki yaklaşık yüz altmış bin sterlin karşılığı demektir ve bu sayıya, bunun en az üçte bir değerinde olan buğday ve şarap stokları girmemektedir. Bu büyük zenginliği dile getirirken şunu da belirtmek gerekir ki senatörün saygınlığı dolayısıyla genel ve temsil giderleri olarak bin ya da bin beş yüz altın değerinde harcamada bulunması zorunluydu. Honorius'un saltanatı sırasında praetorian'ların yıldönümünü şenlikle kutlayan soyluların yüz bin sterlin değerinde para harcadıklarına ve bu şenliklerin yedi gün sürdüğüne ilişkin örnekler

22. Claudianus'un iki genç konsüle yazdığı şiire bakınız.

23. Secundinus the Manichaean, [içinde] Baron., *Annal. Eccles. A.D. 390*, No. 34.

24. Bkz. Nardini, *Roma Antica*, s. 89, 498, 500.

25. "Quid loquar inclusas inter laquearia sylvas;
Vernula queis vario carmine ludit avis."
Claud. Rutil. Numatian. Itinerar. ver. 111.
Şair, Gotların saldırısı sırasında yaşıyordu. Orta boy bir saray, en çok dört akr büyüklüğündeki Cincinnatus çiftliğini içerisine alabilirdi (Val. Max., IV, 4). "In laxitatem ruris excurrunt," diyor Seneca (Epist., 114). Bkz. Hume'un *Essays*'ındaki akla uygun notu, c. 1, s. 562, son 8vo baskı.

26. Honorius döneminde yapılan bu betimleme tarihçi Olympiodorus'un ([içinde] Photium, s. 197) bir pasajında bulunmaktadır.

vardır.[27] Roma senatörlerinin, bugünkü zenginliklerin sınırlarını aşan taşınmaz varlıkları, tümüyle İtalya'da toplanmış değildi. Bunlar imparatorluğun en uzak eyaletlerine uzanan bölgelerine ve özellikle İyonya ve Ege denizlerinin ötesine yayılıyordu. Actian zaferinin sürekli bir anıtı olarak Augustus tarafından kurulan Nicopolis kenti, dindar Paula'nın malı durumundaydı.[28] Seneca'nın gözlemine göre de düşman ulusları ayıran ırmaklar sonradan yine aynı kimsenin tarlaları arasında akmasını sürdürmektedir.[29] Romalıların bir bölümü topraklarını kendi adlarına, tutsakları çalıştırarak ektiriyorlar, bir bölümü de bir çiftçiye kiraya veriyorlardı. Eski zamanların iktisatçıları, durum elverdikçe, en iyi değerlendirme biçiminin birinci tür olduğunu belirtmekteydiler. Uzaklık ya da çok genişlik nedeniyle taşınmazın sahibi onun ekilip biçilmesine yetişemiyorsa, çoğunlukla işini savsaklayan ve kimi zaman da bağlılık göstermeyen ücretli bir kâhya yerine, babadan evlada geçen ve üzümden pay alan bir ortakçıya

---

27. Alypius, Symmachus ve Maximus'un oğulları, praetor'lukları süresince yüz yirmi, iki yüz ya da dört yüz bin altın harcadılar. Bkz. Olympiodor., [içinde] Phot., s. 297. Halk ağzıyla yapılan bu tahmine bir çekidüzen vermek gerekir ama birinci praetor'a 25.000, ikinciye 20.000, üçüncüye de 15.000 folle'lik bir gider saptayan *Theodosian Code*'daki (L, VI, yasa 5) yasayı açıklığa kavuşturmak güçtür. Folle adı (bkz. *Mem. de l'Academie des Inscriptions*, c. XXVIII, s. 727) yüz yirmi beş gümüş parçasına ve bu bursun 1/2625 değerindeki küçük bir bakır paraya uygulanıyordu. İlk anlamında, 25.000 folle, 150.000 sterline eşit olacaktır. Sonuncusunda, ancak beş ya da altı sterline denk gelecektir. Birincisi saçma olurdu, ikincisiyse gülünç... Ortalama bir değer olmalıydı ve burada folle adıyla gösterilmeliydi. Şu da bir gerçek ki bir yasanın yazılışında ikili anlama gelecek deyimler kullanmak bağışlanacak bir davranış olamaz.

28. "Nicopolis..... in Actiaco littore sita possessioris vestra nunc pars vel maxima est." (Jerom., [içinde] *Praefat. Comment.*, ad Epistol. ad Titum., c IX, s. 243). Tillemont, hangi temele dayandırdığını anlamadığım biçimde, bunun, Agamemnon'dan kalıtım yoluyla geldiğini sanmaktadır (*Mem. Eccles.*, c. XII, s. 85).

29. Seneca, epist. 89. Sözleri gösterişlidir. Ne var ki Romalıların açgözlülüğünü ve gösterişe düşkünlüğünü, abartma yapmadan anlatmak güçtür. Quadringentie'nin geliri üç yüz bin sterlini aşmış, kendilerini yüksek faizle borçlandırdığı kimselerden bunu acımaksızın istemiş ve Britanya'da bu yüzden ayaklanma olmuşsa (Dion Cassius, 1, LXII, s. 1003), filozofun kendisi de kınanmaktan bağışık tutulamaz. Gale'nin (Antoninus, *Itinerary in Britain*, s. 92) sanısına göre Faustinus, Bury yakınındaki Suffolk'ta bir ve Napoli krallığında da başka bir taşınmaza sahip bulunuyordu.

işin verilmesini öğütlemekteydiler.[30]

Çok büyük bir kentin soylu zenginliği, askerî zaferlere karnı tok ve yurt içi yönetimle pek ilgilenmez olunca, doğal olarak özel yaşamın beğeni ve keyiflerine kendini kaptırır. Romalılar, ticaret yapmayı her zaman hor gördüler. Cumhuriyetin ilk yüzyıllarındaki senatörler ise, tefecilik yollarıyla adamları kendilerine bağlıyorlardı. Her iki yanın da çıkarı ve eğilimi eskiden kalma ve unutulmuş yasaları atlatmak ya da çiğnemekti.[31] Roma'da, imparatorluğun her yanında geçerli olan para biçiminde ya da kap kacak olarak o denli altın ve gümüş vardı ki Scipio'nun Kartaca'dan getirdiğinin tümünden daha çoğu yalnızca bir zenginin özel büfesinde bulunuyordu.[32] Servetlerini har vurup harman savurarak harcayan soyluların büyük bölümü, durup dinlenmeden eğlenceler içerisinde yüzen servetlerin ve işsiz güçsüzlerin arasında kendilerini yoksul gibi görüyordu. Binlerce kol, onların fantezisini karşılamak için çalışıyordu. Emirlerinde, cezalandırılmak korkusuyla alın teri döken çok sayıda köle ile zengin olma umuduyla işe girişen işçiler ve tüccarlar vardı. Bugün sahip olduğumuz rahatlıkların büyük bir kısmından eskiler yoksundu[33] ve çamaşır ile camdan elde edilen kolaylık ve olanakları, Avrupalılar, Romalıların masal gibi zenginlikleriyle yaptıkları

30. Volusius, zengin senatör (Tacit., *Annal.*, III, 30), kendi toprakları üzerinde doğmuş olan çiftçileri yeğliyordu. Bu kuralı ondan alarak benimseyen Columella, bu konu üzerinde doğru olarak düşünce yürütmektedir (*De Re Rustica*, 1, I, c. 7, s. 408, [ed.] Gesner., Leipsig 1735).

31. Valesius (ad Ammian., XIV, 6), Chrysostom'un ve Augustin'in tanıklarıyla kanıtlamıştır ki senatörlerin paralarını tefecilikte kullanmaları yasaklanmıştı. Bununla birlikte, *Theodosian Code* ile (Bkz. Godefroy, ad 1, II, başlık 33, c. 1, s. 230-289) yüzde altı ile ya da yasal kazancın yarısıyla paralarını işletmelerine izin verilmişti. İşin garip yanı şu ki bu izin genç senatörlere tanınmıştı.

32. Pliny, *Hist. Natur.*, XXXIII, 50. Gümüşün ağırlığını 4380 libre olarak saptıyor; Livy (XXX, 45) bunu 100.023'e dek çıkarıyor (1 libre = yaklaşık 450 gram). Birinci tahmin, zengin bir kent için çok düşük, ikincisiyse, bir özel kişinin işletmesi için pek çoktur.

33. Bilgin Arbuthnot (*Tables of Ancient Coins*, s. 153) eğlenceli ve şüphesiz gerçek olarak belirttiğine göre, Augustus'un pencerelerinde cam yoktu ve tek gömleği bile bulunmuyordu. Daha sonraki yüzyıllarda, gömlek ve cam yavaş yavaş kullanılmaya başlanmıştı.

harcamalar karşılığında elde ettikleri yararlılıklara yeğ tutmaktadırlar. Süslenmeleri ve görenekleri çok gerçekçi, çok ayrıntılı araştırmalara konu olmuştur. Ne var ki bu araştırmalar beni, bu kitabın planından çok uzaklaştıracağı için Gotların saldırdıkları dönemle ilgili olarak Roma'nın ve halkının gerçeğe uygun bir betimlemesini okuyucuya sunmakla yetineceğim. Çağının tarihini yazmak isteyen bir kimse için en uygununu yapmak üzere başkente gelip yerleşen Ammianus Marcellinus, genel olayları, her gün tanık olduğu özel sahnelerin öyküsüyle birleştirmişti. İyi düşünen okuyucu eleştirilerinin acılığını, hal ve koşullarla kullandığı deyimlerdeki seçimini her zaman haklı bulmayacak ve belki de Ammianus'un karakterini bozan kişisel hınçlarına rastlayacaktır. Ama bu okuyucu Roma gelenek ve göreneklerinin özgün ve ilginç tablosunu, doğru olarak görmek fırsatını da bulacaktır:[34]

"Roma'nın büyüklüğü," diyor Ammianus, "zenginlikle erdemin pek seyrek olarak ve inanılmaz ittifakı üzerine kurulmuştu! Uzun süren çocukluk dönemi, yeni doğan bir kentin komşuları olan İtalya oymaklarına karşı dayanma çabalarıyla geçti. Gençliğinin gücüyle savaşmaya başladı, can kayıplarına uğradı. Muzaffer ordularını dağların, ırmakların, denizlerin ötesine aşırtarak dünyanın her yanında toplanmış defne dallarını bu kente getirdi. Yaşlılığına doğru düşkünleşerek, ama yine kimi zaman adının saldığı korku yüzünden zaferler kazanarak sonunda dinlenmenin dinginliklerini arar oldu. En kendini beğenmiş ulusların dikbaşlarını ezmiş, adalet ile özgürlüğü her zaman korumak için yasalar koymuş olan saygıdeğer kent, akıllı ve güçlü bir ana niteliğiyle, uçsuz bucaksız ülkelerinin özenle yönetimini gözde ço-

34. Ammianus'un metninde yaptığım birtakım değişiklikler konusunda bilgi vermem uygun olacaktır: 1) On dördüncü kitabın altıncı bölümü ile yirmi sekizinci kitabın dördüncü bölümünü birlikte aldım; 2) dağınık bilgiler arasında düzenleme yaparak bağlantılar kurdum; 3) saçma denecek durumdaki abartmaları yumuşattım, üstü kapalı verilmiş olan gözlemleri açıklığa kavuşturdum. Bu girişimler kabul edilirse, kelimesi kelimesine olmasa da gerçek ve aslından ayrılmamış bir metin bulunmuş olacaktır.

cukları olan Caesar'lara bırakmıştır. Numa'nın mutlu saltanatını anımsatan sağlam ve derin bir düzenlik cumhuriyetin kanlı dönemlerinden önce yaşandı.[35] Roma, hep evren kraliçesi olarak yüceltildi ve yenik düşen uluslar onun halkına ve senatosuna saygı beslediler. Ne var ki," diye Ammianus sözlerini sürdürüyor, "bu doğuştan görkemlilik, kendilerinin ve ülkelerinin saygınlığını unutarak en kötü ve en saçma bir yaşam akışı içerisine dalan bir bölüm soyluların bozulmalarıyla gölgelendi. Saf insanları şaşkınlığa ve saygıya zorlamak için durmadan takma adlar ve aslı astarı olmayan sanlar üzerinde çekişiyorlar, Reburrus, Fabunius, Pagonius veya Tarasius[36] gibi adlar seçiyor, gerekirse uyduruyorlardı. Anılarını sonsuzlaştırmak gibi boş bir umuda kapılarak bronzdan ve mermerden heykellerini yaptırıyorlar, kendini beğenmişliklerinin bu anıtları altın şeritlerle bezenmedikçe gönenemiyorlardı. Acilius ise, Antiochus kralının saltanatını kendi değeri ve yüksek yetenekleriyle yıktıktan sonra saygınlık kazanmıştı. Halbuki bunlar, tüm doğu ve batı eyaletlerindeki taşınmazlarının listesini şişirerek gözler önüne seriyor ve şatafat gösterileriyle, basit bir erden farklı yiyip içmeyen ve onlardan ayrı biçimde giyinmeyen atalarının yalınlığı ve bu yüzden taşıdıkları değeri anımsattıkları için kendilerine karşı tiksinme duyguları uyandırıyorlardı. Bizim yeni zaman soylularımızsa, değerliliklerini arabalarının üstünlüğü[37] ve giysilerinin görkemiyle ölçüyor-

35. Claudianus'un Ammianus tarihini okuduğu anlaşılıyor ve çok ciddi bir anlatımla bu büyük evrimi dile getiriyor:
"Postquam jura ferox in se communia Caesar
Transtulit; et lapsi mores; desuetaque priscis
Artibus, in gremium pacis servile recessi."
De Be. Gildonico, s. 49.

36. Antik zaman araştırıcılarının en gerçekçi araştırmaları bile bu bilinmez adların neler olduğunu anlamak konusunda yetersiz kalmıştır. Bana öyle geliyor ki bunlar, tarihçinin kişisel taşlamasını gidermek amacıyla, onun tarafından uydurulmuştur. Şurası da bir gerçektir ki Romalılar, öz adlarına dört, beş ve yediye dek takma ad eklemeyi benimsemişlerdi; örneğin, Marcus Maecius Maemmius Furius Balburius Caecilianus Placidus gibi. Bkz. Noris Cenotaph Piran Dissert., IV, s. 438.

37. Romalıların arabaları çoğunlukla oymalı ya da kabartmalı som gümüştendi. Katırla-

lardı. Uzun erguvan ve ipekten giysileri rüzgârla dalgalanmakta, üzerinde değişik hayvanları simgeleyen işlemelerle süslenmiş zengin gömlekleri sergilenmekteydi.[38] Elli uşağın izlediği arabalar, posta arabaları kadar bir hızla yollardan geçerken taşlar ve evler zangırdıyordu. Romalı hanımefendiler ve öbür kadınlar da senatörlerin örneğine öykünüyor, kapalı arabalarıyla durmaksızın kent içinde ve dış mahallelerde dolaşıyorlardı. Bu sınıftan bir kimse genel hamamlardan birine girmek gibi alçak gönüllülükte bulunursa, üst perdeden buyruklar vererek, halk için kullanılan tüm tertiplerin yalnız kendisine bırakılmasını isteyebiliyordu. Orada keyfine gidecek bir zuhurata rastlarsa, hemşehrilerinin selamını almaya bile yanaşmadığı, elini ve ayağını bile öptürmeye izin vermediği halde, bu rastlantıda beğendiğini kucaklamaktan hiç yüksünmüyordu. Hamamdan çıkarken bu şatafatlı kişi, yüzüklerini, değerli taşlarını ve saygınlığını belirten madalyalarını yeniden takınır, en güzel ve bir düzine kimseye yetecek kadar çok sayıda çamaşır dolu gardıroplarından kendilerine en yakışanlarını seçerler ve Syracuse'un ele geçirilmesinden yalnızca Marcellus için hak verilecek bir kendini beğenmişlikle oradan ayrılırlardı. Bu kahramanlar da arada sırada sefere çıkarlar, İtalya'daki taşınmaz varlıklarını dolaşırlar, tüm yükü ve yorgunluğu kölelerinin çektiği av partileri düzenlerler.[39] Rastlantı olarak belki de isteye isteye kavurucu güneş altında gemilerine binip Puteoli ve Cayeta kıyısını çeviren görkemli kırsal konutlarına Lucri-

---

rın ve atların koşum takımları altınla bezenmişti. Bu görkem, Nero'dan Honorius'a dek sürdürülmüştür. Appian yolu, Gotların kuşatmasından altı yıl önce, Azize Melania'nın karşılanmasına çıkan bu tür görkemli arabalarla baştan başa dolmuştu (Seneca, Epist., LXXXVII; Plin., *Hist Natur.,* XXXIII, 49, Paulin., *Nolan.,* [içinde] Baron., *Annal. Eccles. A.D. 397*, No. 5). Eskilerin arabasıysa, yalın bir karoseri halinde makaslara oturtulmuş, üstü açık ve her türlü hava etkilerine uğrayacak nitelikte olmakla birlikte sonrakilerin altın ve gümüş arabalarına yeğ tutulabilirdi.

38. De Valois, Amasia Piskoposu Asterius'un bir din sohbetinde (ad Ammianus, XIV, 6) keşfine göre, ayılar, kurtlar, aslanlar, kaplanlar vb. nakışlarda işlenmiştir. Dindar kimseler, bu hayvanlar yerine, en saydıkları azizin simgesini ya da adlarını işliyorlardı.

39. Bkz. Pliny'nin mektupları (I, 6). Üç tane çok büyük yaban domuzu, avcı filozofun okumaya daldığı sırada onu hiç tedirgin etmeksizin yakalanmıştı.

ne Gölü yoluyla yaptıkları geziyi[40] Caesar'ın ve İskender'in çetin seferlerine benzetmekteydiler.[41] İpek perdelerinin arasından bir sinek girse, iyi kapanmamış bir aralıktan güneş sızsa hemen şikâyet ederler ve neden Cimmerian ülkesinde dünyaya gelmemiş olmalarından yakınırlar.[42] Kırsal alana gidildiği zaman, ailenin efendisi, tüm ev halkının eşliğinde bulunur. Bir savaşa gidildiği zaman, komutan nasıl süvarileri, piyadeleri, öncüleri, artçıları düşman karşısında savaş düzenine sokarsa, uşakların başı da otoritesinin simgesi olarak elinde tuttuğu bir sopayla kalabalık uşak ve köleler topluluğunu yürüyüş düzenine koyar.[43] Bagajlar ve giysiler önden gider, arkadan bütün yardımcıları ve takımlarıyla kalabalık aşçılar gelir. Bu savaş birliği işsiz güçsüz plebeian'larla kölelerin karışımından oluşmaktadır. Hadımlar grubu artçı durumundadır, en yaşlısından en gencine dek yaş sırasına göre dizilirler. Sayıları ve biçimsizlikleri, ürküntü ve tiksinti verici bir görünüm yaratmaktadır. Dışarıdan bakanlar, ileriki kuşak umudunu, daha doğuştan hemen sonra yok etmek üzere kıyıcı kısırlaştırma yöntemini kuran Semiramis'in anısını lanetlemektedir-

40. Ammianus'ta bulunan Avernus sözcüğünün değişikliği önemli değildir. Avernus ve Lucrinus gölleri birleşiyorlardı ve Agrippa dalgakıranı ile Puteoli körfezinde ağzı darlaşan Julianus limanına akıtılıyorlardı. O yörelerde oturdu Vergilius, bu yapıtı betimledi (*Georgic.*, II, 161) ve uygulama tarihini verdi. Bilimsel eleştirmenler, özellikle Catrou, Strabo'dan, Suetonius'tan ve Dion'dan çok yararlandılar. Depremler ve yanardağlar memleketin yüzünü değişikliğe uğrattı ve 1538'den beri Nuovo Dağı, Lucrine Gölü'nün yerini aldı. Bkz. Camillo Pellegrino, *Discorsi della Campania Felice*, s. 239, 244 vd.; Antonii Sanfelicii Campania, s. 13, 88.

41. "The regna Cumana et Puteolana; loca caetiroqui valde expe tenda, interpellantium autem multitudine paene fugienda." Cicero, ad Attic., XVI, 17.

42. Atasözü haline gelmiş olan ne idiği belirsiz Cimmerian, ilk önce Homeros'un *Odyssey*'inin on birinci kitabında, okyanusun uzak kıyılarındaki bir masal ülkesinin betimlenmesinde kullanılmıştır. Bkz. Erasmi Adagia'nın yapıtları, c. II, s. 593, Leyden baskısı.

43. Seneca, Romalıların yolculuğuyla ilgili olarak üç ilginç durumu aktarmaktadır (Epist., CXXIII). 1) En önden Numidia'lı süvariler yürür ve tozu dumana katarak büyük bir senyörün gelmekte olduğunu haber vermiş olur. 2) Katırlara yalnız kıymetli vazolar değil, kristal ve murra'dan akla gelmedik avadanlıklar da yüklenir. Seneca'nın Fransızcaya çevirisini yapan bilgin, murra'nın Çin ve Japon porseleni anlamına geldiğini belirtmektedir. 3) Güneşten ve soğuktan korumak için güzel yüzlü genç köleler, değerli merhem gibi, birlikte götürülüyorlardı.

ler. Yargılama alanında, Roma soyluları kişisel olarak uğradıkları en küçük bir zarar ya da sataşma karşısında çok büyük tepki gösterirlerse de geri kalan tüm insanlar için hor görücü bir ilgisizlik içerisinde bulunurlar. Bir sürahi sıcak su mu istediler? Köle bunu getirmekte gecikirse, onun ağır davranmasının cezası olarak üç yüz kırbaç vurulur. Bu köle, adam öldürmekle suçlanmaktaysa, efendisi onun çok kötü bir insan olduğunu kendisine duyurur; bu suçu ikinci kez işlemişse gereği gibi cezalandırılır. Romalılar, eskiden konukseverlik erdemiyle davranırlardı. Her yabancı onların iyiliğinden yararlanma hakkına sahipti. Değerliliği ödüllendiriyor, mutsuzluğu avutucu söz ve davranışlarda bulunuyorlardı. Bugün ise," diyor Ammianus, "yüksek dereceden bir yabancı, bizim zengin senatörlerimizden birinin evine girecek olursa, ilk gelişinde çok iyi kabul görecek, dostluk gösterileri ve minnet altına sokacak denli iyi davranışlara tanık olacaktır ki bu ünlü dostun sıcak çevresinden ayrıldığı zaman bu kibarlık ve incelik dolu yere gelmesini neden bu kadar geciktirmiş olduğuna üzülecektir. Yine böylesine kibar bir kabul göreceğine güvenerek ertesi gün ziyaretini yineleyince şaşkınlıkla görecektir ki senatör onun, hangi ülkeden olduğunu ve adını bile unutmuştur. Sabır gücü, daha çok dayanmasına elverirse kendini, konak hizmetkârları arasında bulur, minnet ve dostluk nedir bilmeyen, ancak geldiğini gittiğini görmekle yetinen bir efendiye saygılarını sunmak gibi kuru bir izinden başka bir ilgiyi elde edemez. Zengin kimseler genel bir şenlik[44] hazırlarlarsa, özel şölenlerini bolluk içerisinde kutlayacaklarsa misafirlerin seçimi uzun bir tartışma konusu olur. Özentisiz, bilgin ya da ılımlı vatandaşlar, seyrek

44. "Distributio solemnium sportularum." *Sportuloe* ya da *sportelloe* küçük kaplar olup, yüz *quadrante* ya da yaklaşık yirmi beş *penny*'lik sıcak nevale alabileceği düşünülmüştür. Bunlar, gösterişli bir biçimde salona diziliyor ve kapıya yığılan aç insanlara dağıtılıyordu. Juvenal'in ve Martial'in taşlamaları bu gösterişli ve az incelikli gelenekten çok söz etmektedir. Bkz. Suetonius, (içinde) Claud., b. 21, (içinde) Neron., b. 16, (içinde) Domitian, c. 4, 7. Bu erzak sepetleri sonradan altın ve gümüş paraya dönüştürüldü ya da evlenme törenlerinde, konsüllük verilmesinde, birinci sıradaki vatandaşlar arasında karşılıklı armağan konusu oldu (Bkz. Symmach., Epist., IV, 55, IX, 124 ve Miscell., s. 256).

olarak yeğ tutulurlar. Protokol listesini hazırlayanlar, özel birtakım neden ve güdülerle, en aşağılık kimselerin adlarını misafirler arasına yazarlar. Yazılanlar büyüklerin ailelerine en yakın durumda olan, düzmeceleri ve dalkavukluğu en iyi beceren küstahlardır. Bunlar efendilerinin her sözüne ve her davranışına alkış tutarlar. Konağın mermer sütunlarından yer taşlarına varıncaya dek her şeye hayranlıklarını belirtirler, şatafat ve incelikten o kadar söz ederler ki zengin efendi, bütün bunları kişisel değerliliğinin bir bölümü olarak görmeye başlar. Olağan büyüklüklerini aşan boylarda yapılmış tablolardaki kuşlar, gelincikler[45] ya da balıklar en zayıf dikkatleri bile çeker. Aklı başında davetliler bu can sıkıcı yinelemeyi görmemek için gözlerini başka yana çevirirken görevlendirilen noterler bir tutanakla bu ilginç olayı saptarlar. Oyunculuk mesleği de büyüklerin arasına girebilmek için güvenilir bir yoldur. Konfedereler ayrılmaz bağlarla, denebilir ki haydutlukla, birbirlerine bağlanmışlardır. *Tesserarian* (ya da tavla) oyununda üstün bir bilgi sahibi olmak zengin olmanın ve ün kazanmanın da başka bir sağlam yoluydu.[46] Bir şölende ya da bir toplantıda, bu yüce oyun sanatının ustasının yeri ancak bir ma-

---

45. Latince *glis*, Fransızcası *loir*'dır. Bu küçük hayvan ormanlarda yaşar ve anlaşıldığına göre soğuklarda uyuşup kalır (Bkz. Plin., *Hist. Natur.*, c. VIII, s. 82; Buffon, *Hist. Naturelle*, c. VIII, s. 153 ve Pennant, *Synopsis of Quadrupeds*, s. 289). Kırsal evlerde çok sayıda *glis* ya da *loir* besleniyor ve semizlendiriliyordu, böylece çok kazançlı bir mal edinilmiş oluyordu (Varro, *de re Rustica*, III, 15). Bu yemek "Censor" denilen görevlilerin gülünç yasağından beri çok görkemli sofralarda aranılır oldu. Söylendiğine göre, bugün de Roma'da yine büyük önem taşımaktadır ve Colonna hanedanının prensleri çoğunlukla bundan ikram etmektedirler (Bkz. Brotier, the last editor of Pliny, c. II, s. 458, [içinde] Barbou, 1779).

46. *Trictrac* da denebilecek bu oyun, en ağırbaşlı Romalıların bile en gözde eğlencelerinden biriydi ve eski hukukçu Mucius Scaevola bu oyunu çok iyi oynamakla ünlüydü. Buna, *alvevolus*'u ya da tablayı bölen "scripta", yani çizgiler nedeniyle "ludus duodecim scriptorum" adı veriliyordu. Bu tabla üzerine biri beyaz öbürü siyah olmak üzere iki "ordu" düzenli olarak diziliyordu. Bu ordular, oyunun kurallarına, *tesseroe*'lerin ya da zarların getirdiği şansa göre yer değiştiriyordu. Dr. Hyde, Pers dilinden alınmış "nerdiludium"un İrlanda'dan Japonya'ya değin değişen tarihi üzerine ayrıntılı bilgiler vermekle ve bu konu üzerinde pek de ilginç olmayan klasik ve doğusal allamelik taslamaktadır. Bkz. *Syntagma Dissertat.*, c. II, s. 217-405.

gistra'dan sonra geliyordu ve Cato, praetor'luk için kendisini seçmeyi istemeyen halkın karşısında nasıl bir duyguya kapılırsa aynı şaşkınlığı ve tiksintiyi gösterirdi. Her türlü yorgunluktan nefret eden, okumanın verdiği olanakları hor gören soylular bilgi edinme isteğince pek az rahatsız edilirler. Juvenal'in taşlamaları, Marius Maximus'un gereksiz ayrıntılarla dolu ve masalımsı öyküleri, okumaya değer gördükleri kitapları oluşturmaktadır.[47] Babalarından kalıtım yoluyla kendilerine geçmiş kitaplar, mezara gömülmüş gibidirler, hiç gün yüzü görmezler.[48] Ama konutlarının içi tiyatro grupları, flütler, büyük lirler ve su ile çalışan orglarla doludur. Sarayları, her zaman okuyucuların sesleri, müzik aletlerinin melodileriyle inlemektedir. Bu saraylarda ses sağduyudan yeğ tutulur ve ruhtan çok maddi varlıkla ilgilenilir.

En küçük bir geçici hastalık şüphesi, en yakın dostların bile birbirini görme için gidip gelmekten onları alıkoyar. Bu arada, haber almak üzere bir uşak gönderilmişse, dönüşünde yıkanıp temizlenmeden eve sokulmaz. Bununla birlikte açgözlülük bu kadınsı korkuya üstün gelir. Kazanacak bir şey gördüğü zaman ağır damla hastası olan senatör bile Spoleto'ya dek gider. Kan ya da ölüme bağlı tasarrufla miras elde edebilme umudu kendini beğenmişlik ve büyüklük taslamayı birden yok eder. Elverişli bir vasiyetnamenin imzalatılmasında ve onun erken kullanılır hale getirilmesinde çok uzmandırlar. Zengin ve çocuksuz bir yurttaş Romalıların en saydıkları, en sevdikleri kimsedir. O hale geldi ki aynı evde, ayrı dairelerde, koca ve karı noterlerini ayrı ayrı çağırdılar ve birbirlerinden sonra yaşamaları halinde, başka başka vasiyetleri kapsayan senetler düzenlettiler. Saçma ve zırva bir

47. "Marius Maximus, homo omnium verbosissimus, qui, et mythistoricis se voluminibus implicavit." (Vopiscus, [içinde] *Hist. August.*, s. 242). Trajanus'tan Alexander Severus'a dek imparatorların yaşam öykülerini yazdı. Bkz. Gerard Vossius, *de Historicis Latin.*, L, II, b. 3, yapıtları, c. IV, s. 57.

48. Bu taşlamada belki de bir abartma vardır. Macrobius'un *Saturnalia*'ları ve Jerom'un mektupları tatmin edici biçimde kanıtlıyorlar ki üst sınıftaki Romalıların kadınları da erkekleri de klasik edebiyatı ve Hristiyanlık din bilimini okuyup işlemekteydiler.

gösteriş ve şatafatın sonu ve cezası sayılması gerekli sıkıntı bu gururlu soyluları en utanç verici çarelere başvurmak zorunda bıraktı. Ödünç para almak mı gerekiyor? Komedi tiyatrosundaki köle gibi aşağılık olur ve yaltaklanırlar ama zavallı alacaklı, alacağını geri istediği zaman, Hercules'in torunları kesilip yüksekten konuşan korkulu yaratık haline dönüşürler. Alacaklı kendilerini tedirgin etmeyi sürdürürse, keyiflerinin aşağılık ajanlarından biri aracılığıyla bu kendini bilmez alacaklı için zehir ya da sihirbazlık suçlaması yapılarak hapis cezası verdirilir. Alacaklı, pek az durumlar dışında, buradan, alacağı olmadığını bildiren bir aklama kâğıdı imzalamadan çıkamaz. Romalıları zehirlemiş olan utanç verici kötülükler, sağduyuyu zedeleyici gülünç bir batıl inanca dayanmaktadır. Kendilerinin gelecekteki büyüklüklerinin ve huzurlarının imlerini bir kurbanın iç organlarına bakarak okuduklarını iddia eden falcıları saflıkla dinleyerek öğrenmek isterler. Aralarından çoğu, astroloji kuralları, Merkür'ün durumu ve ayın görünüşüne göre kendi halini saptamak üzere gerekli danışmayı yapmadan yıkanmak, yemek ve halkın içerisine girmek gibi davranışlara girişmekten korkar.[49] Böyle bir saflığı, kadiri mutlak bir Tanrı'nın varlığını yadsıyan, hiç değilse ona şüpheyle bakan bir dinsizde görmek oldukça eğlenceli bir durum yaratmaktadır."

Ticaretin ve zanaatların geliştiği kalabalık kentlerde yaşamını elleriyle kazanan orta sınıf, öbür sınıflara oranla daha büyük ölçüde ürer ve kentsel toplumun en güçlü bölümünü oluşturur. Bayağı ve oturarak yapılan zanaatları hor gören Roma plebeian'ları, cumhuriyetin ilk zamanlarından beri borçların ve tefeciliğin baskısı altında ezilip durmuşlardı. Çiftçi ise, askerlik hizmeti gördüğü sırada tarlasını ekememek zorunda kalmıştı.[50] Eskiden

49. Macrobius, soylu Romalılarla yakın dosttu. O da yıldızları gelecek olayların nedenleri, hiç değilse doğru göstergesi olarak düşünmektedir (*de Somn. Scipion.*, L, I, b. 19, s. 68).

50. Livy'nin tarihleri (bkz. özellikle VI, 36) durmadan zenginlerin zorla almasından ve yerli borçluların kötüleşmiş durumlarından söz etmektedirler. Yiğit ve yaşlı bir askerin öyküsü (*Dionys. Hal.*, L, VI. b. 26, s. 347, [ed.] Hudson ve Livy, II, 23) övgünün çok

beri özgür mülkiyetleriyle yerliler arasında paylaşılmış bulunan İtalya toprakları, kimi zaman satın alan, kimi de tefecilikle yavaş yavaş Roma soylularının eline geçti. Cumhuriyetin yıkılmasından önceki yüzyılda bağımsız bir varlığa sahip olan ancak iki bin malikten söz edilmektedir.[51] Lejyon komutanlığı ve eyalet yöneticiliği gibi devlet saygınlıkları halkın oyu ile kazanıldığı sürece bu değerli seçme hakkı fakirliğin acılarını uyuşturmaya yarıyor, yoksul vatandaş, Roma halkının oluştuğu yirmi beş oymağın ya da yüz doksan üç centuries'in oylarıyla çoğunluk elde etmeye çalışan adayların tutkulu el açıklığında bir geçim kaynağı bulabiliyordu. Communia'lar güçlerini ve varlıklarını yitirince imparatorluk döneminde, kısa sürede aşağı halkın topluluğu durumuna dönüşmüştür. Kölelerin azat edilmesi ve yabancıların el birliğiyle her kuşakta varlığını sürdürebilmişti. Hadrianus zamanından beri Romalılar, başkentin, dünyanın tüm kusurlarını ve kendilerine ters düşen ulusların gelenek ve göreneklerini örtmesinden yakınmışlardır. Galyalıların ılımsızlığı, Yunanların güvenilmezlikleri ve hileleri, Yahudilerin ve Mısırlıların dikkafalılıkları, Suriyelilerin alçaklıkları ve Asyalıların sözüm ona, aşağılık söz dinleyicilikleri, Romalı adı altında, ama "sonsuz kent"in duvarları içerisinde oturamadıkları için vatandaşlarından ve de hükümdarlarından bile nefret eden kalabalıkların ortak niteliklerini oluşturuyordu.[52]

Bununla birlikte Roma'nın adı yine de saygıyla anılıyordu.

---

kötüye kullanıldığı o çağlar anlatılırken sık sık dile getirilmelidir.

51. "Non esse in civitate duo millia hominum qui rem habereni." (Cicero., *Offic.*, II, 21 ve Paul. Manut. yorumuyla, [ed.] Groev.). Tribunus Philippus, bu belirsiz sayımı söylevi arasına sokmuştur (A.U.C., 649); Gracchi'lerin (bkz. Plutark) olduğu gibi onun da amacı halkın fakirliğini acıyarak anlatmak ve abartmaktı.

52. Juvenal'in nefretle yakındığı üçüncü taşlamasına (60-125) bakınız.

"Quamvis quota portio faecis Achaeil
Jampridem Syrus in Tiberem defluxit Orontes;
Et linguam et mores," vd.

Seneca (Consolat. ad Helv. b. 6), tüm insanların yaşamlarını sürgünde geçirdiğini belirterek annesini avutmaya çalışıyor ve Roma'da oturanlardan çoğunun bu başkentte doğmamış olduğunu ona anımsatıyor.

Halkın çıkardığı geçici gürültüler hoşgörüyle bastırılıyordu. Constantinus'un halefleri, demokrasiden artakalanları askerî gücün zorbalığıyla yıkacak yerde Augustus'un tedbirli siyasasını benimsediler ve yoksulluğu avutarak başkent halkını oyalama yolunu tuttular.[53] Bu önlemler şöyle sıralanabilir: 1) Tembel plebeian'ları rahat ettirmek için her ay tahıl olarak verilen ekmek tayını her gün dağıtılan ekmeğe dönüştürüldü. Çok sayıda büyük fırın yaptırılarak halk için çalıştırıldı. Belirli saatlerde her vatandaş, elindeki belgeyle, mahallesinde ya da bölgesinde kurulmuş olan merdivenden çıkıyor ve ailesi için gerekli üç libre ağırlığındaki ekmeği ya parasız ya da çok ucuz ederle alıyordu. 2) İçerisinde yetişen meşe palamudu ve püsküllü büyük hayvanlar ve yaban domuzları için çok besleyici yiyecek olan Lucania ormanlarından[54] bol miktarda ve ucuza et sağlanıyordu. Yılın beş ayında yoksul yurttaşlara domuz yağı dağıtılıyordu. Eski görkem ve refahın çok azalmış olduğu bir dönemde bile başkentin yıllık tüketimi, Valentinianus'un bir buyruğuyla, üç milyon altı yüz yirmi sekiz bin pound olarak saptanmıştı.[55] 3) İlk çağların yaşamında yağ, aydınlanma ve yıkanma için zorunlu bir gereksinme maddesiydi. Roma'ya verilmek üzere Afrika'ya konulan yıllık yüklenim üç milyon poundu buluyordu. 4) Augustus'un başkente yiyecek sağlamak üzere aldığı önlem dışında başka yol-

53. *Theodosian Code*'un on dördüncü kitabında ekmekle, etle, yağ ve şarapla ilgili her şey vardır. Büyük kentlerin asayiş sorunları özellikle işlenmektedir (bkz. III, IV, XV, XVI, XVII, XXIV'üncü başlıklar). Eleştirili açıklamacı Godefroy'un kitaplarında bulunan ikinci önemdeki bilgileri aktarmada bir yarar görmüyoruz. Asker tayınını parayla ölçüştüren Theodosius yasasına göre, yaklaşık on üç askerî para değerinde bir altın seksen pound değerine karşılık oluyordu ya da on iki *modii* veya tuz ölçüsü sayılıyordu (*Cod. Theod.*, 1, VIII, başlık IV, yasa 17). Bir *amphora* için yetmiş pound ile bir şişe şarabın fiyatı yaklaşık on altı peni olarak saptanıyor.

54. *Description of the World* adlı yapıtın bilinmeyen yazarı (s. 14, [içinde] c. III, *Geograph. Minor. Hudson*), barbar Latin'inde Lucania için şunları söylüyor: "Regio optima, et ipsa omnibus habundans, et lardum multum foras. Proptor quod est in montibus, cujus aescam animalium rariam."

55. Bkz. Novell. ad calcem Cod. Theod. D. Valent. L, II, başlık XV. Bu yasa Roma'da, M.S. 452'de 29 Haziran'da yayımlandı.

lara başvurulmamıştı. Halk şarabın pahalı olmasından yakınınca imparator bildiri yayımlıyor, Agrippa kemerleriyle her yana bol, temiz ve sağlıklı su verilen bir kentte susuzluktan yakınmanın akılcı olmayacağını uyruklarına anımsatıyordu.[56] Bu güçlü kanatkârlık yavaş yavaş tavsadı ve Aurelianus'un istediği şey yerine getirilmediyse de[57] görünüşe göre, şarabın kullanımındaki genelleme çok kolaylaştırıldı. Seçkin sınıftaki bir *magistra* genel şarap mahzenlerinin yönetimiyle görevliydi, Campania bağlarının çok büyük bir bölümü başkentliler için ayrılmıştı.

Augustus'un haklı olarak övdüğü bu değerli su kemerleri suyu hamamlara (*Thermoe*) getiriyordu. Bunlar her mahallede yapılmış görkemli yapılardı. Belirli saatlerde senatörlerin ve halkın yararlanmasına açık tutulan Caracalla hamamlarında bin altı yüz mermer yıkanma yeri bulunmaktaydı. Diocletianus hamamlarında da üç binden çok yıkanma yeri vardı.[58] Bölmelerin duvarları, desenlerinin inceliği ve renklerin değişikliğiyle resme öykünülmüş mozaiklerle kaplıydı. Bu arada Numidia mermeri ile ustalıkla işlenmiş Mısır graniti de göze çarpıyordu. Sıcak su saklama yerinden büyük havuzlara, som gümüş ağızlı geniş arklarla su geliyordu. En alt katmandan bir Romalı bile az bir bakır para karşılığında, Asyalı bir kralın bile imrenebileceği bu lüks olanaktan yararlanıyordu.[59] Bu saray gibi yerlerden çok kez ceketsiz ve pabuçsuz, yoksul plebeian'ların çıktığı görülürdü. Bunlar bütün gün yollarda ve Forum'da dolaşarak havadis toplayan ve birbirleriyle kavga eden, ailelerinin geçim parasını kumarda yiyerek geceyi en kirli işlerin çevrildiği aşağılık çevrelerde geçiren insanlardı.[60]

56. Sueton., (içinde) *August.*, b. 42. Bu imparatorun, güzel Rhaetia şarabıyla yaptığı en büyük hovardalık bir sextarius (İngiliz pint'i. yaklaşık yarım litre) aşmıyordu (Id. b. 77). Ayrıca bkz. Torrentius, ad loc. ve Arbuthnot, Tables, s. 86.

57. Onun isteği, bugünkü Toskana'nın çorak ve esenliksiz Maremme'leri yerine Hetruria kıyısı boyunca bağ yetiştirmekti (Vopiscus, [içinde] *Hist. August.*, s. 225).

58. Olympiodor., [içinde] Phot., s. 197.

59. Seneca (Epist., LXXXVI) Scipio Africanus'un Liternum'daki yazlık evinde bulunan hamamları Roma'nın hamamlarıyla karşılaştırmaktadır.

60. Ammianus (1, XIV, b. 6 ve 1, XXVIII, b. 4), soylu Romalıların lüksünü ve kendini

İşi gücü olmayan kalabalık insanlar için en çekici eğlenceler sirk oyunları ve tiyatrolardı. Hristiyan hükümdarların dindarlığı gladyatör boğuşmalarına son vermişti. Buna karşılık Roma halkı sirke, âdeta tapınağı, cumhuriyetin makamı, kendi evi gözüyle bakıyordu. Sabırsız kitle, yer kapmak için, gün ağarmadan önce yataktan kalkıyordu. Kimisi ise geceyi, dolaylardaki kemer altında geçiriyordu. Güneşin doğuşundan batışına dek, yağmurdan ve sıcaktan pek de etkilenmeyen üç-dört yüz bin izleyici, gözleri arabalara ve sürücülerine dikilmiş, düşünceleri yalnızca tuttukları rengin başarısı için korku ve umutla dolu olarak öylece bekliyordu. Onları dışarıdan gören, sanki cumhuriyetin alınyazısını bu yarışlar belirleyecekmiş gibi bir kanıya kapılabilirdi.[61] Haykırışları ve alkışlarıyla yabanıl hayvan avındakilerden ya da bir tiyatro oyununun izleyicilerinden daha az coşkulu değillerdi. Çağımız başkentlerinde tiyatro temsilleri bir güzel duygu okulu olarak düşünülebilmekte, kimi zaman da erdem örneği olarak alınmaktadır. Ne var ki Romalıların trajik ve komik dizini ilk çağ Atina dehasının aşağılık bir öykünmesinden başka şey değildi[62] ve cumhuriyetin çöküşüyle birlikte sessizliğe gömülüp kalmıştı.[63] Artık sahnelerde uygunsuz kaba komedilerden ve

---

beğenmişliklerini betimledikten sonra halkın kusurları ve saçma sapan işleri için de aynı tiksintiyle birtakım sözler söylüyor.

61. Juvenal, *Satir.*, XI, 191 vd. Tarihçi Ammianus'un deyimleri, bu taşlamacı ozandan ne daha çok sert ne de daha çok ılımlıdır. Her birisi de doğalarına göre betimleme yapmaktadır. Sirkin alabileceği izleyici sayısı kentin *Notitioe*'lerinden alınmıştır. Rastlanılan ayrımlar, birbirlerinden kopya etmediklerini kanıtlamaktadır. Kırsal alanda oturanların da kitleler halinde başkente koşup geldikleri düşünülürse bu sayıların inanılabilir olduğu anlaşılır.

62. Gerçekte, -kimi zaman- özgün piyesler yazıyorlardı.

"Vestigia Graeca
Ausi deserere et celeb rare domestica facta."

(Horat., Epistol. ad Pisones, 285 ve Pacuvius'un Brutus'uyla Decius'una ya da Maternus'un Cato'suna trajedi adını uygun görebilen Dacier'nin bilgili olmakla birlikte pek açık olmayan notu). Seneca'lardan birisine yükletilen Octavia bugün mevcuttur ve Roma trajedisi üzerinde büyük bir kanı vermez.

63. Pliny ve Quintilianus zamanında trajik bir ozan, büyük bir salon kiralayarak çağırdığı kalabalığa piyesini okumak gibi acıklı durumlara düştü (bkz. *Dialog. de Oratoribus*, b. 9, 11 ve Plin., *Epistol.*, VII, 17).

kadınsı müzikten başka şey görülmüyor ve dinlenmiyordu. Augustus'tan altıncı yüzyıla dek ününü sürdüren pandomimalar,[64] söze gerek kalmadan, ilk çağ tanrılarının çeşitli öykülerini anlatıyordu. Kimi zaman filozofun önemini hiçe indirecek kadar bu sanatın ileri gitmesi halkın alkışlarını ve hayranlığını çekiyordu. Çok büyük ve görkemli Roma tiyatrolarında üç bin dansçı, bir o kadar okuyucu ve çok sayıda koro şefi bulunuyordu. Öyle ki, bir kıtlık zamanında, şiir ve matematik gibi kafa işi sanat mensuplarını bile içerisine alan ve başkentteki tüm yabancıları uzaklaştıran bir yasa, halkın verdiği önemi göz önünde tutarak tüm tiyatro sanatçılarını kapsamı dışında bırakmıştı.[65]

Denildiğine göre Elagabalus, Roma'da oturanların sayısını örümcek ağları sayısıyla saptamak gibi saçma bir düşünce ileri sürmüştü. Bu araştırmasını daha az gülünç araçlarla yapabilseydi en akıllı imparatorlar arasında sayılırdı. Böylece Roma yönetimi için çok önemli ve gelecek kuşaklar için çok ilginç bir sorun kolayca çözümlenmiş olacaktı. Tüm halkın doğumları ve ölümleri doğru olarak kayda geçirilecekti. İlk çağ yazarlarından biri yıllık sonuçları ya da gerçekliğe kavuşturulmuş olay listelerini bildirmek lütfunda bulunsaydı belki de eleştirmenlerin abartmalı savlarını çürütecek ve bilginlerin daha ılımlı ve daha olası görüşlerini doğrulayacak bir sayısal bilgiyi ortaya koyabilecektik.[66] Bu konudaki en güzel araştırmalar aşağıda gösterilen kanıtlar üzerine oturtulmuştur. Bunlar zayıf gibi görünüyorlarsa da eski Roma

64. Lucianus'un *Saltatione* adlı diyaloğuna bakınız, c. II, s. 265-317, Reitz baskısı. Pandomimler, saygın adını kazandılar ve tüm sanatları ve bilimleri de içerisine alması istendi. Burette ([içinde] *Memoires de l'Academie des Inscriptions*, c. 1, s. 127 vd.) pandomim sanatı tarihine ilişkin bir özet vermiştir.

65. Ammianus, 1, XIV, b. 6. Roma sokaklarının, saçlarıyla ve kıyafetleriyle ilgilenmekten başka uğraşları bulunmayan ve çocuk yapacak çağda kızlarla dolup taşmasından yakınmaktadır; "jactari volubilibus gyris, dum experimunt innumera simulacra, quae finxere fabulae theatrales."

66. Lipsius (c. 111., s. 423, *de Magnitud. Romana*, L, III, b. 3) ve Isaac Vossius (*Observant. Var.,* s. 26 - 34) dört, sekiz veya on dört milyon kişinin yaşadığı gibi garip bir düşünceye kapılmaktadırlar. Hume (*Essays*, c. 1, s. 450-457) sağduyu ve şüphecilikle, eski zamanlar nüfusunu gizlice azaltma konusunda bir istek gösteriyor.

nüfusu konusunu belirli bir noktaya dek aydınlatabileceklerdir: 1) İmparatorluk başkenti Gotlar tarafından kuşatılınca matematikçi Ammianus, Roma'nın çevresini doğru olarak ölçtü ve çevre çemberini yirmi bir mil olarak saptadı.[67] Unutmamak gerekir ki kentin planı hemen hemen bir çember gibiydi ve bu geometrik biçim bir çember içerisinde bulunabilecek alanların en büyüğünü oluşturur. 2) Augustus zamanında yaşayan mimar Vitruvius bu konuda tam bir otoriteye sahipti. Ona göre Roma'da oturanlar, kentin sınırını aşacaklardı; o zaman, belki de her yandaki bahçeler ve yazlık evler nedeniyle genişleme olasılığı kalmayacağından, doğru olmamakla birlikte, evlerin yüksekliğini çok büyük ölçüde artırmayı önerdi.[68] Çoğu zaman aceleyle ve ucuz gereçlerle yapılmış olan bu binaların katlarını artırmak, sık görülen acı sonuçlu kazalara yol açtı. Augustus ve Nero'nun buyruklarıyla Roma kenti içerisindeki binaların, temel düzeyinden başlayarak yetmiş *feet*'ten yüksek olması yasaklandı.[69] 3) Juvenal, belki de kendi hazin deneyimiyle, kötü koşullar altında yaşayan vatandaşlara Roma'yı hemen bırakıp uzaklaşmalarını, İtalya'nın küçük kentlerinden birinde uygun bir ev satın almalarını, ona verecekleri paranın başkentte oturdukları barakanın yıllık kirasından çok olmayacağını yazıyor, onların durumuna acıyor.[70]

---

67. Olympiodor., (içinde) Phot., s. 197. Bkz. Fabricius, *Bibl. Graec.*, c. IX, s. 400.

68. "In ea autem majestate urbis, et civium infinita frequentia, innumerabiles habitationes opus fuit explicare. Ergo cum recipero non posset area plana tantam multitudinem in urbe, ad auxilium altitudinis aedificiorum res ipsa coegit devenire." (Vitruv., II, 8). Vossius'a borçlu olduğum bu pasaj çok güçlü ve aydınlıktır.

69. Pliny, Aristides, Claudianus, Rutilius'un vb. art arda olan tanıklıkları, buyrukların, kötü davranışları önlemeye yetmediğini kanıtlamaktadır. Bkz. Lipsius, *de Magnitud. Romana*, L, III, b. 4.

"Tabulata tibi jam tertia fumant;
Tu nescis; nam si gradibus trepidatur ab imis
Ultimus ardebit, quem tegula sola tuetur
A pluvia."
Juvenal., *Satir.*, III, 199.

70. Üçüncü taşlamanın tümünü okuyunuz, özellikle 166, 223 vb. Bir *insula* ya da pansiyonda üst üste yığılmış insanların betimlenmesi (bkz. Petronius, b. 95, 97) Juvenal'in yakınmalarına hak verdiriyor; bu yolda verdiği bilgiler reddedilir nitelikte olmayan He-

Buna göre kiralar da aşırı ölçüde yüksekti. Zenginler çok büyük paraları gözden çıkararak toprak satın alıyor, buralara saraylarını ve bahçelerini kuruyorlardı. Buna karşılık Roma kentindeki halk küçük bir alan içerisinde yığılıp kalıyor, Paris'te ve daha başka birçok yerde olduğu gibi, bir binanın dairelerini paylaşıyorlardı. 4) Theodosius zamanında yapılmış bir Roma betimlemesinde de görüldüğü gibi tüm evlerin sayısı kırk sekiz bin üç yüz seksen ikiyi buluyordu.[71] Evler *domus* ve *insuloe* adları verilen başkentteki konutların tümünü kapsıyordu. Bunların içerisinde azatlılarına ve kölelerine ayrılan evleriyle birlikte eskilerin görkemli saraylarından, şair Codrus'un karısıyla barındığı tek göz odalı konutlara dek her tür barınak bulunuyordu. Paris kenti için uygulanan hesap biçimini benimseyerek[72] her çeşit konutta yirmi beş kişi olduğunu kabul etsek, Roma kentinin nüfusunu bir milyon iki yüz bin olarak saptayabiliriz. Bu sayı çağımızdaki Avrupa'nın büyük kent nüfuslarından aşkın görünürse de çok büyük bir imparatorluğun merkezi için olanaksız sayılmayabilir.[73]

İşte, Gotlar kuşattığı, daha doğrusu abluka altına aldığı sırada Honorius'un saltanatı altındaki Roma'nın durumu böyleydi.[74] Alaric, saldırı zamanını sabırsızlıkla bekleyen kalabalık

---

ineccius'un (*Hist. Juris. Roman.*, b. IV, s. 181) bildirdiğine göre, Augustus zamanında çeşitli *coenacula*'lar ya da bir *insula*'nın daireleri olağan olarak kırk bin *sesterces*, ki üç yüzle dört yüz sterlin arasında bir miktarı simgeler ve bu da bu konutların önemini ve değerini kanıtlar (Pandect., L, XIX, başlık II, n. 30).

71. Bu sayı 1780 *domus* ya da ana ev biriminden oluşmaktadır ki bölündükleri dairelere göre 46.602 *insuloe* ya da lojman eder (bkz. Nardini, *Roma Antica*, L, III, s. 88). Bu sayı çeşitli *Notitioe*'lerin metinleriyle uygunluk göstermekte ve doğru olduğu anlaşılmaktadır.

72. Bkz. dürüst yazar Messance, *Recherches sur la Population*, s. 175-197. Muhtemel veya belirli sebeplere göre Paris'in nüfusunu, 23.565 konut, 71.114 aile ve 576.630 kişi olarak hesaplıyor.

73. Bu hesap, Tacitus'un son yayımcısı (c. II, s. 380) Brotier'nin, ne olanaksız ne de çok önemli olmayan bir gerçeğe yakınlığı savunuyor gibiyse de yaptığı hesaptan pek de ayrı düşmemektedir.

74. Çoğu zaman ikinci ve üçüncüsüyle karıştırılan ilk Roma kuşatmasına ilişkin olaylar için Zosimus'a (1, V, s. 350-354), Sozomen'e (1, IX, b. 6), Olympiodorus'a ([içinde] Phot., s. 180), Philostorgius'a (1, XII, b. 3) ve Godefroy'a (*Dissertat.*, s. 467-475) bakınız.

ordusuna ustaca bir düzen vererek başkenti tam olarak sardı, on iki kapıyı kullanılmaz duruma soktu, yakın yerlerle her türlü ulaşım ve iletişimi kesti, Tyber'deki su taşımacılığını durdurdu, böylece Romalıları, yiyecek sağlayabilecekleri tek olanaktan da yoksun bıraktı. Soylular ve halk, bir barbarın dünya başkentini kuşatmaya kalkışma küstahlığını öğrenerek şaşkınlığa uğradılar ve tiksinti duydular. Ne var ki mutsuzluk, kısa sürede gururu alt etti. Silahlı bir düşmanı püskürtmeye girişemeyerek öfkelerini günahsız ve savunmasız bir kurban üzerinden aldılar. Romalıların, büyük Theodosius'un yeğeni olup o sıradaki imparatorun halası ve kaynanası olan Serena'ya karşı saygı duymaları gerekecekti ama Stilicho'nun dul eşinden korkuyorlardı ve bu korkuları, prensesin Got kralıyla gizli ve haince haberleştiği söylentisinden ileri geliyordu. Halkın çılgınlığından -istemedikleri halde- etkilenen ya da buna sürüklenen senatörler, suçlu olduğuna ilişkin herhangi bir kanıta dayanmaksızın onun hakkında ölüm cezası getiren bir kararname çıkardılar. Serena alçakça boğazlandı. Gözleri hiçbir şeyi göremez halde bulunan halk yığınları bu barbarca davranışın neden Roma'yı kurtaramadığını ve barbarların çekilmesini sağlayamadığını bir türlü anlayamıyordu. Kıtlık kendini duyurmaya başlıyordu ve Roma'nın zavallı insanları açlığın bütün korkulu sonuçlarını gördüler. Ekmek dağıtımı üç libreden yarım libreye, sonra dörtte bire ve en sonunda da sıfıra indi. Buğday fiyatı yoksul vatandaşların yetişemeyeceği bir düzeye yükseldi. Her türlü yiyecekten yoksun kalan insanlar zenginlerin yardımı için yalvarmaya başladılar. İmparator Gratianus'un dul karısı Laeta, Roma kentinde oturuyordu. Bir süre halkın çektiği acıları giderdi ve kocasının haleflerin tarafından iyilikçilerinin dul karısına sağlanan çok büyük geliri yoksullara aktardı.[75] Ne var ki ne kadar büyük ölçüde olursa olsun bu yardımlar, yiyecek maddelerinin günden güne daha bulunmaz ve daha pahalı hale geldiği ve büyük yıkımın senatör sarayla-

75. Laeta'nın annesi Pissumena adını taşıyordu. Babasının memleketi, ailesi ve adı bilinmemektedir. Ducange, *Fam. Byzantium.*, s. 59.

rına dek yaygınlaştığı bir kentteki aç halk için yetmemekteydi. Yetiştirilmenin ve alışkanlığın, lüksü, vazgeçilmez bir gereksinme haline getirdiği insanlar, doğal yaşamı ayakta tutmak için ne kadar az şey gerektiğini öğrenmiş oldular. Mutlu zamanlarında hor görerek bakmayacakları yalın ve kaba besin maddelerini elde etmek için büyük paralar harcadılar. Roma kentlileri en tiksinç ve en sağlıksız yiyeceklere bile saldırıyor, bunları yutuyorlardı. Bu yolda olanca öfkeleriyle birbirleriyle çekişiyor, yakalarını güç kurtarıyorlardı. Yayılan korkulu haberlere göre birtakım kimseler yamyamlaşmıştı ve açlıktan umutsuzluğa kapılıp başka insanları öldürmüş, onların etini gizlice yemişlerdi: Bu söylentilere bakılırsa doğanın korkunç yaşama yasalarının etkisiyle kimi anaalar kendi öz çocuklarını boğazlamışlar ve bunlarla kendilerine ürpertici yemekler sağlamışlardı.[76] Binlerce Romalı, evlerinde ve sokaklarda açlıktan ölüp kaldılar. Mezarlıklar kentin dışında olduğundan düşmanın elinde bulunuyordu; gömülmeyerek kalan cesetlerin kötü kokusu havayı zehirliyordu. Bulaşıcı ve öldürücü hastalıklar da açlığın korkunçluğunu büsbütün artırıyordu. Ravenna Sarayı'nın birçok kez haber salarak yakında yardıma gelineceğini bildiren vaatleri ürkek Romalıların yüreklerine biraz umut ışığı serpti. Her türlü insani yardımdan yoksun kalınca doğaüstü bir kurtuluş önerisini benimsediler. Toskanalı sihirbazlar kentin valisi Pompeianus'u büyü ve sihir çarelerine inandırdılar, bulutlardan yıldırımlar yağdırarak barbar ordusuna düşüreceklerini savundular.[77] Bu önemli giz üzerine Roma

---

76. "Ad nefandos cibos erupit esurientium rabies, et sua invicem membra laniarunt, dum mater non parcit lactenti infantiae; et recipit utero, quem paullo ante effuderat." (Jerom. ad Principiam., c. I, s. 121). Aynı korkunçluklar Kudüs ve Paris kuşatmaları için de anlatılmaktadır. Paris'le ilgili olanlar için Henriade'nin onuncu kitabıyla *Journal de Henri IV*'ü (c. I, s. 47-83) karşılaştırınız; göreceksiniz ki bu olayların yalın bir öyküsü, bir kahramanlık şiirinin en özentili betimlemelerinden çok daha dokunaklıdır.

77. Zosimus (1, V, s. 355, 356) bu sözleri, Roma ve Toskana inanışlarından hiç haberi olmayan bir Yunan niteliğiyle söylüyor. Sanıyorum ki bunlar iki bölümden oluşuyordu: biri gizliydi, öbürü açık ve herkesçe bilinirdi. Birincisi olasılıkla büyü taklitçiliğiydi, Numa, bununla Jüpiter'i, yıldırımla silahlanmış halde Aventine tepesine indirtmişti.

"… Quid agant laqueis, quae carmine dicant,

Piskoposu Innocent'le görüşüldü. Aziz Peter'in halefi, kamu yararı için Hristiyanlığın katı kurallarını gevşetmiş olmakla itham edildi. Ne var ki bu konu senatoda ele alınınca ve kurbanların Capitolium'da ve magistra'ların önünde sunulması koşulu ileri sürüldüğünde bu saygıdeğer meclisin büyük bir bölümü Tanrı'ya ve imparatora karşı kötü davranışta bulunmuş olmaktan korkarak, paganizmin geri getirilmesiyle eşdeğerde gibi görünen bir törene katılmayı reddetti.[78]

Artık Romalılar için Got kralının bağışlamasına ya da hiç değilse ılımlılığına sığınmaktan başka çare kalmamıştı. Bu gibi kötü hal ve koşullarda devlet yönetiminin dizginlerini ele almış olan senato, bu kez de öyle yaparak Got kralına iki elçi gönderdi. Bu görev, İspanyol kökenli olup eyalet yönetimlerinde kendini göstermiş Basilius ile devlet işlerindeki büyük uzmanlığı ve barbar hükümdarıyla eski dostluğu yüzünden bu tür görüşmeler için yararlı, noterlerin birinci tribunus'u John'a verildi. Alaric'in huzuruna alındıktan sonra, içinde bulundukları durumun elverişsizliğine karşın yüksek perdeden konuşarak Romalıların, barış yoluyla ya da savaşla saygınlıklarını korumada kararlı olduklarını bildirdi. Alaric, onurlu bir uzlaşmayı reddedecek olursa, silahlanmış ve umutsuzluk yüzünden gözü dönmüş çok sayıda savaşçının harekete geçeceğini anımsattı. "Çayır ne denli sıklaşırsa orak o denli iyi biçer," diye Got kralı onları yanıtladı, bu yanıta, şatafat yüzünden gücünü yitirmiş ve açlıktan bitik hale gelmiş bir halkın kafa tutmasına karşı duyduğu tiksintiyi de belirten

Quaque trahant superis sedibus arte Jovem,
Scire nefas homini."

Mars *ancilia*'ları ya da kalkanları ve *pignora imperii*'ler mart ayının ilk günlerinde törenle taşınıyordu ve böylece bu gizemli olayın kökeni anımsatılıyordu (Ovid., *Fast.*, III, 259-398). Amaç belki de Theodosius'un kaldırdığı bu eski bayramı yeniden yaşama kavuşturmaktı. Bu olayda, henüz gözlemlenmemiş olan bir kronolojik tarihi yeniden bulmuş oluyoruz.

78. Sozomen (1, IX, b. 6) bu denemenin başarısız kaldığını belirtiyor ve Innocent'ten hiç söz etmiyor. Tillemont ise (*Mem. Eccles.*, c. X, s. 645), bir papanın günah bir törene katılacağına inanılamayacağını söylüyor.

bir kahkaha eşlik etti. Roma kapılarından çekilmek için fidyeyi koşul olarak ileri sürdü. Bu fidye koşulu şöyleydi: Devletin ya da bireylerin olup olmadığına bakılmaksızın, kentte bulunan tüm altın ve gümüş, tüm değerli taşınır mallar ile bütün tutsaklar ve soyu ya da kökeni bakımından tüm barbarlar... Senatonun elçileri, alçak gönüllü ve yalvaran bir sesle ona sordular: "Ey kral, sizin isteğiniz karşılanınca Romalılara ne bırakmayı düşünüyorsunuz?" "Canlarını..." diye yüksek perdeden yanıtladı. Bununla birlikte elçiler geri dönmeden önce, görüşmelerin daha yumuşak geçmesine yardımcı olan kısa bir ateşkes anlaşması yapıldı. Alaric yumuşadı ve ilk istediklerinin birçoğundan vazgeçti. Sonunda, beş bin libre ağırlığında altın ve otuz bin librelik gümüş, dört bin ipek giysi, üç bin lal renkli ince kumaş ve üç bin libre karabiber alırsa[79] kuşatmayı hemen kaldırmayı kabul etti. Ne var ki devlet hazinesi tükenmişti, savaşın getirdiği zorluklar nedeniyle İtalya'nın ve eyaletlerin tüm büyük gelir kaynaklarına el konulmuştu. Açlık sırasında en yalın besin nesneleri için altın ve gümüş ödenmişti. İnsanların hırsı, gömüler halinde değerlerin gizlenmesine yol açmıştı. Kentin yıkılmasını önleyebilecek değerli kaynaklar olarak yalnızca kutsallaştırılmış tarihsel kalıntılar kalmıştı. Romalılar Alaric'in isteklerini yerine getirince, bir bakıma barıştan ve bolluktan yararlanmaya başladılar. Yine de dikkati elden bırakmadan kentin kimi kapıları açıldı. Barbarlar, yiyecek gereçlerinin ırmaktan ve yollardan geçirilmesini engellemediler ve kentliler, kenar mahallelerde kurulan pazar yerlerini üç gün aralıksız doldurup boşalttılar. Bu kazançlı alışverişten esnaf zengin olurken, kentin gelecekteki gereksinmesi de düşünülerek çok büyük kamu ve özel ambarlar da besin maddeleriyle dolduruluyordu. Alaric kimsenin ummadığı biçimde, ordugâ-

79. Karabiber, Romalıların, yemekleri için kullandıkları en gözde baharattan biriydi; en iyi cinsi on beş *denarii*'ye ya da yaklaşık, on şiline satılıyordu. Bkz. Pliny, *Hist. Natur.*, XII, 14. Bu biber Hindistan'dan getirtiliyordu ve Malabar kıyısı bol miktarda yetiştiriyordu. Ticaret ve gemi taşımacılığı miktarını çoğaltı ve fiyatı da düşürdü. Bkz. *Histoire Politique et Philosophique*, c. I, s. 457.

hında sıkı bir disiplin kurmuştu. İhtiyatlı barbar, bir kısım Gotları, Ostia yolu üzerindeki Roma vatandaşlarına kötü davranışta bulundukları için sert biçimde cezalandırarak antlaşmalara bağlı olduğunu kanıtladı. Başkentin ödediği haraçlarla zenginleşen ordusu, kışı geçirmeyi tasarladığı verimli Toskana'ya yavaş yavaş ilerledi. Zincirlerinden kurtulan kırk bin tutsak Alaric'in bayrağı altına sığındı ve kurtarıcılarının yönlendirmesi altında, Roma'da çektikleri acıların ve köleliğin öcünü almaya ant içtiler. Bir yandan da karısının kardeşi Adolphus'un, Alaric'in ivedi çağrılarına uyarak sağladığı en saygıdeğer Gotlardan ve Hunlardan oluşan bir destek kuvvet elde etti.[80] Bunlar az bir kayıpla ve önemsiz bir güçlükle, Tuna ile Tyber ırmakları arasında imparatorluk birliklerinden üstün sayıdaki kuvvetleriyle geçit kurmuşlardı. Barbar ataklığıyla bir Romalı komutanın uzmanlığını ve disiplinini birleştiren muzaffer şef, yüz bin savaşçının başında bulunuyordu ve Alaric'in yaman ve korkunç adı tüm İtalya'da terör ve saygıyla anılıyordu.[81]

On dört yüzyıl içerisinde oluşan değişikliklerden sonra Roma fatihlerinin başarılarını, siyasal tutumlarının güdülerini tartışmaya girişmeksizin anlatmakla yetinmeliyiz. Alaric, belki de eriştiği mutlulukta gücüne kafa tutan gizli bir zayıflık duyuyordu ya da görünüşteki ılımlı davranışıyla, Honorius'un yüksek görevlilerini kandırma yolunu tutmuş oluyordu. Alaric, barıştan yana olduğunu, Romalılarla dost kalmayı istediğini birçok kez belirtti. Üç senatör, onun başvurusu üzerine, rehinelerin değiş tokuşu ve anlaşmanın onaylanması için, elçi niteliğiyle Ravenna Sarayı'na geldiler. Görüşmeler sırasında açık bir biçimde öner-

80. Bu Got şefinin adı Jornandes ve Isidore tarafından Athaulphus olarak, Zosimus ile Orosius tarafından Ataulphus ve Olympiodorus tarafından da Adaoulphus biçiminde gösterilmektedir. Ben de eski Gotların kardeşleri olan İsveçlilerce benimsenmiş ve çok kullanılan biçimiyle Adolphus olarak aldım.

81. Alaric ile Romalılar arasındaki antlaşma vb., Zosimus'tan alınmıştır (I, V, s. 354, 355, 358, 359, 362, 363). Hal ve koşulların geriye kalan bölümü ayrıca anlatılmaya değer nitelikte değildir.

diği koşullar, aşırı ılımlılığı yüzünden içtenliği hakkında kuşku uyandırıyordu. Alaric kendini hep Batı orduları başkomutanı olarak görüyordu. Yıllık olarak tahıl ve para ödenmesi koşulunu anlaşmaya koydurdu, İtalya ile Tuna arasındaki önemli ulaşım ve iletişime egemen olacak kuruluşta yönetim olanağını sağlamak için Venedik, Dalmaçya ve Noricum'u yeni krallığının sınırları içerisine aldı. Alaric, alçak gönüllü istekleri geri çevrilirse, para ödenmesi koşulundan vazgeçmeye, Cermenlerin sürekli akınlarına uğrayan yakılıp yıkılarak yoksullaşmış Noricum'un elinde kalmasıyla yetinmeye kendini hazırlamıştı.[82] Ne var ki barış umudu, bakan Olympius'un körü körüne ayak diremesi ya da çıkarcı görüşleriyle yok olup gitti. Senatonun akılcı uyarılarına kulak asmadan elçileri, onur kıtası gibi çok büyük ve bir savunma ordusu olarak çok cılız bir asker kıtası eşliğinde geri gönderdi. İmparatorluk lejyonlarının en iyisi olan altı bin Dalmaçyalı, binlerce barbarın işgal ettiği bir ülkeden geçerek Ravenna'dan Roma'ya yürüdüler. Bu kahraman lejyonerler, Olympius'un düşüncesizliğini canlarıyla ödediler. Komutanları olan Valens, yüz askerle birlikte savaş alanından kaçtı. Uluslararası yasaya göre korunmasını istemekten umudunu kesen elçilerden biri canının bağışlanması için otuz bin altın ödedi. Bununla birlikte Alaric, bu güçsüz düşmanlığı kötüye kullanma yerine barış önerilerini yineledi. Piskopos Innocent'in de hazır bulunarak güçlendirdiği ikinci Roma senatosu elçilik kurulu, barbar ordusundan bir müfrezenin koruması altında yolu tehlikesizce geçti.[83]

Olympius belki daha uzun süre, onu bu genel kötülüklerin yaratıcısı olarak bilen bir halkın hıncına meydan okuyabilecekti[84] ama gizli saray entrikaları, alttan alta onun da kuyusunu kazıyordu. Gözde hadımlar, Honorius'un ve imparatorluğun

82. Zosimus, 1, V, s. 367, 368, 369.

83. Zosimus, 1, V, s. 360, 361, 362. Piskopos, Ravenna'da kalarak, kenti kasıp kavuran kargaşalıklardan kaçındı. Orosius, 1, VII, b. 39, s. 573.

84. Olympius'un ve görev ardıllarının serüvenleriyle ilgili olarak bkz. Zosimus, 1, V, s. 334, 365, 366 ve Olympiodor., (içinde) Phot., s. 180, 181.

yönetimini, praetorian prefect'e, yerli ve iğrenç uşak ve yönetiminin yanılgılarıyla kötülükleri yanında hiç değilse doğruluk ve bağlılık da göstermemiş olan Jovius'a teslim ettiler. Olympius'un sürgüne gönderilmesi ya da kaçışı yeni bir yaşam serüveni zincirini sürdürmesine neden oldu. Bir süre başıboş dolaşıp durdu. Bir ara yıldızı parlayıp yükseldi, ikinci kez yine gözden düştü, sonunda, en eğlenceli temsili izlercesine onu seyreden Stilicho'nun dostlarının sevinç dolu bakışları karşısında kulakları kesilerek kırbaçla dövüle dövüle can verdi. Olympius'un sahneden çekilmesiyle din sapkınları ve putperestler, kendilerini tüm devlet saygınlıklarından yoksun bırakan yakışıksız engellemelerden kurtulmuş oldular. Çünkü o, bağnaz bir Hristiyan'dı ve bunu kötüye kullanıyordu. Barbar soyundan gelerek atalarının inancını sürdüren yiğit Gennerid[85] subay kemerini çıkarmak zorunda bırakılmıştı. Her ne kadar imparator, birkaç kez, onun düzeyindeki kimselerin yasaya uymak zorunda olmadığını kendisine söylediyse de o, her türlü özel ayrıcalığı reddetti ve onurlu bir gözden düşmeden sonra da Roma devlet yönetiminin engellemesine karşın genel adaleti harekete getirinceye dek dayandı. Gennerid'in yükseltilmiş olduğu Dalmaçya, Pannonia, Noricum ve Rhaetia gibi önemli başkomutanlık hizmetinde cumhuriyetin disiplin ruhu yeniden canlanmış gibi oldu. Boş oturan, tüm benliklerini yitirmiş birlikler yeniden talimlere başladılar ve varlıklarını kazandılar. Gennerid'in yüce gönüllülüğü, Ravenna Sarayı'nın kendisine vermeyi istemediği ödül ve armağanlara gerek bırakmadı. Çevre ülkelerdeki barbarlar onun değerliliğinden korku duyuyorlardı. Illyria sınırını etkili biçimde savundu, uyanık önlemleri sayesinde imparatorluk on bin Hun'dan oluşan bir takviye kazandı. Bunlar yalnızca hareket halindeki bir ordu

85. Zosimus (1, V, s. 364) belli olan bir sevinmeyle bu olayı anlatıyor ve Gennerid'i, can çekişmekte olan paganizme onur veren son kimse olarak kutluyor. Kartaca Konsili, Hristiyanlığa geçişi serbest ve isteğe bağlı olarak bırakan yeni bir yasadan şikâyetçi olduklarını bildirmek üzere Ravenna Sarayı'na dört piskopos gönderdiği zaman aynı kanıda değildi. Bkz. Baronius, *Annal. Eccles., A.D. 409*, No. 12; *A.D. 410*, No. 47, 48.

için değil, yerleşmiş bir koloni için bile yeterli olabilecek sığır ve koyun sürülerini birlikte getiriyorlardı. Honorius'un sarayı ve yöneticileri zayıflık, bilgisizlik, fesatçılık, düzensizlikten başka bir davranış göstermiyorlardı. Prefect Jovius tarafından kışkırtılan muhafızlar ayaklandılar ve iki komutanla iki ileri gelen hadımın başlarını istediler. Canlarını kurtarmak için kendilerine verilen alçakça söze kanan generaller tuzağa düşürülerek gizlice öldürüldüler. Aşağılık hadımlar ise Milano ve Constantinople'da uygun bir sığınma olanağı bularak güven altına girdiler. Hadım Eusebius ile barbar Allobich oda ve muhafız kumandanlığına getirildilerse de bu ikinci sınıf görevliler karşılıklı kıskançlıklarının kurbanı olarak yaşamlarını yitirdiler. Saray nazırının buyruğuyla başmabeyinci, imparatorun şaşkın bakışları karşısında sopayla dövülerek öldürüldü. Bir kamu töreni ortasında Allobich'in öldürülmesini izleyen kısa bir süre sonunda Honorius, ilk kez bir cesaret ve hınç belirtisi gösterdi. Eusebius ile Allobich, ölmeden önce, Jovius'un, kişisel, belki de suç sayılabilecek güdülerle, Rimini'de Alaric'le yaptığı bir görüşmede kararlaştırılan antlaşmanın imzalanmasına engel oldular. Jovius'un orada bulunmadığı sırada imparator, ne durumuna ne de karakterine uygun düşen bir harekete kalkıştı. Praetorian prefect'ine, kendi imzasıyla bir mektup göndererek kamu servetlerinden yararlanmasına izin verdiğini, buna karşılık imparatorluğun askerî onurlarını barbarların kendini beğenmiş bakanına çiğnetmeyi, tiksinti belirten sözlerle reddettiğini bildirdi. Bu mektup, ihtiyatsızca Alaric'e iletildi. Görüşme boyunca uygunluk ve ılımlılık göstermeyi elden bırakmamış bulunan Got kralı, kendisine ve ulusuna bu denli, hiç yoktan yapılmış ağır sataşmanın verdiği hınçla en ağır deyimleri dile getirdi. Rimini toplantıları birden kesiliverdi. Jovius, döndüğü zaman sarayın beğendiği düşünceleri benimsemiş ve de desteklemiş olduğunu kendisi de gördü. Yüksek rütbeli görevlilerle subaylar onun görüş ve örneğine öykünerek, içerisinde bulunulan hal ve koşulları göz önünde bulundurmadan, hiçbir barış koşulunu dinlemeden, cumhuriyetin

düşmanına karşı sürekli ve caymasız bir savaşı sürdüreceklerine ant içtiler. Bu ihtiyatsız davranış, tüm yeni görüşmelerin önüne aşılmaz bir engel koymuş oldu. Honorius'un yüksek görevlilerine duyuruldu ki ant içerken Tanrı'nın adını dile getirmemişlerse kamu güvenliği yararını yeniden göz önüne alabilirler ve kadiri mutlakın bağışlamasına sığınabilirlerdi. Ama imparatorun başı üzerine ve eline dokunarak ant içmişlerse, bu antlarından dönmeleri halinde, kutsal varlıklara saldırı ve başkaldırma cezalarına uğrayacaklardı.[86]

İmparatorun ve sarayın körü körüne böbürlenmesi Ravenna'nın tahkimatı ve geçilemez bataklıklarından güç almayı sürdürmesi Roma'yı, savunmasız olarak Alaric'in hıncına bırakıyordu. Gerçek ya da yapmacık ılımlılığını sürdüren barbar hükümdarı, ordusunu Flaminian yoluna yönelterek İtalya kentlerinden birçok piskoposu, Roma'yı ve halkı barbarların öfkesinden kurtarması için yalvarmak üzere imparatora gönderdi.[87] Kent, bu korkunç yakılıp yıkılmadan, yalnız Honorius'un akılcı davranmasıyla değil, Roma'yı ele geçirmek için daha yumuşak olmakla birlikte daha az etkin olmayan bir araçtan yararlanan Got kralının ihtiyatlılığı ve insanlığıyla da kurtulmuş oldu. Başkente baskın biçiminde saldırmak yerine, Roma görkemliğinin en şaşırtıcı yapıtlarından biri olan Ostia Limanı üzerine tüm çabalarını yöneltti.[88] Başkentin günlük geçim gereçlerinin

86. Zosimus, 1. V, s. 367, 368, 369. Hükümdarın başı, canı, güvenliği ya da dehası üzerine ant içme yöntemi Mısır'da ve İskitlerde çok eskiden beri uygulanıyordu (Genesis, XLII, 15). Dalkavukluk, bu yöntemi Caesar'lara da aktarıverdi. Tertullian, kendi zamanında Romalıların saygı duydukları tek yeminin bu olduğunu yakınarak bildiriyor. Eskilerin yeminleri üzerine Rahip Mossieu'nun zarif incelemesine bakınız (*Mem. de l'Academie des Inscriptions*, c. 1, s. 208, 209).

87. Zosimus, 1, V, s. 368, 369. Roma tarihi üzerine Alaric'in şatafatlı ifadelerini yumuşattım.

88. Bkz. Sueton., (içinde) *Claud.*, b. 20. Dion Cassius, L, LX, 949, Reimar baskısı ve Juvenal, *Satir.*, XII, 75 vd. On altıncı yüzyılda, Augustus limanı örenlerinden kalan bölümler henüz gözle görülür durumdayken ilk çağcılar planını çıkarmışlardı (bkz. d'Anville, *Mem. de l'Academie des Inscriptions*, c. 30, s. 198); onların hayranlıkla belirttiklerine göre, Avrupa hükümdarlarından hiçbiri bu tür bir yapıt meydana getirememişlerdir (Bergier,

uğrayabileceği tehlikeler Caesar'ların ilkine, imparator Claudius zamanında uygulamasına geçilen bir düşünce esinledi. Dar bir geçitte oluşturan yapay dalgakıran denizde uzanıyor, dalgaların saldırısını başarıyla püskürtüyordu. Böylece Antik Ostia kolonisinden yaklaşık iki mil uzakta Tyber Irmağı'nın kuzey kolunun döküldüğü üç geniş ve derin deniz alanında en büyük gemiler bile demirleyerek güven altında kalabiliyorlardı.[89] Roma'nın limanı yavaş yavaş bir piskoposluk kenti haline geldi. Buraya başkentin gereksinimi için, geniş ambarlarda Afrika tahılları depo ediliyordu.[90] Alaric bu önemli yerin sahibi durumuna gelince, Romalılara kayıtsız koşulsuz teslim olmaları çağrısında bulundu; bunu kabul etmemeleri ya da geciktirmeleri halinde Roma kentinin yiyeceğini sağlayan ambarı yıkıp yok edeceğini bildirdi. Senatonun gururu, halkın bağırıp çağırmaları ve açlığın getireceği felaketler karşısında kırıldı. Aşağılık duruma düşmüş olan Honorius, tahtına yeni bir imparatorun oturtulmasına razı oldu. Zaferi kazanmış bulunan Alaric'in oyu ile kentin valisi Attalus'a erguvan giydirildi. Minnet altındaki bu hükümdar, koruyucusunu Batı orduları başkomutanı olarak atadı. Adolphus da do-

Hist. des grands Chemins des Romains, c. II, s. 356).

89. Ostia Tyberina (Bkz. Cluver., *Italia Antiq.*, 1, III, s. 870-879), Tyber'in iki ağzı, iki yanı yaklaşık iki mil aralıkla bulunan eşitkenar üçgen halindeki kutsal ada ile ayrılmıştı. Ostia kolonisi, ırmağın sol ya da güney koluyla sağ ya da kuzey kolunun üzerindeki liman arasında kurulmuştu. Cingolani'nin haritasına göre, örenlerinin arasındaki uzaklık iki milden biraz fazladır. Strabo'nun zamanında kum ve dip çamuru, Ostia Limanını hemen hemen doldurmuş durumdaydı. Aynı nedenin sonraları da sürmesi sonucu "kutsal ada"nın alanı büyüdü ve yavaş yavaş Ostia ile liman, deniz kıyısından çok geride kaldılar. Kuru kanallar (fiumi morti) ve çok büyük kazı çukurları (stagno di Ponente, di Levante) ırmağın geri çekilmelerini ve denizin çabalarını göstermektedir. XIV. Benedict matematikçilerinin yetkin haritasına ve Cingolani'nin Agro Romano'nun bugünkü durumunu gösteren ve 113.819 *rubbia* (yaklaşık 570.000 akr) ile Ameti'nin sekiz topoğrafik hartasını inceleyiniz.

90. Üçüncü yüzyıldan (Lardner, *Credibility of the Gospel*, kısım 2, c. 3, s. 89-92) ya da hiç değilse dördüncü yüzyıldan beri (Carol., a *Sancta Paulo, Notit. Eccles.*, s. 47) Roma limanı bir piskopos kenti haline gelmişti ve anlaşıldığına göre dokuzuncu yüzyılda, Arapların akınlarını sürdürdükleri sırada, Papa IV. Gregory tarafından yıktırılmıştır. Bugün burada bir han, bir kilise ve Roma kilisesinin altı kardinalinden birinin kaldığı piskopos evi ya da sarayı bulunmaktadır. Bkz. Eschinard, *Deserizione di Roman et dell'Agro Romano*, s. 328.

mestik kontu sanıyla yeni imparatoru koruma görevine getirildi. Böylece iki ulus, ittifak ve dostlukla birleşmiş gibi oldular.[91]

Kentin kapıları açıldı, Attalus, barbarlardan oluşan bir birliğin ortasında, Augustus'un ve Trajanus'un sarayına geldi. Yeni hükümdar, gözdelerine sivil ve askerî onurla saygınlıkları dağıttıktan sonra senatoyu topladı, gösterişli bir söylev vererek, cumhuriyetin ululuğunu, görkemini yeniden kurmak, Roma'nın bunca zaman emeklerle güç verdiği Mısır ve Doğu eyaletlerini yine kendilerine bağlamak amaç ve niyetinde olduğunu bildirdi. Hiçbir deneyime ve savaş üzerine herhangi bir yeteneğe sahip olmayan bir zorbanın yaptığı bu saçma sapan söz vermeler, onun yükselmesini, kendini bilmez barbarların cumhuriyete karşı yapmaya kalkıştıkları en çirkin saldırı olarak gören tüm aklı başında vatandaşların tiksinmesine neden oldu. Ne var ki aşağı halk katmanı, her zamanki düşüncesizlik ve hafifliğiyle bu efendi değişikliğine alkış tutuyor, genel hoşnutsuzluk Honorius'un rakibini destekliyordu. Onun buyruklarıyla sıkıntılara düşmüş olan yobazlar, İyonya'da doğmuş, paganlarca yetiştirilmiş ve bir Arian'cı piskoposun elleriyle vaftiz edilmiş olan bir hükümdardan biraz daha çok hoşgörü umuyorlardı.[92] Attalus'un saltanatındaki ilk günler elverişli bir hava yarattı. Afrika'nın söz dinlemesini sağlamak amacıyla hafif birliklerin başında güvenilir bir subay gönderildi. Hemen tüm İtalya, barbarların gücüne boyun eğdi. Bologna'nın inatçı dayatmasına karşın, Milano halkı, belki de Honorius'un ortada görünmeyişine öfkelendiği için, senatonun seçeneğini benimsedi. Alaric, çok büyük bir ordunun başında taçlandırılmış tutsağını Ravenna kapılarına dek getirdi. Praetorian prefect Jovius, süvari ve piyade kuvvetleri

91. Attalus'un yükselmesiyle ilgili olarak bkz. Zosimus, 1, VI, s. 377-380; Sozomen, 1, IX, b. 8, 9; Olympiodor., (içinde) Phot., s. 180, 181; Philostorg., 1, XII, b. 3 ve Godefroy, *Dissertat.*, s. 470.

92. Attalus'un Arian'cılar tarafından vaftiz edilmesiyle ilgili olarak Sozomen'in ve pagan eğitimi almış olmasıyla ilgili olarak da Philostorgius'un tanıklıklarını kabul edebiliriz. Zosimus'un belli sevinci ve Anician ailesinin hoşnutsuzluğu yeni imparatorun Hristiyanlığı hakkında bir kanı uyandıramaz.

komutanı Valens, kestör (quaestor) Potamius ve noterler başkanı Julianus gibi başlıca yüksek görevlilerden oluşan bir kurul Gotların ordugâhına geldi. Bunlar, hükümdarı adına, yarışmacısının seçimini kabullendiler ve İtalya ile Batı eyaletlerini iki imparator arasında bölüşmeye razı oldular. Onların bu önerileri nefretle geri çevrildi. Attalus horlayıcı bir tutumla, sanki acıyormuş gibi, kendi isteğiyle erguvandan vazgeçecek olursa, Honorius'un uzak bir adada yaşamının geri kalan bölümünü geçirmesine izin vereceğini söylemek lütfunda bulundu.[93] Theodosius'un oğlunun durumu, onun gücünü ve kaynaklarını yakından tanıyanlarca o kadar kötü ve umutsuz görülüyordu ki bakanı ve generali olan Jovius ile Valens, güveni kötüye kullanarak iyilikçilerinin hizmetinden utanç verici biçimde kaçıp karşı tarafın buyruğuna geçtiler. Bu hainlikten korkuya kapılan Honorius tüm hizmetkârlarını görünce titriyor, kentte, sarayında ve yatak odasında bile düşmanlarıyla karşılaşacağını sanıyordu. Gereğinde, Doğu imparatoru olan yeğeninin yanına kendisini götürmeleri için Ravenna Limanı'nda harekete hazır gemiler bekletiyordu.

Ne var ki, diyor tarihçi Procopius, zayıflığı ve budalalığı koruyan bir Tanrı lütfu vardır[94] ve bu lütfun Honorius'un yardım isteğini geri çevirmesi için de akılcı bir sebebi yoktu. Düşünerek ya da gözüpek olarak bir girişimde bulunma gücü kalmadığı için her şeyini bırakıp umutsuzluk içerisinde kaçmak istediği bir anda dört bin kişilik bir veteran birliği limandan içeri girdi. Bağlılıkları saray entrikalarıyla bozulmamış olan bu yiğit yabancı askerleri kentin kalesini ve kapılarını korumakla görevlendirdi. Böylece iç düşmanlarca yaratılmış tehlike karşısında biraz huzura kavuşmuş oldu. Afrika'dan gelen elverişli haberler kamuoyunu ve işlerin gidişini değişikliğe uğrattı. Bu eyalete Attalus

93. Aşağılamasını, sürgüne göndermeden önce Honorius'un bir yerini koparacağını söyleyecek denli ileri götürdü. Ne var ki Zosimus'un bu savına karşı Olympiodorus'un daha yansız tanıklığı vardır ve bunun tersini savunmaktadır. Olympiodorus bu öneriyi aşağılık Jovius'a mal etmekte ama Attalus tarafından kesinlikle reddedildiğini söylemektedir.
94. Procop., *de Bell Vandal.*, 1, I, b. 2.

tarafından gönderilmiş birlikler ile subaylar yenilgiye uğramış ve kılıçtan geçirilmişlerdi. Heraclianus'un etkin çabalarıyla oradaki uyrukların Roma yönetimine bağlılığı sürdürülmekteydi. İmparatorluk muhafızlarının bağlılığını güvence altına almak için büyük sayıda para göndermişti. Yağ ve tahıl gönderilmesini durdurmuştu; Roma halkı açlığı hissetmeye başladı, hoşnutsuzluk karışıklığı ve ayaklanmaları doğurdu. Afrika'ya gönderilen kuvvetlerin uğradığı bozgun Attalus yandaşları arasında karşılıklı yakınmalara ve suçlandırmalara neden oldu. Koruyucusu yavaş yavaş komuta etmek yeteneğinden yoksun ve çevresinde saygı uyandıramayan bir hükümdardan hoşlanmamaya başladı. Alaric'e bilgi vermeden en olmayacak önlemleri almaya kalkışıyor, kimi zaman onun düşüncesine bile aykırı davranışlarda bulunuyordu. Az zaman önce *patricius* saygınlığı verilmiş olan Jovianus, kurduğu düzenlerle Got kralının hıncını körükledi ve Honorius'un hizmetinden çıkmasının nedenini rakibini daha kolaylıkla yıkmak olduğunu ileri sürerek çifte kalleşliği mazur göstermek istedi. Rimini yakınlarındaki geniş bir ovada Romalıların ve barbarların önünde Attalus'un erguvanı ve tacı geri alındı. Alaric, barış ve dostluk simgesi olarak bu süs eşyasını Theodosius'un oğluna gönderdi.[95] Yeniden göreve dönen subaylar hizmete başladılar, çok gecikmiş de olsa pişmanlık ödülsüz kalmadı. Ne var ki utanç duymaktan çok canını kurtarma isteğine düşkün olan çapı düşmüş imparator, Got kralından, daha aşağı seviyede olduğunu kabul etti.[96]

Attalus'tan imparatorluk sanının geri alınması, barışı engelleyen tek gerçek güçlüğe son vermiş oluyordu. Alaric, yeniden şanslarının açılmasıyla kafa tutma eğilimleri gösteren imparator-

95. Attalus'un düşmesine ilişkin durumlar için bkz. Zosimus, 1, VI, s. 380-383; Sozomen, 1, IX, b. 8; Philostorgius, 1, XII, b. 3. 12 Şubat ve 18 Ağustos'ta (M.S. 410) yayımlanmış olan iki genel af (*Cod. Theod.*, 1, IX, başlık XXXVIII, yasa 11, 12), bu zorbayla ilgilidir.

96. "In hoc, Alaricus, imperatore, facto, infecto, refecto, ac defecto... Mimum risit, et ludum spectavit imperii." (Orosius, 1, VII, b. 42, s. 582).

luk yüksek görevlilerinin kararsızlığına son vermek üzere Ravenna'ya üç mil kalana dek ilerlemesini sürdürdü. Got şeflerinden biri, Adolphus'un kişisel düşmanı ve Balti soyunun kalıtımsal üyesi Sarus'un saraya kabul edilmiş olduğunu tiksinerek öğrendi. Bu ateşli barbar, üç yüz savaşçının başında Ravenna'nın kapısından çıktı, kalabalık bir Got birliğine baskın yaparak hepsini kılıçtan geçirdikten sonra zafer alayı gösterişiyle kente döndü, Honorius'tan izin alarak bir çığırtkanla Alaric'in işlediği suçlar nedeniyle imparatorla ittifak yapması ve dostluk kurmasının kesinlikle olanaksız bulunduğunu duyurdu.[97] Ravenna Sarayı'nın yanlışlarının, saçmalamalarının cezasını Romalılar, çıkan felaketlerle üçüncü kez ödediler. Got kralı yağma ve öç alma isteğini artık hiç gizlemeye gerek görmeden, ordusunun başında Roma surlarının önünde göründü ve herhangi bir yardımdan umudunu kesmiş olan senato hiç değilse başkentin yıkımını geciktirme yollarını aradı. Ama kökenleri ya da çıkarları bakımından barbarları tutan kölelerinin ve uşaklarının kalleşliği yüzünden tüm önlemleri etkisiz kaldı. Gece yarısı bu köle ve uşaklar, kapıları gürültüsüzce açtılar, kent halkı Gotların korkunç boru sesleriyle uyandı. Roma'nın kuruluşundan bin yüz altmış üç yıl sonra yeryüzünün büyük bölümünü buyruğu altına alarak uygarlaştırmış olan bu imparatorlar kenti İskitlerin ve Cermenlerin öfkesine teslim oldu.[98]

Bununla birlikte Alaric, kente girmeden önce dinsel ve in-

97. Zosimus, 1, VI, s. 384; Sozomen, 1, IX, b. 9; Philostorgius, 1, XII, b. 3. Bu noktada Zosimus'un metninde kopukluk vardır. Roma kentinin yağması ve halkının kılıçtan geçirilmesiyle sona eren altıncı ve son kitabının geri kalanını yitirmiş bulunuyoruz. Her ne kadar bu tarihçi tarafgirlikle suçlanmışsa da ondan ayrılırken üzüntü duymadığımızı da belirtmeden geçemeyeceğiz.

98. "Adest Alaricus, trepidam Romam obsidet, turbat, irrumpit." (Orosius, 1, VII, b. 39, s. 573). Bu harika olayı yedi kelimeyle anlatıyor ancak Gotların bağlılığını kutlamak için tüm sayfaları kullanıyor. Procopius'un şüpheli tarihinden, en olası görünen olay ve bilgileri aldım (Procop., *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 2). Onun anlattığına göre, senatörler yemekten sonra uyurlarken kent baskına uğramıştı. Jerom ise (1, I, s. 121, ad Principiam) baskının geceleyin olduğunu söylüyor: "Nocte Moab capta est. nocte cecidit murus ejus."

sancıl duygulardan yoksun olmadığını kanıtladı. Askerlerine, silahsız insanların canına kıymamalarını ve sığınak ve tapınaklar olan Aziz Havariler, Aziz Peter ve Aziz Paul kiliselerine saygı göstermelerini öğütledi. Gece kargaşasının büyük korkusu içinde, yeni Hristiyan olmuş birçok Got'un gösterdiği çaba övülmeye değerdi. Kilise yazarları bunların dindarlığına ve ılımlılığına çok sayıda örnekler iletmekte, belki de abartmaktadırlar.[99] Barbarlar aç gözlerini doyurmak için kentin içerisinde koşuşurken şeflerinden biri, yaşamını sunakların hizmetine adamış olan yaşlı bir bakirenin evine saldırdı. Hiçbir kötülüğe kalkışmaksızın, sahip olduğu tüm altın ve gümüşü vermesini istedi. Bakirenin bu isteğe boyun eğerek onu, büyük bir incelikle işlenmiş değerli madenlerin ve takıların bulunduğu yere götürmesi karşısında barbar şefi şaşkınlıktan donakaldı. Sevinç ve hayranlık içerisinde elde ettiği bu vurgunu seyrederken, saygıdeğer kadın, bu kutsal vazoların Aziz Peter'e ait olduğunu söyledi: "Onlara dokunursanız, harama el sürmüş olacak ve cezasını çekeceksiniz."

"Bana gelince, bunları savunacak durumda olmadığıma göre artık saklamaya da kalkışamayacağım," dedi. Şaşkınlıktan ve saygıdan etkilenen Got şefi, gördüğü durumu kralına anlattı. Alaric, bütün vazoların ve süslemelerin, vakit yitirmeden ve zarara uğratmaksızın Aziz Peter Kilisesi'ne taşınmasını buyurdu. Çok sayıda askerden oluşan bir Got birliği, savaş düzenine girerek Aziz Havari'ye götürülmek üzere değerli hazineleri başları üzerinde taşıyan arkadaşlarını denetim altında tuttu. Savaş çığlıklarının ilahilere karıştığı acayip bir hava içerisinde kurulan taşıma alayı Quirinal tepesinden Vatikan'a dek saygı içerisinde yürüdü. Birçok Hristiyan, evlerinden çıkarak bu dinsel geçit törenini

99. Orosius (1, VII, b. 39, s. 573-576), çoğunun Arian mezhebinden olduğunu düşünmeden Hristiyan Gotların dindarlığına alkış tutmaktadır. Jornandes (b. 30, s. 653) ve Gotlara çok bağlılık gösteren Sevilla'lı Isidore (*Chron.*, s. 714, Grot. baskısı), dindarlık örneği olan bu öyküleri yinelediler ve güzelleştirdiler. Isidore'ye göre, aziz havarilere karşı değil, Romalılara yönelik savaş yaptığını Alaric'e söylemişlerdi. İşte yedinci yüzyılın anlatısı böyleydi. İki yüzyıl önce ise değer ve şan İsa'ya mal ediliyordu, havarilerine değil.

izlediler, belki de tüm mezheplerden, her yaşta, her katmanda kaçaklar Vatikan Kilisesi'nde kurtuluşa kavuşma mutluluğuna erdiler. Aziz Augustin, Tanrı kenti hakkındaki bilgince yapıtını, Tanrı'nın Roma gücünü yok etmek için kullandığı araçların doğruluğunu kanıtlamak üzere yazdı. İsa'nın bu unutulmaz zaferini özel bir sevinçle kutlamakta ve karşıtlarına çatarak, "Eski zamanda masal tanrılarının kendi kendilerini kurtardıkları ya da saf inançlıları korudukları duyulmuş mudur?" diye sormaktadır.[100]

Barbarlar kendilerini yağmaya kaptırdıkları sırada hayran olmaya değer birtakım erdemlilik örnekleri de verdiler. Ne var ki Vatikan'ın pek geniş olmayan çevresi ve havari kiliseleri çok az sayıda Romalıyı içlerine alabilirlerdi. Binlerce askerin ve özellikle Alaric'in sancağı altında bulunan Hunların ne inançtan ne de İsa'nın adından haberleri vardı. Ayrıca iyilikseverlik duyguları dışında tüm Hristiyan Gotların da İncil'in emirlerine göre davranmadıklarını, bu başıbozukluk içerisinde tutkularını doyurarak yatıştırma tutum ve haklarını kullandıklarını düşünebiliriz. Bağışlamalarını abartmaya pek düşkün olan yazarlar çok sayıda Romalının öldürüldüğünü, kargaşanın sonuna dek cesetlerin gömülmeden sokaklarda kaldığını söylüyorlar.[101] Kent halkının umutsuzluğu kimi zaman öfkeye dönüşüyordu. Barbarlar en küçük bir dayatmayla karşılaşınca uyguladıkları ceza, zayıflar ve günahsızlar üzerine de yaygınlaştırılıyordu. Kırk bin köle kişisel

100. Bkz. Augustin, *de Civitat. Dei*, 1, I, b. 6-61. Troya, Syracuse ve Tarentum örneklerini dile getirmektedir.

101. Jerom, c. 1, s. 121, ad Principiam. Roma'nın kırılıp geçirilmesi konusunda Vergilius'un canlı deyişlerini uyguluyor:

"Quis cladem illius noctis, quis funera fando,
Explicet," vd.

Procopius (1, I, b. 2), Gotların çok fazla sayıda Romalıyı öldürdüklerini doğruluyor. Augustin (*de Civ. Dei*, 1, I, b. 12, 13), Hristiyanlara, cesetlerin (*multa corpora*), gömülmeden kaldıkları için (*in tanta strage*) ölümle avunmalarını söylüyor. Baronius, çeşitli büyük papazlardan Roma yağması üzerine yazılı bilgi almıştır (*Annal. Eccles. A.D. 410*, No. 16-34).

öçlerini, acımadan ve vicdan sıkıntısı duymadan aldılar, gördükleri kötü davranışlara aşağılandırmalara karşılık olmak üzere ellerini efendilerinin kanlarıyla yıkadılar. Romalı kadınlar ile bakireler, ölümden beter saldırılara uğradılar. Bir kilise tarihçisi,[102] ileriki kuşaklara örnek olması için, namusunu savunmasını bilmiş olan kadınlardan birinin meydan okuyuşunu anlatmaktadır. Aşırı dindarlığı yanında muazzam güzellikteki bir Romalı kadın, Arian'cı inanıştaki bir Hristiyan'ı tanıtmak üzere Sozome'in bize anlattığı genç bir barbarın coşkun isteklerini ateşlemişti. Kadının karşı koymasından öfkelenerek kılıcını çekmiş, onu boynundan hafifçe yaralamıştı. Kahraman kadın, boynundan akan kanı gördüğü halde, tecavüzcüsünün girişimlerini geri çevirmekte, onun hıncına meydan okumakta gevşeklik göstermeme kararlılığını sürdürünce genç barbar gözüpeklik karşısında hayranlık duymuş, saldırılarını kesmişti. Bununla da yetinmeyerek kadını saygıyla Vatikan Kilisesi'ne götürmüş, kilise muhafızlarına altı altın vererek, en küçük bir kötülüğe uğramadan kocasına teslim edilmesini emretmişti. Bu gözüpeklik ve yüce gönüllülük örnekleri şüphesiz çok sayıda değildi. Barbar askerler, ellerine geçirdikleri kadınların inançlarını ve başka herhangi bir engeli hesaba katmadan şehevi isteklerini yatıştırdılar ve oldukça garip bir sorunu ciddi olarak kurcaladılar. Kendilerini savunmak üzere harcadıkları çabaya karşın, saldırıya uğramış kadınların kendi rızaları olmadan işlenmiş bir suç ile bekâret gibi bir tacı yitirmiş olmaları söz konusuydu.[103] Romalılar daha genel ölçüde kayıpla-

102. Sozomen, 1, IX, b. 10. Augustin'in (*de Civitat. Dei*, 1, I, b. 17) anlattığına göre kimi bakireler ya da hanımlar, saldırıya uğramaktan kurtulmak için kendilerini öldürdüler. Her ne kadar cesaretlerine hayranlık duyuyorsa da tanrıbilimsel kanılar onların bu kendini beğenmiş ihtiyatsızlığını kınamaya onu zorlamışlardır. Belki de iyi piskopos, çok şiddetle kınadığı bu davranışlara kahramanlık olarak inanmıştır. Bkz. Harte, *History of Gustavus Adolphus*, V, 1, s. 308.

103. Bkz. Augustin, *de Civitat. Dei*, 1, I, b. 16-18. Bu konuyu çok dikkatle işlemekte ve rızası olmadan suçun işlenmesinin söz konusu olmayacağını kabul ettikten sonra şunları eklemektedir: "Sed quia non solum quod ad dolorem, verum etiam quod ad libidinem, pertinet, in corpore alieno pepetrari potest; quicquid tale factum fuerit, etsi retentam constantissimo animo pudicitiam non excutit, pudorem tamen incutit, ne credatur fa-

ra da uğradılar. Tüm barbarların durup dinlenmeden ırza geçme suçunu işlediklerini düşünmek elbette doğru olmaz. Gençliği, güzelliği ya da iffeti olmayan birçok Romalı, ırza geçilmekten kurtulmuştur. Ne var ki açgözlülük doyum bilmez, genel bir tutkudur. Onun başarıları insanların istek duyabildikleri her çeşit yararlanmayı elde ettirebilir. Roma yağmasında altınlar, elmaslar, ağırlık ve hacim bakımından tüm başka maddelere bakarak büyük ölçüde yeğ tutulmuştur. Ne var ki eli çabuk olanlar bu yükte hafif pahada ağır nesneleri alırken, öbürküler de sarayın tüm taşınır mallarını ve süslemelerini paylaştılar. Aynı arabanın içine gümüş takımlarıyla erguvan ya da ipek giysileri bir araya yığıyorlar, sanat başyapıtlarını kırıyor, parçalıyor, vazoları, heykelleri baltalarıyla unufak ediyorlardı.

Servetleri ele geçirmek barbarların iştahını daha da artırıyor, hazinelerini nereye sakladıklarını söyletmek için Roma halkına yapmadıkları kötülük ve işkence bırakmıyorlardı.[104] Zengin görünüşlü eşyaların bulunduğu bir ev, onlara, büyük bir servetin orada bulunduğu kanısını veriyordu; cimrilikten ya da tasarruf severlikten ileri gelen yalın görünüş yoksulluk belirtisi sanılıyordu. Değerli hazinelerinin yerini söylemeden önce dayattıkları için en zalimce işlemlerle tartaklanan Romalılardan başka, hiçbir zenginliği ve varlığı olmayan zavallı kimsecikler de kırbaç altında can veriyorlardı. Gotlar, Roma'nın kimi yapılarını yıktılar ya da bozdularsa da meydana gelen zarar çok abartılmıştır. Salarianus kapısından girerken, yürüyecekleri yolu aydınlatmak ve vatandaşların dikkatini başka yönlere çevirmek için, ilk evleri ateşe verdiler. Kimsenin söndürmeye kalkışmadığı alevler, bütün gece

---

ctum cum mentis etiam voluntate, quod fieri fortasse sine carnis aliqua voluptate non potuit." On sekizinci bölümde ahlaki ve bedensel bekâret arasında birtakım ilginç ayrılıklar buluyor.

104. Sosyal katmanı, yaşı ve dindarlığı ile seçkin durumda olan Marcella, yere yatırıldı ve insanlık dışı davranışla dövüldü ve kırbaçlandı: "Caesam fustibus flagellisque," vd. (Jerom, c. 1, s. 121, ad Principiam). Bkz. Augustin, *de Civ. Dei*, 1, I, b. 10. *Sacco di Roma* (s. 208) hapistekilere, hazinelerinin yerini anlamak için, çektirilen çeşitli işkenceler üzerine bir kanı verebilir.

sürerek kamusal ve özel yapıların yanmasına neden oldu. Sallust Sarayı'nın[105] yıkıntıları, Justinianus zamanında bile, Gotların çıkardığı yangının ve saldırılarının acıklı bir anıtı olarak duruyordu.[106] Bununla birlikte, o yüzyıldaki bir tarihçinin düşüncesine göre, ateş, som bakırdan kaplamaları ve mertekleri güç etkileyebilirdi. Eski yapıların temellerinden yıkılmasına insan gücü yetmezdi. Tarihçinin bu görüşü bütün bütün gerçekten yoksun sayılmayabilirdi. "Barbarların güçsüzlüğüne Tanrı'nın öfkesi yardımcı oldu ve düşen yıldırımlar Roma Forumu'nu ve burayı süsleyen heykelleri tuzla buz haline getirdi." demeseydi.[107]

Roma katliamında yaşamlarını yitiren her sınıftan insanın sayısı kaç olabilirse olsun ama barbarların kılıcıyla can veren senatör sayısı yalnız birdir.[108] Durumları iyi ve saygın olan çok sayıda insanın bir anda yakalanıp sürüldüğünü hesaplamak kolay değildir. Barbarların tutsak almaktan çok paraya gereksinimleri

---

105. Belagatli deyişlerle yerin dibine batırdığı kötülükleri yararlı bir biçimde uygulayan Sallust, Numidia ganimetlerini, Quirinal tepesindeki sarayını ve bahçelerini süslemede kullandı. Bulunduğu yerde bugün Azize Susanna Kilisesi'nin yükseldiği saray, Salarian kapısından az ötedeydi ve Diocletianus hamamlarından tek bir yol ile ayrılıyordu. Bkz. Nardini, *Roma Antica*, s. 192, 193 ve Nolli, *Plan of Modern Rome*.

106. Procopius'un ifadeleri açık ve ılımlıdır (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 2). Marcellinus'un kroniği abartmalı görünmektedir: "partem urbis Romae cremavit." Philostorgius'un ifadeleri (1, XII, b. 3) yanlış ve çok abartmalı bir kanı vermektedir. Bargaeus, Roma yapılarının Gotlar ve Vandallarca yıkılmadığını kanıtlamak üzere özel bir bilimsel inceleme yaptı.

107. Orosius, 1, II, b. 19, s. 143. Her çeşit heykeli beğenmiyor gibidir; "vel Deum vel hominem mentiuntur." Silahlarla ve sanatlarla süslenmiş bulunan bu heykeller Alba krallarıyla Aeneas'tan beri Roma krallarını ve tanrılaştırılan Caesar'ları simgeliyorlardı. Onun kullandığı Forum adı, beş tane olduğundan, net bir anlama gelmemektedir. Ne var ki Capitoline, Quirinal, Esquiline ve Palatine tepeleriyle çevrili bir ovada birbirleriyle bitişik halde bulunduklarından, tümünün tek bir Forum'u oluşturduğu söylenebilir. Bkz. *Roma Antiqua of Donatus*, s. 162-201 ve Nardini, *Roma Antica*, s. 212-273. Birinci, eski betimlemeler için, ikincisiyse bugünkü topoğrafik durumu için çok yararlıdır.

108. Orosius (1, II, b. 19, s. 142) Galyalıların gaddarlığı ile Gotların bağışlayıcılığını karşılaştırıyor. "Ibi vix quemquam inventum senatorem, qui vel absens evaserit; hic vix quemquam requiri, qui forte ut latens perierit." Ama bu karşı sav pek gerçek gibi değildir ve Socrates (1, VII, b. 10), belki onu da yanlış olarak, çok sayıda senatörün en zalimce işkencelere uğratıldıktan sonra öldürüldüklerini söylüyor.

olduğundan yakaladıkları kimseleri çok küçük bir bedelle satışa çıkardıkları anlaşılıyordu. Yakalananların dostları ve çoğunlukla yabancılar, iyilik amacıyla bu bedeli ödüyorlardı.[109] Açık artırma ile ya da anlaşmayla satılmış tutsakların ne yitirebildiği ne de sataşılabilen özgürlüğü, yeniden kendilerine verilmiş olacaktı.[110] Görüldü ki bu hakkı kullanırken Romalılar ölüm tehlikesine açık olacaklardı. İşe yaramadıkları için satamadıkları tutsaklarını öldürebilirlerdi. Bunu göz önünde tutarak hazırlanan bir buyrukla, bu gibilerin beş yıl tutsak olarak çalışacakları, kendi fidyelerini kendileri ödeyerek özgürlüklerine kavuşacakları kararlaştırıldı.[111] Roma İmparatorluğu'na giren saldırgan uluslar, kölelikten değil de açlıktan korkarak titreyen çok sayıda taşra halkını İtalya'da önüne katmış kovalıyordu. Roma ve İtalya'da baş gösteren kıyım ve yıkımlar, halkı, kuş uçmaz kervan geçmez yerlere sığınmaya zorlamış, darmadağın bir duruma sokmuştu. Got süvarileri terörü ve kıyıcılığı Campania ve Toskana kıyılarına dek yaygınlaştırınca, Argentarian burnundan dar bir kanalla ayrılan küçük Igilium Adası saldırıları püskürtüyor, zararsız hale sokuyordu. Çok sayıda vatandaş da Roma'ya çok yakın ve ayrı bir kantonun ormanlarında saklanma olanağını buldu.[112] Birçok

---

109. "Multi... Christiani incaptivitatem ducti sunt." (Augustin, de Civ Dei, 1, I, b. 14). Hristiyanlar kötü davranışla karşılaşmadılar.

110. Bkz. Heineccius, *Antiquitat. Juris Roman.*, c. 1, s. 96.

111. *Cod. Theodos.* (ek), (içinde) Sirmond., *Opera.*, c. 1, s. 735. Bu buyruk 11 Aralık'ta M.S. 408'de yayımlandı ve böyle akılcı bir davranış Honorius'un bakanlarından beklenmezdi.

112. "Eminus Igilii sylvosa cacumina miror;
Quem fraudare nefas laudis honore suae.
Haec proprios nuper tutata est insula saltus;
Sive loci ingenio, seu Domini genio.
Gurgite cum modico victricibus obstitit
armis, Tanquam longinquo dissociata mari.
Haec multos lacera suscepit ab urbe fugates,
Hic fessis posito certa timore salus.
Plurima terreno populaverat aequora bello,
Contra naturam classe timendus eques:
Unum, mira fides, vario discrimine portum!

senatörün Afrika'da sahibi olduğu çok geniş topraklar, felaket sahnesinden uzaklaşabilme olanağını bulan kimseler için sığınak hizmeti gördü. Bu kaçaklar arasında en ünlüsü, soylu ve dindar Proba'ydı.[113] Bu hanım, Prefect Petronius'un dul karısıydı. Kocasının ölümünden sonra, Roma'nın bu güçlü adamının yerine Anician ailesinin başına geçti, üç oğlunun konsüllük giderlerini özel varlığından karşıladı. Gotlar, başkenti kuşattıkları ve yağma ettikleri zaman Proba, çok büyük zenginliğinin yitip tükenmesine sabırla boyun eğerek küçük bir gemiye bindi ve denize açıldığı sırada alevlerin görkemli sarayını sardığını gördü. Kızı Laeta'yı ve torununu da birlikte götüren, Demetrias adıyla tanınan bu ünlü kadın Afrika'ya sığındı. Bu saygıdeğer hanımefendinin, oradaki topraklarından elde edilen ürünleri ve geliri kaçaklarla kölelere dağıtması onların mutsuzluğunu azalttı. Proba ailesi, en ünlü genç Romalı kadınları Suriye tüccarlarının keyfine ve emrine satan Kont Heraclianus'un baskısı altına girmedi. İtalya'dan kaçarak oralara gelenler Constantinople'a ve Kudüs'e dek Mısır ve Asya kıyılarına dağıldılar. Aziz Jerom ile yeni Hristiyanların ıssız köşeleri olan Bethlem kasabası, eski zenginliklerinin anısıyla kendilerine acındırmak isteyen, kadın-erkek her yaştaki dilenen ünlü kişilerle dolup taştı.[114] Roma'nın uğradığı korkunç yıkım, imparatorluğun her yanına korku ve acı saldı. Büyüklükle yoksulluk arasındaki etkileyici karşıtlık, halkın ağzında "kentlerin kraliçesi"nin uğradığı acıları bir kat daha ağırlaştırıcı duruma so-

---

Tam prope Romanis, tam procul esse Getis."
Rutilius, (içinde) *Itinerar.*, 1, I, 325. Ada, bugün Giglio adıyla tanınmaktadır. Bkz. Cluver., *Ital. Antiq.*, 1, II.

113. Proba'nın ve ailesinin serüvenleri Aziz Augustin'in yaşamıyla bağıntılı olduğundan Tillemont (*Mem. Eccles.*, c. XIII, s. 620-635) onunla ilgili olarak hesap vermek için özen göstermektedir. Afrika'ya varışlarından bir zaman sonra Demetrias rahibe oldu ve temiz kalmaya ant içti. Bu olaya, Roma ve Hristiyan âlemi için çok ilginç olarak bakıldı. Tüm azizler Demetrias'a kutlama mektupları yazdılar. Aziz Augustin'inki bugün mevcuttur. Bu, zayıf düşünce düzenleriyle, yaman tumturaklı sözlerle karışık bir mektuptur ve ilginç yanı Roma'ya ve Gotların yağmasına ilişkin olmasıdır.

114. Peygamber Ezekiel üzerine araştırmalarının ikinci kitabındaki önsözde Jerom'un dokunaklı sızlanmalarına bakınız (c. V, s. 400).

kuyordu. Olayları Doğu peygamberliğinin parlak mucizeleriyle açıklayan papazlar, kimi zaman başkentin yıkılmasıyla dünyanın yok olmasını birbirine karıştırıyorlardı.

Tüm insanlarda, içerisinde yaşadıkları mutsuzlukları abartma, mutlulukları da gizleme eğilimi vardır. Bununla birlikte, dinginlik biraz oluşunca bilgin ve aklı başında çağdaşlar Roma'nın Gotlar tarafından yapılan yıkımdan gördüğü zararın, çok eskiden Galyalıların[115] bu kente yaptıklarından daha az olduğu sonucuna vardılar. On bir yüzyılın deneyimi ileriki kuşaklara oldukça şaşırtıcı bir karşılaştırma olanağı verdi. Buna göre, Alaric'in Tuna kıyılarından İtalya'ya getirdiği barbarların orada yaptığı kıyım ve yıkım, aynı Roma kentinde, Katolik hükümdar ve Romalıların imparatoru sanlarını taşıyan V. Charles'ın ordularınca yapılan kötülüklerin yanında daha önemsiz kalmıştır.[116] Gotlar, altıncı günün sonunda kentten çekildiler ama Roma, dokuz ay boyunca Cermen askerlerinin kurbanı olmayı sürdürdü; her gün, her saat bir kıyıma, bir ahlaksızlığa ve çapula sahne oldu. Alaric'in otoritesi, onu şefleri ve hükümdarları olarak tanıyan barbarların başıbozukluğunu engelleyebiliyordu. Ne var ki Bourbon komutanı bir saldırı sırasında can verdi ve onun ölümü İtalyanlar, Cermenler ve İspanyollardan oluşan bir orduda tüm disiplin ruhunu yok etti. On altıncı yüzyılın başlarında İtalya görenek ve gelenekleri, insanlığın bozulmaya yüz tuttuğunun çarpıcı bir tablosunu yansıtmaktaydı. Bu tabloda gösterişin ve

115. Orosius, bu karşılaştırmayı, tanrıbilimsel yan tutmacılığından sıyrılamaksızın yapmıştır (1, II, b. 19, s. 142; 1, VII, b. 39, s. 575). Ne var ki Galyalıların Roma'yı ele geçiriş tarihinde her şey belirsizdi ve belki de masaldan başka şey değildi. Bkz. *sur l'Incertitude, &c., de l'Histoire Romaine*, s. 356 ve Melot, (içinde) *Mem. de l'Academie des Inscript.*, c. XV, s. 1-21.

116. Bu ünlü olayın ayrıntılarını öğrenmek isteyen okuyucular, Robertson'ın değerli öyküsünü okuyabilirler (*History of Charles V*, c. II, s. 283) ya da bilgin Muratori'nin *Annali d'Italia*'sına başvurabilirler (c. XIV, s. 230-244, Octavo baskısı). Özgünleri incelemek isterlerse Guicciardini'nin büyük tarihinin on sekizinci kitabına bakabilirler. Aslını yansıtan ve özgün niteliğini en çok hak eden yapıt, *Il Sacco di Roma* adlı küçük bir kitaptır: yazarı, uzman bir yargıç ve yansız bir yazar olduğu anlaşılan ve tarihçi Guicciardini'nin kardeşince, kentin yağmalanmasından yaklaşık bir ay sonra kaleme alınmıştır.

sanatların kötüye kullanılmasından doğan kusurlarda birleşmiş yabanıl ulusların kanlı cinayetleri görülüyordu. Tüm din ve vatan duygularını bir yana bırakan serüvenciler Roma pontiff'inin sarayına saldırdılar, dolayısıyla İtalyanların en aşağılık haydutları olarak anıldılar. Aynı dönemde, İspanyollar da eski ve yeni dünyanın zalimleri durumundaydılar. Doymak bilmezlik ve gaddarlık onların değeri üzerine gölge düşürüyordu. Altının ve ünün peşinde yorulmadan koşmaları yüzünden, tutsaklarına en yırtıcı ve zalimce yöntemlerle işkence yapmayı yetkinleştirdiler. Roma'yı yağma eden Castillia'lar arasında kutsal engizisyonla senli benli olmuşlar bulunuyordu, belki Meksika'dan yeni gelmiş gönüllüler de vardı. Almanlar İtalyanlardan daha az bozulmuşlardı, İspanyollardan ise daha az gaddardılar. Dağların ötesinden gelmiş bu savaşçıların yabanıl görünüşü çoğunlukla yumuşak ve acımacı bir ruhsal yapıyı örtüyordu. Yeni bir iyileştirmenin ilk coşkusunda Luther'in temel dinsel kurallarını olduğu kadar bu uğurda atılganlığı da benimsediler. Almanlar, Katoliklere sataşmaktan, onların dinsel törenlerinde kullandıkları kutsal nesneleri kırıp yok etmekten hoşlanıyorlardı. Her aşamadan ve her sandan papazlara karşı vicdan üzüntüsü çekmeden ve acımadan kin güdüyorlardı. Papazlar yeni Roma hemşehrilerinin en büyük bölümünü oluşturuyordu. Bu Almanların amacı belki de ruhani Babil'in kötülüklerini ateş ve kanla temizlemek için deccalın tahtını alaşağı etmekti.[117]

Roma'yı altıncı günü terk eden Gotların gidişi[118] ihtiyatlı davranma istemelerine verilebilirdi ama herhalde buna, korku neden olmuş değildi.[119] Zengin ve ağır ganimetleri yüklenmiş

117. Bossuet (*Hist. des Variations des Eglises Protestantes*, 1, I, s. 20-36), Luther'in, huyu ve tutkusunun ürünü olan atılgan ruhuna sert biçimde saldırdı; Seckendorf (*Comment. de Lutheranismo* 1, I, no. 78, s. 120 ve 1, III, no. 122, s. 556) ise onu zayıfça savundu.

118. Marcellinus (*Chron. Orosius,* 1, VII, b. 39, s. 575), Roma'yı üçüncü gün terk ettiğini söylüyor. Ne var ki bu farklılık, büyük bir orduyu oluşturan birliklerin birbiri ardından harekete geçebilmiş olmalarıyla bağdaştırılabilir.

119. Socrates (1, VII, s. 10), herhangi bir gerçeklik görünüşüne ve nedenine dayanmaksızın, Alaric'in, Doğu İmparatorluğu ordularının kendisine saldırmak üzere yola çıktığını

olan bir ordunun başında Alaric, karşısına çıkan her şeyi kırıp geçerek ve karşı çıkmayanları yalnız yağma etmekle yetinerek, İtalya'nın güney eyaletlerinde Appian yolu boyunca ilerledi. Eski büyüklüğünden çok şey yitirmiş olduğu halde o gün bile imparatorluğun sekizinci kenti durumunda bulunan Campania'nın başkenti Capua'nın alınyazısı üzerine bir bilgi edinemedik.[120] Yakınındaki Nola,[121] konsüllükten kilise adamlığına, sonunda da piskopos saygınlığına geçen Paulinus[122] tarafından kutsanmıştı. Kırk yaşındayken, bir yalnızlık ve günah çıkarma yaşamı sürdürebilmek için, zenginliklerden ve saygınlıklardan vazgeçti. Papazların övgüleri, kendisini vücut ya da ruh rahatsızlığı nedeniyle olağandışı bir tutum takındığını söyleyerek eleştiren dostlarına aldırmamasını sağladı.[123] Nola kentine eski bağlılığı nedeniyle onun kenar bir mahallesinde gösterişsiz bir konuta yerleşti. Bu konut, Aziz Faelix'in mucizevi gömütünün yanı başındaydı ve halkın bağlılığı yüzünden bu gömüt beş büyük kiliseyle çevrelenmişti. Paulinus, servetinin ve aklının geri kalanlarını o ünlü şehidin hizmetine sundu. Onunla ilgili bayram gününde ilahi okumayı ihmal etmiyordu. Eskilerinden daha görkemli altıncı kiliseyi de o yaptırdı ve konusu Eski ve Yeni Ahitlerden alınmış çok sayıda tablolarla onu süsledi.[124] Bu denli dikkat ve titizlikle

---

öğrenerek çekildiğini savunmaktadır.

120. Ausonius, *de Claris Urbibus*, s. 233, Toll. baskısı. Capua'nın süs ve şatafatı Sybaris'inkini geçmişti. Bkz. Athenaeus, *Deipnosophist.*, 1, XII, s. 528, (ed.) Casaubon.

121. Roma'nın kuruluşundan kırk sekiz yıl önce (Hristiyan tarihinden yaklaşık 800 yıl önce), Toskanalılar Capua ve Nola'yı birbirlerinden yirmi üç mil uzakta inşa ettiler ancak iki kentin ikincisi hiçbir zaman sıra dışı bir durumdan ortaya çıkmadı.

122. Tillemont (*Mem. Eccles.*, c. XIV, s. 1-146), olağan çalışkanlığıyla, Paulinus'un yaşamı ve yazılarıyla ilgili her şeyi toplamıştır. Onun inzivaya çekilişi, kendi yazılarıyla, Aziz Ambrose'un, Aziz Jerom'un, Aziz Augustin'in, Sulpicius Severus'un vd. çağdaşlarının ve dostlarının övgüleriyle kutlanmıştır.

123. Bkz. Ausonius'un, meslektaşı, arkadaşı ve takipçisi Paulinus'a mektupları (epist., XIX-XXV, s. 650-698, Toll. baskısı). Ausonius'un dini hâlâ bir muammadır (bkz. *Mem. de l'Academie des Inscriptions*, c. XV, s. 123-138). Kanımca, yaşarken de daha az problem değildi ve sonuç olarak içten içe pagandı.

124. Alçak gönüllü Paulinus, yalnız bir kez, Aziz Faelix tarafından sevildiğini sandığını söylemek suretiyle övünmüştür; bunu söylerken, "Bir kimsenin küçük köpeğini

gösterilen çaba ona bu azizin, hiç değilse halkın lütfunu sağladı: Kırk yıl süren inzivadan sonra, bu kent henüz Alaric birliklerince ele geçirilmeden bir kaç ay önce, Romalı konsül piskoposluğu kabule zorlandı. Kuşatma sırasında kimi sofular düşlerinde ya da belki gerçekte, koruyucu azizlerinin yüzünü gördüklerine inandılar. Ama olaylar gösterdi ki Faelix, eski müritlerini kurtarmak için gerekli isteğe ya da güce sahip değildi. Nola da genel saldırıdan payını aldı[125] ve tutsak düşen piskoposu, günahsızlığı ve yoksulluğu yüzünden canını kurtarabildi. Alaric'in İtalya'yı ele geçirmesinden, Gotların Adolphus komutasında, kendi isteklerivle çekilmesine dek kırk yıl geçti. Bu süre içerisinde barbarlar, tüm doğal elverişlilikleriyle tüm sanat yetkinliklerinin birleştiğini savunan eskilerin övdükleri bir ülkede zorbalıkla hüküm sürdüler. Antonine'lerin saltanat sürdükleri mutlu yüzyılda İtalya'nın ulaştığı erinç aşaması gerçekte imparatorluğun parlaklığıyla birlikte geriledi.

Uzun bir barış döneminin meyveleri, İtalya'daki insanların feminen şatafat ve süs alışkanlıklarına pek ilgi duymayan barbarların yıkıcı elleriyle yok olup gitti. Her asker, mutsuz köylülerden, sürekli olarak yiyecek, sürü hayvanları, yağ ve şarap istiyordu. Birlik şefleri, bir zamanlar Lucullus'un ve Cicero'nun oturdukları güzel Campania kıyılarındaki yazlık evleri ve bahçelerini yağma ettiriyorlardı. Roma senatörlerinin oğulları ve kızları tutsak olarak, barbarlara, Falernian şarabından -değerli taşlarla işlenmiş kadehler içerisinde- sunuyorlardı. Onlarsa, güneşten korunmak için sık çınarların gölgesinde dinleniyorlardı.[126] İşte

---

sevdiği gibi," demiştir.

125. Bkz. Jornandes, *de Reb. Get.*, b. 30, s. 653; Philostorgius, 1, XII, b. 3; Augustin., d*e Civ. Dei*, 1, I, b. 10; Baronius, *Annal. Eccles. A.D. 410*, No. 45, 46.

126. Çınar, eskilerin gözde ağacıdır. Gölgesi nedeniyle onu çoğaltmışlardır. Doğu'dan Galya'ya dek bu gelenek sürmüştür. Pliny (*Hist. Natur.*, XII, 3, 4, 5) bunlardan çok büyüklerini saymaktadır; Velitrae'deki imparatorluk yazlığında bulunan bir çınara Caligula'nın yuvası denilmekteydi. Dalları, imparatorun tüm yakınlarını toplayan bir yemek masasını gölgesine alacak genişlikteydi. Pliny, ince bir deyişle bunu *pars umbroe* diye adlandırıyordu ki bu söz Alaric için de uygun düşerdi.

onların en tatlı eğlenceleri böyleydi. Geçirdikleri tehlikelerin ve yorgunlukların anısı, İskit ülkesinin çorak ve sert koşullarıyla Elbe'nin buz tutan kıyılarının buraları ile karşılaştırılması, onları İtalya ikliminin tatlılığından yararlanmaya isteklendiriyordu.[127]

Alaric ün kazanmak, fetih ya da servet edinmekten hangisi olursa olsun, hiç gevşemeden, yorulmak bilmez bir çabayla bu amacına doğru yürümesini sürdürdü. İtalya'nın sonuna ulaşınca yakında bulunan sessiz ve verimli adaya baktı. Alaric, Afrika'ya yapmayı tasarladığı sefer için basamak olarak kullanmak üzere bu adayı alabilirdi. On iki mil uzunluğunda ve yaklaşık bir buçuk mil genişliğindeki Messina boğazının en dar bölümünde bulunduğu söylenen masal devleri, Scylla kayalıkları ve Charybdis uçurumu yalnız en ürkek ve bilgisiz denizcileri korkutabilirdi.[128] Bununla birlikte, Gotların ilk birliği gemilere bindirildikten sonra bir fırtına koptu, taşıma gemilerini dağıttı, kimisini de batırdı. Bu, akılda olmayan tehlike barbarların gözüpekliğini sarstı. Kısa bir rahatsızlıktan sonra Alaric'in ölümü, harekâtın dağılmasına ve fetihlerin sona ermesine neden oldu. Gotlar, hüzünlü övgüleriyle değerini ve başarılarını kutluladıkları bir kahramanın cenaze alayı dolayısıyla bütün bütün gaddar kesildiler. Çok sayıda tutsak, çalışa çalışa, Consentia surlarını yıkayan küçük Busentinus Irmağı'nın yatağını değiştirdiler. Kurutulan yatağın ortasına, komutanlarının, Roma'dan aldıkları ganimetler ve süslemelerle bezenmiş cenazesi gömüldü. Sular, geçici yerden yine

127. "The prostrate South to the destroyer yields
Her boasted titles, and her golden fields;
With grim delight the brood of winter view
A brighter day, and skies of azure hue;
Scent the new fragrance of the opening rose,
And quaff the pendent vintage as it grows."
(Bkz. Gray'in şiirleri, yayımlayan Mason, s. 197). Kronolojik ve doğa tarihi tablolarını derlemeden Gray, bize güzel bir örnek olarak bıraktığı bu filozofik şiiri tamamlamak için acaba neden dehasını kullanmamıştır?

128. Messina boğazının, Scylla, Clarybdis'in vb. en iyi betimlemesi Cluverius'ta bulunmaktadır (*Ital. Antiq.*, l, IV, s. 1293 ve *Sicilia Antiq.*, 1, I, s. 60-76). Eskileri özenle incelemiş ve bugünkü durumunu da gerçekçilikle irdelemiştir.

eski yatağına çevrilerek muzaffer Alaric'in vücudu bir giz olarak ırmağın içerisinde yitip kaldı. Bu işlerde çalışmış olan tüm tutsaklar da bu gizi yayma olanağı bulamamaları için öldürüldü.[129]

İçerisinde bulundukları zamanın koşulları gereği, barbarların soydan gelen çekememezlikleri ve kişisel öçleri bir yana bırakıldı. Oybirliğiyle, yiğit Adolphus'u kaynı Alaric'in tahtına geçirdiler. Gotların bu yeni kralının karakteri ve siyasal düzenlemesi üzerine en doğru kanıyı, okuyucuya, bu kralın Kutsal Topraklara yaptığı hac sırasında tarihçi Orosius'un da hazır bulunduğu bir görüşmede Aziz Jerom'a söylediği sözler kadar hiçbir kaynak veremez: "Değerlilik ve zaferlerle şişirilmiş durumdayken, dünyanın yüzünü değiştirmek üzere tasarılar yapmış, Romalıların adını sileyim, onların yıkıntıları üzerinde Got krallığını yükselteyim ve Augustus gibi yeni bir imparatorluğun kurucusu olayım, diye düşünmüştüm. Ama deneyimle yavaş yavaş anladım ki bir devletin kuruluşunu ayakta tutabilmek için yasalar gereklidir; oysa Gotların sert ve yırtıcı yaradılışları, sivil bir devlet yönetiminin esenlikli disiplini altına girmelerine elverişli değildir. Bunu anladıktan sonra, başka bir şan ve tutku besleyici tasarıyı geliştirerek, Gotların değerini Roma İmparatorluğu'nu yıkarak değil, onu savunarak ve görkemi ile huzurunu sürdürerek kullanmayı ve böylece gelecekteki kuşakların minnet ve övgüsüne layık olabilmeyi içtenlikle arzuladım."[130] Bu barışçıl görüşlere göre, Gotların yeni hükümdarı savaşı bir yana bırakarak, imparatorluk sarayı ile bir ittifak anlaşması için ciddi görüşmelere girişti. Alaric'in ölümüyle akıl almaz dileklerinden sıyrılmış bulunan Honorius'un yüksek yöneticilerinin, İtalya'yı Gotların baskısından kurtarmakta büyük çıkarları vardı. Gotlar da Alplerin ötesindeki eyaletlere baskınlar yapan zorbalara ve barbarlara karşı birlikte harekete geçmeye sevinerek razı oldular.[131] Roma komutanlığına seçilen

129. Jornandes, *de Reb Get.*, b. 30, s. 654.

130. Orosius, 1, VII, b. 43, s. 584, 585. Aziz Augustin, 415'te, Pelagian dinsel tartışmasıyla ilgili danışmalarda bulunmak üzere onu (Orosius'u) Jerom'u görmeye göndermişti.

131. Jornandes -çok mümkün olmayan- Adolphus'un yeniden Roma'ya geldiğini ve

Adolphus, yürüyüşünü Campania'dan Galya'nın güney eyaletlerine doğru yöneltti. Birlikleri, kendi istekleriyle ya da direnç gösterdikleri halde teslim olan Narbonne, Thoulouse ve Bourdeaux kentlerini ele geçirdiler. Marsilya surları önünde Kont Boniface tarafından püskürtüldülerse de kısa sürede askerî güçlerini Akdeniz'den Atlantik Okyanusu'na dek egemen kıldılar.

Eyaletler halkı, düşmanların açgözlülüğü yüzünden yitirdikleri varlıklarından kalmış çok az yiyecek vb. mallarını bu sözde müttefiklerin talan etmelerinden yakınıyorlardı. Bununla birlikte Gotların sert tutumlarını örtbas etmek ya da haklı göstermek için, görünüşe göre akla yatkın bir bahane hiçbir zaman yok değildi. Saldırdıkları Galya kentleri Honorius yönetimine karşı düşmanca tutum içerisindeydiler. Adolphus, zor kullandığı konular için imparatorluk sarayının gizli yönergelerini ve antlaşma maddelerini ileri sürebiliyordu ve başarıyla meşru duruma gelmemiş olan düzensiz düşmanca eylemler barbarların disiplin altına alınması olanaksız hoyratlığına veriliyordu. İtalya'daki süs ve şatafat Gotların gaddarlığını azaltmada pek yararlı olmamıştı, uygar ulusların sanatlarına ve kurumlarına öykünmeyip onların yalnızca kötü eylem ve göreneklerini benimsemişlerdi.[132]

Adolphus'un verdiği intibalar, olasılıkla içtenlikliydi. Got hükümdarının kalbinde ve ruhunda bir Romalı prensesin yarattığı etki, imparatorluğun çıkarları için bağlılığının güvencesi olmuştu. Büyük Theodosius ile ikinci karısı Galla'nın kızları olan Placidia,[133] Constantinople Sarayı'nda yetiştirilmişti. Yaşa-

---

ikinci kez kentin yağma edildiğini (*more locustarum erasit*) varsayıyor. Bununla birlikte, Got kralının Honorius'la bir anlaşma imzaladığını, Orosius gibi, kabul ediyor. Bkz. Oros., 1, VII, b. 43, s. 584, 585; Jornandes, *de Reb. Geticis.*, b. 31, s. 654, 655.

132. Gotların İtalya dışına çekilmeleri ve Galya'daki ilk harekâtları bilinmezlikler içerisinde kalmıştır ve bu konudaki bilgiler şüphelidir. Ben, Mascou'dan çok yararlandım (*Hist. of the Ancient Germans*, 1, VIII, b. 29, 35, 36, 37). O, bu zamanların birbirinden kopuk kroniklerini ve fragmanlarını aydınlığa çıkarmış ve bağlantılarını sağlamıştır.

133. Ducange'de (*Fam. Byzant.*, s. 72) ve Tillemont'ta (*Hist. des Empereurs*, c. V, s. 260, 386 vd.; c. VI, s. 240). Placidia'nın portresini okuyunuz.

mında meydana gelen olaylar onu, kardeşi Honorius'un saltanatı sırasında Batı İmparatorluğu'nu etkileyen gelişmelerle ilişkili kılmıştır. Roma ilk kez Alaric'in kuşatmasına uğradığı zaman Placidia, yaklaşık yirmi yaşındaydı ve başkentte bulunuyordu. Kuzini Serena'nın ölümüne razı olma yolunda bu prensesin gösterdiği kolaylık onun nankörlük ve gaddarlıkla suçlanmasına neden olabilirdi.[134] Barbarlar Honorius'un kız kardeşini tutsak ya da rehine olarak gözaltına aldılar.[135] Her ne kadar, barbar ordusuyla birlikte İtalya'yı baştan başa geçmişse de kadınlığına ve prensesliğine saygıda kusur edilmemişti. Jornandes, Placidia'nın güzelliğinden övgüyle söz etmektedir. Ne var ki bu prensesin gözdelerince sürdürülen suskunluk, yüzünün çekiciliğinden haklı olarak şüphelenilmesine neden olmaktadır. Ama ünlü soyu, gençliği ve gönül okşayıcılığı Adolphus'un gönlünde derin etki yarattı ve Gotların hükümdarı imparatorun eniştesi olma tutkusuna kapıldı. Honorius'un elçileri, Roma kıvancı için bu denli utanç verici bir ittifak önerisini tiksinerek geri çevirdiler ve barış antlaşmasının ilk maddesi olarak Placidia'nın özgürlüğünü istediler. Theodosius'un kızı ise, boy ve güç bakımından olmasa da incelik ve güzellik bakımından Alaric'ten üstün olan genç ve gözüpek bir muzafferin isteklerine hiç direnç göstermeden boyun eğdi. Adolphus ile Placidia'nın evlenmeleri,[136] Gotların İtalya'yı boşaltmasından önce gerçekleşti. Evliliklerini, belki de bu evliliğin yıldönümünü Narbonne'luların en ünlü ailelerinden Ingenuus'ların evinde kutladılar. İmparatoriçe gibi giyinmiş olan

134. Zosimus, 1, V, s. 350.

135. Zosimus, 1, VI, s. 383. Orosius (1, VII, b. 40, s. 576) ve Marcellinus ve Idatius'un kronikleri, Placidia'nın Roma'nın son kuşatmasından ve genel kıyımı ve yağmasından sonra alınıp götürüldüğünü ima etmektedirler.

136. Bkz. Jornandes'te (*de Reb. Geticis*, b. XXXI, s. 654, 655), Adolphus'un ve Placidia'nın betimlenmeleri. Bu birleşmenin yapıldığı, kutlandığı ve yetkinleştirildiği yerin neresi olduğuna gelince, Jornandes'in MSS'leri anlaşma halinde değillerdir ve birbirine yakın iki kentin adından söz etmektedirler: Forli ve Imola (Forum Livii ve Forum Cornelii). Gotların tarihçisiyle Olympiodorus'u bağdaştırmak kolaydır (Bkz. Mascou, 1, VIII, b. 36). Tillemont buna kızıyor ve Jornandes'in inanç sahibi yazarlarla bağdaştırılması yoluna gitmenin yararsız olduğunu savunuyor.

prenses, bir taht üzerine oturdu ve Got kralı, bu törende Romalı gibi giyinmiş olduğu halde, prensesten biraz daha aşağı bir yere yerleşti. Barbar göreneklerine göre eşine sunması gereken armağanlar Placidia'nın memleketinden alınmış en görkemli ganimetlerden oluşuyordu.[137] Çok güzel yüzlü ve ipek giysiler kuşanmış elli delikanlı, her iki ellerinde birer tas taşıyorlardı. Bu taslardan biri altın lira ve madalyonlarla, öbürü değer biçilemeyecek ölçüde kıymetli elmaslarla doluydu. Uzun süreden beri servetin ve Gotların oyuncağı haline gelmiş olan Attalus, müzikçiler korosunu yönetiyordu. Barbarlar, zaferlerinden yararlanıyorlar, eyalet halklarıysa, sevgi ve aklın etkisiyle, yenenin kendini beğenmişliğini yumuşatacağa benzeyen bu birleşme nedeniyle sevinç duyuyorlardı.[138]

Evlenme töreninde Placidia'nın aldığı altın ve elmas dolu yüz tas, Adolphus'un haleflerinin tarihince olağanüstü özellikleri betimlenen Got hazinelerinin çok küçük bir bölümünü oluşturuyordu. Narbonne'daki sarayları, Franklarca altıncı yüzyılda yağma edildiği zaman burada, her biri, çok değerli taşlarla işlenmiş som altından altmış kupa ya da bardak, dinsel törenlerde kullanılan on beş vazo, kutsal yazıtları saklamak için yirmi kutu ve çekmece bulunmuştu. Clovis'in oğlu bu kutsal servetleri memleketindeki kiliselere dağıtmıştı.[139] Bu sofuca el açıklığıyla

137. Adolphus'un uyrukları olan Vizigotlarda evlilikle ilgili bazı kanuni kısıtlamalar vardır. Bir koca, evliliklerinin ilk yılında karısı için armağan alamaz ve yatırımda bulunamazdı, sonraki zamanlarda da eli açıklığı, varlığının onda birinin üstüne çıkamazdı; Lombardia'lılar biraz daha hoşgörülü olmuşlardı; evliliğin hemen ertesinde *morgingcap*'a göz yumuyorlardı. Bekâretin ödülü olan bu armağan, kocanın varlığının dörtte biri olabilirdi. Kimi kadın eşler, evlilikten önce, hak etmediklerini bildikleri bir armağanı alıyorlardı. Bkz. Montesquieu, *Esprit des Loix*, 1, XIX, b. 25; Muratori, *delle Antichita Italiane*, c. 1, Dissertazion., XX, s. 243.

138. Bu evlenme töreniyle ilgili ayrıntıları tarihçi Olympiodorus'a borçluyuz ([içinde] Photium, s. 185-188).

139. Bkz. Dom Bouquet, *Historians of France*, c. II; Greg. Turonens., 1, III, b. 10, s. 191; *Gesta Regum Francorum*, b. 23, s. 557. Adı bilinmeyen yazar, çağına yakışır bir bilgisizlikle, bu Hristiyan inancıyla ilgili gereçlerin Süleyman (Solomon) Tapınağı'na ait olduğunu sanmaktadır.

Gotları, bir çeşit dinsel varlıklara saldırıyla suçlamış gibidir. Beş yüz libre ağırlığında olup kutsal sofraya özel kılınmış, som altından ve üzerine işlenmiş elmaslarla el işçiliği bakımlarından değer biçilemez, olağanüstü büyüklükteki ünlü tabak *missorium*'u en küçük vicdan azabı çekmeden sakladılar. Bu tabağa, Patrician Aetius'un Got Kralı Torismond'a verilmiş bir armağanı olarak bakıyorlardı. Torismond'un haleflerinden biri, bu görkemli armağan karşılığında Frank kralının yardımını satın aldı. İspanya tahtını ele geçirince, Got hükümdarı onu Dagobert'in elçilerine verdi ama yolda baskın yaptırarak geri aldı. Bir fidye üzerinde anlaşmaya varmak için yapılan uzun görüşmelerden sonra, çok ılımlı sayılabilecek iki yüz altını verdi ve *missorium*'u, hazinesinin en ünlü süsü olarak kendisinde tutmayı başardı.[140] Araplar İspanya'yı ele geçirince bu hazineyi yağma ettiler ve hayranlıkla birlikte merak duygusuna da kapıldılar. Gördükleri şey çok büyük bir masaydı, tek bir zümrütten yapılmıştı,[141] üç sıra inciyle çevrelenmişti, elmaslarla bezenmiş som altından altmış beş ayak üzerinde duruyordu ve değeri beş yüz bin altın olarak ölçülmüştü.[142] Got kralının hazinelerinden bir bölümü dostluk armağanları ya da söz dinleme haraçlarından meydana gelmiş olabilirse de çoğu, hiç kuşkusuz savaşla elde edilmişti ve imparatorluktan, belki de Roma kentinden getirilmişti.

Gotlar İtalya'yı boşaltınca, bir yüksek görevli, saray entrikaları arasında yakılıp yıkılan eyaletlerin acılarını dindirmeye çalıştı.

140. Özgün tanıklıkları *Historians of France*'te görünüz, c. II, Fredegarii Scholastici Chron., b. 73, s. 441; Fredegar., *Fragment*., III, s. 463; *Gesta Regis Dagobert*., b. 29, s. 587. Sisenand'ın İspanya tahtına katılması, M.S. 631. Dagobert, St. Denys Kilisesi'nin kurulması için iki yüz bin altın harcadı.

141. Üstat Goguet'nin (*Origine des Loix*, vd., c. II, s. 239) düşüncesine göre, Mısır'da, Gades'te ve Constantinople'da bulunduğu eskilerce savunulan bu olağanüstü büyüklükteki zümrütler, heykeller ve sütunlar boyanmış kristallerden başka şey değillerdi. Cenova'da gösterilen ünlü zümrüt çukur tabak bu kuşkuyu destekler gibidir.

142. Elmacin., *Hist. Saracenica*, 1, I, s. 85; Roderic. Tolet. Hist. Arab., b. 9; Cardonne, *Hist. de l'Afrique et de l'Espagne sous les Arabes*, c. I, s. 83. Bu masaya, eskinin ve görkemli her yapıtını Süleyman'a mal eden Doğuluların göreneğine uygun olarak, "Süleyman'ın sofrası" adını vermişlerdi.

Campania, Toskana, Picenum, Samnium, Apulia, Calabria, Bruttium ve Lucania akıllıca hazırlanmış bir yasal düzenlemeyle, beş yıl için bağışıklıklara uğratıldılar. Kamu hizmetlerinin yeniden yararlı hale sokulmasına ayrılan olağan vergi beşte bire indirildi. Başka bir yasa da ekilmeden kalmış ve boşalmış toprakların işletilmesini, kaçmış sahiplerinin ileride isteklerine açık tutulmak koşuluyla, komşularına ya da yabancılara vermeye olanak tanıyordu.[143] Aşağı yukarı o sıralarda, Honorius'un bürokratları, onun adına, genel kargaşalık ve yıkım günlerinde kasıtsız olarak işlenmiş tüm saldırıların cezasını silen bir genel af ilan ettiler. Vatandaşlar, yıkılmış ve yangından zarar görmüş taşınmazların yeniden yapılması için özendirilerek başkentin eski durumuna getirilmesine çalışıldı. Afrika kıyılarından olağanüstü ölçülerde tahıl yardımı sağlandı. Bolluk ve eğlence umudu barbarların elinden kurtulmuş olduklarını halk kütlelerine anımsattı. Roma Prefect'i Albinus, saraya gönderdiği bir yazıda, yalnız bir günde, kente on dört bin yabancının geldiğini bildirdi.[144] Yedi yıldan az bir süre içerisinde, Got saldırısından hiçbir iz kalmadı, Roma, dinginliğiyle eski göz kamaştırıcı görünüşünü kazandı. Savaş sırasında yitirmiş olduğu defne tacını yeniden başına koydu, batıl inanca dayalı mucizelere güvenle kulak vererek, çöküşüne dek sürdüreceği öç, zafer ve egemen olma tasarıları kurdu.[145]

Roma'nın, yiyecek bakımından bağlı olduğu ülkenin başkal-

143. Bu üç yasa *Theodosian Code*'a girmiştir (L, XI, başlık XXVIII, yasa 7; L, XIII, başlık XI, yasa 12; L, XV, başlık XIV, yasa 14). Sonuncusunun deyimleri öylesine dikkate değerdi ki yalnızca bir bağışlama değil, bir savunma gibidir.

144. Olympiodorus, (içinde) Photium, s. 188. Philostorgius'un (1, XII, b. 5) gözlemine göre, Honorius zafer girişi yaptığı zaman, kentlerini yeniden inşa etmeleri için Romalıları eliyle ve sözleriyle cesaretlendirdi, Prosper'in *Chronicle*'ı Heraclianus'u övmektedir: "Qui in Romanae urbis reparationem strenuum exhibuerat ministerium."

145. Claudius Rutilius Numatianus'un yolculuk tarihi birçok bilinmezlikle doludur. Scaliger, astronomik verilerle, onun 24 Eylül'de ayrıldığını ve 9 Ekim M.S. 416'da Porto'da gemiye bindiğini kanıtlama çabasındadır. Bkz. Tillemont, *Hist. des Empereurs*, c. V, s. 820. Bu şiirsel yolculukta Rutilius (1, I, s. 115 vd.) Roma'ya kutlamalarını sunuyor.
"Erige crinales lauros, seniumque sacrati
Verticis in virides, Roma, recinge comas," vd.

dırması bu dinginlik görünüşünü hemen bozdu. En bunalımlı hal ve koşullar içinde Honorius'a bağlılığının tutarlı kanıtlarını vermiş olan Heraclianus, konsüllük yılında, önceki davranışını yalanlamış oldu ve kafa tutarak başkaldıran niteliğine büründü, imparator sanını aldı, Afrika'nın tüm limanlarından toplayabildiği deniz kuvvetlerinin başında İtalya'yı ele geçirmeye hazırlandı. Kadırgalarla hafif teknelerden oluşan ve Tyber Irmağı ağzına gelip orada demirleyen filosunun üç bin iki yüz parça gemiyi bulduğu doğruysa, bu filo, Xerxes'in ve İskender'inkinden daha büyük demektir.[146] Bu savaş gücü dünyanın en büyük imparatorluğunu devirecek ya da onu yeniden kuracak kuvvette olduğu halde Afrika zorbasına çok önemsiz başarılar sağlayabilmiştir. Limandan sonra Roma kapılarına giden yol üzerindeki yürüyüşünde imparatorluğun komutanları bu orduya saldırdılar ve onu kaçmak zorunda bıraktılar. Bu güçlü ordunun komutanı, şansından umudunu keserek arkadaşlarından ayrıldı, bir gemiye atlayıp ortadan kayboldu.[147] Heraclianus, Kartaca Limanı'na geldiği zaman, bu kadar korkak bir şef için tiksinti duygularıyla dolan eyalet Honorius'un buyruğu altına girmiş bulunuyordu. Zorbanın başı eski Memory Tapınağı'nda kesildi. Konsüllüğü de kaldırıldı,[148] dört bin altın tutan varlığı, zayıf hükümdarıyla paylaşmaya kalkışmasından beri tahtı savunan yiğit Constantius'a verildi. Honorius, Roma'daki ve İtalya'daki kıyım ve yıkımlara karşı kayıtsızlık gösteriyordu.[149] Kişisel güvenliğine saldıran

146. Orosius, tarihini olaydan iki yıl sonra Afrika'da yazdı. Bununla birlikte, onun bu konuda bilgisi gerçeğin imkânsızlığı yüzünden dengeleniyor gibi görünüyor. Marcellinus'un kroniğinde, Heraclianus'un 700 gemisindeki üç bin kişiden söz edilmektedir. Bu ikinci sayı gülünç derecede küçültülmüştür; birincisi bana daha akla yakın görünmektedir.

147. Idatius'un kroniği, en küçük bir olasılık olmadığı halde, Umbria'daki Otriculum'a dek ilerlediğini ve bir savaş sonunda yenilerek elli bin askerini yitirdiğini bildirmektedir.

148. Bkz. *Cod. Theod.*, 1, XV, başlık XIV, yasa 13. Otoritesinin en düzenli eylemleri hükümsüz sayıldı ve kölelerin ikinci kez azat edilmesi sağlandı.

149. Saçma sapan, belki de yanlış bir tarihi anlatmayı doğru bulmadım. Procopius'un (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 2) dediğine göre, Honorius, gözde güvercin adını verdiği Roma'nın, imparatorluğunun merkezi olduğunu ve bunun elden gittiğini anladıktan sonra

Attalus ve Heraclianus ayaklanmaları ise onun bir an için her zamanki gevşekliğinden silkinmesine neden olmuşlardı. Olasıdır ki onu bu tehlikelerden kurtaran nedenlerden ve olaylardan haberi bile olmamıştı. Yabancı ve yerli düşmanlarından İtalya kurtulurken harekete geçen komutanlar, zorbaları kovalayıp, büyük Theodosius'un değersiz oğlu adına Alplerin ötesinde zaferler kazandılarsa da o, Ravenna Sarayı'nda sessiz sedasız birtakım saçma konularla vakit geçiriyordu.[150] İlginç ve karmaşık olayları anlatmaya uğraşırken onun ölümüyle ilgili haberleri belki de unutabilirdim. Önceden şunu söyleyeyim ki Honorius, son Roma kuşatmasından sonra yaklaşık on üç yıl daha yaşamını sürdürmüştür.

Britanya lejyonlarınca kendisine erguvan giydirilen Constantinus, sürekli olacakmış izlenimini veren birtakım başarılar elde etmişti. Gücü, Antoninus kalesinden Hercules sütunlarına dek tanınıyordu. Genel düzensizlikler arasında, hareketleri ne Ren ile ne de Pirenelerle durdurulabilmiş olan barbarlar ile Galya ve İspanya'dan yağma ile elde ettiği ganimetleri paylaşıyordu. Honorius'un bir akrabasının kanına girmiş olmakla birlikte, gizli bir iletişim sürdürdüğü Ravenna Sarayı'ndan suçunun ve savlarının onamını elde edebilmişti. İtalya'yı Gotlardan kurtarmaya ant içen Constantinus, Po kıyısına dek ilerledi. Korkak müttefikine yardımdan çok tehlike duygusu verdikten sonra, yararsız utkusunu düzensiz bir gösterişle kutlamak üzere ivedilikle Arles Sarayı'na çekildi. Ne var ki kurduğu geçici saltanat, en yiğit komutanlarından, İspanya eyaletleri kontu Gerontius'un, daha şimdiden imparatorluk erguvanı giydirilmiş olan

telaşa düştü. Bu öykü kamuoyunun görüşünü de kanıtlamaktadır.

150. Bu çeşitli zorbaların yaşamı üzerine yaptığım bilgilendirmeleri, ikisi Latin, dördü Yunan olmak üzere o çağdaki altı tarihçiden aldım: Orosius, 1, VII, b. 42, s. 581, 582, 583; Renatus Profuturus Frigeridus, (içinde) Gregor. Turon., 1, II, b. 9, *Historians of France*, c. II, s. 165, 166; Zosimus, 1, V, s. 370, 371; Olympiodorus, (içinde) Phot., s. 180, 181, 184, 185; Sozomen, 1, IX, b. 12, 13, 14, 15 ve Philostorgius, 1, XII, b. 5, 6, Godefroy'un bilimsel incelemesi ile birlikte (s. 477-481). Ayrıca Prosper Tyro, Prosper of Aquitain, Idatius ve Marcellinus'un kronikleri.

Constantinus'un oğlu Constans'ın orada bulunmadığı bir sırada ayaklanması sonucu bozuldu ve yıkıldı. Kendisi tahta çıkacak yerde, Gerontius, bilmediğimiz birtakım nedenler yüzünden merkezini Tarragona olarak seçen dostu Maximus'u taçlandırdı ve iki imparator, Constantinus ile Constans, savunmaya hazırlanmadan önce onlara baskın yapabilmek için Pireneleri geçti. Oğul Viyana'da yakalandı ve hemen öldürüldü. Bu mutsuz genç, manastırdaki dinsel ve alçak gönüllü yaşamını bırakmakla dine karşı saygısızlık suçu işlemesini zorlamış olan ailesinin yükselme tutkusundan yakınmak için çok az bir zaman bulabilmişti. Baba ise Arles'e kapanmış, orada bir sığınak bulmuştu. İtalya'dan yola çıkan bir ordu yardımına yetişmemiş olsaydı kent Gerontius'un eline geçmiş olacaktı. Honorius'un adı ve yasal imparatorun bildirisi düşman isyancıların ikisini de korkuttu. Askerleri tarafından yalnız bırakılan Gerontius, İspanya sınırına kaçtı ve son saatlerinde tam bir Romalı olarak gösterdiği gözüpeklikle adını unutulmuşluktan kurtardı. Gece yarısı, kalleş askerlerinden bir bölümü, iyice koruma altına almış olduğu evine saldırdılar. Yanında karısından başka yiğit arkadaşı Alani ve birkaç sadık köle olduğu halde, evin içerisine yığdığı mızrak ve oklardan yararlanarak kuşatıcılardan üç yüzünü öldürdüler. Tanyeri ağarırken, savaş gereçleri tükenmiş bulunuyordu; köleler kaçtılar. Gerontius da karısına duyduğu sevgi kendisini bağlamasaydı köleleri izleyebilirdi. Bu denli inatçı bir savunmadan öfkelenen kuşatıcı askerler evi dört yanından ateşe verdiler. Bu felaket saatinde, arkadaşı Alani'nin şiddetli isteklerine dayanamayarak onun kafasını kesti. Karısı, sefil ve aşağılık bir yaşama mahkûm olmaktan kendisini kurtarması için Gerontius'a yalvardı ve göğsünü açarak kılıcını kullanmasını istedi. Bu korkunç ve acıklı sahne, Gerontius'un, kılıcını üç kez kendi göğsüne de sapladıktan sonra hançerini çekmesi ve kalbine sokmasıyla sona erdi.[151] Koruyucu-

151. Sozomen'in bu umutsuzluk eylemi için yaptığı övgüler bir papazın ağzında yolunu sapıtıyor. Dediğine göre (s. 379) Gerontius'un karısı Hristiyan'dı ve onun ölümü dinine ve sonsuzluk şanına yakışır biçimde olmuştu.

sunca yalnız bırakılmış olan Maximus, canını zayıflığına ve beceriksizliğine borçlu oldu. İspanya'yı kasıp kavuran barbarların kaprisleri, bu imparatoru ikinci kez tahta çıkardı. Arkasından da hemen Honorius'un öcüne teslim edildi. Zorba Maximus, Ravenna ve Roma halkına sergilendikten sonra, herkesin gözü önünde öldürüldü.

Yaklaşmakta olduğu haberi üzerine Arles kuşatması kaldırılan ve Gerontius'un birliklerini dağıtan General Constantius, Romalı olarak doğmuştu. Bu gözlem de kanıtlar ki imparatorluk uyrukları eski askerlik ruhlarından çok şeyler yitirmişlerdi. Ürkek bir halk, ona tahta çıkması gerekli bir kimse gözüyle bakıyordu; sonradan da böyle oldu.[152] Toplum yaşamında tatlı ve sevimli davranışlarıyla dikkati çekerdi. Eğlencelere katılır, şölenlerdeki neşe içerisinde en ünlü pandomimcilerle yarışmaktan çekinmezdi. Ama savaş borusu onu orduya çağırınca atına atlayıp dörtnala kalkan Constantius'un davranışı ve gözlerinin ateşi düşmanlarına korku salar, askerleriyse zaferden kuşku duymayacak kadar yiğitleşirlerdi. Ravenna Sarayı, Batı'nın başkaldırmış eyaletlerini yola getirme görevini ona vermişti. Zorba da kendi başkentinde, ikinci kez, çok daha büyük bir düşmanın kuşatmasına uğramıştı. Bununla birlikte, iki kuşatma arasında geçen zaman, ona Franklar ve Almanlarla görüşmesi yapma olanağı vermişti. Elçisi Edobic, Arles'i ve sözde imparatoru kurtarmak üzere, bir ordunun başında olduğu halde oraya gelmişti. Roma komutanı, kendi kuvvetlerine saldırılmasını beklemeden, gözüpeklikle, belki de akıllıca olarak Rhone'u geçmeye ve barbarları önlemeye karar verdi. Önlemleri o denli gizli ve ustalıklı almıştı ki düşmanın gerilerinde çok önemli bir noktayı ele geçiren yardımcısı Ulphilas barbarları süvari kuvvetleriyle kuşatırken Constantius da piyadenin başında saldırıya geçmişti. Böylece düşmanın ordusu, büyük kıyım ve yıkıma uğradı. Canlarını kurtarabilenler

152. Euripides'in, bugüne de kimi fragmanları kalmış bulunan *Aeolus* adlı trajedisinden alınmışa benzemektedir (Euripid., Barnes, c. II, s. 443, ver 38). Bu atıf da gösteriyor ki beşinci yüzyılda Yunanlar hâlâ eski trajik şiirleri okuyorlardı.

kaçtılar ya da teslim oldular. Komutanları Edobic ise kalleş bir dostunun evinde öldürüldü. Bu dostu, yaptığı hainlik karşılığında imparatorluk komutanından aldığı büyük ödülle övündü. Constantius bu olayda gerçek bir Romalının gönül yüceliğiyle davrandı. Her türlü kıskançlık duygusundan sıyrılarak, askerlerin önünde Ulphilas'ın değerini ve önemli hizmetini dile getirdi. Bakışlarını tiksinerek Edobic'in katili üzerinden çevirdi, konukseverlik yasalarını çiğnemiş olan bir alçağın hemen ordugâhtan dışarı çıkarılmasını sert bir biçimde buyurdu. Arles Kalesi'nin surları üzerinden son umudunun da yok olduğunu gören zorba, canını, bu denli yüce gönüllü bir yenenin güvenine bırakmaya karar verdi. Güvenliğini istedikten ve bu kendisine verildikten sonra, ellerini kilise usulü başına götürerek Arles'in kapılarını açtı. Constantinus hemen anladı ki Constantius'un olağan davranışlarına egemen olan onur ve doğruluktan ayrılmama ilkeleri politika ahlakının bükülebilir kurallarına bağlıdır. Romalı komutan, taşıdığı defne dalları simgesini kana bulandırmak istemedi ve güçlü bir koruma altında, Constantinus'u ve oğlu Julianus'u İtalya'ya göndermek üzere yola çıkardı. Ravenna'ya gelmeden önce ölüm elçileriyle karşılaştılar.

Tüm imparatorlukta, soy bakımından rastlantı olarak tahtta bulunan bir hükümdarın kişisel değerinden üstün hiç değilse bir tek vatandaş bulunacağı kanısının genel bir inanış halinde olduğu o dönemde bir sürü zorba, kendilerinden öncekilerin başına gelenleri görmezlikten gelerek ortaya çıkıyorlardı. Bu düzensizlikler, özellikle savaşın neden olduğu yıkımların ve başkaldırma ruhunun düzen ve söz dinleme ilkelerini yok ettiği Galya ve İspanya eyaletlerinde kendini belli ediyordu. Constantinus'un erguvanı bırakmasından önceki dört aylık süre içerisinde imparatorluk ordugâhına gelen haberlerde, Alani Kralı Goar'ın, Burgundia Kralı Guntiarius'un kışkırtmalarıyla Yukarı Almanya'da Mentz'de taç giyen Jovinus'un Ren kıyılarından Rhone'a doğru, büyük bir barbar ordusuyla ilerlemekte olduğu bildiriliyordu. Jovinus'un

kısa saltanat tarihi, her türlü hal ve koşulları bakımından olağanüstü ve karanlıktır. Yetenekli ve yiğit bir komutanın, muzaffer bir ordunun başındayken, yasal imparatorun hukukunu ayakta tutmasını savaş alanında kanıtlaması gerekirdi, diye düşünmek çok doğaldır. Constantius'un ivedilikle geri çekilmesini haklı gösterecek çok güçlü sebepler belki vardır. Oysa o, Galya'yı hiçbir zorunluk yokken olduğu gibi bırakıp çekildi. Praetorian prefect olan Dardanus, tek yüksek görevli olarak, zorbanın buyruğuna girmeyi reddetti.[153] Gotlar, Roma kuşatmasından iki yıl sonra ordugâhlarını Galya'da kurunca sevgileri, yeniden müttefik oldukları İmparator Honorius ile, rütbesini yitirmiş olmakla birlikte onların ordusunda imparatorun adamı ya da müzisyen sıfatıyla bulunmayı sürdüren Attalus arasında bölüşülecek sanılabilirdi. Günü ve nedeni bilinmeyen bir kızgınlık sırasında Adolphus, Galya zorbasıyla görüşmeleri başlattı ve Attalus'u, alçaklığını kanıtlayacak bir anlaşma yapması gibi aşağılatıcı bir işte görevlendirdi. Jovinus'un Gotlarla ittifak kurmayı tahtı için çok güçlü bir dayanak saymasını beklerken Attalus'un sıkıcı önerisine anlaşılmaz ve birkaç anlama çekilebilen yanıt vermesine biz de şaşıp kalmış bulunuyoruz.[154] Ayrıca onun önerilerini hor gören Jovinus, kardeşi Sebastianus'a da erguvan giydirdi ve bir öfkelenme anında, ne cezalandırmayı ne de ödüllendirmeyi bilen bir imparatorun sarayından ayrılan yiğit Sarus'u, çok tedbirsiz davranarak, hizmetine aldı. Öç almayı beğenilerin en tatlısı ve görevlerin en kutsalı olarak gören savaşçılar soyundan gelmiş Adolphus, on bin Got'un başında, Balti soyunun ezelî düşmanıyla karşılaşmak

153. Sidonius Apollinaris, 1, V, epist. 9, s. 139 ve Sirmond'un notları, s. 50. Jovinus'un kararsızlığını ve yumuşaklığını alaya aldıktan sonra, bütün bu zorbaların kusurlarının Dardanus'ta toplanmış olduğuna dikkati çekiyor ve Gerontius'un kalleşliğini de önemsemiyor. Bununla birlikte bu prefect, dünyada ve kilisede bile onurlu bir ün kazanmıştı. Aziz Jerom ve Aziz Augustin ile dinsel bir haberleşme sürdürmüştü. Jerom ona "Christianorum Nobilissime" ve "Nobilium Christianissime" unvanlarını vermişti.

154. Deyiş, kelimesi kelimesine alınabilir; Olympiodorus dedi ki, bir torbayı ya da bir bol elbiseyi anlatabilir; bir düşmanı bu tür önleme ya da ele geçirme, çoğunlukla Hunlarda (Ammian., XXXI, 2) uygulanıyordu. Filelerin içinde canlı olarak yakalandı; Tillemont da onu böyle tercüme etti (*Hist. des Emp.*, c. V, s. 608).

üzere yürüyüşe geçti ve yirmi kadar yiğit arkadaşıyla bulunduğu sırada onu ansızın bastırdı. Arkadaşlık bağlarıyla tek vücut olmuş, umutsuzluk içinde vuruşmuş, büyük sayı karşısında ezilmiş kahramanlardan oluşan bu küçük birlik, düşmanlarının saygısını kazandıysa da acımasını elde edemedi. Aslan, ağa yakalanınca yaşamına son verildi. Sarus'un ölümü, Adolphus'un Galya zorbalarıyla sürdürdüğü ne idiği belirsiz ittifaka da son vermiş oldu. Aşkın ve ihtiyatlılığın sesine kulak verdi. Placidia'nın kardeşine Jovinus'un ve Sebastianus'un başlarını getireceğine söz verdi. Got kralı, uzatmadan ve güçlük çıkarmadan sözünü yerine getirdi. Dostları kalmayan, kişisel değerden yoksun iki kardeş, tüm yardımcı barbar askerlerinin kaçıp gittiğini gördüler. Galya'nın en güzel kentlerinden biri olan Valentia, direnmesinin cezasını yıkıntı haline gelerek çekti. Roma senatosunun kararıyla, birkaç kez tahta inip çıktıktan sonra, sonuncusunda aşağılanarak tahttan indirilen imparator, sonunda içler acısı kaderine terk edildi. Got kralı onun üzerindeki korumasını geri alınca, nefret ya da acıma duygusu, mutsuz Attalus'a herhangi bir katı davranışa engel oldu. Bu imparator müsveddesi, ittifaksız ve uyruksuz halde, sessiz bir köşede sığınıp kalmak üzere bir İspanya limanından gemiye bindi. Denizde yakalandı, Honorius'un önüne getirildi, tahtın ikinci basamağına konularak, kalabalığın karşısında Roma sokaklarından -zafer alayı gibi- geçirildi. Attalus, huzurlu günlerinde Honorius'u tehdit etmiş olmakla suçlanıyordu. Elinin iki parmağı kesildikten sonra, Lipari Adası'na ömür boyu sürgün olarak gönderildi, orada devletten yaşamı için düzenli ve güvenli gelirini aldı. Honorius'un geri kalan yıllarında artık yeni bir ayaklanma olmadı. Beş yıl gibi kısa bir zaman içerisinde, harekete geçmek ve komuta etmek becerisinden yoksun olan bir hükümdarın elverişli talihiyle yedi zorbanın zararsız hale getirilmesi oldukça şaşırtıcı bir durumu gözler önüne sermektedir.

Denizlerle, dağlarla ve aradaki eyaletlerle Roma'nın düşmanlarından her yanıyla ayrı kalan İspanya'nın durumu uzun süre

dinginliğini korumuştu ve onun bu mutluluğunun kanıtı olarak, İspanya'nın Roma İmparatorluğu tarihine çok az katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Barışın geri gelmesi, Gallienus'un saltanatı sırasında Pireneleri aşmış olan barbarların izini kısa zamanda sildi, Hristiyan tarihinin dördüncü yüzyılında Emeritia ya da Merida, Corduba, Seville, Bracara ve Tarragona, Roma dünyasının en güzel, en zengin şehirleri arasında sayılıyorlardı. Bilgili ve becerikli halkın elinde en güzel hayvan soyları, değerli bitkiler üretiliyor, maden zenginlikleri insan yararına işletiliyordu. Deniz taşımacılığı için elverişli konumu kazançlı ve çok geniş bir ticarete yardımcı oluyordu.[155] Güzel sanatlar, bilimler, imparatorların koruması altında gelişiyordu. Barışın ve köleliğin verdiği alışkanlıkla biraz zayıflamış olan İspanyol gözüpekliği, Cermenlerin Ren Irmağı'ndan Pirenelere dek yayıldıkları zaman yeniden canlanır gibi oldu. Gönülden bağlı milis kuvvetleri bu dağların savunmasını sürdürdükçe barbarların tüm saldırılarını başarıyla püskürttüler. Ama ulusal askerler, Constantinus'a karşı savaşan Honorius birliklerine katılmak zorunda bırakılınca bu kalleş savaşçılar, aşağı yukarı Roma'nın Gotlar tarafından yağma edilmesi ve yıkımından on ay önce, İspanya'nın engellerini düşmanlara açıp teslim ettiler.[156] Yasal hükümdara karşı gelmek gibi bir duruma düşen bu suçlular, Constantinus'un ölümünden sonra Suevi'leri, Alani'leri ve Vandalları çağırdılar, barbar sürüleri arasına karışarak Galya sınırından Afrika denizine dek yağma, yakıp yıkma ve ölüm saçtılar. İspanya'nın en belagatli tarihçilerinden biri, çağdaşı olan yazarların sert, belki de abartmalı sözlerini topladığı kısa ve

155. Eski yazarlara başvurmaksızın, dördüncü ve yedinci yüzyılın üç saygın tanıklığını dile getireceğim: Expositio totius Mundi (s. 16, Hudson'ın *Minor Geographers*'ının üçüncü cildinde); Ausonius (*de Claris Urbibus*, s. 242, Toll. baskısı) ve Isidore of Seville, (*Praefat. ad. Chron.*, [içinde] Grotium, *Hist. Goth.*, s. 707). İspanya'nın verimliliği ve ticaretiyle ilgili pek çok detay için bkz. Nonnius (*Hispania Illustrata*) ve Huet (*Hist. du Commerce des Anciens*, b. 30. s. 228-234).

156. Tarih, Idatius'un Fasti ve kroniklerinde özenle saptanmıştır. Orosius (1, VII, b. 40, s. 578) Honorius'cuların kalleşliği yüzünden İspanya'nın teslim edildiğini söylüyorsa da Sozomen (1, IX, b. 12) onları yalnızca savsamış olmakla suçluyor.

anlatımlı yazısında vatanının başına gelenleri şöyle anlatmaktadır:[157] "Bu halkların birbiri içine girmelerini en korkunç yıkımlar izledi. Barbarlar, ayrım gözetmeksizin Romalıları ve İspanyolları yağmalıyor, öldürüyor, aynı hız ve öfkeyle kentleri ve kırsal alanları da yakıp yıkıyorlardı. Açlık, mutsuz halkı, insan eti yiyecek niteliğe sokmuştu. Hiçbir engele rastlamadıkları için çoğalan yabanıl hayvanlar, kan alışkanlığı ve açlık nedeniyle, parçalayıp yemek için insanlara saldırıyorlardı. Açlığın kaçınılmaz sonucu olan veba sıkıntıları daha da artırdı. Halkın büyük bölümü bu hastalığın kurbanı oldu ve ölülerin görünüşü henüz yaşayanların kıskançlığına neden oluyordu. Sonunda öldürmeye ve haydutluğa doyan barbarlar, neden oldukları salgın hastalıklara kendileri de yakalanınca, halkını kırıp geçirdikleri bu ülkede kapanıp kaldılar. Suevi'ler ile Vandallar, eski Kastilya krallığının da bulunduğu eski Galiçya'yı aralarında paylaştılar. Alani'ler de Akdeniz'den Atlas Okyanusu'na dek Carthagena ve Lusitania'ya yayıldılar. Vandalların bir kolu olan Silingi'ler verimli Boetica topraklarına yerleştiler. Bu paylaşımı düzenledikten sonra, yenenler, yeni uyruklarıyla birtakım karşılıklı söz dinleme ve koruma anlaşmalarına vardılar. Kentler ve köyler yavaş yavaş köle bir halkla doldu ve topraklar da ekilmeye başladı. Bir bölüm İspanyollar yeni düzenin yoksulluğunu Roma yönetiminin ezici sıkıntısından yeğ tuttular. Büyük çoğunluğu ve özellikle Galiçya dağlarında yaşayanlar barbarların boyunduruğu altına girmeyi reddettiler."[158]

Jovinus ile Sebastianus'un ölmeleri ve Galya'nın disiplin altına sokulması, Adolphus'un, kaynı Honorius'a olan bağlılığını kanıtlamış oluyordu. Barış, Got hükümdarının yaradılışıyla bağdaşır bir durum değildi. Bu nedenle muzaffer ordularını İs-

157. Idatius, Daniel'in mucizelerini bu genel yıkım ve kıyım için kullanmak istemekte ve olayları, öngörü şartlarına uygun bir biçimde düzenlemeye çalışmaktadır.

158. Mariana, *de Rebus Hispanicis*, 1, V, b. 1, c. 1, s. 48, Comit., 1733. Orosius'ta okuduğuna göre, barbarlar saban kullanmak için kılıcı bırakmışlardı ve taşralılardan büyük bölümü bunu yeğliyordu; "inter Barbaros pauperem libertatem, quam inter Romanos tributariam solicitudinem, sustinere."

panya barbarları üzerine yürütme önerisini sevinçle benimsedi. Constantius'un birlikleri Galya'nın tüm kapılarını ona kapattılar, doğrudan Pirenelere yürümeye yönlendirdiler. Bu dağları aştı, imparator adına Barcelona'yı ele geçirdi.[159] Adolphus'un Placidia'ya karşı sevgisi zamanla ve alışkanlıkla azalmış değildi. Ünlü atası için duyduğu saygı nedeniyle, yeni doğan çocuğuna Theodosius adını koyması kendi çıkarıyla imparatorluğunkini birbirine bağlıyor gibiydi. Ölerek Barcelona yakınında bir kiliseye gömülen bu çocuk anne baba için acı oldu; savaş sorunları ve hareketleri Got kralının acısını küllediyse de uğradığı hainlik, zaferlerini sona erdirdi.

İhtiyatsız davranarak Sarus'un arkadaşlarından birini hizmetine almıştı. Bu hain barbar, komutanın ölümü nedeniyle gizliden gizliye öç alma fırsatını yakalamaya çalışıyordu. Yeni efendisi de boyunun kısalığıyla alay ederek ondaki kini durmadan tazeliyordu. Adolphus, Barcelona Sarayı'nda öldürüldü. Kargaşa yaratan bir komplo hareketi kalıtım yasalarını çiğnedi,[160] yabancı bir soydan ve Sarus'un kardeşi olan Singeric, Adolphus'un tahtını ve tacını eline geçirdi. Saltanata başlarken ilk iş olarak, selefinin ilk evliliğinden olan altı çocuğunu, saygıdeğer bir piskoposun kollarından hiç acımadan çekip aldırarak, insanlık dışı bir davranışla öldürttü.[161] Mutsuz Placidia, hakkı olan saygılı bir sevecenlik beklerken barbarca ve alçakça muamelelere uğradı. İmparator Theodosius'un kızı, bir sürü aşağılık tutsağın arasına atılarak, her zaman gerçek aşkla sevmiş olduğu kocasını öldüren atlı bir barbarın önünde on iki milden çok bir yolu yaya yürü-

159. Bu güç ve ikna karışımı, Orosius ve Jornandes adındaki tarihçilerden birinin Got, öbürünün Romalı olmasından -büyük bir olasılıkla- ileri gelmektedir.

160. Jornandes'in sistemine göre (b. 33, s. 659) Gotların krallık asası için gerçek kalıtımsal hak Amali'lerin soyuna geçiyordu. Ne var ki Hunlara kul olan bu hükümdarlar, Almanya'nın ya da İskit ülkesinin bir bölgesinde Ostrogot oymaklarına komuta ediyorlardı.

161. Olympiodorus bu öldürme olayını anlatıyor ama çocukların sayısıyla ilgili bilgi, şüpheli bir mezar taşından alınmıştır.

mek zorunda bırakıldı.[162]

Ne var ki Placidia, öcünü alma keyfini tatmakta gecikmedi. Ona yapılan yakışıksız davranışlar belki barbarların yeni hükümdara karşı öfkelenmesine neden oldu. Hangi sebepten olursa olsun, Singeric, saltanatının altıncı gününde Adolphus ile aynı sona uğradı ve ulusun özgür seçimiyle, atak ve tutkulu yaradılışı başlangıçta imparatorluğu çok kaygılandıran Wallia tahta çıktı. Ordusunu Barcelona'dan, eskilerce evrenin sonu olarak görülen ve bu yüzden çok korkulan Atlantik Okyanusu'nun kıyılarına götürdü. İspanya'nın güney kıyısının burun bölümüne ulaşınca,[163] Cebelitarık'ın sonradan kurulduğu kayadan Afrika'nın verimli kıyılarını uzaktan seyretti. O zaman, Alaric'in ölümüyle askıda kalan fetih tasarısını kafasında yeniden canlandırdı. Rüzgâr ve dalgalar Gotların bu girişimini de engelledi, fırtınalar ile boğulmaların izlediği bu yeni deneme batıl inançlara kendini kaptırmış olan bu insanları fetih amacından vazgeçirtti. Adolphus'un halefi Roma elçisinin önerilerine kulak verdi ve Constantius'un komutasındaki bir ordunun gerçekten ya da sanıldığına göre yaklaşmakta olduğu haberi üzerine kararını verdi. Anlaşma sonuçlandı ve Placidia, kardeşinin sarayına döndü. Gotlar[164] altı yüz bin ölçek tahıl aldılar ve Wallia ordularını ancak imparatorluğun hizmetinde kullanacağına ant içti. Bu hal ve koşullar içerisinde İspanya'daki barbarlar arasında kanlı bir savaş başladı. Söylendiğine göre, rakip hükümdarlar Batı imparatoruna, düşmanlarının öldürülmesi ve zayıf düşürülmesiyle Romalılar

162. Constantinople'da Adolphus'un ölümü sirk oyunları düzenlenerek ve ışıklarla donatılarak kutlandı (Bkz. Chron. Alexandrin.). Yunanların bu olayda barbarların ya da Latinlerin hainliğiyle dürtüklenmiş olup olmadıkları iyice bilinmemektedir.

163. "Quod Tartessiacis avus hujus Vallia terris
Vandalicas turmas, et juncti Martis Alanos
Stravit, et occiduam texere cadavera Calpen."
Sidon. Apollinar., (içinde) *Panegyr. Anthem.*, 363, s. 300, (ed.) Sirmond.

164. Bu yardım onlar için çok gerekliydi. İspanya Vandalları, Gotlara, kıtlık zamanda, yaklaşık yarım kilo unu bir *trula*'ya veya bir altına vermiş oldukları için, kötüleyici bir anlamda *Turili* sıfatını takmışlardı (Olympiod., [içinde] Phot., s. 189).

için elverişli sonuçlar doğuracak kavgalarına imparatorluğun karışmamasını sağlamak üzere mektuplar yazdılar ve rehineler ile elçiler gönderdiler.[165] İspanya Savaşı üç yıl bütün şiddetiyle ve değişik başarılarla sürdü. Wallia bu arada kahraman olarak ün kazandı. Boetica gibi verimli bir bölgeyi yakıp yıkmış olan Silingi'leri ortadan kaldırdı. Bir savaş sırasında Alani'lerin kralını kendi eliyle öldürdü. Yenenin kılıcından kaçan ve oradan oraya koşuşan İskitler yeni bir baş seçecekleri yerde Vandalların bayrağı altına sığınarak onlarla karışıp kaldılar. Vandallar da Suevi'ler de Gotların dayanılmaz baskısı karşısında pes ettiler. Bütün bu barbarlardan artakalanlar, geri çekilirken de rahat durmadılar, Galiçya dağlarına dek kaçarak, kıraç bir bölgeye yerleştiler, kendilerini kavgaya ve öfkeye kaptırdılar. Wallia, zaferin ve görkemin doruğuna çıkmış olmakla birlikte yükümlülüklerini unutmadı, İspanya'daki fetihlerini Honorius'un otoritesi altına aktardı. Ne var ki imparatorluk görevlilerinin zulmü halka barbarların boyunduruğunu arattı. Savaşın sonucu henüz bilinmediği sırada Wallia'nın ilk başarıları, Honorius'un yüksek görevlilerince imparatora mal edilerek bu zayıf hükümdarın, eski fatihler gibi, Roma'ya girmesini sağladılar. Dalkavukluk anıtları uzun süreden beri layık oldukları unutuluşa gömülmüş olmasalardı, kuşkusuz ozanların, hatiplerin, yüksek görevlilerin ve piskoposların, yüce akıllı ve yenilmez yürekli Honorius'u alkışlayan dizeler ve düzyazılar biçimindeki yapıtlarını görecektik.[166]

Bu zafer, Wallia, Pireneleri yeniden geçmeden önce İspanya Savaşı'nın tohumlarını yok etmiş olsaydı, haklı olarak Romalı müttefikine mal edilebilirdi. Muzaffer Gotlar, Tuna'yı geçmelerin-

165. Orosius, bu sahte mektuplardan birini açıklıyor: "Tu cum omnibus pacem habe, omniumque obsides accipe; nos nobis confligimus nobis perimus, tibi vincimus; immortalis vero quaestus erit Reipublicae tuae, si utrique pereamus." Düşünce doğrudur ama bunun barbarlarca duyulup dile getirileceğine inanamıyorum.

166. "Roman triumphans ingreditur." Prosper'in kroniğindeki deyiş böyledir. Adolphus'un ölümü ve Wallia'nın başarılarına ilişkin olaylar Olympiodorus'ta ([içinde] Phot., s. 188), Orosius'ta (1, VII, b. 43, s. 584-587), Jornandes'te (*de Rebus.*, b. 31, 32) ve Idatius ile Isidore'nin kroniklerinde bulunmaktadır.

den kırk üç yıl sonra, antlaşmanın hükümlerine uygun olarak, Loire ile Garonne arasındaki denize yakın ikinci Aquitain'e sahip oldular, Bourdeaux'nun sivil ve kilise hukukunun uygulaması altına girdiler. Okyanus ticareti için elverişli durumda bulunan bu şehir, düzenli bir plana göre kurulmuştu ve kalabalık halkını, zenginlikleri, geniş bilgileri ve davranışlarındaki çelebilikleriyle seçkinleşen Galyalılar oluşturuyordu. Toprakları verimli, iklimi ılımandı. Her yanda sanat ve bilginin yeni buluşlarına, ustalığın ürünlerine rastlanıyordu. Kazandıkları zaferlerin üstüne yatıp kurulan Gotlar Aquitain'in çok güzel şaraplarıyla keyif çatıyorlardı.[167] Sınırları, komşu piskoposlukların alanlarıyla da yaygınlaşıyordu. Alaric'in halefleri saraylarını, kale duvarları içerisindeki şehri ya da çok kalabalık beş mahalleyi kapsayan Thoulouse'da kurdular. Aşağı yukarı aynı sıralarda ve Honorius'un saltanatının son yıllarında Gotlar, Franklar ve Burgundia'lılar Galya eyaletlerinde durağan ve bağımsız bir yerleşime kavuştular. Yasal imparator, zorba Jovinus tarafından müttefikleri olan Burgundia'lılara verilmiş ödünleri benimseyip onayladı. Birinci ya da Yukarı Almanya toprakları bu korkunç barbarların mülkü oldu. O zamandan beri Burgundy dukalığı ve kontluğu olarak tanınan bu yerleri, fetih hakkı ya da anlaşma yoluyla yavaş yavaş ellerine geçirmişlerdi.[168] Roma'nın yiğit ve sadık müttefikleri olan Franklar, bunca yüreklilikle karşı koydukları zorbalara öykünmeye başladılar. Başına buyruk oymakları, Galya'nın başkenti olan Treves'i yağma ettiler. Uzun süreden beri Toxandia yönetim bölgesinde zayıf bir topluluk halinde bulunurlarken İkinci ya da Aşağı Almanya'nın tüm topraklarını ele geçirmeleriyle Meuse ve Scheld kıyılarında zamanla çoğaldılar. Bu olaylar, tarihin tanıklığıyla yeterince kanıtlanmıştır. Ne var ki

167. Ausonius (*de Claris Urbibus*, s. 257-262) doğduğu kenti göklere çıkaran bir yurttaşın coşkusuyla Bourdeaux'yu övmektedir. Salvian'da (*de Gubern. Dei.*, s. 228, Paris, 1608) Aquitain ve Novempopulania şehirlerinin etkileyici betimlemesine bakınız.

168. Orosius (1, VII, b. 32, s. 550), Galyalı uyruklarına Hristiyan kardeşleri gibi davranan Burgundia'lıların yumuşaklığını ve ılımlılığını övmektedir. Mascou, *History of the Ancient Germans* adlı yapıtının sonundaki notların ilk dördünde, krallıklarının kökenini aydınlatmıştır (c. II, s. 555-572, İngilizce çevirisi).

Fransız krallığının Pharamond tarafından kuruluşu, fetihleri ve varlığı bile, çağımız eleştirmenlerinin yan tutmayan ciddiliği karşısında şüpheli duruma girmiştir.[169]

En zengin Galya şehirlerinin yıkımı, müttefikleri tehlikeli ve baskılı olan, çıkarları ya da gelgeç hevesleri gerektirince kendilerini hiçbir şeyle bağlı tutmayan barbarların buradaki konaklamaları zamanına rastlamaktadır, diye kabul edilebilir. Canlarını bağışladıkları tüm eyalet halklarından büyük bir fidye istediler, kendi aileleri, köleleri ve sürüleri için en verimli toprakları, en güzel evleri ve barınakları ele geçirmeye giriştiler. Mutsuz halk, iç çekerek uzaklaşıyor, bu açgözlü yabancılara, hiç karşı koymadan mallarını ve babadan kalma evlerini bırakıyorlardı. Romalılar da yalnız kazandıkları savaşların sonucu olarak değil, zaferleriyle kendilerini beğenir hale geldikleri zamanlarda da aynı haksızlığı yapmışlarsa da bunu, iç çekişmeler sırasında kendi uyrukları üzerinde uygulamışlardı. Triumvir'liler, gelişmiş durumda ve hepsi de İtalya'da bulunan on sekiz göçmen topluluğuna baskı yaparak bunların topraklarını ve evlerini, Caesar'ın ölümünün öcünü alan ve cumhuriyeti savunan kıdemli lejyonerlere dağıttılar. Çok farklı üne sahip iki ozan aynı kötülüğe uğrayınca, varlıklarının yok olmasından acı duyup yakındılar. Ne var ki Augustus'un lejyonerleri, Honorius'un saltanatı sırasında Galya'yı ele geçiren barbarların işledikleri haksızlık ve şiddeti gölgede bıraktılar. Vergilius, Mantoua'daki çiftliğini elinden alan Centurion'un saldırılarından canını zor kurtarabilmişti.[170] Bourdeaux'lu

169. Bkz. Mascou, I, VIII, s. 43, 44, 45. Prosper'in kroniğinin kuşkulu yönü istisna edilirse (c. I, s. 638). Pharamond adına yedinci yüzyıldan önce hiçbir yerde rastlanmaz. *Gesta Francorum*'un yazarı (c. II, s. 543) oldukça olasılıkla sanıyor ki Toskana'da sürgünde bulunan Marcomir (Pharamond'un babası) oğlunu kral seçmeleri için Frankları satın almıştır.

170. "O Lycida, vivi pervenimus: advena nostri
(Quod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli
Diseret: Haec mea sunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi tristes," vd.
Servius'un eleştirel açıklamasıyla dokuzuncu kır deyişinin tümüne bakınız. Veteranlara,

Paulinus ise, evine yerleşen Gotlardan bir miktar para aldı; bu para, evin değerinden çok düşük olmakla birlikte Paulinus'u çok sevindirdi. Şiddet, ılımlılık ile adalet maskesi altında gizleniyordu.[171] Yenenlerin korkunç adı, yumuşak bir deyişle Romalıların misafirine dönüşüyordu. Galya barbarları, özellikle Gotlar, halklara konukseverlik, imparatora da askerî görev ve disiplin bağlarıyla bağlı olduklarını yineleyip duruyorlardı. Honorius'un ve haleflerinin sanı saygıyla anılıyordu. Barbarlara bırakılmış olan Galya eyaletlerinde Roma yasaları ve yargıçları hükümlerini sürdürmekteydiler. Uyrukları üzerinde bağımsız otorite kullanan krallar, bir onur rütbesi olarak, imparatorluk ordularının komutanlığı sanını önemle istiyorlardı.[172] İşte Capitolium'u yağma eden korkunç savaşçıların gözünde Roma adına -istenç dışı duyulan- saygı böyleydi.

Gotlar İtalya'yı yakıp yıkarken ve cılız zorbalar da birbiri ardınca Alplerin öte yanındaki şehirleri baskı altına alırken Britanya adası Roma yönetimi boyunduruğundan kurtuldu. Bu uzak eyaleti koruyan düzenli güçler yavaş yavaş buradan alınmıştı. Britanya, savunmasız durumda, Sakson korsanlarının ve Caledonia yabanıllarının saldırılarına açık kalmıştı. Briton'lar, can çekişmekte olan bir hükümdarlıktan gelecek geç ve şüpheli bir yardıma güvenemezlerdi. Silaha sarıldılar, barbarları püskürttüler, kendi güçlerini denemiş olmaktan sevinç duydular.[173] Aynı büyük yıkımlara uğrayan, Armorican adı altında anılıp Galya'da Sen ve Loire ırmakları arasındaki deniz kıyısında bu-

kentin dolaylarında halkın yararına olan üç millik bir yedekle Mantoua topraklarından on beş millik bölüm verildi. Ünlü hukukçu Alfenus Varus ve bu iş için atanmış komiserlerden biri, bu sayının içerisine sekiz yüz *feet* su ile bataklığı koyarak yedeği azalttı.

171. Bkz. Paulinus'un *Eucharisticon*'undaki dikkate değer bölüm; 575, (içinde) Mascou, 1, VIII, b. 42.

172. Bu önemli gerçek, Tillemont (*Hist. des Emp.*, c. V, s. 641) ve Dubos (*Hist. de l'Etablissement de la Monarchie Francoise dans les Gaules*, c. I, s. 259) tarafından kanıtlanmıştır.

173. Zosimus (1, VI, s. 376-383) Britanya ve Armorica ayaklanmasına ilişkin olarak az söz söylemektedir. Bizim antik zaman uzmanları, özellikle büyük Cambder de anakara Avrupa'sı tarihindeki bilgisizlikleri nedeniyle büyük yanılgılara sürüklenmişlerdir.

lunan halklar da aynı gözüpeklikten esinlendiler.[174] Halk, zorba Constantinus'un otoritesi altında buyruklarını sürdüren Roma yüksek görevlilerini kovdu ve uzun süreden beri bir efendinin keyfî yönetimine baş eğmiş insanlar arasında bağımsız bir yönetim kurdu. Batı'nın yasal imparatoru olan Honorius, Britanya'nın ve Armorica'nın bağımsızlığını onayladı. Yeni devletlere, Theodosius'un oğlu tarafından yazılan mektuplarda, kendilerini savunması yine kendilerine bırakıldığına göre, bu halklar ve topraklar üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçildiği anlamı çıkmaktaydı. Olaylar, bir bakıma bu yorumu doğrulamış oldu.

Tüm zorbalar yok edilince imparatorluk yeniden deniz kıyısındaki eyaletlere el koydu; ne var ki onların boyun eğişi artık gerçeğe dayanmayan geçici bir davranıştan ileri geçemedi. Bu halkların kendini beğenmiş ve kararsız karakteri ve gürültücü halleri hem tutsaklık hem de özgürlükle bağdaşır gibi değildi.[175] Armorica, uzun süre cumhuriyet biçimini koruyamadı[176] ama aralıksız olarak ayaklanmalar ve komplo hareketleri içerisinde çalkalandı, Britanya, geriye gelmemek üzere yitirildi.[177] İmpa-

---

174. Ulusal tarihçiler olan de Valois ve d'Anville, Armorica'nın sınırlarını, eski Galya'nın *Notitia*'larında saptamaktadırlar. Bu ad altında tanınmış olan memleket, önceleri çok geniş bir yüzölçümüne sahip iken sonraları çok daha az küçük bir kısma sıkıştı.

175. "Gens inter geminos notissima clauditur amnes,
Armoricana prius veteri cognomine dicta.
Torva, ferox, ventosa, procax, incauta, rebellis;
Inconstans, disparque sibi novitatis amore;
Prodiga verborum, sed non et prodiga facti."
(Erricus, Monach. in Vit. St. Germani. L. V. apud Vales. Notit. Galliarum, s. 43). Valesius, bu irayı doğrulamak için, benim de rahip Constantinus'unkini (M.S. 408)ekleyeceğim birçok tanıklıklar ileri sürüyor. Aziz Germain'in yaşamında Armorica'lar ayaklananlar olarak adlandırıyor: "mobilem et indisciplinatum populum." (Bkz. Historians of France, c. I, s. 643).

176. Dubos'un sisteminin, bu bölümünü ve Montesquieu'nün çok kuvvetle dayanıp yücelttiği bu kanıya itiraz etmem gerektiğine inanmış bulunuyorum (Bkz. *Esprit des Loix*, 1, XXX, b. 24).

177. Deyişleri Procopius'undur (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 2, s. 181, Louvre baskısı) ve çok savsaklanmış bir pasajındadır. Bede (*Hist. Gent. Anglican.*, 1, I, b. 12, s. 50, [ed.] Smith) de Romalıların, Britanya'yı Honorius'un saltanatı sırasında bıraktıklarını kabul ediyor.

ratorlar akıllılık ederek bu uzak eyaletin bağımsızlığına ses çıkarmayınca ne başkaldıranların ne de sarayın diyeceği bir şey kalmıştı. Ulusal dostluğun istençli hizmetleri boyun eğme ve koruma görevlerinin yerini aldılar.[178]

Bu değişiklik devlet sivil ve askerî yönetiminin tüm yapısını yıktı ve kırk yıllık bir dönem süresince Britanya, Saksonların inişine değin kilisenin, soyluların ve kent halklarının otoritesi altında kendi kendini yönetti.[179] Bu uzlaşmanın anısını saklamış tek kimse olan Zosimus'un belirttiğine göre, Honorius'un mektupları Britanya kentlerine hitaben yazılmıştı.[180] Doksan tane büyük yerleşim merkezi, bu çok büyük eyalette, Romalılar döneminde oluşmuştu. Bunlardan otuz üçü çok çıkarlı ayrıcalıklardan yararlanmaktaydı.[181] Bu kentlerden her biri, imparatorluğun öbür eyaletlerinde olduğu gibi, iç güvenliği düzenleyen bir belediye yönetimini oluşturuyordu. Bu yönetimin otoritesi, Roma anayasal kuruluşu örnek alınarak, yıllık seçilen magistra'lar, yine seçilmiş bir senato ve halk meclisi arasında paylaşılıyordu.[182] Bu küçük cumhuriyetler genel geliri yönetiyorlar, sivil ve askerî hukuku uyguluyorlar, siyasal sorunlarda karar veriyorlardı. Bağımsızlıklarını savunmak gerekince kentin ve dolaylarının gençleri yüksek görevlinin buyruğu altına koşuyorlardı. Toplumun yükümlülüklerinden hiçbirine katlanmaksızın tüm iyiliklerinden

---

Bununla birlikte, çağımız tarihçileri ve antik zaman uzmanlarımız bu kanıda değillerdir ve bir bölümü, Romalıların çekilmesiyle Saksonların ele geçirmesi arasında ancak birkaç aylık zaman geçtiğini savunmaktadırlar.

178. Bede, lejyonların Pict'lere ve İskoçlara karşı geçici yardımını unutmazlık etmiyor; çok özgün bir kanıt olarak bağımsız Briton'ların, Galya Savaşı için İmparator Anthemius'a sağladıkları on iki bin kişinin ayaklanışını gösterebileceğiz.

179. Bu paragraftaki kimi olayların örneksemeler ve görünüşe dayanan sanılara dayandığını, kendime ve tarihin gerçeğine karşı dile getirmek zorundayım.

180. Zosimus, 1, VI, s. 383.

181. Britanya'nın iki kenti *municipia*, dokuzu *colonies*, onu *Latii jure donatoe*, on ikisi *stipendiarioe*'ydiler. Bu ayrıntılar Richard of Cirencester'den alınmıştır (*de Situ Britanniae*, s. 36); bir Romalı generalin MSS'ye göre yazmış olduğu şüphe götürebilirse de on dördüncü yüzyılın bir keşişinde çok seyrek bir eski zaman bilgisini göstermektedir.

182. Bkz. Maffei, *Verona Illustrata*, s. I, 1, V, s. 83-106.

yararlanmak gibi bencil bir istek, karışıklık ve çekişmelerin sürekli nedeni olur. Britanya'nın elde ettiği bağımsızlığın kargaşa ve fesat hareketlerine bir örnek olduğunu sanmıyoruz. Vatandaşlar, sınıf ve varlık üstünlüğünü tanımak istemiyorlardı. Soylular, eski uşaklarının uyruğu haline gelmekten yakınıyorlar[183] ve imparatorların keyfe bağlı yönetimlerini mumla arıyorlardı. Ayrıca senatörlerin toprak sahipliği, o dolaylardaki kentsel alanda, kendilerine yargılama yetkisi sağlıyordu. Köyler ve kırsal alanlardaki toprak sahipleri, kendi güvenlikleri için, yeni doğmakta olan bu cumhuriyetlerin otoritesini tanıyorlardı. Büyük kentin yakınlığından bir zarar görmeyen çok geniş toprakların sahibi kalıtsal beyler, bağımsız prensler sınıfı durumunda bulunuyor ve kendi keyiflerine ya da çıkarlarına göre barış ve savaş haklarını uyguluyorlardı. İçerisinde İtalyan inceliğine öykünülmeye çalışılan kırsal evler ve bahçeler, tehlike zamanlarında dolaylardaki halk sığınmak üzere koşup gelince, hemen müstahkem mevki durumuna dönüşüyordu.[184] Toprak ürünleri, kölelerden, köylülerden ve serüvencilerden oluşan askerî güçlerin gereksinmelerini karşılamak için satın alınan silahlar ve atlara ayrılıyordu. Şef, kendi beylik yerinde sivil bir yüksek görevli gibi otoritesini kullanıyordu. Bir bölüm Briton şefinin kökeni belki eski kralla dayanıyordu. İçlerinden çoğu bu onurlu ayrıcalığı savunuyor, kalıtsal haklarının Caesar'ların zorbalığıyla askıya alındığını söylüyorlardı.[185] Durum ve koşullarla kapıldıkları tutkular, ataları gibi giyinmeye onları özendiriyor, gelenek görenekleriyle dil bakımından da atalarına öykünüyorlardı. Kentler, Romalıların

183. "Leges restituit, libertatemque reducit,
Et servos famulis non sinit esse suis."
(Itinerar. Rutil., 1, I, b. 215)

184. Bir yazıt (apud Sirmond, Not. ad Sidon. Apollinar., s. 59), Sisteron'un yanı başında inşa edilmiş, ikinci Narbonnese'de ve Theopolis adı verilmiş bir şatoyu betimlemektedir; "cum muris et portis, tutioni omnium."

185. Otoritelerin bilgisi, bilgin bir antik zaman uzmanının kanısına dayansaydı büyük güçlükler çıkarmış olmayacaktı. Bu uzman, Briton oymak şeflerinin, sınırlı bir güce dayansa da Claudius'tan Honorius'un saltanatına değin saltanat sürdüklerini sanmaktadır. Bkz. Whitaker, *History of Manchester*, c., 1, s. 247-257.

göreneklerini ve yasalarını özenle sürdürürlerken prenslerin Britanya'da yeniden barbara dönüşmeleri, adayı, zamanla iki gruba böldü. Bu gruplar da kendi içlerinde, kimi zaman çıkar, kimi zaman da hınç duygusu nedeniyle sayısız bölünmelere uğradı. Kamusal güçler yabancı bir düşmana karşı birleşecek yerde birbirlerine düşüyorlardı. Mutlu bir şefi arkadaşlarının başına geçiren kişisel değerlilik ona, zorbalığını komşu şehirlere yayma olanağını sağlıyor ve Roma yönetiminin kalkmasından sonra Britanya'yı baskı altına alan müstebit şefler arasında yer almaya kalkışıyordu.[186] Britanya Kilisesi otuz ya da kırk piskopos ve bu yakın sayıda alt aşamada papazdan oluşuyordu.[187] Yoksullukları, erdemli sayılıp örnek alınmaları dolayısıyla halkın saygısına neden olmaktaydı.[188] Papazların çıkarı ve eğilimi barışı sürekli kılmaya ve çeşitli bölünmeleri birleştirmeye yönelikti. Yaptıkları vaazlarda çoğunlukla esenleyici öğütler veriyorlardı ve piskopos synod'ları bir ulusal meclis olma niteliğini ileri sürebilecek kurullardı. Bu meclislerde kilise işleri olduğu kadar devlet sorunları da görüşülüp tartışılıyor, prensler ile magistra'lar da piskoposlarla birlikte buradaki görüşme ve tartışmalara katılıyorlardı. Çekişmeler çözüme bağlanıyor, anlaşmalar yapılıyor, vergiler konuluyor ve kimi zaman, uygulanmış tasarılar bile yeniden ele alınıp düzenleniyordu. Sıkışık tehlikle durumlarında Briton'ların pendragon ya da diktatör seçtiklerine de inanmak gerekiyor. Piskoposluk niteliğine yakışan bu papazca özenler, batıl inancın kendini göstermesiyle bir yana bırakıldı ve İngiltere Kilisesi, tiksindiği ve yurdunun bir utancı olarak gördüğü Pelagian sapkın-

186. Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 3, s. 181. "Britannia fertilis provincia tyrannorum." Jerom'un 415'teki deyişi böyle oldu (c. II, s. 225, [içinde] Ctesiphont). Bethlem keşişi, her yıl Kutsal Topraklara gelen hacılar aracılığıyla en yeni ve ayrıntılı haberleri alıyordu.

187. Bkz. Bingham, *Eccles. Antiquities*, c. 1, b. 6, s. 394.

188. Tarihin bildirdiğine göre, Rimini Konsili'nde (M.S. 359) hazır bulunan Britanyalı üç piskopos, "tam pauperes fuisse ut nihil haberent." (Sulpicius Severus, *Hist. Sacra*, 1, II, s. 420). Meslektaşlarından kimisi o sırada çok tatlı bir kaderden yararlanıyorlardı.

lığıyla uğraşmaya kendini adadı.[189]

Her ne kadar doğal sayılsa da Britanya ve Armorica ayaklanmasının Galya buyruğu altındaki eyaletlerde bir özgürlük havası estirdiğine dikkati çekeceğiz. Hükümdarların çoğu tarafından anlamı bilinmeden kullanılan baba sevecenliği biçimindeki güvenlik bağışlayıcı sözlerle dolu bir buyrukta[190] Honorius, her yıl yedi eyaletin meclisini toplantıya çağırma niyetini açıkladı. Yedi eyalet adı, Aquitain'e ve eski Narbonnese'ye, bu yerlerin ilk halkı olan Keltlerin, uzun süreden beri İtalya inceliği ve güzel sanatları karşısında yabanıl kabalığının yitip bitmesi dolayısıyla verilmişti.[191] Ticaret ve yönetim merkezi olan Arles, her yıl yirmi sekiz gün süren toplantıların yapıldığı meclis için seçildi. Bu toplantılar 15 Ağustos ile 13 Eylül arasında yapılıyordu. Toplantıya Galya praetorian prefect'i, eyaletlerin yedi yöneticisi, magistra'lar, altmış kadar kent piskoposu ve haklı olarak uluslarının temsilcisi olarak görülebilecek en saygın ve en zengin toprak sahiplerinden yeteri sayıda saptanmış kimseler katılıyordu. Hükümdarın yasalarını yorumlayarak bunları yurttaşlara bildirmeye, kurucularının niyet ve isteklerini ortaya koymaya, vergileri ılımlaştırma ya da yükümlülükleri adaletli duruma getirmeye, yedi eyaletin barışıyla huzurunu ayakta tutabilmek için yerel ya da ulusal tüm çıkar konularını görüşüp tartışmaya yetkili kılınmışlardı. Devlet yönetimi üzerinde halkları etkili kılan bu kurum Trajanus ya da Antonines'lerce yaratılmış olsaydı bu akılcı kamusal erdemlilik tohumları Romalıların kendi imparatorluğu içinde de filizlenip boy atabilecek, uyrukların ayrıcalıkları hükümdarların

189. Usher'ı inceleyiniz, *de Antiq. Eccles. Britannicar.*, b. 8-12.

190. Sirmond'un yayımladığı bu buyruğun tam metnine bakınız (Not. ad Sidon. Apollin., s. 147). Piskoposlara bir yer ayıran Hincmar of Rheims, olasılıkla dokuzuncu yüzyılda daha yetkin bir nüshasını görmüştü. Dubos, *Hist. Critique de la Monarchie Francoise*, c. 1, s. 241-255.

191. *Notitia*'lar, yedi eyaletin Viennensis, Maritime (Deniz) Alpleri, birinci ve ikinci Narbonnese Novempopulania, birinci ve ikinci Aquitain olduğunu açıkça bildirmektedir. Hincmar'ın otoritesi üzerine, Dubos, birinci Aquitain yerine birinci Lyon'u koymak istemektedir.

tahtına destek olacaktı. Ulusal meclislerin araya girmesi, keyfe bağlı bir yönetimin kötüye kullanılmasını önleyecek ya da bu tür kullanımı düzeltecekti. Tam anlamıyla doyurucu bir devlet yapısına bağlanmış olan vatandaşlar, yabancı bir düşmanın saldırısına karşı vatanlarını yiğitçe savunacaklardı. Özgürlüğün yüce gönüllü ve temiz ruhlu etkisiyle Roma İmparatorluğu belki hep yenilmez olarak kaldı; belki de çok geniş ülkesi ve insani ögelerin kararsızlığı, bütünlüğünün sürdürülmesine karşı çıkmış olsaydı ayrı düşen bölümleri bağımsızlıklarını ve güçlerini elde tutabileceklerdi. Ne var ki imparatorluğun güdük hale gelmesinde bir yandan gücü, öbür yandan gözüpekliği tükenince artık bu çare da yetersizdi ve esenlikli olamazdı. İmparator Honorius, eyaletlerin zorlayarak elde etmeleri gerekecek bir ayrıcalığı istemeyerek vermesine kendi de şaştı. Mecliste üye olarak bulunamayacak temsilcilere beş altın tutarında tazminat yükümlülüğü koymuş, anlaşıldığına göre bu vergilendirme, yükümlülerce, eski efendilerinin son ve zorbaca bir kötülüğü olarak nitelendirilmiştir.

XXXII. BÖLÜM

Arcadius, Doğu İmparatoru

Eutropius'un Yönetimi ve Gözden Düşüşü

Gainas'ın Ayaklanması

Aziz John Chrysostom'un Zulmü

II. Theodosius Doğu İmparatoru

Kız Kardeşi Pulcheria

Karısı Eudocia

Pers Savaşı ve Ermeni Krallığı'nın Bölüşülmesi

(M.S. 415 – M.S. 422)

Roma dünyasının Theodosius'un iki oğlu arasında bölüştürülmesiyle, Honorius'un saltanatından Türklerin Constantinople'u aldıkları zamana dek, bin elli sekiz yıl zayıf ve gerileyici durumda yaşamını sürdüren Doğu İmparatorluğu'nun sınırları saptanmıştı. Bu imparatorluğun hükümdarları, boş ve kısa süre sonunda aldatıcı niteliğe bürünen "Romalıların imparatoru" sanını dikkafalılıkla aldı ve kullandılar. Parlak Caesar ve Augustus sanları, tüm ulusların üzerinde saltanat sürmüş birinci hükümdarın halefi olduğunu her zaman haber vermiş oluyordu. Constantinople Sarayı, görkemlilikte Pers Sarayı'ndan aşağı kalmıyor, belki de onu geçiyordu. Aziz Chrysostom[1] vaazlarında Arcadius'un saltanatındaki gösteriş ve şatafatı dile getirerek başkentin lüksünü kınadı: "İmparator," diyor, "başında, değeri ölçülemeyecek kadar kıymetli taşlarla bezenmiş altın taç taşımaktadır. Erguvan renkli giysilerle bu süsler onun kutsal kişiliğine özgü kılınmıştır. İpek giysileri, dragonları simgeleyen altın işlemelerle donatılmıştır. Tahtı som altındandır. Ancak gözdelerinin, koruyucularının ve uşaklarının ortasında meydana çıkar. Bunların da mızrakları, kalkanları, zırhları ile atlarının başlıkları ve koşum takımları altındandır ya da o görünümdedir. Kalkanlarının ortasında parıldayan geniş altın plaka daha küçük plakalarla çevrelenmiş bir göz biçimindedir. İmparatorun arabasına koşulan iki katır kar gibi beyazdır ve altınlarla bezelidir. Saf ve

1. Kıdemli Benedictine'ler tarafından (Bkz. Longueruana, c. 1, s. 205) Chrysostom'un hacimli baskısını kaleme almaya zorlanan (13 cilt, in-fol., Paris, 1738) Rahip Montfaucon, Theodosius yüzyılının törelerini çizen kimi ilginç eskiliklerini bu büyük koleksiyondan seçip çıkararak alay konusu yapmıştır (Bkz. Chrysostom, *Opera*, c. XIII, s. 192-196 ve *Memoires de l'Acad. des Inscriptions*, c. XIII, s. 474-490).

som altından araba seyircilerin hayranlığına neden olmaktadır. Erguvan perdeler, beyaz halılar, oylumlu elmaslar ve altın kaplamalar, arabanın hareketiyle parlak ışıklar çıkarmaktadır. İmparatorun portreleri mavi bir fon üzerine beyaz olarak yapılmıştır. İmparator, silahlarını kuşanmış halde tahtında oturmuş olarak gösterilmektedir. Atları ve koruyucuları her iki yanında yer almakta, yenik düşmanları da ayaklarının altında serilmiş olarak simgelenmektedir." Constantinus'un halefleri, oturma yerlerini Avrupa ile Asya sınırı üzerinde kurdular. Düşmanlarının kafa tutmalarına, belki uyruklarının yakınmalarına karşı da erişilmez durumda, her yandan esen rüzgârlarla tüm iklimlerden gelen ürünleri ve haraçları topluyor, başkentin kaleleri yüzyıllar boyunca barbarların bütün saldırılarına meydan okumasını sürdürüyordu. Geniş ülkeleri Dicle'den (Tigris) Adriyatik Denizi'ne dek yayılıyordu. İskitler ülkesinin buzlarını Etiyopya'nın yakıcı sıcaklığından ayıran yirmi beş gün süren deniz uzaklığı[2] Doğu İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalıyordu. Çok kalabalık nüfusun yaşadığı bu güzel ülkeler bilimlerin, güzel sanatların, lüks ve zenginliğin beşiğiydiler. İnsanları ise Yunan dili ve göreneklerini benimseyerek, pek de haksız sayılmadan, kendilerini insanlığın en uygarlaşmış ve aydın kesimi niteliğinde görüyorlardı. Hükümet biçimi mutlak hükümdarlıktı. Yalnız Latin eyaletleri Roma Cumhuriyeti adını ve eski özgürlüğün boş sözden başka bir şey olmayan geleneğini sürdürüyorlardı. Constantinople hükümdarları, kendi büyüklüklerini uyruklarının uşakça boyun eğmeleriyle ölçüyorlardı. Bu aşağılık boyun eğmenin tüm ruhsal yetileri ne denli bozduğunu ve nasıl gerilettiğini fark edemiyor-

2. Diodorus Siculus, bir geminin uygun bir rüzgârla, yirmi dört saatte aşağı yukarı bin *stadia* ya da yüz yirmi beş mil yapacağını düşünerek Palus Moeotis'ten Rodos Adası'na dek on günde ve Rodos'tan İskenderiye'ye ise dört günde gidilebileceğini hesaplamaktadır. İskenderiye'den Yengeç dönencesi altındaki Syene'ye dek Nil'deki gemi yolculuğu, ırmağa çıkmak gerektiğinden, on gün istemektedir (Diodor., Sicul., c. I, 1, III, s. 200, [ed.] Wesseling). Büyük yanılgıya düşmeden, yakıcı bölgeden başlayarak büyük sıcaklığı ölçebilirdi. Ne var ki çağımız paraleline göre kırk yedinci derecede oturan Moeotis'lerden kutup çemberi içinde bulunuyorlar, diye söz etmektedir.

lardı. Bir efendinin tüm geçici heveslerine iradelerini körü körüne teslim eden insanlar, barbarlara karşı da yaşamlarını ve mal varlıklarını savunmayı ve batıl inançların teröründen akıllarını korumayı beceremezlerdi.

Arcadius'un ve Honorius'un saltanatlarındaki olaylar, Gotların başkaldırması, Rufinus'un düşüşü gibi Batı İmparatorluğu'nun tarihinde yer tutan sorunlar nedeniyle birbirine bağlı durumda meydana gelmiştir. Constantinople Sarayı'nın başlıca hadımlarından biri olan Eutropius,[3] düşmesi için çalıştığı bakanın (minister) yerine geçti ve onun kötülüklerine öyküdü. Tüm devlet makamları bu yeni gözdenin önünde secdeye kapanıyor, onların bu aşağılaşması yalnızca yasaları çiğnemesini değil, daha da güç ve çok tehlikeli olan kamusal kanıyı ve töreleri de hiçe saymasını kolaylaştırıyordu. Arcadius'un haleflerinden en zayıfı zamanında hadımların sözlerini geçirmeleri gizli ve saklıydı. Efendilerinin güvenini elde etmeye çalışırlardı. Gözle görülebilen işlevleri imparatorun gardırobunda ve özel yaşam dairesindeydi. Kuşku yok ki gizlice kamu kurullarını yönlendiriyorlar ve aşağılık manevralarla en tanınmış vatandaşların varlıklarını ve ünlerini yıkıyorlardı. Ne var ki yönetimin başında görünmeye, devlet saygınlıklarını kötüye kullanmaya kalkışamıyorlardı.[4] Eutropius, general ve magistra gibi saygın niteliklerle namussuzluğunu örtmekten çekinmeyen gözden düşmüşlerin ilki oldu.[5]

---

3. Yazarına gözü kapalı olarak saygı duyan Barthius, Claudianus'un diğer tüm öbür eserlerinin üzerinde tuttuğu iki kitabını yeğ buluyor (Baillet, *Jugemens des Savans*, c. IV, s. 227). Bunlar, çok canlı ve çok coşkun taşlama sayılabilirler. Kınamalar daha az belirsiz ve daha ılımlı olsaydı tarih için daha yararlı olurdu.

4. Hadımların sarayda gitgide başa geçmelerinden şikâyet ettikten ve kendilerine uygun işlevleri gösterdikten sonra Claudianus ekliyor:

"A fronte recedant.
Imperii.
(Eutrop., 1, 422 içinde).

5. Bununla birlikte, hadımlar imparatorluk saygınlıklarından hiçbirinin adıyla anılmamakta, bu da Eutropius'un sürgüne gönderilme buyruğunda "*proe positus sacri cubiculi*" denmesinden anlaşılmaktadır. Bkz. *Cod. Theod.*, 1, yasa 17.

"Jamque oblita sui, nec sobria divitiis mens

Kimi zaman, hoşnutsuz durumdaki senatoda konuşmak, kararını bildirmek ya da uzun söylevler çekmek için kürsüye çıkıyordu. Kimi zaman da, ürkek hadım, bir kahraman gibi kuşanmış, silahlarla donanmış halde, at üzerinde lejyonların başında görülüyordu. Yol yöntemden ve törelerden tiksinti duymak zayıf ve düzensiz bir ruhun belirtileridir. Eutropius'un da davranışlarındaki zırvalığı üstün bir değerlilikle ya da uygulama alanındaki bir becerisiyle ödünleyebildiği duyulmamıştır. Yaşamındaki uğraşları ne yasaları incelemesine ne de askerî hareketlerde bilgi edinmesine yönelik olmuştur. Beceriksiz ve çarpık girişimleri, izleyenlerin tiksintisine neden oluyordu. Gotlar, Roma ordularının başında böyle bir komutan gördükleri için seviniyorlardı ve *minister* adı, bir devlet adamının ünü için nefretten çok daha tehlikeli olan gülünçlüğe neden oluyordu. Arcadius'un uyrukları bu çökmüş ve insan kurusu hadımın maymun gibi erkek görünmek istediğini ve kölelerden birinin çocuğu olduğunu biliyorlardı.[6] İmparatorluk sarayına girmeden önce birçok efendilerce satın alınmış ve yeniden satılmıştı. Onun gücünü ve gençliğini en aşağılık ve en alçak hizmetlerde kullanmışlardı. Son efendisi, yaşlılığında özgürlüğünü vermişse de onu yokluk ve açlık içerisine atmıştı.[7] Halk arasında bu utanç verici, belki de abartmalı

In miseras leges hominumque negotia ludit
Judicat eunuchus.....
Arma etiam violare parat....."

Claudianus (I, 229-270), bir taşlama içerisinde hoş kaçabilen bu alay ve tiksinme karışımıyla hadımın saçma sapanlığını, imparatorluğun utancını ve Gotların sevincini dile getiriyor.

"……Gaudet, cum viderit, hostis,
Et sentit jam deesse viros."

6. Ozanın, ondaki biçimsizliği belirtmek için yaptığı betimleme (I, 110-125) Chrysostom'un tanıklığıyla doğrulanmıştır (c. III, s. 384, [ed.] Montfaucon). Onun dediğine göre Eutropius'un yüzündeki makyaj silindikten sonra yaşlı bir kadından daha çirkin ve daha buruşuk yüzlü oluyordu. Claudianus'un (1, 469) belirttiğine göreyse, hadımlarda gençlik ile yaşlılık arasında bir aşama yok gibidir, onun bu ifadesi hiç kuşkusuz deneyimine dayanmaktadır.

7. Anlaşıldığına göre Eutropius Ermeni ülkesinde ya da Asur'da doğmuştur. Claudianus'un ayrıntılarını verdiği üç tutsaklık şunlardır: 1) İmparatorluk ahırlarında seyis ya

ayrıntılar konuşula dursun, gözdenin gururuna durmadan olağanüstü saygınlıklar ekleniyordu. Senatoda, başkentte ve eyaletlerde Eutropius'un mermerden ve bronzdan heykelleri dikiliyordu. Bu heykeller onun sivil ve askerî simgeleriyle donatılıyor, görkemli yazıtlar ona Constantinople'un üçüncü kurucusu adını veriyordu. *Patricius* sanını elde etti. Bu san, halkın gözünde ve yasal anlamda bile imparatorun babası olarak tanımlanıyordu.[8] Dördüncü yüzyılın sonu bir hadımın ve bir tutsağın konsüllüğü içerisinde noktalandı. Bu biçimsiz ve açıklaması olanaksız yenilik Romalılarda hınç yarattı. Batı, bu aşağılık konsülü cumhuriyet tarihinde silinmez bir leke oluşturacağını ileri sürerek reddetti. Brutus'un ve Camillus'un manevi varlıklarına sığınmadan bile, Eutropius, *magistra* ve diğer seçkin devlet görevlerini[9] devlet yönetimine egemen olan kurallar ölçüsünde yeteri biçimde göz önünde tutuyordu.

Rufinus'un kendini beğenmiş, atılgan ruhu öç almaya ve gaddarlığa daha yatkın olarak belirginleşmişti. Hadımın aç gözlülüğü ise prefect'inkinden daha geri kalır değildi.[10] Halka zulüm yapanların halktan aldıkları haraçlara el koyunca haksızlığı ileri sürülmemiş ve açgözlülüğünü doyurmuştu ama Eutropius burada durmadı, en saygın vatandaşların servetlerine saldırmaya başladı. En yasal miras, en övgüye değer bilginin ürünü onun

---

da er olan Ptolemy'nin hizmetinde uzun yıllar kaldı; 2) Ptolemy onu yaşlı general Arintheus'a verdi; orada, aracı olarak çok zekice hizmet etti. 3) Arintheus da kızı evlendiği zaman Eutropius'u ona bağışladı. Gelecekteki konsülün görevi, sahibesinin saçlarını taramak, ibrik tutmak, yıkamak ve sıcak havalarda onu yelpazelemekti. Bkz. 1, I, 31-137.

8. Claudianus (1, I, [içinde] Eutrop., 1, 22) konuşan ejderhaların, hayvanların doğuşu, kan ve taş yağmurları, iki güneş vb. birçok mucizeden söz ettikten sonra ekliyor: "Omnia cesserunt eunucho consule monstra." Birinci kitap, Roma tanrısının, gözdesi olan Honorius'a, uğradığı yeni alçaklıktan yakınan seslenişiyle sona ermektedir.

9. Fl. Mallius Theodorus. Claudianus, çok güzel bir savunusunda onun sivil onurluluklarını ve felsefi yapıtlarını övmüştür.

10. "Servetten sarhoş olmuş" sözü Zosimus'un kullandığı anlamlı bir deyimdir (1, V, s. 301). Suidas, *Lexicon*'unda ve Marcellinus ise kroniğinde Eutropius'un açgözlülüğünden tiksintiyle söz ediyorlar. Chrysostom, büyük servetlerin, sahipleri için tehlike yaratacağı konusunda gözdeyi sık sık uyarmıştı.

oburluğu karşısında korunamıyordu. Baskı araçlarını çoğalttı ve yetkinleştirdi. Claudianus, devletin haraç mezat satışına dair özgün ve çarpıcı bir tablo sunmaktadır. Bu yergici ozan şunları söylemektedir. "Hadımın güçsüzlüğü, açgözlülüğünü daha da körüklemektedir. Efendisinin kasasından azar azar çalmayı denemiş olan eli bugün artık dünyanın servetlerine uzanmıştır ve imparatorluğun bu alçak antikacısı, Dicle'den Haemus Dağı'na dek tüm Roma eyaletlerini pazara çıkardı, böldü ve sattı. Bir adam, kırsal alandaki görkemli evi karşılığında Asya prokonsüllüğünü elde etti. Bir başkası, karısının elmaslarıyla Suriye'yi satın aldı. Bir üçüncüsü, Bithynia valiliğine kavuşmak için malını mülkünü elden çıkardığına yanmıştı. Eutropius'un dairesindeki giriş odasında, tüm eyaletlerin saptanmış fiyatlarını gösteren liste herkese açık olarak asılı bulunmaktadır. Pontus, Galatia ve Lidya'ya ilişkin değişik değerler özenli bir biçimde belirtilmektedir. Likya'nın fiyatı birkaç bin altın kadardır. Zengin Frigya içinse çok daha büyük para istemektedir. Hadım, kendi namussuzluğunu genel alçaklık içerisinde gizleme yollarını aramaktadır. Kendini satacak olsa bile tüm insanları da satmak isteyecektir. Alıcıların yarışması yüzünden bir eyaletin alınyazısını ve halkının varlığını tartan teraziler uzun süre işi sonuçlandıramamakta, tarafsız yargıç, yeterince altının kefeye konularak ağır basması için sabırsızlıkla beklemektedir.[11] İşte Romalıların değerinin, Antiochus'un bozguna uğrayışının ve Pompey'in kazandığı zaferlerin meyveleri bunlar oldu," diye ozan Claudianus, tiksinerek sözlerini tamamlamaktadır. Devlet saygınlıklarının bu biçimde aşağılık hale sokulması gelecekteki suçların da cezasız kalmasına yol açıyordu. Eutropius'un müsadere görünümünde el attığı servetler haksızlıkla kirlenmiş durumdaydı. Mallarını ele geçirmek için sabırsızlandığı tüm zengin kimseler, utanç

11. "Diversum suspendit onus: cum pondere judex
Vergit, et in geminas nutat provincia lances."
Claudianus (1, 192-209) bu satışın hal ve koşullarını o denli özgün biçimde ayrıntılı anlatıyor ki bütün bunlar özel konulu öyküler niteliğine bürünüyor.

duymaksızın, vicdan acısı çekmeksizin suçlandırılıyor ve cezaya çarptırılıyorlardı. Birçok soylu vatandaşın kanı cellatların eliyle akıtıldı ve imparatorluğun en geri ülkeleri ünlü sürgünlerle doldu. Doğu'nun konsülleri ve komutanları arasında, Eutropius'un hınç almasını beklemesi gerekenlerin başında Abundantius[12] bulunuyordu. Abundantius, Constantinople Sarayı'na bağışlanmaz suçu sokmuş olduğu için ona kızıyordu. Velinimetinin gözünden düşmesinden hoşlanan nankör ve güçlü bir gözdenin övgüye değer bir yanı da bulunabilir. Abundantius, imparatorun bir buyruğuyla servetini yitirdi, Euxinus'ta (Karadeniz) Romalıların son sınır bölgesindeki Pityus'a sürüldü. Orada, zalimin ölümüne dek barbarların acıması yüzünden varlığını sürdürebildi; daha sonra da bu mutsuz insan, Phoenicia'daki Sidon'da daha elverişli bir sürgün yaşamına kavuşabildi. Timasius'un[13] düşüşü çok çaba ve zamana gerek gösterdi. Theodosius'un saltanatı sırasında orduların başkomutanı olarak değerini Gotların Tesalya'daki bozgunuyla kanıtlamıştı. Ne var ki efendisinin barış zamanındaki başıbozukluğuna öykünen Timasius, kalleş dalkavukların sözüne kapılmış ve herkesin hoşnutsuzluk haykırışına kulak asmadan bir cohort'un komutasını yine herkesin tiksindiği bir subaya vermiş, o da gösterdiği nankörlükle kısa zamanda kötülüğünü açığa vurmuştu. Gözde hadımın gizlice kışkırtmasıyla Bargus, koruyucusunu, imparatora karşı komplo düzenlemekle suçladı. General, Arcadius'un mahkemesine çıkarıldı, baş hadım, tahtın yanı başında yer alarak soruları ve yanıtları imparatora telkin

12. Claudianus (1, 154-170) Abundantius'un suçundan ve sürgününden söz etmektedir. Bu arada, bronz boğa heykeli için ilk denemesini yapan ve onun tarafından Phalaris'e tanıtılan sanatçıdan bahsetmeden edemezdi. Bkz. Zosimus, 1, V, s. 302; Jerom, c. II, s. 76. Abundantius'un sürgün yeri konusunda bu iki yazar arasındaki ayrılığı bağdaştırmak güçtür. Ama Asterius of Amasia'nın (*Orat.*, IV, s. 76, [içinde] Tillemont, *Hist. des Empereurs*, c. V, s. 435) kesin bilgisi terazinin kefesini Pityus'tan yana ağırlaştırmalıdır.

13. Suidas, olasılıkla, Eunapius'un tarihinden aldığı Timasius denilen bir kimsenin olumsuz portresine benzetme yapmaktadır. Suçlayıcısının iddianamesi, yargıçlar, dava vb. tam anlamıyla eski ve yeni mahkemelerin yargılama biçimine uygundur (Bkz. Zosimus, 1, V, s. 298, 299, 300). İnsan doğasının tarihi olarak sayılabilecek büyük bir usta olan Fielding'in (c. IV, s. 49 vd., 8vo baskısı) romanından söz etmem gerekir.

etti. Bu tür bir yargılama yansızlıktan yoksun ve keyfe bağlı bir görünüşte olacağı için, Timasius'un suçları hakkında, Valens'in kayınbabası olup bu nedenle saygınlığından yararlanmayı sürdüren Procopius'a ve Saturninus'a soruşturma yaptırıldı. Procopius'un bilinen dürüstlüğü ve namusu bu soruşturmada yansızlık görünümünü sağladıysa da öbür arkadaşının kalleşçe davranışına kendini kaptırmaktan kurtulamayarak zavallı Timasius'un mahkûm edilmesi kararına katıldı. Çok büyük varlığı imparator adına ve gözde hadımın çıkarına müsadereye uğratıldı, başkomutan, Libya çölleri ortasındaki Oasis'te yaşam boyu sürgün cezasına çarptırıldı.[14] Toplumla ilgisi kesilen bu yiğit komutan, tam anlamıyla yitip bitti. Yaşamının sonraki durumu değişik biçimlerde anlatıldı. Kimileri, öldürmeleri için Eutropius tarafından katiller gönderildiğini,[15] kimileri de Timasius'un, Oasis'ten kaçıp kurtulmak için çöllere düştüğünü, yollarda açlıktan ölerek cesedinin Libya çölünde bulunduğunu söylemektedirler.[16] Bir başkaları da oğlu Syagrius'un, Afrikalı haydutlardan bir çete kurup sarayın ajanlarını ve izleyicilerini atlatarak Timasius'u sürgün yerinden kaçırdığını, ondan sonra da ne kendisinden ne de oğlundan haber alındığını savunmaktadırlar.[17] Kalleş Bargus, ihanetinden uzun süre yararlanamadı; Eutropius, suçunun aracını kırmakta gecikmedi.

Halkın kini ve bireylerin umutsuzluğu Eutropius ile hizme-

14. Büyük Oasis, Libya çöllerinin arasında kalmış ve kaynak sularıyla beslenen topraklarında iyi cins buğday, arpa ve palmiye ağaçları yetişen bir memleketti. Kuzeyden güneye gidebilmek için üç gün, doğudan batıya ise yarım gün gerekiyordu. Nil kıyısındaki Abydus, beş günlük yürüyüşle varılabilecek uzaklıktaydı. Bkz. d'Anville, *Description de l'Egypte*, s. 186, 187, 188. Oasis'i, kendisini çevreleyen çölle karşılaştıran Zosimus (1, V, s. 300), onun verimliliğinden hayranlıkla söz ediyor ve "şanslı ada" adını veriyor.

15. Claudianus, (içinde) Eutrop., 1, I, s. 180.
"Marmaricus claris violatur caedibus Hammon."
Bu dize, ozanın iyice inandığı anlaşılan Timasius'un ölümüne açıkça atıfta bulunmaktadır.

16. Sozomen, 1, VIII, b. 7. Şöyle bir duymuş olduğunu söylüyor.

17. Zosimus, 1, V, s. 300. Bu haberin Eutropius'un arkadaşları tarafından yayılmış olmasından da şüphe edilebilir.

tindeki ya da onun lütfuyla yükselmiş kimselerin güvenliğini tehdit ediyor veya o izlenimi veriyordu. Ortak savunmayı sağlamak üzere, adalet ve insanlık ilkelerini hiçe sayan bir yasa uydurdu.[18] **I.** Honorius adına ve otoritesine dayanılarak, yerli ya da yabancı olsun, her kim ki imparatorca yakını olarak tanınmış kimselerden birine karşı komplo hareketine girişirse yaşamına son verilmek ve malları müsadereye uğratılmak yoluyla cezalandırılacaktır. Hıyanete karşı çıkarılmış olan bu yasanın kapsamı çok genişti ve yalnızca imparatorluk kurulunda yer alan devlet ve ordu büyüklerini değil, sarayın belli başlı hizmetkârlarını, Constantinople senatörlerini, eyaletlerdeki komutanları ve yüksek sivil görevlilerini de içerisine alıyordu. Constantinus'un halefleri bütün bunları bağımlı görevliler olarak görüyorlardı. **II.** Bu çok sert tutum, hükümdarın temsilcilerini, işlevlerinin uygulaması sırasında, tehdit edenlere karşı savunma amacıyla takınılmış olsaydı haklı görülebilirdi. Ne var ki saraydaki tüm görevliler, yaşamları boyunca, vatandaşların haklı hınçlarından kendilerini koruyacak bu ayrıcalıktan, daha doğrusu ceza görmemezlikten yararlanmak istiyorlardı. Yasanın akıl almaz bir garipliğiyle de imparatora ve devlete karşı tasarlanmış hıyanet de aynı suçlama ile aynı cezaya çarptırılıyordu. Arcadius'un gülünç buyruğu düşüncelerin de eylemler gibi cezalandırılması gerektiğini bildiriyordu. Suç oluşturacak bir planın öğrenilmesi halinde hemen haber verilmezse bu da kasıtlı suç gibi cezalandırılacaktı.[19] Suç-

18. Bkz. *Theodosian Code,* 1, IX, başlık XIV, ad legem Corneliam de Sicariis, yasa 3 ve *Code of Justinian*, 1, IX, başlık VIII, ad legem Juliam de Majestate, yasa 5. İnsan öldürme teriminin hıyanet terimiyle değiştirilmesi Tribonianus'un becerisidir. Eleştirmeli açıklamasına koyduğu bilimsel incelemesinde Godefroy, bu Arcadius yasasını aydınlattı ve sonraki yüzyılların hukukçularınca biçimi değiştirilerek bozulmuş anlaşılmaz bütün bölümleri açıklığa kavuşturdu. Bkz. c. III, s. 88-111.

19. Bartolus, hiçbir onaylama duygusu vermeden iletiyor. Bu denli kötü bir kanıya karşılık olarak, diyor Baldus, bugün ateşte yakıyorlar. "Bana gelince," diye dikkatli Heineccius (*Element. Jur. Civil.*, 1, IV, s. 411) ekliyor, "Bartolus'un kuramını onaylamak zorundayım ama uygulama alanında Baldus'un duygusuna eğilim duymaktayım." Bununla birlikte, Kardinal Richelieu'nun hukukçuları Bartolus'u önemle dile getirdiler ve aşağılık Eutropius, bir bakıma erdemli De Thou'nun ölümünün sebebi olarak kabul edildi.

luların bağışlanmasını rica eden densizler de kamuya karşı alçaklık eylemi işlemiş gibi nitelendirileceklerdi. **III.** İmparator, şunları da eklemektedir: "Hainlerin oğullarına gelince, hiç değilse suçtan haberleri olması çok mümkün bulunduğu için, babaların uğrayacağı ceza kapsamı içerisine girmeleri gerekir ve ilerisi için bunların tutumuna güvenilemezse de yüce hoşgörümüze uyarak canlarını bağışlıyoruz ve baba ya da anne dolayısıyla vâris olabilme haklarından veya herhangi bir yoldan -yabancılardan da olsavasiyet kabul edebilmelerinden yoksun bırakıyoruz. Kalıtsal bir alçaklığa bulanmış, onur ya da servet edinme umudunu yitirmiş, her türlü yoksulluğun içerisine düşmüş olan bu kişiler, ölümü tek kurtuluş yolu olarak görecek ve onu isteyeceklerdir." İşte imparatorun, belki de gözdesinin bir zamanlar sevip yücelttikleri ve ileri sürülen bu komplo hareketleriyle belki hiç ilgisi olmayanların çocuklarını bile haksız ve insanlık dışı cezanın kapsamına alan bir yasanın ılımlı olduğunu iddia ettiği ancak insanlık duygularına saldıran sözleri bunlardı. Roma hukukunun akli düzenlemelerinden çoğu unutulmuşluğa gömülmüş bulunmaktadır. Ne var ki bu hükümet zorbalığının çirkin aracı Theodosius ve Justinianus kodekslerine girmiş ve aynı yasal hükümler, çok daha yeni zamanlarda, Almanya seçmenlerini ve Roma Kilisesi kardinallerini korumak için benimsenmiştir.[20]

Bununla birlikte, ürkmüş ve savunmasız kalmış halklar arasında korku salan bu kanlı yasalar Ostrogot Tribigild'in ayaklanmasını önleyememiştir.[21] Frigya'nın en verimli topraklarının bulunduğu bir bölgesine Theodosius tarafından yerleştirilen bu savaşçı ulus, tarım çalışmalarının az ve ağır elde edilen kazancıyla Alaric'in sancağı altında elde ettikleri çapul ve yağma

20. Godefroy, c. III, s. 89. Almanların özgürlük kurallarına çok aykırı olan bu yasanın "golden bull"a hileyle sokulduğu konusunda şüphe edilmektedir.

21. Zosimus belki de daha ilginç bir olay için kullanabileceği yaygın ve ayrıntılı bir öyküsünde (1, V, s. 304-312) Tribigild'in ve Gainas'ın ayaklanmasını anlatmaktadır; ayrıca bkz. Socrates, 1, Vl, b. 6 ve Sozomen, 1, VII, b. 4. Claudianus'un ikinci kitabı, tam değilse de çok güzel bir tarih bölümüdür.

kazançlarını karşılaştırarak tedirgin oluyorlardı.[22] Ayrıca şefleri Constantinople Sarayı'nda kabul edildiği zaman onur kırıcı bir davranışla karşılanmış ve gücendirilmişti. İmparatorluğun göbeğinde bulunan dingin ve zengin bir eyalet, silah şakırtılarını duydu, sadık olmakla birlikte aşağı görülen ikinci sınıf vatandaş, silahını ele alınca saygınlık kazandı. Marsyas (Çine) ile Maeander (Menderes) arasındaki bağlar ve kırsal alanlar ateşe verilerek yakıldı.[23] Kentlerin kaleleri, düşmanın ilk saldırıları sonunda yerle bir oldu. Dehşete düşen halk, Hellespont (Çanakkale) kıyılarına sığınarak canlarını kurtardılar. Hemen tüm Küçük Asya, Tribigild'in ve Ostrogotların saldırılarına uğradı. Pamphylia köylüleri bir süre için bu saldırıyı durdurdular. Selgae kenti[24] yakınlarında bir bataklıkta Taurus (Toros) Dağlarının yalçın kayalıkları arasında Ostrogotlar en yiğit askerlerini yitirdiler ama bu ters rastlantı gözüpek komutanı yıldırmadı. Ordusu, durmadan barbarlarla ve savaş ya da fetih altında yağmalarını sürdürmek isteyen haydutlarla büyüyüp gelişiyordu. Korku ve dalkavukluk, ilk zamanlar Tribigild'in başarılarını örtbas etti. Kısa süre sonra, haklarındaki abartılı söylentilerle sarayı ve başkenti korku ve telaşa verdiler. Başkaldıranların niyetlerinin ne olduğu konusunda tahminler yürütülüyor, soyut olarak bu gibi hareketlerden korkuluyordu. Tribigild, memleket içerisindeki yürüyüşünü sürdürürken Romalılar onun, Toros Dağlarını aşarak Suriye'yi alma niyetinde olduğunu düşünüyorlardı. Deniz kıyısı yoluyla inseydi, İyonya limanlarında bulunan donanmayı

22. Claudianus ([içinde] *Eutrop.*, 1, II, 237-250) eski Frigyalıların, Thrace'deki (Trakya) Bitinyalılar, Yunanlar ve Galyalılar arasında kalan bölgeye yayıldığını doğru olarak belirtmektedir. Frigya'nın verimliliği ve altın taşıyan dört ırmak üzerine yaptığı betimleme doğru ve çekicidir.

23. Xenophon, *Anabasis*, 1, I, s. 11-12, (ed.) Hutchinson. Strabo, 1, XII, s. 865, Amstel baskısı. Q. Curt., 1, III, c. 1. Claudianus, Marsyas ile Maeander'in birleşmesini Saône ile Rhône'un birleşmesine benzetmektedir. Şu ayrımla ki Frigya'nın en küçük ırmağı, daha büyüğüyle birleştiği zaman akışı hızlanacağı yerde daha da ağırlaşmaktadır.

24. Selgae, Lacedaemonia'lıların bir yerleşim merkeziydi ve bir zamanlar nüfusu yirmi bine ulaşıyordu. Zosimus zamanında ise küçük bir kent durumuna dönüşmüştü. Bkz. Cellarius, *Geograph. Antiq.*, c. II, s. 117.

ele geçirmesinden korkarlardı, böylece Nil ağzından Constantinople limanına dek tüm deniz kıyısını alabilirlerdi. Tehlikenin yaklaşmakta oluşu ve Tribigild'in dikkafalılığı her türlü anlaşma önerisinin sonuçsuz kalmasına neden olduğundan Eutropius bir savaş meclisi toplamak zorunda kaldı.[25] Kendine veteran (kıdemli lejyoner) ayrıcalığı tanıdıktan sonra Trakya ile Hellespont'un savunmasını bir Got olan Gainas'a verdi ve gözdesi Leo'yu, Asya ordusu komutanlığına atadı. Kocaman gövdesi, ağır anlayışıyla Doğu'nun Ajax'ı diye adlandırılan Leo[26] daha az zekâ ve beceriyle askerlik mesleğini yürütmek için yün tarayıcılığını bırakmıştı. Hareketlerinde kararsız durumda, keyfine göre sonuç çıkarıyor, uygulamanın güçlüğünü ölçüp tartmadan, yararlı yönlerini saptamadan harekâta girişiyordu. Ostrogotlar, dikkatsizlikle, Melas ve Eurymedon ırmakları arasında kalmışlar, Pamphylia köylülerince tehlikeli biçimde çember içerisine alınmışlardı. İmparatorluk ordusu oraya gelince Ostrogotları yok etmek şöyle dursun, tersine, onların kurtulmasına ve zafer kazanmalarına neden oldu. Tribigild, gecenin karanlığında Roma ordusuna baskın yaptı, barbar yardımcı askerlerin büyük bir bölümünün aklını çeldi, başkentte eğlence ve lüks ile disiplinsizlik içerisinde gevşek duruma düşmüş birlikleri kolayca dağıtıp yok etti. Rufinus'un ölümünü ustalıkla tasarlamış, kabadayıca yerine getirmiş olan Gainas, Eutropius'a cephe almıştı ve onun servetini kıskanıyordu. Alçak bir hadımın egemenliği altındaki utanç verici aşağılığından dolayı kendini suçluyordu. Tutkulu barbar, hiç değilse halkın gözünde, soydaşı ve müttefiki olan Tribigild'in

25. Claudianus'un anlattığı biçimiyle Eutropius meclisi, Juvenal'in dördüncü taşlamasındaki Domitianus'un meclisiyle karşılaştırılabilir. Birincinin başlıca üyeleri "juvenes protervi lascivique senes" idiler. Bunlardan biri aşçı, öbürü yün tarayıcısıydı. İlk mesleklerindeki konuşma biçimi yeni saygınlıklarında gülünç bir çelişki yaratıyordu. Komediler, oyuncular, dansçılar vb. üzerine görüşmeleri, bu tartışmalara kattıkları sıcaklıklar daha da gülünç bir hava oluşturuyordu.

26. Claudianus (1, II, s. 376-461) onu bir sefil olarak betimlemekte, Zosimus ise, deyişlerinde daha ılımlı olmakla birlikte, Claudianus'un bütün kötülemelerine katılmaktadır (1, V, s. 305).

ayaklanmasını kışkırtmış olarak biliniyordu.[27] Gainas, Asya birliklerinden artakalanları kendi sancağı altında toplamak üzere Hellespont'a geçince tüm davranışlarını Ostrogotların isteğine göre ayarladı. Kimi zaman ele geçirmek istedikleri bir memleketten o geri çekiliyor, kimi kez de yardımcı barbarların düşman saflarını bırakıp kaçmalarını kolaylaştırmak için onlara yaklaşıyordu. Kalleş Got, saraya yazdığı mektuplarda Tribigild'in değerini, dehasını ve olanaklarını abartarak dile getiriyor, çok güç bir savaşı yürütebilmek için kendisinin gerekli araç ve becerilerden yoksun bulunduğunu açıklıyordu. Gainas, hasmıyla görüşme iznini aldı. Tribigild, buyururcasına barış koşullarını bildirdi ve ilk olarak Eutropius'un başını istedi.

Taşlamalarında, Hristiyan imparatorların kusurlarını dile getirerek hıncını alan yazar, Theodosius'un oğlunu, sürüyü güden çobandan başkasının kokusunu alamayan yumuşak başlı ve ürkek bir hayvana benzetince tarihin gerçekliğinden çok saygınlığına sataşmış olmaktadır. Korku ve evlilik sevgisi gibi iki duygu, Arcadius'un kaygısız ruhunu bir an için uyandırdı. Zafer kazanan asinin meydan okumaları onu çok korkuttu ve çocuğunu kolları arasında taşıyarak gözyaşları içinde, haddini bilmez hadımın küstahlığı için adalet isteyen İmparatoriçe Eudoxia'nın yalvarmalarına kulak verdi.[28] İmparator, Eutropius'un tutuklanma kararını imzaladı, böylece hükümdarla uyruklarını dört yıldan beri bir kölenin gücü altında tutan tılsımı bozmuş oldu. Güçlü gözdenin her yanda övgüsünü yineleyen, değerini ve erdemlerini göklere çıkaran sesler birden kesiliverdi, yerini, gözden düşmüş hadımın suçlarının ve kötülüklerinin birer birer sayılmasına bıraktı. Eutropius'un bu sıkıntılı ve dar zamanında, kutsallığa ay-

27. Yunan tarihinin tanıklık ettiği Gainas ile Tribigild'in komplo hareketi, Ostrogot'un ayaklanmasını savaş tutkusuna ve karısının düşüncelerine bağlayan Claudianus'un bilgisine ulaşmamıştı.

28. Bu küçük tarih olgusu Philostorgius (1, XI, b. 6) ve Gothofred'de (*Dissertat.*, s. 451-456) merak uyandırıcı ve ilginçtir ve Gotların ayaklanmasıyla saray entrikaları arasında bağlantı kurmaktadır. Bundan söz eden yalnız bu iki yazardır.

kırı, belki de ussal bir tutumla ayrıcalıklarını sınırlamayı denemiş olduğu kiliseden başka sığınacak bir yeri yoktu. Tüm azizlerin en belagatlisi olan Chrysostom kendi varlığının ve Constantinople başpiskoposluğu makamına yükselmesinin nedeni ve yapıcısı olan bu "gözden düşmüş" devlet adamını korumayı onur sorunu yaptı. Başpiskopos, katedrali dolduran büyük kalabalığın önündeki kürsüsünden insan hallerindeki kararsızlık üzerine ruhları etkileyici bir söylev çekti. O sırada, bir zamanların korkunç gözdesi, mihrabın altına sığınıp yatmış, sapsarı kesilmiş, titreyen haliyle çarpıcı ve ibret verici bir görünümü yansıtıyordu. Eutropius'un o felaketli durumunu sergileyerek onu kötülemiş olmakla suçlanan başpiskopos belki de bu tiksindirici durumla halkın ona karşı öfkesini yatıştırmayı düşünmüştü.[29] İnsanlık, din ve söylev çekme duyguları hep birlikte onu etkisi altında bulunduruyorlardı. Kendisinin ve uyruklarının batıl inançlarına kapılan imparatoriçe, kilisenin dokunulmazlığını bozmaya kalkışmadı, Eutropius da canının bağışlanacağı üzerine yemin edildiği için kiliseden çıkmaya razı oldu.[30] Sarayın yeni bakanları, hükümdarlarının saygınlığını hesaba katmaksızın, eski gözdenin konsül ve vatan adlarını onursuzlaştırmış olduğunu bir buyrukla dile getirdiler. Heykellerini yıktılar, bütün mal varlığını müsadereye uğrattılar ve onu, Kıbrıs Adası'nda yaşam boyu sürgün cezasına çarptırdılar.[31] Gözden düşmüş ve yaşlılığın etkisiyle güçsüz

29. Özellikle önsözü büyük bir güzellikte olan Aziz Chrysostom'un vaazlarına (*Homily*, c. III, s. 381-386) bakınız. Ayrıca bkz. Socrates, 1, VI, b.. 5 ve Sozomen, 1, VIII, b. 7. Montfaucon, *Life of Chrysostom*'da (c. XIII, s. 135), biraz da düşüncesizce, Tribigild'in o sırada Constantinople'da olduğunu varsayıyor ve Eutropius'un yakalanması buyruğunu askerlerine onun verdiğini söylüyor. Putperest ozan Claudianus (praefat. ad 1,. II, [içinde] *Eutrop.*, 27) hadımın kiliseye kaçtığını söylüyor. "Suppliciterque pias humilis prostratus ad aras, Mitigat iratas voce tremente nurus,"

30. Chrysostom, başka bir vaaz kitabında (c. III, s. 386), "Eutropius, kiliseden çıkmasaydı yakalanmayacaktı," demektedir. Zosimus (1, V, s. 313) bunun tersine, düşmanlarının onu kiliseden çıkardıklarını söylemektedir. Bununla birlikte vaat bir çeşit anlaşma demektir; Claudianus'un ikinci kitabındaki başlangıçta (s. 46) "Sed tamen exemplo non feriere tuo" biçimindeki sözleri bir vaadin kanıtı sayılır.

31. *Cod. Theod.*, 1, IX, başlık XI, yasa 14. Eutropius'un gözden düşüşü 399 yılının gü-

kalmış bir hadım, düşmanları için korku nedeni olmazdı. Şu da var ki dinginlik, sessizlik ve iklimin güzelliği gibi tatlı şeylerden hoşlanacak yaradılışta da değildi. Kin ve nefret, yatışmaz nitelikte, yaşamının sonuna dek ruhundan çıkmadı. Eutropius, Kıbrıs Adası'na henüz varmıştı ki ivedi olarak geri getirttiler. Böylece, yer değiştirmiş olmakla yeminin de yerine getirilmiş ve artık serbest kalınmış olduğuna inanıyorlardı. İmparatoriçe, hüküm ve infaz yerini Constantinople'dan karşı yakadaki Chalcedon'a (Kadıköy) aktardı. Konsül Aurelianus ilamı okudu; keyfe göre yönetimin geçerli olduğu bir ülkenin hukuk anlayışını yansıtan gerekçeyi de açıkladı. Eutropius'un cinayetleri, ele geçirdiği servetler, vatandaş kanlarını haksız yere akıtması öldürülmesi için yeterli suçlardı. Ama ona yüklenen en büyük suç, ırkı ve rengi bakımından yalnızca hükümdarın hizmetinde kullanılması gereken kutsal hayvanları kendi arabasına koşturmuş olmasıydı.[32]

Bu olaylar akıp giderken, beri yanda Gainas[33] açıkça başkaldırdı, kuvvetlerini Lidya'daki Thyatira'da Tribigild'inkilerle birleştirdi ve Ostrogotların başkaldırmış komutanı üzerinde sözünü dinletme üstünlüğünü elden bırakmadı. Müttefik ordular, hiçbir engellemeyle karşılaşmaksızın Hellespont ve Constantinople boğazlarına dek ilerlediler. Arcadius, Asya'yı elden çıkarmayı önlemek için, kişiliğini ve gücünü barbarlara teslime razı oldu. Buluşup görüşme yeri olarak Chalcedon yakınındaki bir tepede kurulu Aziz Euphemia Kilisesi[34] kararlaştırıldı. Gainas, imparatorun ayaklarına kapanıp saygılarını sunduktan sonra, konsüllük bakanı (ministers of consular) olan Aurelianus ile Saturninus'un

---

zünde olduğuna göre bu yasanın 17 Ocak 399 olarak tarihlendirilmesi yanlış olsa gerektir. Bkz. Tillemont, *Hist. des Emp.*, c. V, s. 780.

32. Zosimus, 1, V. s. 313; Philostorgius, 1, XI, b. 6.

33. Zosimus (1, V, s. 313-323.), Socrates (1, VI, b. 4), Sozomen (1, VIII, b. 4), ve Theodoret (1, V, b. 32, 33), olaylarda birtakım farklılarla, Gainas'ın komplosunu, bozguna uğrayışını ve ölümünü anlatıyorlar.

34. Zosimus da Hristiyanların deyimini kullanırken buna dikkat etmemiş bulunuyor. Evagrius, Chalcedon Konsili'nden beri ünlü olan bu kilisenin mimarisini, durumunu, azizlerden kalan emanetlerini ve mucizelerini betimliyor.

öldürülerek kurban edilmelerini istedi ancak bu kendini bilmez isyancı, utanç verici ve geçici bir koşulla ölüm kılıcının başları üzerinde asılı kalmasına izin vermek lütfunda bulundu. Antlaşmanın hükümlerine uygun olarak Gotlar, hemen Asya'dan Avrupa'ya geçtiler. Roma orduları başkomutanı sanını alan muzaffer şefleri, askerlerini Constantinople'un içine yığdı ve buyruğu altındakilere imparatorluğun saygınlıklarını ve servetlerini dağıttı. Gainas, gençliğinde kaçak olarak Tuna'yı (Danube) geçmiş ve yalvara yakara sığınma istemişti. Yükselmesini, servetine dayanan değerliliğine borçluydu. Davranışlarındaki ihtiyatsızlık ya da kalleşlik, yıkılışını da hızlandırdı. Başpiskoposun sert karşı çıkışına rağmen, Arian'cı barbarları için özel bir kiliseye sahip olmakta ayak diredi. Katoliklerin kendini beğenmişlikleri, açıkça bir mezhep sapkınlığına göz yumulması karşısında güceniklik yarattı.[35] Constantinople'un her yanında fısıltılar, gürültüler ve düzensizlikler patlak vermeye başlamıştı. Barbarlar kuyumcu dükkânlarındaki altın ve değerli taşları açgözlülükle seyrediyorlardı. Onları bu çekici görünüşlerden uzak tutmanın gereğine inanıldı. Bu küçük düşürücü önlemden öfkelenen Gotlar, geceleyin sarayı yakmaya kalkıştılar.[36] Bu karşılıklı kuşku ve hınç düzenlemelerinde Constantinople'un muhafızları ve halkı kapıları kapadılar. Gotların hareketini önlemek ya da öç almak için silaha sarıldılar. Gainas'ın bulunmadığı bir sırada askerlerine baskın yapıldı, bu kıyımda yedi bin barbar yaşamını yitirdi. Dinsel bir coşkuyla davranan Katolikler, hasımlarının sığındığı Arian'cı kilisenin damından içeriye yanan kalaslar atarak onları öldürdüler. Bu durumlardan Gainas'ın haberi olmamıştı. Ordusunun en

35. Theodoret, Chrysostom'un dinsel uyarılarından çok söz ediyorsa da bu aziz, yazılarında bununla ilgili bir iz bırakmamıştır. Olaylar aksini kanıtladığına göre bu uyarıların başarılı olduğuyla ilgili Theodoret'nin savı da doğru değildir. Tillemont (*Hist. des Emp.*, c. V, s. 383), Gainas'ın isteklerini karşılamak için imparatorun, Havariler Kilisesi'nin gümüş takımlarını eritmek zorunda kaldığını anlamıştır.

36. Kimi zaman halkı yönlendiren, kimi zaman da halkın düşüncesini izleyen kilise tarihçilerine göre Constantinople, meleklerden kurulu bir lejyon tarafından korunmaktaydı.

değerli bölümünün yok olduğunu öğrendiği zaman kendisi de imparatorluğun düşmanı durumuna düşmüştü. Soydaşı Fravitta yetenekli bir generaldi ve imparator sarayında yetkinleşmiş, kara ve deniz orduları komutanlığına getirilmişti. Gainas, Trakya'nın birçok kentine saldırdı; ne var ki bütün bu kentlerin, güçlü biçimde savunmaya hazırlanmış olduklarını gördü. Yiyeceksiz kalan kendi askerleriyse kalelerin dışındaki otlarla beslenmeye çalışıyorlardı. Asya eyaletlerinin bolluğunu düşünerek oraları elden kaçırdığına yandı ve umutsuzluk içerisinde yeniden Hellespont geçidini zorlamaya karar verdi. Gemileri yoktu ama Chersonesus (Gelibolu) ormanları sal için gerekli ağaçları bol bol sağlayabilirdi. Gözüpek barbarlar her türlü tehlikeye meydan okumaya hazırdılar. Fravitta ise onların harekete geçmesini dikkatle gözlüyordu. Boğazı geçmekte olduklarını görünce, Roma kadırgaları, sık bir sarf halinde, kürekçilerin, akıntının ve elverişli rüzgârın gücüyle ilerleyerek düşmana saldırdı. Boğaz bir anda yüzen sal parçaları ve barbar cesetleriyle kaplandı.[37] Gainas en yiğit askerlerinin yok olduğunu gördükten sonra, umutlarından vazgeçmek zorunda kaldı ve Romalıları ne yönetmek ne de yenmek gibi düşüncelere kapılmak gereğine inanarak göçebe ve yabanıl yaşamına dönmeyi uygun buldu. Piyadelerinden ve ağır yüklerinden sıyrılmış barbar süvari birliği, Hellespont ile Tuna arasındaki yüz fersahlık yolu sekiz-on günde rahatça alabilirdi.[38] Bu önemli sınır garnizonları, yavaş yavaş azaltılmış ve yok denecek duruma düşmüşlerdi. Tuna derinlemesine donmuştu ve İskitler

37. Zosimus (1, V, s. 319) bu kadırgalara *Liburnians* adını veriyor ve hızlarını göz önünde tutarak elli kürekli kadırgalara eşit olduğunu söylüyor. Ne var ki aradaki ayrımı açıklamıyor. Bununla birlikte uzun zamandan beri kullanılmayan *Triremes* adlı gemilerin eşiti olmadıkları da söylenebilir. Polybius'un tanıklığını da dile getirerek Pun Savaşlarında çok daha büyük gemilerin yapıldığını da ekliyor. Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz'de yerleşmesinden sonra büyük gemilerin yapılması gereksiz görülerek ihmal edilmiş ve kısa süre sonra da unutulup gitmişti.

38. Chishull (*Travels*, s. 61-63, 72-76) Gelibolu'dan Hadrianople (Edirne) yoluyla Tuna'ya on beş günde gitmişti. Eşyası yetmiş arabayla taşınmakta olan İngiliz elçisinin maiyetinde bulunuyordu. Bu bilgin gezgin, ilginç ve tenha bir yol izlemek değerliliğini göstermiştir.

ülkesi Gainas'ın tutkusunu uyandırıyordu. Soydaşlarından oluşan birliğine düşüncelerini gizlice bildirdi; onlar da şeflerinin yolunu izlemeyi benimsediler. Hareket işareti vermeden önce, kendilerine yabancı bir soydan olup yardımcı durumda birliklerinde bulunan şüpheli askerleri öldürdüler. Gotlar, Trakya ovalarında hızlı yürüyüşle ilerlediler. Fravitta'nın gurura kapılması, onlardaki kovalanma korkusunu kaldırdı. Bu komutan, ayaklanmayı tam anlamıyla bastıracağı yerde, halkın alkışlarını kazanmak ve konsüllüğün dingin onurlarından yararlanabilmek için hemen Constantinople'a döndü. Ne var ki Romalıların büyük bir müttefiki onların öcünü aldı.[39] Hun Kralı Uldin'in üstün kuvvetleri Gainas'ın yürüyüşünü durdurdular. Gerisinde kalan düşman ve yıkılmış ülke de çekilmesine engel oldu. Got komutanı teslim olmayı onuruna yediremedi. Düşman saflarında bir yol açabilmek için birçok kez yararsız girişimlerde bulunduktan sonra, yiğit savaşçılarıyla birlikte savaş alanında can verdi. Hellespont deniz savaşından on bir gün sonra imparator, Constantinople'da Gainas'ın başını sonsuz değerde bir armağan olarak ve parlak minnet gösterileri içerisinde kabul etti. İsyancının ölümü şenlikler ve donanmalarla kutlandı. Arcadius'un zaferleri destanlara konu oldu.[40] İçerisine düştüğü terörlerden kurtulan hükümdar, bu kez de gevşeyerek, adını Aziz John Chrysostom'un uğradığı zulümle lekeleyen güzel ve düzenci Eudoxia'nın dingin ve mutlak boyunduruğuna girdi.

Gregory Nazianzen'in halefi hoşgörülü Nectarius'un ölümünden sonra Constantinople Kilisesi, halkın ve gözdenin oylarını almak için para ve kandırma yollarını kullanmaktan sıkıl-

39. Gainas'ı Tuna'nın öbür yanında gösteren Zosimus'un öyküsü, Gainas'ın Trakya'da öldürülmüş olduğunu ısrarla söyleyen Socrates ve Sozomen ile ve İskenderiyeli ile Paschal'ın (s. 307) kroniklerindeki kesin ve özgün tarihlerle yalanlanmaktadır. Hellespont deniz zaferi Apellaeus ayında, yani 10 Ocak'ta (23 Aralık) kazanılmıştır ve Gainas'ın başı, Audynaeus ayında (3 Ocak) Constantinople'a getirilmiştir.

40. Eusebius Scholasticus, Gotlara karşı askerlik yapmış ve Got savaşı üzerine yazdığı şiirle ün kazanmıştı. Yaklaşık kırk yıl sonra, Ammonius aynı konuda, İmparator Theodosius'un huzurunda bir şiir yazmıştır. Bkz. Socrates, 1, VI, b. 6.

mayan iki adayın rekabetiyle saygınlığından çok şeyler yitirmişti. Bu olayda Eutropius, her zamanki kurallarının dışına çıkmış gibiydi. Bir yabancının yüksek değeri onun seçimini de sağlamıştı. Eutropius Doğu'da gezisini sürdürürken, Chrysostom ya da "altın ağız"[41] diye adlandırılan, Antioch (Antakya) doğumlu John ismindeki bir papazın belagatli vaazlarını da dinlemek fırsatını bulmuştu. Suriye valisine özel bir buyruk gönderildi. Halkın, sevilen vaizlerinin ayrılmasına karşı çıkabileceği düşünüldüğünden, bir posta arabasıyla gizlice Antioch'dan Constantinopolis'e getirildi. Sarayın, papazların ve halkın oybirliğiyle, kendisinin hiç yalvarması olmaksızın bir papaz başpiskopos olarak seçildi. Erdemleri ve belagati halkın umduğundan daha büyük olarak ortaya çıktı. Suriye'nin başkentinde soylu ve zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Chrysostom, en yetenekli öğretmenlerin yol göstericiliği altında, sevecen bir annenin bakımıyla yetişmişti. Libanius'un okulunda retorik dersleri aldı. Kısa zamanda öğrencisinin yeteneklerini gören ünlü filozof, Hristiyanlar tarafından etki altında kalmasına olanak verilmezse John'un kendisine halef olabileceğini söyledi. Ne var ki Chrysostom'un dindarlığı ağır bastı, genç yaşında vaftizini yaptırdı, onurlu ve kazançlı hukukçuluk mesleğinden vazgeçti, yakındaki çöle çekilerek altı yıl süren sert bir çile yaşamıyla duygularının ateşini

41. Socrates'in altıncı, Sozomen'in sekizinci ve Theodoret'nin beşinci kitapları, Chrysostom'un yaşamı üzerine ilginç ve özgün bilgiler sunmaktadırlar. Bu tarihçilerden başka, bu azizin yaşam öyküsünü yazmış dört yazarı da kılavuz olarak aldım: 1) Constantinople başpiskoposunun tarafgir savunusunun yazarı -karşılıklı konuşma biçiminde ve çok partizan Helenopolis Piskoposu Palladius adı altında- (Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XI, s. 500-533), Chrysostom'un yapıtlarına girmiştir (c. XIII, s. 1-90, [ed.] Montfaucon). 2) Alçak gönüllü Erasmus (c. III, epist. MCL, s. 1331-1347), [ed.] Lugd. Bat.) kanısının canlılığı ve doğruluğu kendisine aittir. Yanılgıları, kiliseyle ilgili eski bilgilerin karanlıkta kalmış olmasına verilmelidir. 3) Tillemont (*Mem. Ecclesiastiques*, c. XI, s. 1-405, 547-626 vd.), azizlerin yaşam öyküsünü inanılmaz bir sabırla ve en inançlı bir dikkatle derlemektedir. Chrysostom'un hacimli eserlerini de titizlikle incelemektedir. 4) Bir yayımcı olarak bütün bu eserleri okumuş olan Peder Montfaucon birçok yeni dinsel sohbetleri ortaya çıkardı ve Chrysostom'un ikinci bir yaşam öyküsünü yeniden kaleme aldı (*Opera Chrysostom*, c. XIII, s. 91-177).

baskı altında tuttu. Hastalığı yüzünden, istemediği halde, dünya yaşamına döndü. Meletius'un otoritesiyle yeteneklerini kilisenin hizmetine sundu. Ailesi içerisinde, daha sonra piskoposluk orununda Chrysostom hep manastır erdemlerini uyguladı. Haleflerinin gösteriş ve şatafat için harcadıkları gelirleri o, hastaneler kurmak yolunda kullandı. Onun iyilikseverliği ile geçinen birçok kimse, belagatli vaazlarını dinlemeyi sirk oyunlarına ve tiyatro eğlencesine yeğ tutuyorlardı. Bu dil ustalığının anıtları otuz yıldan çok Antioch'da ve Constantinople'da hayranlık uyandırdı ve özenle korundu. Binden çok vaaz ya da dinsel sohbet, ileriki yıllarda da eleştirmenlerin Chrysostom'a karşı takdirlerine neden oldu.[42] Hepsi kanı birliğiyle, Hristiyan hatibin anlatıştaki verimliliğini ve inceliğini, retorikten ve felsefeden yararlandığı noktaları saklamasını iyi bildiğini, en yalın en ortak konuları değiştiren ve güzelleştiren düşünce ve imgelerle yaptığı bitmez tükenmez istiare kaynağını, tutkuları erdemin hizmetinde kullanmak, utancı ve kusuru canlı olarak ve dramatik bir temsil gibi gerçeği göstermek sanatını belirtmektedirler.

Constantinople başpiskoposunun dinsel çalışmaları, iki ayrı türden düşmanı kendisine karşı öfkelendirdi ve birleştirdi: başarılarını çekemeyen papazları ve kınamalarıyla küçük düşürdüğü balıkçıları... Chrysostom, Ayasofya kürsüsünde Hristiyanların bozulmasına karşı gürlerken, hiç kimsenin adını ve sanını dile getirmeksizin genellikle kötülüğe çatıyordu. Zenginlerin kötülüğünden tumturaklı dille söz ederken yoksullar belki geçici bir avuntu duyuyorlardı; ne var ki çok büyük sayıda suçlular servetlerini gizliyorlardı ve kınama da birtakım büyüklük ve üstünlük düşünceleriyle yumuşatılıyordu. Bakışlarını ne denli yukarılara çevirse o denli az şey görebiliyordu. Magistra'lar, bakanlar, gözde

42. Chrysostom'un hacimli eserleri üzerine çok az bilgim olduğundan kilise yazarları içerisinde en yansız ve ılımlı olanlarına inanıp güvendim: Erasmus (c. III, s. 1344) ve Dupin (*Bibliotheque Ecclesiastique*, c. III, s. 38). Bununla birlikte, birincinin sağduyusu, eski zamanlara tutkusunun aşırılığı yüzünden kimi zaman bozulmuştur. İkincinin sağduyusu ise, ihtiyatlılık düşünceleriyle her zaman ölçülü kalmıştır.

hadımlar, saraylı hanımlar[43] ve İmparatoriçe Eudoxia bile, kendi öz benliklerinde yine kendilerini yargılıyorlardı. Kendi vicdanlarına güveni olan dinleyiciler bunu kendi nefislerinde uyguluyorlardı. Ateşli vaiz, kötülerin cezalarını bulması için onları Tanrı'ya havale etmek gibi tehlikeli bir ayrıcalıktan yararlanıyordu. Sarayın için için duyduğu hınç kilisenin ve keşişlerin hıncını da körükledi. Kürsüde, hizmetçi ya da sör adı altında papazlara hizmet eden kadınlara çattı. Bunu, sürekli günah ve rezalet kaynağı olarak görüyordu. Chrysostom, dünyadan elini ayağını çeken münzeviler için özel bir koruma tanıyordu. Buna karşılık, gönül eğlendirmek ve çıkar peşinde koşmak üzere Constantinople sokaklarını dolduran keşişleri, münzeviliğin yüz karası olarak nitelendiriyor ve ayıplıyordu. İnandırma sesine, otoritesinin sesini de katmak zorunda kalmıştı. Kilise yargılamalarında gösterdiği ateşlilik her zaman tutkudan arınmış ve dikkatle davranılmış değildi. Doğuştan asabi yaradılışta olan Chrysostom,[44] kişisel düşmanlarını bile severek İncil'in temel kurallarına uymaya çalışıyordu. Ne var ki Tanrı ve kilise düşmanlarının nefretine direnç göstermeksizin kendini kaptırıyor, bunu sözleriyle ve tutumuyla sert biçimde vurguluyordu. Sağlık, belki de dinsel perhiz nedeniyle başpiskopos, yemeklerini eskisi gibi tek başına yeme alışkanlığını[45] sürdürüyordu. Düşmanları bunu kendini beğen-

43. Constantinople kadınları, Chrysostom'dan hoşlanmayan ve ona bağlı olanlar diye ayrılıyorlardı. Marsa, Castricia ve Eugraphia adındaki üç soylu ve zengin dul kadın can yakıcıların başında bulunuyorlardı (Pallad., *Dialog.*, c. XIII, s. 14). Yaşlarını ve çirkinliklerini tuvaletle ve takıp takıştırmakla örtmek istemelerini kınayan vaizi bu kadınlar bağışlayamıyorlardı (Pallad., s. 27). Aynı çaba, daha koyu dinsel bir neden için, Olympias'a "azize" sanını layık gördü. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XI, s. 416-440.

44. Sozomen ve özellikle Strabo, Chrysostom'un karakterini, hayranlarını incitecek denli bir serbestlik içerisinde çizmişlerdir. Tutkusuz oldukları anlaşılan bu tarihçiler, aziz başpiskoposun çağdaşlarına halef olmuş bir kuşaktandılar ve Chrysostom'un erdemleriyle eksikliklerine tanık olmuş çeşitli kimselerle bol bol görüşme olanağını bulmuşlardı.

45. Palladius (c. XIII, s. 40 vd.) başpiskoposu çok ciddi biçimde savunuyor: 1) hiçbir zaman şarap içmiyordu. 2) Midesinin zayıflığı özel bir rejim gerektiriyordu. 3) İşler, inceleme ve ibadet, çoğu zaman güneş batıncaya dek oruçlu kalmasına neden oluyordu. 4) Kalabalık yemeklerin gürültüsünden ve boş konuşmalarından tiksiniyordu. 5) Yoksullara yardım edebilmek için sofrasının masrafını kısmak istiyordu. 6) Constantinople gibi bir

mişliğine, hiç değilse toplum yaşamına uyamayan yaradılışına veriyorlardı. İnsanlarla bir çeşit tüm alışverişini keserek diyakoz Serapion'a güven duyuyor, eşitlerinin ya da kendisine bağlı olanların karakterini derinleştirmek için insan yapısının kurgularla ilgili bilgilerinden pek seyrek olarak yararlanıyordu. Düşüncelerin temizliğine, belki de ussal yeteneğinin üstünlüğüne güvenen.

Constantinople başpiskoposu, imparatorluk kentinin yargılama alanını genişletti ve piskoposluk yetkilerini de daha yaygın duruma soktu. Kilise mensubu olmayanların tutkulu davranış olarak nitelendirdikleri bu tutum Chrysostom'a kutsal ve yerine getirilmesi gerekli bir ödev olarak geliyordu. Asya eyaletlerini gezerken Lidya ve Frigya'da on üç piskoposa işten el çektirdi, gereksiz harcamalarla dinsel konulardan çıkar sağlamanın piskoposluk onurunu bozduğunu söyledi.[46] Günahsız oldukları da düşünülebilecek olan bu piskoposların böyle ağır biçimde suçlanması onların haklı kızgınlığına neden oldu. Suçlu bile oldukları düşünülse aynı alınyazısına uğramaktan korktukları için güvenlikleri ancak başpiskoposun yıkılmasıyla olası bulunduğunu anladılar ve onu Kilise'nin zorbası olarak göstermeye başladılar.

Vurgunlarının meyvesini kurnazca gizleyen devingen ve tutkulu İskenderiye Başpiskoposu Theophilus,[47] kilise mensupları arasındaki fesat hareketini yönlendiriyordu. Ulusal gururu, yeni doğmuş ve öbürünün önemini Hristiyan dünyasında üçünü sıraya indiren bir kente karşı hınç besliyordu. Birtakım kişisel çekişmeler Chrysostom'a öfkelenmesi için yeterli neden olmuştu.[48] İmparatoriçenin gizli çağrısına uyan Theophilus, kalabalık

---

kentte, kendisini de bir komplo hareketiyle ilgili gösterebilecek şüpheli kimseler arasında görünmeyi istemiyordu.

46. Chrysostom'un (c. IX, hom. III in Act. Apostol., s. 29) ilan ettiğine göre, sonları hayırlı olacak piskoposların sayısı, sonsuza dek cehennemde kalacak olanlara oranla çok azdır.

47. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XI, s. 441-500.

48. Origenizm'in kanılarıyla ve insan biçimciliğiyle (Antropomorfizm) ilgili olarak Mısırlı keşişler arasında patlak veren dinsel tartışmayı görmezlikten gelmenin gerektiğine inanmış bulunuyorum. Yine, bunun gibi, Theophilus'un duygu gizliliği ve şiddetini;

gemi tayfalarını ve kendine bağlı çok sayıda piskoposu da halkı dağıtmak ve synod meclisinde çoğunluğu ele geçirmek amacıyla birlikte getirmişti. Bu synod,[49] Rufinus'un bir kilise ve bir manastır yaptırdığı Chalcedon'un bir semtinde toplandı; bu semtin lakabı Oak (meşe) idi. Birleşimler, on dört gün sürdü. Bir piskopos ve bir diyakoz, Constantinople başpiskoposunu suçlandırma görevini üstlendiler. İleri sürdükleri dayanaksız suçlama gerekçesi, yüksek aşamalı din adamının suçlu değil, masum olduğunu ortaya çıkarır nitelikteydi. Chrysostom dört kez mahkeme önüne çıkmaya çağrıldı ama o, düşmanlarının doymak bilmez kinine kişiliğini ve ününü emanet etmeyi reddetti. Bunun üzerine, öbür suçlamaları bir yana bırakarak onu başkaldırıcı ve mahkemeden kaçıcı olarak suçladılar ve mahkûm ettiler. Synod vermiş olduğu kararın imparatorca hemen onaylanmasını istedi ve İmparatoriçe Eudoxia'ya "Jezebel" diye kötü bir adla hakaret etmiş olan vaizin, yine de iyilikle davranılarak, büyük hıyanet maddesiyle cezalandırılabileceği şeklindeki bir öneri de esas kararın sonuna eklendi. Bir saray subayı, Chrysostom'u tutukladı, aşağılandırıcı bir tutumla onu başkentin sokaklarında sürükledi ve kısa bir deniz yolculuğundan sonra, Euxinus'un başlangıcındaki bir yere indirdi. İki gün sonra o, buradan, şanlı bir şekilde geri çağrılacaktır.

Oldubittinin ilk anlarında halk sessiz ve hareketsiz kalmıştı. Kısa süre sonra öfkeden çıldırmış hale geldi. Theophilus kaçtı. Birlikte getirdiği Mısırlı keşişler ile tayfalar Constantinople sokaklarında acımasızca öldürüldüler.[50] Terörü ve kargaşayı büsbü-

Epiphanius'u hayran eden yeteneğini, "uzun" lakaplı ("*the long, or tall*") kardeşlerin zulmünü ve kaçışını, Constantinople'da Chrysostom'dan aldıkları şüpheli yardımı vb. de görmezlikten gelmiş oluyorum.

49. Photius (s. 53-60) Oak Synod'unun özgün belgelerini saklamıştır. Bu belgelere göre, yirmi dokuzu Mısırlı olan otuz altı piskoposun Chrysostom'u mahkûm ettiğine ilişkin sav yanlıştır. Kırk beş piskopos kararı onamıştır. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XI, s. 595.

50. Palladius'un (s. 30) kanısına göre, Constantinople halkı Theophilus'a rastlasaydı onu denize atacaklardı. Socrates (1, VI, b. 17) halkla İskenderiyeli tayfalar arasındaki çatışmayı, çok kimsenin öldüğünü ve yaralandığını anlatmaktadır. Keşişlerin toptan öldürül-

tün artıran bir deprem sanki Tanrı'nın da başpiskopostan yana işe karıştığını gösteriyordu. Halk, sarayın kapılarına doğru yürüyordu. Korku içerisinde kalan, belki de vicdan acısına kapılan imparatoriçe, imparatorun ayaklarına kapandı ve ayaklanmayı yatıştırabilecek tek çarenin Chrysostom'u geri getirtmek olacağını ona söyledi. Sayısız gemi Boğaz'ı kapladı, Avrupa ve Asya yakaları ışıklarla donatıldı. Zafer kazanmış olan halkın alkışları arasında başpiskopos limandan katedrale döndü. Yüksek din adamı, bir kilise synod'unca eski hüküm yürürlükten kaldırılmadan, görevine yeniden başlayarak yanlış bir iş yaptı. Chrysostom, tehlikeyi bilmeden, belki de buna meydan okuyarak, ateşliliğinin ya da hıncının gösterdiği yoldan gitti. Kadınların kusurlarına sert biçimde çattı ve Ayasofya'nın hemen yanı başındaki imparatoriçenin heykeline gösterilen Hristiyanlığa aykırı saygıyı suçladı. Bunu kendisine ileterek gururlu Eudoxia'yı öfkelendirmeyi başaran başpiskoposun düşmanları şöyle bir vaaz verdiğini uydurdular: "Herodias yeniden öfkelenir, Herodias yeniden dans etmeye başlar; ikinci kez John'un başını ister." Kadın ve imparatoriçe olarak bu kendini bilmez atfı bağışlayamazdı.[51] Kalleşçe düzenlenmiş bir mütarekenin kısa süresi içerisinde, başpiskoposun derdest edilmesi için dönüşü olmayan en güvenli önlemler alındı. Theophilus'un akıl hocalığıyla yönetilen ve Doğulu kalabalık piskoposlardan oluşturulan bir konsil, içeriğini incelemeksizin ilk kararın geçerliliğini onayladı. Barbar askerlerden kurulu bir birlik, halkın mırıldanmalarını susturmak üzere kente girdi. Paskalya arifesinde askerlerin gelişi, vaftiz törenlerini patavatsızca bozdu. Onların kentte olması, yeni Hristiyan olanların çıplaklıklarını, dine saygısı olmayanların gözleri önüne sermek ve Hristiyanlığın gizlerini bozmak suretiyle utanç duymalarına

mesi konusunda yalnız Zosimus bilgi vermektedir (1, V, s. 324). ayrıca Chrysostom'un cahil ve kaba insan kitlelerini yönetmedeki ustalığını da belirtmektedir.

51. Bkz. Socrates, 1, VI, b. 18; Sozomen, 1, VIII, s. 20. Zosimus (1, V, s. 324, 327) İmparatoriçe Eudoxia'ya karşı onun hakaretlerini kapalı sözlerle geçiştiriyor. Bu ünlü deyişlerle başlayan dinsel sohbet Chrysostom'un hasımlarınca uydurulmuştur (Montfaucon, c. XIII, s. 151; Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XI, s. 603).

sebep oldu. Arsacius, Ayasofya Kilisesi'ni işgal etti ve başpiskoposluk tahtına el koydu. Katolikler Constantinus hamamlarına sığındılar, sonra da kırsal alana dağıldılar. Chrysostom'un ikinci ve son sürgün edildiği uğursuz günde katedral, senato toplantı sarayı ve dolayındaki binalar yandı. Bu kötü durum, belgesel olmamakla birlikte, pek de olası değildir denemeyecek biçimde, yapılan komplo hareketinin umutsuzluğuna verildi.[52]

İstençli sürgünlüğü huzurunu sağlamışsa Cicero, vatanının minnetine hak kazanmıştır.[53] Chrysostom'un baş eğmesiyse bir uyruğun ve bir Hristiyan'ın tartışmasız ödeviydi. Boş yere, Nicomedia'da oturma izni istedi. İmparatoriçe onu, Toros Dağları'nın kayalıkları arasındaki Cucusus'a yollattı. Umuluyordu ki başpiskopos, Küçük Asya'nın büyük yaz sıcağında, Isaurian'ların saldırılarına ve keşişlerin hıncına uğrama tehlikeleri içerisinde altmış günlük bir yürüyüşe dayanamayacaktır. Ama Chrysostom, sağ salim sürgün yerine vardı ve Cucusus ile yakınındaki Arabissus kentinde geçirdiği üç yıl, yaşamının son ve en parlak yılları oldu. Gördüğü zulüm ve ortadan yitip gitmesi genel bir saygıya ve bağlılığa neden oldu. Yönetimindeki yanılgıları unutuldu. Yalnızca değerliliği ve erdemleri anılarda yaşadı ve Hristiyan dünyasının aklı Chrysostom'un bulunduğu Torosların bir köşesine takılıp kaldı. Ruhu mutsuzluktan ötürü daha da güçlenmiş olan başpiskopos, yalnızlık içerisindeyken bile, en uzak eyaletlerle düzenli haberleşmelerini sürdürdü.[54] Hristiyan papazlar topluluğunu, bağlılıklarında dirençli kalmaları için yüreklendirdi; Fenike tapınaklarının yıkılmasını ve Kıbrıs Adası'ndaki

52. Doğal olarak Zosimus'tan (1, V, s. 327) da buna benzer bir suçlama beklememiz gerekirdi; ne var ki bunun Socrates (1, VI, b. 18) ve Paschal (*Chronicle*, s. 307) tarafından da doğrulanmış olması gerekecekti.

53. *Post Reditum*'da (b. 13, 14) hatip ve politikacı üslubuyla, görünüşte akılcı güdülere geçit resmi yaptırmaktadır.

54. Chrysostom'un iki yüz kırk iki mektubu günümüze dek saklanmıştır (*Opera*, c. III, s. 528-736). Bu mektuplar çok sayıda değişik kimselere gönderilmiştir ve Cicero'nun sürgündeyken gösterdiğinden çok daha yüksek bir güçlülüğü sergilemektedirler. On dördüncü mektup, yolculuğu sırasındaki tehlikelerin ayrıntısını kapsamaktadır.

mezhep sapkınlığının yok edilmesini hızlandırdı. Dinsel ilgi alanını Pers ve İskit ülkesine dek genişletti. Roma pontiff'i ve İmparator Honorius ile elçiler aracılığıyla ilişki kurdu, ondan özgür ve genel bir konsilce oluşturulacak yüksek bir mahkeme için bir synod toplamasını istedi. Bu ünlü sürgünün dehası bağımsızlığını yitirmiyordu ama fizik varlığı, Arcadius'un adını ve otoritesini kötüye kullanarak öçlerini almayı bir türlü sona erdirmeyen işkenceci zorbalarının lütfuna bağlı bulunuyordu.[55] Chrysostom'un Pityus çölünün en uzak kesimine sürülmesi için yeni bir buyruk gönderildi. Muhafızlar aldıkları buyruğa o denli uydular ki Euxinus kıyısına varmadan önce, erdemli din adamı, altmış yaşında Comana'da öldü. Kendisinden sonraki kuşak onun değerini ve suçsuzluğunu anladı. Chrysostom'un hasımlarına halef oldukları için kuşkusuz utanç duyan Doğu'nun başpiskoposları, Roma pontiff'inin de özendirmesiyle, bu saygın adın anısını ve onurlarını canlandırmak için birbirleriyle yarıştılar.[56] Chrysostom'un ölümünden otuz yıl sonra, Constantinople halkının ve papazlarının dine bağlı olarak yaptıkları yalvarmalar üzerine, varlığından artakalanlar imparatorluk kentine getirildi.[57] İmparator Theodosius, onları karşılamak üzere Chalcedon'a geçti ve tabut önünde yere kapanarak azizden, Arcadius ve Eudoxia'nın

55. Chrysostom'un sürgüne gönderilmesinden sonra, Theophilus, onun aleyhinde çok büyük ve korkunç bir kitap yazdı. Bunda "hostem humanitatis, sacrilegorum principem, immundum daemonem" deyimlerini kullanmaktadır. Dediğine göre Chrysostom, ruhunu şeytana kaptırmıştı. Ve göreceği ceza, "keşke işlediği suçlarının korkunçluğuna denk düşseydi" diye eklemektedir. Aziz Jerom, dostu Theophilus'un ricası üzerine bu dinsel kitabı Yunancadan Latinceye çevirdi (Bkz. Facundus Hermian. Defens. pro III. Capitul, 1, VI, b. 5, Sirmond yayımı. Opera, c. II, 595, 596, 597).

56. Adı, halefi Atticus tarafından Constantinople Kilisesi'nin "Dyptics"lerine konuldu (M.S. 418). On yıl sonra, bir aziz olarak saygınlaştırıldı. Amcası Theophilus'un yerini ve nefretini miras olarak alan Cyril, bunları istemeyerek büyük tiksintiyle reddetti. Bkz. Facund. Hermian., 1, IV, b. 1; Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XIV, s. 277-283.

57. Socrates, 1, VII, b. 45; Theodoret, 1, V, 36. Bu olay, onun halefliğini tanımayı reddetmiş olan Joannite'leri yatıştırarak yola getirdi. Yaşamı sırasında Joannite'ler, Constantinople'un dine koyu biçimde bağlı (ortodoks) papazlar topluluğu olarak Katoliklerden saygı görüyorlardı. Onların ayak diremeleri mezhep sapkınlığı gibi bir durum yaratmıştı.

bağışlanmalarını yalvardı.[58]

Arcadius'un kalıtsal bir suçun lekesini halefine aktarmış olmasından şüphe edilebilir. Genç ve güzel Eudoxia kocasından nefret ediyor, kendini her türlü kayıt ve bağdan özgür olarak tutkularına kaptırıyordu. Kont John, imparatoriçenin kişisel güvenini taşıyor ve halk genç Theodosius'un babası olarak onu gösteriyordu.[59] İmparator da bir oğlan çocuğunun doğmuş olmasını kendisi, ailesi ve imparatorluk için mutlu bir olay olarak görmüştü. Hükümdar oğlu, örneği olmayan bir şansla hem Caesar hem de Augustus unvanlarını kazanmıştı. Yaklaşık dört yıl sonra bir çocuk düşürme sonucu yakalandığı hastalık Eudoxia'yı yaşamının baharında alıp götürdü. Onun ölümü bir genel bayram ve eğlence sırasında, oğlu Theodosius'u uzun yıllar şanlı saltanatında göreceğini söyleyen bir aziz piskoposun kehanet mucizesini de altüst etmişti.[60] Katolikler, Chrysostom'a yapılmış olan zulmün öcünü alan Tanrı'ya şükranlarını sundular. Gözü doymayan ve buyruk vermeyi seven Eudoxia'ya içtenlikle acıyan belki de imparatordan başkası çıkmadı. Bu ölüm onu tüm yıkım ve felaketlerden daha çok etkiledi.[61] Isaurian haydutlar Pontus'tan Filistin'e dek tüm ülkeyi yakıp yıkıyorlardı ve cezasız kalmaları devlet yönetiminin de zayıf olduğunu kanıtlıyordu. Yangınlar, depremler, çekirgeler[62] ve açlık imparatorluğu kemiriyordu.

58. Kimi yazarlara göre (Baronius, *Annal. Eccles. A.D. 438,* No. 9, 10) cesedi, imparator tarafından bir özür dileme ve çağrı mektubundan sonra başkente taşınmıştır.

59. Zosimus, 1, V, s. 315. Gidişatındaki bozukluk üzerine en küçük bir kanıt göstermeden imparatoriçenin namusuna dil uzatmak yanlış olsa gerektir. Ayrıca meşruluğunu şüpheli gördüğü bir hükümdarın yönetimi altında yaşamayı ve yazmayı göze almış olan bu suçlayıcının durumu daha da şaşırtıcıdır. Bu öykü belki, gizlice okuyan ve birbirine aktaran putperestleri karalamak için yazılmıştır. Tillemont (*Hist. des Empereurs*, c. V, s. 782), Eudoxia'nın itibarını damgalamaya gönülsüz değil gibidir.

60. Porphyry of Gaza. Onun bu gayretkeşliği, bu kentteki sekiz pagan tapınağını yıkma emrini aldığı zaman kendini göstermişti. Yaşamının ilginç ayrıntıları için bkz. Baronius, *A.D. 401*, No. 17-51. Aslı Yunanca, belki de Süryanice, gözde çömezi olan bir keşişçe yazılmıştır.

61. Philostorg., 1, XI, b. 8 ve Godefroy, *Dissertat.*, s. 457.

62. Jerom (c. VI, s. 73, 76) yerle gök arasında kalın bir bulut oluşturan ve Filistin tar-

Hoşnutsuzluk içerisindeki halk da bütün bu başa gelenleri hükümdarın yetersizliğine veriyordu. Sonunda, otuz üç yaşındayken ve -saltanat sürdü demeye dil varırsa- saltanatının on üç yıl, üç ay ve on beşinci gününde Arcadius, Constantinople'da öldü. Birçok olayın akıp gittiği bir dönemde büyük Theodosius'un oğlu için bu olaylarda ne gibi rol oynadığı hakkında hiçbir bilgi edinilememiş olması nedeniyle onun karakterini belirlemek olası değildir.

Tarihçi Procopius,[63] ölmekte bulunan hükümdarın ruhunda imandan gelen ihtiyatlılığın ya da Tanrısal öngörünün bir ışığını meydana çıkardı. Arcadius, bir azınlığın yakıp yıkmalarıyla Pers kralı tutkulu karakterli Jezdegerd'i (Yezdicerd) henüz yedi yaşında olan oğlu Theodosius'la tehlikeli bir durumda karşı karşıya bıraktığı için büyük kaygı içerisindeydi. Değerliliği ve yetkinliğiyle ün kazanmış bir uyruğun bağlılığına güvenecek ve yüce görevin onurlarını onunla paylaştıracak yerde imparatorluğunu ve oğlunu Pers kralının eline verdi ve vasiyet yoluyla ikisi üzerindeki otoritesini ona bıraktı. Jezdegerd, Theodosius'un vasiliğini ve imparatorluğun koruyuculuğu görevini doğrulukla yaptı. Pers konsey ve orduları Roma imparatorunun çocukluğunu korudular. İşte, Procopius'un acayip öyküsü böyledir. Zosimus'un öyküsünden haberi olmayan Agathias gerçek durumu biliyordu.[64] Her ne kadar sonu başarılı olmuşsa da imparatorluğunu bir yabancı, bir rakip ve bir putpereste emanet etmiş olan imparatoru ihtiyatsızlıkla kınamaktadır. Yüz elli yıllık bir zaman geçtikten sonra, bu siyasal sorun Justinianus'un sarayında tartışılabiliyordu. Ne var ki aklı başında bir tarihçi, her şeyden önce böyle bir

lalarını kaplayan çekirgelerin yok edici akınını çarpıcı bir tablo halinde anlatmaktadır. Elverişli bir rüzgâr bunların bir bölümünü Lut Gölü'ne, bir bölümünü de Akdeniz'e sürükledi.

63. Procopius, *de Bell. Persic.*, 1, I, b. 2, s. 8, Louvre baskısı.

64. Agathias, 1, IV. s. 136, 137. Bu geleneğin gerçeğini kabul ediyorsa da yazılarında anıya ilk yer verenin Procopius olduğuna inandığını söylemektedir. Tillemont (*Hist. des Empereurs*, c. VI, s. 597) bu masalı çok akılcı biçimde değerlendiriyor. Eleştirisi hiçbir kilise otoritesince yalanlanmamıştır. Procopius da Agathias da yarı yarıya putperesttiler.

vasiyetnamenin bulunduğuna emin olmadan Arcadius'u bu yolda harekete geçiren güdüleri incelemeye kalkışmayacaktır. Tüm dünya tarihinde eşine rastlanmadığına göre böyle olağanüstü bir olayın çağdaşlarınca da dile getirilmiş olması gereğini görmek isterdik. Kuşkularımızı dürtükleyen olayın onların da dikkatini çekmiş olması gerekirdi. Çağdaşlarının bu konudaki suskunlukları, ertesi yüzyılda ortaya çıkarılan bu haberi geçersiz kılmıştır.

Kamusal konularda da bireyler arasında uygulanan Roma hukuku geçerli olsaydı, hiç değilse on dört yaşına gelinceye dek yeğeni üzerinde vasilik ve naiplik görevi Honorius'a verilmiş olacaktı. Ne var ki Honorius'un yetersizliği ve saltanatındaki düzensizlikler, bu yolda haklar ileri sürmesini engelledi. Üstelik iki imparatorluk çıkar ve duygu bakımlarından o denli ayrılmışlar ve birbirlerinden uzaklaşmışlardı ki Constantinople halkı, Pers kralının buyruklarını Ravenna Sarayı'nın yönetiminden daha az bir nefretle karşılayacaktı. Zayıf durumunu olgunluk yaşına varmış bir kimsenin dış görünüşüyle saklayan bir hükümdarın yönetimi altında en aşağılık gözdeler, el altından sarayın otoritesini kendi aralarında çekiştirip durabilirler, kendi yönlendirdikleri ve hor gördükleri bir efendinin buyruklarını eyaletlere zorla benimsetebilirler ama henüz yönetime yetenekli kılınmamış bir çocuğun vasisi sayılan devlet yöneticileri, tam anlamıyla açık ve bağımsız bir otoriteyi kullanabilirler. Arcadius'un ölümünden önce devletin ve ordunun başında görev almış bulunan yüksek yöneticiler bir aristokrasi oluşturdular, öteden beri, eşitleri ve benzerleri arasında, üstünlüğü ve değerliliği bakımından seçkinliğini tanıtlamış bulunan Prefect Anthemius'u imparatorluğun yöneticiliğine getirdiler.[65] Anthemius, Theodosius'un üzerinde gösterdiği dikkat ve özenle bağlılığını kanıtladı ve bir küçüğün

65. Socrates, 1, VII, b. 1. Anthemius, Constantius'un bakanlarından ve bu addaki imparatorun büyükbabası olan Philip'in torunuydu. Pers elçiliğinden dönüşünde, 405 yılında konsül) ve Doğu praetorian prefect'i seçildi. Yaklaşık on yıl süreyle prefect'liği sürdürdü. Hakkındaki övgüler için bkz. Godefroy, *Cod. Theod.*, c. VI, s. 350; Tillemont, *Hist. des Emp.*, c. VI, s. 1 vd.

adına devlet yönetimindeki güçlüğü, yetenekleri ve geniş akli önlemleriyle yenmesini bildi. Uldin, Trakya'nın göbeğinde kalabalık bir ordu kurmuştu ve Roma elçilerinin tüm barış önerilerini, parmağıyla güneşi göstererek "Hunların fetihleri ancak bu gök cisminin devinimiyle sona erecektir," diye yanıtlayarak geri çeviriyordu. Bununla birlikte, müttefikleri imparatorluk bakanlarının adaletinden ve el açıklığından memnun kalarak Uldin'i yalnız bırakıp Tuna'nın öbür yanına geçtiler. Artçılığını yapan Scyrri oymağı, hemen hemen yok oldu. Binlerce tutsak Asya ovalarına dağıldı ve tarım işlerinde çalışmaya başladılar.[66] Zafer sırasında bile Anthemius, önlemlerini sıkı tutmakta gevşeklik göstermedi. Constantinople'un çevresini daha kalın ve daha yüksek yeni duvarlarla kuşattı. Önlemlerini Illyria kentlerine dek yaygınlaştırdı ve Tuna'yı düşmanın geçmesine kesinlikle engel olacak iki yüz elli gemiden oluşan bir filo meydana getirdi.[67]

Ne var ki Romalılar uzun süreden beri bir hükümdarın otoritesi altında yaşamaya alışmışlardı. İmparator ailesi içerisinde bir kadın bile gözüpek olduğunu ve yeteneğini gösterirse Theodosius'un tahtını ele geçirmesi işten bile olmazdı. Bu kadın, genç hükümdarın iki yaş büyüğü ve henüz on altı yaşında bulunan kız kardeşi Pulcheria oldu[68] ve Augusta sanını aldı. Her ne kadar ara sıra keyfe göre hareketleri ve çevrenin entrikaları yüzünden saygınlığında geçici azalmalar olduysa da imparatorluğu kırk yıl süreyle tasasız Theodosius adına yönetti. Theodosius'un ölümünden sonra kendi adına ve kocalık haklarını kullanmamak koşuluyla evlendiği Marcianus adına saltanatını yürütmeyi sürdürdü. İhtiyatlılık ya da dindarlık güdüleriyle Pulcheria bakir kalmak istedi. Bu imparatoriçenin namusu üzerinde belirtilen

66. Sozomen, 1, IX, b. 5. Kimi Scyrri'lerin Bitinya'daki Olympus'ta çalıştıklarını ve uluslarının son kalıntıları olduklarını sandığını söylemektedir.

67. *Cod. Theod.*, 1, VII, başlık XVI; 1, XV, başlık I, yasa 49.

68. Sozomen, üç bölümü Pulcheria'nın savunmasına ayırdı (1, IX, b. 1, 2, 3) ve Tillemont (*Memoires Eccles.*, c. XV, s. 171, 184) bakire ve Azize Pulcheria'yı övmek üzere ayrı bir makale yazdı.

birtakım kuşkulara karşın[69] onun Arcadia ve Marina adındaki iki kız kardeşinin de benimsedikleri kararı, Hristiyanlar tarafından en yüce dindarlık çabası sayılarak kutlandı. Halkın ve papazların önünde Arcadius'un üç kızı bekâretlerini Tanrı'ya adadılar.[70] Bu gösterişli istek, elmasla süslenmiş altın levhalar üzerine işlendi ve prensesler, herkesin gözü önünde bunları Constantinople katedraline armağan ettiler. Saray bir manastır durumuna dönüştü, tüm erkekler dışarı çıkarıldı, içeride yalnız prenseslerin vicdanını yönetenlerle, kadın erkek ayrımını yetkinlikle unutmuş olan azizler kaldı. Pulcheria ile iki kız kardeşi ve seçkin soylu kızlardan oluşmuş grup dinsel bir topluluk meydana getirdiler, dünya keyif ve zevklerinden vazgeçtiler. Olağan perhizlerindeki sadeliğe karşın çok zaman oruç tutuyorlar ve dua etmedikleri saatlerde gergef işliyorlardı. Pulcheria, Hristiyan bekâretinin erdemleriyle bir hükümdarın çabasını ve el açıklığını bir arada yürütüyordu. İmparatoriçenin doğudaki her eyalette yaptırdığı görkemli kiliseleri, yoksulların ve gariplerin iyiliği için kurduğu vakıf ve yardım evlerini, manastırlara yaptığı çok büyük bağışları, Eutyches, Nestorius gibi mezhep sapkınlıklarını yıkmak için harcadığı dinsel çabaları kilise tarihlerinde ayrıntılı olarak yazılmıştır. Bunlardan başka, Tanrı rızası için birçok erdemli işler yapmıştır.[71] Dindar imparatoriçe, düşünde veya gönül gözüyle, şehitlerin aziz cesetlerini görmüştü ve kimi gelecekteki olaylarla

---

69. Suidas (*Excerpta*, s. 68, [içinde] *Script. Byzant.*) Nestorian'ların otoritesine dayanarak, Pulcheria'nın, kurucularına, genç Paulinus'la içli dışlı olmasını ve kardeşi Theodosius'la gizli zinada bulunmasını kınadığı için kızıp öfkelendiğini ileri sürmektedir.

70. Bkz. Ducange, *Famil. Byzantin.*, s. 70. Theodosius'un büyük kızı Flaccilla, erkek kardeşi Arcadius'tan önce öldü ya da 431 yılına dek yaşadıysa bile vücut ya da ruh rahatsızlıkları, onu olasılıkla soyunun onurlarını kullanmaktan yoksun bıraktı.

71. Düşlerinde, kırk şehitlerin gömülü olduğu yerler ona malum olmuştu. Bu şehitlere mezar olan yerlere, Constantinople'lu bir hanımın evi ve bahçesi kurulmuş, Makedonyalı keşişlerin manastırı yapılmıştı. En son olarak da M.S. 397'de konsül olmuş Caesarius'un yaptırdığı Aziz Thyrsus Kilisesi aynı yeri kaplamaktaydı. Bu azizlerin yattıkları tümden unutulmuştu. Din bilgini Jortin'in (*Remarks*, c. IV, s. 234) iyiliksever isteğine karşın, Pulcheria'nın bu dinsel aldatmacaya birilerinden etkilenerek kapıldığından şüphe etmemek olası değildir. İmparatoriçe o sırada otuz beş yaşında bulunuyordu.

ilgili bilgi edinmişti. Bununla birlikte bu gibi ermişlikler Pulcheria'nın devlet yönetimiyle uğraşmasına engel olmuyordu. Bu prenses, büyük Theodosius'un soyundan gelenler arasında, onun gözüpekliği ve büyük zekâsını kalıtım yoluyla almış tek mirasçı gibiydi. Yunan ve Latin dillerini bütün ayrıntılarıyla öğrenmişti ve devlet işleriyle ilgili söylev ve yazılarda bunları rahatlıkla kullanıyordu. Uygulamaya geçişi çabuk ve kesindi. Tüm işleri gürültüsüz patırtısız görürken, saltanatındaki uzun dinginliği imparatorun dehasına vermeyi özellikle ihmal etmezdi. Huzur içerisinde geçen yaşamının son yıllarında Avrupa savaşlardan çok çekmişti. Asya'nın geniş eyaletlerindeyse barış, her zaman egemen kalmıştı. Genç Theodosius, başkaldıran bir uyruğa karşı savaşmak ya da onu cezalandırmak gibi bir durumla karşılaşmamıştı. Her ne kadar Pulcheria, devlet yönetimindeki etkinliğini biraz yitirmiş olsa da onun yumuşak tutumuna ve uzun süren huzuruna alkış tutmamazlık edilemez.

Roma dünyası, efendilerinin eğitimiyle çok ilgileniyorlardı. Öğrenim ve alıştırmaları için çok bilgili bir program yapıldı. En yetkili öğretmenler, yüce öğrencilerine ders vermek için birbirleriyle yarışa girdiler. Arkadaşça ve dostça etkileriyle imparatoru harekete geçirebilmek amacıyla, yüksek nitelikte gençler saraya alınarak onunla birlikte ders gördüler. Pulcheria, kardeşinin, devlet yönetimi alanında bilgi edinmesi için özen gösterdi. Şu var ki davranış kuralları, yeteneğinin yeterliği ya da niyetinin arılığı hakkında şüpheye yer vermektedir. Kardeşine ciddi ve etkin bir tutum takınmasını, yürümesinde, giyinişinde incelik göstermesini, sesli gülmekten kaçınmasını, gönül alarak dinlemesini, uygun bir yanıt vermesini, sırasına göre yumuşak ya da katı bir tavır almasını, kısacası bir hükümdarın kendi dışındakilerle arasındaki ilişkileri incelik ve saygınlıkla yürütmesini öğretti. Ama Theodosius'a, adına layık olma ve onun onurunu yüksekte tutabilme isteği bir türlü aşılanamadı.[72] Atalarına eşit biçimde

72. Birçok konuda uygunluk içerisinde olan iki kilise tarihçisi arasında dikkate değer bir

davranışlar içerisinde bulunmak yerine, babasının ve amcasının zayıflıklarını daha da soysuzlaştırdı. Arcadius ile Honorius, babalık otoritesine dayanarak büyük Theodosius'un verdiği dersleri benimsemiş ve onu örnek almışlardı. Ne var ki taht sahibi olarak dünyaya gelen bir hükümdar hiçbir zaman gerçeğin sesini duyamaz. Arcadius'un oğlu yaşamını, cariye ve hadım gruplarıyla çevrilmiş olarak geçirmek zorundaydı, bu yüzden hep çocuk kalmıştı. Değersiz eğlenceler ve yararsız etütler, hükümdarın temel ödevleriyle ilgili zamanlarını dolduruyordu. Theodosius yalnız av eğlencelerine dalmak için saraydan çıkıyordu. Çoğunlukla gecenin bir bölümünü resim yapmakla ve oymacılıkla geçiriyordu. Dinsel kitaplardan kopya çıkarmada gösterdiği ince yazı sanatı ona güzel yazıcı ve üstün yazar adı verilmesine yol açtı. Geçilmez bir perdeyle dünyadan ayrı kalan genç hükümdar, beğenilerini öven ve gevşekliğini eğlenceye dönüştürenlere güven besliyordu. İmzaladığı kâğıtları hiç okumadığından, karakterine uymadığı halde, en kötü haksızlıklar yapılabiliyordu. Theodosius, namuslu, ılımlı, eli açık ve sevecendi. Şu da var ki ancak gözüpeklikle desteklendiği ve ihtiyatlılıkla yönlendirildiği hallerde erdem sayılabilecek bu nitelikler, tek başına pek seyrek olarak yararlı, kimi zaman ise insanların başına ceza olmaktadır. Yetersiz bir eğitim onun ruhunu gevşetmiş, boş inançlar da çapını düşürmüştü. Oruç tutuyor, ilahi okuyor, dindarlığını besleyen mucizelere ve dogmalara körü körüne inanıyordu. Katolik Kilisesi'nin ölmüş ve yaşamakta olan azizlerine de inançla bağlanıyordu. Bir defasında bu Roma imparatoru, kendisini aforoz etme küstahlığında bulunan bir keşişin bu ruhsal yarayı iyileştirme lütfunu göstermesine değin yemek yemeyi reddetmişti.[73]

---

karşıtlık vardır. Sozomen (1, IX, b. 1) Pulcheria'nın imparatorluğu yönettiğini ve kardeşinin eğitimini yönlendirdiğini söyleyerek onu övüyor. Socrates ise imparatorun uzun uzun övgüsünü yapıyor ve Pulcheria'nın değerliliğinden hiçbir biçimde söz etmiyor (1, VII, b. 22-42). Philostorgius (1, XII, b. 7), Pulcheria'nın etkisinden bir saray insanının etkisi gibi söz ediyor. Suidas (*Excerpt.*, s. 53), Theodosius'un gerçek karakterini çizmektedir. Ben ise çağımız Yunanlarından kimi bilgiler edinerek Tillemont'un izinden (c. VI, s. 25) yürüdüm.

73. Theodoret, 1, V, b. 37. Dindarlığı ve derin bilginliğiyle çağının en saygıya değer

Namuslu, güzel ve erdemli olup tanınmayan bir toplum sınıfından imparatorluk tahtına yükselmiş olan bir kızın öyküsü Theodosius'la evlenmemiş olsaydı belki bir roman konusu olabilirdi.[74] Atinalı filozof Leontius'un kızı Athenais, kadınlığın tüm incelikleriyle erkeklere özgü sağlamlığa da sahipti. Babası onu Yunanların dinine göre yetiştirdi, edebiyat ve bilim alanlarında öğretim gördürdü. Onu bir filozof, gramerci ve hatip yaptı. Yaşlı baba, güzelliğine eklenen bunca yetenekleriyle kızının artık mala mülke gereksinimi olmayacağını düşündü. Athenais'i vâris olmaktan çıkardı, servetini iki oğlu arasında paylaştırdı ve ona yalnızca yüz altın verilmesini vasiyet etti. Leontius'un ölümünden sonra mirasa katılmak istediyse de kardeşleri buna karşı çıktılar. Athenais, yokluk içerisinde kalacağını anlayınca, derdini Pulcheria'ya iletebilmek üzere Constantinople'a gitti. Onun güzelliğinden ve albenisinden etkilenen imparatoriçe, Athenais'i dikkatle dinledi ve Leontius'un kızını Theodosius'un karısı ve Doğu imparatoriçesi yapmayı kafasında tasarladı. Yirmi yaşındaki hükümdarın ilgisini, Athenais'in güzelliklerini belirten bir resmini göstererek kolayca çekti. Bu resimde iri gözleri, biçimli burnu, güzel yüzü, ölçülü bacakları, aydın ve kültürlü görünüşü belli oluyordu. Ayrıca mutsuzluk nedeniyle sınavdan geçmiş olan erdemliliğinin bu niteliklere eklenmesi gerekiyordu. Kız kardeşinin dairesinde bir perde arkasına gizlenmiş olan Theodosius güzel Athenais'i hayranlıkla seyretti ve onunla evlenmeye karar verdi Düğün başkentin ve eyaletlerin tümünde düzenlenen şenliklerle kutlandı. Athenais, putperestliğin batıllıklarından kolay-

insanlarından biri olan Piskopos Cyrrhus, Theodosius'un dinsel yasalara boyun eğmesini alkışlamaktadır.

74. Socrates (1, VII, b. 21), Athenais'i bir Atinalı filozofun kızı olarak gösteriyor. Onun vaftizinden, evlenmesinden ve şiirsel yeteneklerinden söz ediyor. John Malala bu öyküyü anlatmış olan en eski yazardır (Kısım II, s. 20, 21, Venet., 1733) ve *Paschal Chronicle* (s. 311, 312). Bu yazarlar olasılıkla imparatoriçe Eudocia'nın özgün portresini görmüşlerdir. Zamanımız Yunanları Zonaras, Cedrenus vb. varsayım için yetenekten çok eğilim gösterdiler. Ben, yaşını saptamaya -Nicephorus'un bilgisine dayanarak- çalıştım. Bir roman yazarı, genç Theodosius'u deli divaneye döndüren Athenais'in yirmi sekiz yaşında olabileceğini imgeleyemez bile.

ca sıyrıldı. Vaftiz edilerek Eudocia adını aldı. Pulcheria ona, bir kız çocuğu doğurduktan sonra Augusta sanını verdi. Bu kız on beş yıl sonra, Batı imparatoruyla evlenecektir. Athenais'in erkek kardeşleri, onun yükselişini duyunca öç almasından korkarak ortadan yok oldular. Eudocia ise onları aratarak buldurdu ve imparatorluğun birinci sınıf saygınlıklarına yükseltti. Yüksekliklerin doruğuna çıktığı halde, bu yükselişini sağlamış olan yeteneklerini işleyip geliştirmeyi sürdürdü ve onları dini ile kocası için akılcı bir düzenlilik içerisinde kullandı. Eudocia, Eski Ahit'in ve Daniel ve Zechariah'nın mucizelerinin ilk sekiz kitabına şiirsel bir açımlama yaptı. İsa'nın yaşamına ve mucizelerine uygulamak üzere Homeros'un dizelerinden oluşan bir derleme koşuk meydana getirdi. Aziz Cyprian'ın öyküsü ve Theodosius'un Pers ordularına karşı elde ettiği zafer için bir övgü yazdı. Yazıları, batıl inançlara bağlı halkça olduğu denli yansız eleştirmenlerce de hoş karşılandı.[75] Zaman ve ona sahip olma, imparatorun sevgisini azaltmadı. Eudocia, kızının evlenmesinden sonra, Kudüs'e hac için giderek minnet duygusunu yerine getirme iznini aldı. Bu imparatoriçenin doğuya yaptığı yolculuktaki gösteriş ve şatafat Hristiyanlığın gerektirdiği alçak gönüllülükle bağdaşır gibi değildi. Antioch senatosunda, değerli taşlar işlenmiş altın bir taht üzerinde coşkulu bir söylev verdi, kentin çevresini genişletme niyetinde olduğunu bildirdi, genel hamamlar kurulması için iki yüz altın liralık bağışta bulundu ve halkın, onun onuruna, minnet borcu olarak dikmeyi istediği heykeller için olumlu yanıt verdi. Kutsal Topraklardaki sadakaları ve dinsel vakıfları Azize Helena'nın cömertliğini de geçti. Devlet hazinesi onun bu cömertliklerinden biraz zarar gördüyse de Aziz Peter'in zincirlerini, Aziz Stephen'in sağ kolunu ve Meryem'in Aziz Luke tarafından

75. Socrates, 1, VII, b. 21; Photius, s. 413-420. Homeros'tan yapılan derleme bugün de mevcuttur ve birçok kez basılmıştır. Ne var ki eleştirmenler bu tatsız derlemenin Eudocia'nın olmadığını savunmaktadırlar. Bkz. Fabricius, *Biblioth. Graec.*, c. 1, s. 357). *İyonya Masallar ve Tarih Sözlüğü*, Eudocia adında olup on birinci yüzyılda yaşamış başka bir imparatoriçe tarafından derlenmiştir ve bu kitap, el yazması olarak bugün mevcuttur.

çizilmiş gerçek portresini Constantinople'a göndermek gibi bir tatmin elde etti.[76] Ne var ki bu hac yolculuğu Eudocia'nın bahtına ve mutluluğuna acı bir son getirmiş oldu. Usanç verici ve yorucu törenlere doymuş olan imparatoriçe, Theodosius'un kız kardeşine olan minnet borcunu unutarak imparatorluğu yönetme tutkusuna kapıldı. Ayrışmaya hazır durumda bulunan saray, karşılıklı iki kampa bölündü. Sonunda Pulcheria'nın gücü zaferi kazandı. Saray yüce yargıcı Paulinus'un öldürülmesi, Praetorian Prefect Cyrus'un gözden düşmesi, Eudocia'nın gücünün en sadık yakınlarını bile koruyamadığını herkese göstermiş oldu. Paulinus'un yakışıklılığı, mutlu bir âşığın suçu neyse onun da aynısını işlediği şüphesini uyandırdı.[77] İmparatoriçe, Theodosius'un sevgi ve güvenini yitirdiğini kesin olarak anlayınca, Kudüs'e çekilmesine izin vermesini ondan istedi. İmparator bu izni verdi ama Pulcheria'nın kıskançlığı, belki de öç alma tutkusu onu çekildiği yalnızlık köşesinde de rahat bırakmadı. Saray nazırı Kont Saturninus, Eudocia'nın çok sevdiği iki papazı öldürme buyruğu verdi. O da kontu öldürterek onların öcünü aldı. Bu olayda gösterdiği aşırı öfke Theodosius'un sertliğine uygun gibi geldiyse de imparatoriçe, sahibi bulunduğu sıfatlardan yoksun bırakıldı ve çok aşağılık davranışa uğratılarak halkın gözünde haksız yere küçük düşürüldü. Eudocia, gözden düşmüş kaldığı yaşamının son on altı yılını sürgünde ve ibadetle geçirdi.[78] Yaşlılığın yaklaşması, Theodosius'un ölümü, biricik kızının tutsak olarak Roma'dan Kartaca'ya sürülerek uğradığı felaketler ve Fi-

76. Baronius (*Annal. Eccles. A.D. 438*, 439) belagatli ve zengin üsluplu olmakla birlikte, en özgün ve aslına uygun olaylarla düzmece olayları, aldırış etmeden birbirine karıştırmakla suçlanmaktadır.

77. Eudocia'nın gözden düşmesiyle ilgili bu kısaltılmış öyküde ben de Evagrius'un (1, I, b. 21) ve Kont Marcellinus'un ([içinde] *Chron A.D. 440, 444*) dillerini tutmuş olmalarına öykündüm. Sonuncusunca saptanmış iki gerçek tarih, Yunanlarca ileri sürülen varsayımların büyük bir bölümünü ortadan kaldırmaktadır. Elmanın öyküsü ünlü Binbir Gece Masalları'ndan fırlamış gibidir.

78. Priscus ([içinde] *Excerpt. Legat.*, s. 69), o çağın insanı ve saray mensubu olarak onlardan, onursal ya da saygın bir san eklemeksizin, pagan ve Hristiyan adlarıyla söz etmektedir.

listin'in aziz keşişleri, ibadetinde sürekliliğini pekiştirdiler. İnsan yaşamının tüm hallerini birbiri ardınca görüp geçirdikten sonra, filozof Leontius'un kızı, altmış yedi yaşındayken Kudüs'te öldü ve son soluğuna dek, günahsızlığın ve dostluğun ötesine hiçbir zaman adım atmadığına herkes tanık oldu.[79]

Theodosius'un nazik yaradılışı, hiçbir zaman fetih hırsı ya da askerî ün tutkusu tarafından tutuşturulmamıştı ve Pers savaşının hafif tehlike işareti Doğu'nun dinginliğini biraz canlılığa çevirebildi. Bu savaşın nedenleri haklı olduğu denli onursaldı da. Jezdegerd'in son saltanat yılında (ki Jezdegerd aynı zamanda Theodosius'un sözde vasisiydi) şehit sanını kazanmaya can atan bir piskopos, Susa'daki ateş tapınaklarından[80] birini yıktı. Onun bu ataklığı ve inatçılığı tüm Hristiyanlara karşı bir öç alma duygusunun doğmasına neden oldu. Magi'ler (Zerdüşt din adamı) öfkelenerek sert bir kıyıma dönüştürdükleri kışkırtmalarda bulundular ve Jezdegerd'in halefi olarak tahta çıkan Bahram (Varanes) da bu hıncı sürdürdü. Kimi kaçak Hristiyanlar Roma sınırına sığındılar. Geriye istendilerse de bu istek reddedildi. Bu ret ve sözlü çekişmeler, kısa süre sonra iki imparatorluk arasında savaşın patlamasına yol açtı. Ordular, Ermenistan dağlarıyla Mezopotamya ovalarını kapladı. İki kez girişilen savaş denemesi ve birkaç kuşatma, kesin bir sonuç getirmedi. Romalılar, boş yere Nisibis'i geri almaya çalıştılar. Persler de yiğit piskoposunun yönetiminde savunma yapan ve havari Aziz Thomas adına kuşatıcıları amansız savunma ile karşı koyan bir Mezopotamya

79. Eudocia'nın iki haccıyla Kudüs'te uzun süre kalışına, dine bağlılığına ve sadakalarına ilişkin olarak bkz. Socrates (1, VII, b. 47) ve Evagrius (1, I, b. 21, 22). *Paschal Chronicle* kimi zaman danışılmaya değer ve Antioch tarihi için de John Malala'nın otoritesi bir kenara atılmamalıdır. Ancak bir özetini gördüğüm Rahip Guenee'nin Filistin'in verimliliği üzerine bir anısı, Eudocia'nın yaptığı bağışların tutarını 20.488 altın, yaklaşık 800.000 sterlin olarak hesaplamaktadır.

80. Theodoret, 1, V, b. 39; Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XII, s. 356-364; Assemanni, *Bibliot. Oriental.*, c. III, s. 396; c. IV, s. 61. Theodoret, Abdas'ın işlevini kınıyor ama şehitlik acısına gösterdiği sabrı da övüyor. Bense, hukuka aykırı olarak işlenmiş ve meydana getirilmiş bir zararı gidermeyi savunan ilkeleri iyice kavrayamıyorum.

kentinin önünde başarıya ulaşamadılar. Durum böyle olduğu halde Constantinople'a durmadan zafer haberleri gönderiliyor ve bunlar için şenlikler düzenleniyor, kasideler yazılıyordu.[81] O zamanın tarihçileri bu kasidelerde olağanüstü, belki de masalımsı öyküler buldular: Areobindus adlı Got'un bir Persli kahramanı ağına düşürerek öldürüşü, Romalıların ordusuna saldıran on bin ölümsüzün kılıçtan geçirilişi, korkudan kaçan yüz bin Arap'ın (Saracen) kendilerini Fırat'a (Euphrates) atmaları vb. Bu gibi olaylara şüphe ile bakılabilir ve dikkate alınmayabilirse de Amida (Diyarbakır) Piskoposu Acacius'un acımacılığı suskunlukla geçiştirilemez. Nitekim takvimde onun adı yer almıştır. Bu değerli papaz, kilisesinin malı olan ama Tanrı'ya tapmada gereksiz gördüğü altın ve gümüş kap kacağın tümünü sattı, parasıyla yedi bin Persli tutsağın azat bedellerini sahiplerine vererek bıraktı. Her türlü gereksinmelerini de karşıladıktan sonra, Pers hükümdarına, işkence yaptığı dinin gerçek özünün ne olduğunu anlatmaları için kendilerini memleketlerine geri gönderdi. Savaşın kızgınlıkları içerisinde gösterilen iyilik davranışları hemen her zaman düşman ulusların hıncını azaltmada başarılı olur. Ben de Acacius'un gösterdiği yüce gönüllülüğün barışa hizmet ettiğine inanmak istedim. İki imparatorluğu ayıran sınırda toplanan konferansta, Roma delegeleri, hükümdarlarının ne denli büyük bir güçte olduğunu göstermek için kötü bir düşünceyi ileri sürdüler. Perslilere bu uzak savaşı henüz duymamış olan Theodosius'un kızmasına engel olabilmek için çabuk anlaşmaya varılmasını salık verdiler. Yüzyıllık bir saldırmazlık paktı büyük törenle imzalandı. Zaman zaman Ermeni Krallığı'ndaki olaylarla dinginlik sarsıntılar geçirdiyse de Artaxerxes'in ve Constantinus'un halefleri seksen yıl boyunca bu anlaşmanın başlıca koşullarına bağlı ve saygılı kaldılar.

Fırat kıyılarında Partlar ile Romalılar arasındaki ilk savaştan

81. Pers savaşı konusunda Socrates'ı yeğlemek gerekir (1, VII, b. 18, 19, 20, 21). Ayrıca Paschal'ın, Marcellinus ile Malala'nın kronikleri de yararlı olabilir.

beri Ermeni Krallığı'nın güçlü koruyucuları[82] onu sırasıyla ezdiler. Kimi zaman barışa, kimi zaman da savaşa yarayan olayların bir bölümünden, daha önceki kısımlarda söz etmiştik. Tutkulu Şapur, rahipleri için utanç verici olan bir anlaşmayla Ermeni Krallığı'nı ele geçirmişti ve Pers gücü bir zaman için erk üstünlüğü kazanmıştı. Arsaces'in halefleri, Sasanilerin ileriki kuşaklarına istemeyerek ve sabırları taşma durumuna gelmiş olarak boyun eğiyorlardı. Soylular çok zaman, kalıtımsal bağımsızlıklarını ilan ediyor ve alıyorlar, halklar ise Constantinople'daki Hristiyan hükümdarlara bağlılıklarını sürdürüyorlardı. Beşinci yüzyılın başlangıcında savaş ve iç ayrışmalar Ermenileri yıprattı[83] ve bu bölünmeler, krallığın çökmesini çabuklaştırdı. Pers hükümdarına bağımlı durumda olan Chosroes, bu hükümdarlığın büyük topraklarının doğu bölgesinde krallık yapıyordu. Batı'da ise Arsaces, imparator Arcadius'un buyruğunda hüküm sürüyordu. Arsaces'in ölümünden sonra Romalılar ulusal krallığı ortadan kaldırdılar ve Ermeniler imparatorluğun müttefiki iken uyruğu durumuna düştüler. Ermeni sınırına bir asker kont atandı. Fırat'ın kaynaklarına yakın ve yüksek bir yerde Theodosiopolis kenti kuruldu ve savunma sistemi güçlendirildi.[84] Romalılara boyun eğen eyaletleri beş satrap yönetiyordu. Saygınlıkları, kırmızı ve altın yaldızlı özel bir giysiyle belirgin kılınmıştı. Krallarını yitir-

82. Ermeni Krallığı'nın yıkılması ve paylaşılmasıyla ilgili bu öykü, Moses of Chorene'in *Armenian History* adlı eserinin üçüncü kitabından alınmıştır. Bir tarihçide bulunması gereken niteliklere sahip olmamakla birlikte, yerel bilgileri, tutkuları ve öngörüleri, memleket halkından biri olduğunu ve o çağda yaşadığını göstermektedir. Procopius (*de Edificiis*, 1, II, b. 1, 5) ise aynı olayları çok değişik biçimde anlatmaktadır. En olası hal ve koşulları -Moses of Chorene'in öyküsüne oldukça az aykırı olanları- Procopius'tan aldım.

83. Batı Ermenileri, ibadetlerinde ve dinsel sorunlarında Yunan yazısından ve dilinden yararlanıyorlardı. Persler ise Doğu eyaletlerinde bu dilin kullanılmasını yasaklamışlardı. Onlar da beşinci yüzyıl başına dek Süryaniceden yararlanmışlar ve ondan sonrası için Ermenice harfler icat ederek İncil'i bu harflerle Ermeniceye çevirmişlerdir. Bu olgu kilise ile ulusun Constantinople ile bağlantısını zayıflatmıştır.

84. Moses of Chorene, 1, III, b. 49, s. 309, 358; Procopius, *de Edificiis*, 1, III, b. 5. Theodosiopolis, çağımız Erzurum'unun doğusunda bu kente otuz beş mil uzaklıkta bulunmaktaydı. Bkz. d'Anville, *Geographie Ancienne*, c. II, s. 99, 100.

miş olmaktan ve eşitlerinin gözde durumuna gelip kendilerinin önemsiz sayılmalarını çekemeyen öbür soylular, Pers sarayı ile barış görüşmesi yaparak bağışlanmalarını sağladılar, adamlarıyla birlikte Artaxata Sarayı'na döndüler ve Chosroes'i yasal hükümdarları olarak tanıdılar. Yaklaşık otuz yıl sonra, Chosroes'in yeğeni ve halefi Artasires, keyfine göre davranan Ermeni soyluların güvenini ve sevgisini yitirdi ve bunlar, bir kral yerine, Persli bir yönetici istediler. Kendilerini desteklemesi için yalvardıkları Başpiskopos Isaac'ın yanıtı, batıl inançlar içerisindeki bir halkın karakterini yetkin biçimde ortaya sermektedir. Artasires'in apaçık ve bağışlanmaz kusurlarını kınayan başpiskopos, sözlerini şöyle sürdürmektedir: "Ve kendisini yok etmeyerek cezalandıracak bir Hristiyan imparatorunun mahkemesi önünde o imparatoru suçlamaktan geri kalmazdı. Bizim kralımız," diye Isaac eklemektedir, "hayâsız eğlencelere dalar; halbuki kutsal vaftiz suyu ile temizlenmiştir. Kadınları sever ama ne ateşe ne de putlara tapar. O, savurganlıkla suçlandırılabilir. Oysa gerçekten Katolik'tir ve eylemleri kusurlu olsa da inancı içtenlikli olabilir. Sürümü açgözlü kurda teslim edemem. Bir inananın zayıflıklarını bir putperestin dış görünüşlü eylemlerine değişmekle ileride pişmanlık duyarsınız."[85] Isaac'ın sert tutumu, soyluların hıncını bütün bütün körükledi. Kralı ve başpiskoposu Roma imparatorunun gizli ajanları diye Pers hükümdarına jurnalledi ler ve Bahram'ın okuduğu kararı sevinerek dinlediler. Arsaces'in soyundan gelenler,[86] beş yüz altmış yıldan beri ellerinde tuttukları[87] krallık onurun-

85. Moses of Chorene, 1, III, b. 63, s. 316. Ermeni havari Aziz Gregory'nin tarikatına göre başpiskopos, her zaman kral ailesinden olurdu. Böylece taç ile başpiskoposun ayin başlığı birleşerek güçler dengelenirdi.

86. Arsaces soyunun bir kolu, olasılıkla Ermeni satrap sanı ve yetkisiyle varlıklarını sürdürdü. Bkz. Moses Choren., 1, III, b. 65, s. 321.

87. Antiochus Sidetes bozgunundan hemen sonra Valarsaces, Part kralı olan kardeşi tarafından -İsa'dan yüz otuz yıl önce- Ermeni kralı olarak atandı (Moses of Chorene, 1, II, b. 2, s. 85). Son kralların saltanatıyla ilgili belirsiz zamanlara gitmeden açıkça görüldüğü üzere Ermeni Krallığı, Chalcedon Konsili'nden (M.S. 431) sonra yıkılmıştır (1, III, b. 61, s. 312). Bu da Perslerde 420'den 440'a dek saltanatta kalan Bahram ya da Varamus zamanına rastlar (1, III, b. 64, s. 317). Bkz. Assemanni, *Bibliot. Oriental.*, c. III, s. 396.

dan yoksun bırakıldılar. Artasires'in devleti yeni ve anlamlı adıyla Persarmenia sanını alarak bir eyalet durumuna dönüştü. Bu değişik durum Romalıların kıskançlığına neden olduysa da anlaşmazlık, eski Ermeni Krallığı'nın eşitsiz bölüşülmesiyle dostça bir sonuca bağlandı. Augustus sağ olsaydı beğenmeyeceği gerçek olan küçük ölçüde toprağın alınması, genç Theodosius'un can çekişmekte olan imparatorluğu üzerine biraz ışık saçtı.

XXXIII. BÖLÜM

Honorius'un Ölümü

III. Valentinianus Batı İmparatoru

Annesi Placidia'nın Yönetimi

Aetius ve Bonifacius

Afrika'nın Vandallar Tarafından Ele Geçirilmesi

(M.S. 422 – M.S. 439)

İmparator Honorius, yirmi sekiz yıllık uzun ve utanç verici bir saltanat süresince, kardeşi ve onun ardılı olan yeğeniyle hep anlaşmazlık içinde kaldı. Constantinople, Roma'daki büyük yıkım ve felaketleri, ilgisizlik görünüşü altında sevinerek izliyordu. Placidia'nın olağandışı serüvenleri[1] iki imparatorluğun ittifakını yeniledi ve pekiştirdi. Gotların önce tutsağı, sonra da kraliçesi ve büyük Theodosius'un kızı olan Placidia, kendisini taparcasına seven kocasını yitirmiş, onu öldüren katilin tutsağı durumuna düştüğünü ve çok kötü davranışlara uğrayacağını anladıktan sonra öcünü almanın zevkini tatmış, barış anlaşmasına konulan bir maddeye göre, altı yüz bin ölçek has buğday karşılığında Romalılara geri verilmişti. İspanya'dan İtalya'ya döndükten sonra Placidia, ailesi içinde de yeni bir kıyıma uğradı. Kendisine danışılmadan yeni birtakım bağlar kurulmaya başlandığını tiksinerek gördü. Yiğit Constantius, hizmetlerinin karşılığı olarak, Adolphus'un dul eşini, Honorius eliyle, aldı. Prenses ayak diremesine karşın düğün töreni yapıldı. Placidia, Honoria'nın ve III. Valentinianus'un annesi oldu ve yeni kocasının üzerinde tam bir egemenlik kurdu. Yaşamını, askerlik hizmetiyle sosyete eğlenceleri arasında geçirmeye alışık bu Romalı komutan tutku ve açgözlülük derslerini tatlı tatlı öğrendi. Augustus sanını elde etti ve Honorius'un hizmetkârı olarak Batı İmparatorluğu'nu efendisiyle paylaştı. Saltanatına başlamasının yedinci ayında Constantius'un ölümü Placidia'nın gücünü azaltmak şöyle dursun, tersine bu gücün büyümesini sağladı. Kardeşine karşı çocuk sevgisinin belirtileri olarak nitelendirilmesi gereken sıkı fıkı ilişkile-

1. Bkz. c. III, s. 296.

ri halkın ağzında yasak zina davranışları olarak değerlendirildi.[2] Bir sütnineyle bir kâhyanın el altından çevirdikleri entrikalar bu aşırı sevgiyi yatışmaz bir hınca çevirdi. Honorius ile Placidia'nın şiddetli çekişmeleri sarayın bir iç sorunu olmaktan çıktı. Çoğunluğunu Gotların oluşturduğu birlikler, eski kraliçelerinden yana çıkıyorlardı. Ravenna'da bütün günler kargaşalık ve öldürmelerle geçiyordu. Sonunda Placidia ile çocuklarının zorla, belki de kendi istekleriyle oradan ayrılması ortalığa dinginlik getirdi. Bu hanedan sürgünleri, Theodosius'un evlenme töreninden az sonra ve Perslere karşı kazanılan zaferin kutlamaları sırasında Constantinople'a vardılar. Sevgiyle olduğu denli görkemli olarak da karşılandılar. Ancak imparator Constantius, Constantinople Sarayı tarafından tanınmamış olduğundan, dul eşinin de yolu ve yöntemine göre, Augusta olarak tanınması olanaksızdı. Placidia'nın gelişinden birkaç ay sonra bir görevli Constantinople'a vararak Honorius'un öldüğü haberini getirdi. Bu haber yayılmadan önce, Dalmaçya kıyısına doğru çok büyük sayıda askerden oluşan birlikler yola çıkarıldı. Constantinople'un dükkânları ve kale kapıları yedi gün süreyle kapalı kaldı. Ölümüne ne üzüntü göstermek ne de kendisini övmek gerekmeyen bir hükümdarın yitirilmesi gibi bir hava yaratılarak herhangi bir karışıklığa meydan verilmemesi istendi.

Constantinople devlet adamları kendi aralarında görüşmeleri sürdürürken bir yabancı, Honorius'un tahtını ele geçiriyordu. John, bu tutkulu zorbanın adıydı, Primicerius (birinci sekreter) görevinde bulunuyordu. Tarih ona görevlerin en kutsalına saldırmakla bağdaşması olanaksız görünen erdemler tanımaktadır. İtalya'nın baş eğmesi ve Hunlarla bir ittifak yapma umudundan

2. İşte Olympiodorus'un kullandığı deyimler bunlardır ([içinde] *Phetium*, s. 197). Hiç kuşkusuz, Muhammet'in, kızı Fatma'yı onurlandıran okşamalarına yollama yapmaktadır. "Quando," demiştir peygamber, "quando subit mihi desiderium Paradisi, osculor eam, et ingero linguam meam in os ejus." Ne var ki mucizeler ve gizemler bu nefsî istekleri mazur kılmaktaydı. Bu küçük tarih olgusu, Kur'an'ın çevirisi ve reddinde Peder Maracci tarafından açıklanmıştır.

kuvvet alan John bir elçilik kurulu göndermekle Doğu hükümdarının onurunu horlamak gibi bir kendini bilmezlikte bulundu. Ne var ki adamlarının yakalandığını ve aşağılanarak kovulduklarını öğrenince, savlarının haksızlığını silahlarla koruma hazırlığına girişti. Böyle bir durumda büyük Theodosius'un torunu ordusunun başına geçmeliydi. Ama imparatorluk hekimleri onu bu denli tehlikeli bir seferden hemen vazgeçirdiler. Genç Theodosius bu görevi yiğit Ardaburius'a ve Perslilere karşı kıymetini kanıtlamış olan onun oğlu Aspar'a verdi. Ardaburius, piyadelerle deniz yoluyla gidecek ve Aspar da süvari kuvvetlerinin başında, Placidia ile oğlu Valentinianus'u Adriyatik kıyısı boyunca götürecekti. Süvarilerin hızlı yürüyüşü yüzünden büyük başarı sağlandı. Aquileia kentine hiçbir direnç görmeden baskın yapıldı. Ne var ki Aspar'ın umutları, çıkan büyük bir fırtınanın imparatorluk filosunu darmadağın ettiğini, babasının da elinde kalan iki kadırga ile düşmanların eline düşerek Ravenna'ya götürülüp hapsedildiğini öğrenince kırıldı. Bununla birlikte ilk bakışta çok kötü görünen bu durum, İtalya'nın ele geçirilmesini kolaylaştırdı. Ardaburius, askerlerde minnet ve bağlılık duygularını uyandırması için kendisine tanınan serbestlikten yararlandı, daha doğrusu bunu kötüye kullandı. Gizli hareketin başarıya erişeceğini anlar anlamaz oğluna haberciler salıp Ravenna'ya çabuk yaklaşmasını bildirdi. Melek gibi saf bir çoban, Doğu süvarilerini, kullanılamaz sanılan ve Po'nun oluşturduğu bataklıklar arasından giden bir yoldan geçirdi. Ravenna kapıları kısa bir direnmeden sonra açıldı, yalnız kalan zorba, yenenlerin öcüne, daha doğrusu katliamına teslim edildi. Önce sağ eli kesildi; bir eşeğin sırtında Ravenna sokaklarında dolaştırıldıktan sonra, Aquileia sirkinde kafası kesildi. İmparator Theodosius zafer haberini öğrenince yarışları durdurdu ve Hippodrome'dan (Sultanahmet Meydanı) katedrale dek halkı, mezmur söyleterek yürüttü, akşama değin katedralde dua edildi.[3]

3. Batı İmparatorluğu'ndaki gelişmeler için bkz. Olympiodor., (içinde) *Phot.*, s. 192, 193, 196, 197, 200; Sozomen, 1, IX, b. 16; Socrates, 1, VII, b. 23, 24; Philostorgius, 1,

Çeşitli hal ve koşullara göre, kimi zaman seçim yoluyla, kimi zaman da soydan ve babadan kalma olarak kazanılan bir hükümdarlıkta ailedeki kadınların ve yakın hısımların savlarını açıkça tanımlamak kolay değildir.[4] Theodosius, soy bakımından ve elindeki orduların gücüne dayanarak, Roma dünyasının tek mirasçısı olduğu için kendini rahatlıkla Batı'nın da imparatoru olarak tanıtabilecekti. Belki bir an için bunu düşünmüştür. Ne var ki karakterindeki gevşeklik onu hemen alçak gönüllü ve ihtiyatlı bir politika izlemeye yöneltti. Doğu İmparatorluğu'na sahip olmakla yetinen Theodosius, Alplerin ötesinde barbarlara karşı tehlikeli bir savaşı göze almayı istemedi ve uzun süreden beri dil ve çıkar ayrımları bakımından yabancılaşmış bulunan Afrika'nın ve İtalya'nın başkaldırmamasını sağlamayı üstlenmenin zahmetine katlanmaya yanaşmadı. Tutkunun çekici sesine kulak vermeyerek dedesinin ılımlılığına öykünmeyi, bu nedenle halasının oğlu Valentinianus'u Batı tahtına oturtmayı kararlaştırdı. Çocuk hükümdara önce Constantinople'da Nobilissimus sanı verildi. Selanik'ten ayrılmadan önce, Caesar aşamasına yükseltildi; İtalya'nın ele geçirilmesinden sonra da Theodosius'un otoritesiyle ve senato önünde Patricius Helionus, III. Valentinianus'u Augustus sanıyla selamladı, ona, törenle erguvanı ve tacı kuşandırdı.[5] Hıristiyan âlemini yöneten üç kız kardeşler, Placidia'nın oğlunu, Theodosius ile Athenais'in kızı Eudoxia ile nişanladılar. Çocuklar ergenlik yaşına gelince, bu nişanlılığa bağlı kalınarak evlenmeleri gerçekleştirildi. Aynı zamanda, belki de savaş giderlerinin ödünlemesi olarak, Batı Illyricum, İtalya krallığına bağlı olmaktan çıktı, Doğu İmparatorluğu'nun bir parçası

XII, b. 10, 11; Godefroy, *Dissertat.*, s. 486; Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 3, s. 182, 183 ve *Chronicles*.

4. Bkz. Grotius, *de Jure Belli et Pacis*, 1, II, b. 7. İmparatorlukta halefliği, zaman, hile, şiddet vb. gibi çeşitli hal ve koşullarla gösterdiği çelişkili değişikliklere göre ussal bir hukuk düzeni kurmak için boş yere uğraştı.

5. O çağın yazarları Valentinianus'un Ravenna'da ya da Roma'da taç giydiği konusunda bir söz söylememektedirler (Bkz. Muratori, *Annali d'Italia*, c. IV, s. 139). Bu belirsizlikte, Roma senatosu için bir saygı gösterilmiş olmasına inanmaktan sevineceğim.

oldu.[6] Theodosius, kıyı eyaleti Dalmaçya ile yirmi yıldır Hunların, Ostrogotların, Vandalların ve Bavyeralıların (Bavarians) saldırılarından çok çekmiş olan tehlikeli Pannonia ve Noricum'un yönetimini de üzerine aldı. Theodosius ile Valentinianus, devlet olarak ve kişisel olarak müttefikliklerinin yükümlülüklerine her zaman saygılı kaldılar. Ne var ki Roma dünyasının yönetimindeki birlik yıkılıp bitti. İki yönetimin birlikte yayımladıkları bir buyrukta beyan edildi ki hükümdarlardan birinin kendi imzası altında çıkaracağı yasalar, öbüründe de onaylanmadığı takdirde yalnız, onları yayımlayanın ülkesinde uygulanacak, öbürü bunları kabulde serbest kalacaktır.[7]

Valentinianus altı yaşında Augustus sanını aldı ve imparatorlukta kişisel birtakım hakları bulunan annesi, oğlunun uzun süren küçüklüğü süresinde yönetmeyi üstlendi. Placidia, yeterli eşitliği sağlayamadığı halde Theodosius'un karısı ve kız kardeşinin ünlerini ve yeteneklerini kıskanıyordu. Eudoxia'nın büyük akılcı yetkinliği ve belagati, Pulcheria'nın yönetimde gösterdiği bilinçlilik ve başarılılık, onun bu kıskançlığını körükleyen etkenlerdi.[8] Valentinianus adına otuz beş yıl süreyle saltanat sürdü. Bu hor görülen imparatorun tutumu Placidia'nın onu henüz genç yaşındayken sefahat yaşamının kucağına attığı ve bir erkek olarak onurlu yetişmekten uzak tuttuğu biçiminde dedikodular dolaşmaya başladı. Aetius ve Bonifacius, askerlik ruhunu hızla

6. Kont de Buat (*Hist. des Peup es de l'Europe*, c. VII, s. 292-300) bu ayrılmanın güdülerini açıklamak, sonuçlarını gözlemlemek suretiyle gerçeği ortaya koymuştur.

7. Bkz. Theodosius'un, *Theodosian Code*'u onadığını ve yayımladığını bildiren ilk beyannamesi (M.S. 438). O dönemden yaklaşık kırk yıl önce, yasama birliği -bir istisnasıylakabul edilmişti. Apulia ve Calabria kentlerinde çok kalabalık olarak bulunan Yahudiler, kendilerini belediye yükümlülüklerinin dışında tutan bir Doğu yasasını ortaya çıkardılar (*Cod. Theod.*, 1, XVI, başlık VIII, yasa 13) ve Batı imparatoru, bir buyruk ile bu yasayı tanımamak zorunda bırakıldı. "quam constat meis partibus esse damnosam." (*Cod. Theod.*, 1. XI, başlık I, yasa 158).

8. Cassiodorus (*Variar.*, 1, XI, epist., 1, s. 238), Placidia ile Amalasuntha'nın naipliklerini karşılaştırdı. Valentinianus'un annesindeki zayıflığı kınıyor, Ostrogotların kraliçesindeki erdemleri yüceltiyor.

yitirmekte olan ordulara komuta ediyorlardı.[9] Haklı olarak son Romalılar diye bakılması gereken bu iki yetenekli komutan,[10] kuvvetleri toplayarak, sallanmakta olan imparatorluğu ayakta tutabilirlerdi. Afrika'nın yitirilişi, kıskançlıklarının ve ayrışmalarının sonucunda meydana geldi. Aetius, Attila'yı bozguna uğratmasıyla adını ölümsüzleştirmişti. Her ne kadar zaman, rakibinin başarıları üzerine örtü sermişse de Marsilya savunması ve Afrika'nın alınması, Kont Bonifacius'un askerî yeteneklerinin göstergeleriydi. Savaşlarda, karşı karşıya yapılan cenkleşmelerde kuvveti ve savaşçılık değeri barbarlar üzerinde dehşet yaratmıştı. Papazlar, özellikle Aziz Augustin, Hristiyan inancının Bonifacius'u dünyadan elini ayağını çekecek duruma getirdiğini sanarak kutladılar. Halk onun doğruluğuna inanıyor, askerler de şaşmaz adaletinden korkuyorlardı. Buna bir örnek verebiliriz: Bir köylü, karısının bir barbar askerle suç sayılan ilişki kurmuş olmasını Bonifacius'un mahkemesinde dava etti. Ertesi gün için duruşma saati verildi. Kadınla barbarın buluşma yeri ve saatini gizlice araştırıp öğrenen Bonifacius, on mil ötedeki yere hızla ulaştı, onları suçüstü yakaladı, askeri ölüm cezasına çarptırdı ve ertesi gün, suçlunun kesik başını kocaya göstererek sesini kesmesini istedi. Placidia, ayrı seferlerde Aetius ile Bonifacius'un yeteneklerinden yararlanabilecekti. Geçmişteki tutumları, ikisinden yalnız birinin güvenilir olduğunu göstermişti. Sürgünlüğü sırasında, yandaşlarının en bağlılık göstereni Bonifacius olmuş, Afrika askerlerini ve hazinesini ayaklanmayı bastırma yolunda etkin biçimde kullanmıştı. Aetius ise bu ayaklanmayı körüklüyordu ve

9. Philostorgius, 1, XII, b. 12; Godefroy, *Dissert.*, s. 493 vd. ve Renatus Frigeridus, (içinde) Gregor. Turon, 1, II, b. 8 (içinde) c. II, s. 163. Aetius, ünlü İskit eyaleti vatandaşı ve süvari kuvvetleri başkomutanı Gaudentius'un oğluydu. Annesi soylu ve varlıklı bir İtalyan ailesindendi. Aetius, çok genç yaşından beri, asker ve rehine olarak, barbarlarla ilişki kurmuştu.

10. Bonifacius'un karakteri üzerine fikir edinmek için bkz. Olympiodorus, (içinde) *Phot.*, 196; Saint Augustin, (içinde) Tillemont, *Memoires Eccles.*, c. XIII, s. 712-715, 886. Hippo piskoposu, büyük sözlerle iffet isteğinde bulunduktan sonra bir Arian'cı kadınla ikinci kez evlenen ve bundan başka, evinde nikâhsız kadın bulundurmasından şüphelenilen dostunun günahı için üzülmektedir.

zorba, altmış bin Hun'un Tuna'dan kalkıp İtalya sınırlarına dayanmasını ona borçluydu. John'un beklenmedik ölümü elverişli bir anlaşmayı imzalamaya onu zorladı. Valentinianus ile yeni bağlantıları, geri çekilmeleri ancak armağanlar ve vaatlerle olası bulunan barbarlarla şüpheli, belki de haince haberleşmelerine engel olmuyordu. Aetius, bir kadının saltanatında çıkarlı işler çevirebiliyordu. Göz önündeydi; canla başla uğraşıyor, bağlılık ve içtenlik maskesi altında tutkulu niyetlerini örtülü tutuyordu. Bir kadının ve karakterli bir erkeğin kolayca kuşkulanamayacağı çifte bir hainlikle, yanında bulunduğu kadın hükümdarı ve rakibini aynı zamanda aldattı. Aetius, Placidia'ya[11] Bonifacius'u Afrika'daki görevinden çağırmasını kabul ettirdi, Bonifacius'a da gizlice haber salarak imparatoriçenin buyruklarını dinlememesini öğütledi. Bonifacius'a bu çağrının bir ölüm fermanı olduğunu anlatıyor, Placidia'ya ise valinin buyruğa uyup gelmemesini başkaldırma niteliğinde gösteriyordu. Saf Bonifacius canını korumak için toparlanınca Aetius, kalleşlikle düzenlediği bu olaydan ötürü imparatoriçe karşısında öngörü sahibi olarak değer kazandı. İmparatoriçe, Bonifacius'a tutumunun nedenini sordurarak entrikayı ortaya çıkarabilir, Afrika'nın huzuru bozulmaz ve valinin de dinginliği sağlanabilirdi. Ama Aetius'un kurduğu düzen böyle bir açıklamanın yapılmasını da engelledi. Hainliğini ve ortalığı kızıştırmayı sürdürdü. Çığırından çıkarılan Bonifacius, umutsuzluğunun esinlemesiyle çok sert bir karara vardı. İlk saldırıları başarıyla atlatması, disiplinsiz Afrikalılardan oluşturacağı birliklerle, askerî becerileri iyi bilen bir rakibin komutasındaki Batı kuvvetlerine dayanabilmesinin olanaksızlığı konusundaki bilincini yitirmedi. Ne var ki bu bunalımda görevini ve ihtiyatlılığını unutan Bonifacius, Vandal Kralı Gonderic'in karargâhına, ittifak önerisinde bulunmak, ona elverişli ve sağlam yerleşme

11. Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 3, 4, s. 182-186) Aetius'un kalleşliğini, Bonifacius'un başkaldırmasını ve Afrika'nın elden gidişini anlatmaktadır. Başka tanıklıklarla da doğrulanmış bu tarih olayı (Bkz. Ruinart, *Hist. Persecut. Vandal.*, s. 420, 421), eski ve yeni saray entrikalarına uygun biçimdedir. Bonifacius, sonradan pişman olmuştur.

sözü vermekle görevlendirdiği güvenli bir arkadaşını gönderdi.

Gotların çekilmesinden sonra Honorius, Suevi'ler ile Vandalların ayrı ayrı güçlendikleri ve savaş halinde bulundukları Galice eyaletinin dışında İspanya'nın geçici sahipliğini yeniden kazanmıştı. Vandallar zaferi elde ettiler. Kont Asterius'un yaklaşmasıyla savaş sahnesinin Boetica'ya geçmesi sırasında Vandallar hasımlarını Leon ile Oviedo arasında kuşatmışlardı. Vandalların ilerlemesini önlemek üzere daha güçlü yardım göndermek gerekliydi; başkomutan Castinus Gotlardan ve Romalılardan oluşan bir ordu gönderdi. Daha aşağı güçte bir düşman karşısında yenik düşen Castinus, utanç verici biçimde Tarragona'ya dek kaçtı, böylece bilgisizliğinin ve kendini beğenmişliğinin kurbanı oldu.[12] Sevilla ile Carthagena yenenlerin eline geçti. Carthagena limanında buldukları gemiler, kaçak İspanyolların ailelerini getirdikleri ve servetlerini sakladıkları Majorca ve Minorca adalarına Vandalları da kolayca taşıyabilecekti. Deniz yolculuğunun tehlikeli olabileceği düşüncesi onları durdurdu. Afrika'yı ele geçirme umudu, Vandallara Bonifacius'un önerisini benimsetti, Gonderic'in ölümü, bu girişimi hızlandırdı. Zayıf yapılı ve orta zekâlı bir hükümdardan boşalan yere, onun yasal olmayan kardeşi, korkunç Genseric'i geçirdiler.[13] Bunun adının da Roma İmparatorluğu'nun yıkılış tarihinde Alaric ve Attila'yla birlikte söylenmeye değer bir yeri vardır. Vandalların kralı orta boyluydu ve attan düşmesi nedeniyle kırılan bacağından dolayı topallıyordu. Ağır hareket ediyor, etrafı kollayarak konuşuyor, niyetlerini, pek seyrek durumlar dışında gizli tutmasını biliyordu. Genseric, yenilgiye uğrattığı ulusların şatafatına öykünmekten tiksiniyor-

12. Bkz. Prosper'in ve Idatius'un kronikleri. Salvian (*de Gubernat. Dei*, 1, VII, s. 246, Paris, 1608) Vandalların utkusunu onların dindar oluşuna bağlıyor. Oruç tutuyorlar, dua ediyorlar ve silahlarının ucunda İncil taşıyorlardı.

13. "Gizericus (farklı bir isim verilmiş), statura mediocris et equi casu claudicans, animo profundus, sermone rarus, luxuriae contemptor, ira turbidus, habendi cupidus, ad solicitandas gentes providentissimus, semina contentionum jacere, odia miscere paratus." (Jornandes, *de Rebus Geticis*, b. 33, s. 657). Bu portre, akılcı ve çok gerçekçilikle yapıldığı için, Cassiodorus'un *Gotların Tarihi*'nden alıntılanmış olması gerekir.

du. Ama körü körüne öfkeye kapılıyordu ve öç alma onun en tatlı eğlencesiydi. Tutkusu ne sınır ne de kuruntu tanıyordu. Barbar savaşçı, ister yararlı bağlaşıklar kazanmak, isterse hasımları arasına ayrılık ve bölünme tohumları ekmek nedenleriyle olsun, kavgaya siyasa karıştırma yöntemlerini biliyordu. Tam hareket edeceği sırada, Suevi Kralı Hermanric'in, terk etmeye karar verdiği İspanya kantonunu yağmalamaya kalkıştığını öğrendi.

Bu kendini bilmezlikten öfkelenen Genseric, Suevi'lerin şefini ve ordusunu Anas Irmağı'na döktü, sonra da dinginlik içerisinde, askerlerini gemilere yüklemeye döndü. Yaklaşık on iki mil genişlikteki Cebelitarık Boğazı'ndan Vandalları geçiren gemiler, gitmelerini candan isteyen İspanyollar ile onları sabırsızlıkla bekleyen Afrika valisince donatıldılar.[14]

Tümü kuzeyden çıkmış olarak düşünülen barbar sürülerini abartmaya ve kalabalık göstermeye alışmış bulunan imgeleme yetimiz Genseric'in Moritanya kıyısına çıkardığı savaşçı sayısındaki azlık karşısında kuşkusuz şaşıracaktır. Yirmi yıl boyunca Elbe'den Atlas Dağı'na dek sızmış olan Vandallar, krallarının komutası altında toplanıp birleşmişlerdi. Bu kralın otoritesi İskit ülkesinin buzlu bölgelerinden Afrika'nın yakıcı iklimine göç etmiş olan Alani'lerin o tarihte mevcut kuşaklarına da yayılmaktaydı. Yağma umuduyla heveslendirilmiş Got serüvencileri de onların buyruğu altına giriyor ve yıkıma uğratılmış taşralı halk da kendilerine yapılmış saldırıların benzeriyle, varlıklarını geri alma amacı uğrunda silahlanıyorlardı. Bununla birlikte, Genseric'in ordusu en çok elli bin kişiyi buluyordu. Her bin askerin başına bir *chinarch* (komutan) koyarak görünürde kalabalık bir ordu gibi göstermeye çalıştıysa da yaşlılardan, çocuklardan ve tutsaklardan oluşan eklentilerle bu elli bin sayısı ancak seksen

14. Bkz. Idatius, *Chronicle*. İspanyol ve çağdaşı olan bu piskopos, Ekim 2444'de başlayan İbrani (Abraham) yılının mayıs ayında Vandalların geçtiğini söylüyor. Yaklaşık olarak M.S. 429 yılına rastlayan bu tarih, adı Isidore olan başka bir İspanyol piskoposça da doğrulanmaktadır. Bu kanı, olayı iki yıl önce gösteren yazarlarınkinden yeğ görünmektedir. Bkz. Pagi, *Critica*, c. II, s. 205 vd.

bini bulabiliyordu.[15] Ama komutanın ustalığı ve Afrika'daki karışıklıklar hemen çok sayıda müttefik elde etmesini kolaylaştırdı. Büyük Sahra ile Atlantik kıyısı arasında uzanan Moritanya toprakları, ancak Roma ordularının saldığı korkuyla yatıştırılabilen, yabanıl yapıdaki insan kalabalıklarıyla dolup taşıyordu. Moor'lar (Mağripliler) yavaş yavaş Vandallara sokulmaya başladılar.[16] Bu yabancıların silahlarını, giysilerini, savaşçı görünüşlerini ve disiplinlerini şaşkınlıkla seyrediyorlardı. Germen savaşçılarının beyaz tenleri, mavi gözleri, kızgın çöl yakınındaki insanların zeytinimsi renkleri ve kara gözleriyle tam karşıtlık içerisindeydi. Vandallar, karşılıklı dil anlaşmazlığı güçlüğünü yavaş yavaş yenince, Moor'lar Roma'nın bu düşmanlarıyla ittifakı hiç vakit yitirmeksizin kabullendiler. Çıplak bir yabanıl sürüsü Atlas Dağı'ndaki ormanlarından ve koyaklardan çıktılar, anayurtlarından kendilerini kovmuş olan uygarlaşmış zalimlerden öç almak için toplandılar.

Donatistlerin yaptığı zulüm de Genseric'in girişimine ayrıca yarar sağladı.[17] Afrika'ya inişinden on yedi yıl önce, magistra'nın otoritesi altında Kartaca'da genel bir toplantı yapıldı. Katolikler, mezhep sapkınlarının, akılcı açıklık karşısında direnmeyi sürdürmelerinin hiçbir özrü bulunamayacağını bildirdiler. Honorius, uzun süreden beri yumuşak davranışını ve sabrını kötüye kullanan bir topluluğa en ağır cezalar vermek gereğine inandı.

---

15. Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 5, s. 190) ile Victor Vitensis'i (*de Persecutione Vandal.*, 1, I, b. 1, s. 3, [ed.] Ruinart) karşılaştırınız. Idatius, Genseric'in İspanya'yı boşaltığını söylüyor, "cum Vandalis omnibus eorumque familiis" ve Possidius ([içinde] *Vit. Augustin.*, b. 28, [aktaran] Ruinart, s. 427) onun ordusunu şöyle betimliyor: "manus ingens immanium gentium Vandalorum et Alanorum, commixtam secum babens Gothorum gentem, aliarumque diversarum personas."

16. Moor'ların töreleriyle ilgili olarak bkz. Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, II, b. 6, s. 249); yüzleri ve renkleri için de Buffon (*Histoire Naturelle*, c. III, s. 430). Procopius, genellikle diyor ki, Moor'lar, Valentinianus'un ölümünden önce Vandallara bağlıydı (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 5, s. 190). Olasıdır ki bağımsız oymakların tümü bu siyasal düzeni benimsemişlerdi.

17. Bkz. Tillemont (*Mem. Eccles.*, c. XIII, s. 516-558) ve Optatus'un sonunda Dupin tarafından yayımlanmış özgün anıtlarda (s. 323-515) kıyımın tüm akışı.

Üç yüz piskopos[18] ve alt aşamada binlerce kilise adamı görevlerinden atıldılar. Tüm varlıkları müsadereye uğratıldı, adalara sürüldüler ve Afrika eyaletlerine gitmeleri yasaklandı. Çok sayıda papaz vatandaşlık hakkını yitirdi ve inançlarına göre ibadet olanakları kalmadı. Mezhep sapkınlarının toplantısı olduğunu bildiği halde orada hazır bulundukları anlaşılacaklara, aşamalarına ve varlıklarına göre on ile iki yüz arası kadar gümüş para cezası verileceği, ince hesap ve orantılarıyla gösterildi. Bir kararda, aynı hareketi beş kez yineleyenler için imparatorluk sarayının nefretine uğrayacağı bildiriliyordu.[19] Aziz Augustin'in[20] çok desteklediği bu sert tutum, çok sayıda Donatist'in yeniden kiliseye dönmesine yol açtı. Mezhep sapkınlığı yolunda inat eden bağnazlar tam bir umutsuzluk içerisine itildiler. Her yanda bunalım ve kan belirgin duruma geldi. Silahlanmış olan Circumcellio'lar, öfkelerini kendi üzerlerinde ve hasımları üzerinde alıyorlardı. Şehitlerin yaşam öyküsü her iki yandan büyük sayılara yükseldi.[21] Bu hal ve koşullarda Donatistler Genseric'in Hristiyan olmakla birlikte geleneksel inanca karşı olduğunu görerek onu bir kurtarıcı saydılar, Romalıların baskıcı ve ezici yasalarını ortadan kaldırabilecek bir insan olarak benimsediler.[22] Fesat gruplarının

18. Kartaca toplantısında Donatist piskoposların sayısı iki yüz yetmiş dokuzdu ve tüm sayılarının dört yüze yükseldiğini söylemişlerdi. Katolikler ise iki yüz seksen altı kişi olarak orada bulunuyorlardı. Yüz yirmi kişi gelmemişti ve altmış dört piskoposluk kadrosu da boştu.

19. *Theodosian Code*'un on atıncı kitabının beşinci başlığı, 400'den 428 yılına değin imparatorlarca Donatistlere karşı yayımlanmış çok sayıda yasayı kapsamaktadır. En serti ve en etkilisi Honorius tarafından 414'te yayımlanmış olanıdır.

20. Aziz Augustin, mezhep sapkınlarına karşı tutulması gereken davranışla ilgili kanısında değişiklik yaptı. Locke, *Denemeler*'ine (c. III, s. 469), azizin Manichaea'lar üzerine söylemiş olduğu acımalı ve hoşgörülü sözlerini almıştır. Byle (c. II, s. 445-496), Donatislerin zulmünü haklı göstermek üzere Hippo piskoposunun yaşlılığında ileri sürdüğü kanıtları çürüttü. Bu denli açık bir davada Byle'in yeteneğine ve belagatine gerek yoktu.

21. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XIII, s. 586-592, 806. Donatistler, kendi aralarında da bu gönüllü şehitlerden binlercesi bulunduğunu söyleyerek övünmekteydiler. Augustin, belki de haklı olarak, sayıyı çok abarttıklarını söylemektedir. Ayrıca öbür dünyada olacağı gibi, bu dünyada da kimi insanların yanmasının iyi olacağını sözlerine eklemektedir.

22. Aziz Augustin'e ve Theodoret'ye göre, Donatistler, Genseric'in tuttuğu Arian mezhebinin ilkelerine üstünlük tanıyorlardı. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. VI, s. 68.

karşılıklı öfkeleri Afrika'nın ele geçirilmesini kolaylaştırdı. Papazlara ve kiliselere karşı Vandallarca işlendiği söylenen saldırı ve kötülükler, doğal olarak müttefiklerinin bağnazlığından ileri gelmiş olabilir. Hıristiyanlığın şanını onursuzlaştıran hoşgörüsüzlük ruhu Batı'nın en önemli eyaletinin elden çıkmasına neden oldu.[23]

Erdemli bir kahramanın, bunca hizmet ettikten, o denli lütuf ve övgü gördükten sonra karakterini bozabilmiş ve korumasına bırakılan eyaleti yıkmaları için barbarları çağırmış olması karşısında halk ve saray büyük şaşkınlığa uğramıştı. Davranışlarında haklı bir neden bulunması gerektiğine inanan Bonifacius'un dostları, Aetius'un bulunmadığı bir sırada Afrika valisiyle bir toplantı yapılması için çaba harcadılar. Yüksek rütbeli bir subay olan Darius, bu elçilikle görevlendirildi.[24] Kartaca'da yapılan ilk görüşmede giz çözüldü. Aetius'un mektupları yeniden gözden geçirildi ve karşılaştırıldı, sonunda onun yaptığı fesat ve kalleşlik ortaya çıktı. Placidia ile Bonifacius karşılıklı olarak düştükleri yanılgıdan dolayı büyük üzüntü duydular. Kont, imparatoriçesine güvenme ve duymuş olduğu hınca meydan okuma konusunda yüce gönüllülük gösterdi. Pişmanlığında içtenlikli davranmakla birlikte hemen anladı ki bir kötülüğü yapmak, onun açtığı yarayı kapamaktan daha kolaydır. Kartaca ile askerler Valentinianus'un buyruğuna girdiler. Ne var ki savaş ve gruplaşmalar Afrika'nın öbür bölgelerinde tüm şiddetiyle sürüyordu. Vandalların katı

23. Bkz. Baronius, *Annal. Eccles. A.D. 428*, No. 7; *A.D. 439*, No. 35. Büyük olayların nedenini gökte olduğu kadar yerde de aramak eğilimindeki kardinal Donatistler ile Vandallar arasında bir bağlantı görmeden edemedi. Barbarların egemenliği altında Afrika mezhep sapkınları, kendi âlemlerinde, yüzyıl süren bir dinginlik içerisinde kaldılarsa da bu sürenin sonunda yeni kıyımlar onları unutulmuşluk dünyasından çekip çıkardı. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. VI, s. 192, vd.

24. Aziz Augustin, Kont Bonifacius'un yanlışından ya da onu etkilemiş olan güdülerden söz etmeksizin, içinde bulunduğu tehlikeli ve suçlu durumdan çekilip kurtulmasını, Hristiyan ve uyruk olarak görevlerini yerine getirmesini ve kurtulmasını, karısından izin alarak, yaşamının bundan sonrasını bekârlık ve dua içerisinde geçirmesini dostuna yazdı (Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XIII, s. 890). Piskopos, arabulucu olan Darius'un yakın dostuydu (Id. c. XIII, s. 928).

yürekli kralı her türlü uzlaşma önerilerini geri çevirerek avından vazgeçmeyeceğini bildirdi. Bonifacius, kıdemli lejyonerlerin ve yeni silahaltına alınan askerlerinin başında girdiği bir savaş sonunda yenik düştü ve en yiğit erlerini yitirdi. Muzaffer barbarlar, memleket içine yayıldılar ve yalnızca Kartaca ile Cirta ve Hippo Regius şehirleri onların yıkım ve yağması dışında kalabildi.

Afrika kıyısı Romalıların sanat ve görkemli anıtlarıyla kaplıydı ve Kartaca ile Akdeniz'den ayrımlı olarak zenginliğin, kültürün ve uygarlığın aşaması hesaplanabiliyordu. Kültür ve verimlilik üzerine okuyucuya bir düşünce vermek için yalın bir örnek yeterli olacaktır. Ülke çok kalabalıktı. Halk, bolca besin maddesine sahipti; her yıl o denli tahıl ve özellikle has buğday ihraç ediyordu ki bu nedenle Afrika'nın adı Roma'nın ve dünyanın buğday ambarına çıkmıştı. Kısa sürede Vandalların ordusu, Tanca'dan Trablus'a dek yedi şehre el koymuştu. Belki onların yakıp yıkmaları dinsel işgüzarlık ve hınçla abartılmış da olabilir. Savaş, kurallarına en uygun olarak yapılsa bile, elde olmadan adaletin ve insanlığın sürekli bozulup yıkılmasına neden olur. Buna bakarak, barbarların hasım durumunda bulunmaları, barış zamanında bile büyük bir huzursuzluğa yol açar. Vandallar, direnme gördükleri yerlerde, karşı yanın görüşme isteğine pek az olumlu yanıt veriyor, çarpışma sırasında ölen soydaşlarının öcünü almak için kentleri yakıp yıkıyorlardı. Gözleri dönmüş askerleri cins, yaş, sosyal durum ayrımı yapmaksızın, tutsakları üzerinde, çoğu zaman *düşsel hazine*lerin yerini söyletebilmek için amansız işkencelere başvuruyorlardı. Genseric'in tutumu bu işkencelere örnek oluyordu. Tutkularının şiddetli etkisiyle öfkeden kudurmuş halde bulunan öbür yoldaşlarına da karşı koyamıyor, ayrıca Moor'ların yırtıcılığı ve Donatistlerin bağnazlığıyla savaşın kötülükleri daha da artıyordu. Vandalların, yerleşme niyetinde oldukları bir ülkedeki zeytin ve öbür meyve ağaçlarını söküp attıklarına bir türlü inanamıyorum. Bunun gibi, kendile-

rinden de ilk kurbanlarını verdikleri[25] bir salgın hastalığı yaymak için havayı bulaştırmak amacıyla çok sayıda tutsağı, kuşattıkları kentin kale duvarları dibinde öldürerek bırakmak gibi bir savaş kurnazlığı yapmış olmalarına da keza.

Kont Bonifacius'un yüce gönlü, kendi ayaklanmasının neden olduğu ve çok hızla tırmanmalarını durduramadığı bir yıkımın korkunç görüntüsü karşısında kan ağlıyordu. Yenilgiye uğradıktan sonra Hippo Regius kentine çekildi. Burasını Afrika'nın tek kalesi olarak gören Vandallar kenti hemen kuşattılar. Kartaca'nın batısında yaklaşık iki yüz mil uzaklıktaki Hippo deniz kolonisi,[26] Numidia kralları orada oturdukları için "krallık kenti" diye anılırdı. Şimdi Bona adı verilen bu kent ticaretinin ve halkının o zamanlarla ilgili artıklarını ve kuşaklarını barındırmaktadır. Aziz Augustin'in görüşmesi, dostu Bonifacius'un çektiği acıları yatıştırıyor ve askerlik alanında çalışmalarını güçlendiriyordu.[27] Kuşatmanın üçüncü ayında ve yetmiş altı yaşındayken Aziz Augustin ruhunu Tanrı'ya teslim etti, böylece ülkesinin yıkımlarından ve bu dünyanın aşağılıklarından kurtulmuş oldu. Aziz Augustin'in gençliği kusursuz ve yanılgısız geçmiş değildi. Ne var ki Hristiyan oluşundan ölümüne değin tüm davranışları temiz ve titiz olmuş, her türlü mezhep sapkınlıklarına, özellikle Pelagia'ya

25. Afrika'daki acılara ilişkin olarak özgün şikâyetler vardır: 1) Kartaca Piskoposu Capreolus, Efes (Ephesus) Konsili'nde hazır bulunmayışının mazereti olarak yazdığı mektup ([aktaran] Ruinart, s. 427); 2) meslektaşı Possidius tarafından yazılan Augustin'in yaşamı ([aktaran] Ruinart., s. 427); 3) Victor Vitensis'in Vandalların işkencelerinin tarihi (1, I, b. 1, 2, 3, [ed.] Ruinart). Olaydan altmış yıl sonra çizilen son tabloda, yazarın tutkuları olayların gerçekliğinden daha çok tanıtılıyor.

26. Bkz. Cellarius, *Geograph. Antiq.*, c. II, kısım 2, s. 1 12; Leo African., (içinde) Ramusio, c. I, fol 70; *L'Afrique de Marmol* (c. II, s. 434-437; Shaw, *Travels*, s. 46, 47. Eski Hippo Regius, yedinci yüzyılda Araplar tarafından tamamıyla yıkıldı. Ne var ki onun kalıntılarıya, eskisinden iki mil uzakta yeni bir kent kurdular. Bu yeni kentte on altıncı yüzyılda yaklaşık yüz aile oturuyordu ve el sanatlarıyla uğraşıyorlardı; gürültücü insanlardı. Dolayındaki topraklar, havasının temizliği, verimliliği ve çok güzel meyveleriyle ün salmıştı.

27. Tillemont'un yazdığı Aziz Augustin'in yaşamı, bin sayfadan fazla bir cildi doldurmaktadır (*Mem. Eccles.*, c. XIII). Bilgin yazar Jansenisme'in temellerinden birine dek övgüsünü yaygınlaştırmıştır.

karşı çıkışlarıyla ün salmıştı. Aziz Augustin'in ölümünden birkaç ay sonra Vandallar kenti yaktığı zaman, iyi bir rastlantıyla, onun çok fazla sayıdaki yazıları ve kitapları kurtarılabilmiştir. Bunlar arasında çeşitli teoloji konuları üzerine iki yüz otuz iki kitap, Mezmur ve İncillerin tam açıklaması, çok sayıda mektup ve vaaz yazmaları bulunmaktadır.[28] En aklı başında eleştirmenlerin vardığı kanıya göre Augustin'in yüzeysel bilginliği Latin dilinin kapsamıyla sınırlı kalmıştı.[29] Anlatısı kimi zaman duygusal bir dille canlılık kazanmaktaysa da çok kez de yerli yersiz istiare ve karşı savlarla doludur. Fakat güçlü, yetenekli ve tartışmacı bir akla sahipti ve lütuf, alınyazısı, özgür irade ve "ilk günah" sözcüklerini cesaretle kullanıyordu. Latin Kilisesi,[30] biraz isteksizce de olsa, onun öğrettiği ya da yeniden kurduğu ve günümüze dek sürüp gelen katı Hristiyanlık düzenine bol bol alkış tuttu.[31]

Bonifacius'un ustalığı ya da Vandalların beceriksizliği yüzünden Hippo kuşatması on dört ay sürüncemede kaldı. Deniz her

28. Her ne denli Gennadius herkesin Aziz Augustin'in yapıtlarını okuduğuna, hatta topladığına şüphe ile bakmasına karşın Victor Vitensis'in (*de Persecut. Vandal.*, 1, I, b. 3) anlatması böyledir (Bkz. Jerom, *Opera*, c. 1, s. 319, [içinde] *Catalog. Scriptor. Eccles.*). Birçok kez basılmışlardır; Dupin (*Bibliotheque Eccles.*, c. III, s. 158-257), Benediktin baskısından aldığı çok tatmin edici bir özet yayımlamıştır. Hippo piskoposuna dair şahsi bilgilerim *Confessions* ve *City of God*'a dayanıyor.

29. Gençliğinde (*Confess.*, I, 14) Aziz Augustin, Yunanca öğrenmeyi ihmal etmişti; o dilden nefret ediyordu. Platonculları da Latince çevirisinden okuduğunu saf yürekle dile getirmiştir (*Confess.*, VII, 9). Kimi yeni zaman eleştirmenleri, onu„ kutsal kitapların açıklanmasında Yunanca bilmemesi yüzünden yetersiz görmüşlerdir. Cicero ile Quintilianus'un anlaşılması için de bir retorik hocasına gerek görmüşlerdir.

30. Bu sorunlar Aziz Paul'dan Aziz Augustin'e dek pek seyrek olarak canlanmıştır. Öğrendiğime göre Yunan patrikler Pelagian'larınkine benzer duyguları benimsemektedirler ve Aziz Augustin'in Ortodoksluğu Manichaea öğretisinden alınmıştır.

31. Roma Kilisesi, Aziz Augustin'i azizler arasına katmış, Calvin'i ise lanetlemişti. Bununla birlikte, kanıları arasındaki ayrım pek de belirgin olmadığından, hatta dinbilimsel bir mikroskopla bile buna olanak bulunmadığından, Molinist'ler, azizin otoritesiyle ezildiler ve Jansenist'ler, bir mezhep sapkınıyla benzerlikleri yüzünden, onursuz hale getirildiler. Protestan Ermeniler ise bir kenarda durmakta ve çekişenlerin haline gülmektedirler (bkz. Le Clerc'in ilginç dinsel tartışmalar incelemesi, *Bibliotheque Universelle*, c. XIV, s. 144-398). Belki de bugün çok yansız bir filozof, Romalılara yazılmış mektup üzerine bir Ermeni eleştirisini okuyunca buna gülecektir.

zaman açıktı. Dolaylardaki kırsal alanlar Vandalların haydutluklarıyla tükenmiş duruma gelince kuşatıcılar açlığa düşerek orayı terk etmek zorunda kaldılar. Batı İmparatorluğu'nun kadın naibi, Afrika'nın önemini ve içerisinde bulunduğu tehlikeli durumu kavrıyordu. Placidia, yardım etmesi için Theodosius'a yalvardı. Aspar, güçlü yardım birlikleri ve gemilerle Constantinople'dan yola çıktı. İki imparatorluğun kuvvetleri Bonifacius'un komutası altında birleşmiş duruma gelince bu mutsuz komutan güvençle Vandallara saldırdı ve ikinci savaşın yitirilmesi, Afrika'nın artık geri dönmez olarak elden çıkmasını da gerçekleştirdi. Romalılar, umutsuzlukla bunalmış halde gemilere bindiler, Hippo halkı da Vandallarca öldürülerek tutsak edilen askerlerin yerine geçmek için gemiye binme iznini elde ettiler. Yaptığı yanlışlıkla vatanına onulmaz yara açmış olan kont, imparatoriçenin karşısına, kuşkusuz, kaygıyla çıktı. Placidia ise gülümsemesiyle onun korkularını yok etti. Bonifacius, patrician rütbesini kazandı. Ne var ki zafer sıfatlarıyla madalyalara geçmiş olduğunu görünce yüzünün kızarması gerekirdi.[32] Hıyanetinin ortaya çıkarılması, imparatoriçenin hıncı ve rakibinin gördüğü lütuflar tutkulu ve kalleş Aetius'u küplere bindirdi. Hemen barbarlardan oluşan bir orduyla Galya'dan İtalya'ya döndü. Devlet ne hale gelmişti ki iki komutan, kişisel çekişmelerini kanlı bir savaş biçimine dökmeye karar verebiliyorlardı. Bonifacius zafer kazandı ve yaşamını yitirdi. Aetius'un eliyle yaralanmıştı, ancak iki gün bile yaşayamadı. Denildiğine göre, son soluğunu verinceye dek bir Hristiyan gibi acıma ve insanlık duygularını sürdürdü ve zengin bir İspanyol mirasyedisi olan karısını, Aetius'u, kendisinden sonra koca olarak kabullenmesi için zorladı. Ne var ki Aetius, hasmının yüce

32. Ducange, *Fam. Byzant.*, s. 67. Madalyonun bir yüzünde Valentinianus'un başı, arka yüzündeyse bir zafer arabasına binmiş, dört at koşulmuş, bir elinde kırbaç, öbüründe bir hurma dalı olduğu halde Bonifacius bulunmaktaydı. Öbür birtakım madalyalardaysa, arabaya dört geyik sürüldüğü görülmektedir ki bu amblemin alay için yapıldığı akla gelebilir. Bir imparatorun simgesinin arka yüzünde başka bir konunun temsil edilmesine başka bir örnek gösterilebileceğini sanmıyorum. Bkz. Rahip Jobert, *Science des Medailles*, c. 1, s. 132-150, baskı 1739, baron de la Bastie.

gönüllülüğünden pek yararlanamadı. Placidia onu isyankâr olarak betimledi. Aetius, kendi topraklarında yaptırmış olduğu kalelerde boş yere savunmayı denediyse de sonunda, Pannonia'ya giderek Hunların ordugâhına sığındı. Doğu İmparatorluğu da en yiğit iki komutanın yardımından, aralarındaki ihtilaf nedeniyle yoksun kaldı.[33]

Doğal olarak, Bonifacius'un çekilmesinden sonra Vandalların hiçbir engelle karşılaşmaksızın ve vakit yitirmeden Afrika'yı ele geçirme işini tamamladıkları tahmin edilebilecektir. Yine de Hippo'nun boşaltılmasından Kartaca'nın düşmesine dek sekiz yıl geçmesi gerekti. Bu süre içerisinde Genseric, huzurun doruğuna çıkmıştı, Romalılarla anlaşma görüşmelerine girişti, oğlu Hunneric'i rehin olarak verdi ve üç Moritanyalının mülkünü Batı imparatoruna bırakmayı kabul etti.[34] Bu tutumun, "galibin gösterdiği adalet duygusu" diye niteleyerek ona onur kazandırdığını söylemek olası değildir çünkü bunu politik amaçlarla yapmıştır.

Genseric, soylu olmadığını söyleyerek kendisini aşağıda gören ve Gonderic'in oğlunun yasal haklarını saygıyla dile getiren kişisel düşmanlarıyla çevrili kalmıştı. Zorba, kendi güvenliği için yeğenlerinin canına kıymıştı ve ölmüş olan kralın dul karısını Ampsaga Irmağı'na atmıştı. Kamunun hıncı, çok sayıda komplo hareketleriyle su yüzüne çıkmış ve zalim kral, savaşlarda dökülenden çok kanı darağaçlarında dökmüş olmakla suçlanmıştır.[35] Afrika'daki karışıklıklar, ilerlemesine elverişli durumlar yarat-

33. Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 3, s. 185), Bonifacius'un tarihini onun İtalya'ya dönüşüne dek sürdürüyor. Prosper ve Marcellinus ölümünden söz ediyorlar. Marcellinus'a göre, kavganın başından beri Aetius, kullanılması âdet olmayan çok uzun bir mızrak edinmişti. Bu durum garip bir çatışmayı belirtmektedir.

34. Bkz. Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 4, s. 186. Valentinianus, Numidia ve Moritanyalı uyrukları için birçok yasa yayımladı. Borçlarının çok büyük bir bölümünü ödemekten onları muaf tuttu, haraçlarını sekizde bire indirdi ve yargıçlarının verdiği kararları Roma'da temyiz edebilme hakkını onlara tanıdı (*Cod. Theod.*, c. VI, novell., s. 11, 12).

35. Victor Vitensis, *de Persecut. Vandal.*, 1, II, b. 5, s. 26. Prosper'in kroniğinde (M.S. 442) Genseric'in, uyrukları üzerinde yaptığı zulümler çok ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır.

mışsa da otoritesinin kurulup yerleşmesi için zararlı olmuştur. Moor'ların, Cermenlerin, Donatistlerin ve Katoliklerin başkaldırmaları, henüz güvenliğini tam olarak sağlayamamış olan bir devlet yönetimini durmadan sarsıyor ve tehdit ediyordu. Kartaca'ya saldırabilmek için birliklerini Batı eyaletlerinden çekmesi gerekti ve deniz kıyıları İspanya ile İtalya'daki Roma kuvvetlerinin çıkarma yapmalarına açık kaldı. Numidia'nın göbeğindeki Corta kenti bağımsızlığını başarıyla sürdürüyordu.[36] Yerine göre kuvvete ve hileye başvuran Genseric, gözüpekliği, direnci ve kıyıcılığı ile yavaş yavaş tüm engellerin üstesinden geldi. Süresinden yararlanmak ve çıkarına göre -gerektiğinde- hiçe saymak niyetiyle bir anlaşma imzaladı. Dostluk gösterileriyle tasarılarını ustaca gizleyen Vandal kralı, belli etmeden Kartaca'ya yaklaştı[37] ve o tarihten beş yüz seksen beş yıl önce genç Scipio'nun yıktığı cumhuriyeti ile bu kenti baskınla ele geçirdi.

Yıkıntıları arasından Roma sömürgesi olarak tanımlanan yeni bir kent doğdu. Her ne kadar Kartaca ne Constantinople'un ayrıcalıklarına ne de belki İskenderiye'nin ticaretine ve Antioch'un (Antakya) görkemine sahip olmadıysa da Batı'nın ikinci kenti sayılıyor ve çağdaşları onu Afrika'nın Roma'sı[38] olarak adlandırıyorlardı. Bu zengin başkent, tutsaklığa düşmüş olmakla birlikte, gelişip serpilmiş bir cumhuriyetin simgesini yine sürdürüyordu. Kartaca altı şehrin silahlarını, el sanatlarını ve hazinelerini kapsıyordu. Sivil görevlerde, yol ve mahalle komiser ve muhtarlıklarından baş magistra'nın mahkemesine dek bir sıra düzeni yükseliyordu, Bu magistra, prokonsül sanını taşıyor ve eski Roma konsülünün rütbesiyle saygınlığından yararlanıyordu. Afrikalı gençler için spor sahaları ve okullar kuruldu. Genel olarak bu

36. Possidius, (içinde) *Vit. Augustin.*, b. 28, (aktaran) Ruinart, s. 428.

37. Idatius, Isidore, Prosper ve Marcellinus'un kroniklerine bakınız. Hepsi Kartaca baskınının hangi yılda yapıldığı üzerinde birleşiyorlarsa da günü üzerinde ayrılıyorlar.

38. Kartaca'nın bu betimlemesi, dördüncü ve beşinci yüzyıllardaki durumu için yapılmıştır: *Expositio totius Mundi*, s. 17, 18, (içinde) Hudson, *Minor Geographers*; aktaran Ausonius, *de Claris Urbibus*, s. 228, 229 ve Salvian, *de Gubernatione Dei*, 1, VII, s. 257, 258.

okullarda müzik ve resim, gramer, retorik ve felsefe okutuluyordu. Dil olarak hem Latince hem de Yunanca kullanılıyordu. Kartaca'nın yapıları, görkemleri ve benzer biçimleriyle övgüyle anılıyordu. Kentin merkezinde kurulmuş sık bir koruluktan sağlık kaynağı ve gezinti yeri olarak yararlanılıyordu. Büyük ve güvenli bir liman, yurttaşların ticaretini kolaylaştırıyor, yabancı ülkelerle de ticaret olanağı yaratıyordu. Kartacalıların ünü de kentlerininki denli parlaktı, Dönekliklerine yapılan sitem, karakterlerindeki inceliğe ve iki yönlülüğe uygun düşmekteydi.[39] Ticaret ruhu ve gösteriş alışkanlığı, eski törelerini bozmuştu. O çağın vaizi Salvian'ın[40] sert çıkışlarla eleştirdiği en kötü kusurlar, keşişlerin suç saydığı, doğaya karşı işlenen günahın arsızca uygulanmasıdır. Vandalların kralı, bu tat almaya düşkün halkın düzensiz hareketlerini engelledi ve eski soylu ve açık özgürlükleri (bu deyimler Victor'undur), aşağılandırıcı bir tutsaklığa dönüştürdü. Askerlerine açgözlülüklerini ve kızgınlıklarını doyurup yatıştırmak için verdiği gerekli bir zamandan sonra Genseric, bir buyruk çıkararak, hiçbir ayrım tanımadan, tüm halkın, sahibi oldukları bütün altın, gümüş, takı ve değerli eşyalarını, hiçbir yalan dolana sapmaksızın, geciktirmeden görevli memurlara vermelerini istedi. Bunlardan çok küçük bir bölümünü bile saklamaya kalkışanlar, büyük hıyanet suçlusu olarak işkence ve ölüm cezalarına çarptırıldılar. Genseric, barbarlarına, doğrudan Kartaca yönetim bölgesini oluşturan prokonsüllük eyaletinin topraklarını dağıttı ve özel mülkü olarak da verimli Byzacium bölgesi

39. *Expositio totius Mundi*'nin adı bilinmeyen yazarı, barbar Latincesiyle memleketi halkıyla karşılaştırmakta ve iyi niyetten yoksun olanlar için soğuk bir tutumla şunları eklemektedir: "Difficile autem inter eos invenitur bonus, tamen in multis pauci boni esse possunt." (s. 18)

40. Onun dediğine göre her ülkenin özel kusurları Kartaca'da buluşup toplanmışlardı (1, VII, s. 257). Afrikalılar gözde kusurlarıyla övünüyorlardı. "Et illi se magis virilis fortitudinis esse crederent, qui maxime vires foeminei usus probositate fregissent." (s. 268). Kartaca sokaklarında kadınsı davranışları, havası ve tutumundaki ahlaksız sefillerle karşılaşılıyordu (s. 264). Yolda bir papaza rastlanılacak olursa kovalanıyor ve herkesin önünde ona hakaret ediliyordu; "de testantibus ridentium cachinnis." (s. 289).

ile bitişik Numidia ve Getulia kısımlarını kendine ayırdı.[41]

Genseric'in kendisine saldırmış olanlardan hoşlanmaması doğaldı. Soylular ve senatörler onun kıskançlığının ve hıncının etkisini kendi üzerlerinde duydular. Onurun ve dinin kendilerine yasakladığı tüm aşağılayıcı koşullan reddettiler, bunun sonucu olarak da vatanlarından sonsuza dek ayrı kalma cezasına çarptırıldılar. Roma kenti ile İtalya ve Doğu eyaletleri, sokaklarda sadaka isteyen birçok kaçak ve sürgün ünlülerle dolup taştı. Duygusal Theodoret'in mektupları Caelestian ile Maria'nın[42] mutsuzluklarına ilişkin anıları bize aktarmıştır. Ailesiyle birlikte, yabancı bir ülkede sadaka ister duruma düşen senatör ve zengin Caelestian'ın alınyazısını dile getiren Suriye piskoposu onun yürekler acısı halini anlatmaktadır. Bununla birlikte, bu sürgünün ve ailesinin dinsel tevekkülü ve insanların varlıklı zamanlarında bile pek az rastlanan güler yüzlülükleri ve dinginlikleri karşısında saygı duymaktadır. Görkemli Eudaemon'un kızı Maria'nın öyküsü de ilginç ve acayiptir. Kartaca katliamında Vandallar onu Suriyeli tüccarlara satmışlar, onlar da Suriye'de başkalarına satmışlardı. Maria'nın kendisiyle birlikte satılmış olan hizmetçilerinden biri aynı gemide bulunuyordu, aynı Suriyeli efendi tarafından satılmıştı. Hanımının başına gelenlerden büyük üzüntü duyan bu hizmetçi, eskiden olduğu gibi yine saygıyla ona hizmetini burada da sürdürdü. Bu davranış Maria'nın toplumsal sınıfını açıklamış oluyordu. Cyrrhus piskoposunun yokluğunda kurtuluşunu garnizondaki birkaç askerin yüce gönüllülüklerine borçlu oldu. Dönüşünde Theodoret, ona rahatça her türlü olanağı sağladı. Maria, kilisedeki rahibeler arasında on ay geçirdikten sonra, babasının Kartaca katliamından kurtulup kaçtığını ve Batı'nın bir eyaletinde onurlu bir iş görmekte olduğunu öğrendi. Theodoret, onun Eudaemon'a kavuşmak için gösterdiği sabırsız-

41. Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 5, s. 189, 190) ile Victor Vitensis'i (*de Persecut Vandal.*, 1, I, b. 4) karşılaştırınız.

42. Ruinart (s. 444-457) Theodoret'den ve başka birtakım yazarlardan, Kartacalıların gerçek ya da hayalî serüvenlerini toplamıştır.

lığı görerek yardımcı oldu, her yıl fuar boyunca Batı gemilerinin sık sık uğradıkları Sicilya liman kentlerinden biri olan Aegae'nin piskoposuna, ilgilenmesi için haber gönderdi. Cyrrhus piskoposu, öbür piskopos meslektaşına, soyluluğuyla orantılı biçimde Maria'ya dikkat ve özen göstermesi ve onu, kendisinden tam olarak umut kesmiş bir babaya en büyük muştuyu vermek gibi bir zevki yeterli bir ödül sayacak tüccarlara teslim etmesi yolunda ricalarda bulundu.

Kilise tarihinin can sıkıcı efsaneleri arasında, genç Theodosius dönemine ve Afrika'nın Vandallarca[43] ele geçirilmesi zamanına rastlayan bölümünde yedi uyuyanların[44] masalı bulunmaktadır. İmparator Decius'un Hristiyanlara yaptığı kıyım süresince Efesli (Ephesus) yedi soylu genç, bir dağın eteğindeki büyük bir mağaraya saklandılar. Zalim hükümdar onları yok etmek istediği için çok ağır taşlarla mağaranın ağzını kalın bir duvarla kapattı. Bu genç adamlar derin bir uykuya daldılar ve bu uykuları, mucizevi biçimde yüz seksen yedi yıl sürdü. Bu sürenin sonunda, dağın sahibi Adolius'un köleleri yapılacak binada kullanılmak üzere mağara ağzındaki taşları da kırıp söktüler. Güneş ışınları içeri sızınca yedi uyuyanlar gözlerini açtılar ve en çok birkaç saat uyumuş olduklarını düşündüler. Karınları çok acıkmış olduğundan, yerlilerden biri olan Jamblichus'u kente göndererek hepsi için ekmek almakla görevlendirdiler. Genç adam (böyle demek ne kadar doğruysa), doğduğu kenti tanıyamadı ve hele Efes'in

43. Bir masalda, hal ve koşulların seçimi pek önemli değildir. Bununla birlikte, Süryaniceden Gregory of Tours'un özenle tercüme ettiği öyküyü tam olarak izledim (*de Gloria Martyrum*, 1, I, b. 95; [içinde] *Max. Bibliotheca Patrum*, c. XI, s. 856). Ayrıca bkz. Yunanların kendi şehitleri için yazdıkları (içinde) *Photium*, s. 1400, 1401 ve Patrik Eutychius'un yıllıkları (c. 1, s. 391, 531, 532, 535, Pocock versiyonu).

44. Assemanni'nin (*Bibliot. Oriental.*, c. 1, s. 336, 338) sözünü ettiği iki Süryani yazar, yedi uyuyanların dirilmelerini 736 (M.S. 425) ya da 748 (M.S. 437) yılında göstermektedirler. Photius'un okuduğu Yunan belgeleri tarih olarak M.S. 439 ya da 446 yılına rastlayan Theodosius'un otuz sekizinci saltanat tarihini ileri sürmektedirler. Decius'un yaptığı kıyımdan beri geçen zamanı saptamak kolaydır ve üç yüz ya da dört yüz yıllık bir arayı varsaymak için Muhammet ile efsanelerin yapıcıları tam anlamıyla bunu bilmemiş olmalıydılar.

büyük kapısı üzerinde yükselen kocaman haçı görünce şaşkınlığı arttı. Giysilerinin acayipliği, konuşma dilindeki eskilik ve ücret olarak verdiği Decius madalyalı para, fırıncıya olağanüstü göründü ve Jamblichus, bir define bulmuş olmasından şüphe edildiği için yargıç önüne çıkarıldı. Karşılıklı sorgu ve yanıtlar mucizevi serüveni açıklamış oldu ve Jamblichus ile arkadaşlarının putperest kıyıcının zulümlerinden kaçmalarından beri iki yüz yıla yakın zaman geçmiş olduğu saptandı. Denildiğine göre, Efes piskoposu, papazlar, yargıçlar, halk ve imparatorun kendisi bile, yedi uyuyanların şaşılacak mağarasına gittiler. Bu yedi insan, mağarada dua ettikten sonra öykülerini anlattılar ve az sonra da son nefeslerini verdiler. Bu varsayılan mucize olayından sonra yaklaşık elli yıllık bir geçmişe sahip olduğundan zamanımızdaki Yunanların dinsel bir aldatmacası ya da saflığı sonucu ortaya konulmuş diye örtbas edilemez. Genç Theodosius'un ölümünden iki yıl sonra dünyaya gelmiş olan Suriye piskoposu James of Sarug, yazdığı iki yüz otuz vaazdan birinde "genç" Efeslilerin[45] serüvenine övgüler düzdü. Onların bu efsanesi Gregory of Tours'un özeniyle, altıncı yüzyılın bitiminden önce Süryaniceden Latinceye çevrildi. Doğu'daki dinsel törenlerde bu olayın anısı saygıyla yaşatıldı ve "uyuyan"ların adları Romalıların, Rusların[46] ve Etiyopyalıların takvimlerinde kutsal bir sayfada yer aldı. Ünleri Hristiyan dünyasının sınırlarını da aştı. Muhammet bu masalı dinsel bir vahiy olarak Kur'an'a geçirdi. Hiç kuşkusuz onu, Suriye panayırına develeriyle sefer yaptığı sıralarda öğren-

45. Suriye Kilisesi'nin ortodoks babalarından biri olan James, M.S. 452'de doğdu. Vaazlarını M.S. 474'te yazmaya başladı. Sarug bölgesinde Batnae piskoposluğuna getirildi ve Mezopotamya eyaletinde bulundu (M.S. 519) ve 521 yılında öldü (Assemanni, c. 1, s. 288, 289). "Pueris Ephesini" vaazı için bkz. s. 335-339. Assemanni'nin Baronius'un itirazlarını yanıtlayacak yerde James of Sarug'un metnini çevirmiş olmasını isterdim.

46. Bkz. Acta Sanctorum of the Bollandists, Mensis Julii, c. VI, s. 375-397. Bu kapsamlı azizler takvimi yüz yirmi altı yılı (1644-1770) kapsıyor ve elli cilt tutuyor, en son 7 Ekim'e geliyor. Cizvitlerin bundan söz etmemeleri, çok sayıda öykü ve bağnazlık buluşları arasında ilginç, tarihsel ve felsefi izleri bulunmayanları almamış olmalarından ileri gelmiştir.

mişti.[47] Efesli yedi uyuyanların tarihi, Bengal'den Afrika'ya dek Muhammet dinini kabul etmiş tüm uluslarca benimsenmiştir.[48] ve buna benzer bir inanışın izlerine İskandinavya'nın kimi uzak köşelerinde de rastlanmaktadır.[49] Bu masalın ustalığına genel saflığın olanak verdiği düşünülebilir. Çocukluğumuzdan yaşlı duruma gelinceye dek her şeyde meydana gelen sürekli değişikliğin ayrımına varamadan zamanda ilerliyoruz. Tarihin en uzun deneyimlerini bile kavrayan imgeleme gücümüz, nedenlerin ve etkilerin bitip tükenmek bilmeyen akışıyla birbirinden çok ayrı evrimleri bir araya getirebilmektedir. Ne var ki iki önemli dönemin arasındaki zamanı ortadan kaldırmak olası bulunsaydı ve bir izleyicinin gözleri iki veya üç yüzyıl sonra dünyaya açılabilseydi bu izleyici, eski dönemin canlı izlenimini taşımayı sürdürecek, şaşkınlığı ve o sırada düşünebildikleri felsefi bir romanın konusunu oluşturabilecekti. Bu sahne, Decius'un saltanatıyla genç Theodosius'unki arasında geçen iki yüzyıl içerisine bundan daha elverişli biçimde oturtulamazdı. Bu iki dönem arasında devlet yönetim merkezi Roma'dan Boğaz kıyısındaki yeni kente getirildi. Askerlik ruhunun kötüye kullanılması, törensel ve kölece söz dinlemeden yoğrulan yeni bir düzenle yok edildi. Hıristiyanlara kıymış olan Decius'un tahtı eski zamanların masalımsı tanrılarının anısını silmek için çaba harcayan bağnaz hükümdar so-

---

47. Bkz. Maracci Alcoran. Sura, XVIII, c. II, s. 420-427 ve c. 1, kısım IV, s. 103. Muhammet'in bu öyküye verdiği biçim zevkli ve akılcı bir yenilik getirmemektedir. Yedi uyuyanların bir de köpeği (Al Rakim, Kıtmir) olduğunu, mağarayı aydınlatmamak için güneşin günde iki kez olağan seyrini değiştirdiğini öyküye eklemiştir. Ayrıca Tanrı'nın da uyuyanların vücutları çürümesin diye onları zaman zaman sağdan sola döndürdüğünü eklemiştir.

48. Bkz. d'Herbelot, *Bibliotheque Orientale*, s. 139 ve Renaudot, *Hist. Patriarch. Alexandrin.*, s. 39, 40.

49. Sekizinci yüzyılın sonuna doğru yaşamış olan Aquileia Diyakozu Paul (*de Gestis Langobardorum*, 1, I, b. 4, s. 745, 746, [ed.] Grot.), kuzeyin yedi uyuyanını okyanus kıyısında bir kayanın altındaki mağaraya koymuştur. Onların uzun uykusuna ise barbalar saygı göstermişlerdir. Giysilerinden Romalı oldukları anlaşılıyormuş... Diyakoz, bunların, inançsız olan oradaki insanları hak dinine sokmakla görevlendirilmiş olduklarını sanmaktadır.

yunca uzun süreden beri tutulmuştu. Halkın dinsel davranışları Katolik Kilisesi'nin azizlerini ve şehitlerini Diana ve Hercules sunakları üzerinde yükseltme yolundaydı. Roma İmparatorluğu'nun birliği dağılmış, eski görkemi kalmamıştı. Kuzeyin buzlu bölgelerinden çıkan ne idiği belirsiz barbar sürüleri, Avrupa ve Afrika'nın en güzel eyaletlerinde kendi imparatorluklarını kurmuşlardı.

XXXIV. BÖLÜM

Hun Kralı Attila'nın Karakteri, Fetihleri ve Sarayı

Genç Theodosius'un Ölümü

Marcianus'un Doğu Tahtına Çıkışı

(M.S. 440 – M.S. 450)

Hunlarca kovulan Gotlar ile Vandallar Batı İmparatorluğu'nu istila etmişlerdi. Ne var ki yenen durumunda bulunan Hunlar, hatırı sayılır başarı ve güçlerinin etkisi bakımlarından o derecede sonuç almış değillerdi. Tuna (Danube) ile Volga arasına yayılmış olan bu göçebe toplulukları, başkanlarının buyruğu altındaydılar. Kendi aralarında çekişmeler vardı, ulusun güçleri kanlı ve yararsız kavgalarla kendi kendini zayıf düşünüyordu. Onların savaş anlayışı ne olduğu bilinmez vurgunlarla sınırlıydı ve yağma umudu çok kez, yenik düşürdükleri düşmanlarının sancağı altına girmelerini bile olası kılıyordu. Attila'nın hükümdarlığı altında[1] Hunlar dünya için bir terör konusu oldular. Burada, sırasıyla Doğu'yu ve Batı'yı istila eden ve Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandıran bu barbarların karakterini ve başarılarını betimleyeceğim.

Çin sınırlarından başlayarak Cermenlerin ülkesine dek sürekli olarak akıp gelen coşkun göç selinde dikkati çeken özellik, göç eden bu oymaklardan en güçlülerinin Roma eyaletleri dolaylarını ele geçirmelerindedir. Yapay engellemeler, bir süre için onların zorlamasını durdurabilmiştir. İmparatorların verdiği ödünler ve gösterdikleri el açıklığı, uygarca yaşamın tadını almış

1. Attila'nın tarihi üzerine Jornandes'te (*de Rebus Geticis*, b. 34-50, s. 660-668, [ed.] Grot.) ve Priscus'ta (*Excerpta de Legationibus*, s. 33-76. Paris, 1648) gerçek bilgiler bulunabilir. On ikinci yüzyılda Juvencus Caelius Calanus Dalmatinus ve on altıncı yüzyılda Gran Başpiskoposu Nicholas Olahus'un Attila'nın yaşamıyla ilgili olarak yazdıklarını okumadım. Bkz. Mascou, *History of the Germans*, IX ve Maffei, *Osservazioni Litterarie*, c. I, s. 88, 89. Yeni zaman Macarlarının yazdıkları tüm kitaplar olasılıkla masalımsıdır ve imgeleme sanatında çok bilinçli olmadıkları anlaşılmaktadır. Onlara göre Attila, Galya'yı ve İtalya'yı ele geçirdiği, çok sayıda kadınla evlendiği vs. zamanlarda yüz yirmi yaşındaydı. *Thewrocz Chron.*, b. I, s. 22, (içinde) *Script. Hunger.*, c. I, s. 76.

bulunan barbarların kafa tutmalarına ve daha çoğunu istemelerine yol açıyordu. Attila'yı kendi krallarından biri olarak sayan Macarlar, onun amcaları Roas ve Rugilas'ın buyruğu altındaki göçebelerin bugünkü Macaristan[2] sınırlarında çadırlarını kurduklarını ve çobanlarla avcılardan oluşan bir halkın ihtiyaçlarını bol bol karşılayan verimli bir ülkeyi ele geçirdiklerini -gerçek olarak- herhalde kabul ederler. Bu elverişli durumda Rugilas ile kardeşleri, durmadan güçlerini ve ünlerini artırıyorlardı. Bu hükümdar, iki imparatorluğu da korkutuyor, onlara her zaman kendi isteğine göre barış koşullarını benimsetiyordu. Ünlü Aetius'a karşı duyduğu dostluk, Batı Romalılarla yaptığı ittifakı güçlendirdi. Aetius, barbarların arasında her zaman güvenli bir sığınak buluyor ve onlardan güçlü bir destek sağlıyordu. Onun ricası üzerine, zorba John'un savını desteklemek için altmış bin Hun İtalya'ya doğru harekete geçmişti ve onların yürüyüşü ile çekilişi devlete çok pahalıya mal olmuştu. Aetius, müttefiklerine minnet borcu olarak, Pannonia'yı onlara bırakmıştı. Doğu Romalılar da eyaletlerine korku salan, devlet merkezlerini bile tehdit eden Rugilas'ın hareketlerinden daha az korkuyor değildi. Kimi kilise yazarları, barbarları yok etme yolunda yıldırımdan ve salgın hastalıklardan söz etmişlerdir.[3] Theodosius daha ılımlı bir çareye başvurmak ve her yıl üç yüz elli altın pound ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Buna da Hun kralına Roma generali sanı verilerek utanç simgesinin gizlenmesini sağlayan ücret denilmiştir. Barbarların kafa tutması ve Bizans sarayının kalleşçe entrikaları genel dinginliği sık sık bozmaya başladılar.

2. Macaristan, arka arkaya üç İskit kolonisince ele geçirildi: 1) Attila'nın Hunları; 2) altıncı yüzyılda Abare'ler; 3) Türkler ya da Magiar'lar (M.S. 889), ki bu üçüncüler bugünkü Macarların gerçek atalarıdır. İlk ikisiyle olan ilişkileriyse çok karanlık ve masalımsıdır. Matthew Belius'un *Prodromus* ve *Notitia*'sı Macaristan'ın eski ve yeni tarihiyle ilgili çok ilginç ayrıntılarla doludur. Bunun üzerine yapılmış özetlemeleri, *Bibliotheque Ancienne et Moderne* (c. XXII, s. 1-51) ve *Bibliotheque Raisonnee*'de (c. XVI. s. 127-175) gördüm.
3. Socrates 1, VII, b. 43; Theodoret 1, V, b. 36. Kilise yazarlarının sözlerine her zaman güven duyan Tillemont (*Hist. des Emp.*, c. VI, s. 136, 607), ne savaş ne de öyle kimselerin söz konusu olduğunu bildirmektedir.

Dört ulus Hunların boyunduruğundan sıyrıldılar. Romalılar da anlaşmaları gereğince bu başkaldırışı desteklediler. Ne var ki korkunç Rugilas, elçisi Eslaw'ın ağzından şikâyetlerini bildirdi. Senato barış istiyordu, imparator bu isteği onayladı, İskit kökenli ve konsül rütbeli General Plinthas ile, yine bu tutkulu generalin isteğiyle, kestör (quaestor), usta ve deneyimli politikacı Epigenes elçi olarak seçildiler.

Rugilas'ın ölümü görüşmeleri askıda bıraktı. İki yeğeni Attila ve Bleda, amcalarının halefi oldular ve Constantinople elçileriyle bir görüşme yapmaya yanaştılar. Attan inmeye bile gerek görmeksizin, Yukarı Maesia'daki Margus kenti dolayında geniş bir yaylanın orta yerinde konuştular. Hun kralları bu görüşmenin tüm çıkarlarını ve onurunu kendilerine mal ettiler. Barışın Roma imparatoru için tüm utanç verici koşullarını bir bir kaleme aldırdılar. Tuna (Danube) kıyıları üzerinde güvenli ve geniş bir pazar açılmasından başka, yıllık ödentinin de üç yüz elliden yedi yüz altına çıkarılmasını istediler. Ayrıca kaçmış olan tüm Romalı tutsakların, barbar efendilerine her birinin sekiz altın ödemeleri; imparatorun, Hunların düşmanlarıyla ittifak anlaşması yapamayacağı; onun sarayına ya da eyaletlerine sığınmış olan tüm kaçakların, vakit geçirmeksizin, saygısızlığa uğramış efendilerinin adaletine teslim edilmeleri koşullarını koydurdular. Bu adalet, Attila'nın buyruklarıyla, imparatorluk toprakları içerisinde, kral soyundan birçok genç prensin idam edilmesiyle yerine getirildi. Romalılar üzerinde adının korkusunu sindirdikten sonra, Hun kralı, İskitler ülkesinin ve Germanya'nın başkaldıran ya da bağımsız eyaletlerini ele geçirmekle uğraştığı geçici bir süre içerisinde Romalıları rahat bıraktı.[4]

Mundzuk'un oğlu olan Attila, belki de kral soyundan gelen ünlü kökenini[5] Çin imparatorlarına karşı savaşmış eski Hunlar-

4. Bkz. Priscus, s. 47, 48 ve *Hist. de Peuples de l'Europe*, c. V, I, b. XII, XIII, XIV, XV.

5. Priscus, s. 39. Çağımız Macarları onu Nuh'un oğlu Ham'ın otuz beşinci kuşağı saysa da babasının gerçek adını bilememektedirler (De Guignes, *Hist. des Huns*, c. II, s. 297).

dan almaktadır. Attila'nın yapılan betimlemesi bir Kalmuk'un tüm doğal biçimsizliğini ortaya koymaktadır.[6] Geniş bir kafa, esmerlik, içerlek küçük gözler, basık burun, sakal yerine seyrek kıllar, geniş omuzlar, kısa ve dört köşe bir vücut ve orantısız olsa da güçlü ve sert bir insan... Hun kralının kendini beğenmiş hali ve davranışı, öbür insanlardan üstün olduğu duygusunu yansıtıyordu. Uyandırdığı terör etkisini görmekten hoşlanırcasına korkunç bir devinimle gözlerini sağa sola çevirmeyi alışkanlık haline getirmişti. Böyle olmakla birlikte bu yabanıl kahraman acıma duygusundan yoksun değildi. Yalvaran düşmanları onun barış ve bağışlama sözüne güvenebilirlerdi. Attila'nın uyrukları onu haktanır ve hoşgörülü bir efendi olarak tanımlarlardı. Savaşmak onun zevki ve eğlencesiydi. Ne var ki olgun bir yaşta tahta çıktığı zaman, kuzeyin ele geçirilmesi, bileğinin gücünden çok dehasının eseri oldu. Yalın bir askerin körü körüne atılganlığı yerine bir komutanın ustalıklı özenini göstermesini bilmiştir. Kişisel değer romanlardan ve şiirlerden gayri yerlerde pek büyük başarı sağlamak için yeterli değildir. Kazanılan utkunun, barbarlarda bile olsa, toplumun büyük tutkularını harekete geçirmesini ve yönlendirmesini bilen tek bir insanın akli yeteneğine bağlı olması gerekir. İskitler ülkesinin fatihleri olan Attila ve Cengiz Han, gözüpeklik ve büyük akıl bakımlarından soydaşlarına oranla daha alt düzeydeydiler. Gözlemlenebilir ki Hun ve Moğol kralları, kurucularınca halkın aşırı bağlılıkları üzerinde yükseltilmiştir. Bakire Meryem'e benzetilerek mucizevi gebelikle doğum yapan Cengiz'in annesi onu, öbür insanların üzerinde bir yaratık olarak yetiştirdi. Tanrı adına kendisine dünya imparatorluğu verilen Cengiz, Moğollara dayanılmaz bir coşku aşıladı.[7] Attila

6. Jornandes'i (b. 35, s. 661) Buffon'la (*Hist. Naturelle*, c. III, s. 380) karşılaştırınız. Birincisi, haklı olarak, "originis suae sigua restituens," olarak görüyordu. Attila'nın karakteri ve betimlenmesi, olasılıkla Cassiodorus'tan alınmıştır.

7. Abulpharag, *Dynast.*, çev: Pocock, s. 281; Abulghazi Bahader Khan, *Genealogical History of the Tartars*, kısım III, b. 15; kısım IV, c. 3; Petit de la Croix, *Vie de Gengiscan*, 1, I, b. 1, 6. On üçüncü yüzyılda Tataristan'ı gezen misyonerlerin anlatıları halkın düşünce ve dili üzerine bilgi vermektedir. Cengiz, "Tanrı'nın oğlu" diye adlandırılmıştır.

tarafından kullanılan dinsel kurnazlıklar çağının ve ülkesinin anlayışına daha az ustalıklı olarak benimsetilmiş değildi. İskitlerin, savaş tanrısı için üstün saygı duymaları doğaldı. Ancak bu tanrıyı soyut bir kavram içerisinde oluşturmak ya da resimle simgelemek gibi yeteneklerden yoksun oldukları için[8] taptıkları koruyucu tanrılarını bir pala biçiminde temsil ediyorlardı. Bir Hun çobanı, ineklerinden birinin ayağından yaralandığının farkına varmış, kan izlerini dikkatle izleyerek, otların arasında bir kılıcın ucunu görmüş, çekerek yerden çıkarmış ve bunu Attila'ya sunmuş. Kurnaz hükümdar, bu sunuyu, dinsel minnet duygularını belirten bir davranışla kabul etmiş... Mars'ın kılıcının yasal sahibi olarak, evren imparatorluğu üzerindeki tanrısal ve tartışılmaz haklarını açıklamıştır.[9] İskitler, bu durumda dinsel törenlerini yapmışlarsa, geniş bir alanda bir sunak ya da enine boyuna yığılmış ağaçlar dizmişler, Mars'ın kılıcını bu sunağın üzerine koymuşlar, her yıl koyunların, develerin ve yüz köleden birinin kanlarıyla sulamışlardır.[10] Artık bu insan kurbanlarından mı, yoksa savaş alanlarında durmadan döktüğü kanlardan ötürü mü bilinmez, Mars'ın gözdesi olan Attila, fetihlerini kolaylaştıran ve sanki bunları haklı kılan kutsal bir kişiliğe büründü. Barbar hükümdarları, dalkavuklukla ya da dinsel bağlılıkla Hun kralının büyük parıltısından gözlerinin kamaştığını söylüyorlardı.[11] Ulusunun büyük bir bölümünde hükümdarlık hakkını sürdüren

8. "Nec templum apud eos visitur, aut delubrum, ne tugurium quidem culmo tectum cerni usquam potest; sed gladius Barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem regionum quas circumcircant praesulem verecundius colunt." (Ammian. Marcellin., XXXI, 2 ve Lindenbrogius ve Valesius'un bilimsel notları).

9. Priscus bu öyküyü kendi metninde (s. 65) ve Jornandes'ten (b. 35, s. 662) yaptığı alıntıda anlatmaktadır. Yunanların ve Romalıların Mars'ından yaptığı ünlü kılıcı betimleyen geleneğin ya da masalın ve İskitlerin tanrılarıyla ilgili nitelikleri ve adını açıklayabilecek durumdaydı.

10. Herodot, 1, IV, b. 62. Kurban insan ise omzunu kesiyorlar ve kolunu kırıyorlardı. Sonra bu kolu havaya atıyorlar ve odun yığını üzerine düşerken aldığı duruma göre ilerisi için anlam çıkarıyorlardı.

11. Priscus, s. 55. Daha uygarlaşmış bir kahraman olan Augustus, kendisine bakanların gözlerini indirmesini istiyordu ve kendi gözlerinde parıldayan kutsal ateşe dayanılamadığına kendini inandırmayı arzuluyordu. Sueton., (içinde) *August.*, b. 79.

kardeşi Bleda, üstünlüğünü ve yaşamını yitirdi. Bu kötü öldürme eylemi doğaüstü bir istek olarak nitelendirildi. Attila, Mars kılıcını öyle sert kavrıyordu ki böylece bu kılıcın yalnız onun yenilemez kolu için var olduğuna herkesi inandırıyordu.[12] Bize ondan kalan anıtlar yalnızca önemli zaferleri ve devletinin kapladığı geniş ülkelerdir. Hun kralı her ne kadar bilim ve felsefeden hissesini alamamışsa da belki uyruklarının barbarca bilgisizliği dolayısıyla başarılarıyla ilgili anılar sürekli kılınamayacağı için üzüntü duymuştur.

Yabanıl ülkelerle uygar uluslar için toprakları eken kent halkı ile çadırlarda yaşayan çoban ve avcı göçebeler arasında bir ayırma çizgisi çekersek Attila'ya, tüm barbarların hükümdarı sanını haklı olarak verebiliriz.[13] İskitler ile Cermenlerin geniş krallıklarını egemenliği altında birleştiren tek fatih odur. Saltanatı sırasında kullanılan bu kapalı adlandırmalar çok geniş anlamda anlaşılmalıdır. Attila, o zamanlar Tuna kıyılarıyla sınırlanmamış olan Thuringia'yı da toprakları arasına katmıştı. Franklar onu korkunç bir komşu olarak görüyor ve kuvveti karşısında saygı duyuyorlardı. Attila'nın komutanlarından biri, Ren kıyılarında yurt tutmuş Burgundia'lıları cezalandırarak yok etti.

Baltık Denizi'yle ayrılmış durumdaki İskandinav krallıklarını ve okyanus adalarını buyruğu altına aldı. Hunlar, o zamana dek, saldırıcıların açgözlülüğüne karşı, halkının gözüpekliği ve iklim koşullarının sertliği yüzünden elde edilmesi olanak dışı kalmış kürk haracını bu kuzey ülkelerinden alabiliyorlardı. Doğu yönünden İskit bozkırları üzerinde Attila'nın otoritesine bir sınır çekmek güçtü. Bununla birlikte bunun Volga kıyıları

12. Kont de Buat (*Hist. des Peuples de l'Europe*, c. VII, s. 428, 429) kardeşini öldürmesi konusunda Attila'yı haklı göstermeye çalışıyor ve Jornandes ile o dönem kronikçilerinin tanıklıklarını reddeder görünüyor.

13. "Fortissimarum gentium dominus, qui inaudita ante se potentia colus Scythica et Germanica regna possedit." (Jornandes, b. 49, s. 684; Priscus, s. 64, 65). De Guignes (c. II, 295-301), Çin üzerindeki bilgileriyle Attila'nın tarihi ve imparatorluğu hakkında yeterli bilgiye sahipti.

olarak saptandığını söyleyebiliriz. Halklar, Hunların hükümdarından sadece savaşçı değil, sihirbaz olduğunu düşündükleri için de korkuyorlardı.[14] Geougen'lerin hanına saldırdı ve yendi. İttifak antlaşması yapmak üzere Çin'e elçiler gönderdi. Hun kralına boyun eğmiş olan uluslar arasında sayıları, değerleri ve şeflerinin kişisel yetenekleriyle ün salmış Gepidae'ler ile Ostrogotlar da bulunmaktaydı. Gepidae kralı ünlü Ardaric, Attila'nın akıllı ve bağlı danışmanlığını yapıyordu. Hun kralı onun gözüpekliğini ve büyük zekâsını beğeniyor, ayrıca Ostrogotların kralı Walamir'in dingin ve alçak gönüllü erdemlerini seviyordu. Adı sanı duyulmamış krallar ve emrinde hizmet eden savaşçı oymak şefleri yalın birer muhafız ya da uşak niteliğiyle çevresinde diziliyorlardı. Gözlerini onun bakışlarından ayırmıyorlar, en küçük bir hoşnutsuzluk belirtmesinde korkudan titriyorlar, ilk işareti üzerine, tek sözcük söylemeden buyruklarını yerine getiriyorlardı. Barış zamanında ona bağlı çok sayıda hükümdar, sırasıyla nöbete giriyor ve kendi askerleriyle muhafızlık görevi yapıyorlardı. Attila tüm kuvvetlerini topladığı zaman ordusunun toplamı beş yüz bin, kimi kaynaklara göre, yedi yüz bin barbar askerini buluyordu.[15]

Hunların elçileri, Avrupa'da ve Asya'da komşuları olduklarını, bir yandan Tuna'dan Tanais'e dek yayılmış bulunduklarını Theodosius'a anımsatarak dikkatini çekiyorlardı. Babası Arcadius'un saltanatı sırasında, serüvenci birtakım Hunlar Doğu'nun eyalet-

14. Bkz. *Hist. des Huns*, c. II, s. 296. Geougen'lerin inanışına göre Hunlar, istedikleri zaman yağmur yağdırabilir, rüzgârları ve fırtınaları devindirebilirlerdi. Bu şaşılası kuvvet Gezi taşından geliyor, diye biliniyordu. On dördüncü yüzyılın Müslüman Tatarları savaşı kaybetmelerini bu taşın sihirli gücünden bildiler. Bkz. Cherefeddin Ali, *Hist. de Timur Bec*, c. I, s. 82-83.

15. Jornandes, b. 35, s. 661; b. 37, s. 667. Bkz. Tillemont, *Hist. des Empereurs*, c. VI, s. 129, 138. Corneille, uyruğu olan krallara karşı takındığı gururlu davranışın altını çizmektedir.

"İki kralımız gelmediler... Onlara densin ki,
kendilerini çok beklettiler, Attila'nın canı sıkılıyor."

Gepidae ve Ostrogot iki kral büyük politikacılar ve sevgili âşıklar gibi betimlenmiş. Tüm oyun, dehasını göstermeden şairin yanılgılarından başka bir şey içermemektedir.

lerine akınlar yapmışlar, çok sayıda ganimet ve tutsak alarak geri çekilmişlerdi.[16] Gizli bir yoldan Hazar Denizi kıyıları boyunca ilerlediler, Ermeni ülkesinin karlı dağlarını aştılar, Dicle (Tigris), Fırat (Euphrates) ve Kızılırmak'ı (Halys) geçtiler, süvarilerini Kapadokya'nın çok nitelikli atlarıyla dolanarak Kilikya'nın yüksek yerlerini ele geçirdiler ve Antioch (Antakya) kapılarına dek uzandılar. Yaklaşmaları Mısır'ı titretti. Kutsal Toprakların keşişleri ve hacıları Hunların gazabına uğramamak için gemilere binmeye can attılar. Doğulular bu istilanın salmış olduğu terör havasını unutmuş değillerdi. Bu gibi her yana kafa tutabilecek serüvenciler olsa olsa Attila'nın uyruklarından olabilirdi. Bu fırtınanın Persler üzerine mi yoksa Romalılara mı yöneleceği konusunda kaygılı beklentilere düşüldü. Hun kralına bağlı kimi büyük temsilciler onun buyruğuyla, imparatorla ya da Batı komutanıyla bir ittifak ve ordu birliği anlaşması imzalamaya gitmişlerdi. Roma'da bulundukları sırada, Doğu'da yaptıkları yeni harekâtlardan biriyle ilgili bilgiler verdiler: Romalıların Maeotis sandıkları bir bozkırı ve bataklığı geçtikten sonra dağları da aşmışlar ve on beş gün sonra Media sınırına vararak daha önce bilmedikleri Basic ile Cursic kentlerine dek ilerlemişler, Media yaylalarında Pers ordusuyla karşılaşmışlardı. Anlattıklarına göre, hava ok yağmurundan kararmış, Hunlar sayı üstünlüğü karşısında savaşı sürdürememişler. Güç koşullar altındaki çekilişlerini çeşitli yollardan yapmışlar. Aldıkları ganimetlerden büyük bir bölümünü yitirmişler ve toparlanmak, sonra da öç almak ama-

16. "Alii per Caspia claustra
Armeniasque nives, inopino tramite ducti
Invadunt Orientis opes: jam pascua fumant
Cappadocum, volucrumque parens Argaeus equorum.
Jam rubet altus Halys, nec se defendit iniquo
Monte Cilix; Syriae tractus vestantur amoeni
Assuetumque choris, et laeta plebe canorum,
Proterit imbellem sonipes hostilis Orontem."
(Claudian, [içinde] *Rufin.*, 1, II, 28-35). Ayrıca bkz. Eutrop., 1, I, 243-251 ve duygularını yazan Jerom'un betimlemesi, c. I, s. 26, (içinde) Heliodor., s. 200, (aktaran) Ocean. Philostorgius (1, IX, b. 8) bu saldırıdan söz etmektedir.

cıyla ulusal kamplarına dönmüşler. Çalımlı görünüşlerine karşın bu elçilerin içtenlikli konuşmalarında Attila'nın karakterini ve tutkusunun amaçlarını tartışmaları karşısında Constantinople temsilcisi Hun ordularının uzun süre Sasani hükümdarlarıyla çetin ve sonu belirsiz savaşlara girişeceği hayaline kapıldılar. Ama daha uyanık olan İtalya Romalıları bu tür bir umuda kapılmanın delice ve tehlikeli olduğunu Doğulu kardeşlerine bildirdiler ve Medler ile Perslerin Hunlara karşı koyamayacaklarını, kolayca kazanacakları zaferle Hunların gurur ve güçlerinin daha da artacağını ve şimdiki halde hafif bir haraçla ve Theodosius'un komutanı sanıyla yetinen Attila'nın, Romalıları her yandan bağlayacak sert ve utanç verici koşullar ileri sürerek bunları zorla kabul ettireceğini ileri sürdüler ve onları bu düşüncelere inandırdılar.[17]

Avrupa ve Asya devletleri, kendilerini korkutan tehlikeyi savuşturma çaresini ararken, Attila'nın ittifakından yararlanan Vandallar Afrika'yı ellerinde tutmayı sürdürüyorlardı. Ravenna ve Constantinople sarayları bu değerli eyaleti geri alabilmek için kuvvetlerini birleştirmişlerdi ve Sicilya limanları şimdiden gemilerle ve askerî hazırlıklarla kaynaşır duruma gelmişti. Kurnaz Genseric bu harekât hazırlığını gizlice öğrendi ve Hun kralını, Doğu İmparatorluğu'nu istila etmesi için kışkırttı. Pek de önemli sayılmayacak bir olay kanlı bir savaşın nedeni ve bahanesi oldu.[18] Margus antlaşmasının sonucu olarak Tuna'nın kuzey yakasında, bir Roma kalesinin koruması altında Constantia (Köstence) adı verilen açık bir pazar kurulmuştu. Barbar askerlerinden bir grup, ticaret güvenliğini bozdular ve bu kaleyi yerle bir ettiler. Hunlar bu ağır sataşmayı bir dengiyle karşılama

17. Görüşmelerin özgünü için Priscus'a bakınız, s. 64, 65.

18. Priscus, s. 331. Tarihi, savaşın (Evagrius, 1, I, b. 17) ayrıntılı öyküsünü kapsamaktadır. Bize, elçiliklere rapor edilmiş özetlerden başka bir şey kalmadı. Bu yetersiz bilgiyi aldığımız yazarlar özgün eseri görmüş ve incelemişlerdir: Jornandes, Theophanes, Kont Marcellinus, Prosper-Tyro ve İskenderiye kroniğinin yazarı. De Buat (*Hist. des Peuples de l'Europe*, c. VII, b. XV) bu savaşın nedenini, olaylarını ve süresini incelemiş ve 444 yılının sona ermesinden önce bitmiş olduğunu tahmin etmiştir.

eylemi olarak gösterdiler ve Margus piskoposunun kendi ülkelerinde, kendi krallarından birinin hazinesini ele geçirdiğini ileri sürdüler. Hazinenin ve Attila'nın adaletinden kaçmış olan kilise babasıyla öbür uyrukların kendilerine geri verilmesini istediler. Bizans sarayının ret yanıtı savaş işareti oldu. Maesia halkı, hükümdarlarının yüce gönüllü tutumunu önce alkışladılar. Ne var ki Viminiacum'un ve dolaylardaki kentlerin yıkılması, karşı karşıya kaldıkları tehlikeleri onlara gösterdi. Bu yüzden gevşediler ve ülkesinin güvenliği yolunda günahsız ve saygıdeğer bir yurttaşın kurban edilebileceğini savundular. Şehit tacı giymek hevesinde olmayan Margus piskoposu onların niyetinden kuşkulandı ve bunu önlemeye karar verdi. Hun hükümdarıyla kişisel olarak görüşme yaptı, antlar verilerek güvenliği sağlandı. O da bunun karşılığında, barbarlardan oluşan çok sayıda askeri gizlice Tuna kıyısında toplatarak, uygun bir saatte, kentin kapılarını kendi eliyle onlara açtı. Bir hainlikle elde edilen bu elverişli durum, çok daha önemli ve sonuç getirici galibiyetlere yol açmış oldu. Kaleler ve palankalarla donatılmış bir savunma düzeni Illyria sınırlarını koruyordu. Her ne kadar çoğu bir kuleden ve az sayıda askerden oluşmaktaysa da olağanüstü olmayan hallerde, düzenli bir kuşatma yapma gücü olmayan ve buna girişecek kadar bekleme gücünü kendinde göremeyen düşman akınlarını püskürtmeye, hiç değilse durdurmaya yeterli olabiliyorlardı. Hunların korkunç kalabalığı ise bu zayıf engelleri kısa zamanda ortadan kaldırdı.[19] Sirmium, Singidunum, Ratiaria, Marcianopolis, Naissus ve Sardica kentleri yakılarak kül haline getirildi. Attila'nın komutasındaki sayısız barbar askeri, Euxinus'tan (Karadeniz) Adriyatik'e dek yaklaşık beş yüz millik bir alanda tüm ülkeleri ele geçirdiler ve yakıp yıktılar. Ne var ki bu büyük tehlike bile Theodosius'u eğlencelerinden ve ibadetlerinden alıkoyamadı ve Roma lejyonlarının başına geçmesini özendiremedi. Bununla

19. Procopius, *de Edificiis*, I, IV, b. 5. Bu kaleler İmparator Justinianus tarafından yeniden kurulmuş ve yetkinleştirilmişse de Hunların gücüne ve ellerinde bulundurduklarına halef olan Abare'ler tarafından hemen yıkılmıştır.

birlikte, Afrika'daki zorbaya saldırmak için Sicilya'ya göndermiş olduğu birlikleri acil olarak geri getirtti. Pers sınırlarındaki garnizonları da getirterek hepsini Avrupa'da topladı. Roma ordusunun asker sayısı çok büyümüştü; elverir ki generaller komuta edebilsinler, askerler de bu komutları dinlesinlerdi. Bu ordu, art arda yapılan üç savaşta da yenilgiye uğradı.

İlk ikisi, Tuna'yı Haemus Dağı'ndan ayıran büyük ovalardaki Utus kıyısında ve Marcianopolis surları önünde oldu. Yenen düşman tarafından sıkıştırılan Romalılar, Chersonesus (Gelibolu) yarımadasına doğru çekildiler ve bu dar yarımadada üçüncü ve kesin bir yenilgiye daha uğradılar. Bu ordunun yok edilmesi sonunda Attila, Hellespont'tan (Çanakkale) Thermopylae'ye ve Constantinople'un dış mahallelerine dek tüm ülkenin mutlak efendisi oldu. Hiçbir engelle karşılaşmaksızın ve acımaksızın, Trakya ve Makedonya eyaletlerini yakıp yıktı. Hadrianople (Edirne) ve Heraclea (Ereğli) kentleri belki bu büyük istilanın dışında kalmış olabilirler. Eski yazarların ileri sürdüğüne göre, Doğu imparatorluğunun yetmiş kenti yakılıp yıkılmış ve tam anlamıyla yok olmuşlardı.[20] Constantinople'un surları Theodosius'u, sarayını ve ürkek halkını korudu. Ne var ki yakın bir zamanda depremle sallanmışlardı. Elli sekiz kulenin çökmesi büyük gedik açılmasına neden olmuştu. Bunlar kısa zamanda onarıldı. Batıl inançların yarattığı panik bu depremin tehlikesini artırdı. Halkın vardığı kanıya göre Tanrı, ne yasa ne konuşma ne de Romalıların dinini bilen bu İskit çobanlarına imparatorluğun başkentini teslim etmek istiyordu.[21]

Güney imparatorluklarının tüm istilalarında İskit çobanları yabanıl ve yıkıcı ruhlarını ortalığa yaydılar. Kıyıma ve hay-

20. "Septuaginta civitates," diyor Prosper Tyro, "depredatione vastatoe." Kont Marcellinus'un sözleri daha da anlatımlıdır: "Pene totam Europam, invasis excisisque civitatibus atque castellis, conrasit."

21. Tillemont (*Hist des Empereurs*, c. VI, s. 106, 107), Constantinople'dan Antioch'a ve İskenderiye'ye dek duyulan bu depremden söz ettiği gibi tüm kilise yazarları da bunu anlatmaktadırlar. Popüler bir vaizin elinde güçlü bir araç olur.

dutluğa karşı olan savaş yasaları iki kişisel çıkar ilkesi üzerine kurulmuştur: kazanılan zaferden elde edilebilecek ılımlı yarar ve düşmanın eline fırsat geçince harekete geçebileceği korkusu. Bu gibi korku ve umut düşünceleri çoban yaşamı sürdüren uluslarca bilinmeyen şeylerdir. İlkel töreleri şatafatla ve din ile değişikliğe uğramadan önce Attila'nın Hunları ile Moğolları ve Tatarları birbirine benzetmek yanlış olmazdı. Doğu tarihinin tanıklığı Romalıların yetersiz ve kesintili tarihleri üzerine biraz ışık tutabilir. Çin'in tüm kuzey eyaletlerini boyunduruğu altına alan Moğollar, zaferin ilki dolayısıyla değil, soğukkanlılıkla düşünerek, tüm halkını yok etmeyi ve memleketi, sürülerine otlak yapmak için taş taş üstünde bırakmamayı tasarlamışlardı. Cengiz Han'a daha yumuşak koşulları benimsetmeyi başaran bir Çinli devlet adamı[22] bu korkunç tasarının uygulanmasını engelleyebilmişti. Moğolların ele geçirdikleri Asya kentlerinde, bir çeşit yöntem ve düzenle uyguladıkları zafer sonrası kıyımlarını Hunların da yapabileceği şüpheliydi. Bir kentin tüm halkı, yakınlardaki bir ovada toplanmaya zorlanmıştı. Bunlar üç bölüme ayrıldı. Birinci bölüm, yenik garnizon askerleriyle eli silah tutacak yaştaki erkeklerden oluşuyordu ki haklarındaki hüküm hemen uygulamaya konulacaktı; ya Moğolların arasına asker olarak katılacaklar ya da kendilerini kuşatmış ve okları gerilmiş, mızrakları kaldırılmış durumda bekleyen birliklerce hemen öldürüleceklerdi. Genç ve güzel kızların, her sınıf ve meslekten zanaatkâr ile işçilerin ve fidye alınabileceği umulan tüm kimselerin bulunduğu ikinci bölüm, eşit sayılarda ya da ad çekimiyle, ordudaki derecelerine göre Moğollar arasında paylaşılacaktı. Yaşamları ya da ölmeleri yenenler için hiçbir anlam ve ilgi taşımayanlar ki bunlar üçüncü bölümü oluşturuyordu, yararlı ve de-

22. Moğolların imparatoruna, sahip olduğu Petcheli, Chantong, Chansi ve Leaotong eyaletlerinin her yıl sağlayacağı beş yüz bin ons gümüş, dört yüz bin ölçek pirinç ve sekiz yüz bin parça ipekten oluşan haracı vermeyi önermişti. Gaubil, *Hist. de la Dynastie des Mongous*, s. 58, 59. Yelut Chousay adındaki bu yüksek görevli, akıllı ve erdemli bir insandı, vatanını kurtardı ve yenenleri de uygarlaştırdı.

ğerli ne varsa alıp götürülmüş olan kente dönmek serbestliğine kavuşuyorlardı. Dostlarından, ana babalarından ve yaşamın tüm araç ve gereçlerinden yoksun kalmış olan bu mutsuz insanlar, doğdukları yerin havasını solumak için bile haraç ödüyorlardı. İşte, sert davranmamak gerektiğine inansalar bile Moğolların tutumu böyleydi.[23] Bununla birlikte, en küçük bir kızma konusu, keyiflerini bozacak en ufak bir neden, hiç ayrım yapmadan tüm halkı genel kıyıma uğratmaya yetiyordu. Birçok kenti öylesine yakıp yıkmışlardı ki bunların yerinde, kendi deyişleriyle, atlar, tökezlemeden dörtnala kalkabilirlerdi. Cengiz Han'ın orduları, Horasan'ın Maru, Neisabour ve Herat gibi üç büyük merkezini yıkmışlardı. Buralarda can verenlerin sayısı dört milyon üç yüz kırk bine varıyordu.[24] Daha az barbar bir çağda dünyaya gelmiş ve Muhammet dininde yetişmiş olan Timurlenk de Attila'dan daha az gaddar olmadı.[25] Bu ikisi de öldürmede ve yıkmada birbirinden aşağı kalmadığına göre her ikisine de "Tanrı'nın cezası"[26] sıfatını vermek yanlış olmayacaktır.

Güvenle söylenebilir ki Hunlar, çok sayıda Romalıyı tutsak

23. Örneklerin sonu gelmez; meraklı okuyucular, Petit de la Croix'nın yazdığı Cengiz Han'ın yaşamını, Moğolların tarihini ve *History of the Huns*'un on beşinci kitabını inceleyebilirler.

24. Maru'da 1.300.000, Herat'ta 1.600.000, Neisabour'da 1.747.000. D'Herbelot, *Bibliotheque Orientale*, s. 380, 381. D'Anville'in sayılarını rakamı rakamına izliyorum. Ne var ki Perslerin kayıplarını çok göstermek, Moğolların da başarılarını abartmak istediklerini göz önünde tutmak gerekir.

25. Methiyeci Cherefeddin Ali, bize korkunç örnekler vermektedir. Delhi önündeki ordugâhında Timur, Hintlilerin kendi vatandaşlarından kurulu orduyu görünce sevinç gösterisinde bulunmaları dolayısıyla yüz bin Hintli tutsağı öldürtmüştür (*Hist. de Timur Bec*, c. III, s. 90). İsfahan halkı, çeşitli kulelerin yapımında kullanılmak üzere yetmiş bin insanın kafatasını ona sağlamıştır (id., c. 1, s. 434). Bu haraç, Bağdat'ta başkaldırmış olanlar için de uygulanmıştır (c. III, s. 370); Cherefeddin'in, subaylardan elde edemediği sayıyı başka tarihçi (Ahmed Arabsiada, c. II, s. 175, çev: Manger) doksan bin baş olarak saptamıştır.

26. Eskilerin (Jornandes, Priscus vb.) bu sıfat üzerine bir kanıları yoktur. Çağımız Macarlarının imgelemelerine göre bu sıfat Galyalı bir keşiş tarafından Attila için söylenmiş ve Hun kralı da bundan hoşlanarak sanları arasına koymuştur (Mascou, IX, 23 ve Tillemont, *Hist. des Empereurs*, c. VI, s. 143).

ederek imparatorluk eyaletlerini insansız bırakmışlardır. İşini bilen bir devlet düzenleyicisinin elinde bu bilgi ve beceri sahibi tutsaklar, İskit bozkırlarında bilimi ve sanatları yaygın hale getirebilirlerdi. Bu tutsaklar Attila'nın imparatorluğunu oluşturan göçebe oymakların her birine dağıtılmış bulunuyorlardı. Barbarlar, bir tutsakta değer olarak, yalnız güçlülük, güzellik ve ne kadar fidye getirebileceğini görüyorlardı. Teslis ve Tanrı'nın insan biçiminde somutlaşması üzerine yapılan dinsel tartışmalarda derin bilgiler saçmış olan bir tanrıbilimcinin değeri onların gözünde pek esaslı yer tutmuyordu. Bununla birlikte tüm dinlerin dinsel görevlilerine saygı gösteriyorlardı. Hıristiyan misyonerler, hükümdarın kendisine ve sarayına yaklaşmaksızın İncil'i yaymaya başarıyla çalıştılar.[27] Bölüşme düşüncesini bile bilmeyen çobanların, hukuktan ve onu meslek olarak yapanlardan da nefret etmeleri doğaldı.[28] Sürekli olarak birbirleriyle kaynaşmış olan Hunlar ile Gotlar, dillerinde de birbirinden alışverişte ve karşılıklı benimsemelerde bulunuyorlardı. Latince askerî bir dil olduğundan, Doğu İmparatorluğu'nda bile tüm barbarlar bu dili konuşmak istiyorlardı.[29] Yunan dilinden ve bilimlerinden ise tiksiniyorlardı. Bilginin ve filozofun pohpohlanmaya alışmış gururu, tutsaklık arkadaşı olan güçlü kuvvetli uşağın yeğ tutulduğunu görerek inciniyordu. Mekanik sanatlarda da Hunlar yalnız kendi işlerine yarayanlara bakıyor, ancak bunları destekliyorlardı. Attila'nın gözdelerinden biri olan Onegesius, tutsağı olan mimara bir banyo yaptırdı ama bu, şatafatın tek bir örneği olarak kıldı. Barbarlar genellikle çilingirleri, dülgerleri, silahçıla-

27. Aziz Chrysostom'un misyonerleri, Tuna'nın öbür yanında, çadır ve arabalarda yaşayan çok sayıda İskit'i Hristiyan yapmışlardı. Theodoret, 1, V, b. 31; Photius, s. 1517. Müslümanlar, Nestorian'lar ve Latin Hristiyanları, misyonerlerle iyi ilişkiler kuran rakipleri Cengiz Han'ın oğullarını ve torunlarını elde edeceklerinden emin bulunuyorlardı.

28. Varus ile lejyonlarını yok etmiş olan Cermenler, Roma yasalarına saldırmış ve Romalı hukukçulara öfkelenmişlerdi. Barbarlardan biri, bir avukatın dilini kesip dudaklarını da birbirine diktikten sonra, sevinçli bir haykırışla, artık yılanın ıslık çalamayacağını söylemişti (Florus, IV, 12).

29. Priscus, s. 59. Öyle görünüyor ki Hunlar, fakir ve sert olan kendi dillerine Gotların ve Latinlerin dillerini yeğ tutuyorlardı.

rı hem barış zamanındaki işlerde hem de savaş için gerekli araç ve gereç yapımında çalıştırıyorlardı. Hunlar her ne kadar ölümü hiçe saysalar da hastalıklardan ve acı çekmekten korkuyorlardı ve galibin gururu kendisini hastalıktan kurtaracağına ve yaşamını uzatabileceğine inandığı bir tutsağın karşısında silinip gidiyordu.[30] Bir barbar, mutlak efendisi olduğu bir tutsağı, kızdığında hırpalayabilirdi. Ne var ki Hunlar, baskı düzeni izlemezler, çoğu zaman kölelerinin gözüpekliğini ve çalışkanlığını ödüllendirmek için onları serbest bırakırlardı.[31] Elçiliği nedeniyle çok bilgi aktarmasına olanak bulan tarihçi Priscus, Attila'nın ordugâhında, kendisini Yunanca selamlayan ama yüzü ve giyiniş biçimi zengin bir İskitli olduğunu gösteren birisiyle karşılaşmıştı. Viminiacum kuşatmasında, dediğine göre, servetini ve özgürlüğünü yitirmişti. Kölesi olduğu Onegesius, Romalılara ve Acatzire'lere karşı gösterdiği hareketleri nedeniyle onu, Hunlar arasında dünyaya gelmişçesine savaşçılar sınıfına yükseltmişti. Üstelik evlilik ve babalık bağlarıyla da Hunlara karışmıştı. Savaş ona, eskiden yitirdiği servetini, tefecilik yoluyla yeniden kazandırmıştı. Efendisi onu sofrasına kabul ediyor, Hristiyanlığı bırakmış olan bu Yunan, mutluluğunun kaynağı olan böyle bir köleliği taparcasına seviyordu. Öyküsünü, Roma yönetiminin elverişli ve kötü yanlarını belirten kanılarını saymakla sürdüren eski Hristiyan'a Priscus pek güçlü yanıtlar veremiyordu. Onegesius'un azatlısı, sallanan bir imparatorluğun kusurlarını keskin renklerle ortaya döktü. O kusurlar ki uzun süre kendisini de kurbanları arasında tutmuştu. Uyruklarını korumak için çok yetersiz olan imparatorların kıyıcı zırvalıkları yüzünden bu uyruklar kendilerini de

30. Philip de Comines, XI. Louis'nin son saatlerini çizen çok değerli tablosunda (*Memoires*, 1, VI, b. 12), daha beş ay önce, müstebit hükümdardan elli dört bin kron (*crowns*) ve zengin bir piskoposluk alan hekiminin kendini bilmezliğini betimliyor.

31. Priscus (s. 61) tutsakların canını koruyan Roma yasalarının adaletini göklere çıkarıyor. Tacitus Cermenlerden şöyle söz ediyor: "Occidere solent non disciplina et severitate, sed impetu et ira, ut inimicum, nisi quod impune." (*De Moribus Germ.*, b. 25). Attila'nın uyrukları olan Heruli'ler, tutsakları üzerinde can ve ölüm hakkı istediler ve kullandılar. Agathias'ın ikinci kitabındaki çarpıcı örneğe bakınız.

savunamaz duruma düşmüşlerdi. Vergilendirilmedeki aşırı ağırlık baskılı bir tahsil sisteminin alabildiğine kötü uygulanmasıyla daha da dayanılmaz biçime dönüşmüştü. Bir sürü yasanın üst üste yığılışıyla bunlar da birbirini işlemez hale sokmaktaydı. Adaletin ağır işlemesi ve formalitelere boğulmuş olmasından başka genel bozukluk, zengini daha zengin kılıyor, yoksulun yaşam koşullarını çok ağırlaştırıyordu. Vatan sevgisinin uyandırdığı bir duygu, bir an için bu tutsağın yüreğinde ışıldar gibi oldu ve sel gibi gözyaşı dökerek, en ussal ve en esenlikli kuruluşları bozup yozlaştırmış olan magistra'ların suçu, belki de yetersizliği nedeniyle yanıp yakındı.[32]

Batı Romalıların ürkek ve bencil siyasası Doğu İmparatorluğu'nu Hunların öç almalarına bırakmıştı.[33] Hükümdarın dehası orduların yok olmasından boşalan yeri doldurmuyor, gözüpeklik ve disiplin eksikliğini gidermiyordu. Hiç kuşkusuz o sıralarda yine Augustus ve "yenilmez" sanını sürdüren Theodosius, aşağılayıcı bir barışın koşullarını buyruk verircesine yazdıran Attila'nın bağışlamasını yalvaracak bir düzeye inmişti: 1) Doğu imparatoru, açık ya da dolaylı bir anlaşma gereğince, Tuna'nın güney kıyısındaki Singidunum ya da Belgrad'dan Trakya bölgesindeki Novae'ye dek geniş toprakları terk ediyordu. Genişliği, yalın bir anlatımla on beş günlük yürüyüş gerektirmekteydi. Ne var ki ulusal pazarın yerini değiştirme konusunda Attila'nın yaptığı öneri, bu toprakların içerisinde Naissus'un bulunduğunu ortaya çıkardı. 2) Hun kralının istediğine ve elde ettiğine göre, yıllık haraç yedi yüz altından iki bin yüze çıkıyordu. Ayrıca hemen ödenmek üzere savaş giderlerini karşılamak ya da bahane olarak ileri sürülen çalmanın yerine geçmesi için altı bin altın pound koşulu konuldu. Denebilir ki böyle bir istek karşısında Doğu İmparatorluğu ancak birkaç bireyin serveti kadar borçlanmış

32. Priscus'ta bu görüşmenin tamamına bakınız, s. 59-62.

33. "Nova iterum Orienti assurgit ruina... quum nulla ab Cocidentalibus ferrentur auxilia." Prosper Tyro bu kroniği Batı'da yazdı ve görünüşe göre gözlemi bir taşlamayı içeriyor.

bulunacaktır. Ama bu kadar küçük bir parayı devşirip kotarmak için bile devlet hazinesinde sarsıntılar ve düzensizlikler oldu. Halkı inleterek alınan vergilerin büyük bir bölümü, birçok haydudun yol kesmeleriyle imparatorluk hazinesine ulaşamıyordu. Theodosius, gelirini, imparatorluk görkemliliği ve Hristiyanlık sadakası adı altında, savurganlık ve yararsız gösteriş içerisinde gözdeleriyle har vurup harman savuruyordu. Olağanüstü gelirler de önceden kestirilemeyen askerî hazırlıkların gereksinimine harcanarak tükenmişti. Attila'nın sabırsız açgözlülüğünü karşılamak için senatörlere kişisel ve ağır bir vergi yükümlülüğü konularak -keyfî biçimde- salındı. Soyluların fakirliği, karılarının takılarını ve konaklarının süslemelerini satmaya onları zorladı.[34]
3) Görünüşe göre Hun kralı, otoritesi altına isteyerek ya da zorla girmiş kimselerin üzerindeki hâkimiyetini yitiremeyeceğini bir hukuk ilkesi olarak ileri sürüyordu. Bu ilkeye göre, şu sonuca varıyordu: Attila'nın vardığı sonuçlar tartışılmaz güçte yasalardı, ki savaşta tutsak olmuş Hunlar, fidye istenmeden ve vakit geçirilmeksizin geri verilmelidir. Her Romalı kaçak tutsaklara gelince, onlar, özgürlüklerine kavuşabilmek için on iki altın ödeyeceklerdi ve Hunların sancağı altından kaçan askerler koşulsuz ve bağışlanma sözü istenmeden geri verileceklerdi.

Bu utanç verici antlaşmanın yerine getirilmesi için, ağır işkencelere katlanmayı istemeyen ünlü soylardan gelmiş kaçakları öldürmek üzere imparatorluk subayları gönderildi. Bu olaydan sonra Romalılar, Theodosius tahtına yüz sürerek yalvaranları, ister iyi niyetle, ister zor altında koruyamadıkları için, İskit ülkesi halklarının tüm güvenini yitirdiler.[35]

---

34. Chrysostom'un betimlemesine, daha doğrusu taşlamasına inanılacak olursa, Constantinople'daki o zamanın rayiciyle lüks eşyanın satışından büyük paralar elde edilebilirdi. Zengin vatandaşların evlerinde, bir som gümüşten ve iki kişinin taşıyabileceği, at üzerinde masa, kırk libre ağırlığında som altın vazo, altın kupa, tabaklar vb. bulunurdu.
35. Pek de düzenli ve incelikli bir anlarımı olmayan antlaşmanın maddeleri Priscus'ta bulunmaktadır (s. 34, 35, 36, 37, 53 vd.). Kont Marcellinus bir avunma çıkardığını savunmaktadır: 1) Attila'nın kendisi de barış ve daha önce geri çevirdiği armağanları çok istiyordu; 2) aynı sırada Hint elçileri de imparator Theodosius'a çok güzel bir kaplan

Ne tarihçilerin ne de coğrafyacıların, başka hiçbir yerde adından söz etmedikleri ünsüz ve küçük bir kentin sarsılmaz tutumu imparatorun ve imparatorluğun tüm zayıflığını duyurdu. Illyria'nın yakınında, Trakya'da bulunan Azimus ya da Azimuntium, gençlerinin savaş ruhuyla, seçtiği şeflerin yetenekleriyle ve barbar ordusuna karşı elde ettiği başarılarla kendini göstermişti.[36] Hunların gelmesini beklemeden, Azimunti'liler onlara saldırdılar ve Hunlar bu çekinceli yerden uzaklaştılar; sığınanlar ve kaçaklarla askerî güçlerini toparladılar. Anlaşmanın imzalanmasından sonra Attila, Azimunti'liler, antlaşma koşullarına uymaya imparatorca zorlanmazsa yeni bir savaş açmakla Romalılara gözdağı verdi. Theodosius'un temsilcileri, bağımsızlıklarını bu kadar gözüpeklikle savunmuş olan insanlar üzerinde hiçbir otorite kuramayacaklarını alçak gönüllülükle dile getirdiler. Hun kralı, Azimunti halkıyla görüşmeyi kabul etti. Azimus halkı sürüleriyle birlikte baskına uğramış olan birkaç çobanın eski haklarına kavuşturulmasını istediler. Araştırma yapılması benimsenmekle birlikte sonuç elde edilemedi. Ne var ki Azimunti'liler, ellerinde tuttukları iki barbarı geri vermeden önce kendi hemşehrilerinin Hunların elindeki tutsaklar arasında kalmadığını bildirmeleri yolunda onları yemin etmek zorunda bıraktılar. Attila, onların verdiği inançlara çok inanmak istedi. Azimus'lular, tutsaklarının geride kalanlarını kılıçtan geçirdiklerini ve kendilerine sığınan asker kaçaklarıyla tüm Romalıları hemen geri gönderme geleneklerine uyacaklarını bildirdiler. Vicdan hallerini inceleyen casuist'ler, Aziz Augustin'in sert düşüncelerine, Aziz Jerom'un ya da Aziz Chrysostom'un daha yumuşak duygularına gösterdikleri eğilim oranında bu yararlı yalanı kınayacak ya da hoş

armağan etmişlerdi.

36. Priscus, s. 35, 36. Procopius'un (*de Edificiis*, 1, IV, b. 11, c. II, s. 92, Paris) sözünü ettiği Trakya'nın yüz seksen iki kale ve şatosu arasında Esimontou adındaki birisinin konumu, kapalı bir biçimde Anchialus ile Euxinus (Karadeniz) yakınında saptanmıştır. Azimuntium'un surları ve adı Justinianus zamanında da durmaktaydı. Ne var ki Roma hükümdarlarının ürkek kıskançlığı o savunucuların köküne titizlikle kibrit suyu ekmiştir.

göreceklerdir. Tüm asker ve sivil devlet adamlarının şu noktada birleşmeleri gerekir ki Azimuntium halkının savaşçı ruh ve sayısı özendirilip yaygınlaştırılmış olsaydı Barbarlar, kısa süre içerisinde imparatorluğun gücüne saygı duyma zorunda kalacaklardı.[37]

Theodosius'un, onurunu ayaklar altına almakla barışı elde edebileceğini ve ürkekliğinin kendisini yeni saldırılardan koruyacağını ummak olası değildi. Art arda beş altı elçi kurulları geldi ve Attila'nın temsilcileri antlaşmanın tam ve eksiksiz olarak uygulanması için gözdağları verdiler.[38] İmparatorluğun korumasından yararlanmayı sürdüren birtakım sığıntı ve asker kaçakları olduğunu -adlar uydurarak- bildirdiler ve bu konuda kralları hemen isteklerini elde edemezse, oymaklarının hınç ve öfkesini durdurabilmesinin olanaksız hale geleceğini söylediler. Bu görüşmeleri sürdürmeye Hun kralını zorlayan gurur ve çıkar güdülerinden ayrı olarak, yakınlarını ve gözdelerini düşmanları zararına zenginleştirmek isteği de bunda rol oynuyordu. Elçileri ve beraberlerindeki önemli görevleri, barışın sürdürülmesinde katkıları olacağı umuduyla kazandırmak için imparatorluk hazinesi tamtakır hale getiriliyordu. Hun kralı, gönderdiği elçilere saygılı kabul gösterileceğini umuyordu. Onların elde ettikleri armağanların değerini ve görkemini sevinerek hesaplıyordu. Kendilerine çıkar sağlayacak verilmiş sözlerin titizlikle yerine getirilmesini istiyordu. Sekreteri Constantius'un evlenmesini bir devlet işlemi gibi uygulattı.[39] Aetius'un Hun kralına salık ver-

37. Aziz Peter ile Aziz Paul'un göze çarpan çekişmeleri çeşitli yollarla yatıştırmaya çalışmış olan Aziz Jerom ve Augustin arasındaki kavganın konusu, çok zaman Katolik ve Protestan tanrıbilimcilerce ve de her yüzyıldaki hukukçular ve filozoflarca kızıştırılmış önemli bir sorunun (Middleton'ın eserleri, c. II, s. 5-20) çözümüdür.

38. Montesquieu (*Considerations sur la Grandeur…*, b. XIX) Attila'nın kendini beğenmişliği ve Romalıların aşağılık durumlarını kimi örneklerle kolayca ve cesaretle çizmiştir. Her zaman ihmal edilmiş bulunan Priscus'un verdiği bilgileri okumuş olmasından dolayı onu övmek gerekir.

39. Bkz. Priscus, s. 69, 71, 72 vd. Bu serüvencinin, kalleşlik şüphesiyle Attila'nın buyruğu üzerin çarmıha gerilmiş olduğuna inanmayı çok isterdim. Ne var ki Priscus, aynı adı taşıyan iki ayrı kimse olduğunu açık ve seçik olarak söylemektedir. Bunların yaşamlarındaki benzerlikler yüzünden birbirlerine kolayca karıştırılabilirler.

diği bu Galyalı serüvenci, kendisini seçkin bir sınıftan zengin bir kadınla evlendirmeleri koşuluyla Constantinople'daki yüksek görevliler için çıkar sağlayacağına söz vermişti. Bu yükümlülük için Kont Saturninus'un kızı seçildi. Kurbanın tiksinmesi, iç karışıklıklar ve servetinin haksız olarak zor alıma uğratılması açgözlü Constantius'un hevesini kaçırdı. Attila adına, ona denk bir evlenme istedi. Birçok söz bozmalardan, özür dilemelerden ve yararsız önellerden sonra Bizans sarayı bu yabancı kendini bilmeze, zenginliği ve güzelliğiyle Roma hadımlarının ön sırasında yer alan Armatius'un dul karısını gözden çıkarma özverisinde bulundu. Bu usandırıcı ve pahalıya mal olan elçilerin dönüşünde Attila, Doğu imparatorunun da kendisine elçi göndermesini istedi. Gönderileceklerin sınıfını ve ününü de gururla saptayarak, konsüllük giysilerini kuşanmış halde gelecek bu elçileri Sardica'ya dek gelip orada kabul edeceğini bildirmek lütfunda bulundu. Theodosius'un devlet kurulu, Sardica'nın içerisinde bulunduğu yoksulluğu ve sıkıntıyı ileri sürerek bu öneriyi atlattı. Ayrıca ordunun ve sarayın tüm yüksek görevlilerinin, çok güçlü İskit hükümdarıyla görüşmelerde bulunmaya yeterli bir sanları bulunduğunu belirtecek kadar de gözüpeklik gösterildi. Uzun süreler, başarıyla sivil ve askerî hizmetler görmüş olan akıllı ve saygıdeğer gözde Maximinus[40] bu kötü, belki de tehlikeli temsilciliği istemeyerek üstlendi. Hun kralının hıncını dindirmek gerekiyordu. Dostu, tarihçi Priscus,[41] barbar kahramanını barış zamanında ve özel yaşamı içerisinde görüp inceleme olanağını elde etti. Elçilik kurulunun felaketli ve cinai gizi ise yalnızca dilmaç

40. 422 yılında imzalanan Pers anlaşmasında Ardaburius'un yardımcılığını bu akıllı ve belagatli Maximinus yapmıştı (Socrates, 1, VII, b. 20). Marcianus tahta çıkınca Maximinus'u başmabeyinci yaptı ve genel bir buyrukta, devletin başlıca dört bakanlığından birine atadı (Novell. ad Calc. Cod. Theod., s. 31). Doğu eyaletlerinde sivil ve askerî bir hizmet gördü, akınlarını püskürttüğü Habeşler (Etiyopya yabanılları) onun ölümüne yanıp acıdılar. Bkz. Priscus, s. 40, 41.

41. Priscus, Trakya'da Panium'da doğmuştu ve kişisel değeri yüzünden, çağındaki filozoflar arasında bir yer edinmiştir. Yaşadığı zamanla ilgili olarak yazdığı Bizans tarihi, yedi kitaptan oluşmaktadır. Bkz. Fabricius, *Bibliot. Graec.*, c. VI, s. 235, 236. Eleştirmenlerin acıyan düşüncelerine karşın ben Priscus'un putperest olduğundan şüphe etmekteyim.

(sözlü tercüman) Vigilius'un bilgisinde kaldı. Hunların son iki elçisi, Pannonia'nın soylu ailelerinden Orestes ile Scyrri oymağının yiğit şefi Edecon da aynı zamanda Constantinople'dan Attila'nın ordugâhına döndüler. O zamana dek tanınmayan adları, oğullarının olağanüstü zenginlikleriyle kısa sürede ün kazandı. Attila'nın iki uşağı, Batı'nın son imparatorunun ve İtalya'daki ilk barbar kralının babaları oldular.

Kalabalık bir insan ve at katarının izlediği elçiler, Constantinople'dan üç yüz elli mil ya da on üç günlük yürüyüş uzaklığındaki Sardica'da ilk molalarını verdiler. Sardica, yıkıntı haline gelmiş olsa da yine imparatorluk toprakları içerisinde bulunduğundan Romalılar, gereken konukseverliği gösterdiler. Eyalet halkı yeterince sığır ve koyun verdiler ve Hunlar, gösterişli olmasa da bolluk içerisindeki sofralarda ağırlandılar. Ne var ki her iki yanın kendini beğenmişliği ve boş boğazlığı, çağrılılar arasında geçimsizlik doğmasına neden oldu. Roma elçileri Theodosius'un ve imparatorluğun yüceliğini coşkuyla dile getirdiler. Hunlar ise, karşısındakileri horlayıcı bir kurumla şanlı hükümdarlarının üstünlüğünü vurguladılar. Vigilius'un yersiz ve uygunsuz dalkavukluğu tartışmayı alevlendirdi. Vigilius, kim olursa olsun bir ölümlünün tanrısal Theodosius'la karşılaştırılmasını tiksinerek reddediyordu. Priscus ile Maximinus, konuşmanın konusunu değiştirmek ve barbarların öfkesini yatıştırmak için çok uğraştılar ve bunu güçlükle başardılar. Yemekten kalkınca Roma elçileri, Hun elçileri Edecon ile Orestes'e ipekli giysiler ve Hint incileri armağan ederek gönüllerini aldılar. Bu arada Orestes, kendisine her zaman gerekli saygının ve cömertliğin gösterilmemiş olduğuna dikkati çekti. Arkadaşının soyluluğuyla kendisinin sivil görevi arasında gösterilen küçük düşürücü ayrım, Edecon'u kuşkuyla bakılan bir düşman durumuna soksa bile Orestes'i uzlaşılmaz bir hasım durumuna getirmişti. Sardica'dan ayrıldıktan sonra, Naissus'a varmak için yüz millik yolculuk yaptılar. Büyük Constantinus'un vatanı olan bu güzel kent artık yoktu. Kale-

leri ve evleri yıkıntıdan başka bir şey değillerdi. Halkı da yok edilmiş ya da dağılmış gitmişlerdi, kiliselerin yıkıntıları arasında sürünen kimi hastalar bu korkunç görüntünün acısını daha da artırıyordu. Yollarını kuzeybatıya yönelten elçiler, şimdiki Servia Dağlarını aşmak zorunda kaldılar ve Tuna kıyılarına giden bataklık ovaya indiler. Hunlar bu güzel ırmağa egemendiler. Bu ırmakta, ağaç kütüğünün oyulmasıyla yapılan büyük kayıklarla ulaşım sağlanıyordu. Theodosius'un elçileri kazasız belasız karşı yakaya geçtiler, onlarla birlikte gelen barbarlar da kimi zaman savaşın tehlikelerine tanık olmuş, kimi zaman da av eğlencelerine sahne görevi yapmış olan Attila ordugâhının bulunduğu yere gittiler. Maximinus, Tuna'dan iki mil uzaklaşmıştı ki yenenlerin tüm saygısızlığını bütün ağırlığıyla duydu. Güzel bir görüş açısı olan koyakta çadırlarını kurulmasına izin vermediler; nedeni de çok uzakta da olsa, hükümdarın otağından görülen manzarayı bozabileceği ileri sürüldü. Attila'nın yüksek görevlileri, Maximinus'un ancak hükümdarın önünde sunmak istediği bilgileri kendilerine vermesi için onu sıkıştırdılar. Maximinus, yumuşak bir tutumla, her ulusun kendine göre yol ve yöntemleri olduğunu söylerken, çok büyük bir şaşkınlıkla öğrendi ki Priscus'un deyimiyle, "tanrıların bile haber almamaları gereken" devlet konseyinin kararlarını düşman daha önce ele geçirmiş bulunuyordu. Bu kadar utanç verici biçimde görüşmeyi reddetmesi üzerine hemen çıkıp gitmesi kendisine emrolundu. Buyruk ikinci kez yinelendi. Hunlar, Maximinus'un sabrını ve dayatmacılığını kırmayı denediler. Sonunda, Onegesius'un kardeşi Scotta'nın araya girmesiyle -ki armağanlarla onun gönlü alınmıştı- Theodosius'un elçisi Attila'nın karşısına çıkabilme iznine kavuştu. Ancak kesin bir yanıt verilecek yerde, Hunların kralına, Doğu ve Batı imparatorluklarının elçilerini aynı ordugâhta kabul etmiş olma gibi övünçlü bir sevinci sağlamak amacıyla Maximinus'un kuzey yönünde yolculuğunu sürdürmesi istendi. Kılavuzlar yürüyüşü düzenliyorlar ve kralın istediği biçimde, onları acele etmeye, rahatsız olmaya ya da olur olmaz nedenlerle durmaya zorluyorlardı. Macaristan

ovalarını geçen Romalılar birçok -ulaşıma elverişli- ırmakları da atladıklarını sandılar. Ama Teyss'in dolambaçlı yatağı, her önlerine çıktığı zaman başka bir ad aldığı için böyle bir kanıya varmış oldukları düşünülebilir. Dolaylardaki köyler onlara bol bol yiyecek, şarap yerine bal şerbeti, un ekmeği yerine darı pidesi ve Priscus'un dediğine göre, damıtılmış arpadan yapılan kımız adında bir tür likör veriyorlardı.[42] Bu yiyecek ve içecekler, Constantinople'un lüksüne alışmış insanlara yalın ve kaba görünebilirdi. Ne var ki geçici kıtlıklarında, o zamana dek kırıcılık ve öfkelerinden başka bir yönlerini görmedikleri barbarların alçak gönüllü erdemleri ve konukseverliklerini tanımış oldular. Elçiler, bir bataklığın yanında çadırlarını kurmuşlardı. Gök gürültüleri ve yağmurla gelen büyük bir fırtına çadırları söktü, eşyaları su içinde kaldı ve bataklığa sürüklendi. Birlikte gelmiş olan kalabalık yardımcıların da gece karanlığında her biri bir yana dağıldı. Yolları bilmiyorlar ve yeni birtakım tehlikelere uğramaktan korkuyorlardı. Bleda'nın dul karısının olan yakındaki bir köyün halkını haykırışlarıyla uyandırdılar. Köylüler, ellerinde fenerleriyle koşup geldiler, Romalıları ısıtmak için sazları yakıp ateş sağladılar ve o sıradaki tüm gereksinmelerini karşıladılar. Bleda'nın dul eşince yapılan bu yardımlardan başka yeterli sayıda hoş ve güzel genç kızların ödünç olarak sunulması gibi oldukça tuhaf incelikler Romalıları birtakım sıkıntılı hallere soktu. Ertesi gün dağılmış eşya toplanarak kurutuldu, insanlarla atlar dinlendirildi. Yola koyulmadan önce elçiler, köyün hanımından izin aldılar ve gümüş kâseler, kuru meyveler, kırmızı pöstekiler ve Hint baharatı vererek teşekkürlerini sundular. Bu serüvenden sonra, altı günden beri ayrı düştükleri Attila'nın adamlarıyla yeniden buluştular ve yüzlerce mil yol geçtikleri halde bir tek kente rast-

42. Hunlar, tarımla uğraşmayı hor görmekte ısrarcıydılar; muzaffer bir ulus olmanın sağladığı ayrıcalıkları kötüye kullanıyorlardı. Marifetli uyrukları Gotlar, toprağı ekmesini biliyorlar, onların yakınında olmaktan korkuyorlar ve onları yırtıcı ve doymak bilmez hayvanlar olarak görüyorlardı (Priscus, s. 45). Sart'larla Tadgic'ler de açgözlü ve tembel egemenleri Özbek Tatarlarının yiyeceklerini sağlıyorlardı. Bkz. *Enealogical History of the Tartars*, s. 423, 455 vd.

lamadan bir imparatorluk merkezine dek ağır ağır yürüyüşlerini sürdürdüler.

Priscus'un pek de açık olmayan sözlerinden anladığımıza göre bu başkent, Tuna ile Teyss ve Yukarı Macaristan'daki Karpat Dağları arasında, olasılıkla Jezberin, Agria veya Tokay dolaylarında kurulmuştur.[43] Kuşkusuz bu başkentin kökeni bir çadırlı ordugâhtı. Attila'nın büyük ve kalabalık çadırsaray yaşamı büyük bir köye dönüşmüştü, orada Hun kralı, kadınlarıyla, gözdeleriyle, muhafızları ve tüm köleleriyle birlikte oturuyordu.[44] Taş yapı olarak, gereçleri Pannonia'dan getirilmiş olan Onegesius hamamından başka bir bina görünmüyordu. Yakınlarda yapı için kullanmaya elverişli ağacı olan orman bulunmadığından, alt katmandaki insanların, konutlarını saman, çamur ve çıtalarla yaptıkları düşünülebilir. Üst katmandaki Hunların evleri, iyelerinin sınıfına, zenginliğine ve beğenisine göre, genellikle kaba bir gösterişle süslenmiş tahta yapılardı. Anlaşıldığına göre bunlar, sınıflarının önemine uygun olarak bir düzen içerisinde, hükümdarın konutuna yakınlık derecesine göre sıralanıyorlardı. Tüm öbür konutların her bakımdan üstünü olan Attila'nın sarayı tahtadan yapılmıştı ve çok geniş bir yeri kaplıyordu. Dış duvar ya da kale olarak yapılmış bölüm de ağaçtandı ve savunmadan çok güzel göstermek için meydana getirilmiş gibiydi. Bir dağın eteğine yaslanarak yamacı da içine alan bu duvarın berisinde, tahtadan yapılmış çok sayıda bina bulunmaktaydı.

---

43. Şurası belli ki Priscus, Tuna'yı ve Teyss'i geçmişse de Karpat Dağlarının eteklerine dek gitmemiştir. Agria, Tokay ve Jezberin, bu betimlemeye göre, sınır içerisindeki ovalarda bulunmaktadırlar. De Buat (*Histoire des Peuples...*, c. VII, s. 461) Tokay'ı seçmiştir. Macar bilgini Otrokosci (s. 180, [aktaran] Mascou, IX, 23) Buda'nın (Budapeşte) ve Tuna'nın otuz altı mil batısındaki Jezberin'i yeğ gördü.

44. Attila'nın krallık köyü, Cengiz Han'ın haleflerine konaklık eden Karakurum kentiyle karşılaştırılabilir. Her ne kadar Karakurum daha süreklilik gösteren bir nitelikte gibi gelirse de büyüklük ve güzellik bakımlarından, on üçüncü yüzyıldaki St. Denys kenti ve büyük manastırıyla bir olamaz (Bkz. Rubruquis, Histoire Generale des Voyages, c. VII, s. 286). Bernier'nin (c. II, s. 217-235) anlattığı gibi Aurengzebe ordugâhı İskitler ile Hindistan görkemine ilişkin gelenekler karmasıdır.

Attila'nın çok sayıdaki eşi ayrı bir konutta oturuyorlardı. Böyle olmakla birlikte, Asyalıların kurduğu sert ayrı tutma durumu şöyle dursun, bu hanımlar Roma elçilerini teklifsizce kabul ediyorlar, yemeğe çağırıyorlar, herkesin önünde kendilerini öptürmeye bile izin veriyorlardı. Maximinus, baş kraliçe Cerca'ya armağanlarını sunduğu sırada konutun değişik mimarisine, yuvarlak sütunların yüksekliğine ve kimisi düz, kimisi de oymalı tahta işlerine hayran kalmıştı. Süslemelerin beğeniyle serpiştirilmiş olduğunu ve orantıların iyi kullanıldığını görmüştü. Bir muhafız kordonundan geçen elçiler Cerca'nın iç dairesine alınmışlardı. Attila'nın eşi elçileri iki kişilik bir yatağa uzanmış -ya da oturmuş- durumda kabul etmişti. Yer halılarla kaplıydı. Kraliçenin hizmetçileri onun çevresinde halka oluşturuyor, şeref kızları halının üzerinde oturmuş, barbar askerleri için ilgili birtakım örgüler örüyorlardı. Hunlar, utkularının da kanıtı ve ödülü olan değerli şeyleri herkese göstermeyi seviyorlardı. Hayvanlarının koşum takımlarını ve ayakkabılarına varıncaya dek giysilerini ve silahlarını, değerli taşlarla süslenmiş altın varaklarla donatıyorlardı. Yemek masalarında, Yunan zanaatçıların el emeğiyle işlenmiş altın ve gümüş tabakalarla kupalar bol sayıda yer alıyordu. Yalnız Attila, ataları olan İskitlerin yalınlığına öykünmekle gurur duyuyordu.[45] Giysisi, silahları, hayvanlarının koşum takımları, süssüz ve tek renkteydiler. Yemek masası, bardakları ve tabakları da tahtadandı. Yalnız ot yiyordu, ekmeğe, "kuzeyin fatihi"ne yakışmaz bir lüks olarak bakıyordu.

Attila, Roma elçilerini huzuruna kabul ettiği zaman, çadırı Tuna kıyısında kurulmuştu ve çok büyük sayıda bir muhafız kıtası bu çadırı kuşatmış bulunuyordu. Hükümdar, taht yerine bir iskemlede oturmaktaydı. Sert bakışları, sabırsız hareketleri ve korkutucu sesi Maximinus'un kararlı tutumunu şaşırttı. Vigilius ise, Hun kralının, ulusların kurallarına saygı göstermezse o alçak

45. Moğollar Asya'nın ganimetlerini gösterdiğinde, Toncat'ın kurultayda savaşçı yurttaşlarının himayesini ele aldığında oturduğu Cengizin tahtı hâlâ siyah keçe kilimlerle kaplıydı. Bkz. *Vie de Gengiscan*, V, b. 9.

çevirmeni bir çarmıha gerdirerek çivileteceğini ve ölüsünü akbabalara teslim edeceğini kızgın bir tavırla söylediğini duyunca gerçekten titremeye başladı. Barbar hükümdarı, tam bir liste halinde kendini bilmez Vigilius'un ancak on yedi asker kaçağı bulunduğu şeklindeki sözlerinin yalan olduğunu açıkladı; Theodosius'un eyalet savunmalarını birtakım satılmış hainlere emanet ettiğini ve bunların güçsüz çabalarından tiksindiğini, bununla birlikte birtakım kaçak kölelerle savaşmak gibi bir düzeye inmek istemediğini söyledi. "Bizim istencimiz olmadan ayakta kalabileceğini sanan tek bir Roma kenti var mı?" diye ekledi. Çevirmeni geri gönderdi. Vigilius, Constantinople'a hızla geri olarak döndü ve Attila'nın isteklerini bildirdi: Yeniden eski hakları tam olarak vermek ve daha saygın bir elçilik kurulu göndermek.

Hun kralının öfkesi yavaş yavaş yatıştı ve törenini yolda yaptığı Eslam'ın kızıyla yeni evlenmesinin verdiği keyif, karakterindeki sertliği yumuşattı. Krallık köyüne girişinde olağanüstü bir tören yapıldı. Çok sayıda kadından oluşan bir topluluk hükümdarın önünde yer aldı ve iki sıraya ayrılarak, yine onun önünde yürüyüşe geçti. Safların arası ince tülden beyaz örtülerle kapanıyor ve iki yanında kadınlarca tutuluyordu. Bu halleriyle bir sayvan oluşturuyorlar ve genç bakire kızlardan kurulu bir koro, İskit dilinde ulusal türkü ve şarkılar söylüyorlardı. Gözdesi Onegesius'un, izleyen kadınlar arasında bulunan eşi, saray yolunun üzerindeki evinin kapısında onu selamladı ve memleketinin geleneğine uygun olarak, ona sunmak üzere hazırlamış olduğu şarap ve etten tatması için saygıyla ricada bulundu. Hükümdar bu sunuyu kabul edeceğini belirtince, hizmetkârları küçük bir gümüş masayı atının hizasına kaldırdılar. Attila, kupaya dudaklarını değdirdi, Onegesius'un eşini selamladı ve yoluna devam etti. Hun kralının, başkentte geçirdiği günler, bir saray avareliği içerisinde boşuna harcanmış değildi. Saygınlığını sürdürmek için Attila kendini herkesten saklama yoluna sapmıyordu. Kurullarını sık sık toplantıya çağırıyor, çeşitli memleketlerin

elçilerini kabul ediyordu. Belirli saatlerde, İskit'in eski hükümdarlarının geleneğine uyarak sarayının cümle kapısı önünde kurduğu divanına halk yanaşabiliyordu. Doğu ve Batı Romalılar, Hun kralının kendi ülkesinin prenslerine ve soylularına yemek verdiği yerde iki şölene çağrıldılar. Ne var ki Maximinus ile beraberindekiler ancak Attila'nın sağlığına ve erincine içtikten ya da içer gibi yaptıktan sonra kapının eşiğini geçme iznini alabildiler. Bu biçimsel titizlik yerine getirildikten sonra kendilerine ayrılan yere götürüldüler. İmparatorun masası ve yatağı salonun ortasında yüksek bir set üzerinde duruyor, halı ve ince çarşafla örtülü bulunuyordu. Amcası, oğullarından biri ve belki gözde bir kral, onun yalın ve gösterişsiz yemeğine çağrılmışlardı. Her iki yana, her birinde üç dört misafirin oturabileceği küçük ve derli toplu masalar konmuştu. Sağ yan en onurlu yerdi. Romalıların sol yana alınmaları doğaldı ve Got oymaklarından biri olduğu anlaşılan Beric, Theodosius'un ve Valentinianus'un temsilcilerinden üstün tutuldu. Barbar hükümdarı sakiden dolu kadehi aldı ve misafirlerin en seçkininin sağlığına nazikçe içti; o da ayağa kalkarak, hükümdara iyi dileklerini ve saygılarını sunduktan sonra kadehini dudaklarına götürdü. Tüm misafirler, hiç değilse en ünlüleri, aynı gösteriyi yinelediler ve her birine üç kez servis yapıldığına göre çok zaman geçmiş olmalıydı. Yemekler ortadan kalktıktan sonra, masalar şarapla süslendi ve kendilerini ılımlılıkta tutmasını bilen ve buna alışkın olan Romalılar bu gece şöleninden çekilmeden önce, bu ulus insanlarının yemekli eğlencelerindeki durum ve tutumlarını gözleme fırsatını kaçırmadılar. Hunlar, gevşekliği ve kendinden geçme hallerini keyifle sürdürdüler. Attila'nın yatağı önünde ayakta duran iki İskitli, onun değerini ve zaferlerini kutlamak için yazdıkları dizeleri ezbere okudular. Salonda derin bir sessizlik vardı ve çağrılıların dikkati, başarılarının anısını yineleyen ve sonsuzlaştıran havalara kapılmıştı. Genç savaşçıların gözlerinde savaş coşkusu parıldıyordu ve yaşlıların gözyaşları, savaşların utkusunu ve tehlikesini artık paylaşamadıklarından duydukları yüce üzüntüyü belirti-

yordu.[46] Belki de bir çeşit askerî erdemler okulu olarak görülen bu dinlenme toplantısı, insan doğası için küçük düşürücü bir kaba komediyle sürdü. Biri Moor'lu (Mağripli) öbürü İskitli iki soytarı, biçimsiz suratları, kaba giyinişleri, gülünç tavırları, Hun, Got ve Latin dillerinden anlaşılmaz karma sözleriyle izleyicilerin neşelenmesini sağladılar. Salonu çınlatan gürültülü kahkahalar arasında yalnız Attila, oğullarının en küçüğü Irnac gelinceye dek ağırbaşlılığını bozmadı, çocuğu gülerek öptü, yanağını okşadı ve tinsel habercilerince, bir gün ailesinin ve imparatorluğunun ayakta kalmasını sağlayacağı konusunda önsezide bulunulan bu çocuk üzerine kendi yeğlemesini böylece açıklamış oldu. Elçiler ertesi gün ikinci bir çağrı aldılar ve bunu Attila'nın nezaketine ve saygınlığına yordular. Hun kralı, Maximinus'la uzun uzun ve içtenlikle görüştü. Ne var ki bu dostça davranış yerini yüksek perdeden kınamalara ve sert korkutmalara bıraktı. Hükümdar, yol ve yönteme uygun olmayan bir çıkışla sekreteri Constantius'un kişisel yakınmalarını destekledi: "İmparator," dedi Attila, "ona uzun süre önce zengin bir kadın bulacağına söz vermişti. Constantius umutlarında aldatılmamalı. Bir Roma imparatoru kendini yalancı durumuna sokmamalıdır." Üç gün sonra elçiler onun iznini alabildiler. Onların hatırı için birçok tutsağa küçük bir fidye karşılığında özgürlükleri geri verildi. İmparatorluk elçilerinin kraldan aldıkları armağanlardan başka, Attila'nın izniyle soylulardan her biri de onlara, işe yarar hediye olarak çok güzel atlar verdiler. Maximinus, aynı yoldan Constantinople'a döndü ve her ne kadar Attila'nın yeni elçisiyle, rastlantı eseri arası açıldıysa da, uzun ve zahmetli yolculuğunun iki ulus arasında barış ve ittifak kurulmasına yardımcı olduğu umuduyla avundu.[47]

---

46. Plutark'a inanabilirsek ([içinde] Demetrio, c. V, s. 24), İskitler, sofra keyiflerine kendilerini kaptırdıkları zaman, savaş güçlerini uyandırmak için, oklarının kirişini çekerek seslendirmek, görenek gereğiydi.

47. Az gözleme gerek duyulan ve kendisinden başka hiçbir tanığın doğrulamasına dayanmayan bu elçilik yolculuğunun öyküsü Priscus'ta (s. 49-70) bulunmaktadır. Ben, onun içerisine girmedim ancak bu yolculuk içerisindeki tarihsel hal ve koşullar ile, Roma elçilerinin politik işlerine ilişkin noktaları bulup ayırma yolunu seçtim.

Ne var ki Roma elçisi, devlet ciddiliği maskesi altında saklanan kalleşçe niyetten haberli değildi. Constantinople'un görkemini görerek şaşkınlığını ve beğenisini belli eden Edecon'un bu hali, Vigilius'a, imparatoru ve imparatorluğu elinde oynatan hadım Chrysaphius ile Hun elçisini görüştürme cesareti verdi.[48] Birtakım ön görüşmelerden ve karşılıklı gizli davranma için ant içmelerden sonra, bir temsilcinin erdemleri için kendi kalbinde ve deneyimlerinde büyük bir saygı duymayan hadım, önemli bir hizmet olarak nitelendirdiği Attila'nın öldürülmesini elçiye önermeye cesaret etti, Edecon bunu yapınca, tadına doyamayacağı çok büyük servetlere sahip olacaktı, diye düşündü. Hun elçisi bu parlak öneriye kulak verdi, hainlik işini kabullendi ve başaracağını söyledi. Bu tasarıdan saray bakanına bilgi verildi ve sofu Theodosius da savmayı göze alamadığı düşmanının öldürülmesi düşüncesine katıldı. Ancak Edecon'un duygu gizlerliği, belki de pişmanlığı bu alçakça niyeti çıkmaza soktu. Ve yine belki kendisine önerilmiş olan bu hainlik işi, ilk baştan onda büyük bir korku yaratmamış olsa da sonradan yine kendi istek ve istenciyle karşı çıkarak kişisel değerini ortaya koyabilmiştir. Maximinus'un elçiliği ve Attila'nın davranışı anımsanırsa, konukseverlik kurallarına saygı göstererek, kendisini öldürmek üzere yapılmış düzene katılan bir hükümdarın elçisini insanca karşılayan ve sonra da uğurlayan barbara hayran kalmamak olası değildir. Vigilius'un ihtiyatsızlığı ise daha da olağanüstü bir durum göstermektedir: Suçu ve bunun getirebileceği tehlikeye karşı basireti bağlanan Vigilius, beraberinde oğlu ve hadımın Edecon'u yatıştırmak ve muhafızları susturmak üzere teslim ettiği altın kesesi olduğu halde Hunların ordugâhına yeniden geldi. Çevirmen, oraya varışında hemen tutuklanarak Attila'nın mahkemesi önüne çı-

48. Tillemont, Theodosius adı altında birbiri ardınca saygınlıklarını sürdüren mabeyincileri sıralamıştır. Chrysaphius sonuncusu olmuştur ve tarihin ağız birliğiyle yaptığı tanıklığa göre, gözdelerinin en ahlaksızı olmuştur (bkz. *Hist. des Empereurs*, c. Vl, s. 117-11; *Mem. Eccles.*, c. XV, s. 438). Kayınpederi mezhep sapkını Eutyches için taraf tutuculuğu geleneksel inanç yanlılarını ezmesine yol açmıştı.

karıldı. Vigilius, kesin bir tutumla günahsızlığını savundu; Ne var ki gözlerinin önünde oğlunun kurban edileceği söylenince tüm fesat hareketini açıklamak zorunda kaldı. Gözleri doymayan hükümdar, cezalandırmaya bile değer görmediği bir aşağılık insanın yaşamına kurtarmalık olarak iki altın vermesini kabul etti. Tüm tiksintisini daha üst düzeydeki bir suçluya yöneltti. Eslaw ve Orestes adlı elçileri hemen, açıklamaları ölüm cezasıyla yasaklanan birtakım yönergelerle Constantinople'a gitmek üzere yola çıktılar. Çekinmeden Theodosius'un önüne alındılar. Orestes, boynuna o uğursuz keseyi asmıştı. Tahtın yanında yer almış bulunan hadım Chrysaphius'a bu keseyi tanıyıp tanımadığını ve suçunu itiraf edip etmeyeceğini sordu. Öbür elçi arkadaşı Eslaw da imparatora söylenecek kınamaları dile getirmekle görevlendirilmişti: "Theodosius," diye ciddi bir tavırla ona seslendi, "ünlü ve saygıdeğer bir babanın oğludur. Attila da soylu bir aileden gelmektedir, Babası Mundzuk'tan kendisine kalmış saygınlığı ayakta tutmasını başarmıştır. Theodosius ise, atalarının saygınlığına layık olamamıştır. Haraç ödemeye yanaşarak köle düzeyine inmiştir. Buna göre ona düşen, değer ve zenginlik bakımlarından kendisinden üstün durumda bulunana karşı efendisinin canına kasteden kalleş bir köle gibi komploya girişmek yerine, saygılı olmaktır." Dalkavukça sözlere alışık bulunan Arcadius'un oğlu, gerçeğin acı sesini şaşkınlıkla dinledi. Kızardı, titredi ve Eslaw ile Orestes'in, aldıkları buyruğa dayanarak istedikleri Chrysaphius'un başını vermeye kendinde güç bulamadı. Theodosius, Attila'nın öfkesini yatıştırmak üzere, biri baş haznedar, öbürü Doğu orduları başkomutanı olan Nomius ile Anatolius'u seçerek onun gururunu okşayarak değerde kimselerden oluşan yeni elçileri gönderdi. Attila bu elçileri karşılamak için Drenco Irmağı'nın kıyısına dek geldi. Baştan göstermek istediği öfkeli tutumu, elçilerin tatlı dilleri ve el açıklıkları karşısında sürdüremedi. Attila imparatoru, hadımı ve çevirmeni bağışladı, barışın koşullarına uyacağını ant içerek yineledi, çok sayıda tutukluyu geri verdi, kaçakları ve sığınanları kendi hallerine bıraktı ve üze-

rindeki insanlarıyla birlikte almış olduğu Tuna güneyindeki çok geniş topraktan vazgeçti. Böyle bir antlaşma yapabilmek için, çok çetin bir savaşa girmek ve onu zaferle sonuçlandırmak gerekirdi. Theodosius'un mutsuz uyrukları, ölümü için seve seve ödeyecekleri aşağılık bir gözdenin kurtulması konusunda ödemeye zorlandıkları yeni vergiler altında ezildiler.[49]

İmparator Theodosius, utançlarla dolu yaşamının en kötü hal ve koşula düştüğü dönemden sonra uzun süre dünyada kalmadı. Constantinople dolaylarında çıktığı avlanmadan döndüğü sırada atı onu eyerinden attı ve Lycus deresine yuvarladı. Belkemiğinden ağır yaralanan Theodosius, geçirdiği kazadan birkaç gün sonra, elli yaşında ve saltanatının kırk üçüncü yılında yaşama gözlerini yumdu.[50] Hadımların zararlı etkisiyle sivil ve kilise işlerindeki yönetiminde kimi çelişkilere düşmüş olan kız kardeşi Pulcheria, oybirliğiyle Doğu imparatoriçesi ilan edildi. Böylece Romalılar ilk kez bir kadın hükümdarın buyruğu altına girmiş oldular. Pulcheria tahta geçer geçmez, bir adalet eyleminde bulunarak, kişisel hıncıyla halkın hıncını yatıştırdı. Yargılama vb. gibi biçimsel yollara kalkışmadan, hadım Chrysaphius, sarayın kapısı önünde öldürüldü. Bu doymak bilmez gözdenin biriktirmiş olduğu çok büyük servetler, cezasını hızlandırmaktan ve haklı kılmaktan başka şeye yaramadı.[51] Halkın ve kilise adamlarının alkışları arasında imparatoriçe, kadın olmanın ortaya çıkardığı elverişsizlikleri görmezlikten gelmeyerek, karısının iffetine ve üs-

---

49. Bu komplo hareketinin ayrıntıları ve sonrası üzerine bilgiler Priscus'tan alıntılar içerisinde bulunabilir (s. 37, 38, 39, 54, 70, 71, 72). Bu tarihçi kesin tarihler vermemektedir. Ne var ki Attila ile Doğu İmparatorluğu arasındaki tüm görüşmeler, Theodosius'un ölümünden önceki üç ya da dört yıl içerisinde yapılmıştır (M.S. 450).

50. Theodorus the Reader (bkz. Vales., *Hist. Eccles.*, c. III, s. 563) ve *Paschal Chronicle*, düşme ve yara üzerine bilgi vermektedirler: Bu durumun olası bulunduğu ve uydurulmuş olması mümkün bulunmadığına göre, on dördüncü yüzyıldaki Yunan Nicephorus Callistus'a haklı olarak inanabiliriz.

51. "Pulcheriae nutu," diyor Kont Marcellinus, "sua cum avaritia interemptus est." Hadımı, çevirmiş olduğu entrikalara kurban giden bir adamın oğluna, öcünü alması için teslim etti.

tünlüğüne her zaman saygı gösterecek bir arkadaş seçerek mırıldanmaları önlemeye karar verdi. Yaklaşık altmış yaşlarında olan senatör Marcianus'a evlenme elini uzattı. Kocasının adıyla imparatorluk erguvanı yetkisini benimsedi. Chalcedon (Kadıköy) Konsili'nce oluşturulduğu biçimde geleneksel inanç için Marcianus'un harcadığı çaba, Katoliklerin minnetini artırmak ve alkışlarını kazanmak için yetip de artacaktı bile. Özel yaşamındaki ve sonra da tahttaki tutumu, kalıtım yoluyla imparatorluğun başına art arda geçmiş olan hükümdarlardan ikisinin de yetersizliğiyle hemen hemen yıkılan Roma'yı yeniden canlandırır gibi bir etkinlik göstermiştir. Trakya'da doğmuş ve askerlik mesleğinde yetişmiş olan Marcianus, gençliğinde mutsuzluğun ve yoksulluğun acı çilelerini çekmişti. Constantinople'a geldiğinde tüm varlığı, bir arkadaşının kendisine ödünç olarak verdiği iki yüz altından oluşuyordu. Aspar'ın ve onun oğlu Ardaburius'un aile ve askerlik hizmetlerinde on dokuz yıl çalışmış, bu generallerle birlikte Pers ve Afrika savaşlarında bulunmuş ve onların korumasıyla tribunus ve senatör saygınlıklarını elde etmişti. Gösterdiği değerlilik, şeflerinin de güvenini kazanmış ve karakterindeki alçak gönüllülük bu güvenin kıskançlığa dönüşmesini önlemişti. Çıkarına düşkün ve baskı yapan bir devlet yönetimini -hakkı ve yetkiyi- kötüye kullanmasını, kişisel olarak da algılamış ve belki bundan zarar da görmüştü. Kendi örneği, göreneklerin iyileştirilmesi için çıkardığı yasalara güç ve canlılık kazandırmıştı.[52]

52. D*e Bell. Vandal.*, 1, I, b. 4; Fvagrius, 1, III, b. 1; Theophanes, s. 90, 91; Novell. ad Calcem. Cod. Theod., c. Vl, s. 30. Aziz Leo'nun ve Katoliklerin Marcianus için yaptıkları övgüler, ilerideki hükümdarlara ders olmak üzere Baronius tarafından özenle kopya edilmiştir.

XXXV. BÖLÜM

Galya'nın Attila Tarafından Ele Geçirilmesi

Aetius ve Vizigotlar Tarafından Püskürtülmesi

Attila'nın İtalya'yı Alması ve Boşaltması

Attila'nın, Aetius'un ve III. Valentinianus'un Ölümü

(M.S. 450 – M.S. 454)

İmparator Marcianus, sağlam bir barış onurla korunabildikçe savaştan kaçınmanın gereğine inanıyordu. Yine onun düşüncesine göre, bir hükümdar savaş için korkakça bir tiksinti duyarsa yararlanmakta olduğu barış da sağlam ve onurlu olamazdı. İşte, yıllık haracın ödenmesini küstahça isteyen Hun kralına verdiği yanıtta bu kurallar egemen olmuştu. Marcianus, Hun elçilerine şunları söylemişti: "Haraçtan söz ederek imparatorluğun yüceliğine, hiçbir ceza görmeden sataşabilme zamanı gerilerde kalmıştır. Sadık müttefiklerini her zaman cömertçe ödüllendireceğim. Ama barışı bozmaya kalkışacak olanlar, kendilerini geri püskürtecek, elinde kılıç, gözüpek askerleri karşılarında bulacaklardır..." Hunların ordugâhına gönderilmiş olan Apollonius da aşağı yukarı aynı dili kullandı, hükümdarın önüne çıkmadan önce armağanları verme isteğini geri çevirdi ve Attila'nın soysuzlaşmış Romalılarda bulmayı beklemediği bir kararlılıkla hareket etti.[1] Kendini beğenmiş barbar, Theodosius'un halefini cezalandırmakla tehdit etti. Ancak iki imparatorluktan hangisine önce saldıracağını kendi kendine tartışıyordu. Doğu ve Batı halkları korkunç Attila'nın seçimini yapmasını kaygıyla beklemekteyken o, Ravenna ve Constantinople saraylarına gitmek üzere iki haberciyi yola çıkardı. Bu haberciler iki imparatora da aynı onur kırıcı şu sözleri bildirdiler: "Benim ve senin efendimiz olan Attila, vakit geçirmeden, kendisine bir saray hazırlatmanı sana buyuruyor."[2] Hunlar çok kez yendikleri Doğu Romalılar-

1. Bkz. Priscus, s. 39-72.

2. Bu aşağılayıcı mesajı anlatan İskenderiye ya da Paschal kronikleri, onu Theodosius'un saltanatı sırasında ya da onun ölümünden önceye koyarak tarihini öne almış olabilir. Ne var ki bu ciddi tarihçi, imgelemesinde Attila'nın özel üslubunu aktaramamış gibi

dan tiksiniyor ya da öyle görünüyorlarsa da Attila, daha önemli ve daha şanlı bir harekâtı gerçekleştireceği zamana kadar, kolay bir fetih olacak Doğu işini erteleme kararını bildirdi. Anılmaya değer Galya ve İtalya istilalarında Hunları dürtükleyen kuşkusuz bu eyaletlerin zenginliği ve toprak verimliliğiydi. Ama Attila'nın kişisel güdülerinin, Valentinianus saltanatındaki Batı Roma İmparatorluğu mu yoksa, daha açıkçası, Aetius'un yönetimi altındaki devlet mi olduğunu kestirmek olanaksızdı.[3]

Rakibi Bonifacius'un ölümünden sonra Aetius ihtiyatlı davranarak Hunların yanına çekilmişti ve o günkü varlığı ile ilerideki büyüklüğünün güvenini barbarların dostluğuna borçluydu. Suçlu bir sürgünün yalvaran dilini kullanacak yerde Aetius, bu barbarlardan altmış bininin başının bağışlanmasını istedi. Placidia'nın dayatmasının ise acıyıp bağışlamaktan çok korkmasından olduğu ortaya çıktı. İmparatoriçe de oğlu İmparator Valentinianus gibi kendini beğenmiş bir uyruğun vesayeti altına girdi; o kadar ki Bonifacius'un damadı erdemli ve sadık Sebastianus'u[4] bile yatışmaz bir düşmana karşı koruyabilecek yetkiye sahip olmayı sürdüremedi. Şanslı Aetius, patrician sanını ve üç kez de konsüllük saygınlığını kazandıktan sonra süvari ve piyade kuvvetleri başkomutanlığı rütbesine yükseldi ve tüm askerî gücü elinde topladı. Çağının yazarları kimi zaman onu, Batı Romalıların dükü ya da komutan diye adlandırmışlardır. Büyük Theodosius'un torunu üzerindeki erguvanın ve boş imparator

görünmektedir.

3. *Histoire Critique de l'Etablissement de la Monarchie Francoise*'in (c. 1, s. 189-424) ikinci kitabı, Attila tarafından ele geçirildiği sıradaki Galya üzerine büyük ışık tutmaktadır. Usta yazar Dubos, sistemler ve görünüşe dayanan sanılar içerisinde çoğu kez kendini yitirmektedir.

4. Victor Vitensis (*de Persecut. Vandal.*, 1, I, b. 6, s. 8, [ed.] Ruinart) onu "acer consilio et strenuus in bello" diye adlandırıyor. Ne var ki mutsuzluğa düştüğü zaman gözüpekliği, umutsuzluğun verdiği körü körüne bir davranış olarak nitelendirildi ve Sebastianus'a proccep adı verildi (Sidon. Apollinar., *Carmen.*, IX, 181). Idatius'un ve Marcellinus'un kronikleri, Sicilya'da, Galya'da ve Afrika'daki serüvenlerinden kısaca söz etmektedirler. Kaçtığı sırada, Hellespont (Çanakkale) ve Propontis'i (Marmara) kasıp kavurmuş ve Barcelona kentini ele geçirmiş olduğu için yanında hep kalabalık askerler de bulunmuştu.

adının sürüp gitmesinde Aetius'un erdeminin değil ihtiyatlılığının etkisi olmuştur. Valentinianus, İtalya'daki eğlence ve keyif âlemlerinde yaşamını sürdürürken patrician yirmi yıl boyunca, yıkılmaya hazır bir imparatorluğun çürümüş duvarlarını ayakta tutan bir kahraman ve vatanseverin parlaklığı içerisinde görünüyordu. Gotların tarihçisi de Aetius'u cumhuriyetin kurtarıcısı olarak görmektedir.[5] Şu çizilen portre dalkavukça da olsa yine de övmekten çok gerçekleri dile getirmektedir: "Annesi zengin ve soylu bir İtalyan ailesinden gelmekteydi. İskit bölgesinde tanınmış bir adı olan babası Gaudentius, erlikten süvari başkomutanlığına dek aşama aşama yükselmiş bir askerdi. Çocukluğundan beri muhafızların arasına konulmuş olan oğlu önce Alaric'e, sonra da Hunlara rehine olarak verilmişti. Kişisel değerindeki üstünlüğüyle hak ettiği saray sivil ve askerî onurlarını sırasıyla elde etti. Soylu ve güzel bir yüzü vardı. Orta boylu olmakla birlikte kuvvet, güzellik ve çeviklik bakımlarından şaşılası orantı ve uygunluk içerisindeydi. Ata binmek, ok atmak ve mızrak fırlatmak gibi askerî hareketlerde birinciliği kimseye bırakmıyordu. Harekât sırasında çok sabırlı ve azla yetinen bir yaradılıştaydı; uykusuzluklara, besin yokluğuna dayanırdı. Bedeni ve ruhu çok daha zahmetli durumlara katlanabilirdi. Aetius, tehlikelerden korkmaz, sataşmaları hor görürdü. Ruhunun soylu kararlılığını şaşırtmak, bozmak ya da yıldırmak olanaksızdı."[6] Batı'nın eyaletlerinde yer tutmuş bulunan barbarlar yavaş yavaş Aetius'un değerine ve iyi niyetine yakınlık duymaya başladılar. O, bu insanların taşkınlıklarını yatıştırıyor, boş inançlarını hoşgörüyle karşılıyor, çıkarlarını gözetiyor, tutkularını dizginliyordu.

5. "Reipublicae Romanae singulariter natus, qui superbiam Suevorum, Francorumque barbariem immensis caedibus servire Imperio Romano coegisset." Jornandes, *de Rebus Geticis*, b. 34, s. 660.

6. Bu portre, o çağ yazarlarından olup Gregory of Tours (1, II, b. 8, c. 8, s. 163) tarafından saklanmış birtakım özet ve aktarmalarıyla bilinen Renatus Profuturus Frigeridu tarafından çizilmiştir. Aetius'un erdemlerini abartmak, hiç kuşkusuz Renatus'un görevi gereğiydi, hiç değilse çıkarına olurdu. Ne var ki onun bağışlayıcılığından hiç söz etmemek daha tedbirli bir hareket sayılırdı.

Genseric ile yaptığı bir anlaşmayla İtalya'ya girmeye hazır olarak bekleyen Vandalların hareketini durdurdu. Bağımsız Britonlar, yardım etmesi için ona yalvardılar. Onun eliyle İspanya'da ve Galya'da imparatorluk otoritesi yeniden kuruldu. Suevi'leri ve Frankları yendikten sonra onların ordularını da cumhuriyetin savunulmasında kullanmaya zorladı.

Politika gereği olduğu kadar minnet borcu olarak da Aetius, Hunlarla dostluğunu geliştiriyordu. Onların arasında yaşamını sürdürdüğü zamanlarda, sürgün durumunda olmasına karşın, iyilikçisinin yeğeni Attila'yla samimi ilişkiler içinde bulunmuştu. Bu ünlü hasımlar, bu dostluklarını, ileriki zamanlarda da, karşılıklı olarak armağanlar sunmak ve elçiler göndermek gibi davranışlarıyla sürdürmüşlerdir. Aetius'un oğlu Carpilio, Attila'nın ordugâhında yetişti. Patrician, bağlılık ve minnettarlık söz ve davranışlarıyla, her iki imparatorluğu da baskı altında tutan orduların komutanından korkusunu gizlemek istiyordu. Onun isteklerini yerine getiriyor ya da bu istekleri atlatmaya çalışıyordu. Attila, saldırıyla alınan bir kentin ganimetleri arasından kaçırılmış birkaç altın kupa için haber gönderince, Noricum yöneticileri, onu yatıştırmak üzere hemen kendisini görmeye gittiler.[7] Şurası da bir gerçektir ki krallık köyünde Maximinus ve Priscus'la yapılan görüşmenin durumuna göre Aetius'un ihtiyatlılığı ve değeri, Batı Romalıları haraç veren kimseler olma utancından kurtaramamıştı. Dikkatle yürüttüğü politika gerekli bir barışın yararlarını sürdürebiliyordu. Kendisine kişisel olarak bağlı Hunlar ve Alani'lerden oluşan kalabalık bir orduyu Galya'nın savunması için kullanıyordu. Bu barbarlardan iki göçmen topluluğunu Valencia ve Orleans toprakları üzerinde akıllıca yerleş-

7. Elçilik kurulu, Kont Romulus, Noricum Başkanı Promotus ve askerî dük Romanus'tan oluşmaktaydı. Aynı eyaletten ünlü vatandaş ve Kont Romulus'un kızıyla evlenmiş olan Orestes'in babası Tatullus da onlarla birlikte bulunuyordu. Bkz. Priscus, 57-65. Cassiodorus (*Variar.*, I, 4) babasından ve Aetius'un oğlu Carpilio'dan oluşan ikinci bir elçilik grubundan söz etmektedir. Artık Attila olmadığına göre, Hun kralının karşısında gözüpekliklerini korkusuzca abartabilmekteydi.

tirmişti.[8] Bunların hareket halindeki atlı birlikleri Rhone'un ve Loire'in geçitlerini bağlılıkla koruyorlardı. Bu yabanıl müttefikler, düşmanlar için olduğu kadar Roma uyrukları için de korku vericiydi. Kendilerine bırakılmış olan kantonun sahipliğini sanki fethetmişler gibi tam bir keyfi davranışla ele geçiriyorlar ve yolları üzerine düşen eyaletlerde bir istila kırımının havasını yaratıyorlardı.[9] İmparatora ve imparatorluğa hiçbir ilgi duymayan Galya Alani'leri, tutkulu Aetius'a körü körüne bağlıydılar ve onun hizmetindeydiler. Patrician, her ne kadar Attila'yla bir savaş çıkacak olursa onların da ulusal hükümdarlarının sancağı altına geçeceklerinden korksa da Gotlara, Franklara ve Burgundia'lılara karşı hınçlarını kışkırtmaktan çok yatıştırmaya çalıştı.

Vizigotlarca Galya'nın güney eyaletlerinde kurulmuş olan krallık zamanla güçlenmiş ve sağlamlaşmıştı. Bu tutkulu barbarların barış ve savaş sırasındaki tutumları Aetius'un aralıksız gözetimini gerektiriyordu. Wallia'nın ölümünden sonra, büyük Alaric'in oğlu Theodoric tahta çıktı.[10] Kararsız ve kavgacı

---

8. "Deserta Valentinae urbis rura Alanis partienda traduntur." (Prosper Tyronis, *Chron.*, [içinde] *Historiens de France*, c. 1, s. 639). Birkaç satır sonra, Prosper, Alani'lere daha sonraki Galya'da toprak verildiğini belirtiyor. Dubos'nun düzeltmesini benimsemeksizin (c. 1, s. 300) Alani'lere ilişkin iki göçmen topluluğu ya da garnizonunun çok olası varsayımı onun ileri sürdüğü kanıtları doğrulayacak ve karşı çıkmalarını çürütecektir.

9. Bkz. Prosper Tyro., s. 639. Sidonius (*Panegyr. Avit.*, 246) vatanı Auvergne adına yakınıyor:
"Litorius Scythicos equites tunc forte subacto
Celsus Aremorico, Geticum rapiebat in agmen
Per terras, Averne, tuas, qui proxima quaedue
Discursu, flammis, ferro, feritate, rapinis,
Delebant; pacis fallentes nomen inane."
Paulinus of Perigord adlı başka bir ozan da bu yakınmayı doğrulamaktadır:
"Nam socium vix ferre queas, qui durior hoste."
Bkz. Dubos, c. 1, s. 330.

10. I. Theodoric'in oğlu II. Theodoric, büyükbabasının işlediği yanılgıyı onarmak ya da onun kefaretini ödemek kararında olduğunu Avitus'a bildirir:
"Quae noster peccavit avus, quem fuscat id unum,
Quod te, Roma, capit."
Sidon., *Panegyric. Avit.*, 505. Ancak büyük Alaric için uygulanabilir bu hal ve koşul, Got krallar arasındaki soy zincirini kurmuş oldu ve bugüne dek bu gözlem savsaklandı.

bir halkın üzerinde otuz yıldan çok mutlu bir saltanat dönemi geçirebilmesi, maddesel ve tinsel bakımlardan olağanüstü bir dikkate ve ihtiyatlılığa sahip olduğunu düşünmemize hak verdirir. Çok dar sınırlar içerisinde sıkışıp kalan Theodoric, ticaret merkezi ve yönetimde önemli yeri olan Arles'i ele geçirmeye can atıyordu. Ne var ki Aetius'un yaklaşmasıyla kent de kurtulmuş oldu. Got kralı, biraz yitiklik, biraz da utançla kuşatmayı kaldırdıktan sonra, uygun bir haraç karşılığında, uyruklarının savaş yeteneğini İspanya'ya karşı yönetmeye razı oldu. Bununla birlikte Theodoric, girişimini yenileme fırsatını arıyordu ve sonunda buldu. Burgundia'lar Belgic bölgelerinde saldırıya geçtikleri sırada Gotlar Narbonne'u kuşattılar. Roma düşmanlarının uyanık tutumları onun güvenliğini her yandan tehdit ediyordu. Aetius'un çabaları ve İskit süvarileri her bölgede dayanılmaz bir dirençle karşı koyuyorlardı. Yirmi bin Burgundia'lı savaşırken can verdi; bu ulustan geri kalanlar, Savoy Dağlarında küçük bir kantonu alçak gönülle benimsediler.[11] Koçbaşları Narbonne'un duvarlarını sarsıyordu; halk, yokluğun ve açlığın içerisinde bitik duruma geldiği sırada Kont Litorius, her biri at üzerinde iki çuval un taşıyan kalabalık bir süvari birliğinin başında düşman metrislerinden geçerek sessizce kente girdi. Gotlar kuşatmayı kaldırdılar ve Aetius'un düzenlemeleriyle kişisel tutumuna mal edilen kesin sonuçlu bir zafer karşısında sekiz bin asker yitirdiler. Devlet ve kişisel işleri için ivedilikle İtalya'ya dönen patrician'ın yokluğunda Kont Litorius komutayı üstlendiyse de onun bu düzeydeki gücü ve yeteneğinin önemli bir savaş harekâtını gereğince yönetmek için yetersiz olduğu görüldü. Bir Hun ordusunun başında, ihtiyatsızca Thoulouse kapılarına dek ilerledi. Ne var ki arkadaki düşmana karşı ihtiyat önlemleri almayı düşünemedi;

11. Ammianus Marcellinus'ta *Sapaudia* adı geçmektedir ki Savoy ismi bundan gelmiştir. *Notitia*, bu eyalette iki askerî posta bulunduğunu belirtiyor. Bir kohort, Dauphine'deki Grenoble'daydı. Ebredunum ya da Iverdun'da, Neufchatel Gölü'nü savunan küçük gemilerden oluşan bir filo vardı. Bkz. Valesius, *Notit. Galliarum*, s. 503; d'Anville, *Notice de l'Ancienne Gaule*, s. 284, 579.

halbuki durum umutsuzluğa dönüşebilirdi. Falcıların önsezileri Litorius'a boş inanç güveni veriyordu. Gotların başkentine galip olarak girmek gereğine inanarak, Theodoric adına çok kez piskoposların getirdikleri barış önerilerini geri çevirdi. Bu hal ve koşullar karşısında Got kralı Hristiyanlık sabır ve hoşgörüsünden ayrılmadı ve her şey savaşa hazır duruma gelinceye dek sabrını sürdürdü. Dinsel bir coşkuyla tutuşan askerler Litorius'un ordugâhına saldırdılar. Savaş çetin oldu ve iki yandan da büyük yitik verildi. Bilgisizliğinin ve gereksiz ataklığının kurbanı olarak tam bir yenilgiye uğradıktan sonra Roma komutanı, bir galip değil, bir tutsak olarak, galibin ardında Thoulouse sokaklarından geçti. Uzun ve aşağılatıcı tutsaklığında uğradığı mutsuzluk barbarların bile acımasına neden oldu.[12] Uzun süreden beri devlet hazinesinin ve cesaretin tükenmiş olduğu bir ülkede bu kadar büyük bir yitik çok güçlükle kapatılabilirdi. Tutkuyla ve öç alma duygusuyla hareketlenen Gotlar, geri gelen Aetius tarafından Romalıların gücü ve disiplini yeniden kurulmuş olmasaydı, şanlı bayraklarını Rhône kıyılarına dikebileceklerdi.[13] İki ordu da kesin sonuç deviniminin işaretini bekliyordu. Ne var ki birbirinden korkan komutanlar, savaş alanında kılıçlarını ihtiyatla kınlarına koyarak içtenlikli ve sürekli bir uzlaşmaya vardılar. Anlaşıldığına göre Vizigot kralı, uyruklarının sevgisini, müttefiklerinin güvenini ve düşmanlarının beğenisini kazanmıştı. Altı oğlu tahtını

12. Salvianus, Tanrısal ahlaki yönetimi -çok güç olmakla birlikte- açıklamaya çalıştı. Ona göre, kötülerin uğradıkları mutsuzluklar cezalarıdır; bu mutsuzluklar erdemli kişilere çarptığı zaman onlar için sınama niteliğine bürünür.

13. "Capto terrarum damna patebant
Litorio, in Rhodanum proprios producere
fines, Thendoridae fixum; nec erat pugnare
necesse, Sed migrare Getis; rabidam trux
asperat iram Victor; quod sensit Scythicum
sub moenibus hostem Imputat, et nihil est
gravius, si forsitan unquam Vincere
contingat, trepido."

Panegyr. Avit., 300 vd. Sidonius, Aetius'un tüm değerini Avitus'un temsilcisine mal ederek savunucu rolünü sürdürmektedir.

çevrelemiş bulunuyordu. Eğitimleri yalnızca askerî çalışmalarla kalmış değildi. Theodoric'in oğulları Galya okullarında öğretim gördüler. Roma hukuku öğrenimi kuramsal da olsa, onlara adalet ve yasalar üzerine birtakım kanı ve düşünceler aşılamış oldu. Uyumlu Vergilius'u okumuş olmak onların ulusal gelenek ve göreneklerindeki sertliği yumuşatmaya yardımcı olmuştu.[14] Got kralının iki kızı, Suevi kralının ve Vandal kralının büyük oğullarıyla evlendiler. Birincisi İspanya'da, ikincisi Afrika'da saltanat sürmekteydi. Ne var ki bu krallık evlenmeleri kötülükleri ve ayrışmaları daha da artırdı. Suevi'lerin kraliçesi, kardeşinin öldürdüğü kocası için gözyaşı döktü ve Vandal prensesi ise, baba dediği kayınbabasından en yabanıl ve korkunç işkenceler gördü. Barbar Genseric, oğlunun karısından, kendisini zehirleyerek kocasını tahta çıkarmak niyeti var diye kuşkulandı. Yalnızca bu kuşkuya dayanarak gelininin burnunu ve kulaklarını kestirdi. Theodoric'in mutsuz kızı bu korkunç halde alçakça babasına gönderildi. Bu korkunç yırtıcılığın, öyle bir uygarlık yüzyılında akıllara sığmaz yürekler acısı görünümü, tüm gözleri yaşlar içerisinde bıraktı. Bir babanın acısını ve bir kralın nefretini yüreğinde duyan Theodoric, bu onarılmaz saldırının öcünü almaya ant içti. Barbarlar arasındaki çekişmeleri daha da artırmada yarar gören imparatorluk yetkilileri savaşı Afrika'ya götürmek için Got kralına altın, silah ve gemiler vereceklerdi ve düzenci Vandal, Hunların yardımını sağlayamazsa Genseric'in bu canavarlığıyla belki de kendi başını yemiş olacaktı. Gönderdiği armağanlar ve durmadan sıkıştırmaları Attila'nın tutkusunu ateşledi, Galya'nın istilası Aetius'un ve Theodoric'in girişimlerini durdurdu.[15]

14. II. Theodoric, Avutus'ta eski hocasını saygıyla anmaktadır: "Mihi Romula dudum Per te jura placent; parvumque ediscere jussit Ad tua verba pater, docili quo prisca Maronis Carmine molliret Scythicos mihi pagina mores." Sidon., *Panegyr. Avit.*, 495 vd.

15. I. Theodoric'in saltanatı için bizim kaynaklarımız Jornandes (*de Rebus Geticis*, b. 34-36), Fransa tarihçileri arasına katılmış Idatius'un kronikleri ve iki Prosper (c. 1, s. 612-640). Bundan başka Salvianus (*de Gubernatione Dei*, 1, VII. s. 243, 244, 245) ve Sidonius'un yazdığı Avitus'un savunusu.

O tarihlerde krallıkları Aşağı Ren dolaylarında kapalı halde bulunan Franklar, akıllılık ederek, taç üzerinde kalıtımsal hakkı yalnızca Merovingia'ların soylu ailesine tanımışlardı.[16] Bu krallar, askerî komutanlık simgesi olan bir kalkanın üzerinde tutuluyorlardı ve uzun saçları soyluluklarını ve kral saygınlığını gösteriyordu.[17] Boyadıkları ve büyük özenle düzen verdikleri kumral saçları, omuzları üzerinde lüle lüle dalgalanıyordu. Yasa ya da görenek, kraldan gayri kimseleri başlarının arkasını tıraş etmeye, saçlarını alnın üzerinde tutmaya ve iki bıyıkla yetinmeye zorunlu kılıyordu.[18] Frankların uzun boyları ve mavi gözleri, kökenlerinin Cermen olduğunu göstermekteydi. Dar giysileri, vücutlarının biçimini belli ediyordu. Geniş bir omuz askısına bağlı, ağır bir kılıç taşıyorlardı. Büyük kalkanları, onlara tam siper hizmeti görüyordu. Bu barbarlar, daha çocukluktan koşmayı, atlayıp sıçramayı, yüzmeyi, mızrak ve balta fırlatmayı, sayıca üstün olsa da bir düşmana duraksamadan saldırmayı ve atalarının yenilmezlik ününü ölünceye dek sürdürmeyi öğreniyorlardı.[19] Adını ve yap-

16. "Reges Crinitos se creavisse de prima, et ut ita dicam nobiliori suorum familia." (Greg. de Tours, *Historians of France*, c.II, 1, II, b. 9, s. 166). Gregory, Merovingia adından söz etmiyor; ne var ki yedinci yüzyılın başlangıcına dek bu adın Fransa krallık soyunun ve Fransız hükümdarlarının bile ayırt edici adlandırılmasında kullanıldığı görülmektedir. Dikkatli bir eleştirmen Merovingia'ları büyük Maroboduus'tan indirmektedir. Açıklıkla kanıtladığına göre, adını ilk aileye vermiş olan bu hükümdar Childeric'in babasından daha eskiydi. Bkz. *Memoires de l'Academie des Inscriptions*, c. XX, s. 52-90; c. XXX, s. 557-587.

17. Cermenlerin, Tacitus'tan Gregory of Tours'a dek gelen bu eski gelenekleri Constantinople imparatorlarınca da benimsendi. Onuncu yüzyıldan bir elyazmasına göre, o zamanın bilgisizliği yüzünden Davud'a uygulanan buna benzer bir tören, Montfaucon tarafından temsil edilmiştir. Bkz. *Monumens de la Monarchie Francois*, c. I, Discours preliminaire.

18. "Caesaries prolixa... crinium flagellis per terga dimissis," vd. Bkz. *Historians of France*'in üçüncü cildinin başlangıcı ve Rahip le Boeuf (*Dissertat.*, c. III, s. 47-79). Merovingia'ların bu değişik görenekleri ulusal ve yabancı yazarlarca, Priscus (c. 1, s. 608), Agathias (c. II, s. 49) ve Gregory of Tours (1, III, 18; VI, 24; VIII, 10; c. II, s. 196, 278, 316) tarafından söz konusu edilmiştir.

19. Sidonius Apollinaris'teki eski Frankların suratları, giyinişleri, silahları ve karakterleri üzerine özgün bir portresine bakınız (*Panegyr. Majorian.*, 238-254). Kabaca çizilmiş olsalar da bu gibi portrelerin gerçek bir değeri vardır. Peder Daniel (*History de la Milice*

tığı işleri tarihin kesin olarak bildirdiği bu uzun saçlı krallardan ilki olan Clodion merkez olarak Brüksel ile Louvain arasında bulunduğu sanılan Dispargum[20] adındaki köy ya da kaleyi seçmişti. Frankların kralı, ikinci Belgic'in hemen hemen savunmasız olduğunu ve ele geçirmenin kendisi için kolay olacağını öğrendi. Uzun boylu düşünmeden Carbonaria ormanının ağaçları ve bataklıkları arasına daldı.[21] Cambray'i ve Tournay'i (ki bu iki kent beşinci yüzyılda vardı) aldı ve fetihlerini, tarihini ve halkı daha ileri halde olan topraklardan önceki boş arazide Somme Irmağı'na dek yaydı.[22] Clodion, Artois ovasında ordugâhını kurmuş,[23] oğlunun evlenme törenini aymazca bir güvenlik içerisinde kutlamaya koyulmuşken, Somme Irmağı'nı hafif süvari birliklerinin başında geçmiş olan Aetius'un ortaya çıkması düğün şenliğini kötü biçimde sona erdirdi. Bir dağın arkasına kurulmuş olan yemek sofraları, gürültülerle altüst oldu. Franklar ne saflarını tutmaya ne de silahlarına sarılmaya fırsat bulamadan bozulup eridiler. Romalılar ordunun ardından gelmiş olan arabalara el koydular. Yeni gelin, arkadaşları ve hizmetlileri savaş yasasına, yumuşak başlılıkla uydular. Aetius'un ustalığıyla elde edilen bu elverişli durum Clodion'un askerlik onurunu biraz gölgeledi. Ancak Frank kralı, yanılgısını kısa sürede onardı ve Ren kıyılarından Somme'a dek uzayan topraklar üzerindeki egemenliğini güçlendirerek ününü yeniden her yana duyurdu.[24] Onun krallığı

Francoise, c. 1, s. 2-7) bu betimlemeyi aydınlattı.

20. Dubos, Hist. Critique..., c. 1, s. 271, 272. Kimi yazarlar Dispargum'u Ren'in öbür yakasında göstermişlerdir. Bkz. Historians of France da Benedictine editörlerin notu, c. II, s. 166.

21. Carbonaria ormanı, Escaut (ya da Scheldt) ile Meuse arasındaki büyük Ardenne ormanının bir bölümüydü (Vales., Notit. Gall., s. 126).

22. Gregor. Tour., 1, II, b. 9, c. II, s. 165, 167; Fredegar. Epitom., b. 9, s. 395; Gesta Reg. Francor., b. 5, c. II, s. 544; Vit St. Remig., ab Hincmar, c. III, s. 373.

23. "Francus qua Cloio patentes Atrebatum terras pervaserat." Panegyr. Majorian 213. O yer, Vicus Helena denilen bir kent ya da bir köydü ve yeni zaman coğrafyacıları adını ve yerini Lens'de buldular. Bkz. Vales., Notit. Gall.., s. 246; Longuerue, Description de la France, c. II, s. 88.

24. Sidonius'ta bu olayın biraz kapalı öyküsüne bakınız (Panegyr. Majorian 212 - 230).

sırasında Treves, Mentz ve Cologne, belki de uyruklarının girişken karakteriyle, yenenlerin açgözlülüğünden ve kıyıcılığından çok acı çekti. Cologne, Treves yıkıntılarını boşaltan bu barbarların egemenliği altında kalma mutsuzluğuna uğradı. Kırk yıllık bir zaman içerisinde Treves, dört kez onların eline geçmiş ve yağma edilmişti. Yine de sirk eğlenceleri gibi boş tutkularla eskiden başına gelenleri unutmaya çalışıyordu.[25] Yirmi yıllık bir saltanattan sonra Clodion'un ölmesiyle krallığı iki tutkulu oğlunun çekişmesine sahne oldu.[26] Meroveus adındaki küçüğü Roma'nın koruması için yalvardı. Valentinianus onu müttefiki ve Patrician Aetius'un evlatlık oğlu olarak kabul etti. Görkemli armağanlar ve en güçlü yardım ve dostluk güvenceleriyle yeniden ülkesine gönderdi. Kardeşinin yokluğunda ağabeyi de Attila'nın korkunç ve büyük yardımını istemişti. Hun kralı, Ren'i geçmesini kolaylaştıracak bir ittifakı gönülden benimsedi. Aslında ele geçirmeyi tasarladığı Galya'ya gitmek için bu yardım isteği saygın bir bahane sağlamış oluyordu.[27]

Attila, Franklara ve Vandallara yardım kararını açıkladığı zaman, bu yabanıl kahraman, şövalye ruhu takınıp, kendini

---

Krallıklarının Galya'da yerleşmesi konusunda sabırsızlanan Fransız eleştirmenler, Frankların, bozgundan sonra Ren'i yeniden geçmeye zorlandıklarını, hiç söylememiş olduğu halde Sidonius'un suskunluğundan çok güçlü bir kanıt olarak çıkardılar (Dubos, c. 1, s. 322).

25. Salvianus (*de Gubernat. Dei*, 1, VI), bilgin Mascou tarafından dikkate alınan bu üç kentin uğradığı büyük yıkımın öyküsünü kapalı ve tumturaklı bir dille anlatmıştır (*Hist. of the Ancient Germans*, IX, 21).

26. Priscus bu çekişmeyi anlatırken, birini Roma'da gördüğü, sakalsız ve dalgalanan uzun saçlı delikanlıdan söz etmekle birlikte adlarını söylemiyor (*Historians of France*, c. I, s. 607, 608). Benedictin editörleri, bunların, Neckar kıyılarında bulunan bir krallıktaki tanınmamış bir Frank kralının oğulları olduklarına inanmak eğilimindedirler ama de Foncemagne (*Mem. de l'Academie*, c. VIII, s. 464) kanıtları, Clodion'un iki oğlunun, haleflik konusunda birbirleriyle çatıştıklarını ve küçüğü olan Meroveus'un Childeric'in babası olduğunu kanıtlar gibidir.

27. Merovingia sülalesinde taht kalıtım yoluyla geçiyordu. Ama ölen hükümdarın tüm oğulları eşit olarak hazineleri ve devleti paylaşma hakkına sahip bulunuyorlardı. Bkz. *Memoires de l'Academie*'nin altıncı ve sekizinci ciltlerindeki de Foncemagne'ın bilimsel incelemeleri.

Prenses Honoria'nın âşığı, olarak ilan etti. Valentinianus'un kız kardeşi Ravenna Sarayı'nda yetiştirilmişti. Honoria'nın kocası imparatorluğu başına dert açabileceği düşüncesiyle, en kendini beğenmiş uyrukların umudunu yok etmek için prenses, Augusta aşamasına yükseltilmişti.[28] Ne var ki Honoria on altı yaşına gelince, kendisini doğal koşullar içerisindeki bir sevinin tatlarından sonsuza dek yoksun bırakacağını ileri sürdüğü saçma ve can sıkıcı büyüklüğü istemedi. Tatsız ve tekdüze bir şatafatlı yaşam kalbini doyurmuyordu. Doğanın buyurucu sesine uydu ve mabeyincisi Eugenius'un kollarına atılarak kendini teslim etti. Kısa süre sonra, egemen cinsin cinayet ve utanç belirtisi gibi saçma bir yüklemeyle suçlandırdığı gebelik durumu kendini gösterdi ve halk, annesi Placidia'nın, onu uzun süre aşağılatıcı bir gözaltında tuttuktan sonra Constantinople'a yollamak gibi densiz davranışından olayı öğrenmiş oldu. Mutsuz Honoria on iki, belki de on beş yılı Theodosius'un kız kardeşleri ve onların iffetli yoldaşlarının yürek karartıcı topluluğu içerisinde geçirdi. Kendisi için hiç bir istekte bulunma hakkı kalmayan, nefretle de olsa dinsel tapınışlara ve dualara katılan Placidia'nın kızı yaşamını böylece sürdürüyordu. Her geçen gün kendisine daha ağır gelen bekârlığın verdiği sabırsızlıkla çok olağanüstü bir girişime kalkıştı. Attila'nın korkulu adı Constantinople halkının ağzından hiç düşmüyordu Sık sık gelen elçileri, hemen hemen sürekli biçimde imparatorluk sarayıyla onun ordugâhı arasında haberleşmede bulunuyorlardı. Boş inançları ve yolu yöntemi sevinin tatlılıklarına ya da öç alma isteğine feda eden prenses, dilini bilmediği, gelenek, görenek ve dinsel inançlarından nefret ettiği ama hepsi bir yana, bir insan varlığı olan barbar hükümdarın kollarına atılmaya karar verdi. Güvendiği bir hadımın aracılığıyla, sözünün garantisi olmak üzere Attila'ya bir yüzük gönderdi ve yasal karısı olduğunu açıklaması için ona yalvardı. Hükümdar bu uygunsuz

28. Honoria'nın bir madalyası bugün mevcuttur. Augusta sanını taşımakta ve arka yüzünde, İsa'nın baş harflerinin çevresinde oldukça yersiz biçimde Salus Reipublicoe sözleri okunmaktadır. Bkz. Ducange, *Famil. Byzantin.*, s. 67, 73.

durumu isteksiz kabullendi ve açgözlülükle tutkunun, sevi keyiflerine düşkünlüğünü zayıflatmaya başladığı zamana dek karılarının sayısını artırmayı sürdürdü. Galya'ya girmeden önce, Prenses Honoria ile imparatorluk varlığından payına düşen bölümün kendisine verilmesini isteyerek bu saldırı girişimini haklı göstermek istedi. Selefleri olan eski Tanjou'lar, aynı kendini beğenmişlikle, Çin prenseslerini istemişlerdi ve Attila'nın bu istekleri de Roma'nın saygınlığı bakımından daha az bir aşağılatıcı nitelik taşıyor değildi. Gönderdiği elçilere, kırıcı olmamakla birlikte, kesin bir geri çevirme yanıtı verildi. Son zamanlarda Pulcheria ve Placidia için uygulanan durumlara karşın, kadınların imparatorluk kalıtımı konusunda hiçbir hakları bulunmadığı bildirildi. Honoria için ileri sürdüğü sava karşı da, kendisinin çözülmez bağlantılar altında olduğu, biçiminde yanıt verildi.[29] Hun kralıyla haberleşmede bulunduğu öğrenilir öğrenilmez, suçlu sayılan Honoria, Constantinople'dan, korkulu bir nesne gibi alınıp İtalya'nın içerlerinde bir yere getirildi. Canı bağışlandı ve yalnız adıyla koca olacak tanınmamış birisiyle evlenmeye zorlandı, bir imparator kızı olarak dünyaya gelmemiş olsaydı belki de hiç uğramayacağı bu mutsuzlukları, sürekli bir hapis içerisinde, suçları için ağlayarak yaşama cezasına çarptırıldı.[30]

O çağda yaşamış bilgin ve belagatli bir Galyalı olan Sidonius, Clermont piskoposluğuna başladığı zamandan beri Attila savaşının tarihini yazmayı -bir dostunun isteği üzerine- üstlenmişti. Sidonius'un alçak gönüllülüğü bu kadar ilginç bir eseri yazmaktan onu vazgeçirmiş olmasaydı,[31] ozanın yalnızca kısa, kapalı ve

29. Bkz. Priscus, s. 39, 40. Kadınlar da taht üzerinde hak ileri sürebilselerdi, genç Theodosius'un kızı ve mirasçısının kocası olan Valentinianus, Doğu İmparatorluğu üzerinde de hak isteyebilecekti, denilebilir.

30. Jornandes (*de Successione Regn.*, b. 97 ve *de Reb. Get.*, b. 42, s. 674), Prosper ve Marcellinus'un kronikleri Honoria'nın serüvenlerini tam olarak anlatmamaktadırlar. Ne var ki Eugenius'la entrikasını zaman ve yer bakımlarından Attila'ya yaptığı çağrı ile ayırmadıkça bu serüvenleri inanılır ya da olası kılmak imkânsızdır.

31. "Exegeras mihi, ut promitterem tibi, Attilae bellum stylo me posteris intimaturum.... coeperam scribere, sed operis arrepti fasce perspecto, taeduit inchoasse." (Sidon. Apoll.,

istiareli biçimde ele aldığı önemli olayları, gerçeğin yalınlığı içerisinde açıklıkla ortaya sermiş olacaktı.[32] Volga'dan Tuna'ya dek İskit ve Cermen kralları ile ulusları Attila'nın buyruğu altında toplanıyorlardı. Macaristan ovasındaki krallık köyünden, batıya doğru sancakları ilerliyorlardı ve yedi sekiz yüz millik yürüyüşten sonra Ren'in koluna ve Neckar'a ulaştı, orada Clodion'un büyük oğlunu tanıyan Franklarla buluşup birleşti. Galya'da büyük bir üzüntü ve ruhsal yıkılış meydana geldi. Mutsuzluklarının öyküsünü bize aktarmış olan gelenek, kentlerinden birçoğunu onurlandırmış şehitlerle mucizeleri bir türlü unutmadı.[33] Barbarlardan oluşan ve ganimet umuduyla devinen bir çevik kuvvet topluluğu, ırmağın donmasından yararlanarak geçebilmek için kışı yeğleyecekti. Sayısız Hun atlıları ise o mevsimde bulunması olanaksız hayvan yemi, ot ve samana gereksinim duymaktaydı. Hercynian ormanında, tombaz köprüsü kurmak için gerekli ağaçlar bulundu ve bu korkunç sayıdaki insanlar Belgic bölgelerine hızla daldılar.[34] Troyes, güvenliğini Aziz Lupus'un

---

1, VIII, epist. 15, s. 235).

32. "Subito cum rupta tumultu
Barbaries totas in te transfuderat Arctos,
Gallia. Pugnacem Rugum comitante Gelono,
Gepidaea trux sequitur; Scyrum Burgundio cogit:
Chunus, Bellonotus, Neurus, Basterna, Toringus,
Bructerus, ulvosa vel quem Nicer abluit unda
Prorumpit Francus. Cecidit cito secta bipenni
Hercynia in lintres, et Rhenum texuit alno.
Et jam terrificis diffuderat Attila turmis
In campos se, Belga, tuos."
Panegyr. Avit.

33. İçerisinde, zamanının tarihiyle ilgili konular bulunan masallara atıfta bulunan eski öyküler dikkate alınmaya değer. Bkz. *Historians of France*'ta (c. I, s. 645, 644, 649; c. III, s. 369) Aziz Lupus, Metz Piskoposu Aziz Anianus, Aziz Genevieve vb.

34. Jornandes'te, bu savaş üzerine edindiğimiz bilgilerin en özgün ve en güzel ayrıntılı öyküsü bulunmaktadır (*de Reb. Geticis*, b. 36-41, s. 662-672). Cassiodorus'nın tarihini kimi kez özetlemiş kimi kez de kelimesi kelimesine aktarmıştır. Kesin olarak şunu diyeceğiz ki Gregoire de Tours (1, II, b. 5, 6, 7), Idatius'un, Isidore'nin ve iki Prosper'in kronikleri Jornandes'i düzeltmeye ve aydınlatmaya yarayabilirler. Tüm eski otoriteler *Historians of France*'ta toplanmış ve ona dâhil edilmiştir. Ne var ki okuyucu, çoğu kez

kerametine borçlu oldu. Yüce Tanrı, Tongres'in yıkılışını görerek acı çekmemesi için Aziz Servatius'u bu dünyadan çekip aldı. Aziz Genevieve'in duaları Attila'yı Paris yakınlarından uzaklaştırdı. Bununla birlikte Hunlar, ne azizlerin ne de askerlerin karşı koyabildiği çok sayıda kenti ele geçirdiler. Metz'in acıklı alınyazısının da gösterdiği gibi, barbarlar Galya'da işledikleri kırıcı ve yıkıcı eylemlerini savaş hakkı olarak görmekteydiler.[35] Hiç ayrım yapmaksızın, papazları kilisede, bebekleri beşiklerinde öldürdüler. Alevler kenti yakıp kül etti. Aziz Stephen'e adanmış küçük ve uzak bir kilise, Metz'in bulunduğu yerden bugüne kalabilen tek yapıdır. Moselle kıyısından Galya'nın içerlerine doğru ilerleyen Attila, Auxerre'de Sen'i geçti ve uzun bir yürüyüşten sonra, Orleans kalesi önünde ordugâhını kurdu. Kendisini Loire Irmağı geçidine egemen kılan bir yerin elde bulundurulmasıyla fetihlerini güven altında tutmak istiyordu. Ayrıca Romalılara ihanet edeceğine söz veren ve Orleans kentini teslim ederek Attila'nın buyruğuna gireceğini söyleyen Alani Kralı Sangiban'ın çağrısına da güveniyordu. İyi bir rastlantıyla bu fesat anlaşması ortaya çıkarıldı. Orleans savunma sistemi daha yeni olarak onarılmış ve artırılmıştı ve savunmayı yapan askerler barbarların tüm saldırılarını püskürtmüşlerdi. Yetkin ihtiyatlılığı ve azizliğiyle ünlü piskopos Anianus, beklenen yardım gelinceye dek halkın korkuya kapılmamasını sağlamak için tüm dinsel politika umarlarına başvurdu. İnatçı bir kuşatmadan sonra, koçbaşları surları sarsmaya başladı. Hunlar, dış mahallelere sızmaya başlamışlardı; eli silah tutamayanlar kiliselerde dua ediyorlardı. Günleri ve saatleri

Galyalı piskoposun gerçek metnine aykırı düşen Fredegarius fragmanları arasında Idatius kroniğinden varsayılmış bir alıntıya karşı dikkatli olmalıdır.

35. Kont de Buat'ın (*Hist. des Peuples*, c. VII, s. 539, 540) kuşkuları, hiçbir ussal ilkeyle ya da sağlam bir eleştiriyle bağdaştırılamaz. Gregory of Tours, Metz'in yıkılmasını olumlu deyimlerle doğrulamıyor mu? Olaydan ancak yüz yıl sonra Gregory'nin ve tüm halkın, o sırada hükümdar olan Austrasia oturduğu bir kentin başına gelenler için aldanmış olmaları olası mıdır? Attila'nın ve barbarların savunmasına kalkışmış gibi görünen bilgin kont onu sahte Idatius diye "parcens Germaniae et Galliae", adlandırırken, gerçek Idatius, "plurimae civitates effractoe" diyerek, öbürleri arasında Metz'i de saymaktadır.

sayan Anianus, tabyanın üzerine güvendiği bir kimseyi göndererek uzaklarda bir görüntü olup olmadığına bakmasını istedi. Gözcü iki kez gidip geldi ve en küçük bir umut ışığı olmadığını ona bildirdi. Üçüncü kez dönüşündeyse, ufkun sonunda hafif bir karartı gördüğünü sandığı biçiminde bilgi verdi. Başpapaz "Bu, Tanrı'nın yardımıdır!" diye inançlı bir sesle haykırdı. Herkesin gözlerini diktiği uzaktaki görüntü her an büyüyor ve gittikçe daha seçilebilir duruma geliyordu. Sonunda Gotların ve Romalıların sancakları göründü; rüzgâr, sis bulutunu kaldırınca Orleans'ın imdadına koşup gelen Aetius ile Theodoric'in süvarileri açıkça seçilir duruma geldi.

Attila'nın tuzağa düşürücü politikası, ordularının saldığı terör kadar Galya'nın merkezine dek hiçbir engelle karşılaşmaksızın girebilmesini sağladı. Genel nitelikte yayımladığı bildiriler, özel nitelikteki güvenceleriyle yumuşak hale getiriliyordu. Zaman zaman okşuyor ve sonra korkutuyordu. Romalılarla Gotlar ve Ravenna Sarayı ile Thoulouse Sarayı, birbirlerine güvenemediklerinden, ortak düşmanlarının yaklaşmasını kayıtsızlıkla bekliyorlardı. Aetius, cumhuriyetin güvenliğini tek başına kolluyordu. Ne var ki aldığı en aklı başında önlemler, İmparatoriçe Placidia'nın ölümünden beri saraya egemen olan bir grupça işlemez hale getiriliyordu. İtalya'daki gençler, silah şakırtılarından tir tir titriyorlar ve korkuyla ya da gönülden Attila'yı tutan barbarlar savaştan kurtuluş çaresi ararken ikircikli bir tutum takınıyorlardı. Patrician, ordu demeye pek de dili varılmayacak birliklerle Alpleri geçti.[36] Arles ya da Lyon'a gelince, Vizigotların Galya'yı savunmaya girişmeyi istemediklerini ve nefret eder gibi göründükleri düşmanı kendi toprakları üzerinde beklemeye kararlı olduklarını öğrendi. Bu haberle yıldırımla vurulmuşa dönen

36. "Vix liquerat Alpes
Aetius, tenue, et rarum sine milite ducens
Robur, in auxiliis Geticum male credulus agmen
Incassum propriis praesumens adfore castris."
Panegyr. Avit., 328 vd.

Romalı komutan, praetorian prefect görevini şerefle ifa ettikten sonra Auvergne'deki malikânesine çekilmiş olan senatör Avitus'a başvurdu. Bu devlet adamı Thoulouse Sarayı'na elçi olarak gitmeyi kabul etti ve bu görevde başarı da elde etti. Tutkulu Attila'ya ancak kuvvetlerini birleştirerek karşı koyabilecekleri konusunda Theodoric'i inandırmaya çalıştı. Avitus, Hunların, atalarına çektirdikleri acıların ve kötülüklerin betimlemesini yaparak Gotların hıncını devindirdi. Ayrıca tüm Hristiyanların, kiliseleri ve azizlerin kutsal kalıntılarını korumakla yükümlü olduklarını, Galya'da yurt tutmuş tüm barbarların İskit çobanlarına karşı yetiştirdikleri tarlaları ve bağları savunmakta kişisel yararları bulunduğunu onlara anlattı. Theodoric, gerçeğin aydınlanması karşısında, akılcı ve onurlu önlemlerin alınmasını kabul etti ve Aetius'un, dolayısıyla Romalıların müttefiki olarak Galya'nın savunulması için canını ve tüm devlet gücünü ortaya koymaya hazır olduğunu bildirdi.[37] Son başarılarıyla gururları artan Vizigotlar, sevinç içerisinde silaha sarıldılar ve iki büyük oğlu Torismond ve Theodoric ile daha da değerlenen ordunun başındaki hükümdarlarının sancağı altında toplandılar. Gotların verdiği örnek, Romalılarla Hunlar arasında kararsız durumdaki oymak ve ulusların da toparlanmasını sağladı. Yorulmak bilmez Aetius, uzun zamanlardan sonra cumhuriyetin uyrukları ve askerleri olarak tanınan Galya ve Cermen savaşçılarını topladı. Bunlar, o tarihe dek kendilerini bağımsız müttefikler olarak gösteriyorlar ve gönüllü hizmetleri için ödüllendirilmelerini istiyorlardı. Laeti'ler, Armorica'lar, Breone'lar, Saksonlar, Burgundia'lar, Sarmatlar ya da Alani'ler, Ripuaria'lar ve Meroveus'un buyruğundaki Franklar: İşte Aetius'la Theodoric'in yönetimi altında olup Orleans'ı kurtarmak ve Attila'nın komutası altındaki çok büyük

37. Avitus'un savunusu ve Jornandes'in 36'ncı bölümü, Attila'nın, Aetius'a ve Vizigotların politikası üzerine tam olmayan bir düşünce vermektedir. Ozan ve tarihçi, her biri kişisel ve ulusal görüşlerine göre ele almaktadırlar. Birincisi, Avitus'un değerini ve işlevlerini göklere çıkararak: "orbis, Avite, salus," vb. demekte ve öbürü de Gotların gidişatını en parlak günlerindekine bakarak göstermektedir. Bununla birlikte her ikisi de doğru olarak yorumlanırsa, ortak noktaları dürüstlükleridir.

kuvvetlerle savaşmak üzere ilerlemekte olan ordunun oluşumu böyleydi.[38]

Onların varması üzerine Hun kralı kuşatmayı kaldırdı ve yakınlardaki bir kente girerek yağmalamakta olan bir kısım birliklerini çağırttı.[39] Değerliliğine her zaman ihtiyatı kılavuz etmesini bilmiş olan Attila, Galya'nın orta yerinde bir bozguna uğramasının kötü bir şey olacağını sezinledi. Hun kralı Sen'i yeniden geçti, çok sayıda süvari birliğinin elverişli biçimde devinim sağlayabileceği Chalons ovasında düşmanı bekledi. Ne var ki hızlı olarak geri çekilişinde Romalıların ve müttefiklerinin öncüleri, Attila kuvvetlerinin ardını oluşturan birlikleri sıkıştırıyor ve durmadan saldırıyorlardı. On beş bin barbarın can verdiği Franklar ile Gepidae'lerin çatışmasında genel ve kesin sonuç kendini gösterir gibi oldu.[40] Chalons kentini çevreleyen Katalonya (Catalaunia) kırları[41] Jornandes'in açık olmayan ölçümüne göre, bugün Champange diye tanınan bölgede yüz elli mil uzunlukta ve yüz mil genişlikte bir alana yayılıyordu.[42] Bu çok geniş ovada yine de birtakım yüzey değişiklikleri vardı ve iki komutan, Attila'nın ordugâhına egemen olan bir tepeyi tutmak

38. Jornandes (b. 36, s. 664, [ed.] Grot., c. II, s. 23, *Historians of France* ve Benedictin editörlerinin notları), Aetius'un ordusu üzerine ayrıntılı bilgi vermektedirler. Laeti'ler, Galya'da doğmuş ya da ora uyruğu olmuş barbarlardan meydana gelen melez bir soydu. Riparii'ler (ya da Ripuarii'ler) adlarını Ren, Meuse ve Moselle ırmaklarının kıyılarındaki yerleşim yerlerinden alıyorlardı. Armorican'lar, Sen ile Loire arasındaki bağımsız kentleri ellerinde tutuyorlardı. Bayeux bölgesinde bir Sakson topluluğu vardı, Burgundia'lar Savoy'da yerleşiklerdi ve Breon'lar Constance Gölü'nün doğusunda Rhaetia'ların bir oymağı idi.

39. "Aurelianensis urbis obsidio, oppugnatio, irruptio, nec direptio," (1, V, Sidon. Apollin., 1, VIII, Epist., 15, s. 246). Orleans'ın kurtuluşunun dindar piskoposun mucizesi sayesinde olduğu biçiminde yorumlamak kolay bir işti.

40. XCM baskılarının çoğunda bulunmaktadır; ne var ki bizim elimizde sağlam elyazmaları vardır ve her sağlam kanıt, XVM arasında yeğlenmek için yeterlidir.

41. Chalons ya da Duro-Catalaunum ve Catalauni'den beri, Rheims topraklarının bir bölümünü oluşturuyordu. Bkz. Vales., *Notit. Gall*, s. 136; d'Anville, *Notice de l'Ancienne Gaule*, s. 212, 279.

42. Gregory of Tours, sık sık Campania ya da Champagne adından söz etmektedir. Başkenti Rheims olan bu büyük eyalet, bir dükün komutası altında bulunuyordu (Vales., *Notit.*, s. 120-123).

için kendi aralarında çekiştiler. Genç ve yiğit Torismond, onu ele geçiriverdi ve Gotlar, karşı tepeye çıkmakta olan Hunları oradan inmek zorunda bıraktılar. Bu elverişli noktanın ele geçirilmesi komutanlara ve askerlere, savaşın kazanılacağı umudunu verdi. Kaygılanan Attila, falına baktırdı. Denildiğine göre, kurbanların bağırsakları incelendikten sonra ona yenileceğini ve en korkunç düşmanının ölümünü haber verdiler. Bu ödünlenmeyi kabullenen barbar, ister istemez Aetius'un yüksek değeri için tanıklığını gösterdi. Attila, Hunlar arasında biraz korku belirtileri görünce eski komutanların başvurduğu gibi, askerce bir söylevle ordunun tinsel gücünü canlandırmaya çalıştı, onların başında her zaman savaşmış ve yenmiş bir kahraman olarak konuştu.[43] Hun kralı askerlere eski başarılarını, şu andaki tehlikeyi ve ilerisi için duydukları umudu anımsatıp anlattı. Hemen hiç savaşmaya gerek kalmadan İskit bozkırlarını ve bataklıklarını onlara açan ve birçok savaşkan ulusu yenmelerini sağlayan uğur ve talih, bugünü de zaferlerinin tamamlayıcısı olarak sevinçle kapamayı kendilerine sağlayacağını bildirdi. Düşmanlarının aldığı önlemleri, müttefiklerini, sağladıkları elverişli taktik durumlarını, ihtiyatlılık olarak değil, korku etkisiyle alınmış önlemler olarak betimledi. Vizigotlar, diyordu, düşman ordusunun kuvvetini oluşturmaktadır, sıkışık durumda yığılmış Romalıların ürkek taburlarından Hunların hiçbir korkusu olamazdı; bu Romalılar, bir savaşın yorgunluklarına ve tehlikelerine dayanamazlardı. Barbar hükümdarı alınyazısı öğretisinden savaş erdemi yolunda ustaca yararlandı. Şöyle dedi: "Tanrı'nın koruduğu savaşçılar, savaş alanında yaralanmazlar, şerefsiz bir barışta ise kader, kurbanlarını çeker alır. İlk mızrağı ben atacağım; hükümdarına öykünmek istemeyen alçak, kaçınamayacağı bir ölüme kendini adamış de-

43. Bu savaş söylevlerinden çoğunun tarihçilerce düzenlenmiş olduğunu göz ardı etmek istemiyorum. Bununla birlikte, Attila'nın komutasında hizmet eden eski Ostrogotlar onun söylevini Cassiodorus'a vermiş olabilirler. Düşünceler ve biçimsellik bakımlarından barbar havası taşımaktadır. Ben ise, altıncı yüzyılda bir İtalyan'ın "hujus certaminis gaudia" imgelemiş olmasına inanmakta güçlük çekmekteyim.

mektir." Attila'nın görünüşü ve sesi barbarların yiğitliğini canlandırdı, gözüpek komutan da onların sabırsızlığına kapılarak, kahraman ve kendisine bağlı Hunların başında savaş durumuna geçti. İmparatorluğuna bağlı Heruli'ler, Rugia'la, Thuringia'lar, Franklar ve Burgundia'lar çok geniş Katalonya ovasının iki yanını kaplıyorlardı. Sağ kanat, Gepidae Kralı Ardaric'in komutasındaydı. Ostrogotlarda saltanat süren üç kardeş, kendi uluslarından türeme Vizigot oymaklarının karşısına çıkmak için sol yana yerleştirilmişlerdi. Müttefikler değişik düzenlemeler yapmışlardı. Sadık olmayan Alani Kralı Sangiban merkezde tutulmuştu, böylece tüm girişimleri gözlenebilir ve kalleşlik yapması halinde hemen cezası verilebilirdi. Aetius sol kanadın komutasını aldı, Theodoric de sağın. Torismond ise, Attila ordusunun yanına, belki de gerilerine dek yayılan yükseklikleri tutmayı sürdürüyordu. Volga'dan Atlantik'e dek tüm uluslar Chalons ovasında toplanmış bulunuyorlardı. Bu uluslardan bir bölümü ayrışmalara uğramış, fetihler ve göçler buna neden olmuştu. Her iki orduda bulunan armalar ve silahlara bakılınca sanki bir iç savaş izlenimi edinilebilirdi.

Yunanlarla Romalıların disiplinleri ve askerî taktikleri ulusal gelenek ve göreneklerinin ilginç bir yanıydı. Xenophon'un askerî harekât üzerine dikkatli incelemesi, Caesar ya da Frederic'in bu yoldaki araştırmaları, bunları anlayıp, uygulayabilecek aynı yüksek zekaya sahip kimselerce, insanlığın yok edilmesi sanatının geliştirilmesi (hiçbir zaman istenmemekle birlikte) ve yetkinleştirilmesi olasıdır. Chalons savaşıysa, barbarların körü körüne coşkusuyla kararlaştırılmış ve ileri kuşaklara, sivil ve papaz meslekleri bakımından askerlik bilgisinden yoksun -yan tutan- yazarlarca aktarılmış bulunduğu için ancak olayın büyüklüğüne ilgimizi çekmiş olmaktadır. Bununla birlikte Cassiodorus, bu savaşa katılmış olan Gotlarla yakın ilişki kurarak görüşmüştür. Bunlar Cassiodorus'a bu savaşı, kanlı, inatçı ve ne sonra ne de önce hiç benzeri olmayan bir çarpışma olarak anlatmışlardır. Ki-

mine göre ölü sayısı yüz altmış iki bine, kimine göreyse üç yüz bine çıkmıştı.[44] Bu abartmalar, çok zaman inanılır gibi olmayan büyük kayıplardan söz ederse de tarihçinin asıl amacı, hükümdarların saçma sapan tutumları yüzünden tüm insan kuşaklarının bir günde yok olabileceğini düşündürmektedir. İskit oklarının üstünlüğü belli olan karşılıklı mızrak ve oklardan sonra iki ordunun süvari ve piyadeleri de göğüs göğse savaşa tutuştular. Attila'yı da aralarında görerek coşan Hunlar, müttefiklerin merkezini deldiler, iki kanadı birbirinden ayırdılar, hızla sola yönelerek tüm güçleriyle Vizigotların üzerine yüklendiler. Theodoric, askerlerini coşturmak için en önde atıyla dörtnala koşarken, ünlü soydan bir Ostrogot olan Andages'in attığı mızrakla ağır yaralanarak atından düştü. Yaralı hükümdar kargaşa içerisinde yerde kaldı ve kendi süvarilerinin atları altında ezilip can verdi. Ölümü, falcıların, ne idiği belirsiz yokluktan haber verişlerini haklı çıkardı. Yiğit Torismond, tepelerden inerek, falın gerisini gerçekleştirinceye değin Attila zaferi kazanacağına güveniyordu. Alani'lerin kaçması ya da karşı yana geçmesiyle bozulma kertesine gelen Vizigotlar yavaş yavaş yeniden savaş düzenini kurdular ve Attila geri çekilmek zorunda bırakılınca Hunlar da yenik duruma düştüler. Hun kralı, bir er ataklığıyla dövüşmüştü. Ne var ki ordusunu oluşturan yiğit barbarlar savaş hattını çok geride bırakır biçimde ileri geçmişlerdi. Onları tutma olanağı bulunamadığından yanları açık kaldı ve her yönden kuşatıldılar. Gecenin yaklaşması İskitli ve Cermen savaşçıları toptan bir yenilgiden kurtardı. Arabalarıyla kendilerine bir siper oluşturdular. Süvariler attan indi, ne silahlarına ne de geleneklerine uygun olan bir savaş için hazırlık yaptılar. Savaşın nasıl biteceği belli değil-

44. Jornandes'in, daha çok da Cassiodorus'un kullandıkları deyişler çok güçlüdür. "Bellum atrox, multiplex, immane, pertinax, cui simile nulla usquam narrat antiquitas: ubi talia gesta referuntur, ut nihil esset quod in vita sua conspicere potuisset egregius, qui hujus miraculi privaretur aspectu." Dubos (*Hist. Critique*, c. I, s. 392, 393), Jornandes'in 162.000 ölü sayısıyla Idatius'un ve Isidore'nin 300.000'ini bağdaştırmaya çalışıyor. Bu iki sayıdan en çoğunun, savaş dolayısıyla, silahla, hastalıklarla, yorgunluk vb. nedenlerle ölenlerin sayısını kapsadığını sanmaktadır.

di. Attila son ve onurlu bir çareye inanıyordu. Atların değerli koşum takımlarından ve eyerlerinden bir ölüm yığını yaptırdı, böylece gözüpek barbar, ordugâhı zorlanacak olursa, bunları ateşe vererek kendini onun içine atmaya, düşmanlarının, Attila'yı ne sağlığında ne de ölümünden sonra egemenlikleri altına alamamalarına karar verdi.[45]

Ne var ki düşmanları da geceyi daha dinginlikle geçirmiş değillerdi. Torismond'un ihtiyatsız coşkunluğu gece yarısına dek sürdüyse de kendisini -çok az sayıda askeriyle birlikte- İskitlerin arabaları ortasında buldu. Gece karanlığındaki boğuşma sırasında atından düştü. Theodoric'in oğlu da babasının uğradığı sonla yaşamını yitirmek üzereyken askerlerinin çabası ve kahramanlığı sayesinde bu tehlikeli durumdan kurtuldu. Solda Aetius, müttefiklerinden ayrı düşmüş, kazanıp kazanmadığını bilmeksizin beklerken, Chalons ovasına yayılmış düşman birliklerini gördü. Daha sonra Gotların kampına vardı. Burada az sayıda asker bulunuyordu. Bunlar günün ağarmasını bekliyorlardı. Roma komutanı da kendi tahkimatı içerisinde sıkışıp kalmış olan Attila'nın yenildiğine inanmakta gecikmedi. Savaş alanına bakınca, en büyük yitiğin barbarlarda olduğunu sevinerek anladı. Bir ceset yığınının altında, Theodoric'in onurlu yaralar almış ölüsü bulundu. Askerleri ona, babaları ve kralları olarak gözyaşı döktüler. Bu gözyaşları zafer şarkılarına karıştı ve cenaze töreni, yenik bir düşmanın karşısında yapıldı. Gotlar, silahlarını şakırdatarak onun büyük oğlu Torismond'u bir kalkan üzerinde havaya kaldırdılar. Askerler bu günün onurunu, haklı olarak onun sağladığını söylüyorlardı. Yeni kral, babasının tacını giyerken, onun öcünü almaya da ant içti. Bununla birlikte Gotlar, gözüpek hasımlarına saldırmaktan çekiniyorlardı. Tarihçileri, Hun kralını mağarasının içindeki bir aslana benzetmişti; mağaranın

45. Hep düzmece Idatius'a inanıp gerçeğini reddeden Kont de Buat'ın (*Hist. des Peuples...*, c. VII, s. 554-573) ileri sürdüğüne göre Attila, biri Orleans yakınlarında, öbürü Champagne ovasında yapılan iki büyük savaşta yenilmiştir. İlkinde Theodoric yaşamını yitirmiş, ikincisinde onun öcü alınmıştır.

dışındaki avcılar onun karşısında titriyorlardı. Bu mutsuz günde Attila'yı bırakıp ayrılmayı düşünebilecek krallar ve uluslar çok iyi biliyorlardı ki, kendileri için en büyük ve kaçınılmaz felaket efendilerinin hoşnutsuzluğunu kendi üzerlerine çekmiş olmaktı. Tüm mızıka enstrümanları güvensizlik ve savaş seslerini duyuruyordu ve onların tahkimatını zorlamaya kalkışan ilk birlikler her yandan ok yağmuru altında kalıp durakladılar ya da yok oldular. Bir savaş meclisi kurularak Hun kralını kuşatmaya, taşıma kollarına el koymaya ve utanç verici bir antlaşma imzalamak ya da eşitsizlik içersinde bir savaş için zorlanmasına karar verildi. Barbarların sabırsızlığı bu önlemlerin yavaşlığını beğenmedi. İhtiyatlı Aetius, Hunların yok edilmesiyle Gotların gururu ve gücü çok artacak diye düşündü. Torismond'un bir görev olarak düşündüğü girişimini durdurmak için ussal ve otoritesel üstünlüğünü kullandı. Patrician, dostça davranarak onun burada vakit yitirmesindeki tehlikeyi vurguladı ve hemen Thoulouse'a dönerek, tahtını ve hazinesini ele geçirmeye kalkışacak kardeşlerinin tutkulu niyetlerini bozmasını öğütledi.[46] Gotların gitmesinden ve müttefiklerin ayrılmasından sonra Attila, Chalons ovasına çöken derin suskunluk karşısında şaşırıp kaldı. Herhangi bir savaş kurnazlığı yapılabileceği korkusu onu birkaç gün daha arabalarıyla oluşturduğu savunma perdesinin arkasında tuttu. Ren'in öbür yanına çekilmesi, Batı imparatoru adına kazanılmış zaferlerin sonuncusunu kanıtlamış oluyordu. İhtiyatlı bir arayı koruyan Meroveus ile Frankları, her gece yaktıkları ateşlerle orada olduklarını anımsatarak Hunların ardından Thuringia'ya dek onları izlediler. Thuringia'lar Attila ordusunda hizmet ediyorlardı. Bunlar Frankların ülkesinden, hem giderken hem de dönüşte geçmişlerdi. Öyle anlaşılıyor ki bu geçişler sırasında korkunç

46. Jornandes, *de Rebus Geticis*, b. 41, s. 671. Aetius'un politikası ve Torismond'un tutumu çok doğal görünmektedir. Gregory of Tours'a (1, II, b. 7, s. 163) göre, patrician, Frank prensine aynı korkuyu aşılayarak onu geri gönderdi. Sahtekâr Idatius'un savına göre Aetius, Hun kralını ve Vizigot kralını ziyaret etti; onlara, çekildikleri sırada birbirlerini kaygılandırmamaları için her birine on bin altın dolu kese verdi.

kıyımlarda bulunmuşlardı. Seksen yıl sonra, Clovis'in oğlu bu kıyımların öcünü aldı. Thuringia'lar, rehineleri ve tutsakları kılıçtan geçirdiler. Dinmek bilmez kızgınlıklarında, iki yüz genç kızı en zalim işkenceler içerisinde yok ettiler. Bir bölümünü, kol ve bacaklarını atlara bağlayıp parçalattılar, bir bölümünü de arabaların altında ezdirdiler, dağılan parçalarını yol üzerinde köpeklere ve akbabalara yem yaptılar. İşte, kimi zaman imgesel erdemleri uygarlaşmış yüzyılların beğenisini çeken ve övülen yırtıcı atalarımız böyleydi.[47]

Galya seferinin kötü sonucu Attila'nın ne gözüpekliğine ne de ününe zarar verdi. Savaşı izleyen ilkbaharda, Prenses Honoria'yı ve ona düşen hazine payını ikinci kez istedi. İsteği yine geri çevrildi ya da atlatılma yoluna gidildi. Ateşli âşık yeniden silaha sarıldı, Alpleri aştı, İtalya'yı ele geçirdi ve birincisi kadar büyük bir orduyla Aquileia'yı kuşattı. Barbarlar, bir kuşatma için gerekli önlemleri almak ve hiç değilse mekanik araç ve gereçleri bu uğurda kullanmak gibi yollara başvurmuyorlardı. Ne var ki binlerce köylünün ve tutsakların, acımadan ölürcesine çalıştırılmalarıyla en ağır ve en tehlikeli işleri gördürebiliyorlardı. Belki Romalı sanatçılar da kendi ülkelerinin yıkıcılarına yardımlarını satıyorlardı. Hunlar, Aquileia surlarına karşı koçbaşlarından, yürüyen kulelerden, taş atan makinelerden, mızraklardan ve yanıcı nesnelerden yararlandılar.[48] Hun kralı, İtalya'nın fethini

47. Clovis'in oğlu Theodoric'in beğenmediği bu vahşetler (Gregory of Tours, 1, III, b. 10, s. 190), Attila istilası zamanına ve koşullarına uygun görünmektedir. Thuringia'daki konaklaması, uzun süre halk geleneğiyle kanıtlanmış oldu ve söylendiğine göre, Eisenach dolaylarında bir kurultay topladı. Bkz. Mascou, IX. 30. Eski Thuringia'yı inceden inceye bir titizlikle betimlemiştir. Onun savına göre adı, Got oymağı olan Therungi'lerden gelmedir.

48. "Machinis constructis, omnibusque tormentorum generibus adhibitis." (Jornandes, b. 42, s. 673). On üçüncü yüzyılda Moğollar Çin duvarlarını yıkmak için, ordularında bulunan Müslümanlar ya da Hristiyanlar tarafından yapılmış makineleri kullandılar. Bu makineler, yüz elliden üç yüz libre ağırlığına kadar taşları atıyorlardı. Çinliler, savunmaları için, Avrupa'da tanınmasından yüzyıl önce barutlu top ve bomba bile kullanmışlardı. Ne var ki tüm bu silahlar ya da daha doğrusu cehennemî silahlar korkak ulusları kurtaramamışlardır. Bkz. Gaubil., *Hist. des Mongous*, s. 70, 71, 155, 157 vd.

geciktiren tek engeli ortadan kaldırmak için umut, korku, ileri atılış ve kişisel çıkar yollarını deniyordu. Aquileia o zamanlarda, Adriyatik Denizi'nin en zengin, en kalabalık ve en ileri savunmalı kentlerinden biriydi. Ulusal hükümdarları Alaric ile Antala komutasındaki yardımcı Got birliklerinin gözüpekliği, Roma erguvanının görkemini lekelemiş olan hoyrat barbara karşı şanlı dayanışlarını anımsayan kent halkını da etkiliyordu. Sonuç alınamadan süren üç aylık bir kuşatmadan sonra, yiyecek yokluğu ve ordudan gelen hoşnutsuzluk uğultuları Attila'yı girişiminden vazgeçmek zorunda bıraktı ve üzülerek ertesi günü için hareket komutunu verdi. Bununla birlikte, Hun hükümdarı, kentin surlarını kızgın bakışlarla seyrederken, peşinde yavrularıyla birlikte bir leyleğin uçtuğunu ve sanki yuvasından ayrılmakta olduğunu gördü. Rastlantının karşısına çıkardığı fırsatı ustalıkla kullanarak, "Bu evcil kuş," diye haykırdı, "kısa süre içerisinde yıkılacağını kaderden sezinlememiş olsaydı eski yuvasını hiçbir zaman bırakıp gitmezdi."[49] Bu mutlu önsezi zaferin kesinliğini esinledi. Kuşatmaya yeniden başlandı ve kuvvetle yürütüldü. Hunlar, leyleğin uçuşu yönündeki duvar bölümüne yüklendiler, geniş bir gedik açtılar, karşı koyulmaz bir kızgınlıkla içeri daldılar ve öyle yıktılar ki ileri kuşaklar Aquileia örenlerini güç tanıyabildiler.[50] Bu korkunç öç alıştan sonra yürüyüşünü sürdürdü, Altinum, Concordia ve Padua'yı kül yığını haline döndürdü. Vicenza, Verona ve Bergamo da aynı kaderi paylaştılar. Pavia ile Milano, egemenliklerinin yitişine hiç karşı koymadan boyun eğdiler, kamu ve özel yapıları yanmaktan kurtaran, çok

49. Jornandes ve Procopius (*de Bell Vandal.*, 1, I, b. 4, s. 187, 188) aynı öyküyü anlatsalar da bu ikisinden hangisinin özgün olduğuna karar vermek kolay değildir. Şu da var ki Yunan tarihçi Aquileia kuşatmasını Aetius'un ölümünden sonra gibi göstermekle bağışlanmaz bir yanılgıda bulunmuştur.

50. Kuşatmadan yaklaşık yüzyıl sonra, Jornandes, Aquileia'nın baştan başa yıkılmış olduğunu doğrulamaktadır: "ita ut vix ejus vestigia, ut appareant, reliquerint." Bkz. Jornandes, *de Reb. Geticis*, b. 42, s. 673; Paul. Diacon., 1, II, b. 14, s. 785; Liutprand, *Hist.*, 1, III, b. 2. Aquileia adı kimi zaman Venedik eyaletinin daha modern başkenti Forum Julii'ye (Cividad del Friuli) veriliyordu.

sayıda tutsağın canını bağışlayan alışılmamış hoşgörüyü alkışladılar. Comum'un, Torino'nun ve Modena'nın halk gelenekleri şüpheli görünmektedir. Ancak Attila'nın yakıp yıkmalarını, Po ile ayrılmış, Alpler ve Apenin'le sınırlanmış bulunan Lombardy ovalarına değin yayıp uzattığı konusunda halkın geleneklerinde anlatılanlar en özgün tarih kaynaklarıyla benzerlik içerisinde bulunmaktadır.[51] Barbar hükümdarı Milano Sarayı'na girerken, bir tabloya gözü takıldı: Romalıların imparatoru tahtına oturmuş, İskit hükümdarları da onun ayaklan dibinde secde etmiş olarak gösteriliyordu. Attila'nın, bu Roma kibirliliğinden aldığı öç ustaca oldu ve saldırı biçimine bürünmedi. Bir ressam çağırttı, ona, bu tabloyu silmesini, aynı tuval üzerine, tahtta oturan İskit kralının resmini çizmesini;[52] saygılı bir tavırla yaklaşan Roma imparatorlarının, egemenliği altına girdiklerinin simgesi olan haracı, altın keseler içerisinde onun ayaklarına bıraktıklarını aynı tabloda göstermesini istedi. Görenler, kuşkusuz, değişiklikteki gerçeği doğrulamışlar ve belki de bu olay dolayısıyla insanla aslanın çekişmesini anımsamışlardır.[53]

Atının geçtiği yerde ot bitmez, sözü Attila için uygun bir deyiş olurdu. Bununla birlikte bu yabanıl yıkıcı, isteyerek olmasa da, Avrupa'da, feodalite dönemindeki ticaret ve zanaat ruh ve bilgisinin doğmasını gerçekleştiren bir cumhuriyetin oluşmasına yol açmıştır. Ünlü Venedik ya da Venetia adı,[54] bir zamanlar,

---

51. Attila'nın bu çok ünlü ve o kadar iyi tanıtılmamış savaşının betimlenmesinde kendime rehber olarak, bu konuyu yetkin bir özetle işlemiş olan iki İtalyan bilginini, Sigonius'u (*de Imperio Occidentali*, 1, XIII, *Works*, c. I, s. 495-502) ve Muratori'yi (*Annali d'Italia*, c., IV, s. 229, 236, 8vo. baskı) aldım.

52. Bu tarih olgusu, Suidas derlemesinin iki ayrı makalesinde bulunmaktadır.

53. "Leo respondit, humana, hoc pictum manu:
Videres hominem dejectum, si pingere
Leones scirent."
Appendix ad Phaedrum, Fab. XXV. Phaedrus'ta aslan onu resimden amfiteatra çağırır; hoşuma giderek anladım ki La Fontaine'in (1, III, fable X) doğal beğenisi bu kötü sonucu ondan silip atmıştır.

54. Paul the Deacon (*de Gestis Langobard.*, 1, II, b. 4, s. 784), yaklaşık sekizinci yüzyılın sonuna doğru İtalya eyaletlerinin betimlemesini yapıyor: "Venetia non solum in paucis

Pannonia sınırlarından Addua kıyılarına ve Po'dan Rhaetian ve Julian Alplerine dek geniş ve verimli bir İtalyan eyaletini kapsıyordu. Barbarların saldırmasından önce Venedik'e bağlı elli kent barış ve refah içerisinde bulunuyordu. Aquileia bunların en görkemlilerinden biriydi. Tarım ve el sanatları bakımından da Padua değerliydi. Roma şövalyesi niteliğini taşıyan beş yüz yurttaşın varlıkları, en az bir değerlemeyle bir milyon yedi yüz bin sterlini buluyordu. Aquileia'nın, Padua'nın ve dolaylarındaki kentlerin Hunların teröründen kurtulabilen çok sayıdaki aileleri, yakın adalarda yalın olmakla birlikte güvenli birer sığınak buldular.[55] Okyanus gelgitlerinin hafif de olsa benzerinin görüldüğü Adriyatik körfezinin ucunda, ana karadan ayrık durumda, sığ sularda yüze yakın adacık bulunmaktadır. Dalgalara karşı doğal korunması olan bu yerlere gemiler çok dar geçitlerden girerler.[56] Beşinci yüzyılın ortalarına kadar bu adalarda insanlar yaşamışlarsa da kültürleri ve adları belirsiz kalmıştır. Kaçak Venediklilerin gelenekleri, görenekleri, sanatları ve devlet yönetimleri yavaş yavaş yeni yerleşim toprakları üzerinde düzenli bir biçim almaya başladı. Cassiodorus[57] bunlardan cumhuriyetin ilk anıtı olarak söz etti. Theodoric'in devlet adamı, ağdalı ve zevk-

---

insulis quas nunc Venetias dicimus, constat; sed ejus terminus a Pannoniae finibus usque Adduam fluvium protelatur." Bu eyaletin Charlemagne yüzyılına dek olan tarihi *Verona Illustrata*'nın (s. 1-388) birinci ve en ilginç bölümünü oluşturmaktadır. Burada Markiz Scipio Maffei en büyük görüş yeteneğinde ve en ince ayrıntılarla gösterilmiştir.

55. Bu göç, o çağın hiçbir yazarınca doğrulanmamıştır. Ancak olayla kanıtlanmıştır ve gelenek, o hal ve koşulları tutabilmiştir. Aquileia'nın hemşehrileri Gradus Adası'na, Padoa'nınkiler Rivus Altus ya da Rialto Adası'na, ki daha sonra Venedik kenti burada kurulmuştur.

56. Gradus'tan Clodia veya Chioggia'ya değin Venedik adalarının topoğrafyası ve eskiliklerinin betimlenmesi için bkz. *Dissertatio Chorographica de Italia Medii Aevi*, s. 151-155.

57. Cassiodor., *Variar.*, 1, XII, epist., 24. Maffei (*Verona Illustrata*, kısım 1, s. 240-254) bu ilginç mektubu, Roma Cumhuriyeti'nin tek yasal halefi olarak gördüğü Venediklilerin sadık bir uyruğa ve eski zamanlar biliminin göstergesi olarak, büyük bir bilgi ve yetkiyle tercüme etmiş ve açıklamıştır. Mektubun tarihini saptamakta ve dolayısıyla Cassiodorus'un valiliğini de belirlemektedir (M.S. 523). Markizin otoritesi de o denli ağırlık taşımaktadır. Eserlerinin bir baskısını hazırlamış ve adının gerçek yazılışı üzerine bir bilimsel inceleme yayımlamıştı. Bkz. *Osservazioni Letterarie*, c. II, s. 290-339.

siz anlatısında bunları, dalgalar arasında yuvalarını yapan dişi su kuşlarına benzetiyor. "Pek çok sayıda soylu aile, bir zamanlar Venedik eyaletlerinde oturuyordu," diyor ve ekliyor: "Ne var ki bugün hepsi yoksulluğun içinde soyluluklarını yitirmiş durumdadırlar. Ancak balıkla beslenmektedirler. Bütün varlıkları tuzdur. Halk onu denizden çıkarmakta, yakınlardaki pazarlara, altın ve gümüş yerine taşımaktadırlar." Sanki denizin içerisinde dalgalanıyormuş gibi yaşam süren bu halk, az zamanda onunla içli dışlı oldu. Grado'dan Chiozza'ya değin adalılar ürkek bir halde yaşamaktan kurtulup kanallardan ve ırmaklardan geçerek, çetin olmakla birlikte tehlikesi az olan su yollarından İtalya'nın göbeğine vardılar. Sürekli olarak sayısını arttırdıkları ve büyülttükleri gemiler, körfezin tüm limanlarına girip çıkıyorlardı. Venedik, çocukluğundan başlayarak, Adriyatik Denizi'yle yıllar boyu kutladığı bir hayat arkadaşlığı anlaşması yaptı. Praetorian prefect Cassiodorus, halkın hakkını koruyan deniz görevlilerini, yazdığı mektupla, yurttaşlarının kamu hizmeti uğrunda çabalarım desteklemeleri konusunda yüreklendirmektedir. Istria eyaletinin şarap ve yağ ambarlarının Ravenna kentine taşınması söz konusuydu. Bilindiği üzere, her yıl halk, başlıca on iki adada bu tribunus ya da yargıçlardan on ikisini seçiyordu. İtalya'da Got krallarının yönetiminde bulunan Venedik cumhuriyetinin varlığı kökenli ve sürekli bir bağımsızlığa kendi savlarından vazgeçtiği biçiminde değerlendirilmiştir.[58]

Uzun süreden beri askerlik bilgisinden elini ayağını çekmiş bulunan İtalyanlar, kırk yıllık bir barış döneminden sonra, ülkelerine ve dinlerine düşman olduğu için nefret ettikleri korkunç bir barbarın yaklaştığını büyük korkuyla öğrendiler. Genel bir bunalım yıkıntısı içinde, yalnız Aetius soğukkanlılığını yitirmi-

58. Amelot de la Houssaie'nin *Histoire du Gouvernement de Venise* eserinin ikinci cildindeki ünlü Squittinio'nun çevirisine bakınız. Çok ağdalı sözlerle övgüsü yapılan bu kitap, her satırında içtenlikten yoksun olduğunu ve yan tutuculuğunu açığa vurmaktadır. Bununla birlikte, içerisinde lehte ve aleyhte, gerçek ve uydurma kanıtlar da bulunmaktadır ve okuyucu bunları kolayca ayırt edecektir.

yordu. Şu da var ki değerliliğine ve yeteneklerine karşın Aetius, tek başına, yardımsız kalmıştı ve kişisel ününe yaraşır hiçbir başarı elde edememekteydi. Galya'yı savunmuş olan barbarlar İtalya'ya yürümeyi dirençle reddediyorlardı. Doğu imparatorunun yardımlarıysa henüz ortada yoktu ve ne olacağı da belli değildi. Patrician, yurt içi birliklerinin başında, savaşa devam ediyor, Attila'nın yürüyüşünü, onu yorarak geciktiriyor. Ancak bilgisiz ve nankör halkın kınaması karşısında kendini gösteriyordu.[59] Valentinianus'un ruhu yüce gönüllü duygulara açık olabilseydi bu yiğit generali kendisine örnek ve rehber olarak alırdı. Ama Theodosius'un ürkek torunu, tehlikeyi paylaşacağı yerde, silah seslerinden kaçıyordu. Ravenna'dan Roma'ya, alınamaz bir kaleden açık ve savunmasız bir kente apar topar geçmesi kişisel güvenliğinin düşman tarafından tehdidi halinde İtalya'yı bırakıp gideceğiyle ilgili niyetini açıklamış oluyordu. Bununla birlikte alçaklardan oluşan bir kurulda egemen olan şüphe ve önel havası kimi zaman ilk eğilimi etkisiz bırakır ve bu utanç verici tahttan çekilişi askıya alır. Batı imparatoru, senatosu ve Roma halkı, bir elçilik kurulu göndererek Attila'yı yatıştırmayı mantıklı bir karar olarak benimsediler. Bu önemli hizmetle, soyluluğu, zenginliği, konsül saygınlığı, kişisel ilişkileri ve yetenekleri yüzünden Roma senatosunda birinci sırayı tutan Avienus görevlendirildi. Avienus'un düzenci karakteri,[60] kamusal ya da özel çıkarlar üzerine yapılacak bir görüşme için uygundu. Kurul arkadaşı Trigetius, İtalya'da pretorian prefect makamında bulunmuştu. Öbür arkadaşı, Roma piskoposu olan Leo'ydu,[61] sürüsünü kurtarmak için

59. Sirmond (Not. ad Sidon. Apollin., s. 19), Prosper kroniğinden alınmış ilginç bir bölümü yayımladı: "Attila, redintegratis viribus, quas in Gallia amiserat, Italiam ingredi per Pannonias intendit; nihil duce nostro Aetio secundum prioris belli opera prospiciente," vd. Aetius'a, Alpleri korumayı savsakladığı için sitem etmekte ve onu İtalya'yı kendi başına bırakmakla suçlamaktadır. Ne var ki bu suçlama hiç değilse Isidore'nin ve Idatius'un elverişli tanıklıklarıyla dengelenmektedir.

60. Bkz. Sidonius'un mektuplarında (I, 9, s. 22) Avienus'un ve rakibi Basilius'un özgün betimlenmeleri. Sidonius, senatonun iki şefinin de karakterlerini incelemiş ve Basilius'a en içtenlikli ve hiçbir çıkar kaygısına dayanmayan bir dostlukla bağlanmıştı.

61. Leo'nun karakteri ve ilkeleri, onun, M.S. 440'tan 461'e dek süren uzun pontiff'liği

canını tehlikeye atmaya razı olmuştu. Leo, genel kötülükler içerisinde yüksek ussal yeteneğini ortaya sermişti ve düşüncelerini geleneksel inancı ve kilise disiplini gibi saygın ad ve konular altında yerleştirmeyi başardığı için "büyük" sanına hak kazanmıştı. Attila, Mincius'un ağır ve dolambaçlı akarak gelip Benacus Gölü'nün[62] dalgalarında yittiği yerde ordugâhını kurmuştu. Catullus ve Virgil çiftlikleri[63] atlarının nalları altında çiğneniyordu. Roma elçilerini çadırında kabul etti, onları dikkatle, denebilir ki elverişli bir davranışla dinledi. İtalya'nın kurtuluşu, prenses Honoria'nın çok büyük fidyeye ya da eşine sağlanan bedel karşılığında satın alındı. Ordusunun durumu da kuşkusuz anlaşmanın yapılmasına yardımcı oldu ve geri çekilmesini hızlandırdı. Süse ve şatafata alışmaya başlamaları ve iklimin sıcaklığı Hun askerlerinin değerliliğinde sarsılmalara neden olmuştu. Olağan beslenmeleri sütten ve kurutulmuş etten başka bir şey olmayan kuzey çobanları kendilerini aşırı biçimde ekmek, şarap ve Romalıların yöntemine göre pişirilerek hazırlanmış et gibi lükse kaptırmışlardı.[64] Attila, galip ordusunu Roma kapılarına dayamaya kesin kararlı olduğunu açıkça bildirince dostları ve düşmanları,

tarihini açıklayıcı özgün mektuplarından yüz kırk birincisinden anlaşılabilir. Bkz. Dupin, *Bibliotheque Ecclesiastique*, c. III, kısım II, s. 120-165.

62. "…Tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, et tenera praetexit arundine ripas
…
Anne lacus tantos, te Lari maxime, teque
Fluctibus, et fremitu assurgens Benace marino."

63. Markiz Maffei (*Verona Illustrata,* kısım I, s. 95, 129, 221; kısım II, s. 2, 6) ilginç topoğrafyasını büyük bir tatlılıkla ve derin bilgiyle açıklamıştır. Attila ile Aziz Leo'nun görüştükleri yer olarak, bugün Peschiera denilen Mincius Irmağı'yla gölün birleştiği yerin yakınını göstermektedir. Sirmio yarımadasında Catullus'un evinin bulunduğu yeri göstermekte ve Bandes köyünde, tam "qua se subducere colles incipiunt" ve Veronese yüksekliklerinin Mantua ovasında alçaldığı yerde Vergillus'un Andes'lerini ortaya çıkarmaktadır.

64. "Si statim infesto agmine urbem petiissent, grande discrimen esset: sed in Venetia quo fere tractu Italia mollissima est, ipsa soli coelique clementia robur elanquit. Ad hoc panis usu carnisque coctae, et dulcedine vini mitigatos," vd. Florus'un (III, 3) bu pasajı, Hunlara olduğu kadar Cimbri'lere de uygulanabilir ve Idatius ile Isidore'nin ileri sürdükleri gibi Attila'nın askerlerini çarpan mucizevi musibete de inceleme kaynağı oluşturabilir.

Alaric'in "sonsuz kentin" fethinden sonra çok yaşamadığını ona anımsatmakta âdeta yarışa girdiler.[65] Onun korkusuz ruhu gerçek tehlikeler karşısında bile sarsılmadığına göre imgesel bir korkudan sinecek değildi. Kendi amaçlarını gerçekleştirme yolunda ustalıkla kullandığı boş inançların etkisinde kalmadı. Leo'nun baskıcı dili, görkemli görünüşü ve üzerindeki pontiff giysileri, barbar hükümdarında, Hristiyanların tinsel babalarına karşı bir saygı duygusu uyandırdı. Haleflerinin dileğini geri çevirirse Hun kralının birdenbire öleceğini esinlemeyle bildiren Aziz Peter ile Aziz Paul'un hayaletleri, kilise masallarının en güzellerinden biridir. Roma'nın alınyazısı göklerin işe karışmasına değerdi ve hiç değilse Raphael'in fırçası ve Algardi'nin keskisiyle simgelenmiş olan bu öyküye, bu nedenle hoşgörüyle bakmak gerekir.[66]

Hun kralı, İtalya'dan ayrılıp gitmeden önce, anlaşmada öngörülen süre içerisinde Prenses Honoria elçilerine teslim edilmezse, bu kez daha ağır koşullarla buralara dönüp geleceğini söyledi. Sonsuz sayıdaki eşlerinin listesine Ildico adında yeni bir güzeli eklemekle herhalde sıkıntılarını yatıştırmıştır.[67] Evlenme törenini Tuna'nın öbür yanındaki krallık köyünde barbar halklarına özgü yöntemler ve şenliklerle yerine getirdikten sonra, şaraptan ve uykusuzluktan bunalan Attila, sofranın çekiciliklerinden zor

65. Tarihçi Priscus, bu uyarının Attila'nın ruhunda etki yaptığını doğrulamaktadır (Jornandes, b. 42, s. 673).

66. Raphael'in tablosu Vatikan'da, Algardi'nin oymaları ise Aziz Peter kiliselerindeki mihraplardan birindedir. (Bkz. Dubos, *Reflexions sur la Poesie et sur la Peintur,* c. 1, s. 519, 520). Baronius (*Annal. Eccles. A.D. 452*, No. 57, 58) çok daha bilgin ve çok daha dindar Katoliklerce reddedildiği halde görüntünün gerçek olduğunu korkusuzca savunmaktadır.

67. "Attila, ut Priscus historicus refert, extinctionis suae tempore, puellam Ildico nomine, decoram, valde, sibi matrimonium post innumerabiles uxores... socians." (Jornandes, b. 49, s. 683, 684). Sonra da ekliyor (b. 50, s. 686): "Filii Attilae, quorum per licentiam libidinis poene populus fuit." Bütün yüzyıllarda Tatarlarca çok evlilik benimsenmiştir. Halk arasında kadın eşlerin derecesi güzelliklerine göre saptanır. En yaşlı hanım, genç rakibine ayrılan yatağı -şikâyet etmeden- ayarlar. Ne var ki hükümdarlar arasında, hanın kızından dünyaya gelen erkek çocuklar, babalarının mirasına birinci sırada hak kazanırlar. Bkz. *Genealogical History*, s. 406, 407, 408.

kurtularak kendini aşkın çekiciliklerine bıraktı. Eğlencelerinde ve dinlenmesi sırasında rahatsız etmek korkusuyla hizmetkârlar ertesi sabah dairesine girmeye çekiniyorlardı. Ne var ki gündüz olup saatler ilerlediği halde içeriden bir haber çıkmadığı için telaşlanan görevliler mırıldanarak kralı uyandırmak istedilerse de bunun da yararı olmadığını görerek kaygıları arttı ve saygıyı bir yana bırakarak haykırdılar. Haykırışlar da karşılıksız kalınca gerdek odasına daldılar. Yeni eşini yatağın yanında oturmuş, yüzü duvakla örtülü, kendi durumundaki tehlikeden ve Attila'nın ölümünden duyduğu kaygı içerisinde buldular.[68] Atardamarlardan biri çatlamış ve yatmakta olduğu için kan, burun deliklerinden boşalamamış, ciğerlere ve mideye dolarak boğulmasına neden olmuştu. Cenazesi, açık yerde ipek bir çadırın altına konuldu: Hun süvarileri birçok kez, tören yürüyüşüyle ve yas havaları okuyarak çevresinde döndüler, ölümüne dek yenilmemiş bu kahramana, halkın babası, düşmanların başına korkular yağdıran ve dünyayı dehşetlere salan bu başbuğa saygılarını sundular. Ulusal geleneklerine uygun olarak barbarlar saçlarından bir bölümünü kestiler, yüzlerinde derin yaralar açtılar ve kahraman şeflerinin alışkanlıklarına göre, gözyaşlarıyla değil, savaşçıların kanlarıyla onu onurlandırdılar. Attila'nın cesedi, biri altın, ikincisi gümüş, üçüncüsüyse demirden olmak üzere üç tabut içerisine konuldu ve törensiz olarak geceleyin toprağa verildi. Aynı mezara, yendiği uluslardan alınmış ganimetleri de gömüldü. Mezarı hazırlamak için kazan tutsaklar, acımaksızın öldürüldüler. Hunlar bu acı sahneyi, mezarın çevresinde kendilerini eğlenceye ve her türlü aşırılığa kaptırarak sona erdirdiler. Constantinople'da söylendiğine göre Marcianus, rüyasında, Attila'nın okunu kırılmış olarak görmüş. Bu söylenti, Roma imparatorlarının kafasını Hun hü-

68. Ölüm haberi Constantinople'a dek çabucak ulaştı. Marcellinus'a göre, Avrupa'nın zorbası, gece yarısı bir kadının eli ve bıçağıyla öldürülmüştür. Trajedisinde tarih gerçeğini göz önünde tutan Corneille, damar kanamasını betimlemekte ve Attila'ya gülünç bir öfkeyle şöyle dedirtmektedir:

"Eğer durmak istemezse,
Uğradığım ziyan ne ise o bana ödenecektir."

kümdarının ne kadar meşgul ettiğini kanıtlamaktadır.[69]

Hunların imparatorluğunu yıkan durum, bu kadar geniş ve oldukça zayıf bağlarla bütünleşmiş bir düzeni tek başına tutabilmiş olan hükümdarın gücünü de tanıtlamış bulunmaktadır. Onun ölümünden sonra en gözüpek şefler kral olma çabası gösterdiler. Güçlü krallar bir efendinin buyruğuna girmeyi istemediler ve birçok başka başka anneden doğmuş olan erkek çocuklar, bir bireyden düşen kalıt gibi, İskit ve Cermen uluslarının başkanlıklarını ele geçirmek için kendi aralarında çatışmaya tutuştular. Kafa tutan Ardaric, bu bölüşmenin utancını anladı ve anlattı. Uyrukları olan Gepidae'ler ve üç babayiğit kardeşin yönetimindeki Ostrogotlar, krallığın bağımsızlık haklarını yeniden ele geçirmek için müttefiklerini özendirdiler. Kanlı ve kesin sonuçlu bir savaşta -ki Pannonia'da Netad Irmağı kıyılarında oldu- Gepidae'lerin mızrağı, Gotların kılıcı, Hunların oku, Suevi'lerin piyadesi, Heruli'lerin hafif silahları ve Alani'lerin ağır palaları birbirine karışmıştı ve birbirlerine saldırarak yok etmek için kullanılmaktaydı. Ardaric'in utkusu, hasımlarının otuz bin insan yitirmeleri karşılığında elde edilmiş oldu. Attila'nın oğullarından en büyüğü olan Ellac, anılmaya değer olan Netad Savaşı'nda tacını ve canını yitirdi. Değeri ve utkusu onu, çok genç yaşında, buyruğu altına aldığı Acatzire adlı İskit halkının tahtına oturtmuştu. Şan ve onurdan hoşlanan Attila, oğlu Ellac'ın[70]değerine saygı gösterecek ya da ölümünü kıskanacaktı. Bir Hun ordusunun başında kardeşi Dengizik (Dengisich), Tuna boyunda on beş yıl savunma yaptı. Karpat Dağlarından Euxinus'a değin Attila sarayı ve eski Dacia, Gepidae'lerin kralı Ardaric'in kur-

69. Jornandes (b. 49, s. 683, 684, 685) Attila'nın ölümü ve cenaze töreni üzerine ilginç durumları anlatmaktadır ve Priscus'un da bunları ondan aldığına inanmak olasıdır.

70. Bkz. Jornandes, *de Rebus Geticis*, b. 50, s. 685, 686, 687, 688. Ulusların silahlarını ayrı ayrı sayması çok ilginçtir: "Nan ibi admirandum reor fuisse spectaculum, ubi cernere erat cunctis, pugnantem Gothum ense furentem, Gepidam in vulnere suorum cuncta tela frangentem, Suevum pede, Hunnum sagitta praesumere, Alanum gravi Herulum levi, armatura, aciem instruere." Netad Irmağı'nın nerede bulunduğunu tam olarak bilmiyorum.

duğu yeni bir devletin toprakları oldu. Ostrogotlar, Viyana'dan Sirmium'a dek Pannonia'da fethedilmiş yerleri ele geçirdiler. Özgürlüklerine yeniden ve yiğitçe kavuşan çeşitli oymak toplulukları, her biri, güçleri ölçüsünde düzensiz olarak bölüşüldüler. Babasının tutsaklarınca çevrilen Dengizik yalnızca arabalarının çevrelediği alan içerisindeki imparatorluğuna sahipti. Atak gözüpekliği yüzünden Doğu İmparatorluğu'nu ele geçirmeye kalkıştı. Bir savaş sırasında can verdi ve kesilen başı hipodromda sergilenerek Constantinople halkının hoş vakit geçirmesine sunuldu. Attila, en küçük oğlu Irnac'ın, soylarının ününü ayakta tutacağına yürekten inanmıştı. Kardeşi Dengizik'in coşkunluğunu yatıştırmaya boş yere çalışmış olan bu prensin karakteri, Hunların sallantıda olan alınyazılarına daha uygun bir nitelikteydi. Irnac, kendisinin buyruğu altındaki oymaklarla birlikte küçük İskitler ülkesinin iç kesimine çekildi. Oradan, atalarınca bulunmuş aynı yolu izleyen bir barbar topluluğunca kısa sürede atıldılar. Geougen'ler ya da Avarlar -ki Yunan yazarlar bunları okyanus kıyılarında göstermişlerdir- dolaylardaki oymakları sürdüler; bunlardan Kuzey Igour'ları Sibirya'nın buzlu bölgelerinden çıkarak Borysthenes'e ve Hazar Denizi'ne dek yayıldılar ve Hunların imparatorluğunu yıktılar.[71]

Bu büyük değişikliklerde, Roma imparatorunca barbarların değeri göz önünde tutularak dostlukları elden kaçırılmasaydı, imparatorluğun güvenliğine yardımcı olabileceklerdi. Ne var ki otuz beş yaşına gelmiş olan yetersiz Valentinianus, muhakemeden ve gözüpeklikten yoksun durumda, kendi eliyle Patrician Aetius'u öldürterek, kişisel güvenliği bahanesiyle imparatorluğun temellerini yıkmaya kalkıştı. Aşağılık bir kıskanmayla, barbarların korkulu rüyası ve imparatorluğun koruyucusu olarak ün salmış bulunan kahramandan nefret ediyordu. Yeni gözde-

71. İki yeni tarihçi, Attila'nın imparatorluğunun yıkılışı ve bölünüşü üzerine büyük ışık tuttular. De Buat (c. VIII, s. 3-31, 68-94) kesin araştırmaları ve de Guignes, dil ve Çinli yazarlar üzerine bilgisiyle (Bkz. *Hist. des Huns,* c. II, s. 315-319).

si hadım Heraclius, imparatoru, Placidia'nın[72] yaşadığı sürece içerisinde kaldığı uyuşukluktan çekip çıkardı. Aetius'un parlak ünü, zenginliği, saygınlığı, her zaman buyruğunda bulundurduğu barbarlardan oluşan savaşçı birliği tüm sivil hizmetlerde çalışan koruması altındaki adanılan ve imparatorun kızı Eudoxia'yla nişanlı bulunan oğlu Gaudentius'un geleceğine bağlanan umutlar onu herhangi bir uyruktan üstün düzeye yükseltmiş bulunuyordu. Gizliden gizliye suçlandırılarak tutkulu niyetleri olduğu haberleri Valentinianus'ta korku ve hınç uyandırdı. Değerlilik duygusu, gördüğü hizmetler nedeniyle ve belki de günahsızlığıyla birtakım yükseklik duygularına kapatmış olabilirdi. Nitekim patrician, dostça olmayan bir beyanla hükümdarının onurunu incitecek sözler söyledi. Bir ittifak ve anlaşma sözleşmesini törenle ant içerek onamaya zorlamak gibi bir davranışla bu onur kırıcılığını daha da ağırlaştırdı. Aetius kuşkularını açıkladı ama kendi güvenliğini düşünmedi. Hasmının suç işlemeye bile kalkışacak gücü olmadığına güvenerek, hiçbir önleme gerek duymaksızın Roma Sarayı'na döndü. İmparatoru, belki de çok sıkıştırarak oğlunun evlenme işlemini tamamlamaya zorladığı sırada, Valentinianus ilk kez kılıcını çekti ve imparatorluğu kurtarmış olan bir komutanın göğsüne sapladı. Hadımları ve gözdeleri de efendilerine öykünmeye davrandılar ve Aetius aldığı kılıç darbeleriyle oracıkta can verdi. Aynı anda Praetorian Prefect Boethius da öldürülüyordu. Haber yayılmadan önce, patrician'ın başlıca dostları saraya çağrıldı ve birbiri ardınca öldürüldüler. Bu korkunç saldırıyı adalet ya da zorunluluk olarak gösteren imparator, durumu askerlerine, uyruklarına ve bağlaşıklıklarına bildirdi. Aetius'un alınyazısından doğrudan doğruya ilgili olmayan yabancı uluslar ya da düşmanları olarak ondan büyük korku

72. Placidia Roma'da 27 Kasım 450'de öldü, Ravenna'da toprağa verildi. Cenazesi, servi ağacından yapılmış bir iskemleye oturtulmuş, birçok yüzyıl öylece saklanmıştır. Ortodoks papazları çoğu kez imparatoriçenin ve Aziz Peter Chrysologus'un gönlünü aldılar ve onun Kutsal Ruh hakkındaki davranışlarının ödüllendirilmiş olduğunu söylediler. Bkz. Tillemont, *Hist. des Emp.*, c. Vl, s. 240.

duyanlar, ona gözyaşı döktüler. Hizmetinde olarak kendisine kişisel bağlılık duyan barbarlar hınçlarını belli etmediler. Valentinianus'un uzun süre içinde oluşturduğu nefret derin ve genel bir tiksinti haline dönüştü. Bu duygular, saraylarda pek seyrek olarak açığa vurulabildi. Bununla birlikte imparator bir Romalının kesin yanıtını, şaşkınlıkla dinlemek zorunda kaldı. Bu Romalı şunları söyledi: "Yakınmalarınızın neler olduğunu bilmem ama bildiğim şu ki sağ elini kesmek için sol elini kullanan bir kimse gibi davrandınız."[73]

Roma kentindeki eğlence yaşamının Valentinianus'u sık ve uzun geliş ve oturuşlara çektiği anlaşılmaktadır ki bu nedenle burada uyandırdığı tiksinti duygusu öbür yerlerin tümünden çok olmuştur. Zayıf bir devlet yönetiminin desteklenmesi için yetkileri ve yardımları gerekli olan senatörler yavaş yavaş cumhuriyetçi ruhuna yeniden bürünmeye başladılar. Miras yoluyla hükümdar olmuş Valentinianus'un büyüklük taslayan davranışları senatörlerin onurunu zedeliyor ve imparatorun eğlenceye düşkünlüğü seçkin ailelerin şerefini yaralıyordu. İmparatoriçe Eudoxia'nın soyluluğu kocasınınkiyle eşitti. Tazeliği ve kadınca şuhluğu, aşk tutum ve davranışlarına açık ve değer olmakla birlikte, imparator daldan dala konarak bu tutum ve davranışları her gün yeni bir güzele sunuyordu. Eski bir aileden gelen ve iki kez konsüllük yapan zengin senatör Petronius Maximus'un genç ve güzel bir karısı vardı. Kadının direnç göstermesi Valentinianus'un isteklerini daha da artırıcı etki yaptı ve yatıştırmak için zor kullanmayı ya da tuzağa düşürmeyi tasarladı. Oynanacak oyun tehlikeliydi ve sarayın işlediği suçlardan biriydi. İmparator, rastlantıyla ya da düzenle Maximus'tan büyük bir para alacaklı oldu ve rehin olarak -kabaca- yüzüğünü vermesini istedi. Yüzüğü bir haberciyle senatörün karısına gönderdi, kocasının ağzından, kadının hemen imparatoriçenin yanına gelmesini isteyen

73. "Aetium Placidus mactavit semivir amens." (*Panegyr. Avit.*, 359). Ozan, daha sonra Sidonius'un savunusunu yaptığı Avitus'u ve Majorianus'u küçük düşüren bir bakana dalkavukluk etmemişti.

bir mesaj yolladı. Maximus'un eşi, bu kurnazlığın hiç farkına varmadığından, tahtırevanı içinde imparatorluk sarayına geldi. Özel görevliler onu saraydaki ıssız bir odaya aldılar, orada bekleyen Valentinianus şeref ve konukseverlik kurallarını hiç vicdan azabı çekmeksizin çiğnedi. Dönüşünde, uğradığı saldırıda işbirlikçi olduğunu sandığı kocasına gözyaşları ve acıyla yaptığı kınamalar Maximus'ta, haklı bir öç alma duygusu uyandırdı. Bu duygu onda ayrıca bir dürtünün daha uyanmasına neden oldu. Maximus, halkın ve senatonun oylarıyla o aşağılık adamın işgal ettiği tahta kendisinin de çıkabileceğini pekâlâ düşünebilirdi. Yüreğinde dostluğa ve minnet duygusuna hiç yer vermeyen ve buna inanmayan Valentinianus kendi muhafızları arasında Aetius'un hizmetkârlarını ve askerlerini bulundurmakta bir sakınca görmemişti. Bu barbarlardan ikisi, eski efendilerinin katilini yok etmek gibi kutsal ve onurlu bir görevi yerine getirmenin tam zamanı olduğunu düşündüler ve bu gözüpek davranış için uzun süre beklemek zorunda kalmadılar. Valentinianus talim alanında birtakım askerî gösterileri izleyip eğlendiği sırada, bu barbarlar onun üzerine atıldılar ve gözdesinin henüz kanı kurumamış kılıçlarını imparatorun vücuduna sapladılar. Bu sırada hükümdarın adamlarınca en küçük bir koruma girişimi görülmediği gibi, tersine, sevinç gibi belirtilere rastlandı. Theodosius soyunun son imparatoru III. Valentinianus'un[74] alınyazısı da böyle oldu. Dayı oğlu ile iki dayısındaki gözüpeklik ve zekâ eksikliklerini ılımlı düzeyde tutabilen temiz ruhluluk ve günahsızlıktan yoksun kalarak onların yalnız zayıf yönlerini almıştı. Valentinianus, tutkularını herhangi bir erdemle denkleştirmediğine göre daha az mazur görülebilirdi. Dini bile şüpheliydi. Din sapkınlığı belirtileri göstermediyse de sihirbazlık ve falcılık konularıyla -din

74. Aetius ve Valentianus'un ölümlerinin meydana geldiği koşullar ve sebepleri konusunda bilgimiz karanlık ve kusurludur. Procopius (*de Bell. Vandal.,* 1, I, b. 4, s. 186, 187, 188), kendi hafızasından evvel meydana gelen olaylar konusunda harika bir yazardır. Bu sebeple anlatımının, hiçbiri Roma veya İtalya'da yazılmamış olan beş veya altı kronik ile desteklenmesi ve düzeltilmesi gerekir. Bunların her biri anca popüler söylentileri Galya, İspanya, Afrika, Constantinople veya İskenderiye'ye yayıldığı şekliyle bozuk cümlelerle ifade eder.

dışı- ilgilenmelerinden Hristiyanlar çok tedirgin oldular.

Cicero ve Varro zamanından beri Romalı astrologların ileri sürdüğü habere göre, Romulus'un gördüğü on iki akbaba, Roma kenti için kaderin çizdiği ve saptadığı on iki yüzyılı simgelemekteydi.[75] Bu mucizevi haber, güçlü ve erinçli yüzyıllarda önemli görülmüyorduysa da birçok kötülüklerin birbirini izlediği on ikinci yüzyıl sona ermekte olduğu sırada tehlike işareti olarak ruhları etkiliyordu.[76] Sonraki kuşaklar da imparatorluğun çöküşünün, bu türlü masalımsı bir fala dayandığını görerek şaşkınlık içerisinde kalacaklardır. Ne var ki bu çöküş, akbabaların uçuşundan daha açık ve daha güvenli önsezilerle bilinmişti. Roma devlet yönetimi, uyruklarının gözünde her gün daha tiksinç ve düşmanlarının karşısında ise daha önemsiz duruma düşmekteydi.[77] Genel kötülüklerin artmasıyla vergiler de ağırlaşıyordu. Tasarruf ne kadar gerekliyse o kadar israfa gidiliyordu. Zenginler, üzerlerindeki yükü halkın omuzlarına aktarıyor ve geçici de olsa yoksulluğunu avutabilecek her türlü yumuşaklık ve hoşgörüden onları yoksun bırakıyorlardı. Mallarına el koyan ve canlarını işkencelere uğratan katı engizisyon, Valentinianus'un uyruklarını ya barbarların daha açık zorbalığını benimseyerek ormanlara ve dağlara kaçıp sığınmayı ya da paralı uşaklığın aşağılatıcı niteli-

75. Ünlü astrolog Vettius'un bu yorumundan, Varro'nun *Antiquities* eserinin on sekizinci kitabında söz edilmiştir (Censorinus, *de Die Natali*, b. 17, s. 90, 91, [ed.] Havercamp.).
76. Varro'ya göre on ikinci yüzyıl, M.S. 447'de sona erecekti, ne var ki Roma'nın kuruluşunun gerçek tarihindeki belirsizlik, bu sürenin biraz daha uzatılmasına ya da öne alınmasına olanak vermektedir. Yüzyılın ozanları halktaki bu kanıyı yansıtmaktadır ve onların tanıklığı reddedilebilecek gibi değildir.
"Jam reputant annos, interceptoque volatu
Vulturis, incidunt properatis saecula metis.
.....
Jam prope fata tui bissenas Vulturis alas
Implebant; seis namque tuos, scis, Roma, labores."
Bkz. Dubos, *Hist. Critique*, c. 1, s. 340-346.
77. Salvianus'un beşinci kitabı, ruhları etkileyici yakınmalar ve sert suçlamalarla doludur. Dikkafalı özgürlüğü, Roma yönetiminin zayıflığını ve bozukluğunu göstermektedir. Kitabını, Afrika'nın elden çıkmasından sonra (M.S. 439) ve Attila savaşından önce yazmıştı (M.S. 451).

ğine katlanmayı yeğlemeye zorladı. Atalarının saygın ve gıptayla anılan Roma vatandaşı sanından büyük tiksintiyle vazgeçiyorlardı. Galya'nın Armorican bölgesindeki eyaletler İspanya'nın büyük bir bölümü, Bagaudae konfederasyonu halinde bağımsız ve anarşi içerisinde bir devlete bağlı olarak yaşıyorlardı. İmparatorluğun yüksek görevlileri, ayaklanmak zorunda bıraktıkları ve umutsuzluğa düşürdükleri ulusları, içi geçmiş birlikler ve yasalarla yönetmeye çalışıyorlardı.[78] Barbarların tümü yok edilmiş olsaydı bile Batı imparatorluğunun yeniden güçlenip ayakta kalması için yeterli olmazdı. Roma yine yaşıyordu ama bu yaşaması özgürlüğünde, onurunda ve erdemindeydi.

78. İspanya Bagaudae'leri Roma birliklerine karşı birçok kez savaştılar. Idatius, kroniklerinde onlardan fazlasıyla söz etmektedir. Salvianus, onların çektiklerini ve başkaldırışlarını çok canlı biçimde betimlemiştir. "Itaque nomen civium Romanorum... nunc ultro repudiatur ac fugitur, nec vile tamen sed etiam abominabile poene habetur... Et hinc est ut etiam hi quid ad Barbaros non confugiunt, Barbari tamen esse coguntur, scilicet ut est pars magna Hispanorum, et non minima Gallorum.... De Bagaudis nunc mihi sermo est, qui per malos judices et cruentos spoliati, afflicti, necati postquam jus Romanae libertatis amiserant, etiam honorem Romani nominis perdiderunt.... Vocamus rabelles, vocamus perditos quos esse compulimua criminosos."
De Gubernat. Dei, 1, V, s. 158, 159.

XXXVI. BÖLÜM

Vandal Kralı Genseric'in Roma'yı Yağmalaması, Halkını Kılıçtan Geçirmesi

Denizlerdeki Çapulculuğu

Son Batı İmparatorları Olan Maximus, Avitus, Majorianus, Severus, Anthemius, Olybrius, Glycerius, Nepos ve Augustulus'un Birbiri Ardına Tahta Çıkmaları

Batı İmparatorluğu'nun Tümden Yok Olması

İtalya'da İlk Barbar Kralı Odoacer'in Saltanatı

(M.S. 454 – M.S. 476)

Okyanustan Alplere dek eyaletlerin yitirilmesi ya da yanıp yıkılmış olması Roma gücünün ateşini ve etkinliğini azalttı. Afrika'nın ayrılması içerideki refahı yok etti. Vandallar senatörlerin tüm varlıklarına el koydular ve fetihlerinden önce, plebeian'ların yoksulluğunu hafifletmeye, onların işsiz kalmalarını el altından özendirmeye yarayan para yardımlarını durdurdular. Beklenmeyen bir saldırı Romalıların mutsuzluğunu artırdı, uzun süre onun beslenmesini sağlayan verimli ve bağlı eyalet, tutkulu bir barbarın yönlendirmesiyle Roma'ya karşı silaha sarıldı. Genseric'in yenen bayrağını izleyen Vandallar ve Alani'ler, Tangier'den (Tanca) Trablus'a dek uzayan zengin toprakları ele geçirmişlerdi. Kıyıdan yürüyerek seksen günde alınabilen bu ülke bir yandan çöl, öbür yandan Akdeniz ile sıkışmış dar bir şerit durumundaydı. Sıcak yönün siyah halkını bulup yenmek, uyanık Genseric'in işi değildi. O, gözlerini denize çevirdi, bir deniz gücü oluşturmaya karar verdi, bu büyük girişimi büyük bir istek ve çabayla eyleme dönüştürdü.

Atlas Dağlarının ormanları tükenmez ağaç kaynağıydı. Yeni uyrukları da gemi yapımında ve gemicilikte bilgi sahibiydiler. Vandalları, tüm deniz kıyısı ülkelerine girmelerini olası kılacak bir savaş biçimini öğrenmeye özendirdi. Yağma umudu Moor'ları (Mağripliler) ve Afrikalıları heveslendirdi. Altı yüzyıllık bir aradan sonra Kartaca'dan çıkan filolar yeni Akdeniz imparatorluğunun davacısı oldular. Vandalların başarıları, Sicilya'nın fethi, Palermo'nun yakılıp yıkılması ve Lucania kıyılarına üst üste yapılan çıkarmalar Valentinianus'un annesi ile Theodosius'un kız kardeşini alarma geçirdi. Bu iki imparatoriçe, politikasıyla ön-

leyemediği ve savuşturamadığı tehlikelere karşı koyabilmek için yiğitliğini kullanan ortak düşmanlarını yok etmek amacıyla ittifaklar kurdular ve çok pahalıya mal olan yararsız silahlanmalara giriştiler. Romalıların tüm tasarıları onun önellerine, bir anlam çıkarılamayan söz vermelerine ve ödünlerine neden oluyordu. Korkunç ortağı Hun kralının giriştiği geniş saldırı, imparatoriçelerin, Afrika'nın elden gidişini unutturup kendi dertlerini düşünmelerine neden oldu. Doğu İmparatorluğu'nu savunucusuz ve yasal hükümdarsız bırakan saray olayları Genseric'in korkusunu sildi ve oburca isteklerini güçlendirdi. Moor'lardan ve Vandallardan savaşçıları taşıyan çok sayıda gemiyle, Valentinianus'un ölümünden ve Maximus'un imparatorluk tahtına çıkışından yaklaşık üç ay sonra, Tyber'in ağzına demir attı.

Senatör Petronius Maximus'un özel yaşamı[1] çok zaman insan mutluluğunun, az rastlanan, bir örneği olarak dile getirilmiştir. Anicia ailesinden geldiğine göre soylu ve ünlüydü. Toprak ve para olarak çok büyük zenginliğe sahip bulunuyordu. Bu elverişli niteliklere, deha ve erdem gibi değer biçilemeyen doğa vergilerini süsleyen ya da bunlara öykünülen bilgi, yetenek ve göz kamaştırıcı tutum ve davranışları da ekleniyordu. Sofrası ve sarayının eğlenceleri herkese açıktı. Maximus, dışarıda, birkaç dostunun da bulunabileceği ve adamlarının oluşturduğu kalabalık bir grup içerisinde görülürdü.[2] Hükümdarın ve senatonun da değerlendirmeleriyle iki kez İtalya praetorian prefect'liğine, sonunda da patrician'lık makamlarına yükseltilmişti. Bu sivil görevler boş ve eğlence zamanlarından yararlanma istekleriyle bağdaşmaz değildi. Her saati, "su saati"nin aracılığıyla, eğlence ve iş zamanları olarak düzenli biçimde belirlenmişti. Zamanını

1. Sidonius Apollinaris, son imparator için, yüce gönüllülükle olsa da acayip bir hayranlık gösteren dostu Serranus'un aykırı düşüncesini çürütmek için ikinci kitabının on üçüncü mektubunu yazmıştır. Zarif biçimde kaleme alınmış bu mektup Maximus'un karakterini belirtmektedir.

2. "Clientum, praevia, pedisequa, circumfusa, populositas." Sidonius'un de konsül rütbesinde başka bir senatörü çevreleyen adamları için çizdiği portre de böyledir (1, I, epist. 9).

ayarlaması da gösteriyor ki Maximus, mutlu yaşamının kadrini bilmekteydi. Valentinianus'tan gördüğü ağır saldırı, tek başına, almak isteyeceği en kanlı öcü bile mazur gösterebilirdi. Şu da var ki bir filozof gibi düşünülecek olsa, Maximus'un karısı direnç göstermede içtenlikli olsaydı iffeti dokunulmaz olarak kalacak, suç ortağının isteklerine razı olsaydı hiçbir şey onun bu iffetliğini koruyamayacaktı. Ülkenin içerisinde bulunduğu kargaşalıklar sonucu imparatorluk ailesinin yaşamı bitmiş olsa bile bir vatansever bu işe girişmekte duraksardı. Maximus, bu tür düşünceleri ihmal etti. Tutkusunu ve öcünü doyurmaya baktı. Suçlu Valentinianus'un, ayakları dibinde can verdiğini gördü, halkın ve senatonun kendisini imparator olmaya çağıran sesini duyarak gözleri kamaştı. Ne var ki mutluluğu taç giyme töreniyle sona erdi. Sidonius şöyle diyor: "Boş yere uyku aradığı sarayında hapsedilmiş halde tüm isteklerinin sonuna varıp düşmesi bir soluk alıp vermesi denli kısa sürede akıp geçti." Başındaki tacın ağırlığından yorulmuş olduğundan, dostu ve mabeyincisi Fulgentius'a üzgün düşüncelerini açıkladı ve geçmişteki yaşamının dingin tatlılıklarını anarak şunları söyledi: "Ey mutlu Damocles, senin saltanatın hiç değilse, başladığın yemekte sona erdi."[3] Fulgentius, o tarihten sonra bu atfı, hükümdarlar ve uyrukları için bir ibret dersi olarak yayımladı.

Üçüncü ayın sonunda Maximus'un saltanatı bitti. Bu sürenin içerisine, kendisinin neden olmadığı cinayetin anısı, vicdan acısı ve terör hep birlikte girmişlerdi ve sarsıntıda olan tahtı sürekli biçimde askerlerin ayaklanmaları, halkın ve konfedere durumdaki barbarların başkaldırmalarıyla kargaşa içerisine düşmüştü.

---

3. "Districtus ensis cui super impia
Cervice pendet, non Siculoe dapes
Dulcem elaborabunt saporem:
Non avium citharaeque cantus
Somnum reducent."
Horat. Carm., III, 1. Sidonius mektubunu, Cicero'nun (*Tusculan.*, V, 20, 21) öykünülemez biçimde anlatmış olduğu Damocles öyküsüyle bitiriyor.

Oğlu Paladius'un son imparatorun kızıyla evlenmesi, kalıtımsal saltanatı kendi ailesi içerisine aktarmış olabilirdi. Ne var ki İmparatoriçe Eudoxia'ya karşı sert ve katı tutumu, olsa olsa körü körüne öç alma ve kabalık duygularına verilebilirdi. Bu hallerin günahsız nedeni olan karısını da imparatorun ölümü çok sarsmıştı ve Valentinianus'un dul eşi yas tutma yolu ve yöntemini bozmaya (belki de duyduğu acıdan kopup sıyrılmaya) ve kocasının katili diye şüphelendiği zorbanın kucağına teslim olmaya zorlanmıştı. Bu kuşku, Maximus'un ihtiyatsızlığı yüzünden onu suçlu duruma soktu ve karısının da kalbinde yatışması olanaksız bir hıncın doğmasına neden oldu. Babası ve halası Pulcheria öldüklerine göre Eudoxia'nın Doğu'dan bekleyebileceği bir yardım yoktu. Annesi Kudüs'te aşağılık bir sürgün yaşamında inliyordu. Constantinople hükümdarlığı bir yabancının elinde bulunuyordu. Bu yoksunluklar içerisinde gözlerini Kartaca'ya çevirdi, gizlice Vandal kralından yardım isteğinde bulundu. Böylece onun acıma, onur ve adalet adları altında aç gözlü niyetleri saklamak için çok güzel bir fırsattan yararlanmasını sağlamış oldu.[4] Maximus alt aşamalardaki görevlerde birtakım başarılar kazandıysa da bir imparatorluğun yönetiminde o başarıyı gösterememiştir. Afrika kıyısında hazırlıklar yapıldığına ilişkin bilgileri olduysa da zayıf imparator, hiçbir savunma, görüşme ya da çekilme gibi önlemlere girişmeden, hareketsiz halde düşmanın gelmesini bekledi. Genseric, Vandallarıyla Tyber kıyısına çıkınca büyük korkuya düşen ve öfkeden çılgına dönen halkın bağırıp çağırması Maximus'u utanç verici aymazlığından uyandırdı. Ezik ruhunda karşısına çıkabilen tek umar hemen kaçmaktı ve senatörleri de hükümdarlarına öykünmeye çağırdı. Ne var ki Maximus, sokakta görünür görünmez taş yağmuruna tutuldu. Bir Romalı ya

4. Procopius'un, Evagrius'un, Idatius'un, Marcellinus'un vb.nin tanıklık etmelerine karşın bilgin Muratori (*Annali d'Italia*) gerçekte böyle bir çağrının yapıldığına inanmamaktadır. "Non si puo dir quanto sia facile il popolo a sognare e spacciar voci false." Ne var ki zaman ve yer farkı olarak gösterdiği kanıt çok zayıftır. Kartaca yakınlarından toplanmış incirler, toplanmasından üç gün sonra senatoya sunulmuştur.

da Burgundia'lı asker onu taşla ilk vurma onurunun kendisinde olduğunu övünerek söyledi. Ölüsü Tyber'e atıldı. Kötülüklere neden olanı cezalandırmış olmaktan dolayı Roma halkı birbirini kutladı. Eudoxia'nın uşakları da öç alma yolunda gösterdikleri çabayla kıvanç duydular.[5]

Bu kargaşadan üç gün sonra Genseric, Vandalların başında, Ostia Limanı'ndan Roma kapılarına doğru ilerledi ve savunucu olarak silahlanmış genç Romalıların yerine, saygıdeğer Leo'nun, papaz kalabalığının başında, ayin yürüyüşüyle kale kapısından çıktığı görüldü.[6] Başpapazın kesin tutumu, belagati ve dinsel yetkesi, ikinci kez bir barbar fatihinin kıyıcılığını yumuşatmaya yaradı. Vandal kralı, savunmasız insanlara zarar verilmeyeceğine, yangın çıkarılmayacağına ve tutsaklara işkence yapılmayacağına söz verdi. Her ne kadar bu buyruklar ne kesinlikle verilmiş ne de titizlikle uygulanmışsa da Leo'nun düşüncesi, kendisi ve ülkesi için başarılı ve yararlı oldu. Roma kentiyle halkı Mağriplilerden ve Vandallardan büyük zarar gördüler ve yeni Kartacalılar eskilerinin öcünü aldılar. Yağma, on dört gün ve on dört gece sürdü. Genseric, kamusal ve bireysel servetleri olduğu gibi kutsal ve kilise dışı hazineleri de özenle gemilerine taşıttı. Ganimetler arasında bulunan, her iki dinden tapınakların değerli süslemeleri insansal ve tanrısal nesnelerin evrimlerini belirten eşyaya, anılmaya değer örnekler gibiydi.

Putperestliğin bırakılmasından beri Capitolium kendi haline terk edilmişti. Şu da var ki tanrıları ve kahramanları simgele-

5. "Infidoque tibi Burgundio ductu
Extorquet trepidas mactandi principis iras."
(Sidon., *Panegyr. Avit.*, 442).
Bu dizeler, Roma'nın ve Maximus'un ücretli Burgundia'lı askerlerinin hıyanetine uğramış olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır.

6. *Prosper* ve *Historia Miscellan* dış görünüşüyle Papa Leo'nun başarı sağladığını kabul ediyorlar. Genseric'in üç havari kiliselerine saygı gösterdiğini sanan Baronius'un (*A.D. 455*, No. 13) az olası kanısı Liber Pontificalis'in şüpheli tanıklığı kadar bile tutulmamıştır.

yen heykellere saygı duyuluyordu ve yaldızlı tunçtan yapılmış görkemli kubbe sanki Genseric'in doymak bilmez istekleri için saklanmış gibiydi.[7] Tanrı'nın kendisi tarafından verilen bilgilere göre yapılmış ve onun tapınağına konulmuş olan Yahudi dininin[8] altın masası, yedi kollu altın şamdanı, Titus'un zafer alayında Romalılara şatafatlı olarak gösterilmiş ve sonra Barış (Pacis) Tapınağı'na konulmuştu. Dört yüzyıldan sonra Kudüs'ten alınan ganimetler, kökeni Baltık kıyısında olan bir barbarca Roma'dan Kartaca'ya götürüldü. Bu eski yapıtlar, meraklılığın olduğu gibi açgözlülüğün de dikkatini çekecek değerdedir. O zamanların din hayranlığını yansıtır biçimde süslenmiş ve bezenmiş olan Hristiyan kiliseleri, dinsel simgelere saldıranlar için rahatça avlanılan yerler haline geldi ve Papa Leo'nun büyük Constantinus tarafından verilmiş altı adet ve her biri yüz libre ağırlığındaki gümüş vazoyu eriterek bu avcılara peşkeş çekmesi, kayıpların ne boyutlara ulaştığının ilginç kanıtıdır. Gotların yağmasından beri geçen kırk beş yılda Roma, ilk görkemine hemen hemen yeniden kavuşmuştu, bu nedenle başkentin servetlerini kaldırıp götürmek için beklettiği gemilerini bunlarla doldurmadan galibi aldatıp savmak kolay değildi. İmparatorluk sarayının süslemeleri, gardıropları, mutfak ve sofra takımları, hiç ayrıma uğratılmadan toplanıp yığıldı. Altın ve gümüş milyonlarca talents'e ulaştı ve barbarlar bakırla tuncu da bırakmadılar. Eudoxia'nın kendisi bile, ihtiyatsızlığının cezasını ağır biçimde ödedi. Onun da takıları alındı, hem de kurtarıcısını ve müttefikini karşılamaya geldiği sırada... Büyük Theodosius ailesinden kalan son birey-

7. Capitolium'un kubbesini ilk olarak süsleyen Catulus'un savurganlığı genellikle doğru bulunmamıştı (Plin., *Hist. Natur.*, XXXIII, 18). Halbuki bir imparatorun yaptığı harcamalar onu geride bıraktı ve tapınağın dış süslemeleri Domitianus'a on iki bin *talent*'e mal oldu (iki milyon dört yüz bin sterlin). Claudianus'un ve Rutilius'un, "luce metalli oemula.... fastigia astris, and confunduntque vagos delubra micantia visus," biçimindeki sözleri bu görkemli kaplamanın ne Hristiyanlar ne de Gotlar tarafından alınıp götürülmediğini açıkça kanıtlamaktadır (Bkz. Donatus, *Roma Antiqua*, 1, II, b. 6, s. 125). Yaldızlı kubbenin yaldızlı heykeller ve dört atlı arabalarla süslenmiş olabileceği anlaşılmaktadır.

8. Meraklı okuyucular, Hadrian Reland'ın bilgince eserini okuyabilirler: *de Spoliis Templi Hierosolymitani in Arcu Titiano Romae conspicuis*, in 12mo. Trajecti ad Rhenum, 1716.

ler, imparatoriçe ile iki kızı yabanıl Vandal'ın tutsakları olarak, onu izlemek zorunda bırakıldılar ve hemen onun bindiği gemiye sokuldular. Yelken açıldı, güzel bir deniz yolculuğundan sonra Kartaca Limanı'na varıldı.[9] Barbarlar, yüzleri ve yetenekleri efendilerinin keyfine hizmet edebilecek kadın erkek binlerce Romalıyı gemilerine sürükleyerek getirdiler. Paylaşma sırasında kocalar karılarından, babalar çocuklarından insafsızca ayrıldılar. Yardımı ve avunmayı ancak Kartaca Piskoposu Deogratias'ın merhametinde buldular.[10] Kilisesinin altın ve gümüş takımlarını, yüce gönüllülük göstererek sattı; kimi tutsakların fidyelerini ödedi, kimilerinin de tutsaklık koşullarını yumuşattı. Hastaları tedavi etti ve İtalya'dan Kartaca'ya dek süren yolculukta sağlıkları bozulanların gereksinmelerini karşıladı. Saygıdeğer piskopos iki kiliseyi hastane haline getirdi, tüm hastaları oraya yerleştirdi ve hastalıklarının gerektirdiği ilaçları bulma işini üstlendi. Çok yaşlı olduğu halde Deogratias, gece ve gündüz onları yokluyordu. Gözüpekliğinden güç alıyor ve merhameti, yaptığı hizmetlere ölçüsüz değer katıyordu. Bu sahneyi Cannae alanlarıyla karşılaştıralım ve Hannibal ile Aziz Cyprian'ın halefi arasında bir kanıya varalım.[11]

Aetius'un ve Valentinianus'un ölümü, Galya barbarlarını bağlayan bağları gevşetmişti. Saksonlar deniz kıyısını yakıp yıkıyorlardı. Almanlar ile Franklar Ren'den Sen'e doğru ilerlemişlerdi. Gotların tutkusu, daha sağlam ve daha yaygın fetihleri amaç-

9. Capitolium'un kalıntılarını taşıyan gemi filodaki batan tek gemiydi. Bir pagana bu kaza üzerine düşüncesi sorulsaydı, hiç kuşkusuz, bunun deniz tarafından yutulmuş olmasını sevinçle karşıladığını söyleyecekti.

10. Bkz. Victor Vitensis, *de Persecut. Vandal.*, 1, I, b. 8, s. 11, 12, (ed.) Ruinart. Deogratias, Kartaca pontiff'liği makamında ancak üç yıl kaldı. Gizlice gömülmesi gibi bir önleme başvurulmasaydı halk, dinsel bir inanışla, vücudundan bir parçayı saklamak isteğiyle onu parçalayacaklardı.

11. Maximus'un ölümü ve Vandallarca Roma'nın yağmalanması Sidonius (*Panegyr. Avit.*, 441-450), Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 4, 5, s. 188, 189 ve 1, II, b. 5, s. 255), Evagrius (1, II, b. 7), Jornandes (*de Reb. Geticis*, b. 45, s. 677) ve Idatius'un, Prosper'in, Marcellinus'un, Theophanes'in aynı tarihli kroniklerinde bulunmaktadır.

lıyor gibiydi. İmparator Maximus bu uzaktaki dertlerden akılcı bir seçim yaparak kurtulmasını bilmişti. Dostlarının yalvarmalarına kulağını tıkayarak halkın sesini dinlemiş ve bir yabancıyı Galya'daki kuvvetlere başkomutan olarak atamıştı.

Değeri bu denli şanlı biçimde ödüllendirilen Avitus,[12] Auvergne bölgesinden zengin ve onurlu bir aileden geliyordu. Karışıklık zamanlarında bulunduğu sivil ve askerî görevlerde başarılı olmuştu. Yorulmak bilmez çalışmasıyla edebiyat ve hukuk bilgisinin dışında avcılık ve silah kullanma yeteneklerini de elde etmişti. Otuz yıl süreyle devlet hizmetinde bulunduktan sonra yeteneğini savaş ve siyasal görüşmeler alanına da yaymıştı. Aetius'un subayı olarak en önemli elçilik görevlerini başarıyla yerine getirmiş ve Galya praetorian prefect'liği gibi saygın bir makama yükselmişti. İster Avitus'un değerliliği kıskançlık uyandırmış olmasından, isterse kendisi bağımsızlığın ve dinginliğin tatlılığını yaşamayı istemesinden olsun, Auvergne'deki Clermont dolaylarında sahibi olduğu topraklara çekildi. Dağın tepesinden inen bol bir kaynak suyu iki mil uzunluğundaki bir göle akıyordu ve güzel kırsal evi bu gölün kıyısında bulunuyordu. Avitus orada hamamlar, revaklar, kışlık ve yazlık konutlar yaptırmış, süse ve huzura yardımcı olabilecek hiçbir şeyi eksik etmemeye özen göstermişti.[13] Issız yaşamında ormanların ve çayırların gülümseyen perspektifiyle çevrili olarak boş zamanlarını okumakla, kırsal uğraşlarla, tarımla ve birkaç dostuyla[14] geçirmekte olan

12. Avitus'un özel yaşamı ve yükselmesiyle ilgili tarihsel bilgileri, onun uyruğu ve damadı olan Sidonius Apollinaris tarafından söylenen savunudan alındığı göz önünde tutularak doğruluğu üzerinde dikkatle ve ihtiyatla durmalıdır.

13. Genç Pliny'nin örneğine göre Sidonius (1, II, b. 2) Avitus'un Avitacum adı verilen kırsal evinin abartılı, anlamsız ve çok uzun bir betimlemesini yapmaktadır. Bundan da evin durumu üzerine tam kanıya varılamamaktadır. Bununla birlikte Savaron'un ve Sirmond'un notlarından bilgi edinilebilir.

14. Sidonius (1, II, epist. 9) Nismes dolaylarındaki dostlarından birine yaptığı bir ziyareti fırsat bilerek Galya soylularının yaşayış biçimlerini betimlemektedir. Sabahleyin sphoeristerium denilen top oyunuyla ya da kütüphanelerinde vakit geçiriyorlardı. Kitaplıkta, din dışı ve dinsel Latin yazarların eserleri, erkeklere ve kadınlara göre kitaplar bulunuyordu. Öğle ve akşam yemeği için günde iki kez masaya oturuluyordu. Yemekler,

Avitus, kendisini Galya'nın tüm kuvvetlerinin başkomutanı olarak atayan imparatorun buyruğunu aldı. Komutanlık görevine başlayınca barbarlar yağma ve çapullarını durdurdular, Avitus ne yaptıysa yaptı, belki de onlara birtakım ödünler verdiyse bile, hiç değilse halklara barış içerisinde yaşamanın tadını tattırdı. Ne var ki Galya'nın alınyazısı Vizigotlara bağlıydı. Kendi saygınlığı denli kamunun yararını da gözden uzak tutmayan Romalı komutan, Thoulouse Sarayı'na elçi niteliğiyle kendisinin gitmesini küçüklük olarak görmedi. Got Kralı Theodoric onu gereği gibi karşıladı. Avitus bu güçlü ulusla sağlam bir bağlaşıklığın temellerini atarken Maximus'un öldüğünü ve Roma'nın Vandallar tarafından yağma edildiğini öğrendi. Tehlikesizce ve kan dökmeyi gerektirmeyen bir kolaylıkla çıkabileceği bir taht boş duruyordu. Bu durum, tutkusunu devindirdi.[15] Vizigotlar da onu desteklemeyi hemen üstlendiler. Barbarlar Avitus'u seviyorlar, erdemlerine saygı duyuyorlardı. Ayrıca Batı İmparatorluğu tahtına oturmasından elde edebilecekleri çıkarları da görmezlikten gelmiyorlardı. Yedi eyaletin Arles'te yapacağı yıllık toplantı zamanı da yaklaşıyordu. Theodoric ile yedi kardeşinin hazır bulunmaları da herhalde meclisin görüşmelerini etkilemiş oldu. Seçimin doğallıkla, en ünlü soydaşlarına dönük olacağını kestirmek güç değildi. Yapmacık bir dirençten sonra Avitus tacı kabul etti ve barbarlarla eyalet temsilcilerinin alkışları bu kabulü onaylamış oldu. Doğu İmparatoru Marcianus'un rızasını diledi ve aldı. Roma senatosu ile İtalya, yeni yıkımlarla bitik durumda bulunmalarına karşın, bir imparatorluğu zorla ele geçirmeye kalkışacak denli kendini beğenmiş bir Galyalıya mırıldanarak boyun eğdiler.

Avitus'un erguvanı kuşanmasını kendisine borçlu olduğu

ızgara ve haşlanmış sıcak et ile şaraptan oluşuyordu. İki yemek arasındaki uyunuyor, at gezintisine çıkılıyor ya da sıcak banyo yapılıyordu.

15. Dürüst bir tarihçinin üç satırı "Romanum ambisset Imperium," (Greg. Turon., 1, II, b. 11, c. II, s. 168) savununun 70 dizesini yok ediyor (505-575) ve Theodoric ile Galyalıların, Avitus'un alçak gönüllü tiksinmesini yenmek için gösterdikleri çabayı betimliyor.

Theodoric, kardeşi Torismond'un öldürülmesi üzerine krallık asasına kavuşmuştu[16] ve işlediği cinayeti öncelinin imparatorlukla bağlaşıklığını bozmak istemiş olması nedeniyle işlediğini ve böylece haklı olduğunu tanıtlamıştı. Böyle bir cinayet barbarların erdemleriyle belki de bağdaşmaz değildi. Ne var ki Theodoric yumuşak ve insancıl bir kimseydi. Sidonius'un toplum içerisindeki dingin eğlence ve söyleşi ortamlarındaki davranış ve tutumunu özenle incelediği Got kralının özgün bir portresini okuyucuya sunabiliriz. Sidonius, Thoulouse Sarayı'ndan, bir dostuna yazdığı ve merak ettiği konuları açıklayan mektubunda şöyle diyor:[17] "Theodoric, kişisel görkemiyle, değerini tanımayanların bile saygısını kazanabilecek yaradılıştadır. Doğuştan prens olarak dünyaya geldiği için bu sıfat, özel bir durumda onu seçkin kılmak için yeterli olacaktı. Orta boyludur. Çok geniş sayılmayacak tıknazlıktadır. Vücut yapısındaki orantılılık, hızlı davranışlarını olası kılmaktadır.[18] Ayrı ayrı anlatmak gerekirse, geniş alınlı, kalın kaşlı, kartal burunlu, ince dudaklı, çok beyaz tenli, her zaman öfkeliden çok alçak gönüllü bir insan olduğunu söylemek gerekir. Halkın da bildiği gibi, Theodoric, zamanını şöyle kullanır: Uşaklarından birkaçıyla birlikte, güneş doğmadan önce, Arian'cı papazlarca yönetilen saray kilisesine gider. Bu dinsel düzenliliğin asıl güdüsünün alışkanlık ve politik olduğunu, onu iyi tanıyanlar söylemektedirler. Krallığının yönetim işleri sabahın geri kalan zamanını alır. Çalışma yeri, subaylarca çevrilidir. Muhafızlar, bekleme salonunda dururlar ve konsey odasına girmezler. Yabancı elçiler sırayla içeri alınır, Theodoric onları dik-

16. Seville Başpiskoposu Isidore de Gotların kral ailesindendi. Onun dediğine göre (*Hist. Goth.*, s. 718) bu suçu tutsakları Jornandes alçakça gizlemiştir. Bununla birlikte onu mazur görmektedir (b. 43, s. 673).

17. Bu özenli betimleme, kuşkusuz siyasal bir güdüyle kaleme alınmıştı. Sidonius'un dostları bunu, mektuplarının kitap olarak toparlanmasından önce yayımlamışlardı. Birinci kitap ayrı olarak yayımlandı. Bkz. Tillemont, *Memoires Eccles.*, c. XVI, s. 264.

18. Sidonius'un çağdaşları gibi, tutsakların çırılçıplak olarak satış için sergilendiği pazarlara gidenlerin anlayabileceği ya da dayanacağı ayrıntılı bilgileri ve o işlerle ilgili deyimleri Theodoric'in portresinden çıkardım (Dubos, *Hist. Critique*, c. 1, s. 404).

katle dinler, az sözcükle yanıtlar ve işin durumuna göre kral son kararını bildirir ya da erteler. İkinci saatte, demek ki saat sekizde, hazinesini ve ahırlarını yoklar. Av için ya da at gezintisi yapmak için yola çıktığında gözdelerinden biri yayını taşır. Av başlayınca Theodoric yayı kendisi gerer ve görmüş olduğu hedef pek seyrek olarak tutturamaz. Az önemli savaşlarda, kral niteliğiyle silah taşımayı küçüklük sayar ama yapabileceği bir hizmet için er gibi görev yüklenebilir. Günlük sofrasında yedikleri herhangi bir yurttaşınkinden ayrımlı değildir ama cumartesi günleri sofrasına çok sayıda ünlü kişiyi çağırır. O yemeklerde Yunan inceliği, Galya bolluğu ve İtalyan özeniyle servis yapılır.[19] Altın ve gümüş sofra takımları, ağırlığından çok işçiliği bakımından dikkate değer niteliktedir. Yemekler, yabancı ve pahalı gösterişe kaçmadan da güzel olabilen çeşittedir. Bardakların sayısı ve büyüklüğü ussal bir ılımlılıkla düzenlenmiştir ve suskunluk yalnız ciddi ve öğretici bir görüşme olduğu zaman bozulabilir. Yemekten sonra Theodoric, kimi kez kısa bir süre uyur; uyanınca bir dama ile taşları getirilir. O zaman dostlarının hükümdarı unutmalarını ister ve oyunun akışından aldıkları izlenimleri belirterek serbestçe yarışmalarını bekler. Theodoric'in savaş imgesi olarak sevdiği bu oyunda onun canlılığı, sabırlılığı ve sevinci gözlenebilir. Yitirdiği zaman da güler. Kazandığı zamansa alçak gönüllü suskunluğa bürünür. Bununla birlikte, bu kayıtsız görünüşe karşın, yakınları, lütfunu elde edebilmek için kazandığı zamanı kollarlar. Ben de birkaç kez kayıplarım nedeniyle kendimi kutlama fırsatını buldum.[20] Kalkışından dokuz saat sonra, demek ki aşağı yukarı saat üçte, yine çalışmaya başlar ve bu, akşama dek sürer. Kralın akşam yemeği duyurulur, başvurucular ve dilekçeciler çekilirler. Dostluk ve samimiyet içerisinde geçen akşam yemeğinde kimi

19. "Videas ibi elegantiam Graecam, abundantiam Gallicanam; celeritatem Italam; publicam pompam, privatam diligentiam, regiam disciplinam."

20. "Tunc etiam ego aliquid obsecraturus feliciter vincor, et mihi tabula perit ut causa salvetur." Sidonius of Auvergne, Theodoric'in uyruğu değildi; belki Thoulouse Sarayı'nın adaletini ya da lütfunu istemek zorunda kalmıştı.

zaman pandomim temsilleri düzenlenir ve kırıcı olmayan nükteleriyle soytarıların maskaralıkları izlenir. Kadın şarkıcılar ve tüm baygın ya da kadınsı havalar kesinlikle yasaklanmıştır. İnsandaki değerliliği canlandıran müzik Theodoric'in ilgisini çekmektedir. Masadan kalkınca, muhafızlar hemen hazinenin, sarayın ve yatak salonlarının kapısında gece nöbetlerini tutmaya başlarlar."

Vizigot kralı, erguvanı kuşanması konusunda Avitus'u destekleyince, kendisini ve ordusunu, cumhuriyetin sadık bağlaşığı olarak, onun buyruğuna sundu.[21] Theodoric'in elde ettiği başarılar, atalarının değerini soysuzlaştırmadığını kısa zamanda ortaya çıkardı. Gotların Aquitain'de yerleşmesinden ve Vandalların Afrika'ya geçmesinden sonra, Galiçya'da toplanmış olan Suevi'ler İspanya'yı ele geçirmek istiyorlar ve Roma egemenliğinin oradaki son kalıntılarının da kökünü kazımayı tasarlıyorlardı. Saldırılarla ezilmiş durumdaki Tarragona ve Carthagena eyaletleri korkularını ve çektiklerini dile getirdiler. Kont Fronto, İmparator Avitus adına oraya geldi, barış ve bağlaşıklık için çıkar sağlayıcı sunularda bulundu. Theodoric, aracılık edeceğini bildirdi ve kayınbiraderi olan Suevi kralı hemen çekilip gitmezse Roma'dan ve adaletten yana davranarak silahlı harekete geçmek zorunda kalacağını açıkladı. Kendini beğenmiş Rechiarius ise şu yanıtı verdi: "Ona, ordularından ve dostluğundan tiksindiğimi söyleyin. Thoulouse kapılarına gelmemi beklemeye cesareti varsa bunu kanıtlayacağım." Bu meydan okuma karşısında Theodoric, düşmanının niyetlerini gerçekleştirmesine engel olma kararını aldı. Vizigotların başında Pirenleri geçti. Franklarla Burgundia'lılar da onun buyruğunda yürüyüşe katıldılar. Avitus adına savaştıysa da bu barbar kralı, kendisi ve halefleri için İspanya'daki fetihlerinin sahibi olacağına ilişkin gizli bir koşul koydurdu. İki ordu Urbicus Irmağı kıyısında karşı karşıya geldiler. Astorga'dan yaklaşık on iki mil uzaklıkta verilen savaşta Gotlar kesin bir zafer kazanarak bir süre

21. Theodoric, Galya'da ve İspanya'da bilindiği üzere gösterişli ve istençli bir vaatte bulundu. "Romae sum, te duce, Amicus, Principe te, Miles." Sidon., *Panegyr. Avit.*, 511.

için Suevi'lerin gücünü ve adını yıkıp geçtiler. Theodoric, savaş alanından, ticaretini ve görkemini korumayı sürdüren başkent Braga'ya yürüdü.[22] Vizigotların girişini kan kirletmedi. Askerler, tutsaklarının iffetlerine, özellikle kutsal sayılmış bakirelere saygı gösterdiler. Ancak halkın ve papazların büyük bir bölümü tutsak durumuna sokuldu ve yağma, kiliselere ve mihraplara dek yaygınlaştırıldı. Suevi'lerin mutsuz kralı, okyanus limanlarından birine kaçabilmişti ama rüzgârlar denize açılmasını engelledi. Düşmanına teslim olma zorunda kadı. Bağışlanmasını ne isteyen ne de uman Rechiarius zafer kazansaydı karşısındakini çarptıracağı ölümü yiğitçe kabullendi, belki de hınç gereği bu kurban işi de yerine getirildikten sonra Theodoric, ordusunu, Azize Eulalia'nın mucizevi gücünden gayrı bir engelle karşılaşmadan, Lusitania'nın başkenti Merida'ya dek ilerletti. Orada durduruldu ve fetihlerinin düzenlemesini yapamadığı bir sırada ivedilikle İspanya'dan geri gelmesi istendi. Çekilirken, giderayak her geçtiği yerden öcünü almakta kusur etmedi. Astorga ve Pollentia kıyımındaki davranış ve tutumu, dostluğa yakışması şöyle dursun tam anlamıyla düşmanca oldu. Vizigot kralı, Avitus adına yapılıyormuş gibi savaşıp utkular kazandığı sırada bu imparatorun saltanatı da sona ermiş bulunuyordu ve tahta oturttuğu bir dostun acıklı sonu Theodoric'in çıkarını olduğu kadar gururunu da yaraladı.[23]

Halkın ve senatonun ısrarlı yalvarmalarıyla etkilenen Avitus Roma'da oturmaya ve gelecek yıl için konsüllüğü de kabul etmeye razı olmuştu. Ocak ayının başlarında damadı Sidonius Apollinaris, altı yüz dizelik savunusunda onun övgüsünü yazdı. Bu eseri bir tunç heykelle ödüllendirilmişse de[24] onun dehasına ve

22. "Quaeque sinu pelagi jactat se Bracara dives." (Auson., *de Claris Urbibus*, s. 245). Suevi kralının niyeti, Akdeniz'deki Galiçya limanlarından deniz taşımacılığının o zamanlarda bilndiğini ve uygulandığını kanıtlamaktadır. Braga (ya da Bracara) gemileri, Atlantik Okyanusu'na açılmayı göze alamadan kıyı boyunu izliyorlardı.

23. Idatius da Iria Flavia piskoposu gibi, kötülüğünü görmüş olduğu için kroniğinin bu bölümü kişisel tanıklığına dayanmaktadır ve özgündür. Jornandes (b. 44, s. 675, 676, 677) Gotların zaferi üzerine -hoşlanarak- geniş bilgiler vermiştir.

24. Trajanus kitaplığının kemer altlarından ya da galerilerinden birindeki yazar ve ünlü ha-

gerçekçiliğine pek onur verici olmuş sayılamaz. Ozan, bu sıfatın kutsallığını alçaltmış olarak kayınbabasının ve hükümdarının değerini abartmaktadır. Olaylar, onun uzun ve şanlı bir saltanat öngörüsünü yalanlamakta gecikmedi. İmparator saygınlığı için üstün çalışmalar yapmanın ve tehlikelerle boğuşmanın gerekli olduğu bir zamanda Avitus, İtalya'da keyif ve eğlence yaşamına daldı. Henüz genç yaşta sayılabilen hükümdar, hiçbir bağla sınırlı olmaksızın tutumlarına kendini kaptırıyor, denildiğine göre Romalı kadınların aklını çeldikten ve onları kirlettikten sonra kocalarıyla alay ediyordu.[25] Romalılar onun kusurlarını bağışlamaya ve erdemlerini anlamaya yanaşmıyorlardı. İmparatorluğu oluşturan ülkelerdeki ayrılışmalar her gün artıyor, Galyalı Avitus da halkın gözünde kin ve nefret odağı durumuna düşüyordu. Senato, imparatorları seçme hakkının kendisinde olduğunu savunuyordu. Eski anayasal düzenden aldığı otorite can çekişmekte olan bir hükümdarlık kuruluşunun zayıflığı oranında artmıştı. Şu da var ki tüm askerî savunma gücünü oluşturan barbar birliklerinin genel komutanı Kont Ricimer, senatonun hoşnutsuzluğunu desteklememiş olsaydı, bu halde bulunan imparator yine de ondan korkmazdı. Vizigot Kralı Wallia'nın kızı, Ricimer'in annesiydi. Baba yönünden ise Suevi ulusundan geliyordu.[26] Soydaşlarının uğradığı mutsuzluklar vatandaşlık duygularını canlandırıyor ve kendisine danışılmadan seçilmiş olan bir imparatora tiksinerek baş eğiyordu. Gördüğü hizmetler ve yaptığı görevler onu korkulu biri niteliğine sokuyordu.[27] Korsika kıyısında altı kadırgalık bir Vandal filosunu yaktıktan sonra Ricimer, İtalya'nın kurtarıcısı sanıyla Roma'ya döndü. Avitus'a, saltanatının

---

tiplerin heykelleri arasında. Sidonius Apollinaris, 1, IX, epist. 16, s. 284; Carm, VII I, s. 350.

25. "Luxuriose agere volens a senatoribus projectus est," diyor, kısaca Gregory of Tours (1, II, b. IX, [içinde] c. II, s. 168). Eski bir kronik ([içinde] c. II, s. 649) Treves'den çok Roma için uygulanabilecek gibi görünen, Avitus'un uygunsuz bir şakasını anlatmaktadır.

26. Sidonius (*Panegyr. Anthem.,* 302 vd.) Got ve Suevi krallıklarının yasal vârisi saydığı Ricimer'in soyluluğunu çok övüyor.

27. Bkz. Idatius'un kroniği. Jornandes (b. XLIV, s. 676) onu haklı bir görünüşle, "virum egregium, et pene tune in Italia ad ex ercitum singularem," diye anıyor.

sona erdiğini söylemek için işte bu zamanı seçti. Müttefiki olan Vizigotlardan uzak düşmüş zayıf imparator, kısa bir dirençten sonra tahttan çekilmek zorunda kaldı. Acıma ya da tiksinme nedeniyle Ricimer, düşük hükümdara, Placentia piskoposluğunu görev olarak almasına izin verdi. Senatörler, yatışmaz hınçlarıyla, yaşamına son verilmesini istiyorlardı.[28] Avitus, Vizigotlardan bir yardım umudu taşımaksızın Alplere doğru kaçtı ve Auvergne'i koruyan azizlerden biri sayılan Julianus Tapınağı'ndaki hazineleriyle[29] daha güvende olacağını düşündü. Ne var ki yolda, belki hastalanarak, belki de bir cellat elinde öldü. Cenazesi, yola ve yönteme uygun olarak Brivas'a (ya da Brioude) götürüldü, aziz patronunun ayak ucuna gömüldü.[30] Avitus'un bir kızı vardı, o da Sidonius Apollinaris'le evliydi. Sidonius, kayınbabasının ölümüyle kişisel ve genel umutlarının yıkıldığını görerek büyük üzüntüye düştüyse de karısı dolayısıyla onun mirasçısı oldu. Hıncından ötürü Galya'daki ayaklananları destekledi ve yeni gelen hükümdardan, dalkavukluk karşılığında alması gereken ödülle işlediği suçu bağışlatması gerekti.[31]

Avitus'un halefi, kimi bozuk düzenli yüzyıllarda insanların

28. "Parcens innocentiae Aviti." Victor Tunnunensis (Chron. apud Scaliger Euseb. içinde) tiksinerek ama acımalı bir üslupla anlatıyor. Başka bir yerde onun için "vir totius simplicitatis," diyor. Bu övme, Sidonius'unkine oranla daha ılımlı olmakla birlikte daha gerçek ve içtendir.

29. Diocletianus'un saltanatı sırasında "şehit" ilan edildiği söylenmektedir (Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. V, s. 279, 696). Ona özellikle bağlı olan Gregory of Tours, şehit Julianus'un kutsal anısına bir kitabını ithaf etti (*de Gloria Martyrum*, 1, II, [içinde] *Max. Bibliot. Patrum*, c. XI, s. 861-871). Bu kitabında, azizden kalan artıklarla gerçekleşen elli mucizeyi anlatmaktadır.

30. Gregory of Tours (1, II, b. XI, s. 168), soydaşının saltanatından söz ederken kısa olsa da gerçek konuşmaktadır. Idatius'un anlatışına göre ölümün, şiddet etkisiyle olduğu kanısı doğmaktadır. "cadet imperio, caret et vita." Evagrius onun salgın hastalıktan öldüğünü sandığına göre o durumun gizli kalması gerekirdi.

31. Sidonius, meslektaşları Vergilius ile Horacius'un örneklerini alçak gönülle andıktan sonra, yine aynı alçak gönüllülükle yanılgısını tanıyor ve bunu düzelteceğine söz veriyor. "Sic mihi diverso nuper sub Marte cadenti Jussisti placido Victor ut essem animo. Serviat ergo tibi servati lingua poetae, Atque meae vitae laus tua sit pretium." (Sidonius Apollinaris, *Carm.*, IV, s. 308). Bkz. Dubos, *Hist. Critique*, c. I, s. 448 vd.

onurunu yüceltmek üzere ortaya çıktığı görülen büyük ve kahraman ruhlu kimselerden biri olarak belirlendi. İmparator Majorianus, çağdaşlarının ve sonraki kuşakların beğeni ve övgülerini kazanmıştır. Aklı başında ve yansız bir tarihçi onun için kısaca şunları söylemiştir: "Uyruklarınca tapılırcasına sevilmiş, düşmanların korkulu rüyası olmuş, tüm erdemlerde, kendisinden önce Roma'da saltanat sürmüş bütün hükümdarlardan ileri geçmiştir."[32] Bu övgü Sidonius'un savunusunu da doğrulamaktadır ve en kötü bir hükümdarı övmek gibi utanç verici bir davranışta bulunmuş olsa bile, Majorianus'u övmesi onun gerçeği anlatmasını engellememiştir. Majorianus, adını, büyük Theodosius zamanında Illyria sınır kuvvetlerine komuta etmiş olan, ana yönündeki büyükbabasından almaktadır.[33] Majorianus'un babası ona damat olmuştu. Damat, saygın bir devlet görevlisiydi. Galya'nın gelirlerini bilgi ve beceriyle yönetmiş, Aetius'un dostluğunu sarayın tuzağa düşürücü kayralarına yeğ tutmuştu. Geleceğin imparatoru olan oğlu, silahlı kuvvetler mesleğinde yetiştikten sonra, henüz çok genç yaşından başlayarak gözüpek bir yaradılış ve olgun bir karakter göstererek çevresinin beğenisini kazandı ve hesaplı geçim koşulları içerisinde yaşamını sürdürdü. Aetius'un buyruğuna girdi, onun başarılarında yardımcı oldu, kimi zaman onun ününü paylaştı, kimi zaman da Aetius'un şanına gölge düşürdü, sonunda patrician'ın, daha doğrusu, onu görevinden çekilmek zorunda bırakan karısının kıskançlığına uğradı.[34] Aetius'un ölümünden sonra Majorianus yeniden göreve çağrıldı.

32. Procopius'un sözleri, olduğu gibi aktarılmaya değerdi (de Bell. Vandal., 1, I, b. 7, s. 194).
33. Sidonius'un bu savunusu, 458 yılında, imparator henüz konsül olduğu sırada Lyon'da söylenmişti. Bunda, dehadan çok sanat ve sanattan çok çalışma bulunmaktadır. Süslemeler sahte ya da düşük niteliklidir. Anlatı zayıf ve uzundur ve Sidonius, kahramanının üzerine dikkat çekebilecek bir beceri gösteremektedir. Majorianus'un özel yaşamı, iki yüze yakın mısra içerisine sıkıştırılmıştır (107-305).
34. Almanlar, Rhaetian Alplerini geçmişlerdi; Tesin'in Adula Dağı'ndan inerek Maggiore Gölüne döküldüğü. Bellinzone vadisinde ya da Campi Canini'de bozguna uğratıldılar (Cluver, *Italia Antiq.*, c. 1, s. 100, 101). Dokuz yüz barbara karşı kazanılmış olan bu zaferin bu denli şişirilmiş olması (*Panegyr. Majorian.*, 373 vd.) İtalya'nın büyük zayıflığını kanıtlamaktadır.

Kont Ricimer'le yakın dostluğu ona, Batı İmparatorluğu tahtına götüren yolu açtı. Avitus'un tahttan çekilmesinden sonraki imparatorsuz dönemde, soy bakımından imparator olması olanaksız bulunan tutkulu barbar, patrician sanıyla İtalya'yı yönetti, süvari ve piyade kuvvetleri komutanlığı gibi parlak görevi dostuna bıraktı, birkaç ay sonra, Almanlara karşı tam bir zafer kazanarak halkın oyunu isteyen Majorianus'a Romalıların[35] oybirliğiyle belirttikleri olumlu yanıta katıldı. Majorianus erguvanı Ravenna'da kabul etti. Senatoya yazdığı mektup, duyguları ve tutumu üzerinde bize bir kanı verebilir: "Conscript Fathers (senatörler), seçiminiz ve ordunun iradesi, beni imparatorunuz durumuna getirdi.[36] Tanrı benim yönetimimdeki girişimleri ve olayları kamunun yararına, hayırlı kılsın! Tahta çıkmak için bir istekte bulunmadım ama yapılan seçime uyarak onu benimsedim. Cumhuriyetin, yapmam için uygun gördüğü bir hizmeti üstlenmekten kaçmak gibi bir alçaklık gösterseydim Romalı adına layık olmayacaktım. Öğütlerinizle bana yardım ediniz; bana yükleyeceğiniz ödevleri paylaşınız; birleşik çabalarımız, sizlerin eliyle bana verilen imparatorluğun gönencini sağlayabilir. Gelecekte adaletin yeniden eski gücüne kavuşacağına, erdemin yalnızca günahsız değil, itibarlı da olacağına güvenebilirsiniz. Jurnalcilik, yalnız bunu yapanlar için korkulu olacaktır.[37] Yurttaş

---

35. Onun ölümünü istiyordu; yalnız gözden düşmüş olması onu tatmin etmedi. Öyle anlaşılıyor ki Aetius, Belisarius ve Marlborough gibi karısının eliyle yönetilmeye razı oluyordu ve bu kadın mucizeler yaratacak denli örnek bir dindar olduysa da bu dindarlığı aşağılık işlerle ve zulümle bağdaşabiliyordu.

36. "Imperatorem me factum, P.C. electionis vestrae arbitrio, et fortissimi exercitus ordinatione agnoscite." (Novell. Majorian., başlık III, s. 34; ad Calcem. Cod. Theodos.). Sidonius, tüm imparatorluğun onu alkışladığını söylüyor.

"Postquam ordine vobis
Ordo omnis regnum dederat; plebs, curia, nules,
Et collega simul., 386."

Bu dil eski ve yapısaldır ve din adamlarının henüz devletin ayrı bir düzeni olarak kabul edilmediğini gösterir.

37. *Dilationes* ya da *delationes* olarak okunabilecektir ama ikincisi daha doyurucu bir anlam gösterdiğinden onu yeğledim.

olarak, onlardan nefret etmiştim, hükümdar olarak onları ağır biçimde cezalandıracağım. Bizim uyanıklığımız ve patrician üstadımız Ricimer'in gözetimiyle askerî uğraşlar düzene konulacak, iç ve dış düşmanlara karşı Roma dünyasının güvenliği sağlanacaktır.[38] İşte devlet yönetiminin kuralları bunlar olacaktır ve senatör adından her zaman onur duyacak ve kendisi için[39] kabul ettiğiniz kararnameden dolayı pişmanlık duymamanıza çalışacak olan eski güç günlerdeki meslektaşınızın sağlam ve içtenlikli bağılığına güvenebilirsiniz." Roma dünyasının yıkık kalıntıları üzerinde, yasaların eski dilini ve Trajanus'un yadsımış olmayacağı havayı anımsatan imparator bu yüce gönüllü duyguları, ne çağının ne de seleflerinin örnek olarak telkin etmiş olamayacaklarına göre, kendi yüreğinde bulmuş olacaktır.

Majorianus'un kamusal ve özel işlevlerine ilişkin çok yetersiz bilgimiz vardır. Ancak, düşünce ve açıklama özelliği bakımından dikkate değer olan yasaları, halklarını seven ve onların derdini paylaşan bir hükümdarın karakterini tümüyle yansıtmaktadır. Yine anlaşıldığına göre imparatorluğun gerileme nedenlerini incelemişti ve haklı olarak, başaracağı umulan düzensizlikleri ortadan kaldırmak için gerekli yeteneği vardı.[40] Maliye işleriyle ilgili tüm düzenlemeleri, halkın sıkıntılarını kaldırmaya, hiç değilse azaltmaya yönelik bulunuyordu: 1) Tahta çıkışıyla birlikte *indictum* ve *superindictum* (tarım vergisi) girişimi altında, çiftçilerin deyimiyle, tüm varlıklarını yitiren taşralıları rahatlatma işine gi-

38. "Ab externo hoste et a domestica clade liberavimus." Sonuncusuyla Majorianus, Avitus'un ölümünü saygın bir işlev olarak gördüğüne göre, onun zorbalığını anlıyor demektir. Bu noktada Sidonius fazla bir şey söylememektedir. Avitus'un adını anmamak için on iki Caesar'dan, Afrika uluslarından söz etmektedir (205, 369).

39. Bkz. buyruğun bütünü ya da Majorianus'un senatoya yazdığı mektup (Novell., başlık IV, s. 34). "Regnum nostrum" sözcükleri biraz o yüzyılın damgasını taşımaktadır ve çoğu zaman yinelediği respublica sözcüğüyle uyum sağlayamamaktadır.

40. Bkz. Majorianus'un yasaları. Theodosian Code'un sonunda, çok uzun ve çok karmaşık dokuz yasadır (Novell., 1, IV, s. 32-37). Godefroy, bu son parçalar üzerinde hiçbir bilimsel eleştiride bulunmadı.

rişti.[41] Bunun için tüm tahakkuk etmiş ya da henüz gerçekleşme aşamasına gelmemiş vergi borçlarıyla ilgili genel bağışlama buyruğu yayımladı. Bu kırıcı ve yararsız yükün halktan kaldırılması, kamu geliri kaynaklarına da nefes aldırdı; kendilerini umutsuzluğa sürükleyen bir yükten böylece kurtulan uyruklar hem kendileri hem de ülkeleri için isteyerek ve sevinerek çalışmaya koyuldular. 2) Vergilerin tarh ve tahsil işlerinde, Majorianus, imparator ve praetorian prefect'leri adına kurulmuş olağanüstü komisyonları kaldırarak eyalet görevlilerinin oluşturduğu kurullar meydana getirdi. Kaldırılan komisyonlarda üyeliği ellerine geçiren saray gözdeleri, bununla övünüyorlar ve keyfî davranışlarla herkesi haksız vergilerle yükümlendiriyorlardı. Alt derecedeki mahkemeleri hor görüyorlar ve kendilerine sağladıkları yarar, hazineye sağladıklarının iki katına çıkmazsa memnun kalmıyorlardı. Yasa koyucusunca dile getirilmiş olmasaydı, aşağıdaki olayın meydana gelebileceğine inanmak belki de mümkün olmazdı. Tahsildarlar tüm ödemeleri altın olarak istiyorlardı. İmparatorlukta geçerli olan parayı almıyorlar ancak Faustina'nın ve Antoninus'ların adı bulunan eski paraları kabul ediyorlardı. Bu madalyonları olmayan bireyler, açgözlü zorbalarla uyuşma umarlarına başvuruyorlardı.[42] 3) İmparator şöyle demektedir: "Eskilerin haklı olarak *muncipium* dedikleri yerel toplulukları, kentlerin ruhu ve cumhuriyetin can damarı biçiminde görmek gerekir. Ne yazık ki bunlar magistra'ların kıskançlığı ve tahsildarların para hırsı yüzünden o denli kötü davranışlara hedef oldular ki üyelerinden birçoğu, saygınlıklarından ve yurtlarından vazgeçerek uzak eyaletlere kaçtılar." Onları yeniden kendi kentlerine gelmeye özendiriyor, daha da ileri giderek, dönmelerini

41. "Fessas provincialium varia atque multiplici tributorum exactione fortunas, et extraordinariis fiscalium solutionum oneribus attritas," vd. *Novell. Majorian*., başlık IV, s. 34.
42. Bilgin Greaves (c. 1, s. 329, 330, 331), birçok araştırmadan sonra, Antoninus'ların *aurei*'sinin yüz on sekiz çekirdek, beşinci yüzyıldakinin ise altmış sekiz İngiliz grain (1 grain: 64,7 mg.) ağırlığında olduğunu ortaya çıkardı. Majorianus, Galyalıların *solidus*'u dışında tüm altın paraların, ağırlıklarına göre değil, üzerinde yazılı değerine göre geçerliliğini sağladı.

buyuruyordu. Bunu yaparken, yerel işlevlerini bırakıp gitmeye kendilerini zorlayan tüm kötü etkenleri de ortadan kaldırıyordu. Majorianus, onları, magistra'ların yönetimi altında vergilerin tahsiliyle görevlendiriyordu. Ancak yönetim bölgelerindeki tüm vergilerden sorumlu olmak yerine, tahsil ettiklerinin tam listesini ve vergilenme oranlarından hoşnut kalmamış olanların adlarını bildirmekle yükümlü olacaklarını emrediyordu. 4) Majorianus bu toplulukların, kendilerine acı çektirmiş olan haksızlığın ve kötülüklerin öcünü almaya hazır olduklarını bilmiyor değildi, bu nedenle, eskiden var olan "kent koruyuculuğu görevi"ni yeniden kurdu. Halkı, özgür ve genel bir mecliste, onların ayrıcalıklarını savunmaya, yakınma konularını duyurmaya, yoksulları varsılların zorbalığına karşı korumaya ve imparator adı ve otoritesi ileri sürülerek işlenen kötülüklerden imparatora, haber vermeye yetenekli, dikkat ve bilgi sahibi bir vatandaşlarını seçmeye çağırdı.

Eski Roma'nın yıkıntılarını üzüntüyle seyre dalan gözlemci, Gotları ve Vandalları, yapmak için vakit bulamadıkları, belki de heveslenmedikleri bir kötülükle suçlandırmaya kalkışır. Savaşın azgınlıkları birtakım düzenleri altüst edebilir. Ama çok büyük yapıların mayınlanan temelleri nedeniyle yıkılıp yok olması için altı yüzyıllık bir zaman evriminin geçmesi gerekmiştir. Başkent nüfusunun azalması kamu yapılarından bir bölümünü yararsız duruma sokmuştu. Sirk ile amfiteatrlar, tiyatro temsilleri pek seyrek verildiği için, halkın bu sevgisini uyandırmak değil, biraz olsun doyurmak amacıyla sürdürülüyordu. Hıristiyanların hiç ilgisini çekmeyen tapınaklarda artık ne tanrılar ne de insanlar görünmüyordu. Roma halkından geride kalanlar hamamların ve kemerlerin kapladığı geniş alanlarda zayıf bir varlık olarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Büyük kitaplık ve toplantı salonları bilimsel inceleme ve sanat yapıtlarıyla uğraşmak için pek az ve seyrek zaman ayıran ilgisiz bir kuşak için anlam taşımıyorlardı. İmparatorluk ya da konsüllüğün büyüklüğünü simgeleyen ya-

pıtlar, artık başkentin kıvancı ve onuru olarak görülmüyordu. Bunlar olsa olsa, uzakta bir taş ocağından elde edilene oranla çok daha ucuz ve kolay ele geçirilebilecek gereç kaynağı olarak değerlendiriyordu. Roma'daki yüksek görevliler daha hafif oldukları gerekçesiyle, bu anıtların taş ve tuğlalarının sökülmesine izin veriyorlardı. Hiçbir mimarlık özelliği ya da sanatla ilgili herhangi niteliği olmayan bir binanın yapılması, belki de onarılmasında kullanılmak üzere mimarlığın başyapıtları sakatlanıyor ve biçimleri bozuluyordu. Soysuzlaşan Romalılar atalarının anıtlarını saldırgan elleriyle yıkarken, onların artıklarıyla zengin olmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. Bu düzensizliği ve karmaşayı çok zaman acıyla seyretmiş olan Majorianus, sert bir buyrukla bu saldırıları durduttu.[43] Eski bir eserin yıkılmasında zorunluluk duyulması halinde son kararın verilmesinin yalnız imparatora ve senatoya ait olacağını hükme bağladı; bunu dinlemeyerek böyle bir karar verecek magistra'ların elli altın (iki bin sterlin) para cezasına çarptırılacağını ve daha alt aşamadaki görevlilerin bu tür davranışta bulunmaları halinde iki ellerinin de kesilerek cezalandırılacaklarını bildirdi. Belki bu suçla cezası arasında yasa koyucunun bir orantı kuramadığı söylenecektir. Ama şunu da gözden uzak tutmamak gerekir ki o, çok yüce bir duyguyla davranmakta ve yüzyıllar boyunca yaşamalarını istediği ve buna değer gördüğü anıtları korumayı bütün kalbiyle dilemekteydi. İmparator, uyruklarının sayısını çoğaltmakta yararı olduğunu ve görevinin, evlilik döşeğinin temizliğini korumanın kendisince bir görev olduğunu anladı. Bu işte başarı sağlamak için birtakım şüpheli, belki de suçlanabilir yöntemler kullandı. Bekâretlerini

43. Buyruk (*Novell. Majorian.*, başlık Vl, s. 35) baştan aşağı çok ilginçtir: "Antiquarum aedium dissipatur speciosa constructio; et ut aliquid reparetur, magna diruuntur. Hinc jam occasio nascitur, ut etiam unusquisque privatum aedificium construens, per gratiam judicum..... praesumere de publicis locis necessaria, et transferre non dubitet," vd. Petrarch da on dördüncü yüzyılda aynı çabayla, ne var ki daha az güçlü ve başarılı olarak aynı yakınmaları yineledi (*Vie de Petrarque*, c. 1, s. 326, 327). Bu tarihi sürdürürsem, ilk planımı sınırladığım ilginç konu olan Roma kentinin gerileyişi ve yıkılmaya uğramasını bir yana atmayacağım.

Tanrı'ya adayan bakirelere, kırk yaşından önce örtü kullanmalarını yasakladı. Bu yaşın altındaki dullar, beş yıl içerisinde ikinci kez evlenmezlerse, varlıklarının yarısını en yakın mirasçılarına bırakma cezasıyla nikâhlanmaya zorlandılar. Orantısız yaşlardaki evlilikler kınandı ve de feshedildi. Eşlerini aldatanlar için öngörülen müsadere ve sürgün cezaları az bulunarak, bunlardan İtalya'ya döneceklerin ölüm cezasına çarptırılmaları yasa hükmü haline getirildi.[44]

Majorianus, Romalılara mutluluğu ve erdemi sağlamak için titizlikle çalışmaktayken, yüksek zekâsı, gücü ve durumu bakımlarından düşmanlarının korkuncu olan Genseric'le savaşmak zorunda kaldı. Moor'lardan ve Vandallardan oluşan bir deniz kuvveti, Liris'in (ya da Garigliano) girişine çıkarma yaptı. İmparatorluk birlikleri Campania'dan aldıkları ganimetlerle yüklü barbarlara baskın yaparak çok sayıda düşman askerini öldürdüler ve geri kalanlarını da gemilere dönmek zorunda bıraktılar. Barbarlara komuta eden Genseric'in kayınbiraderi de ölüler arasındaydı.[45] Bu uyanıklık yeni hükümdarın sert tutumunu gösteriyordu. Ne var ki ne denli uyanık olunursa olunsun, ne sayıda kuvvet kullanılırsa kullanılsın, İtalya'nın çok yaygın kıyılarını bir deniz savaşının zorlamalarına karşı korumaya yetmezdi. İmparatorluk için Majorianus'un dehasından daha gözüpek ve daha elverişli bir harekât beklenirdi. Roma, Afrika'nın geriye alınması umudunu yalnız Majorianus'un gerçekleştirmesini istiyordu. Vandalların ele geçirmiş oldukları yerde onlara saldırmak için beslediği niyet akla uygun ve atılgan bir davranıştı. Yiğit imparator kendisindeki gözüpeklikten İtalya gençliğine aşılayabilseydi, her zaman rakiplerini geride bıraktığı talim alanındaki askerî çalışmaları canlandırabilseydi, Romalılardan kurulu bir ordunun

44. İmparator, Toskana Konsülü Rogatian'ı azarlıyor ve kişisel hınca benzeyen acı bir tonla, onun yumuşak davranışını kınıyor (*Novell.*, başlık IX, s. 47). Dulların dikkafalılığını cezalandıran yasa, Majorianus'un halefi Severus tarafından yürürlükten kaldırıldı (*Novell. Sever.*, başlık I, s. 37).

45. Sidon., *Panegyr. Majorian*, 385-440.

başına geçerek Genseric'e saldırabilecekti. Yeni yetişmekte olan bir kuşak, ulusal göreneklerdeki bu reformu benimseyebilirdi. Ne var ki sallanmakta olan bir hükümdarlığın çöküşünü durdurup ters yöne çevirtebilmek, her zaman kapkaç çıkarcılarının işine yarayacak manevralarla bozulmuştur. Majorianus da öncellerinin en zayıfı gibi, kendi öz ama korkak uyruklarının yerine yardımcı barbarları koymak zorunda kaldı. Kullanan eli yaralayabilecek nitelikte bir aracı yönlendirmesini bilerek yeteneklerini kanıtlamış oldu. İmparatorluk ordusunda silahaltına alınmış bağlaşık ülke askerlerinden başka kişisel değerinin ve doğruluğunun yaygın ünü karşısında Tuna (Danube), Borysthenes ve belki Tanais ulusları da onun buyruğu altına koştular. Attila'nın en yiğit askerleri, Gepidae'ler, Ostrogotlar, Rugia'lar, Burgundia'lılar, Suevi'ler ve Alani'ler Liguria ovalarında binlerce kişilik kümeler halinde toplandılar. Ne var ki bunların korkunç güçleri, karşılıklı hınçlarıyla dengeleniyordu.[46] Çok sert kış koşulları içerisinde Alpleri geçtiler. İmparator, baştan ayağa zırhlar içerisinde, yaya olarak askerlerin başında yürüyordu. Buzun ve karın derinliğini bir bastonla ölçüyor, soğuktan yakınan İskit askerlerini, Afrika'nın sıcağıyla bu sıkıntılarını unutacaklarını söyleyerek gayretlendiriyordu. Lyon'lular kapılarını kapama yoluna gitmişlerdi. Ama kısa sürede Majorianus'un bağışlamasını yalvararak istediler. Theodoric'e karşı tam bir yengi kazandıktan sonra, kendi ordusu için yararlı gördüğü bu kralın bağlaşıklığını ve dostluğunu benimsedi. Kuvvet ya da anlaşma zoruyla da olsa İspanya ile Galya'nın büyük bölümü geçici biçimde birleşmişlerdi.[47] Eski saltanatların zorbalığından kaçmış ve bu zorbalıklara direnç göstermiş olan bağımsız Bagaudae'ler Majorianus'un erdemlerine güvenerek karşı koymaktan vazgeçtiler. Ordugâhı

46. Ordunun görünüşü ve Alplerden geçişi savunuda az yer tutmaktadır (470-552). De Buat (*Hist. des Peuples…*, c. VIII, s. 49-55) bilimsel eleştirisinde Savaron'dan ve Sirmond'dan pek çok kez daha doyurucudur.

47. Priscus, Majorianus'un yaşamı üzerine çok ışık tutan bir bölümde söylemektedir. Jornandes, Vizigotların yenilgisini ve sonra da ittifakını atlıyor; halbuki bunlar Galiçya'da yayımlanmış ve Idatius'un kroniğinde anlatılmıştır.

barbar müttefiklerle dolup taşmaktaydı. Bütün bu halkların davranışı ve sevgisi, onun tahtını da güven altına alıyordu. Şu da var ki imparator, bir deniz gücüne sahip olmadan Afrika'nın fethine olanak bulunmadığına inanıyordu. Birinci Pun Savaşı'nda cumhuriyet, inanılması güç çabalar harcamış ve ormandan kestiği ilk ağaçtan altmış gün sonra oluşturduğu yüz altmış kadırgayı demir atmış ve yelken açmaya hazır duruma getirmişti.[48] Daha az elverişli olmakla birlikte Majorianus, eski Romalıların yiğitliğini ve çalışkanlığını gösterdi. Apenin ormanlarından ağaçlar kesildi, Misenum ve Ravenna tersaneleriyle tezgâhları yeniden derlenip düzenlendi. İtalya ile Galya bu çabaya yardımcı oldular, üç yüz kadırgadan oluşan imparatorluk filosu, taşıma ve yardımcı gemileriyle birlikte, İspanya'nın Carthagena adlı büyük ve çok elverişli limanında toplandı.[49] Komutanlarının gözüpekliğiyle etkilenip canlanan Majorianus'un askerleri zaferden hiç şüphe duymuyorlardı. Tarihçi Procopius'a inanılabilirse, imparator da kimi zaman gözüpeklikte ihtiyat sınırlarını aşmaktaydı. Vandalların durumunu incelemeyi isteyerek, tebdil giyinip Kartaca'ya elçi adı altında girmeyi göze aldı. Bunu sonradan öğrenen Genseric, Roma imparatorunu elinden kaçırdığı için üzüldü. Bu olgu tarihte olanaksız bir varsayım olarak ortaya atılmış olabilir. Ne var ki bu varsayım da ancak böyle bir kahramana yakıştırılmak üzere düşlenmiştir.[50]

Genseric hasmının dehasını ve düşüncelerini yakından gö-

48. Florus, 1, II, b. 2. Şiir becerisini kullanarak, sanki ağaçların gemi biçimine dönüştüğünü söylüyor. Polybius'un dediği gibi, olayın bu denli çabuk gelişmesi, olağan bir çalışmanın üstünde görünmektedir.

49. "Iterea duplici texis dum littore classem
Inferno superoque mari, cadit omnis in aequor
Sylva tibi," vd.
(Sidon., *Panegyr. Majorian*, 441-461). Priscus'un üç yüz olarak saptadığı gemi sayısı Xerxes'in, Agamemnon'un ve Augustus'un filolarıyla üstü kapalı biçimde karşılaştırılmaktadır.

50. Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 8, s. 194. Genseric bu bilinmeyen kimseyi Kartaca tersanesine soktuğu zaman, silahlar dokunulmadan yankılandı. Majorianus, sarı saçlarını siyaha boyamıştı.

rüp değerlendirmek gibi bir gereksinimin giderilmesi peşinde değildi. Her zamanki düzenleri başarısızlığa uğrayınca bir barış anlaşması yapmak için canla başla işe girişti. Ne var ki eski kurallara bağlı olan bükülmez Majorianus, Roma'nın esenliği Kartaca'nın yıkılmasına bağlıdır, kanısına kapılmıştı. Vandal kralı, güneyin şatafatıyla gevşeklik içerisinde yaşamını sürdüren uyruklarının değerine güvenemiyordu.[51] Kendisinden Arian'cı bir zorba olarak tiksinti duyan yenik bir halkın bağlılığından kuşkulanıyordu. Moritanya'yı yakıp yıkıp çöl haline sokmak gibi aldığı korkunç önlemler de Roma imparatorunu durduramadı.[52] Çünkü Afrika kıyısının, yıkıntıya uğramamış herhangi bir noktasında karaya ayak basabilirdi. Ne var ki efendilerinin başarısını çekemeyen kimi güçlü uyrukların kalleşliği Genseric'i tehlikeden kurtardı. El altından yaptığı işbirliğiyle, Carthagena'da bulunan Majorianus'un filosuna baskın yaptı. Gemilerin bir bölümü kaçırıldı, bir bölümü batırıldı ya da yakıldı; böylece üç yıllık çalışmayla elde edilen varlık bir günde yok oldu.[53] Bu olaydan sonra, Genseric de Majorianus da durumun etkisi altında kalmadılar. Vandal kralı, geçici bir başarıyla böbürlenmeyerek barış önerilerini yineledi. Geniş tasarılar kurabilecek ve büyük tersliklere dayanabilecek güçte olan Batı imparatoru da bir anlaşmaya, daha doğrusu bir silah bırakışmasına razı oldu. İkinci bir savaşa kanıt oluşturabilecek filoyu yeniden kurmadan önce böyle bir geçici uzlaşmanın gerekliliğine inanmıştı. Majorianus,

51. "Spoliisque potitus
Immensis, robux luxu jam perdidit omne,
Quo valuit dum pauper erat.
(*Panegyr. Majorian*, 330).
Sonra da uyruklarının tüm kusurlarını, haksız olarak, Genseric'e yüklüyor.

52. Genseric, köyleri yaktı ve suları zehirledi (Priscus, s. 42). Dubos (*Hist. Critique*, c. 1, s. 475) Moor'ların yere gömdükleri tahılların gözden kaçabileceğini söylemektedir. Aynı tarlada iki üç yüz silo kazıyorlardı. Her bir çukur, en azından dört yüz *bushel* (1 bushel: 35,2 litre) ölçek buğday alıyordu (Shaw, *Travels*, s. 139).

53. Galiçya'da Ricimer'in koruması altında bulunmakta olan Idatius, açıkça ve korkusuzca şöyle diyor: "Vandali per prodiiteres admoniti," vd. Bununla birlikte, hainliği yapanın adını vermiyor.

vatandaşların mutluluğu için çalışmalar yapmak üzere İtalya'ya döndü. Erdemli ve dingin ruhu, tahtını ve canını hedef alan bir gizli ayaklanmadan kuşkulanmasına olanak vermiyordu. Carthagena olayı, ulusun gözünde tutuşturduğu umut ışığını donuklaştırıyordu. Tüm sivil ve asker görevliler, çıkarları için elverişli olan eski kötülüklerde reform yaparak halka kolaylıklar sağlayan imparatora karşı kızgınlık duyuyorlardı ve Patrician Ricimer, bir yandan beğendiği, öbür yandan kin duyduğu bir hükümdardan barbarları soğutmak istiyordu. Majorianus'un erdemleri, Alplerin eteğindeki Tortona yakınındaki ordugâhta patlayan ayaklanmayı bastırmaya yetmedi. Tahttan çekilmek zorunda kaldı: Beş gün sonra da Majorianus'un dizanteriden öldüğü bildirildi.[54] Vücudunu örten mezarı bu büyük insanın, ileriki kuşaklarca minnet ve saygı duygusunu üzerine çeken bir simge oldu.[55] Taşlama ve kara çalma, nefreti alevlendiriyordu. Ama bu taşlama ve karalamalar, kendisini hedef alınca onun tiksintisini artırıyordu. Bununla birlikte konuşma özgürlüğünü özendiriyordu ve imparatorun topluma ayırdığı saatlerde hükümdarlık onurunu bozmayacak ölçüde, eğlenme duygusunu da doyuruyordu.[56]

Ricimer'in, kişisel tutkusu uğruna dostunu esirgememesi üzüntüsüz olmuş değildir. Ne var ki yeni bir seçim yaparken,

54. Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 8, s. 194. Idatius'un tanıklığı yansız görünmektedir: "Majorianum de Galliis Romam redeuntem, et Romano imperio vel nomini res necessarias ordinantem; Richimer livore percitus, et invidorum consilio fultus, fraude interficit circumventum." Kimileri *Suevorum* diye okur; bu sözcüklerden ne birini ne de öbürünü, Majorianus'u tahttan indirten fesat girişiminin çeşitli elebaşlarını tanıttıkları için unutturmamak isterdim.

55. Bkz. Ennodius'un *Epigrams*'ı, no CXXXV (Sirmond., *Opera*, c. 1, s. 1903); yalın ve karanlıktır; ne var ki Ennodius, Majorianus'un ölümünden elli yıl sonra Pavia piskoposu olmuştur, bu nedenle övgüleri güvenmeye değer.

56. Sidonius, Majorianus'un ölümünden az önce, Arles'te çağrılmış olduğu bir akşam yemeğinden uzun uzun söz etmektedir (1, I, epist. XI, s. 25-31). Yazdığı zaman artık yaşamayan bir imparatoru övmek gibi bir niyeti de olmasa gerekir. Ne var ki rastlantı eseri olarak, "Subrisit Augustus; ut erat, auctoritate servata, cum se communioni dedisset, joci plenus," sözleri, imparatordan çok, para için yazdığı altı yüz dize için söylenmiş gibi, denebilir de.

kendisini gölgede bırakabilecek değer ve erdem üstünlüğündeki kimselerden uzak kalmaya karar verdi. Onun buyruklarına boyun eğen senato, özel bir koşulun bilinmezliğinden sıyrılmaksızın Batı tahtına çıkan Libius Severus'a imparator sanını verdi. Tarih onun adını, karakterini ve ölümünü kaydetmekle yetindi. Severus'un varlığı, koruyucusu için yararsız olunca sona erdi.[57] Bu bostan korkuluğu imparatorun, Majorianus'un ölümüyle başlayıp Anthemius'un tahta çıkmasına değin geçen saltanatı üzerine araştırma yapmakta yarar yoktur. O süre içerisinde Ricimer devlet idaresinin tek sahibi oldu. Barbar olmakla birlikte, alçak gönüllü davranarak, kendisine hükümdarlık sanı verdirmedi ama bu arada büyük servetler edindi, kendine ayrık bir ordu kurdu, özel anlaşmalar yaptı ve Odoacer ile Theodoric'ten beri süregeldiği üzere, İtalya'da bağımsız ve zorbaca bir otorite kurdu. Ama Alpler, Marcellinus ve Aegidius adlı, cumhuriyete bağlı kalan iki Romalı generalin etki alanına sınır oluşturuyordu. Bu komutanlar, imparator diye ortaya çıkarılan bostan korkuluğunu tiksinerek reddettiler. Marcellinus eski dini sürdürüyordu. Kilisenin ve devletin yasalarına gizliden gizliye uymayan koyu putperestler onun kâhinlik sanatındaki bilgisine saygı duyuyorlardı. Bununla birlikte bu komutan, yiğitlik, bilim ve erdem alanlarında da çok değerli niteliklere sahip bulunmaktaydı.[58] Beğeni gücünü Latin edebiyatı çalışmalarıyla yetkinleştirmişti ve askerî yetenek ve becerileri, büyük Aetius'un takdirini kazanmıştı. Valentinianus'un öfkesinden kaçarak kendini korumuş ve Batı İmparatorluğu'nda meydana gelen karmaşa ortamında bağımsızlığını korumasını başarmıştı. Majorianus, Vandallara saldırmak ya da onları

57. Sidonius (*Panegyr. Anthem.*, 317) onu dindarca gökyüzüne gönderiyor.
"Auxerat Augustus naturae lege Severus
Divorum numerum."
İmparatorlarla ilgili eski bir listede (Justinianus zamanında yazılmış), oturma yeri Roma olarak gösterilen Severus'un dindarlığı övülmektedir (Sirmond. Not. ad Sidon., s. 111, 112).
58. Dindar olmayanların erdemleri kendisini üzen Tillemont, Suidas'ın yazdığı Marcellinus'la ilgili bu elverişli portreyi, putperest yazarların yanlı çabalarına veriyor (*Hist. des Empereurs*, c. VI, s. 330).

durdurmak için Sicilya'da oluşturulan ordunun komutanlığıyla bu adanın yöneticiliğini vererek Marcellinus'un istençli, belki de zoraki bağlılığını ödüllendirmişti. Majorianus'un ölümünde, Ricimer'in entrikaları ve parayla adam elde etme girişimleri askerler arasında başkaldırmalara neden oldu. Onun alınyazısına kendilerini adayan küçük ve seçkin bir birliğin başında Marcellinus, Dalmaçya'yı ele geçirdi, Batı'nın patrician'ı sanını aldı, adaletli bir yönetim kurarak yurttaşlarının bağlılığını kazandı, Adriyatik Denizi'nde egemenliğini sağlayan ve Afrika ile İtalya kıyılarına korku salan bir deniz kuvveti oluşturdu.[59] Galya başkomutanı olan ve eski Roma kahramanları gibi davranan ya da onlara öykünen Aegidius,[60] taparcasına sevdiği bir hükümdarın katillerine karşı bastırılamaz bir hınç duyduğunu ilan etti. Çok sayıda ve seçkin askerlerden oluşan bir orduya komuta ediyordu. Ricimer'in düzenleri ve Vizigotların kuvveti Roma yolunu ona kapamışsa da Alplerin öte yanında bağımsız egemenliğini kurmuş ve buna saygı gösterilmesini sağlamıştı. Childeric'in çılgınlıklarını sürgün cezasıyla ortadan kaldıran Franklar, Romalı komutanı tahta çıkardılar. Bu tuhaf onurlanma onun tutkusundan çok övünme duygusunu okşadı. Dört yıl sonra ulus, Merovingia ailesine karşı işlediği haksızlıktan pişmanlık duyarak tahtı, yeniden yasal hükümdara geri vermeyi istedi. Aegidius, gücünü ölünceye dek sürdürdü. Yitirdiklerinden umutsuzluğa düşen Galyalılar, onun zehirlenerek ölümünden Ricimer'i suçlu buldular; karakteri de buna inanılmasına olanak veriyordu.[61]

---

59. Procopius. *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 6, s. 191. Marcellinus'un yaşamındaki birçok hal ve koşulda, Yunan tarihçilerin yazdıklarıyla o zamanki kroniklerin bağdaştırılması kolay olmamaktadır.

60. Kanımca, Sidonius'un (*Panegyr Majorian*, 553), Majorianus ordusunda artçıların başında bulunmuş ve sonra da başkomutan olmuş bir komutan için -adını belirtmeden- yaptığı övgüler Aegidius için söylenmiştir. Idatius da halktaki inanışa dayanarak, onun dindarlığını övmektedir. Priscus (s. 42) ise askerlikteki yeteneklerini dile getirmektedir.

61. Greg. Turon., 1, II, b. 12, (içinde) c. II, s. 168. Pere Daniel, Childeric'in tarihi üzerinde kimi itirazlarda bulundu (*Hist. de France*, c. I, "Preface Historique", s. LXXVII vd.); ne var ki Dubos, başarılı bir tavır ile onu yanıtladı (*Hist. Critique*, c. I, s. 460-510). Nasıl ki iki yazar Soissons akademisi ödülünü de böyle tartışmışlardı. Childeric'in

Yavaş yavaş İtalya krallığı biçimine dönüşen Batı İmparatorluğu, Ricimer'in egemenliği sırasında, Vandal korsanlarının denizden yaptıkları çıkarma ve akınlarla durmadan yakılıp yıkılmalara uğradı.[62] Her yılın ilkbaharında, Kartaca Limanı'nda çok sayıda gemiden oluşan bir filo kuruyorlardı. Çok yaşlanmış olduğu halde Genseric, önemli gördüğü seferlerde komutayı kendinden başka kimseye bırakmıyordu. Yelken açıncaya değin düşüncelerini sezilmesi olanaksız biçimde gizli tutuyordu. Başkaptan hangi yöne açılacaklarını sorunca Genseric dindarca bir tevekkülle, "Rüzgârın yönünü izleyin; o, bizi tanrısal adaleti bozarak suç işlemiş kimselerin bulunduğu kıyıya götürecektir," diye yanıtlıyordu. Şu da var ki Vandal kralı kendince seçim yapıp karar verdiği zaman onun gözünde en suçlu olan hep en zengin uluslardı. Barbarlar birbiri ardından İspanya, Liguria, Toskana, Campania, Lucania, Bruttium, Apulia, Calabria, Venedik, Dalmaçya, Epirus, Yunanistan ve Sicilya kıyılarını yakıp yıktılar. Akdeniz'in ortasındaki Sardunya'nın elverişli durumu, orada bir üs kurmalarını kolaylaştırdı. Saldırı ve terörlerini böylece, Herkül sütunlarından Nil'in ağzına dek yaygınlaştırdılar. Zafer kazanmaktan çok ganimet peşinde koştuklarından, savunmalı kentlere ve düzenli birliklere pek seyrek olarak saldırıyorlardı. Hareketlerindeki hız, birbirinden çok uzak yerleri kısa aralıklar-

---

sürgün süresiyle ilgili olarak, ya Idatius'un kroniği ile saptanan tarihin dışına çıkmak ya da *octavo* yerine *quarto anno* okuyarak Gregory'nin metnini düzeltmekten başka çare yoktur.

62. Priscus, Genseric'in deniz savaşını betimliyor (*Excerpta Legation.*, s. 42); Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 5, s. 189, 190 ve b. 22, s. 228); Victor Vitensis (*de Persecut. Vandal.*, 1, I, b. 17), Ruinart (s. 467-481) ve ayrıca kronolojik düzenlemesi Savaron ve Sirmond (*Avit. Carm.*, VII, 441-451, *Majorian. Carm.*, V, 327-350, 385-440; *Anthem. Carm.*, II, 348-386) baskılarında gülünç derecede yer değiştirmiş olan üç adet Sidonius övgüsü. Bir pasajında şair, konusunun heyecanına kapılmış gibidir ve düşüncesini canlı bir imgeyle anlatır:

"...Hinc Vandalus hostis
Urget; et in nostrum numerosa classe quotannis
Militat excidium; conversoque ordine Fati
Torrida Caucaseos infert mihi Byrsa furoree."

la yağmalamalarına olanak veriyordu. Her zaman yeteri kadar atı da gemilerle getirip karaya çıkardıkları için süvarileri, korku içerisindeki ülkelere yayılıyorlardı. Bununla birlikte, hükümdarlarının örnek olmasına karşın, Vandallar ve Alani'ler, kısa süre sonra, zahmetli ve tehlikeli korsanlık mesleğinden hoşlanmaz oldular. İlk savaşçıların gözüpek kuşağı artık yoktu. Afrika'da dünyaya gelen çocukları, babalarının fethedip onlara bıraktığı hamamların, bahçelerin ve iklimin tadını çıkararak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bunlar Mağripli, Romalı tutsak ve haydutlar, kırgın ve kızgın insanlardı ve Genseric'in utkularını onursuzlaştıran korkunçlukları acımadan yaratan ve uygulayan da bunlardı. Genseric, kimi zaman tutsaklarını açgözlülüğünün etkisiyle kolluyor, kimi zaman da zulüm ve zorbalık isteklerini doyurmak üzere onları kurban ediyordu. Vücutlarını parçalatarak denize attırdığı beş yüz Zant ya da Zacynthus'lu soylu yurttaşın toplu katliamının uyandırdığı nefret bugünkü kuşaklara bile ulaşmıştır.

Hiçbir neden bu tiksinç katliam için bahane olarak ileri sürülemezdi. Genseric'in kısa süre sonra imparatorluğu korkutan savaşıysa usa uygun bir nedene dayanıyordu. Roma'dan Kartaca'ya tutsak olarak getirilmiş bulunan Valentinianus'un dul eşi Eudoxia, Theodosius soyunun tek kalıtçısıydı. Yine Eudoxia adındaki onun büyük kızı da Vandal kralının oğlu Huneric ile evlenmek zorunda bırakılmıştı. Bunun üzerine Genseric, buyurucu bir tutumla, oğluna, eşinin imparatorluk mal varlığından düşen payın kendilerine geçirilmesi gerektiğini bildirdi. Bunun karşısında direnmek güçtü. Doğu imparatoru, gerekli bir barışı sağlayabilmek için ona uygun, eşdeğerde bir ödün önerdi. Eudoxia ile ikinci kızı Placidia, tüm onurluluk ve saygınlıklar içerisinde Constantinople'a yerleştirildiler, Vandallar da yağma ve çapullarını Batı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde tuttular. Kıyılarını savunmak için gerekli tek çare olan deniz gücünden yoksun İtalyanlar, eskiden, barışta olduğu gibi savaşta da biçim-

sel olsa bile, Roma'nın üstünlüğünü tanıyan Doğu'nun mutlu uluslarına, alçak gönüllülükle, yardımda bulunmaları için yalvardı. Sürekli bölünmeler uzun süreden beri iki imparatorluğu da karışıklıklar içerisine sokmuştu. Yeni bir anlaşma önerisine karşı çıkıldı; ordu ve gemi yerine Batı Romalılar yalnızca soğuk ve yararsız bir arabuluculuk elde edebildiler. Yüklenmiş olduğu sorumluluğu daha çok taşıyamayacağını anlayan kendini beğenmiş Ricimer, sonunda Constantinople hükümdarına, herhangi bir uyruk gibi aşağıdan alarak başvurdu. İtalya'nın güvenliği için Doğu imparatorunun seçtiği bir efendi bu işe verildi.[63] Bu bölümün konusu, ne bu cildin ne de Bizans tarihinin içerisine girecektir. Şu kadar ki İmparator Leo'nun saltanatı ve karakteri üzerine bir göz atmak, Batı İmparatorluğu'nu kurtarmak üzere harcanmış olan son çabaları değerlendirmeye yardımcı olabilecektir.[64]

Genç Theodosius'un ölümünden beri Constantinople'un dirlik ve düzeni herhangi bir dış savaş ve iç kargaşalıkla bozulmadı. Alçak gönüllü ve erdemli Marcianus, Pulcheria'nın eşliğini ve Doğu hükümdarlığı asasını kabul etmişti. Eşinin saygınlığına ve iffetine hep anlayış ve saygı göstermişti. Onu yitirdikten sonra da bu azize imparatoriçenin anısına derin saygı örneği veren ilk imparator olmuştu.[65] Kendini yurttaşlarının mutluluğuna ada-

63. Şair, Ricimer'in sıkıntısını açıklamak zorunda kalmıştır:
"Praeterea invictus Ricimer, quem publica fata
Respiciunt, proprio solas vix Marte repellit
Piratam per rura vagum."
İtalya Tyber'e yakınmalarda bulunuyor. Ve Roma, tanrısallaşmış ırmağın ricasıyla Constantinople'da olduğuna inanarak eski savlarından vazgeçiyor, Doğu ilahesi Aurora'nın yardım etmesi için yalvarıyor. İşte Sidonius'un ilham perisi haline getirilen yavan kaynaklar.

64. Marcianus, Leo ve Zeno'nun saltanatları üzerine yazılmış kitaplar fragmanlar haline getirilmiştir. Boşlukları, Theophanes'in, Zonaras'ın ve Cedrenus'un daha yeni derlemeleriyle doldurmak gereklidir.

65. Azize Pulcheria, M.S. 453'te ve sembolik kocasından dört yıl önce öldü. Yeni Yunanlar onun bayramını 10 Eylül'de kutlarlar. Büyük servetini yoksullara ya da kiliseye bırakmıştı. Bkz. Tillemont, *Memoires Eccles.*, c. XV, s. 181-184.

yan Marcianus, Roma'nın mutsuzluklarını ilgisizlikle seyrediyor gibiydi. Böyle gayretli ve gözüpek bir hükümdarı Vandallara karşı kılıç çekmekten alıkoyan nedenin, tutsağı iken Genseric'in aldığı gizli vaatten ileri geldiği söyleniyordu.[66] Yedi yıllık saltanattan sonra Marcianus'un ölümü, imparatorluğu, tahta çıkmak hakkını kendinde gören aileden hükümdar olacak kimse bulunmazsa halkın oyu ile bir kimseyi seçmek sorununun ortaya atılmasına neden oldu. Patrician Aspar, Nicene inancını açıkça benimsediğini bildirecek olsa[67] kolayca ve hemen imparatorluk tacını elde edebilecekti. Üç kuşak boyunca, babası, kendisi ve oğlu Ardaburius, Doğu ordularına komuta ediyorlardı. Çok sayıdaki barbar muhafızları onu saraya ve başkente geçip yerleşmeye zorluyorlardı ve her yana savurduğu çok büyük ölçüdeki serveti, çoğunluğun isteğini ona sağlıyordu. Trakyalı Leo adında, askerî tribunus ve evinin başkâhyasını imparatorluk için ileri sürdü. Ne idiği belirsiz olan bu adamın oybirliğiyle yapılan seçimini onayladı. Aspar'ın uşağı alışılmamış bir törenle, Tanrı'nın onamını da bildirmeye yetkili kılınmış patrik (ya da piskopos) elinden imparatorluk tacını giydi.[68] Bu imparatora, I. Leo'dan başka "büyük" sanı da verildi. Bu da Constantinople hükümdarlarının, kahramanlık ya da krallık erdemleri alanından Grekleri çok az istekli kıldıklarını tanıtlamaktadır. Leo'nun, iyilikçisinin zorbalığına karşı gösterdiği kesin tutum, görevinin ve otoritesinin ne olduğunu da bildiğini anlatmaktadır. Aspar, artık bir Constantinople prefect'ini atama özgürlüğüne sahip olmadığını şaşırarak gördü. Hükümdara, gereği gibi hareket etmemekte olduğunu söyleyerek onu kınamaya bile kalkıştı. İmparatorun erguvan giysisinden tutup çekerek "Bu giysiyi kuşanmış bir kimsenin sözünden dönmesi uygun bir tutum değildir," dedi. Leo da

66. Bkz. Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 4, s. 185.

67. Barbarlık ikinci kuşaktan sonra silinip gittiği halde mezhep sapkınlığı lekesi sürekliydi ve silinmezdi. Bu nedenle bu leke Aspar'ın tahta çıkmasını engelledi.

68. Theophanes, s. 95. Görünüşe göre, tüm Hristiyan hükümdarların o tarihten beri benimsedikleri ve kiliseye çok tehlikeli sonuçlar sağlayan tören, buradan kökenini almıştır.

şöyle yanıt verdi: "Bir hükümdarın, uyruklardan birinin kişisel düşüncesine boyun eğmesi ve kamu yararını onun kaprisine feda etmesi de uygun değildir."[69] Bu sahneden sonra artık imparatorla patrician arasında yeniden bir dostluk ve sürekli anlayış havası oluşturulması beklenemezdi. Leo, gizlice Isauria'lardan bir ordu kurdu ve Constantinople'a getirtti.[70] Bir yandan, yok etmeyi tasarladığı bir ailenin temellerini sarsıcı önlemler alırken sessiz ve alçak gönüllü tutumuyla Aspar'ı yatıştırıyor, öbür yandan da kendisini ya da düşmanlarını yıkmaya neden olabilecek sert önlemlerden sakınıyordu. Bu tutum, imparatorluğun siyasal düzenini değişikliğe uğrattı. Güttüğü zorbalıkla Aspar, tahtın yüceliğini aşağılatıcı durumlar yarattıkça, gizli çıkar ve din güdüleri Genseric'i elverişli hale sokuyordu. Leo, bu aşağılatıcı kölelikten kurtulunca İtalyanların yakınmalarına kulak verdi, Vandalları Afrika'dan kovmayı kararlaştırdı ve Batı tahtına oturttuğu Anthemius'la ittifakını ilan etti.

Kökeni olduğu denli erdemleri de belki abartılmış olan Anthemius'un soyu imparatorlara bağlanıyordu. Gerçekte, ataları içinde yalnız zorba Procopius erguvanla onurlanmıştı.[71] Şu da var ki son atalarının değeri, saygınlıkları ve varlıkları Anthemius'u Doğu'nun en ünlü insanları arasına koyuyordu. Babası Procopius, Pers ülkesine yaptığı elçilik görevinden dönüşünde general ve patrician sanlarını kazanmıştı. Anthemius adı, ana yönünden büyükbabasından geliyordu. Bu büyükbaba, Theodosius'un çocukluğu boyunca imparatorluğu prefect olarak bilgi ve

69. Cedrenus (s. 345, 346) Aspar'ın kullandığı sözleri saptayıp sakladı.

70. Isauria'ların gücü Zeno'nun ve Anastasius'un saltanatları döneminde Doğu İmparatorluğu'nu etkiledi. Neden oldukları karışıklıklar, iki yüz otuz yıl boyunca özgürlüklerini savunmuş ve bağımsızlıklarını korumuş olan bu barbarların yok edilmesiyle sona ermiş oldu.

71. "Tali tu civis ab urbe
Procopio genitore micas; cui prisca propago
Augustis venit a proavis."
Şair (Sidon., *Panegyr. Anthem.*, 67 - 306), daha sonra da pek de iyi bilmediği anlaşılan, gelecekteki imparatorun özel yaşamını ve serüvenlerini anlatmayı sürdürmektedir.

başarıyla yönetmişti. Prefect'in torunu, İmparator Marcianus'un kızı Euphemia ile evlenince, yalın yurttaşlık niteliğinin üstüne çıkmış sayılırdı. Değer eksikliğinin yerini doldurabilecek bu gösterişli evlenme Anthemius'un, sırasıyla kontluk, başkomutanlık, konsüllük ve patrician'lık saygınlıklarını elde etmesini kolaylaştırdı, yetenekleri, belki de talihi, Tuna yakınlarında Hunlara karşı bir zafer kazanmasını sağladı. Marcianus'un damadı, saçma sayılacak bir tutkuyla suçlanmasına gerek kalmadan, onun bir gün halefi olmayı umabilirdi. Anthemius, bu umudun yok olmasını alçak gönüllü bir yiğitlikle karşıladı. Doğu tahtına çıkışı o tarihe kadar kendisini buna layık gören halkın genel onamıyla karşılandı.[72] Batı imparatoru, birinci sıradaki birçok kontla ve hemen hemen bir ordu büyüklüğündeki muhafız birliğiyle Constantinople'dan yola çıktı. Zafer alayıyla Roma'ya girdi, Leo'nun seçtiği kimse olarak halk, senato ve konfedere İtalya barbarlarınca oybirliğiyle imparatorluk tahtına çıkarıldı.[73] İmparatorluğa başlayış töreninden sonra Anthemius, Patrician Ricimer ile kızının evlenme törenini yaptı. Bu olay, imparatorlukla gönencinin birliğini güvence altına almak gibi bir anlam taşıyordu. Büyük şenlikler yapıldı ve çok sayıda senatör, yoksulluklarını belli etmemek için büyük savurganlıklara girişerek gösterişlerde bulundular. Tüm işler askıya alındı, mahkemeler kapandı. Roma'nın sokakları, tiyatrolar ve alanlar dans gürültüleri ve evlilik şarkılarıyla çınladı. Prenses, şatafatlı alayla asker giysisini çıkararak senatör ve konsül gibi giyinip kuşanan Ricimer'in sarayına götürüldü. Bu sıra, tutkusu, az önce umutsuzluğa uğramış bulunan Sidonius da Auvergne hatibi niteliğiyle, yeni hükümdara yakınmalarını ya da kutlamalarını sunmaya gelen eyalet temsilcileri arasında bulunmaktaydı.[74] Ocak ayının ilk günleri yaklaşıyordu;

72. Sidonius'un, saflıkla söylediğine göre, birinci tahtı reddeden ve ikincisini de istemeyerek kabul eden (22 vd.) Anthemius'un ılımlılığı, zaten var olan erdemlerine yeni bir parlaklık getirmiştir (210 vd.).

73. Şair, devletin tüm ögelerindeki oybirliğini kutluyor (15-22) ve Idatius'un kroniği, ona eşlik eden kuvvetleri doğruluyor.

74. "Interveni autem nuptiis Patricii Ricimeris, cui filia perennis Augusti in spem pub-

Avitus'u sevmiş ve Majorianus'a değer vermiş olan ama parayla satın alınabilen ozan, dostlarının ricalarına dayanamayarak İmparator Anthemius'un değerini, mutluluğunu ikinci konsüllüğünü ve gelecekteki utkularını kahramanlık dizeleriyle dile getirdi. Sidonius, başarılı olduğu denli güvençle de bugüne erişen bir mektupla bunları söyledi. Konu ve kaleme alıştaki kusurları ne olursa olsun, en azından Roma prefect'liği ile ödüllendirildi. Bu saygınlık onu, imparatorluğun en ünlü vatandaşlarından biri yaptı. Bu görevden bugün Clermont diye anılan Auvergne kentinin piskoposu olarak ayrıldı ve oradan cennete yolcu oldu.[75]

Yunanlar, Batı'ya verdikleri imparatorun inancını ve dindarlığını göklere çıkarıyorlar. Özellikle Constantinople'dan ayrılırken, yaşlılar için sarayını hamam, kilise ve hastane olarak yararlanılmak üzere vakıf biçimine soktuğunu belirtiyorlar.[76] Şu da var ki birtakım kuşkulu durumlar bu hükümdarın dinsel ününe gölge düşürmektedir. Makedon (Macedonian) mezhebindeki keşiş Philotheus ile görüşmesinden hoşgörü kurallarını edinmişti. Papa Hilarius'un şiddetle kınaması üzerine imparator halkın beğenmediği hoşgörüden vazgeçmek zorunda kalmasaydı, Romalı mezhep sapkınları dinsel toplantılarını hiçbir ceza kovuşturmasına uğramadan yapabileceklerdi.[77] Putperestler de az sayıda olmalarına karşın, Anthemius'un hoşgörüsü belki de

licae securitatis copulabator." Sidonius'un Lyon'dan beri yolculuğu ve Roma şenlikleri oldukça hoş olarak betimlenmiştir (1, I, epist. 5, s. 13; epist. 9, s. 21).

75. Sidonius (1, I, epist. 9, s. 23, 24), güdüsünü, işini ve ödüllendirilmesini açıkça bildiriyor: "Hic ipse Panegyricus, si non judicium, certa eventum, boni operis, accepit." Clermont piskoposluğuna geçti (M.S. 471). Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XVI, s. 750.

76. Anthemius'un sarayı, Propontis (Marmara) kıyısında bulunuyordu. Dokuzuncu yüzyılda, İmparator Theophilus'un damadı Alexius, o yeri satın alma iznini elde etti ve orada yaptırdığı bir manastırda yaşamını geçirdi. Ducange, *Constantinopolis Christiana*, s. 117-152.

77. "Papa Hilarius... apud beatum Petrum Apostolum, palam ne id fieret, clara voce constrinxit, in tantum ut non ea facienda cum interpositione juramenti idem promitteret Imperator." Gelasius, *Epistol ad Andronicum*, (içinde) Baron., *A.D. 467*, No. 3. Kardinal, bir mezhep sapkınlığını Constantinople'dan çok Roma'ya sokabilmenin daha zor olduğunu sevinerek belirtiyor.

kayrası için umut besliyorlardı. Filozof Severus'u konsül saygınlığı ile onurlandırdığını görerek, ona gösterdiği bu dostluk nedeniyle eski dini yeniden kurma gibi bir tasarısı olabileceğini düşünüyorlardı.[78] Yıkılıp atılmış putlar, toz toprak içinde yerlerde sürünüyordu ve eskilerin saygı duyduğu mitoloji artık öyle boş bir sözcük haline gelmişti ki Hristiyan ozanları, hiçbir günah işlemeye uğramadan ve kovuşturulmadan bundan yararlanabiliyorlardı.[79] Birtakım boş inanç izleri yine de görülebiliyordu. Anthemius'un saltanatı sırasında Lupercalia şenlikleri sürdürülüyordu. Bunun kökeni Roma'nın kuruluşundan önceye dayanıyordu. Bu şenliğin yalın törenleri, zanaatların ve tarımın ortaya çıkmasından önce insanların ne denli yabanıl olduğunu sergiliyordu. Kırsal çalışmalara ve eğlencelere öncülük eden Pan ve Faunus adlı tanrılar ile satirlerden (satyrs) oluşan takımları ancak çobanların tasarlayabileceği biçim ve nitelikteydiler. Güçleri çok sınırlıydı; şen, kabına sığmaz ve şehvetliydiler. Saldırgan değillerdi. Karakterlerine ve niteliklerine en uygun kurbanın keçi olabileceği düşünülebilirdi. Bu kurbanın eti şiş üzerinde kızartılıyordu. Kalabalıklar halinde şenliğe katılan gürültücü gençler ellerinde birer meşin kayışla, açık havada çırılçıplak koşuşuyorlardı ve kendilerini dokunulmaya bırakan tüm kadınları verimli kıldıkları yolunda ünleri vardı.[80] Pan sunağı, kemerci Evander tarafından Palantine tepesinin, bol su veren bir kaynağın suladığı koruluğun sessiz bir yerinde yapıldı. Halk söylentilerine göre, bu yerde Remus ile Romulus'u dişi kurt emzirmişti, bu nedenle,

78. Damascius, filozof Isidore'nin yaşamına ilişkin olarak yazdığı kitabında ([içinde] *Photium*, s. 1049) bundan söz etmektedir. Justinianus döneminde yaşayan Damascius ruhların, şeytanların ve görüntülerinin olağanüstü beş yüz yetmiş öyküsünü toplayan başka bir kitap daha yazdı.

79. Sidonius'un şiirlerinde daha sonra mahkûm ettiği başlıca etkiler (1, IX, epist. 16, s. 285) masal tanrılarıdır. Melekler, Jerom'u Vergilius'u okudu diye sert biçimde cezalandırdılarsa bu aşağılık öykünme, Clermont piskoposuna, müzlerce (*muse*) verilmiş daha ağır bir ceza olsa gerektir.

80. Ovid (*Fast*., 1, II, 267-452), bu eski çılgınlıkların hoş bir betimlemesini yapmaktadır. Buna göre, sözü geçen gösteriler o denli saygıyla anılmaktadır ki yollarda çırılçıplak koşan ağırbaşlı bir magistra ne tiksinti ne de şaşkınlık yaratmaktadır.

Romalılar için en saygı duyulan ve kutsal sayılan yer niteliğini sürdürüyordu. Zamanla çevresinde Forum'un görkemli yapıları yükseldi.[81] Roma'nın din değiştirmesinden sonra da Hristiyanlar her yıl şubat ayında, hayvan ve bitki türlerinin verimliliği üzerinde bilinmeyen ve gizemli bir etkisi olduğuna inandıkları Lupercalia bayramını kutlamayı sürdürüyorlardı. Roma piskoposları, Hristiyanlığın özüne ters düşen bu din dışı göreneği kaldırmak istiyorlardı. Ne var ki bu istekleri sivil devlet yöneticilerince desteklenmiyordu. Zamanla kökleşen bu ters alışkanlık beşinci yüzyılın sonuna dek sürdü. Putperestlikten kalma böyle görenekten başkenti temizleyen Papa Gelasius, bir savunuyla halkın ve senatonun mırıltılarını durdurmak zorunda kaldı.[82]

İmparator Leo, tüm resmî söyleşilerinde Anthemius'u bir babanın evladından söz eder gibi anıyor ve dünya devletini oğluyla paylaşan babanın kullandığı deyimlerle konuşuyordu.[83] Karakteri, belki de hal ve koşullar Leo'yu, Afrika savaşının yorgunluklarına ve tehlikelerine kendini kaptırmaktan alıkoydu. Bununla birlikte, İtalya'yı ve Akdeniz'i Vandalların zorbalığından kurtarmak için Doğu İmparatorluğu'nun tüm kaynaklarını canla başla harekete geçirdi. Uzun süreden beri bir onu bir öbürünü yakıp yıkmakta olan Genseric, büyük bir saldırının tehdidi altında olduğunu anladı. Prefect Heraclius, tam anlamıyla başarıya ulaşan

81. Bkz. Dionys. Halicarn., 1, I, s. 25-65, (ed.) Hudson. Roma eski eserleri uzmanları Donatus (1, II, b. 18, s. 173, 174) ve Nardini (s. 386, 387) Lupercalia'nın gerçek durumunu ortaya çıkarmaya çalıştılar.

82. Baronius, Vatikan'ın elyazmalarına göre, Papa Gelasius'un mektubunu (*A.D. 496*, No. 28 - 45) yayımladı. Başlığı şöyleydi: "Adversus Andromachum Senatorem, caeterosque Romanos, qui Lupercalia secundum morem pristinum colenda constituebant." Gelasius, bunu kutlayanların en azından Hristiyan adı taşıdıklarını, bu nedenle saçma bir batıl inanca kapılmamaları gerektiğini söylüyor ve o çağda ortaya çıkan tüm kötülüklerin bu gereksiz bayramın kutlanmasından ileri geldiğini savunuyor.

83. "Itaque nos quibus totius mundi regimen commisit superna provisio.... Pius et triumphator semper Augustus filius noster Anthemius, licet Divina Majestas et nostra creatio pietati ejus plenam Imperii commiserit potestatem," vd. Leo'nun takındığı saygınlık tonu böyleydi ve Anthemius onu, "Dominus et Pater meus Princeps sacratissimus Leo," diye anmaktaydı. Bkz. Novell. Anthem., başlık II, III, s. 38, ad calcem Cod. Theod.).

bir savaşı başlattı.[84] Mısır ve Libya kuvvetleri onun buyruğuyla gemilere bindiler; büyük sayıda at ve deveyle yardıma koşan Araplar çöl yollarını geçilir duruma soktular. Heraclius, Trablus'a çıkarma yaptı, bu eyaletin kentlerine baskınlar düzenleyerek hepsini buyruğu altına aldı ve Cato'nun yaptığı gibi,[85] güç ve zahmetli bir yürüyüşle imparatorluk ordusunu Kartaca surlarının önüne götürmeye kalkıştı. Başarılarının haberi, Genseric'in tuzağa düşürücü nitelikteki barış önerilerini ortadan kaldırdı. Kont Marcellinus'un iki imparatorlukla anlaşma halinde olduğunu öğrenince kaygısı katmerleşti. Bağımsızlığından vazgeçen patrician, Roma'ya giderken birlikte bulunduğu Anthemius'un otoritesini tanımaya karar verdi. Dalmaçya savaş gemileri İtalya limanlarına kabul edildiler. Marcellinus'un etkin değeri karşısında Vandallar sardunya adasından atıldılar. Ne denli bitik durumda olursa olsun, Batı İmparatorluğu'nun çabaları da Doğu Romalıların çok büyük hazırlıklarına güç eklemiş oldu. Leo'nun Afrika Vandallarına karşı gönderdiği deniz gücünün gerçek bir değerlendirilmesi yapıldı. Çıkan sonuç, imparatorluğun gerileme zamanında ne denli zengin olduğu konusunda bize bir kanı verecektir. İmparatorun mülkleri on yedi bin altın sağladı ve praetorian prefect'likler eyaletlerden yedi yüz bin gümüş lira topladılar. Ne var ki kentler, büsbütün yoksullaştı. Gelirin önemli bir bölümü olarak kabul edilen para cezaları ve müsadereler devlet yönetimindeki yumuşaklığı ve adaleti elbette göstermiş olmaz. Afrika Savaşı'nın tüm giderleri yüz otuz bin altına yükselmişti, bu da beş milyon iki yüz bin sterlin eder ki tahıl fiyatlarının

84. Heraclius harekâtı çok sayıda güçlüklerle bilinmez duruma getirmiştir (Tillemont, *Hist. des Empereurs*, c. VI, s. 640). Procopius'un daha saygın otoritesiyle çelişkiye düşmemek için Theophanes'in öyküsüyle öğrenilmiş bilgileri dikkat ve ihtiyatla kullanmak gerekir.

85. Cato'nun, Cyrene eyaletindeki Berenice'den başlayan yürüyüşü, Heraclius'un Trablus'tan başlayan yürüyüşünden çok daha uzundu. Cato, çölü yürüyerek otuz günde geçti. Olağan gereksinimlerinden başka ona çok sayıda su tulumlarıyla, o ülkelerdeki yılanların zehirlerini emerek zehirlenenleri kurtaran birçok da Psylli gerekiyordu. Bkz. Plutark, (içinde) Caton. *Uticens.*, c. IV, s. 275; Strabo, *Geograph.*, 1, XVII, s. 1193.

karşılaştırılması sonucunda bulunacak değeriyle gümüş daha yüksek bedel tutar.[86] Constantinople'dan Kartaca'ya giden deniz filosu bin yüz otuz gemiden oluşuyordu. Tayfaların ve askerlerin sayısı yüz bini aşıyordu. Bu filonun komutanlığı, İmparatoriçe Vorina'nın erkek kardeşi Basiliscus'a verilmişti. Leo'nun eşi olan Vorina, kardeşinin İskitlere karşı kazandığı eski başarılarını abartarak anlatmıştı. Ama Afrika Savaşı, bu komutanın kalleşliğini, belki de yeteneksizliğini ortaya çıkarmıştı. Dostları, onun askerî ününü kurtarmak için, Genseric'i kollamak ve Batı İmparatorluğu'nun son umudunu boşa çıkarmak için Aspar'la anlaşmış olduğunu söylemek zorunda bırakıldılar.

Deneyim göstermiştir ki bir ülkeye karşı girişilen askeri harekât her zaman için bu hareketlerin sertliğine ve çabukluğuna bağlıdır. En küçük bir gecikme büyük ve kötü sonuçlar doğurabilir. Askerlerin gözüpekliği ve sağlığı yabancı bir iklimde niteliğinden çok şey yitirebilir. Çabaları ağırlaşabilir. Çok güçlüklerle ve belki de yenilenmesi olanaksız araç ve gereçlerle meydana getirilmiş kuvvetler, hiçbir işe yaramadan harcanabilir. Görüşmelerle yitirilen her dakika, düşmana, başlangıçta dayanılmaz gibi görülen durumu soğukkanlılıkla gözleme olanağı verir. Basiliscus'un büyük filosu, hiçbir arızaya uğramadan Afrika kıyısına vardı. Askerlerini, Kartaca'ya yaklaşık kırk mil uzaklıktaki Bona ya da Merkür burnunda karaya çıkardı.[87] Heraclius'un ordusu ve Marcellinus'un filosu da imparatorun komutanına katıldılar, ya da onun buyruğuna girdiler, kendilerine karşı koymak isteyen Vandallar, karada ve denizde yenilgiye uğratıldılar.[88] Basi-

86. Tüm tutar, Procopius tarafından açıkça bildirilmiştir (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 6, s. 191). Oluşturulmuş ve Tillemont'un (*Hist. des Empereurs*, c. VI, s. 396) Bizans yazarlarından güçlükle elde ettiği ayrı bölümler daha az özgün ve daha az ilginçtir. Tarihçi Malchus, halkın yoksulluğuna acıyor (*Excerpt. ex Suida in Corp. Hist. Byzant.*, s. 58) ve Leo'yu, halktan koparıp aldığı paralarla hazinesini zenginleştirmekle suçlarken aldanıyor.

87. Bu burun, Kartaca'dan kırk mil (Procopius, 1, I, b. 6, s. 192) ve Sicilya'dan yirmi fersah (league) uzaklıktadır (Shaw, *Travels*, s. 89). Scipio daha önce, Beyaz burundaki koyda çıkarma yapmıştı. Bkz. Livy, XXIX, 26, 27.

88. Theophanes'in (s. 100) dediğine göre, Vandalların birçok gemisi batırıldı. Basilis-

liscus, Kartaca'ya yürümek için ruhların çöküntü haline girmiş bulunduğu zamanı yakalamış olsaydı kent, teslim olmak zorunda kalacak ve Vandal krallığı da yıkılıp bitmiş olacaktı. Genseric, gözüpek bir kimse olarak tehlikeyi tarttı ve eskiden beri başvurduğu becerisiyle bundan kurtulmasını bildi. Kendisinin ve devletinin, kayıtsız şartsız olarak imparatorun buyruğunda olduğunu saygıyla arz etti. Bu arzını maddeler halinde yazılı bir biçime sokmak için beş günlük bir silah bırakışımı istedi. O yüzyılın genel kanısına inanılabilirse gösterdiği eli açıklık, bu tuzağa düşürücü isteğin başarıya ulaşmasını ona rahatlıkla sağladı. Düşmanın yalvarmalarını kesinlikle geri çevireceği yerde, suçlu Basiliscus bu felaket getirici ateşkese razı oldu, sanki Afrika'ya sahipmiş gibi hemen hemen hiçbir önlem almaya gerek görmedi. Bu kısa aralıkta rüzgârlar Genseric'in tasarılarına uygun esti. En büyük savaş gemilerine, askerlerinin gözünü budaktan esirgemeyenlerini bindirdi. Gemilerin arkasına yanıcı maddeler doldurulmuş kayıklar bağlandı. Ateşe verildikten sonra, geceleyin, rüzgârın yardımıyla Roma filosunun ortasına dek bu kayıklar getirildi. Romalılar, gemilerini alevler sardıktan sonra uyandılar. Birbiri üzerine bindiren gemiler yangının da hızla yayılmasını kolaylaştırdılar. Karanlık, rüzgârın sesi, yanan tahtaların çatırtısı, tayfaların ve askerlerin çığlıkları, komutayı dinlemek bir yana, karışıklığı daha da artırıyordu. Yanan gemilerden uzaklaşmaya, filonun hiç değilse bir bölümünü kurtarmaya çalışırken Genseric'in kadırgaları her yandan onlara saldırdı ve yangından kurtarılan Roma gemileri de bu saldırılarla batırıldı. Bu uğursuz gecede, Basiliscus'un ileri gelen subaylarından biri olan Jean, yiğitçe, belki de umutsuzluğun verdiği bir gözüpeklikle, adını unutulmuşluğun karanlığına gömülmekten kurtarmasını bildi. Kahramanca savunduğu gemisi tümüyle yanınca, Genseric'in oğlu Genso'nun acımasını geri çevirdi. Üzerindeki silahlarıyla denize atlayıp dalgalar arasında yok olurken "bu aşağılık dinsiz-

cus'un Kartaca'ya yaptığı saldırıyı kesin biçimde söyleyen Jornandes'in (*de Successione Regn.*) tanıklığını çok değiştirilmiş biçimde olarak anlamak gerekir.

lerin eline canlı olarak düşmek istemediğini" bağırarak bildirdi. Her türlü tehlikeden uzakta duran ve bu gibi soylu yiğitliklerden hiçbirine sahip olmayan Basiliscus ise, ordusunun ve filosunun yarısını yitirdikten sonra ivedilikle Constantinople'a döndü, Ayasofya Kilisesi'ne sığındı; orada kız kardeşinin yalvarmaları ve gözyaşlarıyla, imparatordan bağışlanmasını bekledi. Heraclius çölde geriye çekildi. Marcellinus, Sicilya'ya döndüyse de hiç kuşkusuz Ricimer'in kışkırtması üzerine, kendi subaylarından biri tarafından öldürüldü. Vandal kralı, kendi korkulu düşmanının Romalılar tarafından ortadan kaldırıldığını şaşırarak ve doğallıkla sevinerek öğrendi.[89] Bu büyük harekâtın kötü sonucundan sonra Genseric, denizlerdeki egemenliğini yeniden kurdu, İtalya, Yunanistan ve Asya kıyıları onun öç alma ve doymak bilmez hınçlarına durmadan hedef oldular. Sardunya ile Trablus yeniden onun buyruğu altına girdi. Sicilya'yı kendi eyaletleri arasına kattı, uzun ve şanlı yaşamı sona ermeden önce Batı İmparatorluğu'nun kesin yıkılışını da görmüş oldu.[90]

Bütün saltanatı boyunca Afrika hükümdarı, iki imparatorluğa karşı aralarını açmak için Avrupa barbarlarının dostluğunu özenle kullandı. Attila'nın ölümünden sonra, Galya Vizigotlarıyla ittifakını yeniledi. Birbiri ardınca bu savaşçı ulusun hükümdarı olarak saltanat sürmüş olan Birinci Theodoric'in oğulları, kız kardeşlerinin Genseric'ten uğradığı alçakça saldırıyı, çıkarcı görüşlerle kolayca unutuverdiler.[91] İmparator Majorianus'un ölü-

89. Damascius, (içinde) *Vit. Isidor.,* (aktaran) *Phot.*, s. 1048. O zamanın üç kısa kroniğini karşılaştırırken, Marcellinus'un Kartaca yakınlarında savaştığı ve Sicilya'da öldürüldüğü gibi bir sonuç çıkıyor.

90. Afrika savaşı için bkz. Procopius (*de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 6, s. 191, 192, 193); Theophanes (s. 99, 100, 101); Cedrenus (s. 349, 350) ve Zonaras (c. II, 1, XIV, s. 50, 51). Montesquieu (*Considerations sur la Grandeur…*, b. XX, c. III, s. 497) bu deniz kuvvetinin kötü sonu üzerine değerli bir gözlemde bulunmuştur.

91. Jornandes, II. Theodoric ile Euric'in saltanatları üzerine yazılmış en iyi kaynaktır. (*de Rebus Geticis*, b. 44, 45, 46, 47, s. 675 - 681). Idatius kısa kesmiştir, Isidore ise daha çok bilgi verecek durumda olduğu halde, İspanya konusunda çok ihtiyatlı bir dil kullanmıştır. Rahip Dubos (*Hist. Critique.*, c. I, s. 424-620) kitabının üçüncü cildinde Galya ile ilgili olayları aydınlatmıştır.

mü II. Theodoric'i korku ve belki de onur bağlarından kurtardı. Romalılarla yeni imzalanmış olan antlaşmayı bozdu böylece çok büyük Narbonne topraklarını, kalleşliği sayesinde kendi ülkesine kattı. Ricimer, aşağılık bir politika güderek, rakibi Aegidius'a boyun eğmiş eyaletleri ele geçirmesi için onu özendiriyordu. Ne var ki kontun gösterdiği çabayla Arles savunuldu, Galya kurtarıldı ve Aegidius yaşadığı sürece Vizigotların ilerleyişi durduruldu. Bununla birlikte tutkuları yeniden alevlendi ve Galya ile İspanya'yı Roma yönetiminden çekip alma tasarısı, kardeşi Theodoric'i öldüren ve kıyıcı bir tutumla çok büyük siyasal ve askerî başarılar sergileyen Euric'in saltanatı sırasında uygulamaya konulup sonuçlandırıldı. Kalabalık bir ordunun başında Pireneleri geçti, Saragossa ve Pampeluna kentlerini ele geçirdi, bir meydan savaşında Taragona'nın savaşçı soyluluğunu yenilgiye uğrattı, utkulu ordularını Lusitania'nın göbeğine dek ilerletti ve İspanya Gotlarının krallığı altında Suevi'lerin Galiça'daki dingin yaşamlarını sürdürmelerine dokunmadı.[92] Euric'in girişti̇ği harekât Galya'da da daha az sert ve daha az başarılı olmuş değildi. Pirenelerden Rhone'a ve Loire'e dek olan eyaletler içerisinde yalnız Auvergne ve Berry onun egemenliğini reddediyorlardı.[93] Ülkenin başşehri olan Clermont'un savunmasında Auvergne'liler savaşın yorgunluklarından, salgın hastalıklardan ve açlıktan çok çektiler. Kuşatmayı bırakmak zorunda kalan Vizigotlar, bu fetihten vazgeçtiler. Eyalet gençliği, İmparator Avitus'un oğlu Ecdicius'un inanılmaz kahramanlığıyla alevlenmişti.[94] On sekiz atlıyla kentten çıkmayı ve Got ordusuna meydan okumayı göze aldı. Birkaç çarpışma yaptıktan sonra Clermont surlarına hiç yitik vermeden çekildi. Yüce gönlü de yiğitliğinden aşağı kalmıyordu. Kıtlık sırasında

92. Bkz. Mariana, *Hist. Hispan.*, c. I, 1, V, b. 5, s. 162.

93. Senatör ve sonra da piskopos olarak memleketinin alınyazısıyla çok ilgilenen Sidonius'ta Galya'nın ve özellikle Auvergne'in tam olmayan bir tablosu bulunmaktadır. Bkz. 1, V, epist. 1, 5, 9 vd.

94. Sidonius, 1, III, epist. 3, s. 65-68; Greg. Turon., 1, II,.b. 24, c. II, s. 174 ve Jornandes, b. 45, s. 675. Ecdicius, belki Avitus'un damadıydı ve bu imparatorun ilk evliliğindeki eşinden doğmuştu.

dört bin yoksulu besledi ve Auvergne'i savunmak üzere, kendi parasıyla Burgundia'lardan oluşan bir ordu meydana getirdi. Galya'nın kendisine bağlı uyrukları, kurtuluşlarını ve özgürlüklerini yalnız onun yiğitliğinden bekliyorlardı. Ne var ki bu yiğitlik, sürgünü mü ya da köleliği mi yeğlemeleri gerektiğini anlamak için onun örneğini ve otoritesini bekleyen halkın ülkesini yakın bir yıkımdan kurtaracak yeterlikte değildi.[95] Genel güven yok olmuştu, devletin kaynakları tükenmişti ve Galyalılar, İtalya'da hükümdarlık etmekte olan Anthemius'un, Alplerin bu yanındaki uyruklarını koruyamayacak durumda olduğuna inanmakta çok haklıydılar. Zayıf imparator onların savunması için yardımcı Britanyalılardan ancak on iki bin kişilik bir birlik düzenleyebilmişti. Britanya adasının krallarından ya da şeflerinden biri olan Riothamus, askerlerini Galya'ya geçirmeye razı oldu. Loire'i aştı, Berry'de ordugâhını kurdu. Oranın halkı, Vizigotların onları dağıtıp yok edinceye dek bu yabanıl bağlaşıklardan yakınıp durdular.[96]

Prefect Arvandus'un yargılanması ve mahkûm edilmesi, Roma senatosunun Galya uyrukları üzerinde uyguladığı son otorite işlemleridir. Bir devlet suçlusuna acımak ve onu avutmak konusunda kendisine olanak tanınan bir ülkede yaşamaktan mutluluk duyan Sidonius dostunun ölçüsüzlüklerini ve yanılgılarını açıkça dile getirmektedir.[97] Arvandus'un sıyrılıp kurtulduğu tehlikeler bunun akılcı önlemlerinden çok alın yazısından

95. "Si nullae a republica vires, nulla praesidia; si nullae, quantum rumor est, Anthemii principis opes; statuit, te auctore, nobilitas, seu patriaca dimittere seu capillos." (Sidon., 1, II, epist. 1, s. 33). Bu son sözcükler (Sirmond, *Not.*, s. 25) Sidonius'un da kullandığı kilisede papazlarının tepelerini tıraş etmeleri konusunda kullanılmış olabilir.

96. Bu Briton'ların tarihi için bkz. Jornandes (b. 45, s. 678), Sidonius (1, III, epist. 9, s. 73, 74) ve Gregory of Tours (1, II, b. 18, c. 2, s. 170). Bu paralı askerleri "argutos, armatos, tumultuosos, virtute numero, contul ernio, contumaces," diye anan Sidonius, komutanlarından söz ederken saygıyla ve dostlukla davranıyor.

97. Bkz. Sidonius (1, I, epist. 7, s. 15-20) ve Sirmond'un notları. Bu mektup, kalbine olduğu denli ruhuna da onur vermektedir. Biraz yapmacık ve zevksizlikle biçimsizleşmiş olsa bile, Sidonius'un düz yazısı, can sıkıcı dizelerinden bin kez yeğdir.

dolayı olduğuna kendisini inandırdı ve hiçbir tedbire başvurmayı düşünmeksizin gösterdiği atılganlıkların başarılarından değil de bitip tükenmesinden ötürü olduğuna şaşmamak gerekir. Beş yıllık önelden sonra elde ettiği ikinci prefect'lik ilk yönetiminin tüm değerliliğini yok etti. Yalın karakteri dalkavuklukla soysuzlaştı ve muhalefetle hırçınlaştı. Kişisel alacaklılarını yatıştırmak için eyaletini soyup soğana çevirmek zorunda kaldı, Galya'nın soylularını zorba rejimiyle hırpaladı, kendisi de halkın nefreti altında ezildi. Görevinden alan imparatorluk buyruğu, senato önünde de kendini aklaması gerektiğini bildiriyordu. Toskana denizini elverişli bir rüzgârla geçti. Bunu, başarısı için hayırlı bir başlangıç olarak gördü. Prefect makamı için saygı duygusu sürüyordu. Arvandus Roma'ya varınca, Capitolium'da oturan, devlet hazine kontu (count of the sacred larges) Flavius Asellus'un, korumasından çok, muhafızlığı altına konuldu.[98] Galya'nın dört temsilcisi, soylulukları, saygınlıkları ve belagatleriyle tanınmış suçlayıcıları savlarını sert biçimde sürdürdüler. Büyük bir eyalet adına medeni hukuka ve ceza hukukuna dayanarak dava açtılar ve Roma hukukunun olağan hükümlerine göre, bireylerin uğradığı zararları karşılamak üzere tazminat ile adaletin yerine getirilmesi amacıyla ceza verilmesi isteğinde bulundular. Suçlama şefleri çok sertti ve sayıları çoktu. Ne var ki Arvandus'un hasımları, başlıca umutlarını el koydukları bir mektup üzerine dayıyorlardı. Sekreteri mektupta onu suçlu gösteren tanıklıkta bulunuyordu. Bu mektupta, Vizigot kralı, Yunan imparatorla barış yapmamaya özendiriliyordu. Loire kıyısında Briton'lara saldırması öğütleniyor ve ulusların yasalarına göre, Galya'nın Vizigotlarla Burgundia'lar arasında paylaşılması salık veriliyordu.[99] Ancak kendini beğenmekle ve yolsuz düzensiz isteklerle örtbas

98. Capitolium bir tapınak olmaktan çıkınca sivil magistra'ların konaklamasına ayrıldı; şimdi de Roma senatörünün konutudur. Mücevhercilere, vs.lerine mallarını kemerler altında sergilemeleri için izin veriliyordu.

99. "Haec ad regem Gothorum, charta videbatur emitti, pacem cum Graeco Imperatore dissuadens, Britannos super Ligerim sitos impugnari oportere, demonstrans, cum Burgundionibus jure gentium Gallias dividi debere confirmans."

edilmeye çalışılabilecek bu tehlikeli tasarılar çok büyük suçluluk halini ortaya koymaktaydı. Temsilciler, bu söz götürmez kanıtı tam karar zamanı ortaya koyma konusunda anlaşmışlardı. Ama Sidonius'un çabası onların bu niyetini anlamakta gecikmedi. Hiç vakit yitirmeden suçluya tehlikeden haber verdi ve onu, en yakın dostlarının öğütlerini alaya alarak reddetmiş olduğu için kınadı. Kendisini tehdit eden bu durumu öğrenmeden önce Arvandus, Capitalium'da beyaz giysisiyle görünüyor, dingin davranışlarla selam veriyor, hizmet isteklerini kabul ediyor, kimi kez, ilgisiz gözlerle kimi kez de sat1n alıcı dikkatiyle ipekli kumaş satan mağazalarla ve kuyumcu dükkânlarını gözlemliyor, zamanın kötülüğünden, senatodan, hükümdardan ve adaletin geç işleyişinden yakınıyordu. Yargılama günü bildirildi. Arvandus ile suçlayıcıları Roma senatosunun genel kurulu önüne çıkarıldılar. Eyalet temsilcilerinin üzgün görünüşleri yargıçları üzerinde -onlardan yana- etkin oluyordu ve karşı yanın meydan okuyucu davranışlarıyla görkemli giysileriyse canlarını sıkıyordu. Prefect Arvandus ile Galya temsilcilerinin başı, senatörlerin bankosu üzerindeki yerlerine götürüldükleri zaman tutumlarındaki aynı kendini beğenmişlikle alçak gönüllülüklerini sürdürdükleri görüldü. Eski cumhuriyetin imgesini canlandıran bu yargılanmada, Galyalılar eyaletin yakınmalarını serbestçe ve var güçleriyle dile getirdiler. Duruşma, yeterince prefect'e karşı koyulaşınca o yomsuz mektubu okudular. Arvandus inatçı böbürlenmesini, bir uyruğun, "ne hükümdara karşı bir harekete geçebileceğine ne de erguvanı zorla ele geçirmeye girişebileceğine kimsenin inanamayacağı" savına dayıyordu. Mektubun okunması üzerine, yüksek sesle ve birkaç kez yineleyerek, onu gerçekten kendisinin yazmış olduğunu bildirdi. Ne var ki senatörler oybirliğiyle onun ağır hıyanetle suçlu olduğunu karara bağlamaları üzerine, daha önce gösterdiği cüret şaşkınlığa dönüştü. Senato kararıyla prefect'lik rütbesi plebeian'lığa indirildi ve köleler onu, aşağılatıcı bir davranışla cezaevine götürdüler. On beş günlük bir aradan sonra senato, ölüm kararını vermek üzere ikinci kez toplandı.

Eski bir yasaya göre en kötü suçlulara bile tanınan otuz günlük sürenin dolmasını Aesculapius Adası'nda acılar içerisinde beklerken, dostları, imparator katında kimi girişimlerde bulundular. Arvandus'un kusurları bağışlanabilirdi.[100] Anthemius yumuşadı- ve Galya prefect'inin cezası sürgün ile mallarının müsaderesine indirgendi. Çağının ve ülkesinin Catiline'si olan bu kalleş görevli, haraca kestiği eyalete hıyanet etmek için Vizigotlarla haberleşme halindeydi. Açgözlülüğüyle her gün yeni vergiler yüklüyor ve birtakım eski suçlar icat ediyordu. Akla hayale gelmez fenalıkları, korku ve terör yaratmamış olsaydı duyulan nefret daha önce de dile getirilebilecekti.[101]

Bu gibi suçlular adaletin pençesinden kurtulamazlar. Ama Ricimer'in suçları ne olursa olsun, bu güçlü barbar, damadı olmak kayrasını kazanmış hükümdarla görüşebilir, ona dayatabilirdi. Anthemius'un Batı'da barış ve huzur içerisinde bir yaşam kuracağı konusunda uyandırdığı umut iç kargaşalıklar ve sarsıntılarla bozulmuştu. Güvenemediği bir hükümdarla burun buruna yaşamaktan usanan Ricimer, Roma'dan ayrıldı ve Milano'ya yerleşti. Burası, Alpler ile Tuna arasında yaşayan barbarları çağırma ya da püskürtme olanaklarını kolaylaştıran doğal bir konumdaydı.[102] Yavaş yavaş iki bağımsız ve kıskanç krallığa bölündü. Bir iç savaşın felaket getirecek yaklaşmasını önceden sezen Liguria'nın soyluları, patrician'a, memleketlerine acımasını ve onu korumasını alçak gönülle yalvardılar.[103] Ricimer onları şöyle

100. "Senatusconsultum Tiberianum." (Sirmond, *Not.* p. 17). Bu yasa, kararla infaz arasında on günlük süre kabul ediyordu. Yirmi günlük fazla süre Theodosius tarafından eklendi.

101. "Catilina seculi nostri." (Sidoinlus, 1, II, epist. 1, s. 33, 1. V, epist. 13, s. 143; 1, VII, epist. 7, s. 185). Seronatus'un suçlarından büyük korkuyla söz ediyor, belki erdemli bir vatandaşın duyduğu nefretle belki de kişisel düşmanı için duyduğu gizli kin ile onun ölümünü sevinçle karşılıyor.

102. Ricimer, Anthemius'un saltanatı sırasında, Alani'lerin kralı Beorgor'u, savaşırken kendi eliyle öldürdü (Jornandes, b. 45, s. 678). Kız kardeşi Burgundia kralıyla evlendi ve Noricum ile Pannonia'da yerleşmiş olan Suevi kolonisiyle ilişkilerini hep sürdürdü.

103. "Galatam concitatum." Ennodius üzerine notlarında Sirmond, bu deyimi Anthemius için de kullanıyor. İmparator da olasılıkla Galatia'da doğmuştu. Bu ülkenin halkı,

yanıtladı: "Galatia'lı ile dostluk içinde yaşamaya hazırım[104] ama baş eğmemizle daha da artan gururunu ve öfkesini kim yatıştırmaya cesaret edebilecektir?" Ona Pavia Piskoposu Epiphanius'u örnek gösterdiler. "Epiphanius yılanın ihtiyatlılığı ile kumrunun masumluğunu birlikte yürütüyor." dediler ve herhangi bir elçinin belagatiyle çıkarlarının ve tutkularının karşısına dikilen tüm engelleri aşabileceğine inandıklarını söylediler. Ricimer onların sözlerine uydu. Aracı olarak yetkilendirilen Epiphanius hemen Roma'ya hareket etti, orada değerine ve ününe yakışır bir biçimde karşılandı. Bir piskoposun barış üzerine ne denli konuşacağı tasavvur edilebilir. Saygısızlıkların her hal ve koşulda bağışlanmasının bir iyilik, ruh yüceliği ya da ihtiyatlılık davranışı olduğunu söyledi ve öfkeli bir barbara karşı açılacak savaşın devleti için olduğu denli imparatorun kendisi için de kötü sonuçlar getirebileceğini ileri sürdü. Anthemius bu özdeyişlerin ne anlama geldiğini biliyordu. Ne var ki Ricimer'in davranışlarından tiksinti duyuyordu. Öfke onu kızdırmış ve belagatli yapmıştı: "Bu nankör insana yapmadığımız hangi lütuf kaldı?" diye bağırdı. "Bunca saldırılarına ses mi çıkardık? Onun için, imparatorluk saygınlığına bile gölge düşürmedim mi? Kızımı ona vererek cumhuriyetin dinginliği uğruna kendi kanımdan özveride bulunmadım mı? Ricimer'i bana sonsuzluğa dek bağlaması gereken yardımlarım ve lütuflarım, onu, iyilikçisine karşı düşman yapmaktan başka şeye yaramadı. İmparatorluğa birçok savaşın açılmasına neden olmadı mı? Kaç kez düşmanların öfkesini artırmaya yardım etmedi mi? Onun kalleşçe dostluk önerilerini nasıl benimseyebilirim? Bir evladın görevlerini tümüyle bozmuş olan bir kimseden, anlaşmaya bağlı kalabileceğini umabilir miyim?" Bunları söylemekle birlikte, içini dökmüş olduğundan, Anthe-

yabanıl halkların kusurlarıyla uygarlaşmış ve bozulmuş ulusların niteliklerini birleştirmiş olmakla suçlandırılıyorlardı.

104. Epiphanius, Pavia piskoposluk makamını otuz yıl işgal etti (M.S. 467-497). Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XVI, s. 788. Adı ve eylemleri, haleflerinden biri olan Ennodius, yaşam öyküsünü yazarak (Sirmond, *Opera*, c. 1, 1647-1692) onu, çağının en büyük dehalarından biri olarak tanıtmasaydı sonraki kuşaklarca bilinmemiş olacaktı.

mius'un hıncı dağılıp gitti. Yavaş yavaş Epiphanius'un isteklerini benimser duruma geldi ve prefect, İtalya'da barışı yeniden kurmuş olmanın hoşnutluğuyla döndü. Doğal olarak bu barışın süresi ve içtenliği konusunda bir güvence verilemezdi.[105] İmparator zayıf davranarak bağışladı, Ricimer de Anthemius'u tahtından devirmek için gerekli araçları gizlice hazırlayabilmek üzere tutkulu tasarılarını askıya aldı. Sonunda ılımlılık maskesini çıkarıp bir yana attı, Burgundia'lılardan ve Doğu Suevi'lerinden oluşturduğu büyük bir orduyu harekete geçirerek Yunan imparatora olan tüm bağlılığını kopardı, Milano'dan Roma kapılarına geldi ve yeni bir imparator olarak tahta çıkarmayı planladığı Olybrius'u beklemek üzere Anio kıyısında ordugâhını kurdu.

Anicia ailesinden gelen Olybrius, kendini Batı İmparatorluğu'nun yasal vârisi olarak görebilirdi. Afrika'dan dönüşünden sonra Valentinianus'un kızlarından en küçüğü olan Placidia ile evlenmişti. O sırada Valentinianus'un kız kardeşi Eudoxia henüz Genseric'in oğlu Hunneric'in karısı, daha doğrusu tutsağının haklarını destekleme tehdidinde bulundu ve Roma halkıyla senatosunun haksız yere bir yabancıyı yeğ tutarak yasal hükümdar niteliğiyle tanımış olmalarını savaş nedeni saydı.[106] Halk düşmanının koruması, hiç kuşkusuz Olybrius'a karşı İtalyanların nefretini artırıyordu. Ricimer ise, Anthemius'un yıkılmasını amaç edindiğinden bulduğu adayın ünü ve kazanacağı imparatorluk tacı, alçakça ayaklanışının suçluluğunu örtebilecekti. Atalarının birçoğu gibi konsül saygınlığına yükselmiş bulunan Placidia'nın kocası, yaşamını dinginlik içerisinde Constantinople'da sürdürebilecekti. Görünüşe göre de bir imparatorluğun yönetiminden başka bir işle uğraşabilecek herhangi bir zekâ düzeyindeydi.

105. Ennodius (s. 1659-1664) Epiphanius'un aracılık gezisi üzerine bilgi vermektedir. Sözlü ve şişirilmiş olmakla birlikte, öyküsü, Batı İmparatorluğunun çöküşüyle ilgili birtakım ilginç hal ve koşulları aydınlatmaktadır.

106. Priscus, *Excerpt. Legation.*, s. 74; Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 6, s. 191. Majorianus'un ölümünden sonra, Eudoxia ile kızı özgürlüklerine kavuştular. Belki de Olybrius'a konsüllük saygınlığı gereği, düğün armağanı olarak bağışlandılar.

Böyle olduğu halde Olybrius, dostlarının yalvarmalarına, belki karısının vırvırlarına karşı koyamayarak, bir iç savaşın tehlikeleri içine düşünmeden daldı ve İmparator Leo'nun gizli onayıyla, bir barbarın keyfine estiği gibi verdiği ve aldığı tacı kabul etti. Denizlere egemen olan Genseric, Placidia'nın kocasını, hiçbir engelle karşılaşmaksızın, Ravenna'ya ya da Ostia limanına çıkardı ve geleceğin imparatoru Batı hükümdarı gibi karşılandığı Ricimer'in ordugâhına geldi.[107]

Anio'dan Milvian köprüsüne dek karakollarını kurmuş olan patrician, Tyber'in ayırdığı iki kesimden biri üzerindeki Janiculum ve Vatikan adlı Roma kentinin iki bölgesine şimdiden egemen durumdaydı.[108] Buna göre, az sayıda senatörün, cumhuriyetin olağan biçimlerine öykünerek Olybrius'u seçtikleri düşünülebilir. Halk ile senatörlerin çoğunluğu ise Anthemius'a bağlı kaldılar. Ayrıca bir Vizigot ordusunun yardımı onun saltanatını üç ay daha uzatabildi ve salgın hastalıklarla açlık da bu süre içinde kol gezdi. Sonunda Ricimer, Hadrianus ya da Aziz Angelo Köprüsü'ne sert bir saldırı yaptı, Gotlar da komutanları Gilimer'in ölmesine dek yiğitçe savundular. Savunmayı yıktıktan sonra muzaffer birlikler kentin göbeğine dek ilerlediler ve çağdaş bir papanın dediği gibi, Roma, Ricimer'in ve Anthemius'un iç savaşının yarattığı kızgınlık sonucu tam bir kıyım ve yıkıma uğradı.[109] Mutsuz Anthemius, sessiz köşesinden çekilip

107. Olybrius'un saltanat süresi, geliş tarihini saptamaya olanak veriyor. Theophanes ve *Paschal Chronicle* İmparator Leo'nun razı olduğunu kabul ediyorlar. Kanıtlarının ne olduğunu bilmiyoruz ve bilgisizliğimiz, bu karanlık zamanların genel ve ilginç olaylarına da yayılmaktadır.

108. Augustus'un Roma'yı bölüştürdüğü on dört mahalleden yalnız biri Tyber'in Toskana yanında kalmış bulunuyordu ki bu da Janiculum'du. Beşinci yüzyılda Vatikan dış mahallesi kentin çok büyük bir bölümünü oluşturuyordu. Halen papa bulunan Simplicius tarafından yapılan yeni kilise örgütlenmesinde Roma'nın yedi çevre kilisesi Aziz Peter Kilisesi'ne bağlandı. Bkz. Nardini, *Roma Antica*, s. 67). Bu Romalı bilginin topoğrafyasına kendimi kaptırarak tüm hal ve koşulları ayrıntılarıyla göstermeye kalkışacak olsaydım uzun olduğu denli usanç verici nitelikte bulunacak bir bilimsel araştırma yapmak zorunda kalacaktım.

109. "Nuper Anthemii et Ricimeris civili furore subversa est." Gelasius, (içinde) *Epist.*

çıkarıldı, damadının buyruğuyla -insanlığa sığmaz biçimde- öldürüldü; böylece Ricimer, kurbanları arasına üçüncü, belki de dördüncü imparatoru katmış oldu. Fesatçı yurttaşların azgınlıklarını barbar ulusların yırtıcılığıyla birleştiren askerler, ceza görmeksizin kıyımlarının ve yağmalarının doyumuna vardılar. Olaya ilgi duymayan tutsaklar ve plebeian'lar da karışıklığa katılma zorunda kalıyorlardı. Roma'daki patırtı ve karışıklık, planlı bir kıyımla çılgınca bir başıbozukluğun yansımasını sergiliyordu.[110] Bu mutsuz olaylardan kırk gün sonra, ağır bir hastalık İtalya'yı Ricimer'den kurtardı. Ölümünden önce ordusunun komutanlığını yeğeni Gundobald'a bırakmıştı. O da Burgundia hükümdarlarından biriydi. Aynı yıl, bu olayların belli başlı yaratıcıları ve ölümünün doğal koşullarda olduğu görülen Olybrius'un saltanatı yedi ayın içerisine sığmış bulundular. Olybrius, Placidia ile evlenmesinden bir çocuk sahibi olmuştu. İspanya'dan Constantinople'a aşılanmış olan büyük Theodosius ailesi, ana yönünden, sekizinci kuşağa dek uzanmış oldu.[111]

Başsız kalan İtalya, barbarların azgınlıklarına terk edilmiş durumda kalınca[112] Leo'nun devlet konseyi yeni bir imparatorun seçimi için ciddi çalışmalara girişmişti. Kendi ailesini yükseltmekten başka bir şeyi gözü görmeyen İmparatoriçe Verina, kız yeğenlerinden birini, amcası Marcellinus'un ölümünden beri

---

ad Andromach., (aktaran) Baron., *A.D. 496*, No. 42; Sigonius, c. 1, I. 14; *de Occidentali Imperio*, s. 542, 543 ve Muratori, *Annali d'Italia*, c. IV, s. 308, 309. Bir el yazması olan Historia Miscella'nın yardımıyla bu kanlı ve karanlık sahneyi aydınlattılar.

110. Roma Vespasianus'un askerlerince saldırıya uğradığı zaman "saeva ac deformis urbe tota facies" böyle olmuştu (Bkz. Tacit., *Hist.*, III, 82, 83). Karışıklığın her çeşidi şiddetli bir görünüme dönüşmüştü. Her yüzyıl aşağı yukarı aynı kötülüklere sahne olursa da bunu betimleyebilecek Tacitus'lar bulamaz.

111. Bkz. Ducange, *Familiae Byzantin.*, s. 74, 75. İmparator Justinianus'un yeğeniyle evlendiği anlaşılan Areobindus, birinci Theodosius'un sekizinci kuşağı oluyordu.

112. Theophanes (s. 102) Batı İmparatorluğu'nun geçirdiği son ağır olaylar üzerine eksik bir bilgi vermektedir. Nasıl ki Jornandes (b. 45, s. 679), Marcellinus kroniği ve adı bilinmeyen bir yazarın fragmanları -ki Ammianus'un sonunda (s. 716, 717) Valesius tarafından yayımlanmıştır- da aynı durumdadır. Photius bu denli veciz olmasaydı Malchus ve Candidus gibi çağdaş tarihçilerden büyük yardım sağlayabilecektik.

Dalmaçya'da hükümdar bulunan Julius Nepos ile evlendirmişti. Bu suya sabuna dokunmayan kazanç, ona zorla kabul ettirilen Batı İmparatorluğu sanını elde etmekten çok daha değerliydi. Ne var ki Bizans sarayı o denli ağır ve kararsızdı ki, Anthemius'un ve Olybrius'un bile ölümlerinden kaç ay geçtiği halde kimin tahta geçeceği konusunda bir ad belirlenememişti. Bu süre içerisinde Gundobald, askerlerinden Glycerius adlı birine erguvanı giydirdi. Ne var ki Burgundia hükümdarı koruduğu kimsenin çıkarı için bir iç savaş çıkarma aracı ya da irade bulamadı. Kişisel tutkusu onu Alplerin öbür yanına yöneltti[113] ve koruduğu kimse Batı İmparatorluğu tacını Salona piskoposluğu külahı karşılığında bıraktı. Nepos İtalyanlar, senato ve Galya eyaletleri tarafından tanındı. Ahlaki erdemleri ve askerî yetenekleri göklere çıkarıldı. Onun devlet yönetiminden çıkar sağlayacak olanlar genel gönencin yeniden kurulacağını çekinmeden dile getirdiler.[114] Ama bunların umutları, bir yıldan az bir sürede yok oldu ve bu imparatorun kısa ve utanç verici saltanatının tek olayı, Auvergne'i Vizigotlara terk eden barış anlaşması oldu. İtalya imparatoru, kişisel güvenliği uğruna Galya'nın en bağlı uyruklarını gözden çıkardı.[115] Şu da var ki bu kişisel güvenliği, Orestes'in komutasında Roma'dan kalkarak Ravenna'da onu kuşatmaya gelen barbarlar konfederasyonlarının ayaklanması yüzünden daha az sarsılmış olmadı. Güvenliğini karada korumak yerine Nepos, hemen gemisine atladı, Adriyatik Denizi'nin karşı yakasındaki Dalmaçya prensliğine çekildi. Bu utanç verici çekilmeden sonra, beş yılı sürgün gibi geçirdi. Sonunda, Salona Piskoposu Glyce-

113. Bkz. Greg. Turon., 1, II, b. 28, c. II, s. 175; Dubos, *Hist. Critique*, c. 1, s. 613. İki kardeşinin ölümü ya da öldürülmesiyle Gundobald, Burgundy krallığının bütününü ele geçirdiyse de iç çekişmeler yıkılmasını hızlandırdı.

114. "Julius Nepos armis pariter summus Augustus ac moribus." (Sidonius, 1, V, epist. 16, s. 146). Nepos, Ecdicius'a, Anthemius'un vadettiği patrician sanını verdi. "decessoris Anthemii fidem absolvit." Bkz. 1, VIII, epist. 7, s. 224.

115. Nepos, "fines Imperii Italici"yi saptamak için Epiphanius'u, elçi olarak, Vizigotlara gönderdi (Ennodius, [içinde] Sirmond., c. 1, s. 1665-1669). Dokunaklı söylevi, o zamandan beri Clermont piskoposunun acı ve haklı kınamalarına yol açan utanç verici gizi sakladı.

rius onu öldürdü, bu lütfunun belki de ödülü olarak, Milano başpiskoposluğuna yükseltildi.[116]

Attila'nın ölümünden sonra da bağımsızlıklarını korumuş olan uluslar, fetihler ya da başka türlü elde ettikleri Tuna'nın kuzeyindeki ya da bu ırmakla Alpler arasındaki Roma eyaletlerinde yerleşmişlerdi. Bunların en yiğit gençleri, İtalya'yı koruyan ve baskı altında tutan konfedere barbar kuvvetlerinin arasında yer alıyorlardı.[117] Oluşturdukları sürülerde en çok Heruli'ler, Scyri'ler, Alani'ler Turcilingi'ler ve Rugia'lar bulunuyordu.[118] Tatullus'un oğlu ve son Batı imparatorunun babası olan Orestes de yurttaşlarının tutumunu izledi. Kendisinden söz etme olanağını bulduğumuz Orestes, ülkesine hiçbir zaman hainlik etmemişti. Soyluluğu ve talihi, kendisine Pannonia'nın en ünlü insanları arasında yer sağlamıştı. Romalılar bu eyaleti Hunlara bırakınca o da Attila'nın hizmetine girmişti ve yasal hükümdarının sekreteri olmuş, birçok kez, elçilik göreviyle Constantinople'a gönderilmiş, orada güçlü hükümdarını temsil etmiş, onun buyruklarını dile getirmişti. Bu fatihin ölümüyle özgürlüğüne yeniden kavuşmuştu. Orestes, Attila'nın oğullarını İskit bozkırlarında izlemeyi ve Pannonia'yı ele geçiren Ostrogotlara baş eğmeyi onurla reddedebilmişti. Valentinianus'un haleflerine hizmet etmeye daha çok istekli olmuştu. Yetenekleri, değerliliği ve deneyimi ona askerî alanda hızlı yol alma olanağı sağladı ve Nepos'un lütfuyla patrician'lık ve ordu başkomutanlığı sanlarını elde etti. Ordu birlikleri, onlarınkine uygun yaşamıyla, konuştukları dili bilme-

116. Malchus, (içinde) *Phot.*, s. 172; Ennod., *Epigram.*, LXXXII, (içinde) Sirmond, *Opera*, c. 1, s. 1879. Bununla birlikte, imparatorun ve başpiskoposun kimliği üzerinde birtakım kuşkular belirebilecektir.

117. Batı İmparatorluğu'nu devirmiş olan paralı askerlerle ilgili olarak, Procopius'u izliyoruz (*de Bell. Gothico*, 1, I, b. 1, s. 308.). Genel kanı ve kimi çok yeni yazarlar, Odoacer'i, kendi uyruklarından oluşan bir orduyla İtalya'yı ele geçiren yabancı bir hükümdar gibi göstermekle yanılgıya düşüyorlar.

118. "Orestes, qui eo tempore quando Attila ad Italiam venit, se illi unxit, ejus notarius factus fuerat." (Anonym. Vales., s. 716). Tarih üzerinde yanılıyor; ne var ki Attila'nın sekreteri, Augustulus'un babası olduğunu söylediği zaman haklı düşünüyor gibidir.

siyle ve şefleriyle olan dostluğuyla kendilerine yakın buldukları Orestes'in kişiliğine ve yetkisine saygı duyuyorlardı. Onun isteği üzerine, ne idiği belirsiz bir Yunan olan ve kendisinin sözünü dinlemelerini isteyen Nepos'a karşı silaha sarıldılar. Attila'nın sekreteri, bilinmeyen bir nedenle erguvanı almayı benimsemedi. Barbarlar da bu kez onun oğlu Augustulus'u Batı imparatoru olarak tanıma yoluna gittiler. Nepos'un imparatorluğu bırakması Orestes'in tutkulu duygularını doyurmaya yetiyordu. Yıl sona ermeden şunun farkına vardı ki bir başkaldırıcı, her zaman için, örnek olduğu nankörlük ve kalleşlik oyunlarının kendisi de kurbanı olmaya mahkûmdu; nitekim İtalya'nın bu eğreti hükümdarının da paralı asker zorbaların elinde tutsak ya da kurban olmaktan gayri seçeneği yoktu. Barbarların tehlikeli ittifakı Romalıların büyüklüğünden ve özgürlüğünden geri kalan zayıf artıkları da alıp götürmüştü. Her ayaklanmada barbarlar aylıklarını artırıyor ve yeni birtakım ayrıcalıklar elde ediyorlardı. Bütün bunlara ek olarak, kafa tutuşları tanımlanması zor zırvalıklara dönüştü. Muzaffer orduları İspanya'da, Afrika'da ve Galya'da kalıtsal yerleşimler kurmuş bulunan soydaşlarının başarılarını çekemeyen bu insanlar, İtalya topraklarının üçte birinin kendi aralarında hemen paylaştırılmasını istediler. Gözüpekliğine değer verdiğimiz Orestes, bağlılık göstermemesine karşın, günahsız bir halkın yok olmasına göz yummaktansa büyük bir orduya meydan okumayı yeğledi. İsteği geri çevirdi ve bu geri çeviriş Odoacer'in tutkusunu daha da kamçıladı. Bu kendini bilmez barbar, peşi sıra gelen hoşnutsuzları, geri çevrilen haklarını hemen alacağını söyleyerek inandırdı. Konfedere barbarlar gruplar halinde İtalya'daki tüm kamplardan ve garnizonlardan çıkarak Odoacer'in sancağı altında toplandılar. Patrician, Pavia Kalesi'ne çekildi. Burası aziz Epiphanites'in piskoposluk merkeziydi. Kısa süre sonra birleşik barbarlar Pavia'yı kuşattılar. Kaleye saldırdılar, kenti yağma ettiler. Aziz başpapazın kilise varlıklarını ve kadın tutsakların iffetini korumak için gösterdiği çabaya karşın kargaşa ve yağma ancak mutsuz Orestes'in kanlı ölümünden sonra dura-

bildi.[119] Kardeşi Paul da Ravenna yakınındaki bir çatışmada can verdi. Augustulus da babasının katiline bağışlaması için yalvardı.

Yenen barbar, geçen bölümde aktardığımız olaylarda, Atilla'nın elçisi olarak Orestes'le birlikte görevlendirilmiş Edecon'un oğluydu. Bir elçinin saygınlığı hiçbir kınamaya uğramamış olmasıyla ölçülür. Edecon ise, hükümdarına karşı çevrilen bir fesat hareketine adı karışmakla suçlanmıştır. Ancak kişisel değerliliği ve duyduğu pişmanlık, suç şüphesini ortadan kaldırmıştır. Efendisinin lütfundan yoksun kalmamıştı ve komuta ettiği birlikler, Attila'nın oturduğu krallık köyünü koruyan, kalıtsal uyrukları Scyrri'lerden oluşuyordu. Attila'nın ölümünden sonra uluslar ayaklanınca Scyrri'ler Hunların peşinden ayrılmadılar. Edecon adı, Ostrogotlara karşı yapılan savaşın tarihinde onurlu bir yer tutmuştu. Bu savaş iki kanlı çarpışmayla sonuçlanmış ve Scyrri'lerin tam yenilgiye ve dağılmaya uğramalarıyla noktalanmıştı.[120] Şefleri, ulusunun başına gelen mutsuzluklardan sonra yaşamadı. Onulf ve Odoacer adında ve değerliliklerine göre mirasçı olan iki erkek evlat ile sürgün arkadaşlarını yaşatmak için yağma ekibi ya da yabancı servis bıraktı. Onulf, Constantinople'a yöneldi, orada iyilikçisinin öldürülmesiyle ordusunun zaferini lekelemiş oldu. Kardeşi Odoacer bir süre Noricum barbarları arasında başıboş dolaştı. Karakterindeki gözüpeklik ve kişiliği en olmayacak girişimlere kalkışmasına elverişliydi. Bir seçim yapınca, duasını almak üzere, Kanton azizi Severinus'un mağarasını -dindarca- ziyaret etti. Kapı alçaktı, Odoacer eğilmek zorunda kaldı. Bu alçak gönüllülük görünüşünü yorumlayan aziz, onda gelecekteki büyüklüğü sezinledi.[121] "Niyetini bozmadan yürüt,"

119. Bkz. Ennodius ([içinde] *Vit. Epiphan. Sirmond*, c. I, s. 1669, 1670). Procopius'un anlattığını doğruluyor. Bununla birlikte, Pavia kuşatmasının, piskoposla sürüsünü eziyete sokmak amacıyla şeytan tarafından tertiplenmiş olduğu da akla gelebilir.

120. Jornandes, b. 53, 54, s. 692-695. De Buat (*Hist. des Peuples de l'Europe*, c. VIII, s. 221-228), Odoacer'in kökenini ve serüvenlerini açık bir biçimde aydınlatmıştır. Ben de Angers'i yağma edenin ve Okyanus'taki Sakson korsanlara komuta edenin o olduğuna inanıyorum (Greg. Turon., 1, II, b. 18, c. II, s. 170).

121. "Vade ad Italiam, vade vilissimis nunc pellibus coopertis: sed multis cito plurima

dedi. "İtalya'ya git, üzerindeki bu kaba kürklerin yerini görkemli giysiler alacak ve talihin de yüce ruhunun büyüklüğüne uygun biçimde parıldayacaktır." Bu kerameti benimseyen ve doğru bulan barbar Batı İmparatorluğu'nun hizmetine alındı, kısa sürede muhafızlar arasında seçkin bir yer edindi. Görenekleri yumuşadı, askerlik bilgi ve becerileri yetkinleşti. İtalya'daki konfedere barbarlar, onun değeri ve yeteneği ile ilgili ünü yayılmamış olsaydı, doğal olarak kendisini komutan seçmeyi düşünmeyeceklerdi.[122] Yoldaşları, oybirliğiyle ona kral sanını verdiler. Ama o, saltanatı boyunca, erguvanı kuşanmadı ve taç takmadı, nedeni de prenslerin kıskançlığını uyandırmamak içindi. Bunların birliği, büyük bir ulusa dönüşebilecek sayıdaydı.[123]

Barbarlar alışkanlık gereği krallığı seviyorlardı. İtalya halkları, Batı İmparatorluğu'nun naibi ya da vekil kralı olarak kalmayı kabullenecek bir otoriteyi tanımaya hazırdılar. Odoacer bu yararsız sanı kaldırmaya kararlıydı. İşte bu girişiminin kolayca yerine getirilmesini sağlayan eski önsezilerin gücü böyleydi. Zayıf Augustulus'tan kendisinin zararına yararlanıldı. Augustulus, imparatorluktan çekildiğini senatoya bildirdi ve bu meclis de bir Roma hükümdarına son bağlılık eylemi olarak, eski anayasal düzenin özgürlüğünü ve biçimsel hukuk kurallarını uygular gibi davrandı. Oybirliğiyle hazırlanan bir kararla senatörler, kısa bir ayaklanma sonucu Constantinople tahtına oturmuş bulunan Leo'nun damadı ve halefi İmparator Zeno'ya mektup gönderdiler. Senatörler, imparatorluğun İtalya'da sürüp gitmesini iste-

---

largiturus." (Anonym. Vales., s. 717). Bize kadar gelmiş bilgilerle, Aziz Severinus'un yaşam öyküsünü anlatıyor, bu arada tarihin çok ilginç özellikleri de veriliyor. Kendisinin ölümünden otuz yıl sonra, takipçisi Eugippius tarafından kaleme alınmıştır (M.S. 511). Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XVI, s. 168-181.

122. Ona Got adı veren Theophanes, İtalya'da yetişmiş olduğunu söylüyor (s. 102); bu ifade harfi harfine bir yoruma elverişli olmasa da yine de imparatorluk muhafız birliklerinde çok uzun hizmeti anlatmaktadır.

123. "Nomen regis Odoacer assumpsit, cum tamen neque purpura nee regalibus uteretur insignibus." (Cassiodor., [içinde] *Chron. A.D. 476*). Anlaşıldığına göre, hiçbir ulusun ve memleketin adına bağlamadan yalnızca kral sanını almıştır.

memekte, Doğu ile Batı'yı yönetmek ve savunmak için tek bir hükümdarın yeterli olacağını bildirmekteydiler. Halk ve senato adına imparatorluğun genel merkezinin Constantinople'da kurulmasına razı oluyorlar ve dünyaya yasaları zorunlu kılmış tek bir otorite, bir efendi seçme hakkından açıkça vazgeçiyorlardı. Yine de yüzleri kızarmadan eski ve saygıdeğer cumhuriyet adını kullanarak, Odoacer'in sivil ve askerî erdemlerinin herkesçe güvenilir olduğunu açıklıyorlar, kendisine patrician sanıyla İtalya'nın yönetilmesinin verilmesi için imparatora ricada bulunuyorlardı. Senatonun temsilcileri Constantinople'da hoşnutsuzluk ve nefretle karşılandılar. Zeno'nun önüne kabul edildikleri zaman imparator, kendilerinin yalvarmaları üzerine Doğu hükümdarının arka arkaya gönderdiği Anthemius ve Nepos adlı imparatorların sonları nedeniyle temsilcileri kınadı. Sert bir sesle, "Birinciyi öldürdünüz, öbürünü de kovdunuz," dedi. "Bugün de bir imparatorunuz vardır ve ölünceye değin yasal hükümdarınız olacaktır." Zeno'nun bu ihtiyatlı davranışı, Roma'daki meslektaşını uzun süre tutabilme olanağını sağlayamadı. Tek imparator sanını kazanması ve Roma'da heykellerinin dikilmesi gururunu okşadı. Patrician Odoacer'le dostça ama kuşkulu bir haberleşme kurdu. Ayrıca imparatorluk simgelerini, taht ve saray süslemelerini kabul etti. Bütün bunlardan barbar prensi üzüntü duymuyor, ortadan çekilmiş gibi görünerek amacını gerçekleştirme yolunda yürüyordu.[124]

Valentinianus'un ölümünden sonra dokuz imparator, arka arkaya tahttan ölüme geçmişlerdir. Orestes'in tüm değeri gençliği ve güzelliğinden ibaret olan oğlunun Batı İmparatorluğu'nu sona erdiren saltanatı anılmaya değer bir döneme rastlamasaydı sonraki kuşaklarca bilinmesi için bir neden bulunmayacaktı.[125]

---

124. Üzülerek yitirdiğimiz Malchus, senatonun Zeno'ya gönderdiği bu olağanüstü elçileri saptamıştır (*Excerpt. Legat.*, s. 93 içinde). Bir anonim fragman (s. 717) ve Candidus'un özeti ([içinde] *Phot.*, s. 176) yararlı olabilirler.

125. Batı İmparatorluğu'nun yıkılış yılını tam olarak saptamak olası değildir. Üzgün kronikler, M.S. 476 yılını kabullenmiş görünmektedirler. Jornandes'in iki tarihi ise (b.

Patrician Orestes, Noricum'daki Petovio'dan Kont Romulus'un kızıyla evlenmişti. İmparatorların kıskançlığına karşın Aquileia'da, Augustus sanı üzerinde alışkanlık haline gelmiş bir adlandırma vardı ve Caesar'ların son halefi, olağanüstü bir rastlantıyla, kentin kurucusuyla krallığın adlarını birleştiriyordu.[126] Orestes'in oğlu Romulus Augustus adlarını alarak bu isimlerin saygınlığına gölge düşürdü. Yunanlar birincisini bozarak Momyllus biçimine soktular, Latinler de ikincisini Augustulus yaptılar. Odoacer onun gençliğine ve günahsızlığına acıdı. Tüm ailesiyle birlikte imparatorluk sarayından çıkardı, Campania'daki Lucullus'un evini onlara vererek kendilerine altı bin altın gelir bağlattı.[127] Romalılar Pun Savaşlarını sona erdirince Campania'nın eğlenceleri ve güzellikleri ilgilerini çekmişti. Büyük (*elder*) Scipio'nun Liternum'da yaptırdığı ev uzun süre onların kırsal yalınlıklarına örnek oluşturmuştu.[128] Napoli körfezinin çok güzel kıyıları, yazlık evlerle kaplanmıştı. Sylla, rakibini ufuğa dek karaya ve denize egemen Misenum burnu üzerinde konutunu ustaca kurmuş olmakla övmektedir.[129] Lucullus, birkaç yıl son-

---

46, s. 680) bu olayı 479'a dek götürmektedir ve her ne kadar de Buat onun bilgisini hor görüyorsa da bu kanıyı destekleyici çeşitli kanıtlar da vermektedir (c. VIII, 261-288).

126. Madalyalar için bkz. Ducange (*Fam. Byzantin.*, s. 81), Priscus (*Excerpt. Legat.*, s. 46) ve Maffei (*Osservazioni Letterarie*, c. II, s. 314). Roma İmparatorluğu'nun en bilinmeyen uyrukları patricius adını alıyorlardı; bu da İrlanda'nın Hristiyanlığı kabulüyle tüm ulusa yayıldı.

127. "Ingrediens autem Ravennam deposuit Augustulum de regno, cujus infantiam misertus concessit ei sanguinem; et quia pulcher erat, tamen donavit ei reditum sex millia solidos, et misit eum intra Campaniam cum parentibus suis libere vivere." (Anonym. Vales., s. 716). Jornandes şöyle diyor (b. 46, s. 680): "in Lucullano Campaniae castello exilii poena damnavit."

128. Seneca'nın coşkulu övgüsüne bakınız (Epist. LXXXVI). Filozof şatafatın görece olduğunu düşünmüş olmalıdır ve büyük Scipio'nun da bilgisi ve ilişkileri görenekleri yumuşatmış olduğundan, az uygarlaşmış çağdaşlarınca bu kusurla kınanmıştır.

129. Sylla "praised his peritia castrametandi" diye adlandırdığı bu konutu askerce övmektedir (Pliny, *Hist. Natur.*, XVIII, 7). Can sıkıcı bir masal sahnesinin (II, 5) yeri üzerine kuşkularını belirten (loeta viridia) Phaedrus durumu şöyle betimlemektedir:

"Caesar Tiberius quum petens Neapolim,
In Misenensem villam venissit suam;
Quae monte summo posita Luculli manu

ra, Marius'un kırsal alandaki evini satın almıştı ve fiyatı (sterlin hesabiyle) iki binden seksen bine yükselmişti.[130] Yeni sahibi onu Yunan süslemeleri ve Asya zenginlikleriyle daha güzelleştirdi. Lucullus'un evleri ve bahçeleri, imparatorluk sarayları listesinde seçkin bir yer tutuyordu.[131] Vandallar terörlerini deniz kıyılarında yaygın duruma getirince, Misenum burnundaki Lucullus'un evi, son Batı imparatoruna hapis ya da inziva hizmeti gören bir kale biçimine dönüştü. Yaklaşık yirmi yıl sonra, burası bir kilise ve manastır haline sokuldu. Amaç da Aziz Severinus'un gömüsü ve anı artıklarını buraya getirmekti. Ayrıca Cimbri'ler ve Ermenilere karşı kazanılan utkuların ganimetleri de buraya konuldu ve tümü, onuncu yüzyılın başına dek bu manastırda kaldı. Napoli halkı, Saracen'lere korsan yatağı olur korkusuyla bu kaleyi yıktılar.[132]

Odoacer, İtalya'da dünyayı buyruğu altında tutmuş olan bir halkın ilk barbar hükümdarı oldu. Romalıların çöküşü bugün bile bir saygı duygusu uyandırmaktadır ve hor görülen sonraki kuşaklarının imgesel güceniklerini kendileriyle paylaşıyoruz. Ne var ki İtalya'da meydana gelen büyük kıyım ve yıkımlar yavaş yavaş tüm onur ve özgürlük duygularını söndürdü. Roma erdeminin yaşadığı uzun sürede tüm eyaletler orduların egemenliğine, tüm vatandaşlar cumhuriyet yasalarına boyun eğmişlerdi. Bu yasalar Roma'daki iç çekişme ve ayrılıklarla sarsılıp bozulunca eyaletler, bir zorbanın sıradan malı durumuna düştüler. Zaman

---

Prospectat Siculum et prospicit Tuscum mare."

130. Marius'a ait olduğu sırada lüks bir konut olarak görülüyordu. Romalılar onun kayıtsızlığıyla alay ediyorlardı ama kısa süre sonra hareketliliğini düşünerek, alay ettiklerine pişman oldular. Bkz. Plutark, (içinde) Mario., c. II, s. 524.

131. Lucullus'un Baiae, Napoli, Tusculum vb.de de güzel kırsal evleri vardı. Turnalar ve leylekler gibi iklim değiştirmekle övünüyordu (Plutark, *Lucull*., c. III, s. 193 içinde).

132. Aziz Severinus, Noricum'da öldü (M.S. 482). Altı yıl sonra, cenazesi müritleri tarafından İtalya'ya götürüldü. Yolda sürekli olarak mucizeler meydana geldi. Napolili bir hanım, dindarca bir davranışla Aziz Severinus'la Augustulus'un yerini değiştirdi. İkincisi artık -belki de- yaşamıyordu. Bkz. Baronius (*Annal. Eccles. A.D. 496*, No. 50, 51) ve Tillemont (*Mem. Eccles*., c. XVI, s. 178-181), Eugippius tarafından yazılan özgün yaşam öyküsüne göre. Azizin Napoli'ye götürülmesi de özgün bir piyestir.

ve şiddet, kölelik utancını hafifleten ya da gizleyen anayasal düzen biçimselliklerini de yok etti. İtalyanlar, hükümdarlarının zaman zaman yokluğundan ya da varlığından sızlanıyorlardı çünkü hükümdarlar onlar için korku ya da tiksinme konusuydu. Beş yüzyıl, arka arkaya, askerî başıbozukluğun, zorbalığın ve zulmün çok kötü sonuçları da yavaş yavaş yerleşti. Bu dönem boyunca, barbarlar, içerisinde yaşadıkları bilinmezlik evreninden sıyrılıp ortaya çıktılar. İskit ve Cermen savaşçıları önce hizmetkâr olarak, sonra ittifak niteliğiyle, en sonunda da sırayla savundukları Romalıların efendileri sıfatıyla eyaletlere yerleştiler. Halkların çekingenliği, tiksinmelerini belli etmemeye onları zorluyordu. Cumhuriyet saygınlıklarını kuşanmış olan şeflere saygı gösteriyorlardı. Roma'nın alınyazısı uzun süre bu korkunç yabancılara bağlı kaldı. İmparatorluk tacını istediği gibi veren ve ged alan kendini beğenmiş Ricimer, bir kralın otoritesini -kral adını takınmadan- kullanmıştı. Romalılar, yavaş yavaş Odoacer ile haleflerini hükümdarları olarak tanımaya alıştılar. İtalya'nın ilk kralı, değerinin ve talihinin oturttuğu yüce kata yakışmaz bir kimse sayılmazdı. Roma toplumu içerisinde kendi göreneklerinin kabalığından sıyrılmıştı, yenen ve barbar olmakla birlikte uyruklarının kurumsal yaşamlarına saygı göstermişti. Yedi yıllık bir aradan sonra Odoacer Batı konsüllüğünü yeniden kurdu, belki gururla belki de alçak gönüllülükle, Doğu imparatorlarının o sıralarda da kullanmayı küçüklük saymadıkları bir sanı benimsemeyi istemedi. Bununla birlikte Cathedra Curulis en ünlü on bir senatörce tutuldu.[133] Bunlar arasında, erdemleri, koruduğu Sidonius'un dostluğunu ve övgülerini kazanmış olan saygıdeğer Basilius'un da adı bulunmaktadır.[134] İmparatorların

133. Pagi'de ya da Muratori'de konsüllük Fasti'leri bulunabilir. Anlaşıldığına göre, Odoacer tarafından veya belki senatoca atanmış konsüller Doğu İmparatorluğu'nda tanınmışlardır.

134. Sidonius Apollinaris (1, I, epist. 9, s. 22, [ed] Sirmond) zamanında (M.S. 468) senatör şefi olarak ikisini, Gennadius Avienus ve Caecina Basilius'u karşılaştırdı. Birincisini parlak nitelikli olarak gösteriyor, ikincisini ise resmî ve özel yaşamındaki erdemleri böylesine kişiliğinde toplayana pek seyrek rastlanabileceğini söylüyor. Basilius, belki de

yasaları harfi harfine uygulandı ve İtalya'nın sivil yönetimi bir praetorian prefect'le ona bağlı görevlilerce yürütüldü. Odoacer, genel vergilerin toplanması gibi sevimsiz işi magistra'ların yapmasını buyurdu, bağışlama ya da lütufta bulunma hakkının yalnızca kendine özgü olduğu ilkesini koydu.[135] Barbarların çoğu gibi Arianizm ilkeleri altında yetişmiş olduğundan piskoposluk ve manastır karakterine hep saygı göstermiştir. Katoliklerin suskunluğu, Odoacer'in onlara tanıdığı özgürlüğün kanıtı sayılmalıdır. Kentin dinginliği, bir Romalı pontiff'in seçiminde prefect Basilius'un işe karışmasını gerektirdi. Kilise topraklarının her ne biçimde olursa olsun elden çıkarılmasına yasak konulmasını, kilisenin uğradığı zararları giderici bir davranış olarak yorumlayan dindar halk için mutlu bir karar oldu.[136] İtalya fatihi, aynı İtalya'nın savunucusu oldu ve uzun süredir büyük Theodosius'un soyundan gelen zayıf hükümdarların onuruna sataşan Galya ve Cermen barbarının onun sınırlarına karşı saygılı olmalarını sağladı. Odoacer, Nepos'un katillerini cezalandırmak amacıyla Adriyatik Denizi'ni geçti ve kıyı eyaleti Dalmaçya'yı almaya karar verdi. Alpleri aştı, Noricum'un bir bölümünü ele geçirmiş olan Rugia kralı Fava'ya (ya da Feletheus) saldırdı. Feletheus Savaşı yitirdi ve tutsak düştü. Odoacer, uyruk ve tutsaklardan oluşan kalabalık bir topluluğu İtalya'ya gönderdi. Uzun süren yenilgi yıllarından sonra Roma, barbar kökenli kralı için bir zafer alayına sahne olma onuruna kavuştu.[137]

---

bunun oğlu, 480 yılında konsül olmuştur.

135. Epiphanius, Pavia halkı için dilekte bulundu; kral, önce beş yıllık bir bağışıklık tanıdı, sonra da onları Pelagius prefect'inin zulmünden kurtardı (Ennodius, [içinde] *Vit St. Epiphan.*, [aktaran] Sirmond, *Oper.*, c.I, s. 1670-1672).

136. Bkz. B*aronius, Annal. Eccles. A.D. 483*, No. 10-15. On altı yıl sonra, Papa Symmachus, bir Roma synod'unda, prefect Basilius'un düzensiz tutumunu suçladı.

137. Odoacer'in savaşlarına ilişkin kısa bir öykü Paul the Deacon'da (*de Gest. Langobard.*, 1, I, b. 19, s. 757, [ed.] Grot.) ve Cassiodorus ile Cuspinian'ın kroniklerinde bulunmaktadır. Kont de Buat'ın (*Hist. des Peuples...*, c. VIII, b. 1, 4, 8, 9) özenle incelediği ve Eugippius'un yazdığı Aziz Severinus'un yaşam öyküsünde Noricum'un yitirilmesine ve Bavyera'nın antik zamanlarına ilişkin olaylar aydınlığa kavuşmaktadır.

Odoacer'in ihtiyatlılığına ve başarılarına karşın, kurduğu krallığın her yanında yoksulluk ve sıkıntı kol geziyordu. Tiberius zamanından beri İtalya'da tarımın gerilemesinden yakınılıyordu. Besin maddelerini uzak eyaletlerden getirtmek zorunda bulunan Romalılar, deniz kazalarından ve rüzgârların esiş durumundan hep kaygı duyarlardı.[138] İmparatorluğun sona ermesi ve bölüşülmesi sürecinde Afrika ve Mısır da ondan kopunca Roma'da oturanlar geçim araçlarını azaltmak durumunda kaldılar ve nüfus, savaş, salgın hastalıklar ve açlık dalgaları arasında yutulup yok oldu.[139] Aziz Ambrose, Bologna, Modena, Regium ve Placentia'yı kapsayan gelişmiş bölgenin yıkıntıya uğramasına yanmaktadır.[140] Odoacer'in uyruğu olan Papa Gelasius, Aemilia, Toskana ile komşu eyaletlerin tümüyle boşalmış durumda kaldığını doğrulamaktadır.[141] Geçimlerinin imparatorlarca sağlanmasına alışmış olan plebeian'lar, bu el açıklığına son verilince yok olup bittiler. Sanatların çöküntüye uğraması, becerikli ve yetenekli vatandaşları boş gezenin boş kalfalığına ve yoksulluğa düşürdü. Vatanlarının yıkılışına belki de ilgisizlikle seyirci kalan senatörler kişisel zenginliklerinin yitimine bir türlü alışamadılar. İtalya'nın yıkılışında başlıca neden olarak görülen büyük mal ve mülklerin üçte biri yenenlerin eline geçti.[142] Haksızlıklara bir de dayanılması olanaksız aşağılanmalar katılıyordu. Gelecek korkusu yaşanılan kötülükleri daha da ağırlaştırıyordu. Her yeni gelen barbar sürülerine toprak verildiğinden, senatörler bu bağışlamaların kapsamı içerisine çiftliklerinin ya da kırsal evlerinin girdiğini

138. Tacit., *Annal.*, III, 53. *Recherches sur l'Administration des Terres chez les Romains* (s. 351-361) bu çürümenin sonraki görüntüsünü vermektedir.

139. Bir Fransız şairi, İtalya'nın Heruli Kralı Odoacer tarafından ele geçirildiği sırada çekilen acıyı düzyazı ve dizelerle, belagatle betimlemiştir (*Les Mois*, c. II, s. 174-205, bas. in -12mo). Kaynak olarak neleri aldığını bilmiyorum. Şuna inanıyorum ki anlattığı olayların bir bölümü tarihsel gerçekle bağdaşır nitelikte değildir.

140. Aziz Ambrose'un otuz dokuzuncu mektubuna bakınız (Muratori, *sopra le Antichita Italiane*, c. 1, Dissert., XXI, s. 354).

141. "Aemilia, Tuscia, ceteraeque provinciae in quibus hominum propenullus exsistit." (Gelasius, Epist. ad Andromachum, ap. Baronium, *Annal. Eccles. A.D. 496*, No. 36).

142. "Verumque confitentibus, latifundia perdidere Italiam." (Plin., *Hist. Natur.*, XVIII, 7).

görme kaygısıyla titreşiyorlardı. Kuşkusuz en az mutsuz olanlar hal ve koşullara ayak uydurmasını bilenlerdi. Yaşama sevgisi tüm öbür kaygılara yeğ tutulacağına göre, kendilerine hayatta kalma olanağı tanımış olmasından dolayı, fatihe karşı bir çeşit minnet duymaları gerekiyordu. O, bu insanların tüm varlıklarının mutlak sahibi ve efendisi olduğuna göre onlardan almayıp kendilerine bıraktığı yaşam olanağını yüce gönüllülüğünün bir lütfu saymalıydı.[143] Odoacer, tahta çıkışının bir ödülü olarak, askerlerinin isteklerini yerine getirmeye söz vermişti. Bununla birlikte ihtiyatlı tutumu İtalya'nın başına gelenleri yumuşak bir hava içerisine soktu. Barbar kralları, kendi yerli uyruklarınca çok zaman sayılmıyorlar ve tahttan indiriliyor ya da öldürülüyorlardı. Kendi seçtikleri bir şefin buyruğu altında toplanan kiralık İtalya çeteleri ganimetlerden büyük ölçüde pay istiyorlar ve başıbozuk düzende yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ulusal birliği olmayan ve babadan oğla geçme hakkı bulunmayan bir hükümdarlık hızla sona erme sürecini yaşıyordu. Odoacer de on dört yıl saltanattan sonra, Ostrogot kralı Theodoric'in dehasının üstünlüğü karşısında duramadı. Bu kahraman, bir yandan askerî yeteneklere, bir yandan da yasal düzen kuruculuğunun erdemlerine sahip bulunuyordu. Barış ve huzur günlerini yeniden geri getirtti, adı, ileriki kuşakların beğenisini ve dikkatini çekti.

143. Cicero (*ad Familiares*, 1, IX, epist. 17) Caesar'ın askerî müstebitliği sırasında dostu Papirius Paetus'a sunduğu avutma, daha doğrusu sabır nedenleri olarak bunları söylüyordu. Bununla birlikte "vivere pulcherrimum duxi" kanıtı, kendi düşüncesine göre yaşam ile ölüm arasında bir seçim yapabilen Romalı bir filozofa daha uygun düşer.

XXXVII. BÖLÜM

Manastır Yaşamının Kökeni, Yayılması ve Etkileri

Barbarların Hristiyanlığa ve Arianizm'e Geçişleri

Vandalların Afrika'daki Zulmü

Arianizm'in Barbarlarda Sona Ermesi

(M.S. 476)

Sivil işlerle kilise işleri arasındaki çözülmez bağlılık, Hristiyanlığın ilerlemelerini, yaptığı zulümleri, kurumlaşmasını, utkusunu ve son olarak da bozulmasını anlatmasını zorunlu kılmaktadır. Bu düşünceyle, çok ilginç ve Roma İmparatorluğu'nun gerilemesi ve çöküşü üzerinde büyük etki yapmış iki din olayını önce ele almayı yeğ tutuyorum. **I.** Manastır yaşamının kuruluşundan,[1] **II.** Kuzey barbarlarının Hristiyanlığa geçişinden söz etmek istiyorum.

I. Zamanla yalın Hristiyanlar ve koyu Hristiyanlar[2] arasında ayrımlaşma belirgin hal aldı. Hükümdar, yüksek aşamalı görevli, asker ve tüccar, inancını ve çabasını kendi çıkarının ve tutkusunun hizmetinde kullanıyordu. Sıkıştıkça İncil'in ilkelerini kötüye kullanarak izleyen kaba sofular, yabanıl coşkuları içinde, insanı bir suçlu, Tanrı'yı da kahredici olarak gösteriyorlardı. Dünya işlerinden ve tatlarından ellerini eteklerini çekiyorlar, şarap içmeyi reddediyorlar, et yemiyorlar, kadın erkek birleşmesini istemiyorlar, vücutlarına ve duygularına acı çektiriyorlar ve sonsuz mutlulukla ödüllendirilecek bir yoksulluk yaşamını sürdürüyorlardı. Constantinus'un saltanatı sırasında sofular soysuzlaşmış dünyadan çekilerek sürekli yalnızlığa ya da dinsel toplum

1. Thomassin (*Discipline de l'Eglise*, c. 1, s. 1419-1426) ve Helyot (*Hist. des Ordres Monastiques*, c. 1, s. 1-66) manastır kuruluşunu bilimsel olarak tartıştılar. Bu yazarlar çok bilgili ve yeterince yansızdırlar ve değişik kanıları bu konuya yeni bir ışık tutucu niteliktedirler. Bununla birlikte, bir papaz yazarı yol gösterici olarak almaya cesaret edemeyecek Protestanlar Bingham'ın *Christian Antiquities* adlı eserinin yedinci kitabını gözden geçirebilirler.
2. Bkz. Euseb., *Demonstrat. Evangel.*, 1, I, s. 20, 21, (ed.) Graec. Rob. Stephani, Paris, 1545. Eusebius, *Demonstration*'dan on iki yıl sonra yayımlanmış olan *Ecclesiastical History*'de (1, II, b. 17), Therapeutae'lerin Hristiyanlığını savunmakta ama buna benzer bir kuruluşun Mısır'da da o tarihlerde mevcut olduğunu bilmediği anlaşılmaktadır.

yaşamına kapandılar. Kudüs'teki Hristiyanlar[3] şu yalancı dünyanın geçici mallarına iyeliği ve onları kullanmayı bırakarak, tek bir cinsten, kadın veya erkekten topluluklar kurdular, doğal ya da yapay bir çöldeki insanlardan uzak durumlarını anlatan keşiş, münzevi (hermit) ve ermiş adlarını aldılar. Kısa sürede, aşağıladıkları dünyadan saygı gördüler. Öyle ki hiçbir bilimsel veriye ve araştırmaya dayanmadan, Yunan filozoflarının tüm erdemlerini gölgede bırakan tanrısal felsefelerine alkış topladılar.[4] Keşişler, serveti, acıyı ve ölümü hor görme konusunda stoacılarla yarış edebilirlerdi. Bu sert düzende Pisagor takipçilerinin suskunluğu ve boyun eğmeciliği yeniden canlandırıldı. Keşişler, toplumsal geleneklerle yol yöntemi hiçe saymakta kinikleri geçtiler. Ne var ki bu tanrısal felsefeye girenler daha temiz ve daha yetkin bir örneğe öykünüyorlardı. Çöle çekilmiş olan peygamberlerin izinden yürüyorlar[5] ve Mısır'da, Filistin'de Esseni'lerce (Essenians) kurulmuş olan, kendi iç âlemine dalarak tapınma yaşamı sürdürüyorlardı. Pliny, filozofça bakışıyla, Ölü Deniz palmiyeleri arasında yaşamını sürdüren bu münzeviler topluluğunu izliyordu. Bu insanlar parasız olarak gereksinmelerini sağlıyorlar, kadınsız toplumlarını ayakta tutuyorlar, insanlardan tiksinenler kaçıp gelerek onlara katılıyorlardı.[6]

3. Cassian (*Collat.*, XVIII, 5), Aziz Antony ile müritlerinin yeniden kurdukları zamana dek yavaş yavaş soysuzlaşan bu kuruma Coenobite'in kökenini bağlamaktadır.

4. Bu sözler manastır felsefesinin kökenini ve kaydettiği ilerlemeleri hoş bir biçimde betimleyen Sozomen'indir (1, I, b. 12, 13, 14). Bkz. Suicer. Thesau, *Eccles.*, c. II, s. 1441. Kimi yeni yazarlar Lipsius (c. IV, s. 448, Manuduct., *ad Philosoph. Stoic.*, III, 13) ve La Mothe le Vayer (c. IX, de la Vertu des Payens, s. 228-262) Carmelite'leri Pisagor'un takipçilerine, kinikleri de Capucin'lere benzettiler.

5. Carmelite'ler, kökenlerini peygamber İlyas'tan (Elijah) almaktadırlar. Bkz. *Theses of Beziers*, A.D. 1682, [içinde] Bayle, *Nouvelles de la Republique des Lettres, Oeuvres*, c. 1, s. 82 vd. ve yazarı bilinmeyen, manastır düzenlerinin uzun taşlaması *Ordres Monastiques*, c. 1, s. 1-433, Berlin, 1751). Roma ve ayrıca İspanya engizisyonu Flanders Cizvitlerinin kilise dışı kimselerce eleştirilmesini yasaklamıştı (Helyot, *Hist. des Ordres Monastiques*, c. I, s. 282-300. Carmelite İlyas'ın heykeli St. Peter Kilisesi'ne dikildi (*Voyages du P. Labat*, c. III, s. 87).

6. Pliny, *Hist. Nat.*, V, 15. "Gens sola, et in toto orbe praeter ceteras mira, sine ulla femina, omni venere abdicata, sine pecunia, socia palmarum. Ita per seculorum millia

Tüm batıl inançların kaynağı olan Mısır toprakları manastır yaşamının da örneğini vermiştir.[7] Aşağı Thebais'te doğan ve eğitimi çok eksik bırakılan Antony, malını mülkünü dağıttı,[8] genç yaşında ailesini ve memleketini bıraktı ve bağnazlığın verdiği acayip bir gözüpeklikle manastır sofuluğuna girdi.[9] Mezarların arasında ve bir kale yıkıntısı içerisinde geçen uzun ve zahmetli bir çile çekme döneminden sonra çölde üç gün yürüyerek Nil'in doğusunda, birkaç ağacın gölgelendirdiği, bir derenin geçtiği uygun bir yer gördü; son konağı olarak Kızıldeniz yakınlarındaki Colzim tepesini seçti. Oradaki eski bir manastır bugün de azizin adını taşımaktadır.[10] Hristiyanların dine bağlılığı ve merakı, çölde onu izledi. Aziz, İskenderiye'de görünmek zorunda kaldığı zaman ününü, saygınlıkla olduğu denli alçak gönüllülükle de korumasını bilmişti. Mısır köylüsü, öğretisini onayladığı Athanasius'un dostluğundan yararlanmış, büyük Constantinus'un çağrısını saygıyla geri çevirmişti. Yüz beşinci yaşına eren yüce ihtiyar, kendi izinde ve müritlerinden oluşan kalabalığı görerek sevinç duymuştu. Libya çöllerinde, Thebais kayalıklarında ve

---

(incredibile dictu) gens aeterna est in qua nemo nascitur. Tam foecunda illis aliorum vitae poenitentia est." Onları, gölün kötü havasından korumak için yeterli bir uzaklıkta gösteriyor, en yakın kentlerin Engaddi ve Massada olduğunu söylüyor. St. Sabas Manastırı'nın bu yerden pek uzakta olmadığı anlaşılıyor. Bkz. Reland., *Palestin.*, c. I, s. 295; c. II, s. 763, 874, 880, 890.

7. Bkz. Athanas., *Op.*, c. II, s. 450-505 ve *Vit. Patrum*, s 26-74, Rosweyde'nin notlarıyla. Birincisi Yunancadır, ikincisiyse, Aziz Jerom'un dostu Evagrius'un çok eski Latince bir çevirisidir.

8. "Aruroe autem erant ei trecentae uberes, et valde optimae." (*Vit. Patr.*, 1, V, s. 36.) Arura, yüz Mısır arşını (cubits) ölçüsü ise (Rosweyde, *Onomasticon ad Vit. Patrum*, s. 1014, 1015) ve tüm çağlardaki Mısır arşını yirmi iki İngiliz inçine eşitse (Greaves, c. I, s. 233), *arura* bir İngiliz akr'ının aşağı yukarı üçte ikisi olacaktır.

9. Athanas., c. II, (içinde) *Vit. St. Anton.*, s. 452. Onun cahilliği, eski ve yeni yazarların çoğu tarafından doğrulanmıştır: Ne var ki Tillemont (*Mem. Eccles.*, 1. VIII, s. 666) akla uygun kimi kanıtlarla Antony'nin kendi dilinde okuyup yazmasını bildiğini, Yunan harflerini bilmediğini kanıtlıyor. Synesius da (s. 51) Antony'deki doğal akıl ve anlayışın eğitimle beslenmesine gereksinimi olmadığını savunmaktadır.

10. Jerom (c. I, s. 248, 249) ve P. Sicard (*Missions du Levant*, c. V, s. 122-200) bu manastırın betimlemesini yapmaktadırlar. Anlatışları tam olarak birbirine uymamaktadır. Jerom, imgelemesine göre, Cizvit ise deneyimini göz önünde tutarak anlatmaktadırlar.

Nil dolaylarındaki kentlerde keşiş toplulukları hızla çoğalıyordu. İskenderiye'nin güneyindeki Nitria'ya bitişik dağ ve çölde beş bin münzevi yaşıyordu. Oradan geçen yolcular, Aziz Antony'nin müritlerince bu çöl toprakları üzerinde kurulmuş elli manastırın örenlerini bugün de görebilmektedirler.[11] Pachomius ile bin dört yüz tarikat kardeşi, Yukarı Thebais'teki Tabenne Adası'nda oturuyorlardı.[12] Bu aziz başpapaz, sırasıyla dokuz tane erkekler bir de kadınlar manastırı kurdu. Paskalya şenliklerinde, kimi kez bu manastırlarda onun yönettiği ayinleri elli bin erkek veya kadın Hristiyan izliyordu.[13] Hristiyan Ortodoksluğunun merkezi, zengin ve kalabalık Oxyrinchus kenti tapınaklarını, kamu yapılarını, kalelerini bile, ibadet ve hayrat işlerine ayırmıştı. Piskopos, oradaki on iki kilisede vaaz edebiliyordu. Bu vaazları manastır rejimine bağlı on bin kadın ile yirmi bin erkek izliyordu.[14] Bu dindarca gelişmeden mutlulanan Mısırlılar, keşişlerin sayısı halkın sayısına eşit oldu, diye seviniyorlardı.[15] Sonraki kuşaklar, bir zamanlar Mısır'da hayvanlara verilen kutsallıklara bakarak, insan başına bir tanrı düştüğünü hesaplamak kolaydır, kanısını atasözü haline getirmişlerdi.

Athanasius, Roma'da manastır yaşamını kuramsal ve uygula-

11. Jerom, c. 1, s. 146, *ad Eustochium. Hist. Lausiac.*, b. 7, (içinde) *Vit. Patrum*, s. 712. P. Sicard (*Missions du Levant*, c. II, s. 29-79) bugün içerisinde yirmi otuz keşiş olan dört manastırın bulunduğu bu çölü gezdi ve betimledi. Bkz. d'Anville, *Description de l'Egypte*, s. 74.

12. Tabenne, zamanımızda mevcut Girge kenti ile eski Thebes örenleri arasında Tentyra ya da Dendera bölgesindeki Nil'in küçük bir adasıdır. (D'Anville, s. 194.) Tillemont, bu adanın varlığından şüphe etmektedir, ne var ki yine onun aktardığı olaylara bakarak, ilk adı sonradan Bau ya da Pabau büyük manastırına verilmiş olduğu sonucuna varabilirim (*Mem. Eccles.*, c. VII, s. 678-688).

13. Bkz. Roma'da 1661'de Lucas Holstenius'un yayımladığı *Codex Regularum.* Pachomius disiplininin Latince çevirisinin başında Aziz Jerom'un önsözü bulunmaktadır.

14. Rufin., b. 5, (içinde) *Vit. Patrum*, s. 459. Bu kent için "civitas ampla ralde et populosa," diyor ve on iki kilise olduğunu belirtiyor. Strabo (1, XVII, s. 1166) ve Ammianus (XXII, 16), büyük ve görkemli tapınağında halkın küçük bir balığı kutsadıkları bu kentten elverişli biçimde söz etmektedirler.

15. "Quanti populi habentur in urbibus, tantae paene habentur in desertis multitudines monachorum." (Rufin., b. 7, (içinde) *Vit. Patrum*, s. 461). Bu değişiklikler dolayısıyla kendi kendini kutlamaktadır.

malı olarak yerleştirdi. Vatikan'ın kutsal eşiğinde başpapazlarına eşlik eden Antony'nin müritleri bu yeni felsefe okulunu açtılar. Bu Mısırlıların gülünç ve yabanıl dış görünüşleri, önceleri korku ve tiksinme uyandırdı. Ne var ki onlara alkış tutmak ve öykünmekte gecikilmedi. Senatörler, özellikle yaşlı hanımefendiler saraylarını ve evlerini manastır haline dönüştürdüler. Kısa süre sonra altı vestal kuruluşu, tapınak yıkıntıları üzerinde ve Roma Forumu ortasında yükselen çok sayıda manastırla silinip gitti.[16] Antony'yi örnek alan Hilarion adlı Suriyeli bir genç[17] Gazze'den yedi mil uzaklıkta, denizle bataklık arasında uzanan bir yere çekildi. Burada geçirdiği kırk sekiz yıllık çetin çile yaşamı hayranlarının sayısını büyük ölçüde artırdı. Bu aziz, Filistin manastırlarına yaptığı her ziyarette kendisini iki üç bin münzevi de izliyordu. Doğu'daki keşişliğin tarihinde Basil ölümsüz bir ad bıraktı.[18] Belagatle ve Atina bilgeliğiyle bezenmiş bir deha ve ancak Caesarea (Kayseri) başpiskoposluğunun yatıştırabildiği bir tutkuyla Basil, Pontus'un kuş uçmaz kervan geçmez bir yerine çekildi ve bir süre, Karadeniz kıyıları üzerinde yaydığı tinsel toplulukları yönetme lütfunda bulundu. Batı'da asker, keşiş, piskopos ve Aziz Martin of Tours,[19] Galya manastırlarını kurdu. İki bin müridi gömülmesinde hazır bulundu. Onun belagatli tarihçisi, daha elverişli iklim koşullarında da olsa, benzeri erdemleri toplamış bir eşinin Thebais çöllerinin yetiştirdiği gibi olamayacağını sanmaktadır. Keşişlik de Hristiyan-

16. Jerom, manastır yaşamının Roma'ya ve İtalya'ya girdiği dönemi anlatırken buna da değiniyor (c. I, s. 119, 120, 199).

17. Bkz. Jerom, *Life of Hilarion*, c. I, s. 241, 242. Aynı yazar, Paul'un, Hilarion'un ve Malchus'un tarihlerini yetkinlikle yazmıştır. Ne yazık ki bu hoş eserler, ne gerçeğe ne de akla uygundurlar.

18. İlk inzivaya çekilişi, Neo-Caesarea yakınında bir köye oldu. Manastır yaşamının on ila on iki yılı süresince uzun ve çok sayıda engeli yenmekle uğraştı. Kimi eleştirilerde onun tarikat kurallarının özgünlüğü tartışılmıştır. Mevcut kanıtlar tartışılmaz durumdadır ve gerçek ya da yapmacık bir dinsel coşkuyu yansıtmaktadırlar. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. IX, s. 636-644; Helyot, *Hist. des Ordres Monastiques*, c. I, s. 175-181.

19. Yaşamı ve üç diyaloğu için Sulpicius Severus'a bakınız. Severus (*Dialog.*, I, XVI), Roma kitapçılarının, bu yapıtları satmak üzere kolayca alıcı buldukları için sevindiklerini söylemektedir.

lık gibi hızlı ve yaygın biçimde genişledi. İmparatorluğun tüm eyaletleri ve sonunda tüm kentler, sayısı durmadan artan keşişlerle doldu. Münzeviler, Lerins ile Lipari arasındaki Toskana denizinin ıssız adalarını, bilinçli olarak sürgün yerleri seçtiler. İmparatorluğun başka eyaletlerine göre burasının karayla ve denizle ulaşım ve iletişimi kolay ve sürekliydi. Hilarion'un yaşam örneği o kadar bir kolaylık kanıtıydı ki buna bakarak Filistinli bir hermit (çölde hücre yaşamı sürdüren keşiş) Mısır'ı geçebilir, Sicilya'ya gemiyle gidebilir, Epirus'a kaçabilir ve Kıbrıs Adası'na yerleşebilirdi.[20] Latin Hristiyanlar Roma'nın dinsel kurumlarını benimsediler. Kudüs'e gelen hacılar, en uzak yerdeki memleketlerine döndüklerinde oradaki manastır yaşamına öykündüler. Antony'nin müritleri, tropikayı aşarak tüm Etiyopya'ya yayıldılar.[21] Flintshire'daki Banchor Manastırı'nda iki bin keşiş bulunuyordu.[22] Bu manastır İrlanda'nın barbarlarına birçok misyoner gönderdi.[23] İrlanda keşişlerince Hebrides yarımadalarının birinde yerleşme yeri olan Iona, kuzey bölgelerinde biraz bilim ışığı yanında büyük ölçüde boş inanç da yaymış oldu.[24]

Toplumsal yaşamdan sürülen bu münzeviler, kendi karanlık ve kuruntulu iç dünyalarının tepilerine kapılmışlardı. Bu işe dayanma güçleri, her yaş ve her katmandan kadın erkek çok

20. Hilarion, Pachynus burnuna gitmek üzere gemiye binince yol ücreti olarak bir dua kitabı verdi. Mısır'ı geçmiş olan Galyalı keşiş Posthumian, İskenderiye'den Marsilya'ya kalkan bir ticaret gemisine bindi, yolculuğu otuz gün sürdü (Sulp. Sever., *Dialog.*, I, 1).

21. Bkz. Jerom, c. I, s. 126; Assemanni, *Bibliot. Orient.*, c. IV, s. 92, 857-919; Geddes, *Church History of Aethiopia*, s. 29, 30, 31. Etiyopya keşişleri, bugün de ilk kuruluşu olduğu gibi ve titizlikle sürdürmektedirler.

22. Camden, *Britannia*, c. I, s. 666, 667.

23. Başpiskopos Usher, *Britannicarum Ecclesiarum Antiquitates* adlı kitabında o karışık ve karanlık zamanlardan elde edebilecek tüm bilgileri aktardı.

24. Küçük olmakla birlikte toprağı verimli olan ve Hy ya da Columbkill de denilen Iona iki mil uzunluğunda, yaklaşık bir mil genişliğindedir. Manastır, kitaplığı ve kral mezarlarıyla tanınmıştır: 1) Aziz Columba manastırı, M.S. 566'da kurulmuştur. Başpapazı, Caledonia piskoposları üzerinde olağanüstü bir yargılama yetkisini kullanıyordu; 2) içerisinde Livy'nin tam bir eserinin bulunacağı umulmuş olan klasik bir kitaplık ve 3) kutsal toprak diye orada yatan İskoçyalı, İrlandalı ya da Norveçli altmış kralın mezarları. Bkz. Usher, s. 311, 360-370 ve Buchanan, *Rer. Scot.*, I, II, s. 15, (ed.) Ruddiman.

sayıda insanın verdiği örnekle destekleniyordu. Bir manastıra giren keşiş adayı, çetin ama sonsuz mutluluğa götüren gerçek yolun o olduğuna inanıyordu.[25] Bu inançlar, karaktere ve duruma göre az ya da çok etkili oluyordu. Kuşkusuz, akıl bu etkiyi reddediyor, tutkularsa bunu bağnazlık haline sokuyordu. Bağnazlığın egemenliği yumuşak yaradılışlar, özellikle kadınların ve çocukların benliği üzerinde kolayca yerleşiyordu. Mutsuzluk veren olaylar, gizli vicdan acıları inzivaya çekilme nedeni oluyor ve bu gibilerin verdikleri kararlar yine de çıkar ve övünme nedeni olarak ileri sürülebiliyordu. Esenlik yolunda yürümek için dünyadan elini ayağını çekmiş olan yalın ve sofu keşişler Hristiyanların dinsel yaşamını yönetmekle, hücresinden çıkacak hermit de, bir başpiskoposluk sarayına alçak gönüllülükle yerleşmekle görevlendirileceklerini biliyorlardı. Mısır, Galya ve Doğu manastırları durmadan, bol sayıda aziz ve piskopos yetiştiriyorlardı. Tutku, kısa süre sonra, zenginliğe ve saygınlığa götüren yolu buldu.[26] Manastır düzeninin kendilerine ün sağladığı ve halkın en sevdiği keşişler, yoldaşlarının sayısını artırmak için canla başla çalışıyorlardı.[27] Soylulukları ve zenginlikleriyle tanınmış yurttaşlarla samimi ilişkiler kuruyorlar, manastır mesleğinin huzuruna ya da saygınlığına kazandırmak için onlara her tüflü düzeni ve çekiciliği uyguluyorlardı. Baba, biricik oğlunun evden götürüldüğünü görüyordu. Yeni yetişen aile kızı, gururu okşandığı için doğa yasalarını çiğnemeye sürükleniyordu. Hanımefendi, imgesel bir yetkinliğe erişmek için, aile yaşamının

25. Chrysostom, Benediktinlerin birinci cildinde manastır yaşamının övgüsüne ve savunmasına üç kitap ayırdı. Yahudilerin yasa sandığı yalnızca seçilmişlerin (keşişlerin) kurtulacaklarına inanmak için -ona göre- yeterli bir kanıttı (1, I, s. 55, 56). Daha sonra da biraz daha insancıl olmakta (1, III, s. 83, 84), güneş, ay ve yıldızlar gibi çeşitli şan derecelerini kabul etmektedir. Bir kralın keşişle karşılaştırmasında, neden bilmem, kral, daha parlak şekilde ödüllendirilecek, daha ağır olarak cezalandırılacaktır.

26. Bkz. Thomassin, *Discipline de l'Eglise*, c. 1, s. 1426-1469 ve Mabillon, *Oeuvres Posthumes*, c. II, s. 115-158. Keşişler yavaş yavaş kilise hiyerarşisine kabul edildiler.

27. Dr. Middleton (c. I, s. 110), manastır yaşamının en coşkulu savunucularından biri olan Chrysostom'un davranışını ve yazdıklarını şiddetle eleştiriyor.

erdemlerini ve görevlerini bırakıyordu.[28] Jerom'un inandırıcı dili ve Tanrı'nın kayınvalidesi[29] sanıyla, kızı Eustochium'un bekâretini Tanrı'ya vakfetti. Öğütleriyle ve tinsel yol göstericisinin yönlendirmesiyle Paula, Roma'yı ve henüz küçük yaştaki oğlunu bırakarak Bethlem köyüne çekildi, bir hastane ile dört manastır kurdu, çilesi ve sadakalarıyla, Katolik Kilisesi'nde büyük ün kazandı. Bu gibi örnekler, yüzyılın onuru olarak kutlanıyordu.[30] Şu da var ki manastırlar bir sürü değersiz kimselerle dolmuştu. Bunlar, ellerini ayaklarını dış dünyadan çekerken yaşamlarında yokluğunu çektikleri birçok şeye manastırın duvarları içerisinde kavuşabiliyorlardı. Köylüler, köleler ve zanaatkârlar, halkın gösterdiği ilgi ve saygıyla ve disiplindeki gizli gevşemelerle dingin ve saygın hale gelen bir mesleğe geçebilmek için değersiz ve çok yorucu işlerini bırakmaya can atıyorlardı.[31] Vergilerin ağırlığı altında ezilen Roma uyrukları devlet yönetiminden kaçıyorlar, bir kısım gençler de, manastır yaşamının kimi güçlüklerini askerlik hizmetinin tehlikelerine yeğ tutuyorlardı. Her sınıftan ürkek taşralılar barbarlardan korkuyor, manastırlarda sığınak ve yiyecek içecek buluyorlardı. Lejyonlar bu dinsel yuvalarda gömülüyor, kimi bireylerin alınyazısını yumuşatan bu nedenler yavaş yavaş imparatorluğun gücünü ve kaynaklarını kurutuyordu.[32]

28. Bu kadın müritlerdeki din bağlılığının övgüsü Aziz Jerom'un eserlerinin büyük bir kısmında ve *Epitaph of Paula*'da (c. 1, s. 169-192) önemli yer tutmaktadır. Başlangıç cümlesi biraz abartılmıştır: "Vücudumun tüm organları dile gelseydi, hepsi konuşabilseydi, bana mümkün olmayacaktı ki," vd.

29. "Socrus Dei esse coepisti." (Jerom, c. I, s. 140, ad Eustochium.). Rufinus (*Hieronym. Op.*, c. IV, s. 223 içinde), bu yakıştırmaya haklı olarak fena halde öfkelendiğinden, hangi putperest ozanın böyle bir söz söylediğini hasmına soruyor.

30. "Nunc autem veniunt plerumque ad hanc professionem servitutis Dei, et ex conditione servili, vel etiam liberati, vel propter hoc a Dominis liberati sive liberandi; et ex vita rusticana et ex opificum exercitatione, et plebeio labore." (Augustin, *de Oper. Monach.*, b. 22, [içinde] Thomassin, *Discipline de l'Eglise*, c. III, s. 1094). Arsenius'u kınayan Mısırlı, keşiş yaşamının çobanınkinden iyi olduğunu söylüyor. Bkz. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. XIV, s. 679.

31. Kendi mezhebinden küçük bir manastırda oturan bir Dominiken keşişi, hemen farkına vardı ki gece duası için çanları çaldıkları halde manastırdakiler bu dua için kalkmıyorlardı (*Voyages du P. Labat*, I, s. 10).

32. Bkz. Lucas Holstenius'un *Codex Regularum*'a yazdığı son derece sağduyulu giriş yazı-

Eskilerin manastır mesleği, isteğe bağlı bir dinsel bağlılık davranışıydı.[33] Tanrı'yı terk eden kararsız bağnaz onun sonsuz öcüne uğrayacaktı. Halbuki manastırın kapıları tövbe için sonuna dek açıktı ve dinsel terörlere karşı vicdanı güçlendiren keşişler onu yeniden insanlığına ve vatandaşlığına kavuşturuyorlardı. İsa'nın karıları bile bir ölümlü kocanın kollarından namusa aykırı düşmeksizin geçiyorlardı.[34] Kimi kötü örnekler ve batıl inançların artması, bu işleri dizginlemek gerekliliğini ortaya koydu. Yeterli bir sınama döneminden sonra, açık ve kesin istekli adayın bağlılığına inanıldı. Devlet ve kilise yasaları bu geri dönülmez bağlantıyı onayladılar. Başladıktan sonra manastırdan kaçanlar ağır suçlu olarak kovuşturuldu, yakalandı ve yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldılar. Bu yaşama girenlerin serbest davranma iradelerini ellerinden alan sivil otorite de işe karışınca bu aşağılık köle yaşamının tek övüncü de ortadan kalkmış oldu.[35] Keşişin davranışları, sözleri, düşünceleri bile sert ve esneksiz bir kurala ya da bir üstün keyfine bağlı kaldı.[36] En küçük kusur hapisle,

sı. İmparatorlar, kamusal ve bireysel ödevlerin zorunluluğunu değerlendirmeye çalıştılar ama bu zayıf engellemeler, bağnazlığın yarattığı sele dayanamayarak yıkıldı. Justinianus da keşişleri, umduklarından çok kayırdı (Thomassin, c. 1, s. 1782-1799; Bingham, 1, VII. b. 3, s. 253).

33. Dört inançlı gezgin, manastırsal kuruluşları, özellikle Mısır'ınkileri 400 yılına doğru betimlediler: Rufinus, (*Vit. Patrum,* 1, II, III, s. 424-536); Posthumian (Sulp. Sever. Dialog., I); Palladius (*Hist. Lausiac*., [içinde] *Vit. Patrum*., s. 709-863) ve Cassian (bkz. c. VII, *Bibliothec. Max. Patrum*, enstitü kitaplarının ilk dört tanesi ve yirmi dört konferansı).

34. Malchus örneği (Jerom, c. 1, s. 256) ve Cassian ile arkadaşının (*Collation*., XXIV, 1) deseni onların özgürlüğünün tartışılmaz kanıtlarıdır, ki Erasmus, Aziz Jerom'un *Life of St. Jerom*'da yetkinlikle betimlemiştir. Bkz. Chardon, *Hist. des Sacremens*, c. VI, s. 279-300.

35. Bkz. Justinianus'un yasaları (*Novell.*, CXXIII, No 42) ve Louis the Pious (*Historians of France*, c. VI, s. 427 içinde) ve Denisart'ta (*Decisions*..., c. IV, s. 855 vd.) Fransa'nın şimdiki hukuku.

36. Dokuzuncu yüzyılın başlarında keşişlerin reformcusu olan Benedict Anianinus tarafından derlenmiş eski *Codex Regularum* on yedinci yüzyılda Lucas Holstenius tarafından yayımlanmıştır. Bu kodeks, kadın ve erkek toplulukları için otuz değişik kural kapsar. Yedisi Mısır'da, biri Doğu'da, biri Kapadokya'da, biri İtalya'da, biri Afrika'da, dördü İspanya'da, sekizi Galya ya da Fransa'da, biri de İngiltere'de düzenlenmiştir.

aşağılamalarla, aç bırakılmakla ya da kırbaçla cezalandırılıyordu. En önemsiz bir söz dinlememe, mırıldanma ya da savsama, ağır günah sayılıyordu.[37] Mısır keşişlerinin başlıca erdemi, başpapazlarının buyruğu saçma sapan olsa ve de suç oluştursa bile ona körü körüne uymaktan ibaretti. Çok zaman sabırları en saçma buyruklarla denenirdi. Onlara çok büyük taşlar taşıtılırdı, toprağa bir sopa dikilir, üç yıl süreyle sulatılır ve sonunda kök tutmuş olması gerekirdi; yanan ateş üzerinden yürütülür ya da çocuklarını derin bir kanala at maya zorlanırlardı. Çok sayıda aziz ya da çılgın bu gülünç boyun eğmelerle ölümsüzleşmişlerdir.[38] Söz dinleme ve sofuluk tüm akli ve yüce ruhlu niteliklerin kaynağı olan ruh özgürlüğünü yok ediyordu. Böylece keşiş, kilise zorbasının inancına ve tutkularına dinsel inançla kendini kaptırarak bir kölenin tüm kusurlarını da edinmiş oluyordu. Doğu kilisesinin dinginliği, akıl ve insanlıktan yoksun bir sürü bağnazca sürekli olarak bozuldu. İmparatorluk lejyonları, bu din adamlarından korktukları kadar en yırtıcı barbarların bile saldırısından korkmadıklarını açıkça dile getiriyorlardı.[39]

Batıl inançlar, keşişler için birtakım garip giysiler icat etti.[40] Asıl acayiplik, zamanın değişmesiyle gülünç hale gelmiş bir modele bağlanmalarından ileri gelmekteydi. Benediktin tarikatının

37. Batı'da çok uyulmuş bulunan Columbanus kuralı, en hafif kusurlar için yüz disiplin sopasını gerektirir (*Cod. Reg.*, kısım II, s. 174). Charlemagne'ın saltanatından önce başpapazlar, keşişlerini sakat bırakabiliyor ve gözlerini oydurabiliyorlardı. Bu barbarca ceza, o zamandan beri icat ettikleri vade in pace denilen gömüt ve yer altı cezasından daha hafif sayılabilirdi. Bkz. bilgin Mabillon'un (*Oeuvres Posthumes*, c. II, s. 321-336) çok yetkin araştırması. Bu konuda insanlık dehasıyla hareket ettiği görülüyor. Bu çabası yüzünden Vendeme'nin (s. 361 - 399) aziz gözyaşını savunması bağışlanabilir.

38. Sulp. Sever., *Dialog.*, I, 12, 13, s. 532 vd.; Cassian, *Institut.*, 1, IV, b. 26, 27. "Praecipua ibi virtus et prima est obedientia." Verba Seniorum'lar arasında (*Vit. Patrum,* 1, V, s. 617 içinde), on dördüncü söylev söz dinlemeyi işliyor. Manastırlarda yararlanılması için yayımlayan Cizvit Rosweyde, iki endekste dağınık halde bulunan tüm pasajları topladı.

39. Dr. Jortin (*Remarks on Ecclesiastical History*, c. IV, s. 161), Chrysostom'un sürgünlüğü sırasında Kapadokya keşişlerinin gösterdikleri değerliliği anlatıyor.

40. Cassian, Mısır keşişlerinin giysileri konusunda çok ayrıntılı bilgi vermiş (*Institut.*, 1, I), Sozomen de (1, III, b. 14) bunlarda istiareli bir anlam ve gizemli erdemler bulmuştur.

kurucusu, giyim kuşam konusunda her türlü yeğ tutulmayı ve gösterişi reddetmektedir. Ayrıca müritlerini, içerisinde yaşadıkları ülkenin yalın ve kaba giysilerini benimsemeye özendirmektedir.[41] Eskilerin manastır giysileri iklimlere ve yaşayış biçimlerine göre değişiklikler göstermekteydi. Hiç ayırt etmeden Mısır köylülerinin koyun derisinden Yunan filozoflarının harmanilerine varıncaya dek her tür giysiyi kullanıyorlardı. Keşişlerin çamaşırları Mısır ürünlerindendi. Batı'da bu yabancı ve pahalı savurganlığa yanaşmıyorlardı.[42] Genel yöntemleri, saçlarını makasla ya da usturayla tıraş etmek ve din dışı nesneleri görmekten korunmak için başlarına kukuleta geçirmekti. Çok soğuk havaların dışında yalınayak ve çıplak bacakla yürüyorlar, ağır adımlarında ellerindeki bastondan yararlanıyorlardı. Gerçek bir münzevinin görünüşü ürküntü ve tiksinti vericiydi. İnsan için sıkıntılı ve kötü gelen duyular Tanrı'ya hoş görünmek amacıyla yapılıyordu. Tabenne kuralı yıkanmayı ya da yağ sürünmeyi yasaklıyordu.[43] Çile çıkarmakta olan keşişler tahta, hasır ya da kaba bir örtünün üzerinde yatıyorlar, hurma yapraklarından oluşmuş bir demeti, gündüzün minder, geceleyin de yastık olarak kullanıyorlardı. İlkel hücreleri, sağlam olmayan nesnelerden yapılmış küçük kulübelerdi. Bunlar, düzenli yolların yanlarına diziliyor ve içerisinde kilisesi, hastanesi, belki kütüphanesi, bahçesi, çeşmesi ya da temiz su sarnıcı bulunan bir köyü oluşturuyordu. Otuz kırk keşiş, özel kuralı bulunan bir disiplin altında toplu bir halde yaşayan bir aile oluşturuyor ve Mısır'daki büyük manastırlar otuz kırk aileyi kapsıyordu.

Manastır dilinde keyif ve eğlenceyle ağır suç eşanlamdaki kavramlardı. Deneyim kısa zamanda keşişlere gösterdi ki temiz

41. Regul. Benedict., No. 55, (içinde) *Cod. Regul.*, kısım II, s. 51.
42. Bkz. Usez Piskoposu Ferreolus kuralı (No. 31, [içinde] *Cod. Regul.*, kısım II, s. 136) ve Seville Piskoposu Isidore'nin kuralı (No. 13, [içinde] *Cod. Regul.*, kısım II, s. 214).
43. Eller ve ayaklar için biraz hoşgörü tanınıyordu. "Totum autem corpus nemo unguet nisi causa infirmitatis, nec lavabitur aqua nudo corpore, nisi languor perspicuus sit," (*Regul. Pachom*, XCII, kısım I, s. 78).

olmayan istekleri söndürmek ve bedensel arzuları kırmak ancak sürekli perhizler ve olağan kanaatkârlıkla olasıdır.[44] Kendilerine uyguladıkları inziva önlemi ne sürekli ne de tekdüzeydi. Ne var ki Pentecost şenlikleri büyük perhizin yoksunluklarını ödünleyebiliyordu. Yeni manastırların aşırı gayretçiliği yavaş yavaş gevşedi. Galyalıların oburca iştahları Mısırlıların sabırlı ılımlılıklarına öykünemedi.[45] Antony'nin ve Pachomius'un müritleri günlük yiyecek olarak[46] on iki ons ağırlığındaki ekmek ya da peksimetle[47] yetiniyorlar, bunu da biri öğleden sonra, öbürü de akşam olmak üzere iki öğünde yiyorlardı. Yemekhane için hazırlanmış haşlama sebzelere el sürmemek bir görevdi. Ne var ki başpapazın hoşgörüsüyle onlara kimi zaman peynir, süt, meyve, salata ve Nil balıklarının kurutulmuşu bile verilebiliyordu.[48] Bunlara yavaş yavaş ve bol ölçüde deniz ve ırmak balığı da eklendi. Et ise yalnız hastalara ve yolculara tanınıyordu. Avrupa'daki daha az sıkı manastırlar bu yiyeceği benimseyince oldukça olağanüstü bir ayrım düzenlediler. Yaban ve evcil kuşların eti dört ayaklı hayvanların etlerine oranla dince daha kabul edilebilir olarak nitelendirildi. İlk keşişler suyu ancak içmek için bulundururlardı.

---

44. Aziz Jerom, anlamlı olmakla birlikte ihtiyatsız terimlerle perhizin övgüsünü yapmaktadır: "Non quod Deus universitatis Creator et Dominus, intestinorum nostrorum rugitu, et inanitate ventris, pulmonisque ardore delectetur, sed quod aliter pudicitia tuta esse non possit." (*Op.*, c. I, s. 32, ad Eustochium).

45. "Edacitas in Graecis gula est, in Gallis natura." (*Dialog.*, 1, b. 4. s. 521). Cassian, Galya'daki perhizi tam olarak gözlemlemenin olanaksız olduğunu itiraf ediyor ve buna neden olarak şöyle diyor: "Aerum temperies, and the qualitas nostrae fragilitatis." (*Institut.*, IV, 11). Columbanus kuralı İrlanda gibi yoksul bir ülkede yemek ve yaşayıştaki sadelik bakımından Mısır'dan farklı durum olmadığından, daha sert uygulanmaktaydı. Isidore kuralı daha yumuşaktı: Bu kuralda bayram günlerinde et yenilmesine izin verilmektedir.

46. Yalnız su içen ve başka besleyici içecek kullanmayan kimseler hiç değilse yirmi dört ons ağırlığında ekmek yemelidirler (Howard, *State of Prisons*, s. 40).

47. Bkz. Cassian, *Collat.*, 1, II, 19-21. Altı ons ağırlığındaki ekmeğe Paximacia adı verilmişti (Rosweyde, *Onomasticon*, s. 1045). Pachomius, kendi keşişlerinin yiyecek paylarını artırdı. Ne var ki onunla orantılı olarak da çalıştırıyordu (Pallad., [içinde] *Hist. Lausiac.*, b. 38, 39; [içinde] *Vit. Patrum*, 1, VIII, s. 736, 737).

48. Bkz. Cassian'ın (*Collation*, VIII, 1) Mısır Başpapazı Serenus'un davetlisi olarak bulunduğu yemek.

Benediktinlerin kurucusu zamanın ılımsızlığına çatıyor ve her softaya günlük olarak yarım litrelik şarap hakkı tanıyordu.[49] İtalya bağları bu önemsiz içeceği kolayca sağlayabilirdi. Çok sayıda Benediktin Alpleri, Ren'i ya da Baltık Denizi'ni geçerek oralarda şarap yerine elma şarabı ya da sert bira buldular.

İncil'den esinlenerek yoksulluk erdemini arayan aday, bir topluluğa girerken, tüm bireysel ya da takma mal mülk varlık düşüncesinden ve anısından vazgeçiyordu.[50] Müritler, kendi çalışmalarıyla elde ettikleri ürünlerle geçiniyorlardı. Çalışma, çile, beden eğitimi ve geçimini sağlamanın en kutsal aracı olarak onlara salık verilmişti.[51] Keşişler, ormanlarda açtıkları ve bataklıklarda kurutarak kazandıkları toprakları özenle ekiyorlardı. Hiç yüksünmeden uşakların ve kölelerin yapacağı en bayağı işleri görüyorlardı. Büyük manastırların dış duvarlarıyla çevrili alanında giysilerinin, kullanacakları araç ve gereçlerin ve hücreleri için gerekli nesnelerin yapımıyla ilgili tüm zanaatların yer aldığı görülüyordu. Manastırlar üzerine yapılan incelemeler, boş inancın karanlıklarını koyulaştırmaya olduğu kadar aydınlatmaya da yardımcı olmuştur. Kimi münzevi bilginlerin çabası ve merakı kilise içi ve kilise dışı bilimleri işlediler. Sonraki kuşaklar Yunan ve Latin edebiyatı anıtlarının saklanabilmiş olmasını onlara borçludurlar ve bunu açıkça dile getirmelidirler.[52] Ne var ki keşişlerin büyük sayıdakile-

49. Bkz. Aziz Benedict'in kuralları, No. 39, 40 (*Cod. Reg.*, kısım II, s. 41, 42 içinde). "Licet legamus vinum omnino monachorum non esse, sed quia nostris temporibus id monachis persuaderi non potest." Onlara, belki Arbuthnot levhalarının yardımıyla değerlendirilmiş bir Roma ölçüsü olan hemina'yı esas alıyor.

50. Benim kitabım, benim paltom, benim ayakkabılarım vb. ifadeler (Cassian, *Institut.*, 1, IV, b. 13), Batı keşişlerine (*Cod. Regul.*, kısım II, s. 174, 235, 288) kesinlikle yasaklanmıştı. Columbanus disiplini bu gibilere altı sopa cezası veriyordu. Yeni zaman manastırlarının yöntemleriyle alay eden *Ordres Monastiques*'in yazarı, eskilerin daha az gülünç olduklarını bilmez görünmektedir.

51. Kilise biliminin iki büyük ustası olan P. Thomassin (*Discipline de l'Eglise*, c. III, s. 1090-1139) ve P. Mabillon (*Etudes Monastiques*, c. I, s. 116-155) keşişlerin çalışmalarını ve yaptıkları işleri çok esaslı olarak incelemişlerdir. Birincisi bu çalışmaları değerli bulmakta, öbürüyse görevleri gereği çalışmalar olarak görmektedir.

52. Mabillon (*Etudes Monastiques*, c. I, s. 47, 55) Doğu'da ve Batı'daki seleflerinin edebî

ri, özellikle Mısırdakiler, tahta pabuçlar ve hurma yapraklarından sepet ve hasır yapıyorlardı. Kendi gereksinimlerinden artığını, keşiş topluluğunun gereksinimleri için satıyorlardı. Tabenne'nin ve Thebais'teki öbür manastırların gemileri Nil yoluyla İskenderiye'ye kadar geliyorlardı. Hristiyan pazarında işçilerin aziz oluşu, ürünün öz değerini yükseltebiliyordu.

Şu da var ki ellerin çalışması kısa sürede yararsız oldu. Yasaların zararlı hoşgörüsü, keşiş adayına yalnız, yaşamını kendileriyle geçirmesi gereken azizlere tüm servetini vermekle kalmayıp, manastıra girdikten sonra da vasiyet ya da kalıt olarak alacağı varlıkları da kazanmasına izin veriyordu.[53] Melania, üç yüz libre ağırlığındaki gümüş sofra takımını sattı, Azize Paula da gözde keşişlerinin gönlünü hoş etmek için çok büyük bir borç altına girdi.[54] Manastırların zenginliği yavaş yavaş arttı. Kuruluşlarının birinci yüzyılında, putperest Zosimus'un iyi niyetli olmayan görüşüne göre, Hristiyan keşişler, yoksullara yardım bahanesiyle çok büyük sayıda zengin aileyi yoksulluğun içerisine düşürdüler.[55] İlk zamanlardaki aşk ve şevklerini yitirmedikleri sürece, özenlerine bırakılmış yardımcıların içtenlikli ve aklı başında paylaştırıcıları olarak göründüler. Ne var ki refahları arttıkça disiplinlerinde

çalışmalarının yararını göstermek üzere birçok ilginç olayı toplamıştır. Mısır'daki eski manastırlardaki kitaplardan çok güzel kopyalar çıkarılıyordu (Cassian, *Institut.*, 1, IV, b. 12.). Aziz Martin'in müritleri de bu tür çalışmalarda bulunuyorlardı (Sulp. Sever., [içinde] *Vit. Martin.*, b. 7, s. 473). Cassiodorus, keşişlerin öğrenmesine, incelemesine büyük bir davranış genişliği tanıdı. Kalemlerini Homeros ve Vergilius yolunda kullanmak üzere kimi zaman Augustin'in ve Chrysostom'un izinden ayrıldıkları için onlara gücenmemeliyiz.

53. Thomassin (*Discipline de l'Eglise*, c. III, s. 118, 145, 146, 171-179) medeni hukukla kilise yasalarındaki evrimleri inceledi. Çağımız Fransa'sı kendi kendilerini mahkûm etmiş bulunan keşişlerin medeni hukuk açısından ölmüş sayılacaklarını kabul etmiş ve haklı olarak, mirasçı olmak hakkından onları yoksun bırakmıştır.

54. Bkz. Jerom, c. I, s. 176, 183. Keşiş Pambo, kiliseye verdiklerinin değerlendirilmesini arzulayan Melania'ya şöyle yanıt vermişti: "Onu bana mı yoksa Tanrı'ya mı sunuyorsunuz? Eğer Tanrı'ya ise, terazisinde tüm evreni tartan ona, sizin verdiğiniz gümüşün değeri neyi ifade edebilir ki?" (Pallad., *Hist. Lausiac.*, b. 10; [içinde] *Vit. Patrum*, 1, VIII, s. 715).

55. Zosim., 1, V, s. 325. Benediktinlerin zenginliği Doğu'dakilerden daha fazlaydı.

gevşeme oldu. Varlıklılaşma kendini beğenmeyi getirdi, o da gösteriş ve şatafatı doğurdu. Dinsel saygının sağlanması uğrunda görkemlilik hoş karşılanabilir ve durmadan ilerleyen bir topluma ayrılmış yapıların gösterişli olması usa yakın gelebilir. Ne var ki kilise, ilk zamanlardan beri keşişlerin bozulması üzerine dikkati çekmişti.[56] Keşişler kuruluş amaçlarını unutarak, vazgeçtikleri dünya zevklerine kendilerini kaptırmışlardı ve kurucularının ağırbaşlı erdemleriyle elde edilmiş servetleri, utanç verici davranışlarla kötüye kullanıyorlardı.[57] Filozofun gözü, hiç şaşırmadan ve hiddetlenmeden üzücü ve tehlikeli erdemlerin insanlığın olağan kusurlarına nasıl dönüştüğünü görecektir.

Eski keşişlerin yaşamı, zamanı dolduran ve ussal olarak tüm yetileri hareketlendiren etkin ve toplumsal uğraşlarla kesintiye uğramaksızın yalnızlık ve çile ortamı içerisinde geçiyordu. Bir keşiş, yanında yoldaşlarından biri olmadan manastırdan dışarı çıkmıyordu. Böylece birbirlerinin gizli gözleyicisi olabiliyorlar ve dönüşlerinde, dış dünyada gördüklerini ve duyduklarını unutmak ya da bu konuda ağızlarını açmamak zorunda bulunuyorlardı. Geleneksel inancı olan her yabancı, manastırlarda konukseverlik bulabilirdi. Ancak bunlar ayrı bir dairede kalabilirlerdi ve böylece, keşişler, dünya işleri üzerine konuşma olanağı bulamazlardı. Manastıra kapanmış köle, dostlarının ve ailesinin ziyaretini, kıdemli keşişlerin de hazır bulunması koşuluyla kabul edebilirdi. Sevecen bir rahibenin ya da yaşlı bir rahibin eleştiri niteliğinde de

56. Altıncı genel konsil (*Quinisext in Trullo*, Canon XLVII, [içinde] Beveridge, c. 1, s. 213), kadınlara erkek manastırında ve erkeklere de kadınlar manastırında gece geçirmeyi yasaklamaktadır. Yedinci genel konsil (ikinci Nicaea [İznik] Konsili; Canon XX, [içinde] Beveridge, c. 1. s. 325) ise karma manastırların kurulması yasaklanmıştır. Fakat Balsamon'dan yasağın etkili olmadığı anlaşılıyor. Rahip ve keşişlerin çarpık zevkleri için bkz. Thomassin, c. III, s. 1334 - 1368.

57. Benediktin tarikatından bir manastır başpapazının içtenlikli itirafını bir yerde okumuş ya da duymuştum: "Yoksulluk isteğim bana yüz bin kron (crown) gelir sağladı; söz dinleme isteğim beni bir hükümdar mertebesine yükseltti." Namus ve iffetinin ona neye mal olduğunu bilemiyorum.

olsa söylediği bir söz ya da bir bakışı kıvanç verici sayılıyordu.[58] Bir rastlantı sonucu aynı cezaevinde toplanmış gibi, sofular da birbirleriyle herhangi bir ilişki olan kimseler değildi. Bu yalnız insanların birbirine aktaracağı çok az düşünce ve duygu vardı. Birbirlerine yapacakları ziyaretlerin saat ve süresini baş keşiş özel bir izinle saptıyordu. Sessiz yemeklerine, yüzlerini göstermeyecek biçimde sivri başlıklarla geliyorlardı.[59] İnceleme, yalnızlık yaşamının başvuracağı kaynaktır. Ne var ki manastırları dolduran köylüler ve el işçileri, bilimsel ve dizinsel incelemeler için herhangi bir ön bilgiye ve eğitime sahip değillerdi. Ancak elleriyle çalışabilirlerdi. Ama kendini beğenme kısa zamanda onlarda şu kanıyı yerleştirdi ki el emeğiyle çalışma iç âleminin erdemlerini ve ruhsal yetkinliği yozlaştırmakta, ustalık ise kişisel çıkarla kışkırtılmadığı zaman çok büyük bir uğraşı gerektirmemektedir.

İnançlarının ve dinsel tutkunluklarının aşamasına göre keşişler, gündüzün hücrelerinde zamanı sözlü ya da tinsel dualarla geçiriyorlardı. Akşamleyin bir araya geliyorlar ve geceleyin manastırın toplu dinsel törenini yerine getirmek üzere kalkıyorlardı. Mısır'da pek seyrek olan bulutlanma dışında saat, yıldızların durumuna göre belirleniyor, bir çeşit borazan ya da köylü haberleşme aracı, yirmi dört saatte iki kez çölün engin suskunluğunu bozuyor,[60] mutsuzların son sığınakları olan uyku zamanını onlara bildiriyordu. Eğlencesiz ve işsiz boş saatler çok ağır geçiyordu, varlığından usanmış keşiş günde yirmi kez güneşin yavaş devinimden yakınıyordu.[61] Bu can sıkıcı durumda kuruntu ve batıl

58. Mısırlı keşiş Pior, kız kardeşinin ziyaretini kabul etmişti. Onunla kaldığı sürece gözlerini kapalı tutmuştu. Bkz. *Vit. Patrum*, 1, III, s. 504. Bu türden daha birçok başka örnekler de verilebilir.

59. Pachomius kurallarının 7, 8, 29, 30, 31, 34, 57, 60, 86 ve 95'inci maddeleri en sert biçimde suskunluğu ve nefis kırılmasını zorunlu kılmaktadır.

60. Cassian, *Institutions*'ın üçüncü ve dördüncü kitaplarında keşişlerin gündüz ve gece yaptıkları duaları uzun uzun anlatmakta ve Tabenne'deki manastırlarda bir meleğin öğrettiği dinsel tören (ibadet) biçimine ağırlık vermektedir.

61. Cassian kişisel deneyimine dayanarak, bir keşişin, yalnızlığının sıkıntısı içinde uğradığı beden ve ruh *acedia*'sını ya da uyuşukluğunu betimlemektedir. "Saepiusque eg-

inanç, kurbanlarının yakasını bırakmıyordu.[62] Manastır yaşamı içerisinde aradıkları dinlenme, sonradan kendini gösteren pişmanlıklar, korkular, adam öldürme istekleriyle sarsıntıya uğramaktaydı. Doğal kökenli her içtepiyi bağışlanmaz bir suç olarak düşündüklerinden her an, sonsuz bir uçuruma düşmeye hazır olduklarına inanıyorlardı. Hastalıklarının ya da umutsuzluklarının neden olduğu ağır ve sıkıntılı bunalımlar ölümle, kimi zaman da akıl hastalıklarıyla son buluyordu. Altıncı yüzyılda, aklını yitiren sofular için bir hastane kurulmuştu.[63] Kendinden geçerek coşkunluk içerisine düşmeden önce, onlara dadanan görüntüler kerametler ve mucizeler tarihine bol malzeme sağlamış oldu. Onların inancına göre pek çok sayıda görünmez düşmanlar ve şeytanlar, durmadan çevrelerinde uçuşuyordu ve her an biçim değiştirebilen bu kötülük yaratıkları bu sofuları korkutma, erdemlerini bozma fırsatını yakalamaya çalışıyorlardı. Bağnazlığın neden olduğu kuruntu akıllarını ve imgeleme yetilerini etkiliyordu. İstemediği halde gece dualarını okuyarak uyuyan keşiş, düşünde gördüğü korkunç ve çekici imgeleri uyanıkken görmüş gibi bir sanıya kapılıyordu.[64]

İki tür keşiş bulunmaktaydı: Toplu halde, aynı kural ve disiplin altında yaşayanlar ki bunlara *Coenobite* deniliyordu. Yalnız yaşayarak, toplum dışı ve bağımsız bağnazlıklarının iç tepilerini

---

reditur et ingreditur cellam, et Solem velut ad occasum tardius properantem crebrius intuetur." (*Institut.*, X, 1).

62. Genç Stagirius, dostu aziz Chrysostom'a sıkıntılarını ve içindeki kötü duygularını anlattı. Bkz. Middleton, *Works*, c. 1. s. 107-210. Buna benzer şeyler tüm azizlerin yaşamının başlangıcında meydana gelmiştir. Ünlü Inigo ya da Ignatius -ki Cizvitliğin kurucusudur- örnek olarak gösterilebilir. (*vide d'Inigo de Guiposcoa*, c. I, s. 29-38).

63. Fleury, *Hist. Ecclesiastique*, c. VII, s. 46. Hangi bölümünde olduğunu anımsayamadığım *Vitae Patrum*'da okuduğuma göre, içlerinden geçenleri baş keşişe anlatmayı göze alamayan birçok keşiş kendi kendilerini öldürerek suçlu durumuna düşmüşlerdir.

64. Şeytanların, Aziz Antony zamanındakilere göre neden sayıca ve kötülükçe daha az olduklarını ciddi biçimde inceleyen Cassian'ın yedinci ve sekizinci vaazlarına bakınız. Rosweyde'nin endeksinde (*Vit. Patrum*) çok sayıda cehennem sahnesi yazılıdır. Şeytanların en çok korkulacak zamanları kadın kılığında göründükleri anlardır.

istedikleri gibi izleyenler ki bunların da adı *Anachoret* idi.[65] En sofuları ve en tutkululuları dünyadan olduğu gibi manastırdan da vazgeçiyorlardı. Mısır, Filistin ve Suriye manastırları Laura[66] denilen mağara ya da hücrelerle çevriliydi. İnananların saygı ve ilgisi, keşişlerin kendini beğenmişliklerini de artırıyordu.[67] Vücutlarında, boyunlarında, kollarında ve bacaklarında kalın demirden haçlar, zincirler ve halkalar taşıyorlardı. İçlerinden kimileri de her türlü giysiyi reddediyorlardı. Kadın ve erkek kimi azizlerin çıplak vücutlarını yalnız uzun saçları kapatıyordu. Bu yabanıl ve acınacak halleriyle insanın da öbür hayvanlar gibi olmasını yürekten istermişçesine bir izlenim bırakıyorlardı. Sayıları çok olan Anachoret'ler sürülerle birlikte kırlarda otlayanlar adını almışlardı.[68] Issız yerlerde bir yabanıl hayvan yakalıyorlar, ona benzemeye çalışıyorlardı. Bugün bile Thebais'in taş ocaklarındaki kimi mermerlerin üzerinde onların çilesini gösteren yazıtlara rastlanmaktadır.[69] Çilenin yetkinlik süresi olan birçok yıl içerisinde günlerce yiyeceksiz, uykusuz ve suskun kalıyorlardı. Tüm mevsimlerin etkisine alışıp dayanabilirse o insanı (ona da insan denebilirse) mutluluk bekliyordu.

Manastır yaşamının kahramanları arasında Simeon Stylites,

65. Özellikle Mısır'da Coenobite'lerle Anachoret'ler arasındaki ayrılığı iyice kavramak için Jerom (c. 1, s. 45, [içinde] *Rusticum*), Sulpicius Severus'un birinci diyaloğu, Rufinus (b. 22, [içinde] *Vit Patrum*, 1, VIII, s. 712-758), Palladius (b. 7, 69, [içinde] *Vit. Patrum*, 1, VIII, s. 712, 758) ve hepsinden çok, Cassian'ın on sekizinci ve on dokuzuncu vaazlarına bakınız. Bu yazarlar, vatandaşın yaşamıyla keşişlerinkini karşılaştırarak ikincisinin kötüye kullanılışını ve tehlikesini anlamış bulunuyorlar.

66. Suicer., *Thesaur. Ecclesiast.*, c. II, s. 205, 218. Thomassin (*Discipline de l'Eglise*, c. 1, s. 1501, 1502) bu hücrelerin betimlemesini yapıyor. Gerasimus, Ürdün çölünde manastırını kurunca yetmiş Laura ile çevresi sarılmıştı.

67. Theodoret, büyük bir ciltte (Philotheus, [içinde] *Vit. Patrum*, 1, IX, s. 793-863), otuz Anachoret'in yaşam öyküsünü ve mucizelerini topladı. Evagrius (1, I, b. 12) Filistin keşişlerinin daha kısa ve anlatımlı bir övgüsünü yapmaktadır.

68. Sozomen, 1, VI, b. 33. Büyük Aziz Ephrem otlayan keşişlerin savunusunu yapmıştı (Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. VIII, s. 292).

69. P. Sicard (*Missions du Levant*, c. II, s. 217-233) Aşağı Thebais mağaralarını dinsel bağlılıkla olduğu kadar şaşkınlıkla da incelemiştir. Yazıtlar, Etiyopyalıların kullandığı Süryani harfleriyle meydana getirilmiştir.

olağanüstü bir çile düzeni bulmakla adını ölümsüzleştirdi.[70] Bu Suriyeli çoban on üç yaşındayken işini bıraktı, bir manastıra kapandı. Uzun ve eziyetli bir çile yaşamı geçirdikten ve bu arada, bir intihardan da güç kurtulduktan sonra Antioch'un (Antakya) doğusunda, otuz kırk mil uzaklıktaki bir dağda barınağını kurdu. Taş duvarla çevrili bir alan içerisinde -ki buna mandra deniliyordu- ağır bir zincirle bedenini sardı, gitgide dokuz feet'ten altmış feet'e yükseltilen bir sütunun üzerine çıktı.[71] Suriyeli Anachoret yazın yakıcı sıcağı ve kışın dondurucu soğuğu altında bu sütun üzerinde otuz yılını geçirdi. Bu çetin durumda korkmadan ve başı dönmeden durabilmeyi alışkanlık ve sürekli tutum ona öğretmişti. Çeşitli dualarını da orada yapıyordu. Kimi zaman ayağa kalkarak dua ediyor, kollarını haç oluşturacak biçimde geriyordu. En olağan hareketi, başı ayaklarına değecek kadar vücudunu öne eğip yeniden doğrulmaktı. Meraklı bir seyirci, bu hareketi bin iki yüz kırk dört kez yaptığını saydıktan sonra, dayanamayarak saymayı kesti. Kasığında oluşan bir rahatsızlık[72] yüzünden çok yaşayamadı ama son soluğuna dek bu değişik çilesini sürdürdü ve sütunu üzerinde hiç kıpırdamadan can verdi. Bir hükümdar, keyfî buyruklarla bu tür işkence cezaları verse, zorbanın zulmü olarak nitelendirilir. Bu istençli şehit ise yavaş yavaş bedeninin ve ruhunun duyarlılığını yok etmişti. Kendi canı için bu derece gaddar olan bağnazların başka insanlar için duygulu ve sevgi dolu olmaları düşünülemez. Duygusuzluk her zaman ve her ülkedeki keşişlerin belirleyici niteliği olmuştur. Dostluk duygusu için soğuk ve etkilenmez ruhları din konu-

70. Bkz. Theodoret (*Vit. Patrum*, 1, IX, s. 848-854 içinde); Antony (*Vit. Patrum*, 1, I. s. 170-177 içinde); Cosmas (*Asseman. Bibliot. Oriental*, c. I, s. 239-253 içinde); Evagrius (1, I, b. 13, 14) ve Tillemont (*Mem. Eccles.*, c. XV, s. 347-392).

71. Evagrius'un verdiği bilgiye göre, sütunun doruk çemberi üç *feet*'tir ki bu durum ne sağduyu ile ne de mimarlık kurallarıyla bağdaşır. Onu aşağıdan bakarak görenler, kuşkusuz aldanıyorlardı.

72. Rahatsızlıkla ilgili olarak söylenilen eski yakıştırmayı aktarmadan geçmemeliyim: Anlatıldığına göre şeytan, melek kılığına girerek azizi, İlyas gibi, bir ateş arabasına binmeye çağırdı. Aziz, hızla ayağını kaldırdı ve şeytan, gururundan dolayı onu cezalandırmak için bu fırsatı kaçırmadı.

sunda kolayca kükremekte ve acımasız çabalan kutsal engizisyon mahkemelerinde rahatça görev yapmalarını olası kılmaktaydı.

Bilginlerin acımasına ve tiksinmesine neden olan aziz keşişler, halkların ve hükümdarların saygısını elde ediyorlardı. Binlerce hacı, Galya'dan ve Hint ülkesinden Simeon'un taş direği önünde secde etmeye geliyorlardı. Saracen oymakları onun hayır duasını kazanmak uğrunda birbirleriyle yarış ediyorlardı. Pers ve Arabistan kraliçeleri onun doğaüstü erdemleri önünde eğiliyorlardı. Genç Teodosius, devletin ve kilisenin en önemli sorunları üzerine bu ermiş münzevi ile danışmalarda bulundu. Başpiskopos, Doğu orduları başkomutanı, altı piskopos, yirmi bir kont ya da tribunus ve altı bin asker, Simeon'un cenazesini törenle Tenisse Dağı'ndan övünç ve güç kaynağı olarak onu bağrına basacak Antioch kentine getirdiler. Münzeviler yavaş yavaş havarilerin ve şehitlerin ününü gölgelediler. Hristiyan dünyası, onların kalıntıları önünde yerlere kapandı ve bu değerli kalıntılar için söylenen mucizeler, yaşamları sırasında elde etmiş oldukları başarıları sayı ve süre bakımlarından kat kat aştı. Menkıbeleri, "kardeşleri"nin süslü davranışlarıyla uydurulmuş birtakım olaylarla şişirildi.[73] Mısırlı ya da Suriyeli bir keşişin iradesi karşısında evrenin sonsuz akışı durdurulabilir, biçiminde bir inanç oluştu. Tanrı'nın bu gözdeleri en umutsuz hastaları, ellerini sürerek, kimi kez bir sözle ya da çok uzakta olsalar bile, bir mesaj göndererek iyileştirme yetisine sahip diye biliniyorlardı. İnsanların ruhlarına ve bedenlerine girmiş olan en dirençli şeytanların bile buralardan çıkmalarını sağlıyorlardı. Çöl aslanlarını ve yılanlarını korkusuzca buyrukları altına alıyor ve onlara egemen oluyorlardı. Timsahın sırtında Nil'i geçiyor, fırın ateşi içinde serinliyorlardı. Dehadan yoksun şairane faraziyelere benzeyen bu saçma sapan masallar

73. *Vitae Patrum* adlı eserinde bin sayfayı aşan ölçüde Rosweyde'nin anlattığı bu mucizelerden hangisini seçeceğimi bilemiyorum. Sulpicius Severus'un diyaloglarında ve *Life of St. Martin*'de bunlardan bir özet bulunmaktadır. Mısır keşişlerine saygı duymaktadır. Ancak ölüleri diriltmemiş oldukları için onları kusurlu bulmakta, Tours piskoposunun üç ölüyü yaşama kavuşturduğunu söylemektedir.

Hristiyanların usunu, inancını ve ahlakını soysuzlaştırdı. Gösterişleri ruhlarının yetisini güçten düşürdü ve bozdu. Tarihin tanıklığını değiştirmeye başladılar. Boş inancın beceriksizlikleri ve yanılgıları yavaş yavaş bilimin ve felsefenin yarattığı aydınlığı kararttılar. Azizlerle ve tüm gizemli öğretilerle meydana getirilmiş dinsel davranışlar, tanrısal vahiyler ve yaptırımlarla desteklendi. Keşişlerin kurduğu egemenlik altında vatanseverliğin ve vatandaşlık erdemlerinin yok olduğu görüldü. Cicero'nun yazılı belgeleriyle Theodoret'nin menkıbeleri ve Cato'nun karakteri ile Simeon'unki arasındaki ayrımı ölçme olasılığı bulunursa Roma İmparatorluğu'nun beş yüzyıllık bir dönem içerisinde uğradığı evrimi belki anlayabiliriz.

II. Hristiyanlık, birbiri ardından iki şanlı ve kesin sonuçlu zafer kazanmıştır. Bunlardan biri Roma İmparatorluğu'nun aydın ve uygar yurttaşları üzerinde, öbürüyse imparatorluğu yıkan ve Romalıların dinini benimseyen İskit ve Cermen barbarları üzerinde kazanılmıştır. Bu yabanıl yeni Hristiyanlar arasında bulunan Gotlar, ilk örnekleri oluşturmuşlardır. Bu ulus, yeni dinlerini sonraki kuşakların sevgisini ve minnetini kazanan yararlı bilim ve sanat bulucuları katına konulmaya değer bir yurttaşlarına borçludur. Gallienus zamanında Asya'yı yakıp yıkmış olan Gotlar çok sayıda insanı da tutsak olarak birlikte getirmişlerdi. Bu tutsaklar arasında çok Hristiyan ve papaz da vardı. Köle durumundaki bu misyonerler, dağıtıldıkları Dacia köylerinde efendilerini Hristiyan yapmak için başarıyla çalıştılar. Ektikleri İncil tohumları yavaş yavaş gelişip büyüdü. Bir yüzyıldan az sürede din uğurundaki girişim, ataları Kapadokya'nın küçük bir kentinden Tuna'nın öbür yanına getirilmiş olan Ulphilas'ın çalışmalarıyla tamamlandı.

Gotların piskoposu ve havarisi olan Ulphilas[74] örnek oluştu-

74. Ulphilas ile ve Gotların Hristiyanlığıyla ilgili olarak bkz. Sozomen, 1, VI, b. 37; Socrates, 1, IV, b. 33; Theodoret, 1, IX, b. 37; Philostorg., 1, II, b. 5. Philostorgius'un mezhep sapkınlığı ona daha gerçek kaynaklar elde etme olanağı vermiş gibi görünüyor.

ran yaşamı ve yorulmak bilmez çalışmalarıyla barbarların saygı ve sevgisini kazandı. Vaaz ettiği ve örnek olduğu erdem ve gerçeğin öğretisini güvenle onlara aşıladı. Ulphilas, kutsal kitabın, binbir zorlukla, Cermen ya da Töton (Teutonic) dilinin bir diyalekti olan Got diline çevirisini yaptı. Bir yandan da, barbarların yırtıcı davranışlarını dürtükleyen ve özendiren Krallar'ın dört kitabını ustalıkla ortadan kaldırdı. Onun dehası, doğaötesi düşünceleri belirtmekte yetersiz kalan Gotların konuştuğu çoban ve asker dilinin bu yetersizliğini ve sertliğini yetkinleştirerek iyileştirdi. Çevirisine başlamadan önce Ulphilas, Yunanca ve Latincede kullanılmayan sesleri dile getirmek için yirmi dört harflik yeni bir alfabe geliştirmek zorunda kaldı.[75] Savaş ve iç çekişmeler Got kilisesinin düzenini bozdu. Çıkarları yüzünden bölünen şefler, din konusunda da bölünme yarattılar. Romalıların müttefiki olan Fritigern, Ulphilas'ın aracılığıyla Hristiyan olduğu halde sert başlı Athanaric, imparatorlukla ittifakı ve İncil'in boyunduruğuna girmeyi reddetmişti. Uyguladığı işkence, yeni dindarların inancını sınavdan geçirmeye yaramıştı. Bir arabada Thor'un ya da Woden'in imgesi bütün sokaklardan geçirilmiş, atalarının put tanrısına tapmayı istemeyenler, tüm aile bireyleriyle birlikte çadırları içerisinde yakılmışlardı. Ulphilas'ın değerliliği, barış elçisi olarak iki kez geldiği Doğu sarayının saygısını ona kazandırmıştı. Saygıdeğer başpapaz, Valens'in korumasını isteyen Gotların bu isteğini dile getirmişti. Halkını, kendilerine Vadedilen Topraklara Tuna'nın derin sularını aşırarak götüren bu tinsel kılavuza Musa adı verilmişti.[76] Onun kişiliğine bağlanmış ve sesine kulak vermiş olan çobanlar, hayvan sürülerine bol yiyecek sağlayan or-

75. M.S. 665 yılında, dört İncil'in çevirisinden Got dilinde bir kısım yayımlandı. Her ne kadar Wetstein, birtakım köksüz sanılara dayanarak, bu yapıtı yapmış olma şerefini Ulphilas'tan almaya davranıyorsa da sözü geçen çeviri esere Töton dilinin en eski anıtı gözüyle bakılmaktadır. Dört harften ikisi, İngilizcenin w ve th'ini ifade etmektedir. Bkz. Simon, *Hist. Critique du Nouveau Testament,* c. II, s. 219-223; Mill., *Prolegom.*, s. 151, (ed.) Kuster; Wetstein, *Prolegom.*, c. I, s. 114.

76. Philostorgius, geçişlerini Constantinus'un saltanatı sırasında gösteriyor ki yanlıştır. Bunun büyük göçten önce olduğuna inanmak istiyorum.

manlar ve otlaklarla dolu bir ülkede, komşu eyaletlerden buğday ve şarap satın alma olanaklarını elde ediyorlardı. Bu barbarlar, İncil'in getirdiği inancın huzurunda çoğaldılar.[77]

Soydaşları olan savaşçı Vizigotlar, sürekli olarak savaş, ittifak ya da fetih ilişkileri içinde bulundukları Romalıların dinini toptan benimsediler. Tuna'dan Atlantik Okyanusu'na dek yaptıkları uzun ve utkulu yürüyüşlerinde, müttefiklerini Hristiyanlaştırdılar ve yeni yetişen kuşağı okutup yetiştirdiler: Alaric'in ordugâhında ve Thoulouse Sarayı'nda egemenliğini kuran dinsel hava Roma ve Constantinople saraylarına da örnek ve ders olabilecekti.[78] Aynı döneme doğru Batı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde yerleşmiş tüm barbarlar Hristiyanlığı kabul ettiler: Bunlar Galya'daki Burgundia'lılar, İspanya'daki Suevi'ler, Afrika'daki Vandallar, Pannonia'daki Ostrogotlar ile Odoacer'i İtalya tahtına oturtan paralı asker sürüleriydi. Franklar ile Saksonlar, putperestlik yanılgılarını sürdürüyorlardı. Franklar, Clovis örneği, onların boyun eğmesiyle Galya monarşisini ele geçirdiler. Roma misyonerleri, Britanya'nın Sakson fatihlerinin yabanıl boş inançlarını aydınlığa kavuşturdular. Bu barbar "yeni Hristiyan"lar, çabalarını dinin yayılması uğrunda harcadılar. Merovingia krallarıyla halefleri, Charlemagne ve Otho, yasalarla ve kazandıkları savaşlarla haçın egemenliğini yaydılar. İngiltere Germanya'yı havari yaptı, İncil'in ışığı yavaş yavaş Ren kıyılarından Elbe, Vistula ve Baltık dolaylarındaki uluslara yayıldı.[79]

Barbarların Hristiyanlığa geçmelerinde yardımcı olan, ister

77. Bu Got oymağı üzerine kısa ama detaylı ilginç bilgileri Jornandes'e (*de Reb. Get.*, b. 51, s. 688) borçluyuz. "Gothi minores, populus immensus, cum suo Pontifice ipsoque primate Wulfila." Yararsız bir yineleme değilse, son sözcükler, din dışı bir yargılamayı göstermektedir.

78. "At non ita Gothi non ita Vandali; malis licet doctoribus instituti meliores tamen etiam in hac parte quam nostri." (Salvian, *de Gubern Dei*., 1, VII, s. 243).

79. Mosheim, dördüncü yüzyıldan on dördüncü yüzyıla değin Hristiyanlığın ilerlemeleri konusunda bilgiler vermiştir. Bu konu kilise tarihi, hatta bir felsefe tarihi için bile yeterli araç ve gereç sunacak niteliktedir.

akli, ister duygusal güdülere dayansın, çeşitli etkenleri saptayabilmek kolay değildir. Bu güdüler, bir kapris, bir kaza, görülen bir düş, bir mucizenın yorumu, bir papazın ya da kahramanın örnek alınması, dindar bir eşin kadınlık etkisi ve hepsinden de çok, tehlike sırasında Hristiyanların Tanrı'ya tapınarak sığınmaları ve duaları gibi olgulardı.[80] Alışkanlığın ve toplumun seli çocukluğun ve eğitimin inançlarını alıp götürdü. Keşişlerin saçma sapan erdemleri İncil'in tinsel inaklarını destekledi, ruhsal tanrıbilim, aziz ölülerinden derlenen artıkların görünen gücüyle ve dinsel tapınmayla ayakta tutuldu. İnançsızları Hristiyan yapmaya çalışan misyonerler, bir Sakson piskoposunca azizlerden birine telkin edilen ussal görünüşlü bir inandırma aracını da kullanabiliyorlardı.[81] Şöyle deniyordu: "Tanrıların soy kütüğü masalları anlatılırken bunların birbirinden olduğu söylenir. Bunu kabul ederek, doğmak suretiyle oluştuklarını ve ölümlerinin de olası bulunduğunu kanıtlamak için yapılarının yetkinsizliğini gösteriniz. Bu tanrılardan en eskisi ne zaman, hangi araçla ve hangi nedenle meydana gelmiştir? Yeniden tanrı meydana getirmeyi sürdürmekte midirler ya da artık böyle bir durum yok mudur? Meydana getirmeyi sürdürmüyorlarsa bunun olağanüstü nedenini karşınızdakinden öğrenin. Eğer bu tanrılar yenilerini dünyaya getirmekteyseler sayıları sonsuza dek çoğalacaktır. Bu durumda en üst kademedeki Tanrı'nın gazabı çekilmiş olmayacak mıdır? Gökyüzü, yer ve tüm evren sistemi, yaratılmış ya da başlangıcı ve sonu olmayan varlıklar olarak düşünülebilir. Eğer bu düşünce gerçekse, o tanrılar, yaratılıştan önce var olabilirler miydi? Eğer evren, yaratılmış değil de başlangıçsız bir varlık durumundaysa bu tanrılar, kendilerinden önce var olan bir dünyaya nasıl yasalar koyabildiler? Bu kanıtlardan, alçak gönüllülükle

80. Socrates, bu sonuncu güdünün Burgundia'lıların Hristiyan olmalarına neden olduğunu söylüyor. Orosius da Hristiyanlığını dindarca kutlamıştı.

81. Bkz. Winchester'ın ilk piskoposu Daniel'in özgün ve ilginç mektubu (Beda, *Hist. Eccles. Anglorum*, 1, V, b. 18, s. 203, (ed.) Smith). Bu mektup, Hesse ve Thuringia yabanıllarına İncil vaazları veren Azi Boniface'e yazılmıştır (*Epistol. Bonifacii*, LXVII, [içinde] *Maxima Bibliotheca Patrum*, c. XIII, s. 93).

yararlanınız. Elverişli fırsatlarda Hristiyanlık vahyinin gerçeğini ve güzelliğini duyurunuz. İnançsızları, kızdırmadan inanç yoluna sokunuz." Bu metafizik ve ince düşünce düzeni, geniş halk kitlelerinin daha güçlü benimsemesiyle güçlendi. Başarı, tüm dünya varlıklarıyla birlikte putperestlikten elini ayağını çekmiş, Hristiyanlık saflarına geçmişti. Dünyanın en güçlü, en aydın ulusu olan Romalılar bile eski inançlarını bırakmışlardı. İmparatorluğun yıkıntıları yeni dinin güçsüzlüğüne tanık gibi görünse de muzaffer Gotların Hristiyanlığa geçişleri bu görüşü çürütür nitelikteydi. Batı İmparatorluğunu ele geçirmiş olan barbarlar arka arkaya aynı örneği vererek kanıtı doğruladılar. Charlemagne zamanından önce Avrupa'nın Hristiyan ulusları, ılıman iklimleri ele geçirmiş, zeytin, buğday ve şarap yetiştirip üretilen ülkelere sahip oldukları için övünürlerken, putperestler ile onların güçsüz putları kuzeyin buzlu bölgelerinde sıkışıp kalmışlardı.[82]

Göklerin kapısını barbarlara açan Hristiyanlık, onların ahlaksal ve siyasal durumlarında da büyük değişiklik yarattı. Öğretisi kitaplara geçmiş bulunan bir dini öğrenmek için gerekli olan "harf kullanma" alışkanlığını elde ettiler. Tanrısal gerçekleri okuyup öğrenirken imgeleme yetileri de tarih, doğa, güzel sanatlar ve toplum bilgileriyle zenginleşiyordu. Hristiyan olmalarını kolaylaştırdıktan sonra İncillerin kendi ulusal dillerine çevrilmiş olması, kuşkusuz, papazlarında da özgün metni okumak, kilise yol ve yöntemlerini öğrenmek ve kilise babalarının yazıtlarındaki kilise geleneğinin geçirdiği evrimi incelemek isteği uyandı. Bu tinsel kalıtlar, Yunan ve Latin dilleriyle yazılmıştı, ayrıca eski çağların en büyük ve güzel yapıtlarını da kapsıyordu. Hristiyan barbarlarca da benimsenen Vergilius, Cicero ve Livy'nin ölümsüz yapıtları, Augustus'tan Clovis ve Charlemagne dönemine dek, kuşaktan kuşağa, sessizce iletilip aktarıldı. Geçmiş zamanların anısı insanların ilerlemesine ışık tuttu ve bilim Batılı uluslar-

82. Charlemagne'ın kılıcı bu kanıta daha da ağırlık kazandırdı. Ne var ki Daniel bu mektubu yazdığı zaman (M.S. 723) Müslümanlar, fetihlerini Hint ülkesinden İspanya'ya dek yaydıkları için bu kanıtı Hristiyanlara karşı kullanabileceklerdi.

rın olgunluğa erişecekleri gün kendilerini harekete geçirecek ve yol gösterecek niteliği saklamayı sürdürdü.

Barbarlar yeni dinle acıma ve hoşgörü duygularını edinebiliyorlardı. Tutkularını dizginlemek konusunda geleneklerini önleyemezlerse bilinçleri, çoğunlukla da vicdan acılarıyla kendilerini tutuyorlardı. Dinin doğrudan otoritesinden çok tüm Hristiyanları birleştiren din kardeşliği ruhlarına egemen oluyordu. Bu duygunun etkisi Romalıların hizmetinde bağlılıkla bulunmaya ve onlarla müttefik kalmaya yardımcı oluyordu. Ayrıca, savaşın korkunç yanları bu yüzden azalıyor, utkunun sert sonuçları yumuşuyor, imparatorluğun çöküşünde Roma adına ve kuruluşlarına karşı duyulan saygının sürdürülmesi sağlanmış oluyordu. Paganlığın görkemli günlerinde Galya ve Cermen din adamları halka buyruklar vermiş ve yargıçların çalışmalarını denetlemişlerdi. Hristiyan olunca, yeni inananlar Hristiyan papazlar için çok daha ileri bir bağlılık gösterdiler. Piskoposların kutsal karakteri, dünya mallarını edinmeleriyle daha güçlendirilmişti. Askerlerin ve kiliseye bağlı olmayanların topluluklarında da onların onurlu yerleri vardı. Barbarların yırtıcılığını barışçıl fetihlerle yumuşatmak piskoposların çıkarı olduğu denli görevi de olmuştu. Latin kiliselerinin organları arasındaki sürekli haberleşme, Roma'dan ve Kudüs'ten yapılan çok sayıda hac yolculukları ve papaların kazandığı otorite, Hristiyan cumhuriyetinin birliğini pekiştirdi ve yavaş yavaş bugünkü Avrupa'yı diğer insanlardan ayıran bağımsız ve çok zaman düşman uluslarının ahlak ve hukuk birliğini meydana getirdi.

Ne var ki bu nedenler ağır ağır etkisini gösterdiler ve mutsuz bir rastlantı uzun süre, esenlik kadehine öldürücü zehrini döktü. Ulphilas'ın ilk duyguları ne tür olursa olsun, imparatorlukla ve kiliseyle ilişkileri, Arian'cılığın egemenliğini sürdürdüğü sırada kurulmuştu. Gotların havarisi Rimini inancını imzaladı, Oğul'un Baba ile ne eşit ne de aynı ruhtan olduğunu açıkça benimsedi,[83] bu yanılgıyı halka ve papazlara bildirerek büyük The-

83. Ulphilas'ın ve Gotların kanısı, her ne denli dinsel törenlerinde bu öğretiyi benim-

odosius'un Romalılara yasakladığı ve kökünü kazıdığı bu mezhep sapkınlığını[84] barbarlara aşılamış oldu. Yeni Hristiyanların karakteri ve bilinci doğa ötesi inceliklerle uğraşmaları için pek yeterli değildi. Bununla birlikte Hristiyanlığın gerçek öğretisi olarak inançla benimsedikleri ilkeleri bağlılıkla savunuyorlardı. Kutsal kitapları Töton diliyle vaaz etme ve yorumlamanın verdiği elverişlilik Ulphilas ile haleflerinin havarilik başarılarını kolaylaştırdı. Çok sayıda piskopos ve papaz, soydaşlarının oymaklarını eğitmekle görevlendirildi. Ostrogotlar, Burgundia'lılar, Suevi'ler ve Vandallar kendi uluslarından olan vaizlerin çok rahat biçimde anladıkları derslerini, Latin papazlarının belagatli vaaz ve derslerine yeğ tuttular.[85] Batı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde yerleşmiş olan savaşçılar, ulusal inançları olarak Arianizm'i benimsediler. Bu din ayrımı sürekli bir kin ve kıskançlık kaynağıydı. Barbar adına bir de çok daha kötü mezhep sapkını sıfatı ekleniyordu. Kuzeyin kahramanları, pagan atalarının sonsuz ceza acılarına mahkûm olduklarına güç bela inandırılmalarından sonra[86] kendilerinin de aynı amaca erişmek için başka bir yol tutmamış olduklarını şaşkınlıkla ve tiksintiyle gördüler. Hristiyan kralların yasal kilise babalarından görmeye alıştıkları övgüler yerine Ortodoks piskopos ve papazları Arian'cı saraylarla sürekli anlaşmazlık içerisindeydiler. İhtiyatsız muhalefetleri çoğunlukla suçluluğa ve kimi zaman da tehlikeli hallere dönüşü-

---

siyorlardıysa da Oğul'un yaratılmış olduğunu kabul etmedikleri için yarı-Arian'cılığa doğru eğilim gösteriyorlardı. Havarileri, bu dinsel tartışmayı, bir çekişme konusu olarak büyütülmüş ikinci derecede bir sorun olarak betimlemiştir (Theodoret, 1, IV, b. 37).

84. Gotların mezhep sapkınlığı İmparator Valens'ten bilinmiştir. "Itaque justo Dei judicio ipsi eum vivum incenderunt, qui propter eum etiam mortui, vitio erroris arsuri sunt." (Orosius, 1, VII, b. 33, s. 554). Bu kıyıcı hüküm, soğuk bir eda ile "tek bir adam sayısız kuzeyliyi cehenneme sürükledi," diyen Tillemont tarafından da doğrulanmıştır. Salvianus (*de Gubern. Dei,* 1, V, s. 150, 151) bu irade dışı yanılgıyı kınıyor ve mazur görüyor.

85. Orosius, 416 yılında (1, VII, b. 41, s. 580), Hristiyan -yani Katolik- kiliselerinin Hunlar, Suevi'ler, Vandallar ve Burgundia'lılarla dolu olduğunu doğruluyor.

86. Frison'ların kralı Radbod, bir misyonerin, ihtiyatsızca söylediği bu sözlerden o denli hiddetlendi ki henüz girdiği vaftiz kurnasından hemen çıktı. Bkz. Fleury, *Hist. Eccles.*, c. IX, s. 167.

yordu.[87] Başkaldırmanın ayrıcalıklı organı olan vaaz kürsüleri[88] Firavun ve Holofernes adlarıyla çınlıyordu. Şanlı bir kurtuluş umudu için söz verilmesi halkın hıncını ateşliyor ve başkaldırıcı kilise babaları önceden verdikleri haberlerin başarıya ulaşması için çalışıyorlardı. Bu baskılara karşın İspanya, Galya ve İtalya Katolikleri, Arian'cıların saltanatı sırasında kendi dinsel inançlarına göre ibadetlerinde özgür bulunuyorlardı. Gururlu efendileri, kiliselerinde ölmeye kararlı kalabalık bir halkın davranışına saygı gösteriyorlardı. Barbarlar onların dine bağlılığına hayranlık duyuyor, buna kendileri de öykünüyorlardı. Yenenler, hoşgörülerini insanlık duygusu gibi göstererek korkularını gizlediler. Gerçek Hristiyanlığın dilinden konuşur gibi yapmacık tutum içerisindeyken zamanla gerçek özünü benimsediler.

Katoliklerin patavatsızlığı ve barbarların sabırsızlığı ara sıra kilisenin dinginliğini bozdu. Şu da var ki Ortodoks yazarlar Arian'cı papazların sert tutumunu ve haksızlıklarını çok abartmışlardır. Kilise işlevlerinin uygulanmasını askıya almış olan Vizigot Kralı Euric işkence kıyasıyla suçlandırılabilir ya da hiç değilse Aquitain'li yüksek aşamadaki papazları sürgüne göndermek, mallarını müsadereye uğratmak gibi cezalara çarptırması kınanabilir. Ne var ki tüm bir ulusun dinsel kanılarını zorlamak isteyerek ihtiyatsızlık ve zulüm yapmış olanlar yalnız Vandallardır.[89] Genseric, gençliğinden beri geleneksel Hristiyan ayinine katılmayı istememişti. Bu yırtıcı ve ne korku ne de acıma bilen şef, Katolik uyruklarına en hoşgörüsüz, en keyfî cezaları uygulamıştı. Kullandığı kızgın sözler ve bilinen niyetleri, davranışlarının da en elverişsiz biçimde yorumlanmasına yol açıyordu.

87. Vizigotlar ve Avitus zamanında Clermont piskoposu olan Sidonius'un mektupları (ki Burgundia'larda da Viyana piskoposuydu) Katoliklerin genel tutumu üzerine yetersiz kanılar vermektedir. Clovis ve Theodoric'in tarihi kimi özel olayları verebilecektir.

88. Genseric, bu densiz yollamaları cezalandıran sertliğiyle karşılaştırmasının doğruluğunu itiraf eder gibidir (Victor Vitensis, 1, VII, s. 10).

89. Clermont piskoposu ve o çağda yaşamış olan Sidonius'un yakınmaları bunlardır (1, VII, b. 6, s. 182 vd., (ed.) Sirmond). Aquitain'de çoğu şehit sanını alan ızdırap çekmiş dokuz piskoposluğun boş olduğunu kanıt olarak göstermektedir.

Arian'cılara karşı işlenen bir kıyım, onun devletini de tahtını da lekeledi. Yalnızca babasının kötülüklerini kalıtım yoluyla almış olan oğlu Hunneric, Katoliklere karşı gösterdiği zulüm ile kardeşinin, yeğenlerinin ve babasının gözdelerinin de kötülüğe uğramasına, daha da fenası Arian'cı başpapazın Kartaca'nın ortasında diri diri ve insafsızca yakılmasına neden olmuştu. Bir tuzak niteliğindeki savaşmazlık durumu gerçekte din savaşını hazırladı. Can yakıcılık Kartaca sarayının başlıca işi oldu. Hunneric'in ölümü, kilisenin kurtuluşuna yardımcı olmasa da uğradığı haksızlıkların öcünü almasını sağladı. Afrika tahtına, artlarda Hunneric'in iki yeğeni geçti: yaklaşık on iki yıl Gundamund, yirmi yedi yıl da Thrasimund saltanat sürdüler. Ortodoks takımı her ikisi zamanında da acı çekti. Önceleri Gundamond, gaddarlıkta amcasını da geçiyor gibiydi. Tam pişmanlık duymuş, piskoposları çağırarak Athanasius'un öğretisini serbest bırakmıştı ki ölüm bu gecikmiş bağışlamanın getirdiği sonucu yok etti. Kardeşi Thrasimund tüm Vandal krallarının en yetkin olanıydı: güzelliği, ihtiyatlılığı ve ruh yüceliğiyle ün salmıştı. Ne var ki bağnazlığı ve bu yolda başvurduğu tuzak niteliğindeki önlemler, bu güzel yönlerini kararttı. Korkutma ve işkence yerine, göz boyamanın en etkili yöntemine başvurdu. Saygınlıklar, servetler ve kayralar, dinden dönmenin Ödülleri olmuştu. Katolikler, inançlarından dönerlerse tüm suçları da bağışlanıyordu. Thrasimund, her sert önlemi almadan önce, hasımlarının gösterecekleri patavatsız bir davranışla kendisine bir bahane olanağı vermesini bekliyordu. Son nefesine değin bağnazlığını sürdürmüş ve halefine, Athanasius öğretisine hiçbir zaman hoşgörüde bulunmayacağına ilişkin ant içirtmişti. Ne var ki akıllı ve yüreği acımalı hükümdar Hilderic, her ne kadar Hunneric'in oğlu idiyse de adalet ve insanlık görevlerini din dışı bir isteğin zorlamasından üstün tuttu ve hükümdarlığı döneminde barış ve özgürlük tüm ülkeye yayıldı. Amcasının oğlu Gelimer, zayıf ve erdemli olan bu hükümdarın tahtını zorla ele geçirdi. Belisarius ise, yeni hükümdar, gücünü kötüye kullanmaya olanak bulamadan önce onu tahtından in-

dirdi ve Vandal krallığını yıktı. Böylece, geleneksel din yanlıları, daha önce kendilerine çektirilen acıları, hasımlarına çektirme fırsatını ele geçirmiş oldular.[90]

Bu kıyımın tarihini yazmış olan Katoliklerin, yalnız onların sert ve tumturaklı sözleri ne olayların nedenlerini ne de bireylerin karakterlerini yansız biçimde aktarmış sayılabilir. Güvenilmeye ya da dikkate değer olaylar aşağıdaki gibi özetlenebilir: 1) Elimizde bulunan özgün yasada[91] Hunneric şöyle beyanda bulunuyor (bu beyan gerçeğe de uygundur): Yaptığı iş, kurulmuş dini reddeden papazlarla uyruklara ve mezhep sapkınlarının oluşturduğu topluluklara karşı imparatorluk buyruklarıyla konulmuş olan kural ve cezaların harfi harfine uygulanmasıdır. Vicdan haklarını ve sesini duyabilselerdi, Katolikler kendi geçmişteki tutumlarını mahkûm etme ya da uğramış oldukları sert davranışları doğrulama zorunda kalacaklardı. Tanımak istemedikleri bir hoşgörüyü uygulamak istiyorlardı. Zulüm sopası altında titreseler de birçok Manichaea'yı diri diri yaktığı için Hunneric'e övgüler düzüyor,[92] Roma ve Vandal topraklarında Arian'cılarla Athanasius müritlerinin eşit ve karşılıklı serbestlikten yararlanmaları önerisini büyük korkuyla geri çeviriyorlardı.[93] 2) Katoliklere karşı, hasımlarının dikkafalılığını küçük düşürmek ya da cezalandırmak için kendilerince çok zaman kullanılmış olan konferans yöntemle-

90. Vandal işkencelerinin özgün anıtları, Victor Vitensis'in (bu piskopos, Hunneric tarafından sürülmüştü) de Persecutione Vandalica adlı beş ciltlik tarihinde; Thrasimund işkencelerinde adı geçen Aziz Fulgentius'un yaşam öyküsünde (*Biblioth. Max. Patrum*, c. IX, s. 4-16 içinde) ve Procopius'un *Vandalic War*'ının birinci kitabında bulunmaktadır (b. 7, 8, s. 196, 197, 198, 199). Victor'un son yayımcısı Dom Ruinart, bu konuyu çok bilimsel notlarla ve bir ek ile zenginleştirmiştir (Paris, 1664).

91. Victor, IV, 2, s. 65. Hunneric, Homoousian'lara Katolik adını yasaklıyordu. Gerçek *Divinae Majestatis Cultores*'i kendi tarafı olarak gösteriyordu ki bu inancı, Rimini ve Seleucia synod'larında binden çok piskoposça onaylanmıştı.

92. Victor, II, s. 121, 122: "Laudabilior... videbatur." Bu ifadeyi unutmuşluktan gelen el yazmalarındaki ilgili bölüm anlaşılmaz biçime girmiştir. Bkz. Ruinart, *Not.*, s. 164.

93. Victor, II, s. 22, 23. Kartaca papazları bu sonuçlara *periculosoe* diyorlardı ve bunlar sanki Katolik piskoposları tuzağa düşürmek amacıyla önerilmişler gibiydi.

rinden yararlanıldı.[94] Hunneric, Kartaca'da dört yüz altmış altı Ortodoks piskoposu topladı. Toplantı salonuna girerken, Arian'cı Cyrila'nın, patrik tahtında oturmakta olduğunu görünce onur kırıklığına uğradılar. Her iki yan da birbirlerine söylemediklerini ve yapmadıklarını bırakmadıktan sonra ayrılıp gittiler. Ortodoks piskoposlar arasından bir şehit ve bir günah çıkarıcı seçildi. Yirmi sekizi kaçıp gittiler, seksen sekizi boyun eğdiler. Kırk altısı krallık deniz kuvvetlerinde çalışmak üzere Korsika ormanlarına gittiler. Üç yüz ikisi ise, düşmanlarının küçük düşürücü saldırılarına uğramış, tüm tinsel ve dünyasal yardımdan yoksun halde Afrika'daki çeşitli kantonlara sürüldüler.[95] On yıl süren sürgünlük acıları, kuşkusuz sayılarında da azalmalara neden olmuştur. Piskoposlukları için ekmek ve şarap ayinini yasaklayan Thrasimund yasasına uymuş olsalardı Afrika'nın geleneksel kilisesi, tüm mensuplarıyla birlikte yok olup gidecekti. Bu yasağa boyun eğmediler ve Sardunya'ya sürülmüş olan iki yüz otuz sekiz piskopos bu boyun eğmezliğin cezasını ödediler. On beş yıl büyük acılar çektikten sonra kurtuluşlarını, iyiliksever Hilderic'in tahta çıkmasına dek beklediler.[96] Bu iki ada, Arian'cıların derin kini sonucu seçilmişti. Seneca kendi deneyimine dayanarak Korsika'daki yoksulluğu abartmış olabilir.[97] Sardun-

94. Bu konferansın öyküsü ve piskoposların tutumu için Victor'da (II, 13, 18, s. 35-42) ele alınan ve dördüncü kitabın tamamına bakınız (s. 63-171). Üçüncü kitap (s. 42-62) onların savunusunu ve inanç itirazlarını kapsamaktadır.

95. Victor'da (s. 117-140) Afrikalı piskoposların listesine ve Ruinart'ın notlarına bakınız (s. 215-397). Mezhep sapkını anlamındaki Donatus adı sık sık yinelenmekte ve benimsenmiş görünmektedir. Bizim son yüzyıldaki bağnazlarımız, dindarlık gösteren Deodatus, Deogratias, Quidvultdeus, Habetdeum vb. gibi.

96. Fulgent., *Vit.*, b. 16-29. Thrasimund, kendisinin ılımlı ve çok bilgili olduğunun söylenmesinden hoşlanıyordu. Fulgentius, zorba Arian'cı hükümdara, "piissime rex" sanı vererek üç dinsel tartışma kitabı armağan etti. *Biblioth. Maxim. Patrum*, c. IX, s. 41). Fulgentius'un yaşamında sürgüne gönderilmiş piskoposların sayısı ancak altmışa varıyordu. Victor Tunnunensis ve Isidore bu sayıyı yüz yirmi olarak gösteriyorlar. *Historia Miscella* ile o zamanların özgün bir kroniği sürgün piskopos sayısını iki yüz yirmi olarak saptıyorlar. Bkz. Ruinart, s. 570, 571.

97. Seneca'nın iğneleyici ve tatsız yazılarına bakınız. Stoacılık öğretisi, sürgüne Ovidius denli cesaret gösteremedi. Korsika'da belki tahıl, şarap ve yağ bulunmuyordu. Ama ot

ya'nın verimli topraklarına karşılık havası kötüydü.[98] 3) Genseric ile haleflerinin Katolik inancını döndürmek için harcadıkları çaba, Arian öğretisini bütün saflığı ile sürdürmekte çok istekli olduklarını gösterir. Kiliseler tam olarak kapanmadan önce, buralarda barbar kılığıyla görünmek büyük bir suçtu ve hükümdarın buyruğuna uymayı savsaklayanlar, aşağılandırılarak kiliseden dışarı çıkarılıyorlardı.[99] Hükümdarın dinine girmeyi reddeden saray subayları (palatine) rütbelerini ve görevlerini yitiriyorlardı. Sardunya ya da Sicilya adalarına sürülüyor, oralarda köylüler ve kölelerle birlikte Utica tarlalarında çalıştırılma cezasına çarptırılıyorlardı. Katolik dininin uygulaması Vandallara ayrılmış olan bölgelerde kesinlikle yasaklanmıştı. Ceza, misyonere olduğu gibi Katolikliğe geçen kimseye de veriliyordu. Bu önlemler, barbarların çabasını ayakta tuttu. Dinsel bir görüşle jurnalcilik, casusluk ve cellatlık yapıyorlardı. Süvarileri savaşa girdikleri zaman yolları üzerinde rastladıkları Katolik kiliselerine ve papazlarına aşağılandırıcı davranışlarda bulunarak ele veriyorlardı.[100] 4) Bir kıyıcılık inceliğiyle, Roma eyaletlerinin lüksüne alışkın yurttaşlar çöl Moor'larına (Mağripli) veriliyordu. Hunneric çok sayıda piskopos, papaz ve papaz çömezini ve suçları belirlenmeyen dört bin doksan altı yurttaşı evlerinden ve yurtlarından çıkarıp kovdu. Geceleyin, pislik içerisinde, sürü gibi yığın halinde yatırılıyor, gündüzün, çölün yakıcı kumları üzerinde yürüyorlardı. Sıcaktan ve yorgunluktan bitik hale gelince yürüyüşleri durduruluyor ya da yavaşlatılıyor,[101] kırbaç darbeleriyle kovalanıyor ve işkenceci-

---

yetişiyordu, su vardı, ateş de yakılıyordu.

98. "Si ob gravitatem coeli interissent vile damnum." (Tacit., *Annal.*, II, 85). Bu uygulamada Thrasimund, "utile damnum" diye okuyan kimi eleştirmenlerin bu değişik okuyuşlarını seve seve benimserdi.

99. Genel bir zorbalığın başlangıcı için bkz. Victor (II, 3, 4, 7) ve Hunneric'in iki buyruğu (1, II, s. 35; 1, IV, s. 64).

100. Bkz. Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 7, s. 197, 198. Moor'lu bir hükümdar, Vandallar tarafından işlenmiş dinsel saygısızlıkların izlerini silerek Hristiyanların tanrısını yatıştırmaya çalıştı.

101. Bunun için Victor'a bakınız (II, 8-12, s. 30-34). Victor, gözüyle görmüşçesine bu insanların mutsuzluklarını anlatıyor.

lerinin ellerinde son soluklarını verinceye dek sürükleniyorlardı. Bu garip insanlar Moor'ların kulübelerine varınca, insanlıkları ne düşünce düzeniyle yetkinleşmiş ne de bağnazlıkla bozulmuş olan bir halkın acıma duygularını uyandırdılar. Yolun yorgunluklarından ve felaketlerinden kurtulmuş olmakla birlikte yabanıl bir yaşamın yokluğu ve ilkelliği içerisine düşmüşlerdi. 5) Bir kıyıcılığa başlamadan önce hükümdarların, bu işi son aşamasına dek götürüp götüremeyeceklerini kendi kendilerine sormaları gerekiyordu. Söndüreyim derken yeni bir alevin doğmasına neden olurlar ve yeni bir yasayla, suçlarının ağırlığı denli bir sertlikle boyun eğmezliği de cezalandırmak zorunda kalırlar. Para cezasını ödemeyen birey yasanın ağırlığını üzerine çeker ve hafif kalan cezalar ölüm cezası gibi ağır yaptırımların konulmasına neden olur. Yapmacık ve tumturaklı söz perdesi arasından iyice görünüyor ki Katolikler, özellikle Hunneric'in saltanatı döneminde çok aşağılayıcı davranışlara uğramışlardır.[102] Saygın vatandaşlar, ünlü soylardan gelen hanımefendiler, kutsallaştırılmış bakireler, ayaklarına bağlanmış ağırlıklarla, çırılçıplak olarak direklerden sarkıtıldılar. Bu işkenceler sırasında kamçılanarak vücutları kan içerisinde bırakılıyor ve en duyarlı yerleri kızdırılmış demirlerle dağlanıyordu. Arian'cılar canavarlıklarını, Katoliklerin kulaklarını, burnunu, dilini ve sağ elini kesecek denli ileri götürdüler. Kurbanlarının sayısını hesaplamak olası değilse de pek çok olduğu ve bu arada şehit tacını alabilmiş olan bir piskopos[103] ile prokonsülün[104] bulunduğu bilinmektedir. Aynı onur, sarsılmaz bir bağlılıkla Nicaea inancını sürdüren Kont Sebastian'ın anısına da tanındı. Genseric, rekabetinden korktuğu gözüpek ve tutkulu kaçağı bir mezhep kaçkınıymış gibi kovuşturuyordu.[105]

102. Victor'un birinci kitabına bakınız. Yakınmalarının doğruluğu Procopius'un yansız tanıklığı ve Justinianus'un resmî sözleriyle doğrulanmıştı (Cod., 1, I, c. 27).

103. Victor, II, 18, s. 41.

104. Victor, V, 4, s. 74, 75. Adı Victorianus'tu, zengin bir aileydendi, Adrumetum'da doğmuştu. Ona Afrika konsülü sanını vermiş olan hükümdarın lütfundan yararlanıyordu.

105. Victor, I, 6, s. 8, 9, Kont Sebastian'ın gözüpek dayanışını ve yanıtını anlattıktan sonra şöyle diyor: "Quare alio generis argumento postea bellicosum virum eccidit."

6) Arian'cı yetkililer, zayıflığı yok eden ve ürkekliği telaşlandıran yeni bir inanç değiştirme yöntemi kullandılar. Vaftiz törenini zor kullanarak ya da hileli yollardan yönetiyorlar, istencin özgürlüğünü ve dinsel ayinin birliğini bozucu bir töreni benimsemeyen Katolikleri cezalandırıyorlardı.[106] Her iki yan da hasımlarınca danışılmış olan vaftizin geçerliliğini daha önce tanımışlardı ve Arian'cıların ortaya çıkardığı yenilik Donatistlerin örneğine ve öğütlerine verilebilirdi. 7) Arian'cı papazların dini araç gibi kullanarak yaptıkları kıyım Genseric'in ve onun Vandallarının yaptıklarını gölgede bırakıyordu. Bir patrik[107] Kartaca tahtında oturabilirdi. Belli başlı kentlerde rahiplerinin yerini zorla almış olabilirdi ama küçük adları ve Latinceyi bilmemeleri[108] kilise görevlerini yapmalarına olanak vermiyordu. Afrikalılar, geleneksel papazlarını yitirdikten sonra Hristiyanlık dininin gerektirdiği ibadetlerden ve yöntemlerden yoksun kaldılar. 8) İmparatorlar Homoousian öğretisini koruyorlardı. Katolik ve Romalı olan Afrika halkları, barbar mezhep sapkınlarının yönetimine kendi yasal egemenliklerini yeğliyorlardı. Bir barış dönemi sırasında Hunneric, Doğu'da imparator bulunan Zeno ile imparatorlar soyunun sonuncu kuşağı ve Vandallar kraliçesinin kız kardeşi Placidia'nın ricaları üzerine Kartaca Katedrali'ni yeniden canlandırdı.[109] Ne var ki kısa süre içerisinde bu tür hatır saymalardan bıktı ve elçinin geçerek saraya geleceği tüm yollarda zorbalığın ve işkencenin örneklerini sergileterek imparatorluğun dinine karşı tiksintisini gösterdi.[110] Hunneric, Kartaca'da toplanmış olan piskoposlardan, oğlu Hilderic için tahtı korumak ve yabancılarla,

106. Victor, V, 12, 13. Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. VI, s. 609.

107. Primate, Kartaca piskoposuna verilen bir addı. Ne var ki mezhepler ve uluslar, başpapazlarına patriarch adını verdiler. Bkz. Thomassin, *Discipline de l'Eglise*, c. 1, s. 155-158.

108. Patrik Cyrila Latince bilmediğini açıkça söylemişti (Victor, II, 18, s. 42), "Nescio Latine". Bu dilden yalnız konuşma konusunda yararlandığı, vaazlarında ve yazılarında onu kullanmadığı düşünülebilir. Vandal papazları daha da bilgisizdi ve Katoliklerden ayrılmış bulunan Afrikalılara güven veremiyorlardı.

109. Victor, II, 1, 2, s. 22.

110. Victor, V, 7, s. 77. Elçinin adı Uranius'tu.

özellikle denizaşırı ülkelerle her türlü haberleşmeyi kesmek üzere ant içmelerini istedi. Toplantıya katılanların çoğunluğu, Hristiyanların yemin etmesine gerek olmadığını ileri sürerek bu isteği geri çevirdi.[111] Böyle bir söz verilmesi ahlaka aykırı olmadığı gibi dinsel yükümlülükler de çatışma durumuna düşürmez. Yemin edemeyeceğini söylemek ise kuşkucu bir zorbanın hıncını daha da artırmaktan başka şeye yaramaz.

Kralın otoritesi ve asker gücü altında ezilen Katolikler sayı ve bilgi bakımlarından karşıtlarından çok üstündüler. Arian'cı öğretililere karşı Yunan ve Roma kilise babalarının yararlandığı silahları, Ulphilas'ın bilgisiz haleflerini susturmak ve yere sermek için onlar da kullanıyorlardı.[112] Üstünlük duyguları, kötülüğe ve düzenbazlığa sapmalarını önlemeliydi. Ama kilise yazarlarının anlattıkları durumlara hile ve düzenbazlıktan başka ad verilemez. Kendi tartışmalarını kapsayan kitaplarını eski zamanın saygın yazarlarınınki gibi gösteriyorlardı. Vigilius ve takipçileri Athanasius'un ve Aziz Augustin'in adlarını çok acemice kullandılar[113] ve okullarının teslis ve Tanrı'nın cisimleşmesi (Incarnation) gizlerini çok iyi aydınlatan ünlü simgeyi meydana getirmek gibi karışık bir durum yarattılar. Kutsal kitapları bile değişikliğe uğratmaya kalkıştılar. Tanrı'da yetkinliğini bulan Teslis'in birliğini[114] belirten saygın metin bile kilise babalarının suskunluğu,

111. Astutiores, *Victor*, IV, 4, s. 70. Kendilerinden istenilen yeminden sıyrılmak için İncil'deki "Non jurabitis in toto," sözlerinden yararlandıkları görülüyor. Yemin etmek istemeyen kırk altı piskopos Korsika'ya sürüldüler. Yemin eden üç yüz ikisi ise Afrika eyaletlerini paylaştılar.

112. Ruspae Piskoposu Fulgentius, senatörler soyundan geliyordu ve özenli bir eğitim görmüştü. Kendi memleketinin dili olan Latinceyi öğrenmesine izin verilmeden önce Homeros'u ve Menander'i çok iyi biliyordu (*Vit. Fulgent.*, b. 1). Olasıdır ki Afrikalı piskoposların birçoğu Yunanca bilmekteydiler. Grekçeden Latinceye çok sayıda tanrıbilim eserini çevirmişlerdi.

113. Vigilius of Thapsus'un diyaloğuna yazılmış iki önsözü karşılaştırınız (s. 118, 119, [ed.] Chiflet). Masum bir eseri okuyucuyu eğlendirebilecektir. Ne var ki konu çok ciddi, Afrikalılarsa çok bilgisizdi.

114. Bu düşünceyi ilk kez Peder Quesnel dile getirmiş ve çok elverişli bir benimseme görmüştü. Ne denli şaşırtıcı görünse de, aşağıdaki üç gerçek, bugün de genel olarak

eski çeviriler ve özgün el yazmalarıyla çürütülmüştür.[115] Hunneric'in Kartaca'da toplantıya çağırdığı[116] Katolik piskoposlar onu dile getiren ilk kişiler oldular.[117] Belki de sayfa yanına yazılmış eğretilemeli bir yorum on yüzyıllık karanlık bir dönem süresince gözden geçirilmiş ve düzeltmelere uğratılmış Latince İncillerin metnine geçmiştir.[118] Matbaanın bulunuşundan sonra Yunanca İncil basanlar ya kişisel kuruntularının[119] ya da zamanlarındaki elverişsizliğin etkisiyle bu işten vazgeçtiler.[120] Roma ve Cenev-

---

benimsenmektedir (Gerard Vossius, c. VI, s. 516-522; Tillemont, *Mem. Eccles.*, c. VIII, s. 667-671). 1) Aziz Athanasius, kiliselerimizde çok zaman okunan simgenin yazarı değildir. 2) Bu metin, aziz başpapazın ölümünden yüzyıl sonra görülmüştür. 3) Özgün olarak Latince yazılmıştır, şu halde Batı eyaletlerinde hazırlanmıştır. Constantinople Patriği Gennadius, bu eserden dolayı o denli rahatsız edildi ki sonunda bunun sarhoş bir kimse tarafından yazıldığını çekinmeden söyledi (Petav., *Dogmat. Theologica*, c. II, 1, VII, b. 8, s. 687).

115. Jean, V, 7. Bkz. Simon, *Hist. Critique du Nouveau Testament*, kısım I, b. XVIII, s. 203-218 ve kısım II, b. XI, s. 99-121 ve İncil'in Yunanca baskılarına Dr. Mill'in ve Wetstein'in önsözü ve notları. 1689'da, Katolik Simon serbest olmayı istedi. 1707'de Mill, Protestan olduğu halde köle olmayı arzuladı. 1751'de Ermeni Wetstein mezhebinin ve çağının özgürlüğünden yararlandı.

116. Elde bulunan seksenden çok el yazmasından çoğu en az bin iki yüz yıllıktır (Wetstein, ad loc.). Vatikan'ın geleneksel nüshaları okunmaz durumdadırlar, Dublin ve Berlin'in iki yazması, istisna edilmeye değmez haldedirler. Bkz. Emlyn'in eserleri, c. II, s. 227-255, 269-299 ve de Missy'nin dört başarılı mektubu (*Journal Britannique,* c. VIII ve IX içinde).

117. Yoldaşları adına inanç mezhebini hazırlayan ve yayan dört piskoposun kimlikleri tam olarak bilinmiyor. Bu metne "luce clarius" (Victor Vitensis, *de Persecut. Vandal.*, 1, III, b. 2, s. 54) adını veriyorlar. Vigilius ve Fulgentius'tan sonra söz edilmiştir.

118. On birinci ve on ikinci yüzyıllarda İnciller, Canterbury Başpiskoposu Lanfranc ve Roma Kilisesi kardinali ve kütüphanecisi Nicholas'ın elleriyle düzeltilmiştir; "secundum orthodoxam fidem." (Wetstein, *Prolegom.*, s. 84, 85). Bu düzeltmelere karşın, bu metin bölümü Latince el yazmaların yirmi beşinde bulunmamaktadır (Wetstein ad loc.). Bunlar da genellikle el yazmalarında bulunmayan hem eskilik hem de güzellik gibi iki niteliği taşıyan nüshalardır.

119. Almanlarca bulunan bu sanat Roma ve Yunan din dışı yazarların kitapları için İtalya'da kullanıldı. İncil'in özgün Yunancası hemen hemen aynı tarihlerde (M.S. 1514, 1516, 1520) Erasmus'un ustalığı ve Kardinal Ximenes'in el açıklığıyla yayımlandı. *Complutensian Polyglot*, kardinale 50.000 dukaya mal oldu. Bkz. Mattaire, *Annal. Typograph.*, c. II, s. 2-8, 125-133 ve,Wetstein, *Prolegomena*, s. 116-127.

120. Erasmus'un özeniyle üç tanık bizim Yunanca İncillerimize yerleştirilmiştir: Complutensian yayımcıların aşırı dindarlığı, Robert Stephens'in, bir virgül koyarak yaptığı baskı

re'nin eşit istekle sarıldıkları dinsel düzenbazlık çağımız Avrupa'sında tüm ülkelere ve dillere de yayılmış oldu.

Hile örneği, doğal olarak şüphe uyandırmaktadır ve Afrika Katoliklerinin, Tanrı'nın korumasıyla olduğunu ileri sürdükleri mucizeler de bunların düzenlerine verilebilir. Bu dinsel çekişmeyi inceleyen tarihçi, yansız bir gözle baktığında, inananlara örnek olacak ve inançsızları şaşırtacak bir doğaüstü olgudan da söz edebilecektir. Moritanya'nın kıyı kolonisi Tipasa'daki[121] (Caesarea'dan on altı mil kadar uzaklıkta) halk, her zaman geleneksel inançlara bağlılığıyla tanınmıştı. Donatistlerin azgınlığına karşı koymuşlar.[122] Arian'cıların zorbalığını etkisiz hale getirmişlerdi. Mezhep sapkını bir piskoposun geldiğini görünce hep birden kenti bırakıp gitmişlerdi. Gemi bulabilenler İspanya kıyısına geçmeyi başarmışlar, geride kalan mutsuzlar, zorbayı tanımayı reddederek, dinsel olmakla birlikle yasa dışı sayılan törenlerini sürdürmüşlerdi. Bu kafa tutma barbar Hunneric'i öfkeden kuduruttu. Bir askerî kont Kartaca'dan Tipasa'ya gitti. Forumda Katolikleri topladı ve elebaşların sağ elleri ile dillerini kestirdi. Ne var ki aziz papazlar bu insanlık dışı uygulamadan sonra da konuşmayı sürdürdüler. Bu mucize, olaydan iki yıl sonra, zorbalık tarihini yazan Afrikalı piskopos Victor'un tanıklığıyla doğrulanmıştır.[123] "Bu olaydan şüphe eden olursa," diyor Victor, "Constantinople'a gitsin. Orada papaz çömezi Restitutus'tan herkesin söz ettiğini duyacak, onun Tipasa'daki şanlı kurbanlardan biri olduğunu, İmparator Zeno'nun sarayında oturduğunu ve dindar imparatoriçeden saygı gördüğünü öğrenecektir." Constantinople, bize, tutkusuz, çıkar gütmeyen, bilgin ve doğru ikinci bir

hilesi ve Theodore Beza'nın düşünülüp taşınılarak yaptığı sahtecilik ya da iğrenç garipliği.

121. Plin., *Hist. Natural.*, V, 1; Wesseling, *Itinerar.*, s. 15; Cellanius, *Geograph. Antiq.*, c. II, kısım II, s. 127. Bu Tipasa kentini, Numidia'da aynı adı taşıyan kentle karıştırmamak gerekir. Vespasianus ona Latium ayrıcalıkları tanıdığına göre oldukça büyük bir yerleşim merkezi olmalıdır.

122. *Optatus Milevitanus de Schism. Donatist.*, 1, II, s. 38.

123. Victor Vitensis, V, 6, s. 76; Ruinart, s. 483-487.

tanık vermektedir. Platon okulu filozoflarından Aeneas of Gaza, Afrika şehitleri üzerine gözlemlerini açık bir biçimde betimledi: "Onları gözlerimle gördüm, onlardan söz edildiğini duydum. Dillerinin yardımı olmadan hecelerin seslerini çıkardıklarından haberim oldu ve kulaklarımın tanıklığını doğrulamak için gözlerimden yararlandım. Ağızlarını açtım ve hekimlerin öldürücü olacağını söyledikleri biçimde dillerinin kökünden kesilmiş olduğunu gördüm."[124] Aeneas of Gaza'nın anlattıkları imparator Justinianus'un bir buyruğu, Kont Marcellinus'un kroniği ve Constantinople'da Roma pontiff'inin elçisi olarak bulunmuş Papa I. Gregory'nin tanıklığıyla doğrulanmıştır.[125] Hepsi de bu mucizenin gerçekleştiği yüzyılda yaşadı ve hepsi de görgü tanıklığı yaptılar ya da herkesçe bilinen olayı öğrenip inandılar. Daha sonra da örnekleri süren bu mucizeler, dünyanın en geniş sahnesinde göründü ve yıllarca inançsızların incelemesine açık tutuldu. Konuşma organlarından yoksun olmakla birlikte konuşabilen bu Afrikalı dini bütünlerin doğaüstü yetileri, yalnızca konuşmalarının da dinleri denli saf olduğuna inananların kanısını oluşturabilecekti. İnançsızların önündeyse gizemli kuşkular her zaman bir savunma aracı olarak yer almaktadır, Teslis'i benimsemeyen Arian'cı ya da Socinia'lar, Athanasius'un müritlerince meydana getirilmiş en açık mucizelere karşı çıkmışlardır.

Vandallar ve Ostrogotlar, Afrika'da ve İtalya'da kurdukları krallıkların tümüyle yıkılmasına dek sapkın Arian mezhebinde

---

124. Aeneas Gazaeus in Theophrasto, (içinde) *Biblioth. Patrum*, c. VIII, s. 664-665. O, Hristiyan'dı ve Theophrastus diyaloğunu yazmıştı. Konusu, ruhun ölümsüzlüğü ve vücudun yeniden dirilişiydi. Bundan başka yirmi altı mektubu da bugüne kalmıştır. Bkz. Cave (*Hist. Litteraria*, s. 297 ve Fabricius (*Biblioth. Graec.*, c. 1, s. 422).

125. *Justinian. Codex.*, 1, I, başlık XXVII; Marcellin., in Chron., s. 45, (içinde) Thesaur., *Temporum Scaliger*; Procopius, *de Bell. Vandal.*, 1, I, b. 7, s. 196; Gregor. Magnus, *Dialog.*, III, 32. Bu tanıklardan hiçbiri, o dinlerinden dönmeyenlerin sayısını vermediler. Eski bir şehitler listesi ([aktaran] Ruinart., s. 486) bu sayıyı altmış olarak gösteriyor. Anılarından ikisi, çapkınlık ve hovardalık suçu işlemiş olduklarından, konuşma yeteneklerini yitirdiler. Bu mucizelerin en değişik biçimi de dili kesilmeden önce hiç konuşmamış olan bir çocukta belirgin oldu.

kaldılar. Galya barbarları Frankların gücüne boyun eğdiler ve asıl dinsel öğretiyi kabullendiler. Vizigotların kendi istekleriyle inanç değiştirmeleri Katolik Hristiyanlığın İspanya'da kurulmasını sağladı.

Bu esenlikli evrim, ancak kupkuru akli düşünce düzeniyle başkaldırıcı ve nankör olarak nitelendirilebilecek ünlü bir şehidin koyduğu örnekle hızlandırılmıştır.[126] İspanya Gotları üzerinde egemenliğini sürdüren Leogivild düşmanlarının beğenisini ve uyruklarının sevgisini kazanmıştı. Onun yönetimi altındaki Katolikler büyük bir hoşgörü içerisinde yaşıyorlardı. Arian'cı synod'lar, pek de başarı sağlamaksızın, ikinci bir vaftiz törenini kaldırarak iki yanı da anlaştırmaya çalışmışlardı. Büyük oğlu Hermenegild'e kral sanını vermişti. Boetica hükümdarlığı da bu oğlunundu. Hermenegild, Austrasia Kralı Sigebert ile ünlü Brunechild'ın kızıyla evlendi. Merovingia soyundan gelen ve geleneksel inanca bağlı olan güzel Ingundis, on üç yaşındayken Toledo'nun Arian'cı sarayına gitti, orada sevgiyle birlikte zulüm de gördü. Got kraliçesi ve Ingundis'in büyükannesi Goisvintha, otoritesini kötüye kullandı, bir yandan okşadı, öbür yandan baskı yaptı.[127] Bu genç prensesin inanç konusunda karşı koymasından öfkelenen Goisvintha onu saçlarından yakalayarak yere attı ve döverek kan içinde bıraktı. Bununla da kalmayarak Ingundis'i soyup bir göle atılması için -insanlık dışı- buyruk verdi.[128] Kuşkusuz, sevgi ve onur, Hermenegild'i karısının öcünü almaya

126. Bkz. İspanya'nın iki genel tarihi; Mariana (*Hist. de Rebus Hispaniae*, c. I, 1, V, b. 12-15, s. 182-194 ve Ferreras, Fransızca çevirisi, c. II, s. 206-247. Mariana, bir Romalı edebiyatçı stili ve ruhu göstermek için Cizvit niteliğini unutmuş gibidir. Ferreras, olayları inceliyor ve kronolojiyi ayarlıyor.

127. Goisvintha, arka arkaya iki Vizigot kralıyla evlendi. Athanigild'ten, Ingundis'in annesi olan Brunechild'ı doğurdu. İkinci kocası Leovigild'in, birinci evliliğinden Hermenegild ve Recared adında iki oğlu vardı.

128. "Iracundiae furore succensa, adprehensam per comam capitis puellam in terram conlidit, et diu calcibus verberatam, ac sanguins cruentatam, jussit exspoliari, et piscinae immergi." (Greg. Turon., 1, V, b. 39, c. II, s. 255). Gregory, tarihin bu bölümü için bizim en yetkin kaynaklarımızdan biridir.

yöneltti. Bir yandan da şunu anladı ki eşini asıl acılara boğan şey dinsel görüşünün zorlanmasıydı. Prensesin dokunaklı yakınmaları ve Sevilla Başpiskoposu Leander'in ileri sürdüğü kanıtlar, onun da inanç değiştirmesiyle sonuçlandı. Got tacının vârisi Nicaea inancını kabul etti ve vaftizi pekiştirme duasıyla törensel yan da tamamlandı.[129] Gençliğinin, belki de tutkusunun etkisine kapılan prens, evlat ve uyrukluk ödevini unuttu, her ne kadar zulümden yakınıcı olmamakla birlikte İspanya Katolikleri, mezhep sapkını bir babaya karşı başkaldıran inançlı gençten yana oldular. İç savaş Hermenegild'den yana olan Sevilla, Merida ve Cordova kentlerinin kuşatılmalarıyla genişledi. Mezhep sapkını olmayan barbarları, Suevi'leri ve Frankları da kendi kalıtım bölgelerine çağırdı. Afrika'yı ve İspanya kıyılarının bir bölümünü ellerinde tutan Romalılardan da, tehlikeli olabilecek, yardım istedi. Dini bütün elçisi Başpiskopos Leander, Bizans sarayıyla kişisel olarak görüşmeler yaptı. İspanya'nın kuvvetlerini ve hazinelerini elinin altında tutan kral, Katoliklerin umudunu yok etti. Dayanmaya ve sonra da kaçmaya çalışan suçlu Hermenegild, haklı olarak kızan bir babadan bağışlanmasını istedi ve teslim oldu. Leovigild, başkaldıranın kendi oğlu olduğunu unutmuş değildi. Sanlarını ve hükümdarlık yetkisini geri aldı, yeni dinini uzak bir yerdeki sürgün yaşamında sürdürmesine izin verdi. Ne var ki birtakım kalleşlikler kralın nefretini alevlendirdi. Oğlu için verdiği ölüm buyruğu, Sevilla Kalesi'nde gizlice yerine getirildi. Arian'cı inancı yeniden benimserse canının bağışlanacağı biçimindeki önerileri geri çevirmesi ona Aziz Hermenegild denilmesine neden olmuştur. Romalılar onun karısını ve oğlunu, utanç verici bir tutsaklık içerisinde tutmuşlardı. İç savaş Leovigild'in ününü gölgelemiş ve son günlerini acılara boğmuştu.

Vârisi ve ikinci oğlu Recared, İspanya'nın ilk Katolik kralı olmuş, kardeşinin dinsel ilkelerini benimsemiş olmakla birlikte

129. Mezhep sapkınlarının vaftizini tanıyan Katolikler, bu töreni yineliyorlar ya da daha sonradan denildiği gibi pekiştirme vaftizi yapıyorlar, bunda, görünür veya görünmez birtakım mistik ayrıcalıklar görüyorlardı. Bkz. Chardon., *Hist. des Sacremens*, c. 1, s 405-452.

bunları daha dikkatle ve başarıyla kullanmıştır. Recared, babasına karşı ayaklanmaktansa onun ölümünü beklemeyi yeğ buldu. Babasının anısını kötü olarak anmak şöyle dursun, ölürken Arian'cılığın yanlışlarından söz ederek ondan ayrıldığını ve uyruklarını da Katolik inancına çevirmesi için kendisine vasiyette bulunduğunu söyledi. Recared, Arian'cı papazlardan ve soylulardan oluşan bir meclis topladı, kendisinin Katolik olduğunu bildirerek onları da hükümdarlarına öykünmeleri için sıkıştırdı. Şüpheli metinlerin yorumlanması ve doğa ötesi kanıtların araştırılması bitip tükenmez bir dinsel tartışmaya konu oldu. Hükümdar, bunlardan ikisini, özdeksel ve gözle görünür varlıklar olan yerle göğün tanıklığını, bu bilgisiz dinleyicilere, ileri sürdü. Dünyanın tamamı Nicaea synod'una bağlıydı. Romalılar, barbarlar ve İspanya'nın halkı aynı inancı taşıyorlardı. Yalnız Vizigotlar Hristiyan dünyasının isteğine direnç gösteriyorlardı. Bir boş inanç yüzyılında, kilisenin erdemi ya da ustalığıyla oluşturulmuş doğaüstü bir "ruhaniler âlemi"ne göksel bir tanık olarak saygı duyulabilirdi: Her yıl Paskalya arifesinde Boetica'da yapılan[130] Osset vaftiz kapları (fonts)[131] ve Suevi hükümdarıyla Galiçya halkını Katolikleştiren Aziz Martin of Tours'un sandukası[132] Katolik kral ulusal dindeki reformu kolayca yapamadı. Dul kraliçe onu öldürmek için gizli fesat hareketlerine girişti ve iki kont, Narbonnese Galya'sında tehlikeli bir ayaklanmayı kışkırttılar. Recared, fesatçıları etkisizleştirdi, ayaklananlara meydan okudu ve Arian'cıların yapabilecekleri biçimde öç aldı. Ad-

130. Osset ya da Julia Constantia, Boetis Irmağı'nın kuzey kıyısı üzerinde, Sevilla'ya karşı karşıya kurulmuştu (Plin., *Hist. Natur.*, III, 3). Gregory of Tours'un (*Hist. Francor.*, 1, VI, b. 43, s, 288) tanıklığı Portekizlilerin kuruntulu boş inançlarıyla benimsenmiş olan Lusitania adından (*de Gloria Martyr.*, b. 24) daha çok güvene değer durumdadır (Ferreras, *Hist. d'Espagne*, c. II, s. 166).

131. Bu mucize, ustalıkla meydana getiriliyordu. Arian öğretisini izleyen bir kral kapılara mührünü bastırdı. Kilisenin çevresinde derin bir çukur kazdırttı ve vaftiz kapları, Paskalya arifesinden daha az doldurmuş olmadı.

132. Ferreras (c. II, s. 168-175, A.D. 550) Suevi'lerin Katolikliğe geçtiği zaman ile hal ve koşulların güçlüklerini aydınlattı. Leovigild, onları İspanya'daki Got krallığıyla yeni birleştirmişti.

larından barbar kökenli oldukları anlaşılan sekiz piskopos, yanılgılarından döndüler ve Arian'cı tanrıbilim kitapları, içerisinde toplandıkları binayla birlikte ateşe verilerek kül haline getirildi. Suevi'lerle Vizigotlar, hep birlikte Katolikliği kabullendiler ya da öyle göründüler. Yeni yetişen kuşağın inancıysa ateşli ve içtenlikli oldu. İspanya barbarları, el açıklığıyla kiliseleri ve manastırları zenginleştirdiler. Toledo'da toplanan yetmiş piskopos, yenenlerin buyruğu altına girdiler ve İspanyolların çabası, Kutsal Ruh'un Baba ile Oğul'a eşit davrandığını söyleyerek Nicaea simgesini yetkinleştirmiş oldu. Bu önemli öğreti noktası, çok zaman sonra Yunan ve Latin kiliseleri arasında kanı bölünmesini doğurdu.[133] Bu başarıdan sonra, Vizigot kralı, "büyük" adı verilmiş olan Papa Gregory'ye danıştı. Bu papa, dinsizleri ve mezhep sapkınlarını Katolikleştirme mutluluğuna ermiş dini bütün ve bilgin bir kişiydi. Recared'in elçileri ona saygıyla altın ve değerli taşlar sundular, karşılığında Aziz John Baptist'in birkaç saç telini, İsa'nın haçını kapsayan büyük bir haç ile Aziz Peter'in zincirlerinden birkaç halkayı kapsayan bir anahtarı aldılar.[134]

Aynı Gregory, Britanya'yı da Katolikleştirdikten sonra, Lombard kraliçesi Theodelinda'yı da Hristiyanlıkları Arian sapkınlığıyla kirletilmiş olan utkulu yabanıllar arasında Nicaea inancını yaymaya özendirdi. Onun dinsel çalışmaları, gelecekteki misyonerlerin çabası ve zaferi için kapıları açtı ve her iki yandan piskoposların çekişmesi İtalya kentlerinde sürüp gitti. Ne var ki gerçeğin, örneğin ve çıkarların etkisiyle Arian'cı öğreti yavaş yavaş sönüp bitti. İtalya Lombard'ları, üç yüz yıl süren bir savaştan sonra, Katolikliği benimsediler. Zaten Mısır, onun ilkelerini Platon okulundan almıştı.[135]

---

133. Nicaea, daha doğrusu Constantinople simgesine bu katkı, önce sekizinci Toledo Konsili'nde önerildi (M.S. 653), ne var ki halkça benimsenmiş olan öğretiye uygundu (Gerard Vossius, c. VI, s. 527, de tribus Symbolis).

134. Bkz. Gregor. Magn., 1, VII, epist. 126, (içinde) Baronium, *Annal. Eccles.*, A.D. 559, No. 25, 26.

135. Paul Warnefrid (*de Gestis Langobard*, 1, IV, b. 44, s. 853, [ed.] Grot.) Arian'cılı-

Barbarlara İncil üzerine vaazlar veren ilk misyonerler onlara aklın tanıklığını anımsattılar ve hoşgörünün doğal yasalarından söz ettiler.[136] Tinsel otoritelerinin kurulmasından sonra ise, Hristiyan krallarını Roma ve barbar inançlarından kalıntıları kökünden kazımaya özendirdiler. Clovis'in halefleri, putlarını kırıp atmayı istemeyen köylüleri yüz sopa ya da kırbaç cezasına çarptırdılar. Anglosaksonlar, şeytanlara kurban sunanları hapis ve müsadere ile cezalandırdılar. Akıllı Alfred, Musa yasalarının[137] sertliğini, kaçınılmaz bir görev olarak benimsedi. Şu da var ki Hristiyan halklar arasında suç ve ceza görünmez oldu. Bilgisizlik, dinsel çekişmeleri askıya aldı ve hoşgörüsüz ruh, zulüm yapabilecek mezhep taşkını ve putperest bulamayınca barbarca davranışlarını Yahudilere karşı yöneltti. Bu sürgün ulus, Galya kentlerinde sinagoglar kurmuştu. Ne var ki Hadrianus'un saltanatından beri İspanya'da çok sayıda kolonileri yerleşmiş bulunuyordu.[138] Ticaretten ve para işlemlerinden elde edilmiş servetler, efendilerinin dinsel açgözlülüğünü uyandırdı ve silah kullanmak şöyle dursun askerliğin adı bile belleklerinden silinmiş olan bu halkı ezme eğilimi baş gösterdi. Yedinci yüzyılın başlarında tahtta bulunan Got Kralı Sisebut, en ağır biçimde kıyıma geçti.[139]

ğın, Rotharis'in (M.S. 636-652) saltanatı sırasında değerini koruduğunu bildiriyor. Dini bütün papaz çömezi, hiç kuşkusuz yedinci yüzyılın sonundan önce tamamlanmış olan ulusal inanç değişikliğinin tam tarihini vermemektedir.

136. "Quorum fidei et conversioni ita congratulatus esse rex perhibetur, ut nullum tamen cogeret ad Christianismum... Didiceret enim a doctoribus auctoribusque suae salutis, servitium Christi voluntarium non coactitium esse debere." (Bedae, *Hist. Ecclesiastic.*, 1, I, b. 26, s. 62, [ed.] Smith).

137. Bkz. *Historians of France*, c. IV, s. 114 ve Wilkins, *Leges Anglo-Saxonicae*, s. 11, 31. "Siquis sacrificium immolaverit praeter Deo soli morte moriatur."

138. Yahudiler, İspanya'ya Süleyman'ın gemileriyle ve Nebuchadnezzar'ın ordularıyla getirildiklerini savunurlar. Onlara göre Hadrianus, Judah oymağından kırk bin, Benjamin'den de on bin aileyi buraya taşıtmıştır. (Basnage, *Hist. des Juifs*, c. VII, b. 9, s. 240-256).

139. O tarihte Sevilla Piskoposu olan Isidore, davranışı nedeniyle Sisebut'u kutlamakla birlikte onu doğru bulmuyor (*Chron. Goth.*, s. 728). Baronius (*A.D. 614*, No. 41), Almoin'in (1, IV, b. 22) otoritesi üzerindeki sayıyı saptıyor. Ne var ki bu otorite zayıftır. *Historians of France*'taki metin aktarmalarının gerçekliğini araştırmak benim için olanak-

Doksan bin Yahudi vaftiz olmaları için zorlandı. Bunu kabul etmeyenlerin bütün mal varlıkları ellerinden alındı. İşkence edildi ve anlaşıldığına göre, memleketten çıkma isteklerine de izin verilmedi. Sisebut'un tutumu o denli aşırı bir hal almıştı ki İspanya Kilisesi bile onu yatıştırmaya çalıştı. Sisebut, çok tutarsız bir karara vardı. Vaftiz törenlerini kabule zorlanmamalıdır, diyorlardı. Şu var ki kilisenin saygınlığı için, vaftiz edilmiş bulunan Yahudiler, yanlış olduğuna inandıkları ve kendilerine tiksinç gelen bir dini -dış görünüşte- uygulamalıydılar. Onların sık sık dinden dönmeleri, Sisebut'un haleflerinden birini, Yahudileri tümüyle memleket dışına sürme kararı vermeye yöneltti. Bir Toledo Konsili'nin kararına göre tüm Got kralları, bu esenleyici buyruğun uygulanması için ant içeceklerdi. Ne var ki zorba krallar, ne işkence etmekten hoşlandıkları kurbanlarını uzaklaştırmaya ne de doymak bilmez tutkularını yatıştıran baskılarını sürdürecekleri tutsaklardan yoksun kalmaya razı oldular. Yahudiler, özenle engizisyon yasasına aktarılan sivil ve kilise yasalarının sopası altında İspanya'da kaldılar. Got kralları ve piskoposlar sonunda anladılar ki haksızlık ve saldırganlık kini doğurur, kin ise, büyük bir tutkuyla öç alma fırsatını kollar. Hristiyanlığın düşmanı olan bu ulus, kölelik koşulları içerisinde çoğaldı ve çevirdikleri entrikalar Arapların hızlı fetihlerini kolaylaştırdı.[140]

Arian mezhep sapkınlığı, barbarlarca benimsenmesi sona erince yıkıldı. Yunanlar bu eğilimi dinsel tartışmalar için sürdürdüler. Karanlık bir öğretinin kurulması birtakım yeni sorunları ve yeni çekişmeleri de birlikte getirdi. Tutkulu bir piskopos ya da bağnaz bir keşiş her zaman için kilisenin ve devletin dinginliğini rahatça bozabildi. İmparatorluğun tarihçisi, okullar ve synod'ların karanlığında kapalı kalmış çekişmeleri önemsiz görebilir.

sız kaldı (c. III, s. 127).

140. Basnage (c. VIII, b. 13, s. 388-400) Yahudilerin durumunu doğrulukla gözler önüne sermektedir. Benim konuma yabancı düşse de o, İspanyol konsillerinin kararlarına ve Vizigotların yasalarına ilginç ve köklü hal ve koşulları da ekleyerek konusunu zenginleştirebilirdi.

İsa'nın dini ile Zerdüşt dinini bağdaştırmak isteyen Manichaea'lar gizlice eyaletlere sızmışlardı. Ne var ki Gnostiklerin sert tepkisi karşısında sıkışıp kalan bu yabancı mezhepçiler, imparatorluk yasalarının da kovuşturmasına uğradılar. Pelagia'ların daha akla yakın düşünceleri Britanya'dan Roma'ya, Afrika'ya ve Filistin'e dek yayıldı ve bir yüzyıllık boş inanç sürecinin sonunda silinmiş oldu. Eutychia'lar ile Nestoria'ların din tartışmaları Doğu'da fesat kaynağı oldu. Tanrı'nın cisimleşmesiyle ilgili gizeme açıklama ararken, doğumuna beşiklik eden bir ülkede Hristiyanlığın yıkılmasını çabuklaştırdı. Bu tartışmalar ikinci Theodosius'un saltanatından başlayarak arttı. Meydana gelen olaylar, bu kitap için kendime çizdiğim sınırların çok ötesine taşmaktadır. Doğa ötesi kanıtlar zinciri, tutkulu bir kilisenin karşı durum alması ve onun Batı İmparatorluğu'nun gerilemesindeki etkisi, Efes ve Chalcedon (Kadıköy) genel konsillerinden Doğu'nun Muhammet'in haleflerince fethine değin ilginç ve öğretici bir tarihe gereç oluşturabilir.

XXXVIII. BÖLÜM

Clovis'in Saltanatı ve İnanç Değişikliği

Almanlar, Burgundia'lılar ve Vizigotlara Karşı Zaferleri

Galya'da Fransa Krallığı'nın Kurulması

Barbarların Yasaları

Romalıların Durumu

İspanya Vizigotları

Britanya'nın Saksonlar Tarafından Fethi

(M.S. 476 – M.S. 536)

Romalıların boyunduruğuna sabırları tükenircesine katlanmak durumunda kalan Galyalılar[1] Vespasianus'un temsilcilerinden birinden anılmaya değer bir ders aldılar. Tacitus'un bize aktardığı bu derin anlamlı söylev[2] yazarın dehasıyla daha da güçlü niteliğe bürünmüştür: "Cumhuriyetin gözetimi Galya'yı iç çekişmelerden ve yabancı saldırılardan korumuştur. Ulusal bağımsızlığınızı yitirirken Romalı vatandaşların adını ve ayrıcalıklarını kazandınız. Bizlerle birlikte sivil devlet yönetiminin sürekli iyilik ve elverişliliğinden yararlanıyorsunuz. Bu birlikten uzaklaşmanız, zorba yönetiminin rastgele düzensizliklerinin içine atılmanız anlamına gelir. Fetih hakkımızı kullanmak yerine sizin güvenliğiniz için gerekli vergilerden başka bir düzenlemeye başvurmadık. Barış, ancak orduların gücüyle elde tutulabilir ve halk, kendisini koruyan orduların giderlerini karşılamalıdır. Çok zaman ormanlarını ve bataklıklarını Galya'nın zengin ve verimli topraklarıyla değiştirmeye çalışmış ve yine de bunu çok isteyen yırtıcı Cermenlere karşı Ren engelini kendimiz için değil, sizin için savunmuşuzdur. Roma'nın çökmesi sizin eyaletlerinize felaket getirecektir. Sekiz yüz yıllık akıl ve değer dönemiyle meydana getirilmiş yapının yıkıntıları altında gömülüp kalacaksınız. Üzerine o kadar titrediğiniz özgürlüğü, yabanıl efendi horlayacak ve

1. Bu bölümdeki metin aktarmalarını *Recueil des Historiens des Gaules et de la France*'tan alacağım (Paris, 1737-1768, on bir cilt, dört sayfalık formalar, in-folio baskı). Dom Bouquet ve öbür Benediktinler tüm özgün ve asıl tanıklıkları 1060 yılına dek kronolojik düzene soktular ve bunlara bilimsel notlar eklediler. Bu ulusal yapıtın 1500 yılına dek sürmesi gerekirdi ve bizim de ilerlememizi sağlayacaktı.

2. Tacitus, *Hist.*, IV, 73, 74, (içinde) c. I, s. 445. Tacitus'u kısaltmak isteği bağışlanmaz bir övünme olurdu. Ne var ki Galya'nın o zamanki ve gelecekteki gelişmelerine uyguladığı genel düşüncelerde bir seçme yapmayı kendimde olanak görmekteyim.

sizi baskı altına alacaktır. Romalılardan ayrılmanız, sizi yenen barbarların bitip tükenmek bilmeyen düşmanlıklarıyla karşı karşıya koyacaktır."[3] Galyalılar bu düşünceyi elverişli olarak kabullendiler ve bu şaşılası mucizevi görüş gerçekleşti. Dört yüz yıllık süre içerisinde, Caesar'a karşı yiğitçe savaşmış olan Galyalılar zamanla Roma toplumunda vatandaş niteliğini kazandılar. Batı İmparatorluğu yıkıldı, Cermenler Ren'i geçtiler, muzaffer olarak Galya'ya girdiler, barışsever ve uygarlaşmış halkın tiksintisi ve büyük korkusuyla karşılaştılar. Şatafatın, sanat görgü ve kültürünün seyrek olarak yanıldığı bir duyguyla gözleri karmaşmış olan Galyalılar, kuzeyden gelen bu yabanıl devlere horlayıcı gözlerle bakıyor, kaba davranışlarını, gürültülü sevinçlerini, obur iştahlarını, iğrenç görünüşlerini ve dayanılmaz pis kokularını alay konusu ediyorlardı. Autun ve Bordeaux okullarında edebiyat öğretimi yine sürdürülüyor, Galyalı gençler, kendi aralarında Cicero'nun ve Vergilius'un dilini konuşuyorlardı. Cermenlerin diyalekti kulaklarını tırmalıyordu ve bir Burgindia'lının sesi esin tanrıçalarını (*muse*) kaçıracak, diye eğleniyorlardı. Galyalılar doğanın ve sanatın tüm armağanlarına sahip bulunuyorlardı. Ne var ki kendilerini savunmak için gerekli gözüpeklilikten yoksundular. Tam anlamıyla söz dinlemeye mahkûm oldular, malları ve canlarını ellerinde tutan muzaffer barbarların yüzüne gülmek zorunda olduklarını anladılar.[4]

Odoacer, Batı İmparatorluğu'nu yıkınca en güçlü barbarların dostluğunu elde etme yollarını aradı. İtalya'nın yeni hükümdarı, Romalıların, Alplerden Ren'e ve okyanusa kadar fethetmiş oldukları tüm yerleri Vizigot Kralı Euric'e bıraktı.[5] Euric'in elde

3. "Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias libido atque avaritiae et mutandae sedis amor; ut relictis paludibus et solitudinibus, suis, fecundissimum hoc solum vosque ipsos possiderent.... Nam pulsis Romanis quid aliud quam bella omnium inter se gentium exsistent?"

4. Sidonius Apollinaris, durumlarının sıkıntılı halleriyle, hiç de doğal olmayan bir sevinçle eğleniyor.

5. Bkz. Procopius, *de Bello Gothico*, 1, I, b. 12, (içinde) c. II, s. 31. Grotius'un ünü, bir el yazmasını kaynak olarak almadan Ren'i Rhône'un yerine koymazdı, diye düşünmeme

ettiği başarılar onun savlarını da yasalaştırdı ve Gotlar, onun saltanatı sırasında İspanya ve Galya krallıklarını ele geçirmeyi bile düşündüler. Arles ile Marsilya boyun eğdiler. Auvergne'i ele geçirdi. Sürgündeki piskopos, geri çağırması için onu övücü dileklerde bulunmaya razı oldu. Sidonius, bir sürü elçinin ve yalvarıcının arasında, sarayının kapısında kralı bekledi. Bordeaux sarayındaki çeşitli görüşmeler, Vizigot kralının gücünü ve ününü gösteriyordu. Heruli'ler, kendilerini koruma altına almasını yalvarmak için okyanus kıyısından geliyorlar, Saksonlar, gemileri olmayan bu hükümdarın deniz kıyısı eyaletleri için saygı gösteriyorlardı. Burgundia'lılar Euric'in otoritesi altına girdiler. Euric, tutsağı olan Franklara, çok yüklü bir barış antlaşması imzalattıktan sonra özgürlüklerini geri verdi. Afrika Vandalları onunla dostluklarını geliştirmeye çalışıyor ve komşuları Hunların tutkusuna karşı Pannonia'daki Ostrogotları onunla yapılan ittifak anlaşması koruyordu. Şairin dediğine göre, "Bir bakışıyla kuzeyi ayağa kaldırıyor ya da yatıştırıyordu; güçlü Pers kralı Batı'nın bilgesine danışıyor ve eski Tyber tanrısı Garonne'un dehasıyla korunuyordu."[6] Ulusların alınyazısı, çoğunlukla rastlantıya bağlıdır. Fransa da, başarılarını ve kazandığı ünü Got kralının erken ölümüne borçludur. O sırada oğlu Alaric henüz çocuktu. Hasmı Clovis ise vücut ve ruh bakımından en verimli ve coşkulu bir yaşta bulunuyordu.[7]

Childeric Almanya'da sürgünde bulunduğu sürede Thuringia kralı ve kraliçesi ona çok iyi davranmışlardı. Tahta çıkınca, Basina, sevgilisiyle birlikte gitmek için kocasını bıraktı, daha güzel, daha nükteci ve daha güçlü kuvvetli bir erkekle karşılaşırsa

---

neden olmaktadır (*Hist. Gothorum*, s. 175).

6. Sidonius, 1, VIII, epist. 3, 9, (içinde) c. I, s. 800. Jornandes (*de Rebus Geticis*, b. 47, s. 680) Got kahramanının bu portresini, bir bakıma doğruluyor.

7. Latince aslı *Chlodovechus* ya da *Chlodovoeus*'tan alınarak benimsenen adı Clovis biçiminde kullanmayı gelenekleştiren uygulamaya ben de uydum. Ne var ki "ch" Cermen sesini yansıtmaktadır. Gerçek adı Lewis'ten (ya da Louis) az farklıdır (*Mem. de L'Academie des Inscriptions*, c. XX, s. 68).

onu yeğleyeceğini açıkladı.[8] Clovis bu evlilikten dünyaya geldi ve babasının ölümü üzerine, on beş yaşındayken Salian Franklarının başına geçti.[9] Krallığı, Batavia Adası ile eski Tournay diyosezinden ve Arras'tan oluşuyordu.[10] Clovis vaftiz edildiği sırada savaşçılarının sayısı beş bini geçmiyordu. Scheld, Meuse, Moselle ve Ren kıyılarında yerleşmiş öbür Frank oymakları, Salian hükümdarının müttefikleri, kimi zaman da hasımları olan Merovingia soyundan bağımsız krallara boyun eğiyorlardı. Barış zamanında şeflerinin yargılama yetkisini tanıyan Cermenler, savaşta kendi seçtikleri komutanın sancağı altına girebilme özgürlüğüne sahiptiler. Clovis'in değerliliği tüm konfederasyonu kendi buyruğu altına çekti. Savaşa girerken paraları da, yiyecekleri de yoktu.[11] Clovis aynı memlekette kılıcıyla zenginlikler ve zaferlerinin meyvesiyle de askerleri elde etmiş olan Caesar örneğine öykündü. Her savaştan ya da mutlu seferden sonra, ganimet yığınları oluşturuluyordu. Her savaşçı, rütbesiyle orantılı olarak bu ganimetten pay alıyordu. Hükümdar, başkaları gibi askerî yasaya uydu ve barbarlara, düzenli bir disiplinin sağlıyacağı yararların neler olduğunu öğretti.[12] Mart ayında yapılan genel teftişte silahlar dikkatle gözden geçiriliyordu ve yan tutmayan

8. Greg., 1, II, b. 12, (içinde) c. II, s. 168. Basina doğanın diliyle konuşmaktadır. Onu gençken gören Franklar, bunu yaşlılıklarında Gregory'ye anlatmışlardı. Tours piskoposunun, ilk Katolik kralının annesinin anısını lekelemek için bir sebebi yoktu.

9. Rahip Dubos (*Hist. Critique de l'Etablissement de la Monarchie Francoise dans les Gaules*, c. I, s. 630-650), Clovis'in ilk krallığıyla ilgili doğru betimlemeyi yapma ve ulusal uyrukların sayısını belirleme gibi değerli hizmette bulunmuştur.

10. "Ecclesiam incultam ac negligentia civium Paganorum praetermis sam, veprium densitate oppletam," vd. (*Vit. St. Vedasti*, [içinde] c. III, s. 372). Bu betimlemenin düşüncesine göre, paganlar Arras'ı, Clovis'in vaftizinden çok zaman önce ellerinde bulundurmaktaydılar.

11. Gregory of Tours (1, V, b. 1, [içinde] c. II, s. 232) Clovis'in yoksulluğuyla haleflerinin zenginliğini karşılaştırıyor. Bununla birlikte Remigius (c. IV, s. 52 içinde) tutsakların geri alınması için yeterli sayıda "paternas opes"ten söz etmektedir.

12. Bkz. Gregory, 1, II, b. 27, 37, (içinde) c. II, s. 175, 181, 182. Soissons vazosunun ünlü öyküsü Clovis'in karakterini ve gücünü açıklamaktadır. Tartışma noktası olarak, Dubos, Boulainvilliers ve öbür antik zaman uzmanlarınca garip biçimde değişikliğe uğratılmıştır.

bir ülkeden geçilirken bir tek ot bile koparmaları askerlere yasaklanıyordu. Adaletinde acımasız olan Clovis, görevini savsayan ya da kafa tutan askerleri hemen ölüm cezasına çarptırıyordu. Bir Frank'ın değerinden söz etmenin gereği yoktur. Ne var ki Clovis soğukkanlı ve tam bir özenle davranırdı.[13] Her olayda tutkuları, çıkarı ve genel kanıyı göz önünde tutar, önlemleri kimi zaman Cermenlerin kanlı görenek ve geleneklerine, kimi zaman da Roma'nın ve Hristiyanlığın ılımlılığına uygun olurdu. Kırk beş yaşındayken yetişen ölüm yükselişler yolundayken onu durdurdu. Otuz yıllık saltanatında, Galya'daki Fransız krallığının sağlam olarak kurulmasını başarmıştı.

Aegidius'un oğlu Syagrius'un[14] uğradığı yenilgi Clovis'in ilk başarısı olmuştu. Kişisel hıncın, devlet çekişmesini körüklemiş olması da düşünülebilir. Babanın zaferi Merovingia'ların soyu için namusa saldırı gibi bir şeydi ve oğulun gücü, Frankların kralında tutkulu bir kıskançlık uyandırmış olabilirdi. Syagrius, Soissons kentini ve piskoposluk bölgesini miras yoluyla eline geçirmişti. Belçika'nın geri kalan bölümleri, Rheims, Troyes, Amiens ve Beauvais, olasılıkla patrician'ı hükümdar olarak tanımışlardı ve Batı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra da patrician, Romalıların kralı adıyla ya da otoritesiyle saltanatını sürdürebilirdi.[15] Romalı olarak, edebiyat ve hukuk öğrenimi eğitiminin bir bölümünü oluşturuyordu. Rastlantı ya da politika etkisiyle Cermenlerin dilini de rahatça konuşmaya merak etmişti. Bağımsız barbarlar kendi dilleriyle akıl ve adalet kurallarını açıklayan bir yabancının mahkemesine kitleler halinde geliyorlardı. Yargıcın

13. Önemli ve ince görüşmeleri yönetmiş olan seçkin devlet adamı Dük de Nivernois, Clovis'in siyasal sistemini bilgiyle açıklamaktadır (*Mem. de l'Acad. des Inscriptions,* c. XX, s. 147-184).

14. Soissons akademisinin ödülünü kazanan bir bilimsel araştırmasında Biet (s. 178-226), Syagrius'un ve babasının krallığının durumu ve genişliği üzerine özenli ayrıntılar vermiştir. Ne var ki kral Amiens'den ve Beauvais'den yoksun kılınca Dubos'nun otoritesine çok az güveniyor (c. II, s. 54-57).

15. Fredegarius'un Gregory of Tours'tan yaptığı özette (c. II, s. 398) *patrician* adını az inanılabilir *Rex Romanorum* sanı yerine dikkatle koymuştur.

çabuk ve nazik davranması bu halkların gönlünde sevgi yaratıyordu. Onun verdiği yansız kararlara, hiç sızlanmadan katlanıyorlardı. Syagrius'un Franklar ve Burgundia'lılar üzerindeki[16] hükümdarlığı, sanki kentsel toplumun ilk kez doğuşunu andırıyordu. Bu dinginlik uğraşları arasındayken, şövalye davranışıyla meydan okuyan Clovis'in, gün ve yer seçimini ona bırakarak gönderdiği savaş önerisini kabul etti.[17] Caesar zamanından beri, Soissons, elli bin süvari verebiliyor ve bunları üç askerî atölyede ürettiği araç ve gereçlerle donatabiliyordu.[18] Galya gençlerinin sayısı ve gözüpekliği uzun zamandan beri zayıflamıştı. Syagrius'un komutası altındaki gönüllüler ve ücretliler Frankların coşkunca saldırısına dayanamadılar. Eli altındaki kuvvetleri ve kaynakları bilmeden Syagrius'un kaçışını suçlamak doğru olmaz. Savaşın yitiminden sonra, Thoulouse Sarayı'na sığınmak için koştu. Alaric'in zayıf azınlığı ne onun yardımına elverdi ne de onu koruyabildi. Korkak Gotlar, Clovis'in tehditleri karşısında yılgınlığa uğradılar.[19] Ve Romalıların kralı cellada teslim edildi. Belçika kentleri Frank kralının buyruğu altına girdiler. Clovis, doğu yanından devletinin sınırları içine saltanatının onuncu yılında ele geçirdiği geniş Tongres bölgesini de kattı.[20]

---

16. Sidonius (1, V, Epist. 5, [içinde] c. 1, s. 794) ona Solon adını veriyor. Ayrıca barbarların Amphion'u da diyerek bu imgesel kralı, dostluk ve eşitlik stili olarak gösteriyor. Medlerin ilk kralı Dejoces'de olduğu gibi, kararlarındaki akılcılıkla tahta çıkmıştır (Herodot, 1, I, b. 96-100).

17. "Campum sibi praeparari jussit." Biet (s. 226-251), bu savaşın, Soissons'dan kuzeye doğru yaklaşık on mil uzaklıktaki Benediktin manastırı Nogent'de yapıldığını söylüyor. Savaş alanı putperest mezarlarıyla çevriliydi. Clovis, Leully ve Coucy dolaylarındaki toprakları Rheims Kilisesi'ne verdi.

18. Bkz. Caesar'ın yorumları (de Bell. Gallic., II, 4, [içinde] c. I, s. 220 ve Notitiae (c. I, s. 126). Soissons'un üç atölyesi Seutaria, Balistaria ve Clinabaria'ydı. Sonuncusu askerlerin tüm zırh takımlarını yapıyordu.

19. Bu sıfat, ancak hal ve koşula göre değişebilir. Tarih, Gregory'nin önyargısını doğrulayamaz (1, II, b. 27, [içinde] c. II, s. 175); "ut Gothorum pavere mos est."

20. Dubos bize gösteriyor ki (c. I, s. 277-286) Gregory of Tours ile kitabının teksircileri ya da okuyucuları, eskiden Eburone'ların ve daha sonraları da Liege piskoposluk bölgesinin vatanı olan, Ren'in karşı yakasındaki Thuringia kentiyle Meuse üzerindeki Tongria kentini birbirine karıştırmışlardır.

Leman Gölü'nün kıyılarında ilk yerleşimin Almanlarca yapıldığına ilişkin görüşler doğru değildir.[21] Avenche Gölü'nden Jura Dağı'na dek bu mutlu bölge Burgundia'lılar tarafından tutuluyordu.[22] Gerçekte Almanlar Helvetia'nın kuzey bölgesini ele geçirmişler, ne var ki fetihlerinin meyvesini yine kendi elleriyle yok etmişlerdi. Romalılarca güzelleştirilmiş ve uygarlaştırılmış olan bu eyalet yeniden ıssız ve yabanıl duruma geldi. Bugün bile Aar koyağında Vindonissa kentinden izlere rastlanmaktadır.[23] Ren'in kaynaklarından Mein ile Moselle'in kavşak noktasına dek Almanlar, eski iyelik ya da yeni fetih hakkı olarak ırmağın iki yakasını da ellerinde bulunduruyorlardı. Bugün Alsace ve Lorraine diye bilinen bölgeye yayılmışlardı. Cologne krallığının saldırıya uğraması üzerine Salian hükümdarını, müttefikleri olan Ripuarian Franklarına yardıma çağırdı.

Clovis, Cologne'den yaklaşık yirmi mil uzaklıktaki Tolbiac ovasında Galya'nın zorbalarına saldırdı. Almanya'nın en savaşkan iki ulusu, geçmişteki başarılarının anısı ve gelecekteki büyüklüklerinin umuduyla savaşa giriştiler. İnatçı bir direnç karşısında Franklar çarpışmayı durdurdular, Almanlar da zafer çığlıkları atarak onları kovaladılar. Ne var ki Clovis'in dehası, kişisel değerliliği, belki de dine bağlılığı komutası altındaki askerleri yeniden düzene sokmasında etkili oldu. Savaşı yeniden

---

21. "Populi habitantes juxta Lemannum lacum, Alemanni dicuntur." (Servius, ad Virgil. Georgic., IV, 278). Don Bouquet (c. I, s. 817) Sevilla'lı Isidore'nin daha yeni ve daha az ona bağlı metninden söz ediyor.

22. Gregory of Tours, Aziz Lupicinus'u "inter illa Jurensis deserti secreta, quae, inter Burgundiam Alamanniamque sita, Aventicae adja cent civitati"ye göndermektedir (c. I, 648 içinde). De Watteville (*Hist. de la Confederation Helvetique*, c. I, s. 9, 10) Almanya dukalığı ve Transjurane Burgundy sınırlarını göstermiştir. Bu sınırlar Constance, Avenche ya da Lausanne piskoposluklarını içine alıyor. Bugün de Fransızca veya Almanca konuşulan İsviçre bölgeleri olarak kendini göstermektedir.

23. Bkz. Guilliman, *de Rebus Helveticis*, 1, I, b. 3, s. 11, 12. Eski Vindonissa'nın kale duvarlarının içerisinde birbiri ardınca Habsburg Şatosu, Konigsfield Manastırı ve Bruck kenti kurulmuştur. Bilgin bir gezgin Romalıların fethiyle, Avusturya feodal zorbalığı, manastır boş inancı ve özgürlüğün meydana getirdiği bilgili yapıtları karşılaştırabilir. Bu gezgin gerçekten bilgin ve filozofsa, yüzyılının değerini ve mutluluğunu algılayabilir.

başlattı, ya kurtuluş ya kölelik sloganıyla çarpıştı. Son Alman kralı savaş alanında can verdi. Yenilen ve kovalanan askerleri silahlarını bırakarak galip kralın bağışlaması için ona yalvardılar. Disiplin yokluğu yeniden toparlanma olanağından onları yoksun bırakıyordu. Kendilerine barınak hizmeti görebilecek kaleleri hoyratça yıkmışlardı; değer ve etkinlik bakımlarından üstün olan düşman, onları ormanlarına dek kovaladı. Büyük Theodoric, kız kardeşi İtalya kralı Albofleda ile evlenmiş olan muzaffer Clovis'i başarılarından ötürü kutladı. Bir yandan da erkek kardeşiyle işbirliği yaparak, korumaları için kendisine yalvaran kaçaklar yararına şefaatte bulundu. Clovis, Almanların ele geçirdiği Galya topraklarını aldı. Romalıların dizginlemeyi başaramadığı kendini beğenmiş ve dikkafalı ulus, Merovingia krallarının hükümdarlığını tanıdı ve valilerin, sonra da kalıtsal dukaların yönetimi altında gelenek ve görenekleriyle özel kuruluşlarının yaşamını sürdürdü. Batı eyaletlerinin ele geçirilmesinden sonra, Ren'in öbür yanındaki eski sömürge kuruluşunu yalnız Franklar ayakta tuttular. Elbe'ye ve Bohemya dağlarına dek tüm ulusları yönetimleri altına aldılar ve uygarlaştırdılar. Almanya'nın dize getirilmesi Avrupa'nın barışını da sağlamış oldu.[24]

Clovis, otuz yaşına kadar atalarının tanrılarına taptı.[25] Hıristiyanlık için duyduğu kuşku ve kayıtsızlık, düşman bir ulusun kiliselerini, kuruntuya kapılmaksızın yağma etmesine olanak verebilirdi. Ne var ki Galyalı uyrukları dinlerini serbestçe yaşayabiliyorlardı, piskoposlar da paganların sapkınlarına karşı

24. Gregory of Tours (1, II, 30, 37, [içinde] c. II, s. 176, 177, 182), *Gesta Francorum* (c. II, s. 551 içinde) ve Theodoric'in mektubu (Cassiodor., *Variar.*, 1, II, b. 41, [içinde] c. IV, s. 4) Almanların bozgununu anlatıyor. Oymaklarından kimisi, haleflerinin, kolonilerini ve ülkelerini Clovis'in torununa bırakmış olan Theodoric'in koruması altındaki Rhaetia'da yerleştiler. Merovingia krallarının yönetimindeki Almanların durumu üzerine Mascou'dan (*Hist. of the Ancient Germans*, XI, 8 vd., not XXXVI) ve Guilliman'dan (*de Reb. Helvet.*, 1, II, b. 10-12, s. 72-80) bilgi alınabilir.

25. Clotilda'nın, daha da çok Gregory'nin düşüncesine göre Clovis Yunan ve Roma tanrılarına tapmaktaydı. İnanılmaz gibi olmakla birlikte Frankların dini, yüzyıldan az sürede kaldırıldı ve tümüyle unutuldu.

takındıkları sert tepkiyi göstermiyorlardı. Merovingia kralı, Burgundy kralının yeğeniyle evlenmişti. Arian'cı bir sarayda olmakla birlikte Katolik inancıyla yetişmiş olan bu eşin çıkarı ve görevi[26] kocasını da Katolik yapmaya çalışmasını gerektiriyordu. Aşkın sesi yavaş yavaş Clovis'e dinin sesini de duyurdu. Şu da var ki belki de evlenmeden önce kararlaştırıldığı üzere büyük oğlunun vaftiz edilmesine razı oldu. Bu genç prensin beklenmedik bir sırada ölümü birtakım kuruntu ve korkulara yol açtıysa da vaftiz işi onun kardeşine uygulandı. Tolbiac Savaşı'nda Clovis'in ordusunda gerileme başlayınca, hükümdar Clotilda'nın ve Hristiyanların tanrısını yüksek sesle imdada çağırdı. Zafer, Rheims Piskoposu[27] Remigius'a[28] saygılı bir minnetle kulak verdi. Piskopos, Hristiyanlığa geçmesiyle Frank kralının maddi ve manevi kazançların tümüne sahip olacağını ona anlatma fırsatını iyi kullanmıştı. Kral, Katolik inancının gerçeğine inandığını açıkladı ancak dinin gereklerini yerine getirmesini askıya alan siyasal nedenler de, ister savaş alanında, ister vaftiz töreninde olsun, kendilerini götürmek istediği her yerde şeflerini izlemeye hazır olduklarını söyleyen Frankların özgür ve dindarca alkış ve gösterileriyle sona erdi. Bu gösterişli tören, yeni Hristiyanlara din için saygı duygusu esinleyecek görkem ve kapsamıyla Rheims Katedrali'nde yapıldı.[29] Yeni Constantinus, üç bin yiğit

26. Gregory of Tours, Clovis'in evlenmesini ve din değiştirmesini anlatıyor (1, II, b. 28-31, [içinde] c. II, s. 175-178). *Gesta Francorum*'un yazarı (c. II, s. 548-552 içinde) ve Aimoin (1, I, b. 13, [içinde] c. III, s. 37-40) gibi Fredegarius da (c. II, s. 398-408 içinde) reddedilemez. Bu önemli olayların birtakım ilginç yönleri halk arasında herhalde anlatıla gelmiştir.

27. Rheims'ten Auvergne'e dönen bir yolcu alçak gönüllü başpiskoposun vaazlarından bir kopyayı sekreterinden ya da kütüphanecisinden çaldı (Sidonius Apollinar., 1, IX, epist. 7) Bugün elimizde Aziz Remigius'un dört mektubu vardır. (c. IV, s. 51, 52, 53 içinde). Bunlar Sidonius'un övgülerine ve hayranlığına yanıt verir durumda değildir.

28. Aziz Remigius'un haleflerinden biri olan Hincmar (M.S. 845-882) onun yaşam öyküsünü yazdı (c. III, s. 373-380 içinde). Rheims kilisesinin eski elyazmalarının önemi bir tür güven verebilirdi; ne var ki Hincmar'ın yapıtları onu yıkmıştır. Aziz Remigius, yirmi iki yaşında kutsanmış (M.S. 457) ve piskoposluk makamını yetmiş dört yıl tutmuştur (Pagi, *Critica*, [içinde] Baron., c. II, s. 384-572).

29. Kutsal küçük şişe adıyla bilinen bir kutsal, daha doğrusu göksel bir şişeyi, Clovis'in

yoldaşıyla birlikte hemen vaftiz edildi. Onların örneği bu uysal barbarların tümünce öykünüldü ve başarı kazanmış olan başpapazın buyruğuna uyularak, önceleri yakmış oldukları haça tapıldı ve taptıkları putlar yakıldı.[30] Clovis'in imgeleme yetisi çabuk öfkelenmesine olanak veriyordu. İsa'nın tutku ve ölümüyle ilgili dokunaklı öykü onu öfkelendirdi. O tanrısal kurbanın esenleyici sonuçlarını düşünecek yerde hoyrat bir kızgınlıkla şöyle haykırdı: "Yenilmez Franklarımla orada olsaydım, ona yapılan zulmün öcünü alırdım."[31] Galya'nın yabanıl fatihi, tarihsel olaylarının ve bilimsel tanrıbilimin uzun ve güç araştırmasını gerektiren bir dinin kanıtlarını inceleyebilecek çapta değildi. İçtenlikle Hristiyanlığı kabul etmiş bir yeni inananın ruhuna inanç veren ve bu ruhu temizleyen İncil'in temel kurallarındaki ılımlılığın tadına pek varamazdı. Onun saltanatı Hristiyanlık ve insanlık yasalarının sürekli bozulmasına sahne oldu. Elleri, savaşta olduğu kadar barış sırasında da hep kana bulandı. Gallican Kilisesi synod'unu kovduktan hemen sonra tüm Merovingia prenslerini öldürtmüştü.[32] Bununla birlikte, Frank kralı Hristiyanların tanrısına, kendi ulusal tanrılarından daha güçlü bir varlık olarak, içtenlikle tapınış olabilirdi. Tolbiac zaferi, ordularının Tanrı korumasında olacağına ilişkin bir güveni Clovis'in gönlüne yerleştirmiştir. Azizlerin en ünlüsü olan Aziz Martin'in Tours kentinde durma-

vaftizi için bir güvercin getirdi. Bu şişeden, Fransa krallarının taç giymesinde de yararlanıldı. Galya'nın başpapazı olmayı çok isteyen Hincmar, bu öykünün ilk yazanıdır (c. III, s. 377 içinde). Rahip de Vertot (*Memoires de l'Academie des Inscriptions*, c. II. s. 619-633) bunun dayanaklarını, her yanı kollayarak ve de korkusuzca yıktı.

30. "Mitis depone colla, Sicamber: adora quod incendisti, incende quod adorasti." Greg. Turon., 1, II, b. 31, [içinde] c. II, s. 177.

31. "Si ego ibidem cum Francis meis fuissem, injurias ejus vindicassem." Gregory, bu atak davranış üzerinde söz söylememeyi ihtiyatlı bulmuştur. Fredegarius bunu atılganlık ve dindarlık davranışı olarak betimlemektedir (*Epitom.*, b. 21, [içinde] c. II, s. 400); Aimoin (1, I, b. 16, [içinde] c. III, s. 40) ve Aziz Denys'in kronikleri (1, I, b. 20, [içinde] c. III, s. 171) de aynı biçimde betimlemişlerdir..

32. Gregory (1, II, b. 40, [içinde] c. II, s. 183-185), Clovis'in cinayetlerini ve yapmacık vicdan acılarını soğuk bir biçimde anlattıktan sonra, belki de herhangi bir düşüncesi olmadan, tutkunun hiçbir zaman almayacağı bir dersle sözlerini tamamlıyor: "His ita transactis obiit."

dan mucize yarattığı mezarıyla ilgili söylenti tüm Batı'ya yayılmıştı. Görünür ya da görünmez olarak bir geleneksel inançlı ve özgürlükçü hükümdara yardım etmişti. Her ne kadar Clovis, azizin yardımı pahalıya mal oldu, dediyse de[33] bu sızlanma hiçbir sürekli ve ussal şüpheciliğin belirtileri sayılamazdı. Yer de gök kadar -barbarların Hristiyan olmasından dolayı- mutlu olmuştu. Vaftiz töreninden çıkarken Clovis, Katolik hükümdar adı ve ayrıcalıklarına değer kazanmış Hristiyan kralların içerisinde kendini "tek" olarak buldu. İmparator Anastasius, insan biçimine girmiş Tanrı'nın yapısı üzerinde birtakım yanılgılara düşmüştü. İtalya, İspanya, Afrika ve Galya barbarlarının içleri Arian'cı mezhep sapkınlığıyla dolmuştu. O, kilisenin büyük oğlu, daha doğrusu biricik oğlu papazlarca kendilerinin yasal hükümdarı ve kurtarıcısı olarak tanındı. Clovis'in orduları da Katoliklik yönünden büyük yardım gördü.[34]

Roma İmparatorluğu'nda, piskoposların zenginliği ve yargılama yetkisi, kutsanmış karakterleri, işlerinden alınamazlıkları, buyrukları altında bulunanları, belagatleri, eyalet meclisleri, onları her zaman saygın ve çoğunlukla tehlikeli kılıyordu. Dinsel inançlara canla başla bağlılıkta ileri gidildikçe etkinliği de artmış oldu. Fransa krallığının kuruluşu bir bakıma, Galya'daki başkaldırmış ya da bağımsız durumdaki kentlerin şefliğini yapan yüz kadar yüksek aşamalı papazın bağlaşıklık kurmaları sonucu oluşmuştur. Armorica Cumhuriyeti'nin zayıf temelleri sık sık sarsılmış, daha doğrusu yıkılmıştı. Halklar ise, iç dünyalarında bağımsızlıklarını sürdürüyorlardı. Roma adının saygınlığını el üstünde tutuyorlar, fetihlerini Sen Irmağı'ndan Loire'e dek

33. Gotlara karşı kazandığı utkudan sonra Clovis, Aziz Martin of Tours'a zengin armağanlar sundu. Savaş atını yüz altın karşılığında yeniden satın almak istedi. Ne var ki bir büyü, seyisi ahırda alıkoydu ve ancak kral, fidyeyi iki katına çıkardıktan sonra onu çıkarabildi.

34. Bkz. Papa Anastasius'un, yeni Hristiyan olmuş hükümdara yazdığı mektup (*Com.*, c. IV, s. 50, 51 içinde). Viyana Piskoposu Avitus, bu olay dolayısıyla kutlamaktadır (s. 49); Latin piskoposlarının çoğunluğu sevinçlerini ve bağlılıklarını ona göstermek için birbirleriyle yarış ettiler.

yaymak isteyen Clovis'in düzenli akınlarını ve saldırılarını yiğitçe geri püskürtüyorlardı. Dayanışlarının başarısı onurlu bir katılmayı elde etmelerini sağladı. Franklar, Hristiyanlığı kabul ettikten hemen sonra kendileriyle anlaşan Armorica'lılara değer veriyorlardı.[35] Galya'yı koruyan askerî kuvvetler, piyade ve süvari olarak yüz değişik birlikten oluşuyordu. Her ne kadar Roma askeri adını ve ayrıcalıklarını ileri sürmüş olsalar da uzun süreden beri bu birlikler barbar gençlerinden oluşturuluyordu. Ele avuca sığmaz gözüpeklikleriyle imparatorluğun son kalelerini ve parçalarını savunmayı sürdürüyorlardı. Geri çekilmeleri durduruldu ve katılımları uygulanamaz hale geldi. Constantinople'un Grek hükümdarlarınca terk edildiklerinden, Galya'nın Arian'cı zorbalarıyla iletişimi reddettiler, utanmadan, tiksinmeden, bir Katolik kahramanın ileri sürdüğü elverişli tutsaklığı kabullendiler. Roma lejyonlarının bu yasal ya da yasal olmayan son kuşakları, ertesi yüzyılda da silahları, simgeleri ve giysileriyle daha az ilginç duruma düşmeyip özgünlüklerini sürdürdüler. Bu gönüllü katılmalar ulusal kuvvetleri çoğaltıyordu ve Frankların dolaylarındaki halklar onların sayılarından olduğu kadar gözüpekliğinden de korkuyorlardı. Tek bir zafer sonucunda çabuk bir bütünleştirme yerine Galya'nın kuzey eyaletleri, kimi zaman savaş sonucu, kimi zaman da anlaşmalarla bu birleşmeye katıldılar. Clovis, tutkusunun amaçlarına, karşısındakilerin değerine göre çabalarla ya da ödünler vererek ulaştı. Onun yırtıcı karakteriyle IV. Henry'nin erdemleri, birbirine çok karşıt düşünceleri sergilemekteydiler. Bununla birlikte görülmektedir ki Fransa'yı kararlılıkları, politikaları ve tam zamanında yaptıkları inanç değişiklikleriyle ele geçirmiş bulunan bu iki hükümdarın durumları arasında bir benzerlik vardır.[36]

35. Procopius metninde adı bulunan tanınmamış halk yerine Hadrian de Valois gerçek adını koydu ve bu düzeltme herkesçe benimsendi. Daha önceden durumu bilmeyen bir okuyucu, Procopius'un, imparatorluğa boyun eğmişken başkaldırmış Galya kentlerinin bir konfederasyonundan değil, Roma'nın müttefiki olan Cermen oymaklarından birini söz konusu ettiği kanısına varabilecektir.

36. Procopius'un konu dışı sözleri (*de Bell. Gothic.,* 1, I, b. 12, [içinde] c. II, s. 29-36)

Saone ve Rhone ırmaklarıyla sınırlanmış bulunan[37] Burgundia Krallığı, Vosges ormanından Alplere ve Marsilya kıyısına dek yayılıyordu. Gundobald tahtta bulunuyordu. Bu tutkulu hükümdar, birisi Clotilda'nın babası olan iki kardeşini öldürerek tahta çıkabilmişti.[38] En küçükleri Godegesil yaşıyordu ve Gundobald, Cenevre prensliğinin bağımlı yönetimini ona bırakmıştı. Arian'cı hükümdar, Clovis'in Hristiyanlığa geçmesiyle halklarının ve rahiplerinin de sevinç ve umutla canlanacağından korktu. Gundobald, Lyon kentinde, olanak bulunursa siyasal ve dinsel çekişmeleri bağdaştırmak üzere piskoposlarını toplantıya çağırdı. İki fesat komitesi arasındaki konferans yararlı sonuç vermedi. Arian'cılar Katolikleri üç tanrıya tapmakla kınadılar, Katolikler ise kendilerini tanrıbilim üstünlükleriyle savundular. Sorular, karşı çıkmalar ve yanıtlar, büyük gürültüler ve her zamanki direnmelerle sürüp giderken hükümdar, açık ve anlatımlı bir soruyu Katolik piskoposlara yöneltti: "Siz gerçekten Hristiyan dinine bağlıysanız neden Frank kralına sözünüzü geçiremiyorsunuz? Bana savaş ilan etti. Düşmanlarımla ittifaklar kurdu ve onlarla benim yok olmam için tasarılar hazırlıyor. Doymak bilmeyen ve kanlı bir ruh gerçek dindar olamaz. İnancını, davranışlarındaki adaletli eylemleriyle tanıtlamalıdır." Viyana Piskoposu Avitus, bir melek sesi ve tavrıyla, meslektaşları adına yanıt

---

Fransız krallığının kökenini aydınlatmaktadır. Şunları da gözlemlemem gerekmektedir. 1) Yunan tarihçi, Batı coğrafyası üzerinde bağışlanamaz bir bilgisizlik göstermektedir. 2) Birtakım izleri kalmış olması gereken bu antlaşmalar ve ayrıcalıklar ne Gregory of Tours'ta ne de Salian yasasında (Salic law) bulunmaktadır.

37. "Regnum circa Rhodanum aut Ararim cum provincia Massiliensi retinebant." (Greg. Turon., 1, II, b. 32, (içinde) c. II, s. 178). Durance'a dek Marsilya eyaleti, sonuç olarak, Ostrogotlara bırakıldı. Yirmi beş piskoposun imzası Burgundia krallığını temsil eder nitelikte görüldü (M.S. 519). (Concil. Epaon, [içinde] c. IV, s. 104, 105). Bununla birlikte ben Vindonissa'yı bunun dışında tutmak isteyecektim. Pagan inancındaki Almanların devlet yönetimi altında yaşayan piskopos, Hristiyan ve yakın krallıkların synod'larına gidecekti. Mascou, dördüncü gözlem notunda Burgundia Krallığı'na ilişkin birçok hal ve koşulları açıklamıştır.

38. Mascou (*Hist. of the Germans*, XI, 10) haklı olarak Gregory of Tours'a güvenemiyor. Avitus'tan, (epist. 5), Gundobald'ın, uyruklarının doğru bulmuş gibi göründükleri trajik olaylara çok üzülmüş gibi göründüğünü kanıtlamak için bir pasaj bulup çıkardı.

verdi: "Frank kralının güdülerini ve amaçlarını bilmiyoruz. Ama kutsal kitap bize öğretiyor ki tanrısal yasaya uymayan krallıklar çok zaman geçmeden yıkılırlar. Kendilerini Tanrı'nın düşmanı olarak tanıtanlar her yanlarında savaşacak düşmanları bulurlar. Siz de halkınız gibi Tanrı yasasına dönerseniz o, size barışı ve güvenliği verecektir." Burgundia kralı bu koşulu benimsemeye niyetli değildi; halbuki Katolikler bu noktayı temel sayıyorlardı. Kral toplantıyı erteledi ve Clovis'in gizlice kardeşini ayaklanmaya kışkırttığını piskoposlara açıkladıktan sonra dağıttı.[39]

Kardeşinin bağlılığı sarsıntıya uğramıştı ve Godegesil'in söz dinlerliği Cenevre birlikleriyle krallık sancağı altına girmiş gibi görününce fesatçıların işine daha da yaramış oldu. Franklarla Burgundia'lılar eşit değerler halinde savaşırlarken Godegesil'in ordudan ayrılması günün sonucunu belirledi. Gönülden bağlı olmayan Galyalılarca gerektiği gibi desteklenmeyen Gundobald, Clovis'e karşı savaşı bıraktı, anlaşıldığına göre, Langres ile Dijon arasındaki savaş alanından hızla çekildi. İki ırmakla, otuz feet yüksekliğinde ve on beş feet kalınlığında kale duvarıyla çevrili olmasına, otuz üç hisar kulesi bulunmasına karşın Dijon ona pek güvenli yer gibi görünmedi.[40] Gundobald, Lyon'a ve Viyana'ya Clovis'in saldırmasına engel olmaya kalkmadı, savaş alanından yaklaşık iki yüz elli mil uzaklıktaki Avignon'a kaçtı.

Ustaca yapılan bir görüşmeye dayalı uzun bir kuşatmanın güç ve tehlikeli sonuçlar vereceğini Frank kralı anladı. Burgundia'lı hükümdarına bir vergi yükledi, kardeşini bağışlamaya ve kalleşliğini ödüllendirmeye onu zorunlu kıldı, güney eyaletlerin-

39. Toplantının asıl metnine bakınız (c. IV, s. 99-102). Esas aktör, belki de toplantının sekreteri olan Avitus, Viyana piskoposuydu. Dupin'de (*Bibliotheque Ecclesiastique*, c. V, s. 5-10) onun kişiliği ve yapıtları üzerine birtakım ayrıntılar bulunabilir.

40. Gregory of Tours (1, III, b. 19, [içinde] c. II, s. 197), Dijon'u daha o zamandan kent adını kazanmaya hak etmiş bir şato olarak betimlerken düşsel âlemlere dalmakta ya da bu konuda belagatli bir yazarı kopya etmektedir. Dijon, on ikinci yüzyıla dek Langres piskoposlarına bağlı kaldı, sonra da Burgundy düklerinin başkenti oldu (Longuerue, *Description de la France*, kısım 1, s. 280).

den aldığı ganimetler ve tutsaklarla, muzaffer olarak, kendi topraklarına döndü. Bu zaferi, kısa süre içerisinde unutuldu çünkü Gundobald, verdiği sözleri bir yana bırakarak Viyana kentinde beş bin Frank'tan oluşan bir garnizonla kalan kardeşi Godegesil'e baskın yaptı ve onu öldürttü.[41] Böyle bir onura saldırı, en barışsever bir hükümdarı bile çileden çıkarırdı. Bununla birlikte Galya fatihi bu saldırıyı örtbas etti, vergi almaktan vazgeçti, Burgundia kralının ittifakını ve askerlik hizmetini kabul etti. Clovis, geçen savaşın sağladığı çıkarlara artık sahip bulunmuyordu. Rakibi halkın sevgisini kazanarak yeni kaynaklar yaratmıştı. Romalılar ve Galyalılar, kendilerine fatihlerinkine eşit bir şans getiren Gundobald'ın yumuşaklığını ve yansızlığını çok beğeniyorlardı. Dikkatli hükümdar, yakında Katolikliğe geçeceğini söyleyerek piskoposları kazandı. Bu sözünü ölünceye dek ertelemekle birlikte ılımlılığı Burgundia krallığının yıkılmasını ertelemiş oldu ve barışı sürdürdü.[42]

Gundobald'ın oğlu Sigismond'un saltanatı sırasında yıkılmış olan bu krallığın öyküsünü tamamlamak için sabırsızlanıyorum. Dini bütün Sigismond aziz ve şehit onurlarını elde etmişti.[43] Ne var ki bu aziz şehit şahane, günahsız bir oğlun kanıyla ellerini boyadı, onu üvey anasının hıncına ve böbürlenmesine kurban etti. Kısa süre sonunda yanılgısını anladı ve bu onarılmaz yitik için yanıp tutuştu. Mutsuz oğlunun cansız bedeni üzerinde ağ-

41. Gregory of Tours'un özetleyicisi (c. II, s. 401 içinde), Frankların sayısını saptayarak yazarın metnini tamamlamıştır. Ne var ki Gundobald'ın onları kılıçtan geçirdiğini sanmak gibi düşüncesizce bir varsayımda bulunmaktadır. İhtiyatlı Burgundia'lı, Clovis'in askerlerine dokunmadı, onları, kendilerine Thoulouse topraklarında yerleşme hakkı veren Vizigot kralına gönderdi.

42. Bu Burgundia Savaşı için Gregory of Tours'u kaynak olarak aldım (1, II, b. 32, 33, [içinde] c. II, s. 178, 179). Onun anlattıkları Procopius'unkilerle (*de Bell. Goth.*, 1, I, b. 12, [içinde] c. II, s. 31, 32) bağdaşmaz görünmektedir. Kimi eleştirmenler iki savaştan söz etmişlerdir. Rahip Dubos (*Hist. Critique...*, c. II, s. 126-162) nedenleri ve olayları açıklıkla ortaya koymuştur.

43. Bkz. onun yaşamı ya da menkıbesi (c. III, s. 402 içinde). Şehit! İlk zamanlar yalın bir tanığı gösteren bu sözcük garip bir biçimde değişikliğe uğratılmıştır. Aziz Sigismond ateşli hastalıkları iyileştirmekte ün kazanmıştı.

lamakta olan Sigismond'a, subaylarından biri uyarıda bulundu: "Ey kral, bu, oğlunuzun değil, acı ve acımadan esinlenmesi gereken sizin alınyazınızdır!" Suçlu hükümdar, vicdanının sesini yatıştırmak için, Thebaean lejyonunun imgesel şehitleri onuruna kurmuş olduğu Agaunum ya da Vallais'deki Aziz Maurice Manastırı'na büyük bağışlarda bulundu.[44] Sigismond bu manastırda sürekli ilahi okunması yöntemini yerleştirdi. Keşişlerin sıkı ve çetin ibadetini o da yerine getiriyordu ve dünyanın efendisinden kendisini ölmeden önce cezalandırmasını dua ediyordu. Bir Frank ordusu onun eyaletlerine saldırarak ele geçirdi, duası da böylece kabul edilmiş oldu. Bir savaşı yitirdikten sonra, çilesini uzatabilmek için canını korumak isteyen Sigismond, bir keşiş giysisi içerisinde dağlarda saklandı. Uyrukları onu buldular ve yeni efendilerine teslim ettiler. Tutsak hükümdar, eşi ve iki çocuğuyla Orleans'a götürüldü. O barbar yüzyılının kurallarından ve örneklerinden bir mazeret alabilecek kıyacılıkta olan Clovis'in oğulları, Sigismond ile karısını ve çocuklarını diri diri bir kuyuya gömdüler. Fethi güven altına almaya onları iten tutkuları, babalarına karşı duydukları sevgiyle parladı ve gizlendi. Clotilda, babasının öcünü almak için katilin ailesi üzerine onları saldırttı. Burgundia'lılar zincirlerini kırmak istedilerse de belirli bir vergi ve askerlik hizmeti yükümlülüğü altında ulusal yasalarına bağlı bırakıldılar. Merovingia hükümdarları, Clovis'in sayesinde, yendikleri bir ulus üzerinde barış içerisinde hüküm sürdüler.[45]

Clovis'in ilk zaferi Gotların gururunu kırmıştı. Arka arkaya

44. Beşinci yüzyılın sonundan önce Aziz Maurice Kilisesi Thebaean lejyonu Agaunum'u bir hac yerine döndürmüştü. Sigismond'un düzenli manastır kuruluşu M.S. 515'te iki cinsin (kadın ve erkek) eski toplumuyla konulmuş kimi uygulamaları kaldırdı. Elli yıl sonra, keşişler -ki Sigismond onlara "ışık melekleri" diyordu- piskoposu ve papazlarını öldürmek üzere geceleyin dışarı çıktılar. Bkz. *Bibliotheque Raisonnee* (c. XXXVI, s. 435-438), Cenevreli kütüphanecinin bilimsel notları.

45. Avenche Piskoposu Marius (*Chron.*, [içinde] c. II, s. 15) aslına uygun tarihleri belirtmiştir. Gregory of Tours (1, III, b. 5, 6, [içinde] c. II, s. 188, 189) Sigismond'un yaşamı ve Burgundy'nin fethiyle ilgili başlıca olayları açıklamıştır. Procopius (c. II, s. 34 içinde) ve Agathias (c. II, s. 49 içinde) eksik ve dolaylı bilgilerini gösterir.

gelen başarıları onlarda bir terör ve kıskançlık duygusu uyandırmıştı. Genç Alaric'in ünü yarışmacısının üstünlüğüyle gölgede kalmıştı. İki krallığın da sınır boylarından birtakım çatışma yakınmaları geliyordu. Yararsız görüşmeler ve ara vermelerden sonra iki kral bir görüşme önerdiler ve kararlaştırdılar. Clovis ile Alaric, bu konferansı Amboise yanındaki Loire Irmağı'nda küçük bir adada oluşturdular. Kucaklaştılar, içtenlikle görüştüler, birlikte yemek yediler, karşılıklı barış ve dostluk gösterileriyle ayrıldılar. Ne var ki bu dış görünüşü anlaşma biçiminde olan yakınlık, güven davranışı altında karşılıklı tutku ve kalleşlik kuşkularını saklıyordu. İki hükümdar da bir sonuç düzenlemesinden kaçındılar ve bunu reddettiler. Yönetiminin merkezi olarak seçtiği Paris'e dönen Clovis, prenslerden ve savaşçılardan kurulu bir meclisin önünde, Gotlara açacağı savaşın gerekçesini bildirdi: "Arian'cıların, Galya'nın en güzel yerlerini ellerinde bulundurmalarını görmeye katlanamam. Tanrı'nın yardımıyla onların üzerine yürüyelim. Mezhep sapkınlarını yenince, verimli eyaletlerini paylaşacağız ve ele geçireceğiz."[46] Gayretli ve değerli Franklar, krallarının bu tasarısına alkış tuttular, ya ölüm ya zafer dediler ve utkuya kavuşuncaya dek sakal uzatmaya karar verdiler. Clotilda'nın açık ve gizli yalvarıp yakarmaları bu girişimin eyleme geçmesini çabuklaştırdı. Clotilda, Tanrı'nın rızasını kazanmak için kulların nice vakıflar kurması gerektiğini Frank kralına anlattı. Hıristiyan kahraman bir elini savaş baltasına atarak, "Francisca'nın ineceği yerde[47] aziz havariler anısına bir kilise yaptıracağım," dedi. Bu dindarlık gösterisi, Katoliklerin gizlice iletişim kurduğu şeylerle bağlılığını doğruluyor ve kanıtlamış oluyordu.

46. Gregory of Tours (1, II, b. 37, [içinde] c. II, s. 181), Clovis'in inandırıcı ve anlatımlı söylevini araya sokmuştur. "Valde moleste fero, quod hi Ariani partem teneant Galliarum," (*Gesta Francorum*'un yazarı [c. II, s. 553] *optimam* sıfatını ekliyor) "camus cum Dei adjutorio, et, superatis eis, redigamus terram in ditionem nostram."

47. "Tunc rex projecit a se in directum Bipennem suam quod est Francisca," vd. (*Gesta Franc.*, [içinde] c. II, s. 554). Bu silahın biçimi ve nasıl kullanıldığına ilişkin bilgileri Procopius vermektedir (c. II, s. 37 içinde). *Glossary of Ducange*'da ve büyük *Dictionnaire de Trevesoux*'da, ulusal adı Latince ve Fransızca olarak bulunmaktadır.

Böylece sofuların isteği, yavaş yavaş korkunç bir komplo hareketine dönüşüyordu. Aquitain halkı, kendilerini Frank yönetimini yeğlemekle suçlayan Gotların yersiz kınamalarından haklı olarak gocunmuşlardı. Yandaşları olan Rodez Piskoposu Quintianus[48] piskoposluk kürsüsünde yapmadığı vaazları sürgün yerinde serbestçe söylüyordu. Yerli ve yabancı düşmanlarına karşı koymak için Alaric, Clovis'inkilerden sayıca pek yüksek askerî güçlerini topladı. Vizigotlar, uzun bir barış dönemi süresince savsadıkları silah talimlerine yeniden başladılar.[49] Seçilmiş kölelerden oluşan bir birlik, efendilerinin buyruğunda savaşa katıldı.[50] Galya kentleri de istemedikleri halde kendi kontenjanlarına düşeni sağladılar. İtalya'da saltanat süren Ostrogot Kralı Theodoric, oynadığı aracı rolüyle Galya'daki dinginliği sürdürüyordu. Ne var ki Clovis'in fetihleri onu da ürküttü, ulusal ve dinsel savaşlarında Gotları desteklemeye karar verdi.

Clovis'in seferlerinde meydana gelen rastlantılı ya da yapay mucizeler, boş inançların egemen olduğu o çağda, Tanrı'nın lütfunu gösteren açık kanıtlar olarak değerlendirildi. Paris'ten ayrıldı, Tours'dan geçerken, Galya'nın ermişi Aziz Martin'e danışmak istedi. Gönderdiği kişilere, kiliseye girdikleri sırada okunmakta olan ilahinin sözlerine dikkat etmeleri için buyruk verildi. Bu sözler çok güzel bir rastlantıyla, Tanrı adına dövüşenlerin değerini ve zaferini dile getiriyordu, bu da Tanrı düşmanlarıyla savaşacak olan yeni Joshua'ya göre yorumlandı.[51] Orleans'lılar Frank-

48. Eski Rouergue taşra ağzıyla ve dizeler biçiminde yazılmış Quintianus'un yaşam öyküsünde çok sayıda önemli ve özgün olayları bulmak oldukça garip bir şeydir (Dubos, *Hist. Critique*..., c. II, s. 179).

49. "Quamvis fortitudini vestrae confidentiam tribuat parentum ves trorum innumerabilis multitudo; quamvis Attilam potentem reminiscamini Visigotharum viribus inclinatum; tamen quia populorum ferocia corda longa pace mollescunt, cavete subito in alean aleam mittere, quos constat tantis temporibus exercitia non habere." İşte, yararsız yere Theodoric'in ona verdiği esenleyici düşünce böyle oldu (Cassiodor., 1, III, epist. 2).

50. Montesquieu (*Esprit des Loix*, 1, XV, b. 14) kölelerinin onda birini silahlandırarak orduya göndermeyi ya da götürmeyi zorunlu kılan Vizigotların yasasını doğru buluyor.

51. Göze ve kulağa çarpan ilk sözcükleri ilerisini anlatır biçimde kabul ederek fala bakma yöntemi pagan gelenek ve göreneğinden alınmıştır. Mezmur ya da İncil, Homeros'un

lara Loire Irmağı üzerinde bir köprü yapmayı üstleniyorlardı. Şu var ki Poitiers'den yaklaşık kırk mil uzaklıktaki Viyana'da suların olağanüstü kabarması, geçidi kapadı. Vizigotlar karşı kıyıda ordugâhlarını kurmuşlardı. Geçtikleri memleketi yakıp yıkma alışkanlığında olan barbarların boş kalmaları her zaman çok kötü sahnelerin oluşmasına yol açar. O sırada Clovis'in vakti ve araç gereci olsaydı bile, daha üstün bir düşmanın önünde bu köprüyü yaparak üzerinden geçebilmesi olası değildi. Ne var ki Frankları kurtarıcıları gibi gören köylüler ırmak üzerinde başka bir geçit yeri gösterdiler, hile ve gayret bu buluşun değerini daha da artırdı. Boyu ve güzelliğiyle dikkate değer özellikteki bir maral sanki Katoliklerin ordusuna kılavuzluk etti ve onu canlandırdı. Vizigotların savaş meclisinde şaşkınlık ve kararsızlık egemen bulunuyordu. Sabırsız ve kendini beğenmiş, Cermen haydutları önünde kaçmaktan tiksinen kalabalık savaşçılar, Roma'nın eski fatihinin kanını ve adını yüceltmek için Alaric'i harekete geçirdiler. Şeflerin en ihtiyatlıları Frankların ilk saldırılarını savuşturmaya özendiriyorlar, Galya'nın güney eyaletlerinde, İtalya kralının, kendilerine katılmak üzere yola çıkardığı muzaffer Ostrogotların kıdemli kuvvetlerini beklemeyi salık veriyorlardı. Karar verilmesi gerekli saatler boş tartışmalarla geçiyordu. Gotlar, belki çok elverişli bir durumu zamansız olarak bıraktılar. Ağır ve belirsiz hareketleriyle, güvenle geri çekilme fırsatını yitirdiler. Geyik geçidi denilen ırmak geçidini kullanan Clovis, düşmanın kaçışını önlemek için hızla ve kıvançla ilerledi. Poitiers katedrali üzerinde asılı bir yanar meteor gece yürüyüşlerinde yönlerini bulmaya yarıyordu. Aziz Hilary'nin Katolik halefiyle danışarak konulmuş olabilen bu işaret, çöldeki İsrailoğullarına yol göstermiş ateş sütununa benzetildi. Günün üçüncü saatinde ve Poitiers'den yaklaşık on mil uzakta Clovis, terör ve karma-

---

ve Vergilius'un dizelerinin yerine kondu. Dördüncü yüzyıldan on dördüncüye dek, o zamanların deyişiyle bu "sortes sanctorum"lar çok kez konsillerce kötü olarak nitelendirildi, krallarca ve piskoposlar ile azizlerce yasaklanmalarına karşın uygulanması sürdü. Bkz. Rahip Resnel'in ilginç araştırması: *Memoires de l'Academie*, c. XIX, s. 287-310.

şa içerisinde bulunan Got ordusuna yetişti ve hemen saldırdı. Genç Got savaşçıları baştan savaş istemişlerdi, artık utanç verici bir kaçış sonrasında yaşamak istemiyorlardı. İki kral karşılaştılar, Alaric hasmının kılıcıyla can verdi. Clovis, hükümdarlarının öcünü almak isteyen iki Got süvarisinin kovalamasından zırhlı giysisi ve çok değerli atı sayesinde kurtuldu. Ölüler tepesi deyimi gibi kapalı bir tanımlama büyük bir kıyımı anlatmaktadır. Gregory, kahraman hemşehrisi Sidonius'un oğlu Apollinaris'in de Auvergne soylularının başında canını yitirdiğini belirtmeden geçemiyor. Belki de bu şüpheli Katolikler, düşmanın ilk kızgınlığına uğradılar ve kişisel bağlılık ya da askerî onur onları dinin etkisiyle kendilerinden geçme haline getirdi.[52]

Bilgisizliğimizi örtmek için kullanacağımız "kader"in, savaş olaylarını önceden görmeyi ve çeşitli etkilerini açıklayabilmeyi güçleştirdiği anlaşılıyor. Kanlı ve kesin bir zafer savaş alanında oluşur ve on bin insanın ölümüyse birkaç yüzyılın yarattığını bir günde alıp götürür. Aquitain'in ele geçirilmesi Poitiers Savaşının kazancı oldu. Alaric ölürken, henüz çocuk yaşta bir oğul, ona tahtı kaptırmak istemeyen bir piç, fesatçı bir soylular güruhu ve kalleş bir halk bırakmıştı. Gotlara kalan kuvvetler ya iç yıkılışıyla sarsılmış ya da kendi aralarındaki ayrılıklarla bölünmüş durumdaydılar. Frank kralı, zaman yitirmeden Angouleme'i kuşattı. Boru seslerine, kentin surları Jericho'ya öykünerek, her yandan yıkıldılar. Bu da bir mucize haline sokulabilecek ve papazların mühendis bilgileri edinip[53] kalelerin altına lağımlar açarak patlattıkları ileri sürülecekti. Clovis kışlık karargâhını burada kurdu

52. Bozgunu Carcassone yakınlarında gösteren Procopius'un metnini düzelttikten ya da onu mazur gördükten sonra, Gregory'nin, *Fortunatus*'un ve *Gesta Francorum* yazarının otoritesine dayanarak, savaşın, Poitiers'in yaklaşık on mil güneyindeki Clain kıyısında, in campo Vocladensi'de olduğu sonucuna varabiliriz. Clovis, Vizigotlara Vivonne yakınlarında yetişti ve saldırdı ve zafer, bugün de yine Champagné-Saint-Hilaire diye adlandırılan bir köyün dolaylarında kazanıldı. Bkz. Rahip le Boeuf'ün incelemesi, c. 1, s. 304-331.

53. Angouleme, Poitiers'den Bordeaux'ya giden yol üzerindedir; Gregory yeri ayrı gösteriyorsa da Clovis'in savaş kurallarını ihmal ettiği gibi bir düşünceye kapılmış olmakla tarihin düzenini bozduğunu sanmayı daha doğru bulmaktayım.

ve krallık hazinesini, hükümdarlığın merkezi olan Thoulouse'a getirtti. İspanya sınırına dek ilerledi.[54] Katolik Kilisesi'nin saygınlığını yeniden kurdu. Aquitain'e bir Frank kolonisi yerleştirdi,[55] görevlendirdiği komutanlara Vizigotları buyrukları altına almak ya da yok etmek için emir verdi. İtalya hükümdarı bu yenik ulusu koruyordu. Terazide denge sağlanmış gibi göründükçe Theodoric belki Ostrogotların yürüyüşünü geciktirdi. Vardıklarında tutkulu Clovis'i geri püskürttüler. Frankların ve Burgundia'lıların ordusu, denildiğine göre, otuz bin kişi kayıp vererek Arles kuşatmasını, utanç verici bir biçimde kaldırdı. Bu yenilgi Clovis'e elverişli bir barış anlaşması sağladı. Vizigotlar, Rhône'dan Pirenelere kadar deniz kıyısında uzanan Septimania'yı ellerinde tuttular. Bu dağlardan Loire'e dek uzanan Aquitain eyaleti, hiç fire vermeden Fransa krallığıyla birleşmiş oldu.[56]

Gotlarla yapılan savaşın başarıyla sonuçlanmasından sonra Clovis, Roma konsüllüğü saygınlığını kabul etti. İmparator Anastasius, bu saygınlığı verirken Theodoric'in en güçlü rakibini desteklemiş oluyordu. Bununla birlikte, bilinmeyen bir nedenle Clovis'in adı ne Doğu ne de Batı Roma "Fasti" takviminde bu-

54. "Pyrenaeos montes usque Perpinianum subjecit," diyor Rorico ve Perpignan onuncu yüzyıldan önce ortada olmadığından tarih onun yanlışını ele veriyor (*Marca Hispanica*, s. 458). Bu parlak ve masalımsı yazar (belki de Amiens'li bir keşişti; bkz. Rahip le Boeuf, *Mem. de l'Academie*, c. XVII, s. 228-245), bir çoban istiareli kişiliği altında, vatandaşları olan Frankların genel tarihini anlatıyor; ne var ki öyküsü Clovis'in ölümüyle sona eriyor.

55. *Gesta Francorum* yazarı, Clovis'in Saintonge ve Bourdelois'da Frank kolonilerini kurmasını olumlu karşılıyor. Rorico da onun duygusunu haklı buluyor: "Electos milites, atque fortissimos, cum parvulis, atque mulieribus." Bununla birlikte, Charlemagne'ın daha kalabalık ikinci bir koloni getirdiği zamana kadar Aquitain'deki Romalılarla karıştırılmış olmaları olasıdır (Dubos, *Hist. Critique*, c. II, s. 215).

56. Gotlarla yapılan savaşı yazarken, değerleri üzerinde gerekli suskunluğu koruyarak şu kaynaklardan yararlandım: İtalya Kralı Theodoric'in dört mektubu, (Cassiodor, 1, III, epist. 1-4, [içinde] c. IV, s. 3- 5); Procopius (*de Bell. Goth.*, 1, I. c 12, [içinde] c. II, s. 32, 33); Gregory of Tours (1, II, c. 35, 36, 37, [içinde] c. II, s. 181-183), Jornandes (*de Reb. Geticis*, b. 58, [içinde] c. II, s. 28); Fortunatas (*Vit. St. Hilarii*, [içinde] c. III, s. 380); Isidore (*Chron. Goth.*, [içinde] c. II, s. 702); Gregory of Tours özeti (c. II, s. 401 içinde); *Gesta Francorum* yazarı, (c. II, s. 553–555 içinde); Fredegarius fragmanları, (c. II, s. 463 içinde); Aimoin (1, I, c. 20, [içinde] c. III, s. 41, 42) ve Rorico (1, IV, [içinde] c. III, s. 14-19).

lunmamaktadır.[57] Bir merasim sırasında Galya kralı, tacını kendi başına koydu ve erguvan renginde gömlekle giysiyi kuşandı. Bu törenden sonra ata binerek Tours Katedrali'ne geldi; yolda kendi eliyle bol sayıda altın ve gümüş liraları her yana savurdu. Bunları yerden toplayan halkın konsül ve Augustus diye büyük çığlıklarla tuttukları alkıştan sevinç duydu. Konsül saygınlığı Clovis'in yasal ya da gerçek otoritesine yeni bir şey ekliyor değildi. Bu bir boş sandan başka şey değildi. Bu muzaffer hükümdar kendisine verilen patricius ayrıcalıklarını da isteseydi bunların süresi bir yıl sonunda bitmiş olacaktı. Ne var ki Romalılar, imparatorların taşımak için hor görmedikleri bu eski sanı efendilerinin kişiliğinde yüceltiyorlardı. Barbar, cumhuriyetin saygınlığına saygı duyma zorunluluğunu benimser göründü. Theodosius'un halefleri, onun dostluğunu kazanmaya çalışarak, Galya'nın zorbalıkla alınmasını, bir çeşit kendiliğinden anlaşılacak biçimde bağışladılar ve onayladılar.

Clovis'in ölümünden yirmi beş yıl sonra bu önemli onaylama, onun oğullarıyla imparator Justinianus arasında imzalanan bir anlaşmada daha kesinlikle belirtildi. İtalya Ostrogotları uzaktaki varlıklarını savunamadıklarından[58] Arles ve Marsilya kentlerini Franklara bıraktılar. Arles o sıralarda da praetorian prefect merkeziydi. Marsilya, deniz taşımacılığının olanaklarından ve büyük ticaret etkinliklerinden yararlanıyordu. Justinianus, Alplerin öte yanındaki eyaletleri ellerinde tutan Franklara buraların

57. İtalya Fasti takvimi, kendi hükümdarının düşmanına konsüllük adını vermeyi reddedebilirdi. Ne var ki Constantinople'un ve Mısır'ın (Marcellinus ve Paschal kronikleri) suskunluğunu açıklayabilecek tüm görünüşe göre doğru nedenler, Burgundy Krallığı'ndaki Fasti takvimini tutan Avenche Piskoposu Marius'un suskunluğuyla yıkılmıştır. Gregory of Tours'un güvenilirliği daha az değerli ya da daha az olumlu olsaydı (1, II, b. 39, [içinde] c. II, s. 183), Clovis'in patrician sıfatını aldığına ben de Odoacer gibi inanacaktım (Pagi *Critica*, c. II, s. 474, 492).

58. Merovingia kralları zamanında Marsilya, Doğu'dan kâğıt, şarap, yağ, bez, ipekli kumaş, değerli taşlar, baharat vb. maddeleri almayı sürdürüyordu. Galyalılar ya da Franklar Suriye'de ticaret yapıyorlar ve Suriyeliler Galya'da yerleşiyorlardı. Bkz. de Guignes, *Mem. de l'Academie*, c. XXXVII, s. 471-475.

egemenlik haklarını da bırakırken bu eyaletlerin halklarını da, bağlılık antlarından serbest bıraktı ve Merovingia'ların tahtına daha yasal olmakla birlikte daha sağlam olmayan bir temel sağlamış oldu.[59] O zamandan beri, Arles kentinde sirk oyunları ve eğlencelerini kutlama hakkından yararlanılmaktadır. Pers kralının elde edemediği özel bir ayrıcalık olan, kendi kalıplarında ve kendi simgeleriyle basılmış altın paralar, imparatorluğun tüm eyaletlerinde geçerli olmuştu.[60] Bir Yunan tarihçi, Frankların kendi tarihlerinde bile doğrulayıcı bilgi bulunmayan bir coşkuyla onların toplumsal ve bireysel erdemlerini övdü.[61] Bu övgüsünde Frankların inceliklerini ve çelebiliklerini, devlet yönetimindeki düzenliliklerini, dinlerine bağlılıklarını dile getirmektedir. Daha da ileri giderek, bu barbarları konuşma ve giyim kuşam bakımlarından da Roma vatandaşlarından ayırmanın olanaksız olduğunu söylemektedir. Belki Franklar, her zaman, toplumsal düzenlerini, inceliklerini ve canlılıklarını dile getiriyor, kusurlarını gizliyor ve çoğunlukla doğal değerlerini saklamış bulunuyorlardı. Belki Agathias ve Yunanlar, onların ordularınca kazanılan hızlı başarıların ve imparatorluklarının gösterişi karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Burgundy'nin ele geçirilmesinden beri, Gotlar tarafından tutulan Septimania eyaleti dışında tüm Galya, Clovis'in oğullarına baş eğmiş bulunuyordu. Bunlar Alman Thuringia Krallığı'nı almışlardı ve güçleri, ilk memleketleri olan, ormanların içerisine dek yayılan, Ren'in öbür yanındaki topraklara

59. Procopius'un bu sözleri (*de Bell. Gothic.*, 1, III, b. 33, [içinde] c. II, s. 41) Rahip Dubos'yu haklı çıkarmaya yetebilecektir.

60. Olasılıkla Treveses, Lyon ve Arles madenlerini işletmiş olan Franklar, yetmiş iki *solidi* ya da bir altın poundun bölümleri olarak imparatorluk parasına öykünmüşlerdi. Franklar altın ile gümüş arasında on kat artık ölçüde bir ayar tutturduklarından onların altın solidus'ları on şiline eşittir denilebilir. Bu da barbarlarda olağan para cezası ölçüsüydü. Kırk *denarii* ya da altı penilik gümüş kapsıyordu. Bu denarii'lerden on ikisi bir *solidus* ya da şilin yapıyordu. Bkz. La Blanc, *Traite Historique des Monnoyes de France*, s. 36-43 vd.

61. Agathias, (içinde) c. II, s. 47. Gregory of Tours ise çok başka türlü bir tablo çizmektedir. Belki, aynı yıllar sayısındaki bir tarih döneminde daha çok kusurlu ve daha az erdemli zamanları görmek kolay olmayacaktır. Yabanıl geleneklerle bozuk geleneklerin garip birleşmesi şaşırtıcı olmuştur.

dek uzanıyordu. Rhaetia ve Noricum adlı Roma eyaletlerinde yerleşmiş bulunan Almanlar ve Bavyeralılar kendilerini Franklara bağımlı görüyorlardı ve Alplerin oluşturduğu zayıf engel onların tutkularına dayanacak güçte değildi. Clovis'in sonuncu oğlu Merovingia'ların mirasını ve fetihlerini bir elde topladığı zaman krallığı, bugünkü Fransa'nın sınırlarını çok aşmış durumda bulunuyordu. Çağımız Fransa'sının zenginlik, güçlülük ve nüfus bakımlarından çok ileri gitmiş olduğu bir gerçek olmakla birlikte Clotaire ve Dagobert gibi geniş ve yabanıl devletlerin sanat ve siyaset alanlarında ilerlemeler kaydettikleri de bilinmektedir.[62]

Franklar ya da Fransızlar, kesintisiz bir kalıtımla kökeni Batı İmparatorluğu'nun fatihlerine dek çıkan tek Avrupa halkıdır. Ne var ki Galya'nın fethini bin yıl süren bilgisizlik ve kargaşa dönemi izledi. Roma ve Atina okullarında oluşan edebiyat, bilgelikler vb. yeniden doğuş (Rönesans) atılımlarını Frankların barbar ataları hor gördüler. İlerideki daha aydınlık yüzyılların ilginçliklerini doyurabilmek ve ilgiyi uyandırabilmek için gerekli araç ve gereçlerin elde edilebilmesi çok zamana ve çok çalışmalara gerek gösterdi.[63] Sonunda eleştirinin ve felsefenin gözü Fransa'nın ilk çağlarına çevrildi. Ne var ki filozoflar bile tutkulardan ve ön yargılardan kendilerini kurtaramadılar. Galyalıların kişisel tutsaklığı üzerine ve Franklarla isteğe dayanan eşit koşullu ittifaklarıyla ilgili iki zıt sistem ortaya atıldı. İki karşıt yanı tutanlar tacın ayrıcalıklarına ve soyluluğun saygınlığına ya da halkların özgürlüğüne karşı komplo hareketine girişmekle birbirlerini karşılıklı olarak suçladılar. Şu da var ki bu tartışma, bilgelik dehası-

62. De Foncemagne, doğru ve incelikli bir araştırmasında (*Mem. de l'Academie*, c. VIII, s. 505-528), Fransa Krallığı'nın topraklarını ve sınırlarını belirtmiştir.

63. Rahip Dubos (*Histoire Critique*, c. I, s. 29-36) bu çalışmaların ağır ilerlediğini hoş bir biçimde ve gerçeğe uygun olarak anlatmaktadır. Gregory of Tours'un da ancak 1560'a doğru basıldığını belirtmektedir. Heineccius (*Opera*, c. III, Sylloge III, s. 248 vd.), Almanya'nın Heroldus ve Lindenbrogius tarafından yayımlanmış olan barbarların yasa kodekslerini tiksinerek benimsediğinden yakınmaktadır. Aynı yasalar, hiç değilse Galya ile, Gregory of Tours'un tarihiyle ve Merovingia soyunun yapıtlarıyla ilgili olanlar, bugün *Historians of France* kitabının ilk dört cildinde çok doğru biçimde yayımlanmıştır.

nın gelişmesinde yardımcı oldu. Zaman zaman yenen ve yenilen durumuna düşen her hasım, kimi eski yanılgılarından sıyrılıyor ve birtakım ilginç gerçekleri ortaya koyuyordu. Onların buluşlarıyla, çekişmeleriyle ve de yanılgılarıyla birçok şey öğrenmiş bulunan yansız bir yabancı, bu bilgilerin yardımıyla, Merovingia kralları tarafından Galya'nın ele geçirilmesinden sonra Roma eyaletlerinin durumunu[64] anlatabilecek duruma gelmiştir.

En yalın ve en kaba durumda bulunan hallerde bile insan toplumu, birtakım genel tutum kurallarını benimser. Tacitus, Cermenlerin ilkel yalınlığını incelediğinde, Roma yazısı ve dilinin kullanımını benimsemedikleri zamana kadar gelenek olarak sürdürdükleri kamusal ve özel yaşamlarına ilişkin sürekli birtakım kuralların ve göreneklerin uygulandığını gördü.[65] Merovingia krallarının seçiminden önce güçlü Frank ulusu ya da oymağı salik yasalarını bir araya getirmek üzere şeflerinden dördünü görevlendirdi.[66] Halk, birbiri ardınca üç meclisin çalışmalarını da gördü ve onayladı. Clovis, vaftiz edildikten sonra, Hristiyanlıkla bağdaşmaz görünen çeşitli maddelerde değişiklikler yaptı. Oğulları da salik yasasını düzelttiler. Dagobert ise, Fransız Krallığının kuruluşundan yüz yıl sonra, kodeksi bugünkü biçimiyle yeniden gözden geçirerek yayımladı. Aynı döneme doğru Ripuaria'lar kendi gelenek ve göreneklerini yazılı hale sokarak yürürlüğe koydular. Ülkesinin

64. Otuz yıldan biraz fazla bir süre içerisinde (1728-1765) bu konu Kont de Boulainvilliers (*Memoires Historiques sur l'Etat de la France*, özellikle c. I, s. 15-49) tarafından işlenmiştir; yine Rahip Dubos (*Histoire Critique de l'Etablissement de la Monarchie Francoise dans les Gaules*, 2 cilt, in 4to baskı), Montesquieu (*Esprit des Loix*, özellikle XVIII, XXX, XXXI) ve Rahip Mably (*Observations sur l'Histoire de France*, 2 cilt, 12mo. baskı) tarafından da ele alınmıştır.

65. Heineccius'un *History* ve *Elements* adlı iki bilgince yapıtından büyük bilgiler aldım. *Elements*'in önsözünde bu barbar hukukunun eksikliklerini inceliyor ve mazur görüyor.

66. Anlaşıldığına göre Salic yasası, önce Latince yazılmıştı ve olasılıkla Pharamond'un gerçek ya da masalımsı saltanatından önce (M.S. 421) beşinci yüzyılın başlarında bir araya getirilmişti. Başlangıçta dört yasa koyucusunu veren dört kantondan söz edilmektedir. Franconia, Saksonya, Hanover, Brabant gibi çeşitli bölgeler onları kendilerinin olarak göstermişlerdir. Bkz. Heinecties'in çok yetkin bir incelemesi, *de Lege Salica*, c. III, Sylloge III, s. 247-267.

ve çağının yasa koyucusu olan Charlemagne, Franklar arasında uygulanan[67] iki ulusal yasayı dikkatle incelemişti. Egemenlikleri altındaki insanlara aynı özenle davranışta bulundular. Almanların ve Bavyeralıların kaba ve bayağı kuruluşları Merovingia krallarının otoritesiyle yazılı duruma getirildi ve onaylandı. Galya'da fetih bakımından Franklardan daha önceliği bulunan Vizigotlar ile Burgundia'lılar, uygarlaşmış toplumun bu esaslı avantajına ulaşma konusunda daha az çaba harcamışlardı. Euric, halkının gelenek ve göreneklerini yazılı olarak toplayan ilk Got kralı olmuştur. Burgundia'lılara ilişkin yasaların toplanmasında adaletten çok politika etken olmuştu. Galyalı uyruklarının durumunu yumuşatmak ve sevgilerini yeniden kazanmak gerektiğini anlamışlardı.[68] Böylece Cermenler, olağanüstü hal ve koşulların etkisiyle, yalın kuruluşlarını, Roma hukukunun yetkinlik doruğuna eriştiği bir dönemde oluşturdular. Salic yasalarını Justinianus'un *Pandect*'leriyle karşılaştırırsak toplum yaşamının ilkel ögeleriyle uygar akılcılığın tam olgunluğunu ayrı ayrı görmüş olabiliriz. Barbarlardan yana öngörüşler ne olursa olsun, düşünce, yalnız bilimsellik ve akılcılık elverişliliklerinden değil, adalet ve insanlık gerekleri bakımından da Romalıları yeğ tutacaktır. Ne var ki barbar yasaları onların gereksinmelerine ve isteklerine, uğraşlarına ve kafalarına uygundu.[69]

---

67. Eginhard, (içinde) *Vit. Caroli Magni*, b. 29, c. V, s. 100. Bu iki yasa denince eleştirmenlerin çoğu Salic ve Ripuaria'yı anlamaktadır. Birincisi, Carbonaria ormanından Loire'e dek uzanan tüm ülkeye yaygın durumdaydı (c. IV, s. 151), öbürüyse, aynı ormandan Ren'e dek uzanan bölgede yürürlükteydi (c. IV, s. 222).

68. *Historians of France* kitabının dördüncü cildindeki eski ve modern çeşitli kodekslerin başlangıçlarına bakınız. Her ne kadar yabancı bir dille yazılmışsa da Salic yasasının başlangıç sözünde Frankların karakteri, Gregory of Tours'un on bölümündekinden daha güçlü olarak çizilmektedir.

69. Ripuaria yasası bu hoşgörüyü davacının lehine (başlık XXXI, [içinde] c. IV, s. 240) olarak beyan ediyor ve açıklıyor. İspanya Vizigotları dışında, bu hoşgörü tüm kodekslerde açıkça ya da kapalı olarak belirtiliyor. "Tanta diversitas legum," diyor Agobard dokuzuncu yüzyılda, "quanta non solum in regionibus, aut civitatibus, sed etiam in multis domibus habetur. Nam plerumque contingit ut simul eant aut sedeant quinque homines, et nullus eorum communem legem cum altero habeat." (c. VI, s. 356 içinde). Dinde olduğu gibi yasalarda da birliği sağlamayı öneriyor.

Barışı sürdürmeye ve başından beri kurdukları[70] gelenek ve göreneklerle toplumu yetkinleştirmeye bu yasalar yardımcı oluyordu. Merovingia hükümdarları tüm uyruklarını tek biçimdeki bir davranış kuralı içerisine sokmak yerine, imparatorluklarının her halkına ve her ailesine, kendi kuruluşlarını serbestçe uygulama izni veriyorlardı. Çocuklar ana babalarının yasasına uyuyorlardı. Kadın kocasının, azatlı, patronunun yolundan ayrılmıyorlardı. Başka bir ulusal bağı olan tarafların davalarında şikâyetçi ya da suçlayıcı, görünüşe göre haklı ve de suçsuz olduğunu ileri süren savunucunun mahkemesi önünde dava açmak zorundaydılar. Eğer doğruysa, hoşgörü o kadar geliştirildi ki her yurttaş, yargıç önünde, bağlı olmayı yeğlediği yasayı ve vatandaşı olmayı istediği ulusal toplumu belirtmekte özgür sayıldı. Ne var ki bu özgürlük zaferin getirdiği yararlılıkları yok edecekti. Taşralı Romalıların, savaşçı alışkanlıklarını benimsemek cesaretini göstermeleri halinde, barbarların ayrıcalıklarını sürdürmeleri kendi isteklerine bağlı olacağından durumlarının güçlüğüne sabırla dayanmaları gerekiyordu.[71]

Yasa adam öldüreni, bağışlanmaz olarak ölüm cezasına çarptırırsa, her vatandaş, yasayı ve devlet yönetimini kişisel güvenliğinin parçası biçiminde görür. Cermenlerin başıbozuk toplumundaysa öç alma, her zaman yüz ağartıcı ve saygın bir davranış

70. "Inter Romanos negotia causarum Romanis legibus praecipimus terminari." Clovis'in oğlu ve Frankların tek hükümdarı olan Clotaire'in 560 yılına doğru yayımladığı genel anayasanın deyişleri böyledir (c. IV, s. 116).

71. Montesquieu (*Esprit des Loix*, 1, XXXVIII, 2) bu seçme özgürlüğünü kanıtlamak için I. Lothaire Anayasası üzerine ustalıkla dayandı (*Leg. Langobard.*, 1, II, başlık 57, [içinde] *Codex Lindenbrog.*, s. 664). Ne var ki bu örnek çok yenidir. Salic yasasının değişik bir biçimine göre (başlık 44) Rahip de Mably, yasaya bağlı olmanın önce yalnız barbarlara özgü bir hak iken zamanla herkese ve sonuç olarak Romalılara da bir hak olarak tanındığını -görünüşe göre- doğru olarak ileri sürmektedir. Anlamın, Charlemagne zamanında, *Barbarum* sözcüğüyle düzeltilmiş kopyasında kesin biçimde belirtilmiş ve krallık el yazısıyla, ayrıca Wolfenbuttle'ın yazısıyla doğrulanmış olduğunu gördüğümden, bu düşünceye karşı çıkacağım için üzgünüm. *Hominem*'in daha kapalı yorumu, Heroldus'un yayımladığı *Fulde* el yazmasıyla olanaklı hale geldi. Bkz. Salic yasasının dört özgün metni, c. IV, s. 147, 173, 196, 220.

olarak görülürdü. Her özgür savaşçı, davacı olduğu hasmını ya da kendisine suç işleyen kimseyi, onun çocukları ya da ana babasınca beslenecek hınç tehlikesinden başka hiçbir şeyden korkmayarak kendi eliyle cezalandırıyordu. Otoritesi bulunmayan yargıç, cezalandırmaya davranamadığından, her iki yanı anlaştırmaya çalışıyor, dökülen kanın diyeti olarak suçludan bir para alınmasını ve onu karşıdakine kabul ettirmesini başarı sayarak mutluluk duyuyordu.[72] Frankların sert ve dikkafalı yaradılışları, ağır bir ceza uygulamasına elverişli değildi ve hafif cezalar da onları dizginlemekten uzaktı. Galya'nın şatafatı, görenek ve geleneklerini bozunca genel erinç sürekli olarak şiddet olayları ve tasarlanmış suçlarla altüst olmuştu. Her adaletli devlet yönetiminde, köylü gibi hükümdar da adam öldürme suçundan aynı cezaya çarptırılır. Frankların ceza sisteminde yerleşmiş usule göre eşitsizlik, utkunun en aşağı saldırısı ve en ağır kötüye kullanımı olmuştur.[73] Dinginlik içerisinde düşünerek açıkladıklarına ve eylemle kanıtladıklarına göre bir Romalının canı bir barbarın canından daha az değerlidir. Merovingia'lara bağlı Antrustion[74] bir kimsenin -ki Franklar arasında en ünlü soyluluğu ya da saygınlığı bildirmektedir- can bedeli altı yüz altın olarak biçilmişti. Kralların sofrasına kabul edilen taşra soylusu, üç yüz altın karşılığında öldürülebilirdi.

---

72. Yunanların kahramanlık zamanlarında suçlu, öldürülenin hasımlarına parayla karşılanan bir diyet ödüyordu (*Feithius Antiquitat. Homeric*, 1, II, b. 8). Heineccius, *Elements of Germanic Law*'ın önsözünde, Roma ve Atina'da, adam öldürme suçunun sürgünle cezalandırıldığını belirtmektedir. Bu ifade doğrudur. Ne var ki sürgün, Roma ve Atina vatandaşları için ölüm cezasıydı.

73. Bu orantı, Salic yasasıyla (başlık XLIV, [içinde] c. IV, s. 147) Ripuaria'da saptanmıştır (başlık VII, XI, XXXVI, [içinde] c. IV, s. 237, 241). Ne var ki sonuncusu, her sınıftan Romalılar arasında herhangi bir ayrımın olmadığını söylemektedir. Bununla birlikte kilise kesimi, Frankların da üzerinde yer almıştır. Burgundia'lılar ise, Almanlarla birlikte Franklarla Romalılar arasında sıralanmışlardır.

74. Antrustion, "qui in truste Dominica sunt, leudi, fideles", hiç kuşkusuz, Frankların en yüksek sınıfını simgeler. Ne var ki saygınlıklarının kişiliksel mi yoksa kalıtsal mı olduğu bilinmemektedir. Rahip Mably (c. I, s. 334-347) soyluluğun kökenini ancak II. Clotaire'nin (M.S. 615) zamanına dek çıkarmakla soyluların gururunu incitmiş olmaktan üzüntü duymamıştır (*Esprit*, 1, XXX, b. 25).

Sıradan bir Frank için iki yüz altın yeterli bir karşılık sayılıyordu. Alt katmanlardaki bir Romalının öldürülmesiyse, ancak yüz ve belki de elli altınla karşılanabiliyordu. Adalet ya da akılcılık bu yasaların hazırlanmasında sesini duyurabilseydi kamusal koruma da vatandaşların zayıflığı ve karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi karşılayacak orantıda artabilecekti. Ne var ki yasa koyucu, bir savaşçıyla bir kölenin yitişini adaletin değil, siyasetin terazisinde tartıyordu. Açgözlü ve kendini beğenmiş bir barbarın kafası çok büyük bir para cezasıyla güven altına alınırken zayıf ve sessiz bir uyruğun yaşamı ancak ne idiği belirsiz bir koruma altında bulunuyordu. Bir süre sonra, yenilenler daha az yumuşak başlı, yenenler de daha az kendini beğenmiş oldular. Deneyim, kimi zaman cezasız kalma fırsatını bulmuş olanların sürekli tehlike içerisinde kaldıklarını onlara öğretti. Franklar gitgide daha az yırtıcı olunca yasaları da daha sertleşti ve Merovingia kralları, devlet yönetimine Vizigotların ve Burgundia'lıların yan tutmayan sıkılığını yerleştirmeye çalıştılar.[75] Charlemagne'ın saltanatı sırasında, adam öldürme suçu ölüm cezasına çarptırıldı ve bu ceza yeni zaman Avrupa hukukunda da geniş ölçüde uygulanmaya başladı.[76]

Franklar, Constantinus'un birbirinden ayırdığı sivil ve askerî meslekleri yeniden birleştirdiler. Töton dilinde barbar sanları yerine Latincedeki dük, kont ve prefect sanları kullanılmaya başladı. Bir yönetim bölümündeki devlet görevlisi o yerdeki birliklerin

---

75. Bkz. Burgundia kanunları (başlık II, [içinde] c. IV, s. 257); Vizigotların kodeksleri (1, VI, başlık 5, [içinde] c. IV, s. 384) ve Paris'in değil, gayet doğal olarak Austrasia'nın Childebert anayasal kuruluşu (c. IV, s. 112 içinde). Sertlikleri kimi zaman yersiz ve aşırı oldu. Childebert, yalnız katilleri değil, hırsızları da ölüm cezasına çarptırıyordu: "quomodo sine lege involavit, sine lege moriatur"; işini savsaklayan yargıçlar da aynı cezaya çarptırılıyorlardı. Vizigotlar, hastasını iyileştiremeyen bir cerrahı da ölenin yakınlarına teslim ediyorlardı. "Ut quod de eo facere voluerint habeant potestatem." (1, XI, başlık 1, [içinde] c. IV, s. 435).

76. Bkz. Heineccius'un tüm eserlerinin altıncı cildinde, *Elementa Juris Germanici*, 1, II, s. 2, No. 261, 262, 280 - 283. Bununla birlikte, Almanya'da on altıncı yüzyıla dek adam öldürme için para cezası izlerine rastlanmaktadır.

komutanlığı ve adalet işlerinin yönetilmesiyle görevlendirildi.[77] Bu bilgisiz ve kaba şeflerin çoğu, filozof anlayışıyla aydınlanmış, deneyim ve bilgi sahibi olmak gibi koşulların bulunmasını gerektiren yargıçlığın işlevlerini yerine getirecek yetenekte değildi. Bu nedenle, gerçeği yalandan -dış görünüşüyle- ayırır gibi olan kaba önlemlere başvuruyorlardı. Her zaman ve her dinde insanlar gerçeği egemen kılmak ve yalanı cezalandırmak için tanrı bildikleri yüceliğin lütfuna başvurmuşlardır. Cermen yasa koyucularıysa bu güçlü umarı kötüye kullanmışlardır. Sanık, mahkeme önüne, kendisinin suçsuz olduğuna inandıklarını söyleyen belirli sayıda tanığı çıkarabilirdi. Suçlamanın ağırlığına göre gösterilen bu -sanıktan yana- tanıklara *compurgator* deniliyordu. Bir kundakçıyı ya da adam öldüreni temize çıkarmak için yetmiş iki tanık gerekiyordu. Bir Fransa kraliçesinin iffetinden kuşku duyulunca, üç yüz soylu, onun doğurmuş olduğu çocuğun, ölmüş kocasının yasal evladı olduğuna -hiç tereddütsüz- yemin ettiler.[78] Göz göre göre söylenen yalanların artarak rezalet haline gelmesi yargıçları bu tehlikeli girişimleri durdurmak ve tanıklıkları ünlü ateş ve su sınamalarıyla denetlemek zorunda bırakmıştır. Bu garip yargılama yöntemleri birbirlerine öylesine kenetleniyordu ki, birçok hallerde suç ile suçsuzluk, bir tansığın yardıma yetişmemesi durumunda meydana çıkamıyordu. En bilinmez nedenler bu yöntemle kolay ve doğru olarak hükme bağlanıyordu. Bir yargıcın kararına uymaktan hoşlanmayan başıbozuk barbarlar, Tanrı'nın hükmüne uslu uslu katlanıyorlardı.[79]

---

77. Heineccius (*Element. Jur. Germ.*, 1, III, No 1-72), Cermen yargıçlarıyla onların yargılama hukuku üzerinde çok ayrıntılı bilgi vermektedir. *Scabini* denilen yargıçların halk eliyle seçildiğine ilişkin olarak beni inandıracak hiçbir kanıt bulamadım.

78. Gregory of Tours, 1, VIII, b. 9, (içinde) c. II, s. 316. Montesquieu (*Esprit des Loix*, 1. XXVIII, b. 13) Salic yasasının, barbar kodekslerinde herkesçe tanınmış olmadıkça olumsuz kanıtları kabul etmemektedir, diye dikkati çekmektedir. Ne var ki Clovis'in torununun nikâhsız karısı olan Fredegundis hiç kuşkusuz Salic yasasına bağlıydı.

79. Muratori, Antiquities of Italy adlı yapıtında, Tanrı adaleti üzerine iki inceleme verdi (XXXVII, XXXIX). Deniyordu ki ateş, suçsuzu yakmayacağı ve suçluyu su kabul etmeyeceğinden, boğulmadan suyun üzerinde kalacaktı.

Acayip kavga sınamaları, yiğit insanın suçlu olamayacağı, alçağın ise yaşaması gerekmediğine inanan bir halk üzerinde güven ve otorite yarattı.[80] Medeni hukuk ve ceza hukuku alanlarında davacı ya da suçlayıcı, savunucu ve tanık bile ileri sürebileceği kanıtı bulunmayan hasmın öldürme tehdidiyle karşı karşıya kalıyorlardı. Ya savlarından vazgeçmek ya da herkesin önünde düello ederek onurlarını kurtarmak zorundaydılar. Uluslarının geleneğine göre yaya ya da at üzerinde kavgaya tutuyorlardı.[81] Mızrak ya da kılıç üzerinde karar kılmak, Tanrı'nın, yargıcın ve halkın onayına bağlıdır. Burgundia'lılar bu kanlı hukuku Galya'ya sokmuşlardır. Onların yasa koyucusu olan Gundobald[82] uyruğu Avitus'un sızlanmalarına ve itirazlarına şöyle yanıt verme lütfunda bulundu: "Ulusal savaşları ve bireysel kavgaları yöneten Tanrı değil midir ve haklı olana utkuyu o sağlamaz mı?" Bu görünüşe göre doğru kanıtların yardımıyla, Almanya'daki kimi oymaklarca uygulanan bir yargılama sistemi biçimindeki saçma ve barbarca düello Sicilya'dan Baltık Denizi'ne dek tüm Avrupa krallıklarına girdi. Bin yıl geçtiği halde bile yasal şiddetin egemenliği henüz tümden yok edilemedi. Azizlerin, papaların ve synod'ların kınamaları da bu inancın ancak akıl ve insanlık düşüncesine uyulduktan sonra zayıflayacağını ve terk edileceğini göstermektedir. Mahkemeler saygıdeğer, belki de suçsuz vatan-

80. Montesquieu (*Esprit des Loix*, 1; XXVIII, b. 17) düello konusunu "babalarımızın olayları çözme şekli" diye açıklamaya ve bağışlatmaya kalkışmıştır. Bu garip yöntemi Gundobald yüzyılından Saint Louis zamanına dek incelemekte ve zaman zaman eski çağlar araştırmaları arasında yolunu şaşırmaktadır.

81. Aix-la-Chapelle'de (M.S. 820) imparator Louis the Pious'un önünde unutulmaz bir düello olmuştu. Kişisel tarihçisi şunları yazıyor: "secundum legem propriam, utpote quia uterque Gothus erat, equestri pugna est." (*Vit. Lud. Pii*, b. 33, [içinde] c. VI, s. 103). Düelloyu betimleyen Ermoldus Nigellus, o zamana dek Franklarca bilinmeyen at üzerinde kavgayı yeni bir sanat olarak hayranlıkla anlatıyor.

82. Lyon'da M.S. 501'de yayımladığı buyruğunun özgününde Gundobald yasal düellonun kullanılışını kurumlaştırmış ve hukuksallaştırmıştır (*Les Burgund*., başlık XLV, [içinde] c. II, s. 267, 268). Üç yüz yıl sonra, Lyon Piskoposu Agobard, Arian'cı bir zorbanın yasasını kaldırması için Louis the Pious'a yalvardı (c. VI, s. 356-358 içinde). Gundobald ile Avitus'un görüşmesini anlatmaktadır.

daşların kanıyla lekelendi. Bugün zenginliği destekleyen yasa, o zamanlar kuvvetin karşısında susuyordu. Yaşlılar, zayıflar ve sakatlar gözle görülen haklarından ve varlıklarından vazgeçmek ya da eşitsizlik içerisindeki bir kavgaya girmek zorunda bırakılıyorlardı.[83] Ya da servetlerinin, onurlarının ve canlarının korunması, ücretli bir şampiyonun önceden kestirilemez çabasına kalmış oluyordu. Bu zorbalık hukuku, canları ya da mallarında zarara uğramış taşralılara uygulanıyordu. Bireylerin gücü ve gözüpekliği ne olursa olsun, barbar savaşçılar, biricik eğlenceleri ve uğraşları olan silah taliminde bu yeteneklerini onların üzerinde gösteriyorlardı. Tüm ulusun uğradığı yeterince felaket nedeniyle bir Romalı üzerinde böyle bir deneme yapmak haksızlık olurdu.[84]

Yüz yirmi bin Cermen'den oluşan bir ordu, Ariovistus'un komutasında Ren'i -eskiden- geçmişti. Sequani'lerin elinde buluna verimli toprakların üçüncü bölümünü aralarında paylaşmışlardı. Ariovistus, ricası üzerine, Galya'nın zenginliklerini bölüşmek üzere gelen yirmi dört bin barbardan oluşan yeni bir koloniye dağıtmak için yine üçte bir toprağın hemen teslimini istedi.[85] Beş yüz yıl sonra, Ariovistus'un öcünü alan Vizigotlar ile Burgundia'lılar, zaferleri karşılığında toprakların üçte ikisini de istediler. Ne var ki tüm eyalete yayılacak yerde, bu bölüşme, yenen halkın belki de komutanın siyasası gereğince ayrı bölümlerde gerçekleştirildi. Bu yönetim bölümlerinde her barbar,

83. "Accidit," diyor Agobard, "ut non solum valentes viribus, sed etiam infirmi et senes lacessantur ad pugnam, etiam pro vilissimis rebus. Quibus foralibus certaminibus contingunt homicidia injusta; et crudeles ac perversi eventus judiciorum." Güzel söz söyleme becerisiyle bir şampiyonu övme ve ödüllendirme ayrıcalığını anmadan geçivermektedir.
84. Yasal düellonun Burgundia, Ripuaria, Almanlar, Bavyera, Lombardia, Thuringia, Frison ve Saksonlarda niçin benimsendiğini anlayan Montesquieu (*Esprit des Loix*, XXVIII, b. 14), Agobard tarafından da doğrulanan savında bu tür kavganın Salic yasasıyla getirildiğini söylemektedir. Hiç değilse hainlik halinde bu yöntem Ermoldus Nigellus (1, III, 543, [içinde] c. VI, s. 48) ve Lewis the Pious (b. 46, [içinde] c. VI, s. 112) adı bilinmeyen özgeçmiş yazarınca "mos antiquus Francorum, more Francis solito" olarak dile getirilmiştir. Bu deyimler, oymaklarının en şanlı ve en soylusunu dışarıda bırakmak için çok genel niteliktedir.
85. Caesar, *de Bell. Gall.*, 1, I, b. 31, [içinde] c. I, s. 213.

Romalı bir taşra insanına konuk olarak bağlanıyor ve ev sahibi münasebetsiz konuğa, varlığının üçte ikisini vermekle yükümlü tutuluyordu. Çoban ya da avcı olan Cermen, büyük bir orman ya da geniş bir otlağı yeğliyor, daha az genişlikteki ekinlik tarlayı almıyordu.[86] Eski zaman yazarlarının bu konudaki suskunluğu, Frankların, hiçbir yasal bölüşüm formalitesiyle, zorbalıklarını ılımlaştırmadıklarına ve de bu zorbaca elde edişleri gizlemediklerine, Galya eyaletlerine keyifleri istediği gibi yayıldıklarına ve her muzaffer zorbanın yeni topraklarını, gereksinimine, gücüne ve açgözlülüğüne göre ölçüp el koyduğuna inanmamızı olası kılmaktadır. Hükümdarlarından uzakta kalan barbarlar bu tür keyfi davranışlarda bulunabilirlerdi. Ama Clovis'in kesin ve ustalıklı politikası, yenenlerin disiplinini ve birliğini yıkmaya elverişli değildi ve yenilenlerin acılarını daha da artıran bir düzensizliğe izin vermezdi. Ünlü Soissons vazosu, ganimetlerin dağıtılışında Clovis'in gösterdiği titizlik nedeniyle güven simgesi olmuştur. Ödevi ve çıkarı, bir yandan muzaffer bir orduyu ödüllendirirken, kalabalık bir halkın yaşamını bozmamak ve kendisine sevgi gösteren Galyalı Katoliklere karşı kırıcı ve yararsız zorbalıkta bulunmamaktı. Issız toprakları ve Gotların zorla ele geçirmiş olduğu yerleri krallığın yasal iyeliğine katınca yeniden zoralımlara gerek kalmıyor ve eyaletler halkı, bölüşümün eşitlik ve düzenle yapıldığını görerek yitirdiklerine sabırla katlanıyorlardı.[87]

Merovingia hükümdarlarının zenginliği, özel mülklerden oluşuyordu. Galya'yı aldıktan sonra, atalarının eski çağlardaki

86. Montesquieu (*Esprit des Loix*, 1, XXX, b. 7, 8, 9) Burgundia yasalarında (başlık LIV, no 1, 2, [içinde] c. IV, s. 271, 272) ve Vizigot yasalarındaki (1, X, Baş. I, no 8, 9, 16, [içinde] c. IV, s. 428, 429, 430) toprak bölüşümlerinde karanlık anlamları bilimsel olarak açıklamıştır. Ben de yalnız şunu ekleyeceğim ki Gotlar arasında komşuların kararıyla gerçekleştirilmiş gibidir. Barbarlar çoğunlukla, artan üçte biri alıyorlar, Romalılar ise elli yıllık bir zamanaşımı süresi içerisinde mahkemede haklarını arayabiliyorlardı.

87. Montesquieu (*Esprit des Loix*, 1, XXX, b. 7) ile Rahip Mably'nin (*Observations*, c. I, s. 21, 22) keyfî ve bireysel yağmadan acayip biçimde söz etmeleri oldukça gariptir. Kont de Boulainvilliers (*Etat de la France*, c. I, s. 22, 23), kesif bir bilgisizlik ve boş inanç sisi ortasında, eşine az rastlanır bir akılcılık sergilemektedir.

yalın yaşantılarını sürdürmeyi yeğlediler. Boşalmış kentler yıkıntı haline geliyordu. Paraları, buyrultuları ve synod'ları birbiri ardınca oturdukları bir kırsal konutun ya da köy sarayının adını taşımaktaydı. Krallığı oluşturan çeşitli eyaletlerde, hiçbir sanat ve gösteriş niteliği olmayan bu saraylardan yüz altmış tane vardı. Kimileri kale hizmeti de görüyordu. Çoğunluğu, tavukları beslemek ve davarları korumak için çitler ve ahırlarla çevrili büyük çiftliklerden başka şeyler değildi. Bahçelere yalnız yararlı sebzeler dikiliyordu. Aylıkla tutulan işçiler, hükümdar hesabına çeşitli tarım, balık ve kara avcılığı hizmetlerini görüyorlardı. Kralların ambarları buğday ve şarapla doluydu. Tüketimlerinden arta kalanı satıyorlardı. Tüm devlet yönetimi, ev ekonomisi kurallarına sıkı sıkıya bağlı biçimde düzenlenmişti.[88] Bu büyük mülkler, Clovis'in ve haleflerinin sofrasını bereketlendiriyor, savaşta olduğu gibi barış zamanlarında da kişisel hizmetlerini gören yiğit dostlarının bağlılıklarını ödüllendirmeye yarıyordu. Bu dostlardan her biri, bir at ya da zırhlı giysi yerine, rütbesi, değeri ya da hükümdarın lütfu ölçüsünde feodal varlıkların en ilkel ve yalın adı olan bir tımar (*benefice*) çıkarı sağlıyordu. Hükümdar, gerekli gördüğü zaman onu geri alabilirdi ve zayıf ayrıcalıklılar onun eli açıklığından en büyük güçlerini kazanabilirlerdi. Ne var ki Fransız soylularının bağımsızlığı ve açgözlülüğü zamanla[89] bu tımar yöntemini sona erdirdi ve bu benefice'leri sürekli ve kalıtımsal niteliğe soktu. Bu değişiklik, eskiden kendini sürekli sahip görmeyen zilyetlerce savsaklanan tarım için daha elverişli

88. Yetmiş tüzük içeren Charlemagne buyruğu ya da kodeksine bakınız (c. V, s. 652-657 içinde). Boynuzların ve at derilerinin hesabını istemekte, en büyük köy konakları olan Capitaneoe'lerin her birinde yüz tavuk ve otuz kaz beslenmesini, daha küçükleri olan Mansionale'lerde elli tavuk ve on iki kaz beslenmesini buyurmaktadır. Mabillon (*de re Diplomatica*) Merovingia'ların eğlence evlerinin adları, sayısı ve durumları üzerine araştırmalar yaptı.

89. Burgundia yasalarındaki bir hükme göre (c. I, no 4; [içinde] c. IV, s. 257), Gundobald'ın verdiklerine sahip olan babanın topraklarını koruyabileceği umulan oğla kalacağı kabul edilmektedir. Kuşkusuz, Burgundia'lılar ayrıcalıklarını sürdürmek istediler ve onların örnek oluşu belki de Fransa'daki Beneficiarie'leri cesaretlendirdi.

bir durum yaratmış oldu.[90] Bu krallık benefice'lerinden ayrı olarak, Galya topraklarının büyük bir bölümü her biri tüm vergilerden bağışık olmak üzere, Salic Frankları ile Allen Franklarına bölüştürülmüştü. Salic toprakları, Frank soyundan gelen erkek çocuklar arasında eşit biçimde paylaşılıyordu.[91]

Merovingia soyunun kanlı çekişmeleri ve gerilemesi sırasında, eyaletlerde yeni bir zorbalık türü ortaya çıktı. Lord ya da senyör diye adlandırılan bu kimseler yönetim hakkını ele geçirdiler ve özel topraklarında insanlar üzerinde baskı kurdular. Eşitlerinin direnci kimi zaman onların tutkusunu dizginleyebiliyordu. Ne var ki yasalar yaptırımsızdı ve bir azizin ya da piskoposun öcünü devindirmekten korkmayan barbarlar[92] zayıf ve önemsiz bir komşunun topraklarında sınırlara çok seyrek olarak saygı gösteriyorlardı. Roma hukukunda, her fırsatta tanımlanmış olan doğal haklar,[93] avlanmayı büyük bir tutkuyla seven Cermen fatihlerin elinde büyük zedelenmelere uğradı. Toprakları, suları yabanıl insanların elinden alarak kurulan egemenlik az sayıda talihli bireylerin malı haline gelmişti. Galya'da çok büyük ormanlar yeniden görünmeye başladı ve işsiz güçsüz senyörün kullandığı hayvanlar, kendi toprakları üzerinde beceriyle çalışmakta olan bağımlı insanların tarlalarını çiğneyip bozmaya devam ettiler. Avlanma, soyluların ve uşaklarının kutsal ayrıcalığı haline geldi. Yasa, soyluların bu eğlencelerini paylaşmaya kalkışacak olan aşağı katmandakileri belirli sayıda sopa ile döverek ya da

---

90. Rahip De Mably, fief'lerin ve benefice'lerln geçirdiği süreçleri çok özenle tanımlamış ve zamanlardaki ayrımı, Montesquieu'nün bile erişemediği bir üstünlüğü bu konuda sağlamıştır.

91. Bkz. Salic yasası, başlık LXII, (içinde) c. IV, s. 156. Bilgisizlik zamanlarında çok iyi tanınan bu Salic topraklarının kökeni ve yapısı bugün, en bilgili ve akılcı eleştirilerimizi güç durumda bırakmaktadır.

92. Aziz Martin'in 206 mucizesinden çoğu, kutsal şeylere saldırıları cezalandırmaya ayrılmıştı (Greg Turon., [içinde] *Maxima Bibliotheca Patrum*, c. XI, s. 896-932). Tours piskoposu, kimi atların, kudurduktan sonra kutsal çayırlardan kaçtıklarını anlattıktan sonra "Audite haec omnes protestatem habentes," diye haykırmaktadır.

93. Heinec., *Element. Jur. German.*, 1, II, s. 1, No 8.

hapsederek cezalandırma yetkisini onlara veriyordu.[94] Bir vatandaşı öldürme karşılığında az bir para tazminatının ödünleme olarak kabul edildiği bir çağda krallık ormanlarında bir geyiği ya da yabanıl bir sığırı öldürmenin cezası ölümdü.[95]

Eski savaş yasalarına göre, yenen, yendiği düşmanının yasal ve mutlak sahibi oluyor ve onun[96] canı üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabiliyordu. Bağımsız barbarların sürekli didişmeleri, Roma'nın barışçıl yönetimiyle kaldırılmış bulunan kişisel köleliğin kazanç getiren güdülerini yeninde canlandırdı ve çoğalttı. Mutlu bir seferden dönüşte Got, Burgundia'lı ve Frank, peşinden, aynı kabalık ve nefretle davrandığı sığırlar, koyunlar, kadınlar ve erkeklerden oluşan uzun bir sürü topluluğunu da sürüklerdi. Güzellikleri ve becerileriyle dikkati çeken her iki cinsten gençleri kendi kişisel hizmetleri için ayırırlar ve yerine göre şeflerinin beğenisine sunarlardı. Çilingir, dülger, terzi, kunduracı, aşçı, bahçıvan, boyacı ve kuyumcu gibi her türden zanaatçılar da efendilerinin hesabına zanaatlarında çalışırlardı. Hiçbir becerisi olmayan Romalı tutsakları da toplumdaki yerini hiç kollamadan, sürülerini gütmek ve tarlalarında çalıştırmakla görevlendirirlerdi. Galya topraklarına kalıtım yoluyla bağlanmış olan kölelerin sayısı yeni tutsakların eklenmesiyle durmadan ar-

94. Orleans Piskoposu Jonas (M.S. 821-826). Cave, *Hist. Litteraria*, s. 443), soyluların yasal zorbalığını kınamaktadır. "Pro feris, quas cura hominum non aluit, sed Deus in commune mortalibus ad utendum concessit, pauperes a potentioribus spoliantur, flagellantur, ergastulis detruduntur, et multa alia patiuntur. Hoc enim qui faciunt, lege mundi se facere juste posse contendant." (*De Institutione Laicorum*, 1, II, b. 23, [içinde] Thomassin, *Discipline de l'Eglise*, c. III, s. 1348).

95. Burgundia Kralı Gontram'ın mabeyincisi Chundo için, uyanan bir kuşku üzerine "taşa tutarak ölüm" cezası uygulandı (Greg. Turon., 1, X, b. 10, [içinde] c. II, s. 369). John of Salisbury (*Policrat.*, 1, I, b. 4) doğal hakları savunmakta ve on ikinci yüzyılın bu zalim uygulamasına karşı yazıyla savaşımını sürdürmektedir. Bkz. Heineccius, E*lem. Jur. Germ.*, c. II, s. 1, No 51-57.

96. Tutsakların köle haline sokulması, Hristiyanlığın iyilikçi etkisiyle on üçüncü yüzyılda kaldırıldı. Ne var ki Merovingia kralları zamanında, sansüre başvurulmadan bunun uygulandığı Gregory of Tours'un çok sayıda pasajıyla kanıtlanabilir. Grotius'un kendisi (*de Jure Belli et Pacis*, 1, III, b. 7) ve eleştirmeli açıklamacısı Barbeyrac, bunun ne akılcı kuralları ne de doğa yasalarını yaralamadığını kanıtlamaya çalıştılar.

tıyor ve bu mutsuzların alınyazısı, kimi zaman efendinin geçici lütfuyla iyileşiyor, çok zaman ise keyfe bağlı bir zorbalığın etkisiyle bunalım içerisinde kalıyordu. Efendi, köleler üzerinde can alma ve yaşatma yetkisini keyfince kullanıyor, kızını evlendirdiğinde[97] belirli sayıda köleyi ona düğün armağanı olarak veriyor ve bunlar, kaçmasınlar diye düğün arabasına zincirle bağlanıyorlardı.[98] Roma yasalarının saygınlığı, yurttaşı kötülüklere ve umutsuzluklara karşı korumaktaydı. Merovingia krallarının uyruklarıysa kişisel özgürlüklerini satabiliyorlardı. Ne var ki yasal olarak uygulanabilen bu intihar olayı, insan doğasının saygınlığına karşı en acıklı ve en utanç verici terimlerle anlatılmıştır.[99] Yoksulların oluşturduğu örneğe yavaş yavaş zayıflar ve sofularca da öykünüldü. Karışıklık zamanlarında bu gibiler bir güçlünün şatosuna ya da ünlü bir manastıra koşuyorlardı. Ruhani ya da dünyasal patronlar onların boyun eğişini kabul ediyorlardı ve bu saçma işlem, tüm çocuklarına dek köleliği zorunlu kılıyordu. Clovis'in saltanatından beri Galya yasaları ve görenekleri, birbiri ardınca gelen beş yüzyıl süresince kişisel köleliği çoğaltma ve süresini sağlamlaştırma eğilimi gösterdi. Zaman ve şiddet, toplumun tüm aracı sınıflarını yıktı, soylularla köleler arasında boş bir alan doğmasına neden oldu. Kendini beğenmişlik ve boş inançlar, Merovingia'ların yasalarıyla ve silahlarıyla kurulmuş ulusal bir ayrımcılığa dönüştü.

Kökenlerini gerçek ya da masal olarak, bağımsız ve muzaffer

97. Heineccius (*Element Jur. Germ.*, 1, I, No. 28-47), Muratori (*Dissertat.*, XIV, XV), Ducange (*Gloss. sub voce Servi*) ve Rahip de Mably'de (*Observations*, c. II, s. 3 vd., s. 237 vd.) Cermen, İtalyan ve Galyalı tutsakların durumu ve meslekleri üzerine ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

98. Gregory of Tours (1, VI, b. 45, [içinde] c. II, s. 289), Chilperic'in efendilik haklarını kötüye kullandığı bir örneği dile getiriyor. Chilperic, *domus fiscales*'inden olup Paris dolaylarında yerleşmiş bulunan birçok aileyi zorla İspanya'ya götürmüştü.

99. "Licentiam habeatis mihi qualemcunque volueritis disciplinam ponere; vel venumdare, aut quod vobis placuerit de me facere." (Marculf. *Formul.*, 1, II, 28, [içinde] c. IV, s. 497). Lindenbrogius'un (s. 559) ve Anjou'nun formülü (s. 565) aynı konuya hizmet ediyordu. Gregory of Tours (1, VII, b. 45, [içinde] c. II, s. 311) birçok yurttaşın, kıtlık sırasında ekmek bulabilmek için kendilerini sattıklarını anlatmaktadır.

Franklardan aldıklarını savunan soylular, fetih haklarını, Romalı ve Galyalı soydan geldiklerine inandıkları köleler ve plebeian'lar üzerinde kötüye kullanarak yaşıyorlardı. Bir eyaletin, bir yönetim bölgesinin ya da bir senatör ailesinin durumu, fethedenlerin adından alınarak isimlendirilen Fransa'nın genel durumu ve evrimleri üzerine bir düşünce verebilecektir. Auvergne, Galya'daki kentler ve bağımsız devletler arasında haklı bir üstünlük kazanmıştı. Kalabalık ve yiğit halkı, dikkate değer bir ganimet kazanmış ve onu saklamışlardı. Bu, Gergovia Kalesi önünde geri püskürtüldüğü sırada Caesar'ın yitirdiği kılıçtı.[100] Truvalıların soyundan gelmiş olduklarından Romalılarla kardeşlik bağlaşıklığı istiyorlardı.[101] Her eyalet Auvergne'in gözüpekliğine ve doğruluğuna öykünseydi, Batı İmparatorluğu'nun çöküşünü önleyecek, hiç değilse geciktirebileceklerdi. Auvergne'liler, Vizigotlara istemeye istemeye yemin ettikleri halde bu bağlılık andına sadık kaldılar. En yiğit gençlerini Poitiers Savaşı'nda yitirince bir Katolik hükümdarın krallığını kabul ettiler. Austrasia kralı ve Clovis'in büyük oğlu Theodoric bu fethi tamamladı. Babalarının ölümüyle üç oğlana kalıtsal olarak geçen Paris, Orleans ve Soissons ayrı krallıklar halinde bulunuyorlardı. Auvergne'in yakınlığı ve güzelliği Paris kralı olan Childebert'i isteklendirdi.[102] Güneyde Cevennes Dağlarına dek yayılan Yukarı Auvergne zengin ormanları ve otlaklarıyla göz alıyordu. Dağların yamaçları bağlarla kaplıydı ve her tepe bir malikâne ya da şatoyla taçlanmış

100. Caesar onu görünce gülmesini tutamadı (Plutark, *Caesar*, [içinde] c. I, s. 409). Bununla birlikte Gergovia kuşatmasındaki durumu, zafere alışmış bir kahramandan beklendiği biçimde canlandıramadan anlatılmaktadır. Ne var ki bir saldırıda yedi yüz kişi ve kırk yedi yüzbaşı yitirdiğini itiraf etmektedir (*de Bell. Gallico*, 1, VI, b. 44-53, [içinde] c. I, s. 270-272).

101. "Audebant se quondam fatres Latio dicere, et sanguine ab Iliaco populos computare." (Sidon. Apollinar., 1, VII, epist. 7, [içinde] c. I, s. 799). Bu masalımsı akrabalığın derecesi ve durumu üzerine herhangi bir bilgi edinemedim.

102. Clovis'in oğullarının birinci ya da ikinci bölüşümünde Childebert, Berry'yi almıştı (Greg. Turon., l. III, b. 12, [içinde] c. II, s. 192). "Velim," diyor, "Arvernam Lemanem, quae tanta jocunditatis gratia refulgere dicitur, oculis cernere." (1, III, b. 9, s. 191). Paris kralı, Clermont'a girdiği sırada yoğun bir sis yörenin görünümünü saklıyordu.

durumdaydı. Aşağı Auvergne'de Allier Irmağı güzel ve geniş Limagne ovasından geçmektedir ve toprağın bitip tükenmez verimliliği o zamanlarda olduğu gibi bugün de hiç nadasa gerek kalmaksızın bol ürün alınmasını sağlamaktadır.[103] Yasal hükümdarlarının Almanya'da öldürülmüş olduğunu bildiren sahte bir raporla aldatılan Sidonius Apollinaris'in torunu Auvergne kentini ve yönetim çevresini teslim etti. Childebert bu şanlı zaferden yararlandı ve Theodoric'in bağımsız savaşçıları, Burgundia'lılara karşı savaşı sona erdirmeden önce kişisel öcünü almaya kalkışırsa orduyu bırakıp gitmekle onu tehdit ettiler. Austrasia Frankları ise hükümdarlarının inandırıcı sözlerinin kolayca etkisinde kaldılar. "Beni izleyiniz," dedi. Theodoric onlara, "beni Auvergne'de izleyin, sizi, altın, gümüş, sürüler, köleler ve her türden zenginlikler bulacağınız bir eyalete götüreceğim. İnsanları ve tüm mallarını size bırakacağıma söz veriyorum. Dilerseniz onları kendi ülkenize götürebileceksiniz." Bu sözünü yerine getirmekle Theodoric, yıkmak istediği bir halkın üzerindeki tüm haklarını yitirmiş oldu. Almanya'nın en yırtıcı barbarlarından oluşan bir birlikle desteklenen kuvvetleri verimli Auvergne topraklarına acı ve elem tohumları ektiler.[104] Onların yağma ve çapulundan yalnız bir küçük kale ile bir kilise kurtulabildi. Meroliac Şatosu[105] ovadan üç yüz *feet* yükseklikteki bir kaya üzerinde kurulmuştu. Çevresinin içerisindeki alanda çok büyük su yatakları ve ekilebilir topraklar vardı. Franklar bu alınamaz kaleyi üzülerek seyrettiler. Ne var ki karşı yandan kaçıp kendilerine sığınan elli

103. Auvergne'in betimlenmesi için bkz. Sidonius (1, IV, epist. 21, [içinde] c. I, s. 703, Savaron ve Sirmond'un notları, s. 279 ve 51); Boulainvilliers (*Etat de la France*, c. II, s. 242-268 ve Rahip de la Longuerue (*Description de la France*, kısım 1, s. 132-139).

104. "Furorem gentium, quae de ulteriore Rheni amnis parte venerant, superare non poterat." (Greg. Turon., 1, I, b. 50, [içinde] c. II, s. 229). Bu mazereti, başka bir Austrasia kralı da komuta ettiği birliklerin Paris dolaylarını yakıp yıkmaları için kullandı.

105. Adına ve durumuna göre, Gregory of Tours'un Benediktin yayıncıları (c. II, s. 192 içinde) bu küçük kaleyi, Yukarı Auvergne'deki Mauriac'tan iki mil uzaklıkta Castel Merliac adlı bir yerde göstermektedirler. Bu betimlemede ben *infra*'yı *intra* varmış gibi çeviriyorum. Gregory ya da yazıyla çoğaltıcıları her zaman bu iki öntakıyı ve anlamını karıştırmaktadırlar.

askerle uyanan ve tutsakların çokluğu yüzünden bunalan Franklar, bunları küçük bir fidye karşılığında teslim etmeyi önerdiler ve bu önerilerinin geri çevrilmesi halinde hepsini öldürmeye hazırlandılar. Bir kısım kuvvetleri de Brivas ya da Brioude'a dek sızdılar. Buranın halkı, en değerli mallarıyla birlikte Aziz Julian Manastırı'na sığınmıştı. Kilisenin kapıları düşman askerlerinin saldırısına dayandı. Becerikli bir asker, kilise korosunun salonuna açılan bir pencereden içeri girmeyi başardı ve arkadaşlarına bir geçit sağladı. Halk ve papazlar ile dinsel olan ve olmayan tüm mal ve eşya sökülüp alındı ve Brioude yakınlarına götürülerek orada bölüşüldü. Şu da var ki Clovis'in dindar oğlu bu dinsizce şiddet davranışını sert biçimde cezalandırdı. Gizli suç ortakları Aziz Julian'ın cezalandırmasına bırakıldı. Tutsaklar salıverildi, ganimetler sahiplerine geri verildi ve kilisenin hukuku aziz şehitlerin mezarları çevresinde beş mile çıkarıldı.[106]

Austrasia ordusunu Auvergne'den geri çağırmadan önce Theodoric ancak şiddet karşısında kin ve nefreti dizginlenebilecek bir halkın bağlılığına güvence olması için rehin istedi, en ünlü senatörlerin çocuklarını Childebert'in ve eyaletin rehineleri olarak aldı. Savaşın ilk karışıklıklarında bu genç mutsuzlar en aşağılık köleliğe mahkûm edildiler. İçlerinden biri olan ve serüvenleri özellikle ün kazanan Attalus,[107] efendisinin atlarına bakmakla Treves'de görevlendirildi. Uzun süren araştırmalardan sonra, büyükbabası Langres Piskoposu Gregory'nin özel görevlileri onu bu aşağılık hizmette buldular. Açgözlü efendisi, her türlü uygun öneriyi geri çevirerek, kurtulmalık olarak on altın istedi. Langres piskoposunun kölesi ve aşçısı Leo[108] onu kurtarmak üzere

106. Gregory of Tours'da Auvergne devrimleri ve savaşlarına bakınız (1, II, b. 37, [içinde] c. II, s. 183 ve 1, III, b. 9, 1 2, 13, [içinde] c. II, s. 191, 192; de Miraculis St. Julian, b. 12, [içinde] c. II, s. 466). Çoğunlukla memleketi için taraf tutuyor.

107. Bunlardan biri olan Attalus, Gregory of Tours'da anlatılmaktadır (1, III, b. 16, [içinde] c. II, s. 193-195. Editörü Rahip Ruinart, 532'de henüz çocuk olan bu Attalus'u aynı addaki Sidonius'un bir dostu ve elli ya da altmış yıl önce Autun kontluğu yapan başka bir Attalus'la karıştırmaktadır.

108. Gregory of Tours'un büyükbabası olan bu Gregory (c. II, s. 197, 490 içinde) dok-

bir kurnazlık düzenledi. Tanınmayan bir ajan Leo'yu on altın karşılığında bu Frank'a sattı. Frank, onun, bir piskoposun zengin mutfağında çalışmış olmasını öğrenmekle sevinmiş ve "Pazar günü akrabalarımı ve dostlarımı çağıracağım. Onları kral sofrasında bile bu kadar güzel yemek yemediklerini söylemek zorunda bırakınız," dedi. Leo, yeter sayıda tavuk getirilirse dilediğini yapmaya söz verebileceğini söyledi. Açgözlü barbar, aşçısı için söylenen övgüleri kendine mal etti ve Leo, kısa sürede onun güvenini kazanarak evin tüm yönetimini ele geçirdi. Bu durumda bir yılı sabırla geçirdikten sonra Attalus'a tasarısını anlattı ve ertesi gece harekete hazır olmasını istedi. Gürültücü konuklar gece yarısı sofradan kalkınca Leo'nun her gece evin damadı için hazırladığı içecekle onun dairesine giderken damat ona takılarak güvenini kötüye kullanmanın çok kolay olduğunu söyledi. Bu tehlikeli alayın etkisinde kalan gözüpek köle, efendisinin yatak odasına girdi, mızrağını ve kalkanını sakladı, ahırdaki atlardan en iyi ikisini aldı, ağır kapıları açtı, bütün hızıyla kaçarak özgürlüğünü ve canını kurtarmasını Attalus'a sağladı. Atları Meuse kıyısında bırakmak zorunla kaldılar.[109] Irmağı yüzerek geçtiler, bir ormanda üç gün kaldılar; bir erik ağacına rastlamış olmasalar açlıktan öleceklerdi. Ormanın karanlıklarında saklanırlarken, efendilerinin kendilerini yakalamak için oralara geldiğini ve eğer yakalarsa birini baltayla doğrayacağını, öbürünü de darağacında asacağını bağırarak ilan ettiğini işittiler. Attalus ile sadık arkadaşı Leo, Rheims'de bir papaza sığındılar. Biraz ekmek ve şarapla canlandılar. Papaz onları sakladı ve Austrasia Krallığı'nın öte ya-

san iki yaşına dek yaşadı. Kırk yıl Autun kontluğu yaptı, otuz iki yıl da Langres piskoposluğunda bulundu. Şair Fortunatus'a inanılabilirse, Gregory bu iki seçkin görevde de herkesin saygı ve sevgisini kazanmıştır.

"Nobilis antiqua decurrens prole parentum,
Nobilior gestis, nunc super astra manet.
Arbiter ante ferox, dein pius ipse sacerdos,
Quos domuit judex, fovit amore patris."

109. De Valois ile Rahip Ruinart, Mosa'yı Mosella'nın yerine koymayı ısrarla istediklerinden ben de bu değişikliğe uymalıyım. Bununla birlikte, topoğrafya üzerindeki bir incelemeden sonra metindeki Mosella'yı onaylayabilirim gibi geliyor bana.

nındaki Langres piskoposluğu sarayına dek kazasız belasız götürdü. Gregory, torununu gözyaşları içerisinde kucakladı. Leo'yu ve tüm ailesini azat etti, ona bir çiftlik bağışladı. Leo yaşamını dinginlik ve rahatlık içerisinde burada sürdürdü. Hal ve koşulları bakımından gerçek izlenimini veren bu olağanüstü serüven, Frankların ilk tarihçisine Attalus'un kuzeni ya da yeğeni tarafından anlatılmıştır. Gregory de Tours, Sidonius Apollinaris'in ölümünden yaklaşık altmış yıl sonra doğmuştu ve durumlarında çok benzerlik vardır.[110] İkisi de Auvergne'de dünyaya geldiler ve yine ikisi de senatör ve piskopos oldular. Üsluplarının ve duygularının ayrılığı, bir bakıma Galya'nın gerileyişini ve insan ruhunun kısa sürede çabasından ve Tanrı vergisinden neler yitirdiğini tanıtlamaktadır.[111]

Artık Galya'daki Romalıların, Merovingia saltanatı sırasında çektikleri acıları abartıcı ya da küçültücü savları çürütebilme olanağını kazanmış bulunuyoruz. Galya'nın fatihleri, genel anlamda kölelik ya da zoralım için buyrultular çıkarmamışlardır. Ne var ki zayıflığını barış ve çelebilik adları altında gizleyen soysuzlaşmış bir halk, mal varlıklarına, bağışıklıklarına ve özgürlüğüne karşı aşağılatıcı sataşmalarda bulunan barbarların yasalarına ve kaprislerine hedef olabiliyordu. Şu da var ki bu sataşmalar kişiseldi ve yasa dışıydı. Romalılığın tüm varlığı bu evrelerde hiçbir çöküntüye uğramadı. Romalılar, mal varlıklarını ve ayrıcalıkları-

110. Gregory'nin (Gregorius Florentius Georgius) anne babası doğuştan soyluydular, "natalibus... illustres" ve Auvergne ile Burgundy'de geniş varlıklara sahip bulunuyorlardı. 539'da doğdu, 573'te Tours piskoposluğuna seçildi ve tarihini yazıp bitirdikten pek az bir zaman sonra 593 veya 595'te öldü. Yaşam öyküsü için bkz. Clugny Başpapazı Odo, (içinde) c. II, s. 129-135 ve *Memoires de l'Academie...*, c. XXVI, s. 598, 637.

111. "Decedente atque immo potius pereunte ab urbibus Gallicanis liberalium cultura literarum," vd. (praefat., [içinde] c. II, s. 137.) Kendi yapıtlarıyla bunu doğrulayan Gregory'nin yakınmaları böyledir. Anlatışında ne incelik ne de yalınlık vardır. Seçkin bir toplum katmanında bulunduğu için, içerisinde yaşadığı çağa ve memleketine yabancı kalmıştır. Son beş kitabı yalnızca beş yıllık süreyi kapsayan bir eserinde, sonraki kuşakların merakını çekebilecek konuları hemen hemen unutmuş gibidir. Ben, uzun ve sıkıcı araştırmadan sonra bu pek de elverişli olmayan kanıyı belirtmek hakkını kazanmış bulunuyorum.

nı hep sürdürdüler. Franklar onların topraklarından bir bölümünü aldılarsa da geri kalanı yine vergiden bağışık olarak kendilerinin oldu.[112] Galya'daki güzel sanatları ve el zanaatlarını yıkmış olan şiddet rejimi imparatorluk zorbalığının ustalıklı ve masraflı sistemini de ortadan kaldırmıştır. Eyalet halkları kuşkusuz Salic ve Ripuaria yasalarının yabanıl hukukundan acı çektiler. Ne var ki evlenme, vasiyet ve miras konularında *Theodosian Code*'un uygulanması sürüyordu. Toplumsal durumundan hoşlanmayan bir Romalı barbar sınıfına inebiliyordu. Devlet saygınlıkları, tutkusunu gerçekleştirmeye açıktı. Romalıların karakteri ve eğitimi onlara sivil devlet yönetimi görevleri için elverişlilik sağlıyordu. İlerleme rekabeti askerî isteklerini güçlendirince onlar, muzaffer Cermenlerin arasına ve de başına bile geçirildi. Merovingia'ların yüce gönüllü siyasalarına tanıklık eden komutan ve yargıç adlarını ve sayısını burada sıralayacak değilim.[113] Üç Romalı, patrician sanıyla Burgundia'da başkomutanlık yaptı. Sonuncusu ve en güçlüsü olan Mummolus[114] zaman zaman krallığın kurtarıcısı olmuş, babasını Autun kontu yaptırmış, hazinesine otuz altın *talent* ve üç yüz elli gümüş *talent* toplamıştı. Yabanıl ve bilgisiz barbarlar, birçok kuşak boyunca saygınlıkların ve kilise görevlerinin bile dışında kaldılar.[115] Galya papazlar sınıfı, hemen tümden yerli eyalet halkından oluşmuştu. Frankların kendini beğenmişliği, piskoposluk onurunu kazanmış uyruklarının buyruğu altında papaz olmaya elverişli değildi. Zamanla Romalılar,

112. Rahip Mably (c. I, s. 247-267) üstat Montesquieu'nün bu kanısını doğru buldu (*Esprit des Loix*, 1, XXX, b. 13).

113. Bkz. Dubos, *Hist. Critique de la Monarchie Francoise*, c. II, 1, VI, b. 9, 10. Fransa antik dönem uzmanları, Romalılar ile barbarların adlarıyla birbirinden ayrılmaları kolaydı, demektedirler. Onların adları kuşkusuz bir ayrım olanağı verebilir. Bununla birlikte, Gregory of Tours'u okurken Gondulphus'un Romalı ya da senatör soylu (1, VI, b. 2, [içinde] c. II, s. 273) ve Claudius'un da barbar olduğunu anladım (1, VII, b. 29, s. 303).

114. Eunius Mummolus, Gregory of Tours tarafından dördüncü kitaptan (b. 42, s. 224) yedinciye dek (b. 40, s. 310) birçok kez anılmıştır. *Talent* ile hesap çok olağanüstüdür. Gregory bu alışılmamış sözcüğe bir anlam vermişse Mummolus'un hazineleri yüz bin sterlini geçiyor demektir.

115. Bkz. Fleury, Discours III, sur l'Histoire Ecclesiastique.

silahlarının yitirdiği zenginliğin yerine din yoluyla servet elde etmeye başladılar.[116] *Theodosian Code*, dünyevi işlerde de kilise mensuplarının yasasıydı. Barbar hukukuysa kilise mensuplarının kişisel güvenlikleri konusunda onları serbest bırakmıştı. Bir papaz çömezi iki Frank olarak, bir piskoposun canı, herkesten üstün değerde dokuz yüz altın olarak bedellendirilmişti.[117] Romalılar, yenenlere Hristiyanlığı ve Latinceyi benimsettiler.[118] Ne var ki Latincenin Augustus zamanındaki inceliği ve sadeliği tıpkı Hristiyanlığın havariler zamanındakine göre uğradığı bozulma gibi soysuzlaşmıştı. Barbarlık ve bağnazlık her yanda hızla artarak yaygın bir hal aldı. Hıristiyanların Tanrı'ya inancı, halkın gözünde azizlere inanç biçimine dönüştü. Töton dili ve söyleyişi köylülerin ve askerlerin kaba diyalektini bozdu. Bununla birlikte, toplumsal ve dinsel ilişkiler soyluluk ve fatihlik taslamalarını ortadan kaldırdı. Galya'daki tüm uluslar Frank adı ve yönetimi altında yavaş yavaş kaynaştı.

Galyalılar birleşirken Franklar da onlara çok değerli bir armağan verebileceklerdi. Bu armağan, özgür bir anayasa ruhu ve düzeniydi. Kalıtsal olmakla birlikte kısıtlı bir monarşi yönetimi altında şefler ve bakanlar, Paris'te Caesar Sarayı'nda kurullarını toplayabileceklerdi. İmparatorların, paralı lejyonlarını teftiş ettiği bitişikteki alan vatandaşların ve savaşçıların yasama meclisi olarak toplanmalarına sahne olacak, Almanya ormanlarında uygulanmış yalın ve kaba örnek, Romalıların akli bilgi ve de-

116. Tours piskoposu, Clovis'in torunu Chilperic'e yakınmalarını sundu. "Ecce pauper remansit Fiscus noster; ecce divitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae; nulli penitus nisi soli Episcopi regnant." (1, VI, b. 46, [içinde] c. II, s. 291).

117. Bkz. *Ripuarian Code* (başlık XXXVI, [içinde] c. IV, s. 241). Salic yasası, papazların güvenini dikkate almamıştır. Rouen Başpiskoposu Praetextatus, Kraliçe Fredegundis'in buyruğu üzerine kilise içerisinde öldürülmüştür (Greg. Turon., 1, VIII, b. 31, [içinde] c. II, s. 326).

118. Bonamy (*Mem. de l'Academie des Inscriptions*, c. XXIV, s. 582-670), Lingua Romana Rustica'nın mevcut olduğunu ve yavaş yavaş düzelerek bugünkü Fransızcaya dönüştüğünü kanıtlamıştır. Carlovingia'lar zamanında Fransa kralları ve soyluları, hâlâ Cermen atalarının eski diyalektlerini anlıyorlardı.

neyimleriyle yetkinleşecekti.[119] Şu da var ki kişisel bağımsızlıkla kendini güçlenmiş gören kaygısız barbarlar, devlet yönetimi işlerinde çalışmayı küçüklük saydılar. Mart ayındaki yıllık meclis toplantıları yapılmaz hale geldi, Galya'nın fethedilmesi, muzaffer ulusun erimesine ve birliğinin bozulmasına neden oldu.[120] Monarşi, düzenli bir adalet, devlet maliyesi ve askerî güçler kurulmaksızın kaldı. Clovis'in halefleri, halkın terk ettiği yasama gücünü ele geçirmek ya da onu kullanmak için gerekli yürekliliği gösteremediler. Kral ayrıcalıkları, öldürmek ve müsadereler yapmak gibi zorbalıklardan başka alana yayılmıyordu. Kişisel tutkuyla devinen ve onursuzlaşan özgürlük aşkı, Franklar arasında, düzen bozuculuğa ve cezasız kalma isteğine dönüştü. Clovis'in ölümünden yetmiş beş yıl sonra, Burgundia kralı olan torunu Gontran, Languedoc ve Septimania Gotlarının varlıklarını ele geçirmek için bir ordu gönderdi. Çapul tutkusu Burgundia, Berry ve Auvergne'deki birlikleri de sardı. Galyalı ve Cermen kontların buyruğu altında yürüyüşe geçtiler, gevşek bir atılımla saldırdılar ve geri püskürtüldüler. Ne var ki dost ve düşman ayrımı gözetmeksizin tüm eyaletleri yağma ettiler. Ekinler, köyler ve kiliseler bile ateşe verildi. İnsanlar ya öldürüldü ya da tutsak edildi ve bu yıkıcı yağmacılar yüzünden beş bin kişi açlık ve yoksulluğun pençesinde can verdi. Gontran, bu yağmacı ordunun komutanlarını suçları ve ihmalleri dolayısıyla kınayarak hemen orada, yargılamaya gerek kalmadan öldürmekle tehdit edince halkların kusurlarını ve kabalıklarını bağışlamasını istediler. "Hiçbiri," dediler, "ne krallarından ne de dük ya da kontlarından korkmakta ve saygı duymaktadırlar. Her biri kötülük yapmayı sevmekte ve hiçbir kaygı duymaksızın gaddarca eğilimlerini gidermeyi yeğlemektedirler. Onların azgınlıklarını kınamaya ya da durdurmaya kalkışan yürekli görevliler bu azgınların öcünden

119. "Bu güzel sistem ormanlarda bulundu." Montesquieu, *Esprit des Loix*, 1, XI, b. 6.
120. Bkz. Rahip de Mably, *Observations*, c. I, s. 34-56. Fransa'daki kökeni, ulusu kadar eski olan ulusal meclisler kurumunun Fransızların dehasına hiçbir zaman uymamış gibi görünmektedir.

kolay kolay kurtulamamaktadırlar."[121]

Vizigotlar Galya'daki yerlerinden büyük bir bölümünü Clovis'e bırakmışlardı. Bu yitikleri kolay kazanılan bir fetihle, İspanya eyaletlerinin dingin sevinciyle doğrulanmış ve onaylanmıştı. Galiçya Suevi'lerini de kapsayan Got monarşisi, çağımız İspanyollarına bile kıvanç duygusu esinlemektedir. Şu da var ki Roma tarihini yazan bir kimseyi onların kısır tarih kaynaklarının karanlığında araştırma yapmaya kimse zorlayamayacağı gibi hiçbir kimse de bunun yapılmasını isteyemez.[122] İspanya Gotları Pirenelerin sarp tepeler zinciriyle insanlık dünyasında ayrı kalmış durumdaydı. Almanya oymaklarından söz ederken onların kuruluşlarını, gelenek ve göreneklerini de daha önce anlatmıştık. Geçen bölümde din olaylarından, Arian'cılığın çöküşünden ve Yahudilere yapılan kıyımdan söz etmiştim. Biraz da İspanya krallığının sivil ve dinsel kuruluşuyla ilgili bir kısım olayları ele almam gerekiyor.

Franklar ile Vizigotlar, paganlığı ve Arian'cı mezhep sapkınlığını bırakınca, batıl inançların ayrılmaz göreneklerine kapılmaya ve bunun sağlayabileceği geçici çıkarlardan yararlanmaya elverişli duruma geldiler. Merovingia soyunun sona ermesinden uzun zaman önce Fransa'daki kilise babaları barbar avcı ve savaşçılarından oluşuyordu. Synod'ların eski yöntemlerinden nefret ediyorlar, ılımlılık ve iffet kurallarını unutuyorlar,[123] kişisel şatafat

121. Gregory of Tours (1, VIII, b. 30, [içinde] c. II, s. 325, 326) cinayetleri, kınamayı ve savunmayı çok kayıtsızca anlatmaktadır. "Nullus Regem metuit, nullus Ducem, nullus Comitem reveretur; et si fortassis alicui ista displicent, et ea, pro longaevitate vitae vestrae, emendare conatur, statim seditio in populo, statim tumultus exoritur, et in tantum unusquisque contra seniorem saeva intentione grassatur, ut vix se credat evadere, si tandem silere nequiverit."

122. İspanya, özellikle o karanlık yüzyıllarda mutsuz olmuştu. Frankların bir Gregory of Tours'u, Saksonların ya da Angle'lerin bir Bede'si, Lombardia'lıların bir Paul Warnefrid'leri vardı vb. Vizigotların tarihi üzerine bilgiler ise Isidore of Seville ile John of Biclar'ın kısa ve yetersiz kroniklerinde bulunmaktadır.

123. Almanya havarisi ve Galya reformcusu Aziz Bonifacius'un yakınmaları böyleydi (c. IV, s. 94 içinde). Öyle anlaşılıyor ki geniş serbestlik ve başıboşluk içerisinde geçen seksen

ve tutkularını papazlığın genel çıkarlarından yeğ tutuyorlardı. İspanya piskoposları, halkların kutlu saydıklarına saygı gösterdiler ve dokunmadılar. Birlik oluşları, kusurlarını saklıyor ve güçlerini artırıyordu. Disiplinlerindeki düzenlilik devlet yönetimine de barışı, düzeni ve sağlamlığı aşıladı. İlk Katolik kralı olan Recared'in saltanatından mutsuz Roderic'in araçsız halefi olan Witiza'ya dek on altı ulusal konsil toplanmıştır. Toledo, Sevilla, Merida, Merida, Braga, Tarragona ve Narbonne metropolitenleri, kıdem sıralarına göre başkanlık etmişlerdi. Meclis, başpiskoposlara bağlı piskoposlardan kurulmuştu. Toplantılarda ya kendileri ya da vekilleri bulunuyordu ve dinsel alandaki ünü ya da zenginliğiyle tanınmış bir kilise babası için yer ayrılmıştı. Toplantının ilk üç gününde, doktrin ve kilise düzeni konularıyla uğraşılıyor, laikler bu görüşmelerin özellikle dışında tutuluyorlardı. Dördüncü günün sabahından başlayarak kapılar açılıyor, sarayın yüksek görevlileri, dükler, kontlar, soylular ve kent yargıçları içeri alınıyordu. Halkın benimseyişi göksel kararları onamış oluyordu.

Aynı kurallar, şikâyetleri dinleme ve kötülükleri düzeltmekle görevlendirilmiş olan eyalet meclisleri ya da yıllık konsillerde de uygulanıyordu. Yasal devlet yönetimi kilisenin şanlı etkisine sırtını dayıyordu. Her evrimde yenenlerin yüzüne gülmeyi ve mutsuzlara sırt çevirip çatmayı gelenek haline getiren piskoposlar işkence ateşini körüklemeye ve piskopos külahını krallık tacının üstüne çıkarmaya çalıştılar. Bununla birlikte, barbarların dizginlenmez ruhunu yönlendirici ve ılımlatıcı bir politika güden Toledo ulusal konsilleri hem krallar hem de uyruklar için elverişli birtakım akılcı yasalar koydular. Taht boşaldığı zaman hükümdarın seçimi piskoposlar ile palatine'ler tarafından yapılıyordu. Alaric soyunun sona ermesinden sonra tacın Got kanından gelenlerde olduğu ilkesini sürdürdüler. Yasal hükümdarı kutsayan kilise, itaat görevini halka salık veriyor ve kimi zaman da uygulu-

yılda barbarlar kilise örgütüne kabul edilmişlerdir. Bu da 660 yılına doğru olmuştur.

yordu. Hükümdarına karşı fesat hareketine girişen, onun otoritesine direnç gösteren, uygunsuz bir birleşmeyle onun dul eşinin iffetine saldıranların başında kilisenin yıldırımları patlıyordu. Hükümdar da tahta çıkarken, kendisine verilen önemli emaneti doğrulukla yöneteceğine Tanrı ve halk önünde ant içiyordu. Korkunç bir soylular sınıfı onun gerçek ve imgesel yanılgılarını denetleme hakkını elde tutuyordu. Temel bir yasa, piskoposlara ve palatine'lere, beylerce açıkça ve özgürce yargılanmadan hapis edilemeyeceği, sınıf indirilemeyeceği, işkence, ölüm ve sürgün cezasına uğratılamayacağı biçiminde ayrıcalık tanıyordu.[124]

Toledo'nun yasama konsillerinden biri, gaddar Euric'in saltanatından sofu Egica'ya dek geçen Got hükümdarları zamanındaki yasaları topladı ve kodeks olarak onayladı. Vizigotlar atalarının yalın ve eski geleneklerini sürdürdükçe İspanya ve Aquitain'deki uyruklarını, Roma görenek ve geleneklerine göre yaşamaları konusunda serbest bıraktılar. Güzel sanatlarda, politika ve dindeki ilerlemeler onları bu yabancı kurumlan kaldırmaya ve kendi örneklerine göre medeni ve ceza hukuku meydana getirmek zorunda bıraktı. İspanya monarşisini oluşturan milletler aynı ayrıcalıklara kavuştu ve aynı yükümlülükler altına girdiler. Fatihler yavaş yavaş Töton dilini bıraktılar, adaletin esinleyici çetinliklerine boyun eğdiler ve özgürlüğün avantajlarından Romalıları da yararlandırdılar. Vizigotlar zamanındaki İspanya'nın durumu bu yansız devlet yönetimine layık bulunuyordu. Arian'cılığa bağlı hükümdarlar bağdaşmaz dinsel ayrılıkları nedeniyle uzun süre uyruklarıyla kaynaşamamışlardı. Recared'in mezhep değiştirmesi Katoliklerin kaygılarına son verince, henüz okyanus ve Akdeniz kıyılarını elinde bulunduran Doğu imparatoru gizlice, halkı barbarların boyunduruğundan kurtulmaları ve Romalı adının

124. Toledo Konsili'nin uzlaşmaları (transactions) bugün de İspanya Kilisesi'nin ve anayasal kuruluşunun en özgün belgitleridir. Şu pasajlar özellikle önemlidirler: (III, 17, 18; IV, 75; V, 2, 3, 4, 5, 8; VI, 11, 12, 13, 14, 17, 18; VII, 1; XIII, 2, 3, 6). Mascou (*Hist. of the Ancient Germans*, XV. 29, ve XXVI, XXVII no.lu notlar) ve Ferreras'ta (*Hist. Generale de l'Espagne*, b. II) çok yararlı bilgiler buldum.

saygınlığını sürdürmeleri için kışkırtıyordu. Şüpheli uyrukların bağlılığı, bir evrimle elde edemeyeceklerini bir başkaldırmada yitirmekten korktukları zaman güvenilir hale gelir. Akılcı tutum ve ılımlılık tersini önerirse de nefret edilen ve korkulan kimselere karşı kıyım uygulamak her zaman doğal karşılanmıştır.[125]

Franklar ile Vizigotlar Galya ve İspanya'daki kuruluşlarını pekiştirirlerken, Saksonlar da Batı'nın üçüncü büyük eyaleti olan Britanya'nın fethini tamamladılar. Uzun süreden beri Roma İmparatorluğu'ndan ayrı bulunduğu için az tanınmış olan bir tarihi, kuruntuya kapılmadan ihmal edebilirdim. Kürek çekmede ve savaşmakta yetenekli olan Saksonlar, başarılarını sonraki kuşaklara aktaracak tek aracın sanat olduğunu bilmiyorlardı. Barbar yaşamı içine düşen eyalet insanları, yaşadıkları gelişimi ve Roma misyonerlerince bilim ve Hristiyanlık ışığının getirilmesiyle sona eren geleneklerini betimlemeyi hiçbir zaman düşünmemişlerdi. Gildas'ın süslü sözleri, Nennius fragmanları ya da masalları, Sakson yasaları ve kroniklerinin eksik gedik, ne idiği belirsiz parçaları ve saygıdeğer Bede'nin kilise öykülerini[126] ne eleştireceğim ne de buraya aktaracağım. Bunlar birçok yazarın imgelemeleriyle ve özenle toplanıp kimi zaman da güzelleştirilmişlerdir.[127] Bununla birlikte imparatorluk tarihçisi, ortadan kaybolana dek bir Roma eyaletindeki gelişmeleri izlemeye kalkışmış olabilir ve

125. Dom Bouquet on iki kitaba ayrılmış olan Vizigotların kodeksini doğru biçimde yayımladı (c. IV, s. 273-460). Üstat Montesquieu (*Esprit des Loix*, 1, XXVIII, b. 1) onu aşırı sert bir tutumla ele almıştır. Üslubu hoşuma gitmemekte ve batıl inançtan nefret etmekteyim. Söylemekten de çekinmiyorum ki bu medeni hukuk, Burgundia'lıların ve de Lombardia'lıların topluluğundan daha uygar ve daha aydın bir toplumu simgelemektedir.

126. Bkz. Gildas, *de Excidio Britanniae*, b. 11-25, s. 4-9, (ed.) Gole; Nennius, *Hist. Britonum*, b. 28, 35-65, s. 105-115, (ed.) Gale; Bede, *Hist. Ecclesiast. Gentis Anglorum*, 1, I, b. 12-16, s. 49-53 ve b. 22, s. 58, (ed.) Smith; *Chron. Saxonicum*, s. 11-23 vd., (ed.) Gibson. Anglosakson yasaları Wilkins tarafından yayımlandı, Londra, 1731 ve Wotton ve Clarke, Leges Wallicae, Londra, 1730.

127. Çalışkan Carte ve zeki Whitaker, araştırmalarımda bana en yararlı olmuş iki modern tarihçidir. Manchester'ın özel tarihçisi, bu bilinmeyen ad altında, İngiltere'nin genel tarihi kadar geniş bir konuya girişiyor.

bir İngiliz'in, adını, yasalarını, belki de kökenini almış olduğu barbarların kuruluşlarını yazmak isteyişi bağışlanabilir.

Roma devlet yönetiminin yıkılışından yaklaşık kırk yıl sonra Vortigern'in, Britanya prensleri ve kentleri üzerinde üst -ama geçici- yönetimi eline aldığı anlaşılmaktadır. Kendisini yerli düşmanlara karşı savunmak üzere çok büyük yabancı kuvvetleri çağıran bu mutsuz[128] hükümdarın zayıf ve yomsuz politikası hemen oybirliğiyle suçlandırılmıştır. En inanılır tarihçilerin anlattığına göre, Vortigern, Almanya'ya elçiler göndermiş, bu elçiler Saksonların genel meclisinde dokunaklı bir söylev vermişlerdi. Bu atak barbarlar da uzak ve tanımadıkları bir ada halkına gemileriyle ve ordularıyla yardımı kararlaştırmışlardı. Britanya, Saksonlar tarafından gerçekten bilinmemiş olsaydı yaptıkları yıkım daha az olabilirdi. Ne var ki Roma yönetimi bu deniz ülkesini Cermen korsanlara karşı sürekli savunma olanağına sahip bulunmuyordu. Bağımsız ve bölünmüş topluluklar onların saldırılarına açıktı. Saksonlar, kimi zaman açık ya da çapul ve yağma için sessiz bir anlaşmayla Pict'ler ve İskoçyalılarla birleşebiliyorlardı. Vortigern, tahtını ve ülkesini her yandan tehdit eden çeşitli tehlikeleri dengede tutmaya çalışıyordu. Çok güç bir durumdayken, kendisi için en tehlikeli düşmanlar olabileceği gibi en yararlı dost rolü de oynayabilecek filoları nedeniyle barbarlarla bağlaşıklık kuran bu hükümdarı kınamak haksızlık olur. Hengist ve Horsa, o sırada üç gemiyle adanın doğu kıyılarında kol geziyorlardı. Büyük bir ödüllendirilme sözü verilerek Britanya'nın savunmasına katılmaya çağrıldılar. Onların yılmazlığı, adayı Caledonia zorbalarından kurtardı. Bu yardımcı Cermenler Thanet Adası'nda dingin bir barınacak yer ve verimli topraklar buldular. Kendilerine bol bol giyecek ve yiyecek sağlandı. Bu

128. Onuncu yüzyılda Sakson keşiş Witikind bu çağrıya uyarak bir tarih yazdı. Gildas'ın ve Bede'nin kapalı deyişleri bir anlamda bunu doğrulayabilecektir (Bkz. Cousin, *Hist. de l'Empire d'Occident*, c. II, s. 356). Rapin ve Hume da Nennius'un açık ve olası tanıklığını göz önünde bulundurmaksızın bu şüpheli kaynaktan çok az yararlandılar. "Iterea venerunt tres Chinlae a exilio pulsoe, in quibus erant Hors et Hengist."

elverişli kabul, aileleriyle birlikte beş bin savaşçının gelip yerleşmesine yol açtı. On yedi gemiyle geldiler. Hengist'in küçük ölçüdeki gücü de böylece çok artmış oldu. Vortigern, Pict'lerin dolaylarında müttefik bir koloni oluşturmanın yarar sağlayacağı konusunda kurnaz barbarın sözüne inandı. Kırk gemiden oluşan üçüncü bir filo, Hengist'in oğluyla yeğeninin yönetiminde, Almanya kıyılarından kalktı, Orkney Adalarını yakıp yıktı ve bu zavallı memleketin öbür ucundaki Northumberland ya da Lothian kıyısına çıkarma yaptı. Bu işin sonunda meydana gelecek kötülükleri sezmek kolay ama bunları önleyebilmek olanaksızdı. Çekememezlik kısa sürede iki ulusu böldü. Saksonlar, yaptıkları hizmeti abarttılar ve nankör bir halkı savunmak için çok sıkıntılara girdiklerini söylediler. Britonlar da bunca ödüllendirdikleri halde kuzey barbarlarının gözünü doyuramadıklarını görerek üzüntü duydular. Bir yandan korku, öbür yandan kin ve tiksinti aralarında yatışmaz bir kavganın doğmasına neden oldu. Saksonlar silaha sarıldı. Bir katliam gerçekleştirmek için bir bayramın gevşekliğinden yararlandıkları doğruysa, bu kalleşlik ne barış ne de savaş zamanında ulusları birbirine güvenle bağlanmaya olanak verecek bir etken olarak bu iki ulusu da etkilemiş olsa gerektir.[129]

Britanya adasını ele geçirmeyi isteyen Hengist, fırsatı kaçırmamaları için soydaşlarını kışkırttı. Onlara ada toprağının güzelliğini, kentlerin zenginliğini, halkının çekingenliğini ve her yanından Sakson gemilerine açık durumunu anlattı. Yüz yıllık bir süre içerisinde, Almanya'nın Jute'ler, Angle'ler ve eski Saksonlar gibi en yiğit üç oymağından insanlar Britanya'da yerleşmek üzere Elbe'den, Weser'den ve Ren'den kalkıp geldiler. Hengist'in sancağı altında toplanan Jute'ler, zafer kazandılar ve

129. Nennius, Saksonları, üç yüz Briton şefini öldürmüş olmalarıyla suçlamaktadır. Bu suç, onların yabanıl alışkanlıklarına aykırı görünmemektedir. Ne var ki devlerin eskiden Afrika'dan İrlanda'ya getirdikleri ve Britanya'ya Ambrosius'un emri ve Merlin'in ustalığıyla taşınmış Stonehenge'in onların anıtı olduğuna inanmak zorunda değiliz. Bkz. Jeffrey of Monmouth, 1, VIII, b. 9, 12.

ilk bağımsız krallığı Kent'te kurdular. Bu girişimin onuru ilkel Saksonlara mal edildi. Fatihlerin yasalarına ve diline, dört yüzyıl sonra Güney İngiltere'nin ilk hükümdarlarını yetiştirmiş olan halkın adı verildi. Sayıları ve başarılarıyla kendilerini gösteren Angle'ler, büyük bölümünü ellerinde tuttukları ülkeye kendi adlarını verme onurunu kazandılar. Karada ve denizde servet avına çıkmış olan kuzey korsanları ve haydutları yavaş yavaş bu üçlü konfederasyonda birleştiler. İngiltere'nin komşuluğuyla etkilenen Frisia'lar, bir süre yerli Saksonların gücünü ve ününü duraklattılar. Rugia'lar, Danimarkalılar ve Prusyalılar belirsiz bir durumda kaldılar. Baltık Denizi dolaylarında amaçsız dolaşan kimi serüvenci Hunlar, tanımadıkları bir ülkeyi ele geçirmek üzere Cermenlerin gemilerine bindiler.[130] Ne var ki bu seferin yapılması barbarların birleşmesine bağlıydı ve böyle bir bağlılık da yoktu. Her şef, araçlarına ve ününe göre yoldaş toplayabiliyordu. Otuz ya da altmış gemilik bir filo kuruyor, saldırılacak yeri seçiyor ve harekâtın bundan sonrasını savaşın gelişme durumuna ya da kişisel çıkarlarına göre yönlendiriyordu. İngiltere'nin ele geçirilmesinde zaman zaman yenen ve yenilen büyük sayıda yiğitler, sonunda tutkularının kurbanı oldular. Yedi şef, başarı elde ederek kral sanını kazandılar ve bu sanı sürdürdüler. Fatihler, yedi bağımsız tahttan ve içlerinden biri, kadınlar aracılığıyla İngiltere'nin bugünkü hükümdarına dek ulaşan yedi aileden oluşan Sakson heptarşisini kurdular. Bu aileler, kökenlerini savaş tanrısı Woden'dan aldıklarını savunuyorlardı. Denildiğine göre bu krallar cumhuriyetine bir genel konsey ve yüksek bir magistra başkanlık ediyordu. Ne var ki bu siyasal düzen, Saksonların kaba saba dehasına hiç de uygun düşmemektedir. Yasaları bundan söz etmemekte ve karanlık tarihleri de ayrışma ve şiddet

130. Bede bu oymaklardan açıkça söz etmektedir (1, I, b. 15, s. 52; 1, V, b. 9, s. 190) ve Whitaker'ın uyarılarını inceledikten sonra (*Hist. of Manchester*, c. II, s. 538-543) Frisian vb.nin Anglosaksonlara karışmış olabileceklerini var saymanın saçma bir şey olmayacağını düşünmekteyim.

olaylarından başka bir görünüm vermemektedir.[131]

Dünya işlerinde çok bilgisiz olan bir keşiş, tarihçinin işini yüklenmekten hiç korkmamış ve Batı İmparatorluğu'ndan ayrıldığı zamandaki Britanya'nın durumunu şaşılası biçimde değişikliğe uğratarak yazmaya kalkmıştı. Gildas[132] çok güzel bir anlatışla, gelgit olaylarının Severn'e ve Thames'e sağladığı dış ticaretin ve tarımda ilerlemenin parlak bir tablosunu çizmekte, devlet ve birey yapılarının sağlamlığını ve büyüklüklerini dile getirmekte, ayrıca Romalıların yardımı olmaksızın evlerini, ocaklarını koruyup savunabilmek üzere ne kaleler kurmaya ne de silah yapmaya bilgi ve yetileri olduğu için Britonları kınamaktadır.[133] Romalıların uzun süren egemenliği altında Britanya, savunması uzaktaki bir güce bağlı olan uygar ve uzak bir eyalet durumuna gelmişti. Honorius'un uyrukları, yeni özgürlüklerini şaşkınlıkla ve bir terör havası içerisinde izlediler. Romalılar onları her türlü sivil ve askerî devlet kuruluşundan yoksun bir durumda bıraktılar. Ne oldukları belli olmayan şefleriyse yiğitlikten, akıl ve otoriteden yoksun olduklarından, ortak düşmana karşı savunma önlemleri alamıyorlardı. Saksonların gelişi zayıflıklarını su yüzüne çıkardı ve hükümdarla uyruklarının karakterini aşağılattı. Yüreklere düşen korku ve üzüntü tehlikeyi daha da büyük göstermeye neden oldu, birliğin bozulması kaynakları zayıflattı.

Aslında Britonlar, silah kullanmasını ve onları üretmesini bilmiyor değillerdi ve de bilmiyor olamazlardı. Saksonların art arda yaptıkları ve kötü tertiplenmiş saldırıları onlara bu fırsatı vermişti. Savaşın mutlu ya da mutsuz olayları onların doğal de-

131. Bede, birbiri ardından üstün bir güç ve ün kazandıkları heptarşide iki Sakson, bir Jute ve dört Angle kral saymaktadır. Ne var ki bunların saltanatı fetih üzerine kurulmuştur, yasaya göre değil. Dediğine göre, onlardan biri Man ve Anglesey adalarını ele geçirmiş, bir başkası da Pict'lere ve İskoçlara vergi yüklemiştir (*Hist. Eccles.*, 1, II, b. 5, s. 83).
132. Bkz. Gildas, *de Excidio Britanniae*, b. 1, s. 1, (ed.) Gale.
133. Whitaker (*Hist. of Manchester,* c. II, s. 503-516) bunun zırva olduğu kadar tarihçilerin çoğunun da en ilginç olayları işlemede savsama gösterdiklerini ustaca gözler önüne sermiştir.

ğerlerine ve deneyimlerine katkıda bulunmuştu.

Avrupa ve Afrika anakaraları barbarlara direnç göstermeden kapılarını açarken Britanya, tek başına ve hiç bir yerden yardım almadan, uzun süren bir savaşa şiddetle karşı koyduysa da doğudan, kuzeyden ve güneyden ada kıyılarına saldıran korkunç korsanlara karşı pes etmek zorunda kaldı. Akılcı önlemlerle güçlendirilmiş olan kentler bilinçli olarak kendilerini savundular. Halk arazinin, dağların, ormanların ve bataklıkların her olanağından yararlanmasını bildi. Tarihçilerin dikkatlice gösterdikleri suskunluk Saksonların bozguna uğradıklarının güçlü bir kanıtıdır. Hengist, Britanya'nın ele geçirilmesini tamamlayabileceği düşüncesine kapılmıştı. Ne var ki otuz beş yıllık devinimli bir saltanat boyunca Kent'i ele geçirebilmiş olması, bu tutkusunun tek bir başarısı olabildi ve kuzeye yerleştirdiği göçmenler Britonların gücü önünde eriyip bittiler. Savaş süresince üç kuşağın çabalarıyla Batı Saksonları krallığı kurulabildi. Woden'in soyundan gelen yiğitlerden biri olan Cerdik tüm yaşamını Hampshire'ın ve Wight Adası'nın fethi için harcadı. Badon Savaşı'ndaki yitirdikleri onu, utanç verici bir olanaksızlığın içine itti. Oğlu Kenric, Wiltshire'a girdi, o tarihlerde bir tepenin üzerinde kurulu olan Salisbury'yi kuşattı ve Kent'in yardımına gelmekte olan bir orduya meydan okudu. Bir süre sonra yapılan Marlborough[134] Savaşında Britonlar askerî yetilerini ortaya serdiler. Orduları üç ayrı birlikten oluşan üç saf halindeydi: süvariler, mızraklılar ve okçular. Romalıların taktik düzenine göre diziliyorlardı. Sık bir kolon olarak toplu duran Saksonlar, kısa kılıçlarıyla Britonların uzun mızraklarına karşı saldırdılar ve -eşitsiz olmakla birliktesavaşı gece yarısına dek sürdürebildiler. İki kesin zafer, üç Briton kralının ölüşü, Cirencester'in, Gloucester'in ve Bath'ın baş

134. Beran-birig ya da Marlborough yakınındaki Barbury Şatosu. Sakson kroniğinde adı ve tarihi bildirilmektedir. Camden (*Britannia*, c. I, s. 128) yerini saptıyor ve Henry of Huntingdon (*Scriptores post Bedam*, s. 314) bu savaşın hal ve koşullarını anlatıyor. Olası görünmektedirler ve on ikinci yüzyıl tarihçileri, artık o tarihe erişememiş olan bilim otoritelerinden yararlanmışlardır.

eğmeleri, şanlı ordularını Severn kıyılarına dek ileten, Cerdic'in torunu Ceaulin'in zaferini ve gücünü sağlamış oldular.

Yüz yıllık savaştan sonra bağımsız Britonlar, Antoninus kalesinden Cornwall burnuna dek tüm batı kıyısıyla memleketin iç kesimlerinde barbarlara direncini sürdüren başlıca kentleri hala ellerinde bulunduruyorlardı. Ne var ki sayıları durmadan artan saldırıcıların kalabalığına ve kabadayılığına oranla onların direnci daha zayıf kalıyordu. Saksonların, Angle'lerin ve müttefiklerinin ağır ve zahmetli çabaları onlara toprak kazandırıyor, kuzeyden, doğudan ve güneyden ilerleyerek adanın merkezinde utkuya birleşiyorlardı. Severn'in öbür yanında Britonlar, Saksonların heptarşi ve monarşisinde bile ulusal bağımsızlıklarını sürdürüyorlardı. Sürgünü kölelikten yeğ tutan savaşçılar Galler dağlarında sığınak buldular: Cornwall ancak birkaç yüzyıl dayandıktan sonra baş eğdi[135] ve kaçabilenlerden bir bölümü, kılıcıyla ya da Merovingia krallarının konukseverliğiyle Galya'da yerleştiler.[136] Armorica'nın batı açısı, Cornwall ve Küçük Britanya diye adlandırıldı. Osismii'lerin boş toprakları, kontların ve piskoposların otoritesi altında, atalarının yasalarını ve dilini olduğu gibi sürdüren yabancılarla doldu. Armorica'nın Britonları, Clovis'in ve Charlemagne'ın zayıf haleflerine haraç ödemeyi reddettiler. Vannes, Rennes ve Nantes bölgelerini ele geçirdiler,

135. Cornwall'e Exeter'de bir İngiliz kolonisi kuran ve Britonları Tamar Irmağı'nın öbür yanına atan Athelstan (M.S. 927-941) tarafından tümden baş eğdirilmiştir. Bkz. William of Malmsbury, 1, II, (içinde) *Scriptores post Bedam*, s. 50. Tutsaklık, Cornwall şövalyelerinin ruhunu çökertti ve anlaşıldığına göre, Sör Tristram'ın romanıyla onların alçaklığı atasözü haline dönüştü.

136. Britonların Galya'da altıncı yüzyılda yerleşmesi Procopius, Gregory of Tours, İkinci Tours Konsili (M.S. 567), daha az şüpheli kronikler ve azizlerin yaşam öyküleriyle doğrulanmıştır. M.S. 461, belki de 481'de birinci Tours Konsili'nde bir Briton piskoposunun imzası bulunması, Riothamus'un ordusu ve Gilas'ın (alii transmarinas petebant regiones, b. 25, s. 8) belirsiz ve tumturaklı sözleri, beşinci yüzyılın ortalarından başlayan bir göçü anlatıyor gibidir. Bu dönemden önce Armorica Britonları yalnız romanlarda bulunmaktadır. Whitaker'ın (*Genuine History of the Britons*, s. 214-221), az önemli yanılgılarına bile sert tepki gösterdiği Carte'nin bağışlanmaz kötülemesine bağlı kalarak olduğu gibi aktarmış olmasına şaşıp kaldım.

her ne kadar bağımlıysa da daha sonraları Fransa Krallığı'yla birleşecek güçlü bir devlet kurdular.[137]

Sürekli, hiç değilse yatışma bilmeyen savaşların sürüp gittiği bir yüzyılda Britanya'yı savunmak için çok bilgili ve akıllı olmak gerekiyordu. Bununla birlikte, bilimden ve erdemlerden yoksun bu yüzyılların yine de çok sayıda ünlü ve kan dökücü kahramanlar yetiştirdiği düşünülürse başarılarının unutuluşta gömülü kalmış olmasına pek de üzülünmeyecektir. Vortigern'in oğlu Vortimer'in mezarı, Kent ovalarında üç kez yenilgiye uğrattığı Saksonlara karşı görkemli bir sınır taşı gibi, deniz kıyısında -yüksek bir yerde- kuruldu. Ambrosius Aurelianus soylu bir Roma ailesinden geliyordu.[138] Alçak gönüllülüğü de değerinden aşağı kalmayan bu kimsenin, yaşamını yitirdiği uğursuz olaya dek başarıları sürüp gitmişti.[139] Ne var ki Britanya'nın en tanınmış adları, Galler eyaletinin güneyinde, ulusça kral ya da komutan olarak seçilmiş bulunan ünlü Arthur'unki yanında hiç kalır.[140] Daha ılımlı yazarların söylediklerine göre, birbiri ardınca on

---

137. Siyasal bir karşı durum alma konusunu ortaya çıkarmış olan Britanya'nın eski zamanları Hadrian Valesius tarafından aydınlatılmıştır (*Notitia Galliarum*, sub voce Britannia Cismarina, s. 98-100); d'Anville (*Notice de l'Ancienne Gaule*, Corisopiti, Curiosolites, Osismii, Vorganium, s. 248, 258, 508, 720 ve *Etats de l'Europe*, s. 76-80); Longuerue (*Description de la France*, c. I, s. 84-94) ve Rahip de Vertot (*Hist. Critique de l'Etablissement des Britons dans les Gaules*, 2 cilt, Paris, 1720). Yetkili tarihçilerin söyledikleri özgün kaynakları incelediğimi kıvançla açıklayabilirim.

138. Kroniğinde (s. 28) Ambrosius'u Zeno'nun (M.S. 476-491) saltanatı sırasında yaşamış gösteren Bede'nin uyarısına göre, kilise tarihini anlatan kitabında açıkladığı gibi, anne babası "purpura induti" olmuşlardı, bunu da "regium nomen et insigne ferentibus" ile anlatmıştı (1, I, b. 16. s. 53). Nennius'un anlatışı daha da acayiptir (b. 44, s. 110, [ed.] Gale): "Unus de consulibus gentis Romanicae est pater meus."

139. Antik dönem uzmanlarımızın oybirliğiyle vardıkları kanı, M.S. 508'de Batılı Saksonlara karşı yaptığı savaşta uyruklarından beş biniyle birlikte yaşamını yitiren Natanleod ile Ambrosius'u karıştırmaktadır (*Chron. Saxon.*, s. 17, 18).

140. İyi bilmediğim bard'lar, Myrdhin'ler, Llomarch'lar ve Taliessin'lerden çok, Arthur'un başarıları ve varlığıyla ilgili olarak Nennius'un yalın ve ayrıntılı tanıklığına güveniyorum (*Hist. Brit.*, b. 62, 63, s. 114). Whitaker (*Hist. of Manchester*, c. II, s. 31-71) Arthur'un savaşlarının ilginç ve de olası bir tarihini yazmıştır. Ne var ki Yuvarlak Masa gerçeğini kabul etmek olası değildir.

iki savaşta Batı Saksonlarını ve Angle'leri yenilgiye uğrattı. Bu kahramanın yaşlılığı, halkın nankörlüğü ve iç çekişmelerle zehir oldu. Yaşamındaki olaylar, ününün uğradığı evrimlere oranla daha az ilginçtir. Beş yüz yıllık bir zaman boyunca başarılarının anlatılması sürmüş, Saksonların nefret ettiği ve başka uluslarca tanınmayan Galler ve Armorica ülkesinin yalın şairleri tarafından kaba ve güzel bir biçimde dile getirilmiştir. Norman fatihlerin gururu ve merakı onları Britanya'nın eski tarihini araştırmaya yöneltti. Saflıkları Arthur öyküsünü bütün güçleriyle benimsemelerine neden oldu. Ortak düşmanları olan Saksonları yenmiş o hükümdar için bol bol övgüler düzdüler. Kötü bir Latinceyle Jeffrey of Monmouth tarafından yazılan romanı daha sonra o zamanların yaygın diline çevrilmiş, on ikinci yüzyılın kafasına, bilgisine ve imgeleme gücüne uygun düşebilecek kopuk ve garip birtakım süslemelerle zenginleştirilmiştir. Tyber kıyılarından Thames kıyılarına aktarılmış bir Frigya kolonisi masalı Aeneid'ninkine kolayca uyuyordu. Bu, Arthur'un büyük atalarının Truvalılar soyundan geldiğiydi ve Caesar'larla bağlaşıklık kurmuşlardı. Sancaklarının arması, fethedilen eyaletlerin ve imparatorluk sanlarının simgeleriyle donatılmıştı. Danimarkalılara karşı kazandıkları zaferler, memleketinin uğradığı haksızlıkların bir çeşit öne alınmış öcü oldular. Kahraman Briton'un aşırı bağlılığı, şenlikleri, düzenlediği yarışmaları ve Yuvarlak Masa Şövalyelerinin kuruluşu, daha sonraki şövalyeliğe örnek olarak alınmıştır. Uther'in oğlunun masalımsı başarıları, Norman'ların giriştikleri devinimlere göre daha inandırıcıdır. Haclar ve kutsal savaşlar Avrupa'ya Arap büyücülüğünü soktu. Periler, devler, ejderhalar ve büyülü saraylar batının yalın yapıntılarına karıştılar. Britanya'nın alınyazısı Merlin'in kehanetlerine bağlandı. Tüm uluslar Arthur'un Yuvarlak Masa öyküsünü benimsediler ve kendilerine göre işlediler. Yunanlar ve İtalyanlar onun adını kutlu saydılar. Sör Tristram'ın ve Lancelot'un uzun öyküleri eskinin gerçek kahramanlarından ve tarihçilerinden nefret eden hükümdarların ve soyluların okuduğu en gözde kitaplar oldu. Sonunda bilimin ve

aklın ışığı yeniden canlandı. Tılsım bozuldu, hayal âlemleri ortalıktan silinip yok oldu. Çağımız yalnız Arthur'un öyküsünü reddetmekle kalmamakta, onun bir zamanlar var olduğundan bile kuşku duymaktadır.[141]

İstilayı durduramayan karşı koyuş, kargaşaların artmasına neden olur ve bu istila hiçbir zaman, düşmanının değerini hor gören, antlaşmalara saygı duymayan ve Hristiyan inancının en kutsal buyruklarını, vicdan acısı çekmeden çiğneyen Saksonların elinde olduğu gibi kanlı bir görünüşe bürünemez. Her yandaki kemik yığınları, savaş alanlarını gösteriyordu. Yıkılmış kale duvarları kana bulanmıştı.[142] Yaş ve cins ayrımı olmadan tüm Britonlar, Anderida yıkıntıları üzerinde kılıçtan geçirildiler.[143] Bu canavarlıklar Sakson heptarşisinde sık sık yinelenmiştir. Romalıların Britanya'da onca özenle geliştirdikleri güzel sanatlar, din, dil ve hukuk, onların yerini alan barbarlarca yok edildi. Başlıca kiliselerin yıkılmasından sonra, bunların şehit tacını takmaya özen duymayan piskoposları, kutsal emanetlerini de alarak Galler ya da Armorica bölgelerine çekildiler. Onlara bağlı din adamları her türlü tinsel destekten yoksun kaldılar. Halk yavaş yavaş Hristiyanlığın tapınmalarını ve daha sonra adını bile unuttu. Briton papazları, belki de bu dinsizlerin cehennemlik oluşundan bir çeşit avuntu duymuşlardır. Fransız kralları Romalı uyruklarının ayrıcalıklarını sürdürmüşlerdi. Gaddar Saksonlar ise Roma'nın ve imparatorların yasalarını yıkmışlardır. Medeni

141. Thomas Warton, bir şairin inceliği ve bir antik zamanlar uzmanının gerçekçi çabasıyla, Orta Çağ'daki öykülerin ve bilimlerin durumunu açıklığa kavuşturmuştur. *History of English Poetry* kitabının birinci cildinin başındaki iki bilimsel önsözünden çok yararlanmış bulunuyorum.

142. "Hoc anno (490) Aella et Cissa obsederunt Andredes-Ceaster; et interfecerunt omnes qui id incoluerunt; adeo ut ne unus Brito ibi superstes fuerit." (*Chron. Saxon.*, s. 15). Bu anlatımın yalınlığı İngiliz Jeremiah'nın iniltilerinden daha korkunçtur.

143. Camden (*Britannia*, c. I, s. 258), Andredes-Ceaster ya da Anderida'nın Newenden bölgesinde olduğunu düşünüyor. Belki bir zamanlar deniz sularıyla kaplı Kent bataklıklarında ve Sussex ile Hampshire'ın büyük bir kesimini örten geniş Anderida ormanının kenarında kurulmuştu.

hukuk ve ceza hukukundaki toplumsal sınıflar, aile hukuku, vasiyet ve miras hukuku tümüyle kaldırıldı. Bu soylular ve halktan oluşan kitleler Cermen çobanları ve korsanlarında gelenek yoluyla sürdürülmüş kurallardan başka bir yasadan yararlanamaz duruma düşürüldüler. Romalıların yerleştirdiği bilim, ticaret ve konuşma dili genel sıkıntı içerisinde yok olup gitti. Cermenler, yeni kavramları ve gereksinmelerini anlatabilmek için yeterli sayıda Keltçe ve Latince sözcükleri benimsediler.[144] Şu da var ki bu bilgisiz putperestler ulusal dillerinin kullanımını korudular ve yaydılar.[145] Hemen tüm kilise saygınlıklarının ya da devlet görevlerinin adlarında Töton kökeni kendini belli etmektedir.[146] İngiltere coğrafyası yabancı ad ve harflerle yazılmıştır. Bu kadar çabuk ve yetkin gelişen bir başka evrimin gösterilmesi güçtür. Bu da haklı olarak Romalıların bilgi ve becerilerinin Britanya'da, İspanya ve Galya'daki kadar kök salmadığını, bu ada insanlarının bilgisizliği ve sertliğinin üzerindeki İtalyan gelenek ve göreneklerini oluşturan cilanın ince bir katmandan başka bir şey olmadığını göstermektedir.

Bu şaşırtıcı biçim değiştirme, tarihçilerde, Britanya eyaletleri halkının tümden yok edilmiş ve başkaları toprakların zamanla Cermen göçmenleriyle doldurulmuş olduğu kanısını yaratmıştır. Hengist'in çağrısına uyarak gelen Saksonların sayısı üç yüz bin olarak hesaplanmıştır.[147] Angle'lerin tüm göçleri, Bede'nin zamanında, ana vatanlarının ıssızlığı nedeniyle meydana geldi,

144. Dr. Johnson'ın savunduğuna göre İngilizcede çok az sözcük, kökünü Briton dilinden almıştır. Kendini Briton olarak gören Whitaker böyle sözcüklerden üç binden çoğunu buldu ve bunlar için bir katalog yaptı (c. II, s. 235-329). Gerçekte bu sözcüklerden bir bölümünün Latin ya da Sakson dilinden Briton diline geçmiş olduğu da düşünülebilir.

145. Yedinci yüzyılın başlarında Franklar ve Anglosaksonlar, Töton diyalektiğinin değişik kolları olan birbirinin konuşmasını anlıyorlardı (Bede, 1, I, b. 25, s. 60).

146. İskoçyalı ve İtalyan misyonerlerin ilk kuşağından sonra, kilise saygınlıkları yeni Hristiyan olmuş Saksonlarca paylaşıldı.

147. Carte, *History of England*, c. I, s. 195. Briton tarihçileri bu kitapta tanıtılmaktadır. Ne var ki Jeffrey of Monmouth'un (1, VI, b. 15) tek kaynak olduğundan kuşku duymaktayım.

biçiminde yorumlanmıştı.[148] Deneyim göstermiştir ki insanlar, özgürlük ve bol besin maddesi olan tenha ve verimli toprağı bulunan yerlerde hızla çoğalmaktadırlar. Sakson krallıkları yeni bulunmuş ve ekilmiş bir ülke görünümündeydiler. Kentler küçük, köyler uzak, ekin cılız ve yetersizdi. Dört koyunun değeri en iyi nitelikte bir akr toprağın ederini karşılıyordu. Ormanlar[149] ve bataklıklar kendi hallerine bırakılmışlardı. Tyne'den Tees'e dek bugünkü Durham piskoposluk kesimi büyük bir orman durumundaydı.[150] İngiliz kolonileri bu zayıf nüfusu birkaç yüzyılda çoğalttı. Şu da var ki ne sağduyu, ne de bilinen olaylar Saksonların ele geçirdikleri ülkeyi çöle çevirdiklerine inanmamıza olanak vermez. Üstünlüklerini sağladıktan ve öç alma duygularını da yatıştırdıktan sonra kişisel çıkarları, hiç kuşkusuz köylülerle büyük ve küçükbaş hayvanları gözetmelerini gerektirmişti. Her yeni evrimde bu hayvanlar yeni efendilerinin yararlı malı oluyor ve karşılıklı gereksinmeler el emeğiyle, besin isteği arasında esenlikli bir anlaşmanın kendiliğinden oluşması sonucunu veriyordu. Sussex havarisi Wilfrid[151] Hristiyan yaptığı hükümdarın armağanı olarak Chichester yakınındaki Selsey yarımadasını orada oturan seksen dört aileyle birlikte aldı. Bu kutsal kişi onları hemen, tüm tinsel ve özdeksel tutsaklarından azat etti. Kadın erkek iki yüz elli tutsak, saygıdeğer efendilerinin eliyle vaftiz edildiler. Denizden Thames'e dek uzayan Sussex krallığında yedi bin aile bulunuyordu. Wight Adası'nda ise iki yüz aile vardı. Bu açık olmayan hesaba göre İngiltere'de, zorba efendilerinin top-

148. Bede, *Hist. Ecclesiast.*, 1, I, b. 15, s. 52. Bu olasıdır ve onaylanmıştır. Daha sonraki bir dönemde Cermenlerin Angle'lerinin ve Warini'lerinin yasasında gördüğümüz oymakların belli belirsiz karışımı böyleydi (Lindenbrog., *Codex*, s. 479-486.

149. Dr. Henry'nin *History of Great Britain* adlı değerli tarihine bakınız, c. II, s. 388.

150. "Quicquid," diyor John of Tinemouth, "inter Tynam et Tesam fluvios extitit, sola eremi vastitudo tunc temporis fuit, et idcirco nullius ditioni servivit, eo quod sola indomitorum et sylvestrium animalium spelunca et habitatio fuit." ([aktaran] Carte, c. I, s. 195). Piskopos Nicholson'dan (*English Historical Library*, s. 65, 98) öğrendiğime göre Tinemouth'un hacimli koleksiyonlarının en güzel kopyaları Oxford, Lambeth vb. kitaplıklarda saklanmaktadır.

151. Bkz. Wilfrid misyonu vd., (içinde) Bede, *Hist. Eccles.*, 1, IV, b. 13, 16, s. 155, 156, 159.

raklarında yaşayan bir milyon tutsak köylü (*villain*) oturuyordu, Yerli barbarlar, kendilerini ve çocuklarını bile yabancılara süresiz tutsak olarak satıyorlardı.[152] Bununla birlikte ulusal kölelere tanınmış olan[153] bağışıklıkların özgürlüğünü yitirmiş yabancılara ve savaş nedeniyle tutsak olmuş ya da efendisi değişmiş olanlara oranla daha az olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla ve dinin etkisiyle Anglosaksonların yırtıcılığı azalınca yasalar köle azat edilmesini özendirir niteliğine kavuştular. Galya ve Cambrian kökenli olan uyruklar, özgür insan olduklarını belirten onurlu sanlarla, toprak ve her türlü yurttaş topluluğu ayrıcalıklarını elde ettiler.[154] Bu insan politikası, Galler ve Cornwall'in sınır boylarında oturan, yeni boyunduruk altına aldıkları halkın kendilerine bağlılığını güvenceye almak içindi. Wessex'in aklı başında yasa koyucusu Ina, iki ulusu yurt içi ittifak önlemleriyle birleştirdi. Somersetshire'in dört Briton senyörü Sakson hükümdarının sarayında -üstün tutularak- kabul gördüler.[155]

Anlaşıldığına göre, bağımsız Britonlar tam olarak çıkamamış oldukları barbarlık yaşamına yeniden düştüler. Düşmanları yüzünden öbür insanlarla ilgileri kesilerek kısa sürede Katolik dünyası için bir kötü örnek ve büyük korku konusu oldular.[156]

152. Bede'nin (1, II, b. 1, s. 78) ve William of Malmsbury'nin (1, III, s. 102) oybirliğiyle yaptıkları tanıklığa göre, Anglosaksonların ilk yüzyıldan sonuncuya dek, doğaya aykırı olan bu uygulamayı sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Kendi çocuklarını Roma pazarlarında satıyorlardı.

153. Ina yasalarına göre, denizaşırı yerlere gidecek biçimde kendini satmak yasal sayılmıyordu.

154. Saptanmış sayıda bir yere sahip bulunan bir Wallus ya da Cambricus homo'nun yaşamı Ina yasasıyla yüz yirmi şilin olarak biçilmişti (başlık XXXII, [içinde] *Leg. Anglo-Saxon.*, s. 20). Özgür bir Sakson için iki yüz, Senyör Sakson ya da kralın bir görevlisi için bin iki yüz şilin değer biçiyordu (bkz. *a.g.e.*, s. 71). Batı Saksonları ve Mercia'ların da Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Britanya'daki fetihlerini sürdürdüklerini görebiliyoruz. Kent'in dört kralının yasaları Briton uyruklarının olduğunu göstermek lütfunda bulunmamışlardır

155. Bkz. Carte, *Hist. of England,* c. I, s. 278.

156. Tarihinin sonunda (M.S. 731) Bede, adanın kilise çevresi durumunu betimliyor ve güçsüz olmakla birlikte Britonların İngilizlere ve Katolik Kilisesi'ne karşı duydukları kin ve nefreti kınıyor (1, V, b. 23, s. 219).

Galler ülkesinin dağlıları Hristiyanlığı bırakmış değillerdi. Ne var ki bu ele avuca sığmaz mezhep sapkınları kendi papazlarının tepe tıraşıyla Paskalya günündeki kutlamalar konusunda Roma pontiff'inin manda yönetimini dirençle reddediyorlardı. Latin dilinin kullanımı ve İtalya'nın soktuğu bilim ve sanatlar yavaş yavaş kaldırıldı. Galler ve Armorica, Batı'nın eski dili olan Keltçeyi canlandırdılar ve yaydılar. Elizabeth'in yasalarıyla, Kelt papazlarının (Druids) eski yoldaşları Bard'lar on altıncı yüzyılda bile devletin koruması altında varlıklarını sürdürüyorlardı. Pengwern (veya Aberfraw ya da Caermarthen) Sarayı'nın saygıdeğer görevlileri olan şefleri savaşta kralın yakınlarıyla birlikte bulunuyordu. Ordunun önünde söylediği koşuklar askerlerin gücünü devindiriyor ve yağma isteklerini artırıyordu. Bunun karşılığında şair, ganimetler arasında bulunacak en güzel düveyi ödül olarak elde edebilecekti. Ses ve saz müziğinin usta ve öğretilileri de ona bağlıydılar. Bunlar bulundukları bölgelerde kral saraylarını, soyluların ve sıradan kimselerin evlerini dolaşırlar, papazların gereksinimini karşılamaktan dolayı yoksul duruma düşen halkı, usandırıcı istekleriyle büsbütün rahatsız ederlerdi. Bard'lar sınava çekilirlerdi. Sınıfları, değerlerine göre saptanıyordu. Doğaüstü bir esinlenme gücüne sahip olduklarına ilişkin genel kanıya göre bu şairlerin dehası dinleyicilerini etkiliyordu.[157] Britanya'nın ve Galya'nın en kuzeyi Kelt özgürlüğünün son sığınağıydı, tarıma, otlak olarak kullanılmaktan daha az elverişliydi. Britonların varlığı küçük ve büyükbaş hayvanlarından oluşuyordu. Besinlerini bu hayvanların etinden ve sütünden sağlıyor, ekmeği lüks olarak görüyorlar ve aramıyorlardı. Özgürlük aşkı yüzünden Galler ülkesinin dağları ve Armorica bataklıkları oturma alanları haline dönüştü. Kötülük güç kazandı, çok eşlilik geleneği yerleşti, her

157. Pennant (*Tour in Wales*, s. 426 - 449) Galli bard'ların çok ilginç bir öyküsünü öğrenmemi sağladı. 1568 yılında Kraliçe Elizabeth'in özel buyruğuyla bir toplantı düzenlenmiş ve elli beş şarkıcı ve müzisyen düzenli bir biçimde yerlerini almışlardı. Toplantıya ev sahipliği yapan Mostyn ailesi, ödül olarak gümüş bir arp vermişti.

barbarın evinde on iki kadın ve elli kadar çocuk istendi.[158] Bu kadar kalabalık içinde karışıklık ve öfke ön plana çıktı. Yüksek sesli konuşmalar ve gözüpeklikle savaşımlar başladı.[159] Güzel sanatlara ve barışın getireceği iyiliklere yabancı olan bu kimseler ancak yurt dışı ve içi savaşlardan hoşlanıyorlardı. Armorica süvarilerinden, Gwent mızrakçılarından ve Merioneth okçularından çok korkuluyordu. Ne var ki yoksulluk, çok kıt ölçüde demir başlık ve kalkan edinmelerine olanak sağlıyordu. Üstelik bu ağır savunma araçları, çabuk davranma hızlarını kesebilecek ve savaş atılımlarını ağırlaştıracaktı. Yunan kökenli bir imparator İngiltere'nin en büyük krallarının birinden, Britanya gelenek ve göreneklerine ilgili olarak merakını gidermesini rica etti. II. Henry, kişisel deneyimine dayanarak ona, Galler bölgesinde oturan insanların çırılçıplak savaştıklarını ve savunma araçlarıyla örtülü düşmanlarına yiğitçe saldırdıklarını bildirdi.[160]

Britanya'da yaşanan gelişme bilimlerin ve imparatorluğun yaygınlığını daraltti. Fenikelilerin buluşlarıyla biraz aydınlanmış ve Caesar'ın zaferleriyle bütün bütün dağılmış olan yoğun karanlık yeniden Atlantik kıyılarına yayılmaya başladı. Bir Roma eyaleti, yeniden okyanusun bilinmeyen adaları arasına karıştı. Honorius'un saltanatından yüz elli yıl sonra, o zamanların en ağırbaşlı tarihçisi,[161] doğu kesimi yaşamla ölüm arasında sınır

158. "Regio longe lateque diffusa, milite, magis quam credibile sit, referta. Partibus equidem in illis miles unus quinquaginta generat, sortitus more barbaro denas aut amplius uxores." William of Poitiers'nin (*Historians of France*, c. 11, s. 88) bu kınaması Benediktin yayıncılarca reddedilmiş ya da yadsınmıştır.

159. Giraldus Cambrensis bu hızlı ve atılgan yeteneği ancak Romalılar, Fransızlar ve Britonlar için kabul ediyor. Kötü düşünceli Galli'nin sokuşturmak istediğine göre İngiliz suskunluğu Norman'ların egemenliği altında tutsak kalmış olmalarının etkisinden doğmuş olabilir.

160. Galler ve Armorica bölgelerinin göreneklerini gösteren portre Giraldus (*Descript. Cambriae*, b. 6-15, inter Script. Camden., s. 886-891) ve Rahip Vertot (*Hist. Critique*, c. II, s. 259 - 266) tarafından adları belirtilmiş yazarlardan alınmıştır.

161. Bkz. Procopius, *de Bell. Gothic*., 1, IV, b. 20, s. 620-625. Yunan tarihçi, anlattığı mucizeleri o kadar birbirine karıştırıyor ki daha önce saptadığı birtakım hal ve koşullara karşın Brittia ile Britanya adalarını boşuna ayırmaya uğraşmak zorunda kalıyor.

taşı görevi yapan ya da daha doğrusu, hayal ile gerçek arasında perde oluşturan eski bir duvarla Batı kesiminden ayrılmış uzak bir adadaki mucizelerden söz etmektedir. Doğusunda uygar insanların oturduğu, temiz havalı, saf ve bol suyu, verimli ve ekili toprakları olan güzel bir memleket bulunmaktadır. Batısında, duvarın öbür yanında, hava öldürücü buharla ağırlaşmıştır, toprak yılanlarla doludur. Bu korkulu ıssız yerde, canlı kürekçilerce taşınmış ölülerin ruhları yaşamaktadır. Frankların uyruğu olan birtakım balıkçı aileleri, okyanus Charon'ları olarak yaptıkları gizemli iş nedeniyle vergiden bağışık tutulmuşlardır. Bunlardan her biri geceleri sırayla nöbet tutar, gölgelerin sesini ve adlarını dinler, ağırlıklarını fark eder ve dayanılmaz bir güçle sürüklendiği duygusuna kapılır. Bu imgeleme düşünün sonunda sözü edilen adaya Brittia adı verildiğini şaşkınlıkla okuyoruz. Ren'in ağzının karşısında kıtadan otuz mil uzaklıkta bulunuyormuş; Frisia'lar, Angle'ler ve Saksonlar olarak üç ayrı ulusunmuş ve Fransız elçilerinin adamları arasında birkaç Angle'nin Constantinople'a geldiği de görülmüş. Belki Procopius bir İngiliz kadın kahramanında incelikten çok yüreklilik bulunduğu gözlemini bu elçilerden işiterek aktarmıştır. Bu kadın Varni'lerin ya da Ren ve okyanus kıyılarında yaşayan Cermen oymaklarından birinin kralı olan Radiger ile nişanlanmıştı. Ne var ki sevgilisi, kuşkusuz siyasal nedenlerle, babasının dul karısı, Frank Kralı Theodebert'in kız kardeşiyle evlenmeyi yeğledi.[162] Angle'ler prensesi kendisinin yüzüstü bırakılmasına üzülüp yanacağı yerde, uğradığı kötü davranışın öcünü almayı kararlaştırdı. Uyrukları, savaşkan olmakla birlikte, at üzerinde savaşma yöntemini bilmiyorlar ve denildiğine göre, böyle bir hayvanı hiç tanımıyorlardı. Yüz bin kişilik bir orduyu dört yüz gemiden oluşan donanmaya bin-

162. Austrasia kralı ve Clovis'in torunu olan Theodebert, çağının en güçlü hükümdarı ve en ünlü savaşçısıydı. Bu olay, saltanatının başıyla sonu arasında, 534 ile 547 yılları arasında meydana gelmiş demektir. Kız kardeşi Theudechildis, Sens kentine çekildi, orada manastırlar yaptırttı, sadakalar dağıttı. Bkz. Benediktin yayıncılarının notları (c. II, s. 26 içinde). Fortunatus'un övgülerine inanırsak (1, VI, carm. 5, [içinde] c. II, s. 507) Radiger kadınların en değerlisini yitirmiş oldu.

dirdi, Britanya'dan denize açıldı ve Ren'in ağzına doğru sefere başladı. Radiger, savaşı ve özgürlüğünü yitiren Radiger, muzaffer nişanlısına acıması için yalvardı, o da yüce gönüllülük göstererek onu bağışladı, rakibi olan kadını oradan geri gönderdi ve yenik kralın antlaşmaları ve evlilik görevlerini yerine getirmesini güvence altına almasını sağladı.[163] Görünüşe göre bu çapkınca başarı Anglosaksonların son deniz seferi olmuştur. Bu barbarlar, Britanya'yı ele geçirmelerini ve denizlerde egemenliği sağlayan gemicilik sanatını yavaş yavaş savsadılar ve ticaretle özel durumlarının çıkarlarından ellerini çektiler. Yedi krallık ortaya çıktı. Bunlar sürekli olarak çalkantı içerisinde kaldılar ve Avrupa anakarasıyla çok zayıf ilişkiler sürdürdüler.[164]

Hıristiyan tarihinin başlangıcından yaklaşık beş yüz yıl sonra, Trajanus'un ve Antoninus'ların mutlu yüzyılından Batı'da çöküşüne kadar Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküşüyle ilgili güç öyküyü tamamlamış bulunuyorum. Bu uğursuz dönemde Saksonlar Britanya'daki insanlarla şiddetli çarpışmalarda bulunuyor ve bütün güçleriyle orada yerleşmeye çalışıyorlardı. Galya ile İspanya güçlü Frank ve Vizigot monarşilerince paylaşılmıştı; ayrıca Suevi'lerin ve Burgundia'lıların bağımlı krallıkları da bu paylaşımda yerlerini almışlardı. Afrika, Moor'ların saldırıları ve Vandalların kanlı işkenceleri altında inliyordu. Roma ve İtalya, Ostrogot Kralı Theodoric'le yer değiştiren ücretli barbarların oluşturduğu tuzağa düşmüşlerdi. Latince konuşan, Roma vatandaşı adı ve ayrıcalığına sahip bulunan tüm imparatorluk

163. Belki de 527'de ve onu izleyen yıllarda Humber ve Thames arasına inen ve Mercia ile Doğu Anglia krallıklarını kuran Angle hükümdarı ya da şeflerinden birinin kız kardeşiydi. İngiliz yazarları bunların adını ve varlıklarını bilmiyor gibidirler. Ne var ki Procopius, Royal Convert'te Rodogune'un karakteri ve durumu üzerine Rowe'a telkinde bulunmuş olabilir.

164. Gregory of Tours'un hacimli tarihinde, Paris Kralı Caribert'in kızının evlenmesi ayrı tutulursa, Fransa'yla İngiltere arasında hiçbir dostluk bağı bulunduğuna rastlanmamaktadır. "Quam regis cujusdam in Cantia filius matrimonio copulavit." (1, IX, b. 28, [içinde] c. II, s. 348). Tours piskoposu, Kent'in Hristiyan olmasından önce, hemen birdenbire, tarihini ve yaşamını bitirmiştir.

uyrukları yenenlerin aşağılamasına ve kötülüklerine uğruyorlardı. Almanya'nın muzaffer halkları Batı Avrupa'da yeni töreler ve yeni bir devlet düzeni kuruyorlardı. Constantinople hükümdarları Roma saygınlığını ve Augustus'un halefliğini zayıf ve yetersiz biçimde temsil ediyorlardı. Bununla birlikte Tuna (Danube) kıyılarından Nil ve Dicle (Tigris) ırmaklarına kadar Doğu'daki saltanatlarını sürdürüyorlardı. İmparator Justinianus, Gotların ve Vandalların İtalya ve Afrika'daki tahtlarını devirdi. Bizans İmparatorluğu tarihi, öğretici derslerden ve ilginç evrimlerden oluşan uzun bir süreci yansıtabilir.

BATIDA ROMA İMPARATORLUĞU'NUN ÇÖKÜŞÜ ÜZERİNE GENEL GÖZLEMLER

(M.S. 536)

Yunanlar, vatanları bir Roma eyaleti durumuna getirildiği zaman cumhuriyetin zaferlerini onun gücünden çok talihine vermişlerdi. Lütuflarını o denli körü körüne dağıtan ve geri alan kararsız tanrıça, sonunda kanatlarını atmaya ve gökten yere inmeye, tahtını Tyber kıyılarında kurmaya razı oldu, diyordu.[1] İçinde bulunduğu çağın anılmaya değer tarihini filozofça kaleme almış bulunan daha aklı başında bir Yunan; soydaşlarına Romalılardaki büyüklüğün derin ve sağlam temellerini göstererek onların bu boş kuruntu ve inanışlarını yıktı.[2] Eğitimin temel kuralları ve dinin dogmatik inançları yurttaşların karşılıklı bağlılığını ve vatan sevgilerini sağlıyordu. Cumhuriyette onur duygusu ve erdem ilke olarak benimsenmişti. Yurttaşlar bir zaferin onurlarına değer kazanmak isteğiyle yanıp tutuşuyor ve Roma gençlerinin taşkın ruhu, atalarının portreleri karşısında soylu bir **yükselme**[3] ve ilerleme tutkusuna dönüşüyordu. Patrician'lar ile plebeian'lar arasındaki anlaşmazlıklar halk meclislerinin özgürlüğünü, senatonun otoritesini ve üst düzeyde bir yürütme gücünü bir arada toplayan eşit bir denge kurulmasını sağladı. Konsül, cumhuriyet sancağını açtığı zaman, her vatandaş, askerlik görevi

1. Polybius'un altıncı kitabının paha biçilmez kalıntılarına, genel tarihinin çeşitli öbür pasajlarına, özellikle eski Yunan mızraklı alayı ile lejyonu karşılaştırdığı on yedinci kitabındaki bir konu dışı bölüme bakınız.

2. Sallust, *de Bell. Jugurthin*, b. 4. P. Scipio ve Q. Maximus'un yüce gönüllü haykırışlarını duymuş olduğunu söylemektedir. Ne var ki bu iki ünlü kardeş, Sallust'un doğumundan yıllar önce ölmüş bulunuyorlardı. Latin tarihçi, olasılıkla, çağdaşı ve dostu Polybius'u okumuş ve belki de ondan alıntı yapmıştır.

3. Kartaca kül haline gelirken Scipio, Truva'nın yıkılışını anlatan *Iliad*'daki iki dizeyi yinelemiş, dostu ve hocası Polybius'a insan yaşamındaki değişmeleri düşünerek Roma'nın ileride başına gelecek kötülükleri anlatmak istemişti (Polyb., [içinde] *Excerpt. de Virtut. et Vit.*, c. II, s. 1455-1465).

on yıl sürse de vatanı için savaşma yükümlülüğünü ant içerek üstleniyordu. Bu akılcı anayasa düzeni, bayrağı altına vatandaşların ve askerlerin yeni yetişen kuşaklarını da topluyordu. Sayıları İtalya'daki uluslarınkilerden çok oldu. Bu devletler, yiğitçe dayanmadan sonra Romalıların üstünlüğünü tanıdılar ya da müttefikliğini kabul ettiler. Scipio'ların sonuncusunun erdemini ökeliğiyle güçlendiren ve Kartaca'nın[4] yıkıntılarını gören tarihçi, Romalıların askerlik düzeninin, silahaltına alınışlarını, silahlarını, talimlerini, rütbe aşamalarını, yürüyüşlerini, ordugâhlarını, güçlülük ve devingenlik bakımlarından Philip ve İskender'in Makedonya Falanjlarına oranla üstünlüğünü özenle betimlemiştir. Polybius da bu barış ve savaş kurumlarını, korku bilmeyen ve dinlenmeyi sevmeyen bir halkın karakteri ve başarısı olarak göstermektedir. Ulusların, zamanı kollayarak Romalılara karşı birleşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı. Değerin ve ihtiyatlılığın siyasal erdemleri, ceza görmeksizin adaleti ve insanlığı çiğnemeyi sürdürme eyleminde onlara olanak verdi. Kimi savaşlarda yenik düşen cumhuriyet orduları sonunda hep zafer kazanmış, hızla Fırat'a (Euphrates), Tuna'ya (Danube), Ren'e ve okyanusa doğru ilerlemiştir. Kralları ve onların uluslarını simgelemeye yarayan altın, gümüş ya da bakır imgeleri Roma monarşisinin kılıcıyla birbiri ardından kırılmıştır.[5]

Bir kentin imparatorluk haline dönüşerek yükselmesi, hemen hemen mucizevi özelliği nedeniyle felsefi düşüncelerin doğ-

4. Bkz. Daniel, II, 31-40. "Ve dördüncü krallığın kılıcı sert ve güçlü olacak ve bu kılıç her şeyi kıracak ve yenecektir." Mucizenin devamı, kılıçla kilin karışımı, Aziz Jerom'a göre, onun yaşadığı dönemde yerine gelmiş oldu. "Sicut enim in principio nihil Romano Imperio fortius et durius, ita in fine rerum nihil imbecillius; quum et in bellis civilibus et adversus diversas nationes, aliarum gentium barbararum auxilio indigemus." (*Opera*, c. V, s. 572).

5. *Genealogical History of the Tartars*'ın Fransız ve İngiliz yayımcıları bu halkların durumuyla ilgili olarak ilginç fakat yetersiz bir betimleme yapıyorlar. Kalmuklar, daha yakın bir zamanda Çinlilerce yenilgiye uğratıldıkları ve 1759'da Çinliler Küçük Buhara'yı alarak Oxus'un kaynakları yakınındaki Badakshan'da ilerledikleri için Kalmukların ya da Elut'ların bağımsızlıklarını şüpheyle karşılarız (*Memoires sur les Chinois*, c. I, s. 325-400). Ne var ki bu fetihler geçicidir. Çin İmparatorluğu'nun güvenliğine kefil olmak gibi bir serüvene girmeyeceğim.

masını gerektirir. Ne var ki Roma'nın gerileyişi büyüklüğündeki aşırılığın doğal ve kaçınılmaz sonucu olmuştur. Refahı gerileme ilkesini beslemiş, yıkılma nedenleri, fetihlerinin yaygınlığı ölçüsünde artmış ve zaman ya da olaylar yapay dayanakları yıkınca bu çok büyük yapı kendi ağırlığı altında ezilip kalmıştır. Onun yıkılış tarihinin anlaşılması yalın ve kolaydır. Bizi şaşırtan, Roma'nın yıkılması değil imparatorluğunun süresidir. Uzaklardaki savaşlarda yabancıların ve paralı askerlerin kusurlarını öğrenen ve benimseyen muzaffer lejyonlar, önce cumhuriyetin özgürlük niteliğini baskı altına aldılar, sonra da erguvanın saygınlığını sarsıp bozdular. Kişisel güvenlikleri ve genel barış ve huzurun korunmasıyla uğraşan imparatorlar, disiplini bozucu kötü umarlara başvurmaya zorlandılar. Bu da orduları, düşmanlar için olduğu kadar hükümdarlarına karşı da korkulur hale getirdi. Askerî yönetimde söz geçerliliğini yitirdi. Constantinus'un yan tutucu kuruluşları bu yönetimi yıkıntıya uğrattı ve Roma dünyası barbar sürülerinin avı oldu. Çok zaman ileri sürülen bir sava göre, imparatorluk merkezinin uzağa alınması devlet etkinliğinin gevşemesine ve yıkılmasına neden olmuştur. Bu kitapta, devlet yönetim gücünün başka yere götürülmediğini, yalnızca bölünmüş olduğunu belirttim. Constantinople imparatorları Doğu'da saltanatlarını sürdürürken Batı, merkezini İtalya'da tutan hükümdarlarını koruyordu ve eyaletlerle lejyonları paylaşıyorlardı. Keyfe ve zorbalığa dayalı bir sistemin araçları çoğaldı, değerliliğin değil gösteriş ve şatafatın artması büyük Theodosius'un kifayetsiz halefleri tarafından özendirildi. Erdemli ve özgür bir halkı birleştiren en zorlu tehlike, yıkılmaya yüz tutmuş bir monarşinin fesat komitelerini azdırır. Honorius'un ve Arcadius'un kalleş gözdeleri cumhuriyeti düşmanlara teslim ettiler. Constantinople Sarayı, Roma'nın horlanması, İtalya'nın mutsuzlukları ve Batı'nın yitişi karşısında kayıtsız ve ilgisiz kaldı. Daha sonraki saltanatlar zamanında iki imparatorluk ittifaklarını yenilediler. Ne var ki Doğu Romalıların yardımı geç, belirsiz ve yararsız kaldı. Dil farklılığı, töreler, çıkarlar ve din bile Yunanlar ile Latinlerin ulusal mezhep

sapkınlığını doğruladı ve gerçekleştirdi. Bununla birlikte olaylar, Constantinus'un akılcı öngörüsünü kanıtlamış oldu. Uzun bir zayıflık dönemi boyunca alınması olanaksız Bizans, barbarların zorlu ordularını geri püskürttü, zengin Asya topraklarını korudu ve Euxinus'u (Karadeniz) Akdeniz'e bağlayan boğazları başarıyla savundu. Constantinople Doğu'yu, Batı'nın yıkılmasına nispetle daha çok koruyup savundu.

Dinin başlıca amacı gelecekteki yaşamın mutluluğu olmakla birlikte yanılmadan ve şaşmadan denebilir ki Hristiyanlığın kabulü, hiç değilse kötüye kullanılması Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküşünde rol oynamıştır. Papazlar sabır ve korkaklık öğretisini başarıyla vaaz ediyor ve aşılıyorlardı. Hareketli ve etkin erdemler bir topluma canlılık verdiği halde bunlar aşağılandı ve askerlik ruhunun son kalıntıları manastır dehlizlerinde gömüldü. Kamusal ve bireysel servetlerin büyük bir bölümü dinsel sadaka yardım ve zekâtı adı altında -görünüşe göre doğru- isteklere verildi ve askerlerle ilgili ödemeler, perhiz ve namustan başka erdemleri bulunmayan, her iki cinsten, çalışmayan insan sürülerine dağıtıldı. Tutkunun ve aşırı isteğin en dünyalık istek ve hevesleri, inanç, çaba ve merak tanrıbilimsel ayrılıkları körükleyici etkenler oldular. Kilise ve devlet dinî komplo ayrışmalarıyla büyük yıkıntılara uğradılar. Bu komplo hareketleri kimi zaman kanlı ve yatıştırılmaz türden oldular. İmparatorun dikkati synod'larla uğraşmak yüzünden orduyu gözleyemez hale geldi. Yeni bir zorbalık türü Roma dünyasını baskı altına aldı ve işkenceye uğratılan mezhep mensupları kendi vatanlarının gizli düşmanı haline geldiler. Bununla birlikte particilik gayreti her ne kadar saçma ve zararlı olsa da insanları ayırdığı gibi birleştirici rol de oynayabilmektedir. Piskoposlar, bin sekiz yüz kürsüden, dini bütün ve yasal bir hükümdarın otoritesine pasif olarak baş eğmenin temel kurallarını haykırarak bildiriyorlardı. Sık sık toplantılar düzenlemeleri ve sürekli haberleşmede bulunmaları uzak kiliselerin bağlılığını sağlıyordu. Katoliklerin tinsel ittifakı

İncil'in iyilikçi etkisini ayakta tutuyordu. Bir kölelik ve kadınsı çağ, manastır tembelliğini kolayca benimsedi. Ne var ki batıl inanç onlara bu barınağın kapısını açmasaydı Romalılar, daha kötü görülebilen güdülerle cumhuriyetin sancağını ellerinden kaptıracaklardı. Her dinin yeni inananları, eğilimlerini güçlendiren ve kutlu kılan dinsel kurallara kolaylıkla uyarlar. Ama Hristiyanlığın, tam olmasa da gerçek etkisinin kuzey barbarları üzerinde nasıl esenleyici sonuçlar meydana getirdiği hayranlıkla izlenebilir. Constantinus'un Hristiyanlığı kabul etmesi imparatorluğun çöküşünü çabuklaştırmışsa da aynı din istilacıların yırtıcılığını yumuşatarak hiç değilse şiddetini azaltmıştır.

Bu korkutucu gelişme bizim yüzyılımızın öğrenimine yararlı biçimde uygulanabilir: Bir vatansever, kuşkusuz yalnızca ana vatanının çıkarını ve onurunu göz önünde tutmalıdır. Bir bilim adamı ise, tüm halkları aşağı yukarı aynı kültür ve yetkinlik aşamasına ulaşmış olan Avrupa'nın bütününü tek bir cumhuriyet sayarak, görüşlerini yaymaya izinli kılınmıştır. Üstünlük gücü bir devletten öbürüne geçmeyi sürdürebilir, vatanımızın huzuru ya da komşu krallıkların mutlulukları sırasıyla artabilir ya da azalabilir. Ne var ki bu hafif değişiklikler genel refah üzerinde derin etki yapamayacaklardır. Avrupalıları ve kolonilerini bu kadar seçkin kılan sanatlar, yasalar ve töreler düzenini bu gelişmeler yok edemeyecektir. Yabanıl halklar tüm uygar toplumların ortak düşmanıdırlar. Roma İmparatorluğu'nu yıkan ve kurumlarını yok eden olumsuzlukların yinelenmesinden Avrupa'nın korkması gerekip gerekmeyeceği konusunu inceleyeceğiz. Aynı düşünce belki güçlü imparatorluğun yıkılmasını kolaylaştıran nedenlerle bugün bizim güvenliğimizin gerekçesini gösteren etkenleri açıklamamıza yarayabilecektir.

I. Romalılar, başlarındaki tehlikenin enginliğini ve düşmanlarının sayısını bilmiyorlardı. Tuna'nın ve Ren'in öbür yanında Avrupa'nın kuzey ülkeleri yoksul, yiyeceğe saldıran, gürültücü, bilgi ve becerinin meyvelerini saldırarak ele geçirmek isteyen

sayısız çoban ve avcı oymaklarıyla doluydu. Savaşın hızlı itişi barbar dünyasına hareket verdi, Çin'deki gelişmeler Galya ve İtalya'da da meydana geldi. Yenen bir düşmanın önünde kaçan Hunlar yürüyüşlerini Batı'ya yönelttiler ve bu sel, alınan tutsaklar ve katılan müttefiklerle büyüdü. Hunlara boyun eğen kaçak oymaklar da kendi hesaplarına birtakım istilalara giriştiler. Birbirine saldıran barbar kalabalığından oluşan ağırlık Roma İmparatorluğu üzerine çöktü. Birinciler yok edilir edilmez onların yerini yeni saldırganlar alıyordu. Artık kuzeyden bu büyük göçlere rastlanmamaktadır. Nüfus azalmasına verilmiş olan uzun sessizlik, güzel sanatların ve tarımın mutlu ilerlemesinden ileri gelmiştir. Birbirinden uzak kimi köyler yerine Almanya'da bugün, duvarlarla çevrili iki bin üç yüz kent bulunmaktadır. Danimarka, İsveç ve Polonya Hristiyan krallıkları birbiri ardından kuruldular. Hanse (antik dönem ticaret kuruluşu) tüccarları ve Töton şövalyeleri, Baltık Denizi'nden Finlandiya Körfezi'ne dek kıyı boyunca ticaret örgütlerini kurdular. Finlandiya Körfezi'nden Doğu Okyanus'a dek Rusya bugün güçlü ve uygarlaşmış bir imparatorluk durumundadır. Volga, Oby ve Lena kıyılarında çiftçilerin sabanlarını kullandıkları, dokumacının çalıştığı ve demircinin de demirini dövdüğü görülmektedir. Tatarların en yırtıcıları korkmasını ve söz dinlemesini öğrenmiştir. Kalmukların ve Özbeklerin kalıntıları büyük Avrupa cumhuriyetini artık kaygılandıramazlar.[6] Şu da var ki bu güvenlik görünüşü, adı sanı geçmeyen ve dünya haritasında pek göze çarpmayan bir halkın bize yeni yeni düşmanlıklar ve tehlikeler yaratabileceğini gözden uzak bulundurmamamız gerekmektedir. Hindistan'dan İspanya'ya dek istilalarını yaymış olan Araplar ya da Sarracen'ler Muhammet'in esritici soluğuyla yabanıl gövdeleri uyandırılmadan önce yoksulluk ve karanlık içerisinde ve bitkin durumdaydılar.

II. Roma İmparatorluğu tüm kesimlerinin yetkin birliği üze-

6. Okuyucu, bu genel konu açıklamasının, Isaurian'ların başkaldırışı, Armorica oymaklarının ya da Galya ve İspanya'nın bağımsızlığıyla olasılığını ne denli yitirdiğine hükmedecektir.

rinde sağlam olarak yerleşmişti. Uyruğu olan halklar bağımsızlıklarına kavuşma umut ve isteğini bile göstermediler ve Roma vatandaşı sanından onur duydular. Barbarlara bırakılan Batı eyaletleri, ana vatandan ayrılmanın acısını duydular.[7] Ne var ki bu birliği ulusal özgürlüklerini ve askerî ruhlarını yitirerek satın almışlardı. Tüm güçlülük ve gayret duygusundan vazgeçen köleleşmiş eyaletler, esenliklerini ücretli asker birliklerinden ve uzaktaki bir saraydan verilen buyruklarla yönlendirilen görevlilerden bekliyorlardı. Yüz milyon bireyin mutluluğu, eğitim biçimi, şatafat ve zorbalığın karakterini ve eğilimlerini bozduğu bir ya da iki adam, belki de iki çocuğun kişisel değerliliğine bağlı bulunuyordu. En büyük yıkım Theodosius'un oğulları ve torunlarının ergin olmadıkları zamanlarda imparatorluğun başına geldi. Bu zavallı prensler erginlik çağına eriştikleri zaman kiliseyi piskoposlara, devleti hadımlara ve eyaletleri de barbarlara bıraktılar. Bugün Avrupa, eşit olmamakla birlikte, on iki güçlü krallığa, üç saygın cumhuriyete ve çok sayıda küçük ama bağımsız hükümdarlıklara bölünmüş durumdadır. Krallarda ve devlet adamlarında yeteneklilik şansı, hiç değilse hükümdarların sayısındaki artış nedeniyle çoğalmıştır. Bir Arcadius ile bir Honorius güneydeki tahtlarda uyuklarken kuzeyde bir Julianus ile bir Semiramis saltanat sürebilirler. Korku ve utancın etkisi zorba yönetimin kötülüğünü durdurabilir. Cumhuriyetler düzenlilik ve süreklilik kazanmışlardır. Monarşiler de özgürlük, hiç değilse ılımlılık koşullarını benimsemiş bulunmaktadırlar. Yüzyılın genel töreleri, en kusurlu anayasal düzenlere bile birtakım onurlu ve adaletli duygu ve kuralları sokmuştur. Barış zamanında, çok sayıda rakibin ilerleme çabası bilim ve sanatın da ilerlemesini etkilemekte ve hızlandırmaktadır. Savaş zamanındaysa geçici karşı durum almalar Avrupa'nın askerî güçlerini denemiş olur.

7. Amerika'da şu anda altı milyon Avrupalı ve bunların torunları yaşamaktadır ve sayıları en azından kuzeyde sürekli artmaktadır. Siyasi durumlarındaki değişiklikler ne olursa olsun, Avrupai görgü kurallarını korumalıdır. Memnuniyetle ifade edebiliriz ki İngiliz dili bu uçsuz bucaksız ve yoğun nüfusa sahip kıtada yayılacaktır.

Tataristan bozkırlarından yabanıl bir istilacı çıksa bile, sırasıyla Rusya'nın güçlü köylülerini, Almanya'nın kalabalık ordularını, Fransa'nın yiğit soylularını ve İngiltere'nin gözüpek yurttaşlarını -belki de birleşik savunma durumuna geçmiş oldukları halde- yenmesi gerekecektir. Barbarların zafer kazanarak Atlantik Okyanusu'na dek tüm ülkeleri eline geçirmeleri varsayılsa bile, on bin gemi, uygar toplumlardan geri kalanları bu barbarların kovalamasından kurtaracak ve Avrupa, şimdiden çok sayıda insanını ve kurumlarını geçirmiş bulunduğu Amerika'da yeniden doğacak ve gelişecektir.

III. Soğuk, yoksulluk, tehlikelere ve yorgunluğa alışıklık barbar halklarının gücünü ve cesaretini ayakta tutmaktadır. Bütün yüzyıllarda Hint, Çin ve Pers gibi, bu doğal elverişliliğe askerlik sanatının kaynaklarını da eklemeyi savsaklamış ve hâlâ savsaklayan barışçıl ve uygar uluslara bu alışkanlığı aşıladılar. Eski zamanların Yunanlar, Makedonyalılar ve Romalılar gibi savaşçı ulusları, ilerlemelere ayak uydurarak bir asker sınıfı yetiştiriyorlar, beden eğitimi yapıyorlar, yiğitliklerini düzen altına alıyorlar, evrimlere göre güçlerini artırıyorlar ve saldırı ve savunma için demirden yararlı silahlar yapıyorlardı. Ne var ki törelerinde ve yasalarında meydana gelen bozukluklar yavaş yavaş bu üstünlüğü yok etti. Constantinus'un ve haleflerinin zayıf politikası, imparatorluğu deviren ücretli barbar askerlerinin disiplinsizliklerini silahlandırmış ve bilinçlendirmiş oldu. Barutun bulunması, doğanın en korkunç iki elementi olan hava ile ateşin insanın egemenliği altına girmesi askerlik alanında büyük bir aşamaya neden oldu. Matematik, kimya, mekanik ve mimarlık, elde ettikleri buluşları askerliğin hizmetine sundular. Bugün savaşanlar, saldırıda ve savunmada en bilimsel ve en karmaşık yöntemleri uygulamaktadırlar. Tarihçiler bir kuşatma için harcanan paralarla bir göçmen topluluğunun yerleştirilip geliştirilebileceğini görerek[8] üzüntü duymaktadırlar. Böyle bir girişimin herhalde bir

8. Torino'nun kuşatılması için yüz kırk parça top getirilmişti ve şaşılasıdır ki her büyük

kentin yakılıp yok edilmesinden daha mutlu bir şey olması bir yana, masrafı ve zor çalışmaları gerektirse bile içerisinde yaşayan insanların beceri kazanarak askerî güce yardımcı olacağından kuşku duyulamaz. Top ve tahkimat Tatar süvarilerine sökemeyecekleri bir engel oluşturur. Avrupa, Tatar istilasından korkmaz, meğerki uygarlaşırlar ve ancak o zaman güç kazanabilirler. Savaş bilimindeki buluşları, Rusya örneğinde olduğu gibi, askerlik dışı alanlardaki bilgi ve sivil politikadaki uzmanlaşmalarıyla orantılı ve birlikte olmalıdır. Ancak o zaman, baş eğdireceği uygar ulusların arasında sayılmaya değer olacaklardır.

Bu düşünceler yetersiz görünürse elimizde bir tek daha yalın umut ya da güven kaynağı kalacaktır. Eski ve yeni denizciler ve en aydın ulusların tarihleri ya da gelenekleri, yabanıl insanı, giysiden olduğu gibi düş kurmaktan da yoksun, yasası, güzel sanatları, düşünceleri ve bunları anlatabilecek konuşma dili bile bulunmaz biçimde tanımlamaktadırlar.[9] Belki insanın ilkel durumunu da gösteren bu aşağılık durum, hayvanlara egemen olmaya, toprağı verimli hale getirmeye, okyanusu geçmeye ve gökleri ölçmeye dek gelişmiştir. Fizik ve ruhsal yetilerin kullanımında vardığı ilerlemeler başlangıçta çok ağır olmuş, daha sonra gittikçe hızını artırmıştır.[10] Ne var ki ansızın gelen bir afet birçok

topun montajı yaklaşık iki bin eküye mal olmuştur. Yüz bin top mermisi, bir tür kartuştan yüz altı bin ve başka türden de üç yüz bin kartuş vardı. Ayrıca bin tane bomba, yirmi yedi bin yedi yüz el bombası, on beş bin asker çantası, otuz bin piyade gereci ve bin iki yüz libre barut bulunuyordu. Bu araç ve gereçlere kurşun, demir, teneke, ipler, mayınlar, kükürt ve her türden öbür gerekli eşyayı ekleyebilirsiniz. Şurası bir gerçektir ki bütün bu yıkım hazırlıklarının giderleri en kalabalık bir göçmen topluluğunu yerleştirmeye ve geliştirmeye yetecektir (Voltaire, *Siecle de Louis XIV*, b. XX, c. II, s. 391).

9. Şairlerin, bilginlerin ve tarihçilerin otoritelerini de saymak kolay olduğu kadar usandırıcı da olurdu. Bu konuda Diodorus Siculus'un özgün ve kesin tanıklığına başvurmakla yetineceğim (c. I. 1, s. 11, 1 2; 1, III, s 184 vd., [ed.] Wesseling). Kızıldeniz kıyılarında dolaşan balık yiyiciler Yeni Hollanda yabanıllarıyla karşılaştırılabilirler (Dampier, *Voyages*, c. I, s. 464-469). Düş kurma ya da belki akıl, birkaç sanat ve araç gereç sahibi olmuş bulunan bu yabanıllarınkinden daha aşağı düzeyde bir bilgisizlik durumu tasarlayabilir.

10. Goguet'nin *Origine des Loix, des Arts, et des Sciences* adlı bilimsel ve akılcı kitabına bakınız. Birtakım olayları sayıyor ve kuşkusuz en güçleri olan insanın ilk buluşları için attığı adımlar üzerine düşüncelerini belirtiyor (I, s. 147-337).

yüzyılın zahmetle elde edilen çalışmalarını bir anda yok etmiş ve dünyanın tüm bölgeleri, birbiri ardınca parlaklığa kavuşmuş ve sonra karanlığa gömülmüşlerdir. Bununla birlikte dört bin yılın deneyimi korkularımızı azaltacak ve umutlarımızı güçlendirecek niteliktedir. İnsanların erişebileceği yetkinlik aşamasını saptayabilmemiz olası değildir. Düşünülebilir ki dünyanın yüzünü altüst edecek bir doğal devrim olmadıkça, onun üzerinde yaşamakta olan halklardan hiçbiri ilk barbarlık yaşamına yeniden dönmeyecektir. Toplumun ilerlemelerini şu görünüşleriyle canlandırabiliriz: 1) Şair ve bilgin, tek bir çabalarıyla memleketlerini ve çağlarını aydınlatırlar. Ne var ki bu akılcı ya da düşsel mucizeler seyrek ve kendiliğindendirler. Homeros'un, Cicero'nun ya da Newton'un dehası, bir hükümdarın buyruğu ya da bir öğretmen babanın dersleri sonucu yaratılmış olsaydı daha az hayranlık uyandıracaktı. 2) Yasaların, politikanın, ticaretin, el sanatlarının, bilim ve güzel sanatların yararları daha sağlam ve daha süreklidir. Eğitim ve öğretim değişik sınıflardan çok sayıda insanı genel çıkarlar için yararlı kılabilir. Bu disiplin çalışmanın ve aklın ürünüdür. Zaman, bu karmaşık makineyi çaptan düşürebilir ve şiddet onu yok edebilir. 3) En yararlı, hiç değilse en gerekli sanatlar ise ne mutlu ki insanlar için, yüksek yeteneklere gerek kalmadan ve ulusal sınırların içerisinde sıkışmadan, "bir tek"in dehası olmadan ya da büyük sayıda bir ortaklığı zorunlu kılınmadan kullanılabilir, yararlanılabilir. Bir köy, bir aile ve bir birey ateşten, madenlerden yararlanma, evcil hayvanları yetiştirme ve onlara hizmet ettirme yollarını sürdürmek için[11] aklını ve istencini her zaman kullanacaktır. Kara ve deniz avcılığı, denizciliğin başlıca ilkeleri, buğday ve herhangi besleyici bir tahıl, mekanik ya da yalın sanatların basit uygulaması, genel uzmanlık ve bireylerin dehası yok olabilir. Ama akıl kökenli bu sağlam ve

11. Bu olgu çok olağanüstü olsa da birçok halk ateş kullanmasını bilmemişlerdir ve bu bir gerçektir. Madenlerden yoksun olan Otaheite'deki becerikli insanlar ateşe dayanacak ve bu araç gereçlerin içindeki sıvıya ısıyı geçirmeye yarayacak toprak kap kacak yapamamışlardır.

ustaca bitkiler fırtınaya dayanacaklar ve en verimsiz toprakta bile derin kökler salacaklardır. Kalın bir bilgisizlik bulutu Augustus ve Trajanus'un parlak gündüzlerini kararttı. Barbarlar Roma'nın yasalarını ve saraylarını yok ettiler. Ama Saturnus'un buluşu ve simgesi olan tırpan[12] İtalya'daki ekini biçmeyi sürdürdü ve insan etiyle beslenen Laestrigon'ların[13] bu çirkin yemeği Campania kıyılarında hiçbir zaman yinelenmedi.

Sanatların bulunuşundan beri, savaş, ticaret ve dinsel çaba, eski ve yeni dünyanın yabanıl insanları arasında bu değeri ölçülemez yetenekleri yaydılar. Artık yayılmış bulunuyorlar, hiçbir zaman tümüyle yok olmayacaklardır. Buna göre güvenle şu sonuca varabiliriz ki dünyanın kuruluşundan beri her çağ, insanlığın maddi zenginliklerini, mutluluğunu, aklını ve belki de erdemlerini artırmıştır.[14]

Üçüncü Cildin Sonu

12. Plutark, *Quaest. Rom.*, (içinde) c. II, s. 275. Macrob. *Saturnal.*, 1, I, b. 8, s. 152, Londra. Saturnus'un bir gemi içerisinde gelişi, Latium'un yabanıl kıyısının başından beri Fenikelilerce bulunduğunu ve uygarlaştırıldığını göstermektedir.

13. *Odyssey*'in dokuzuncu ve onuncu kitaplarında Homeros, Sicilya ve İtalya'daki insan eti yiyenleri dev gibi gösteren ürkek ve saf tayfaların öykülerini güzelleştirmiştir.

14. Açgözlülük, bağnazlık ve kan dökücülük çok zaman yeni buluşların değerini silip götürdü ve uluslar arasındaki iletişim, hastalıkların ve batıl inançların yayılmasına neden oldu. Yalnız bizim yüzyılımızı ve vatanımızı bundan ayrık tutmalıyız. İngiltere'nin bugünkü kralının buyruklarıyla birbiri ardından girişilen beş büyük yolculuk, majestelerinin bilime karşı duyduğu eğilimden ve insanlık sevgisinden başka bir amaç taşımıyordu. Aynı hükümdar, iyiliklerini toplumun çeşitli sınıflarına uyarlayarak başkentte bir resim okulu kurdu ve Güney Denizi adalarına, insanlar için en yararlı bitkileri, hayvanları soktu.

Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, kelimelerin ve düşüncelerin tapınağıdır: Derinlikli ve müphem, garip ve beklenmedik köşelerde zekâ ve ironinin görüldüğü, iyi değerlendirilmiş dipnotlarla bezenmiş hayranlık uyandıran bir eser.

Gibbon'ın yedi yıllık emeğini çöpe atmayı göze alıp çok defa yeniden yazma girişiminin ardından ilk cilt, basit bir raslantının ötesinde devrimler için uygun bir iklimde, ABD Bağımsızlık Deklorasyonu'ndan altı ay önce 17 Şubat 1776'da yayınlandı. İlk cildin yayınlanmasından iki ay sonra, Gibbon üvey annesine şöyle kendini övmüştür:

"Eserim oldukça iyi karşılandı, yazarlar, dünyaca ünlü kişiler ve hatta üst düzey kadınlar tarafından."

Bir başka deyişle bu eser dünya çapında ilgiye mazhar olmuş, zamanını aşan bir tesir bırakmış ve edebiyatımızın yeri sorgulanamaz görkemli bir klasiği olmuştur.

The Guardian

indie
tarih
indie.com.tr
9 786056 933578
ISBN: 978-605-69335-7-8